PHILONIS JUDAEI

OPERA OMNIA.

TEXTUS EDITUS

AD FIDEM OPTIMARUM EDITIONUM.

VOL. VII.

CONTINENS QUAEST. IN GENES. LIBB. III ET IV. QUAEST. IN EXOD. LIBB. I ET II. ORATIONES TRES, I. DE SAMPSONE, II. DE IONA, III. DE TRIBUS ANGELIS ABRAAMO APPARENTIBUS, INDICES LIBRORUM EX ARMENIA LINGUA VERSORUM AB AUCHERO CONFECTOS.

LIPSIAE

SUMTIBUS E. B. SCHWICKERTI.

1830.

PHILONIS IUDAEI

QUAESTIONUM ET SOLUTIONUM

EORUM, QUAE IN GENESI SUNT,

LIBER TERTIUS.

PHILONIS IUDAEI P. A.

QUAESTIONUM ET SOLUTIONUM EORUM, 167
QUAE IN GENESI SUNT,

SERMO TERTIUS.

Quid est: Ego sum dominus deus tuus, qui eduxi te de terra Chaldaeorum, ut darem tibi terram hanc in hereditatem? *)

§. 1. Quando quidem littera manifesta est, quod ad sententiae vim attinet, reddendum erit hoc modo. Terra Chaldaeorum symbolice mathematica theoria est, cuius pars agnoscitur astronomia, cui non frustra neque segniter student Chaldaei. Duplici igitur dono honorat sapientem: primum eruendo ipsum de secta astrologorum, videlicet de Chaldaeismi hallucinatione; quae ut captu difficilis, magnorum malorum et impietatis caussa reperitur, factis creatoris virtutes adscribens et opera mundi deo venerari ac colere persuadens. Secundo P. A.
concedendo ipsi sapientiam fructiferam, quam symbolice 168
terram nuncupavit. Ostendit autem pater (universi) sapientiam et virtutem invariabiles et immutabiles esse; quoniam non convenit, ut deus monstret alicui id **) quod potest variationem aut mutationem subire: monstratum enim ab immutabili et constante exsistere oportet;

---

*) Genes. 15, 7. **) Vel: *monstretur aut figuretur velut aliquid, quod etc.*

quod autem mutationi obnoxium est, ut semper fluxum pati solitum, neque propriam ac divinam demonstrationem recipit.

Cur dicit: Domine secundum quid noscam, me hereditaturum esse eam? *)

§. 2. Indicium quaerit pro scitu promissionis. Verum duo describuntur studio digna: unum, quod mentis est affectio, credere deo iuxta dictum praemissum: et alterum, summo desiderio ferri, ut non privetur etiam signis quibusdam, quibus sensibiliter noscat confirmationem promissionis. Illi vero, qui promisit, venerationem condignam praestat **) per dictum, *Domine:* Scio enim te, dicit, dominum principemque universorum, qui etiam omnia potes et non est apud te impotentia. Ego sane et si credidi iam promissioni tuae, nihilo minus opto citius assequi, si non adimpletionem, certe tamen signa evidentia, quibus consummatio indicetur. Etenim creatura sum; atque etiam si in P. 1
summam perveniam probitatem, impetum desiderii semper detinere non possum, ita ut quum viderim aliquid boni aut audierim, tarde et non statim illud consequi velim. Ideo precor ut notitiam aliquam mihi praebeas, per quam futura comprehendam illa.

Quare dicit: Accipe mihi iuvencam trimam et capram trimam et arietem trimum, turturem et columbam? ***)

§. 3. Quinque memorat animalia, quae in sacro altari offeruntur: nam in hostias distincta haec sunt, de terrestribus tria, bos, capra, pecus; et de volucribus duo, turtur et columba; celebrat enim sempiternas hostias originem duxisse a patriarcha, qui et gentis

---

*) Genes. 15, 8. **) In Armeniis verbis desideratur verbum *praestat* vel *praestatur* (veneratio). ***) Gen. 15, 9.

origo fuit. Ceterum pro illo, *ferto mihi*, optime dictum est, *accipe mihi*; quando quidem creaturae nihil proprie peculiare est, sed omnia sunt dona gratiaeque dei: cui placet omnino, ut quum quis aliquid sumpserit, toto affectu gratias referat. Trimum vero unumquodque animalium iubet accipere; quoniam plenus ac perfectus numerus est trinus, consistens principio, medio, fine. Attamen dubitare licet, quare ex tribus animantibus duas feminas inducat, vitulam et capram, unum vero masculum, arietem? Ne forte ideo, quod vitula, et capra ob peccatum offeruntur, non autem ovis; sicut et peccare ex fragilitate provenit, fragilis autem est femina.

Tantidem apposite iam dicere visum est. Non tamen ignoro, huiusmodi omnia ansam praebere homi- P. A. nibus inaniter criminantibus ut de sacris libris detrahant. 170 Nunc itaque nihil aliud dicunt nisi immolationem delineari atque indicari per divisionem animalium inquisitionemque viscerum: quod autem adsederit eis, indicationem aiunt esse convenientiae et occurrentis ex visibilibus similitudinis. Verum isti, ut mihi (scire) videor, ex illis sunt, qui ex unica parte diiudicant totum, non vero opposite ex toto partem; quae melior est diiudicatio, qua tam nomen, quam res omnino probentur.

Est itaque legis latio (h. e. scriptura sacra), ut ita dixerim, vivens quoddam unitum: quod totum totis oculis nitide oportet circumspicere et universam intentionem universae scripturae vere, certe, manifeste circumcernere, non dissecando harmoniam neque unitatem disiungendo; alias aliena omnino et absurda apparerent omnia, communitate vel aequitate deturbata. Quid ergo est intentio legis lationis praetensa? Scientifica *),

*) Poterat verti etiam *scientialis* aut *praesaga* aut potius *prognostica*.

et quidquid scientificas circumscribit species: quoniam convenientiam et coaptatum verbum opinionemque recipit immolatio, atque omnis scientia; quibus non solum veritatis vestigia usurpantur, verum etiam obducuntur, ut adulatione dilectio; ita ut commutentur *) rebus alienis et inexpertis ipsa genuina et experimento comprobata.

Atqui praelaudatorum animantium naturae familiaritatem gerunt cum universi partibus. Terrae bos, ut arator et agricola. Et aquae capra, (Graece et Armeniace αἴξ vel *ajx*) animal agens et impetum faciens dictum (ab ἄγω, ἀΐσσω), quoniam impetuosa est aqua; et testes sunt fluminum cursus et latitudinis maris extensiones, et ipsum mare fluxu laborans. Aeri autem aries, ut valde violentus et vivax; unde et animal animantibus universis utilior hominibus aries, qui et indumentum eis praestat. Propter has igitur rationes, ut puto, feminas illas primas sumere monet, capram et vaccam, quoniam ambo ista elementa, terra et aqua, materialia sunt ac fere feminae; tertium vero masculum, arietem, quia aer sive ventus quasi masculus est redditus. Si quidem cunctarum rerum naturae, aut in corpus aut in terram et aquam distinctae sunt et feminae ex natura; quod autem animae praefert similitudinem, in aera et magis vitale spiraculum; et hoc, ut dixi, masculum est: si ergo masculum oportet vocare moventem caussam et agentem, femina erit dicenda, quae movetur ac patitur.

Volatilibus autem, ut sunt columba et turtur, familiaris reperitur totum caelum, distributum in planetarum fixarumque (stellarum) gyrum. Planetis itaque addicat columbam, cicur est enim et mansuefactum animal; sicut et planetae familiares magis nobis sunt, ut viciniores terrae et compatientes nobiscum. Fixis au-

*) Verbum deest in Arm., unde pendeat sententia.

tem turturem, solitudinis enim amator est animans, et conversationem multitudinis, sicut etiam coitum fugit: sic longinquus et in ultimis orbis extremitatibus est globus inerrans. Assimilati sunt ergo caelestibus virtutibus ambo ordines duarum avium, quoniam ut ait Socraticus Plato, currum volucrem esse convenit caelo propter velocissimam circumactionem, quippe quod vel ipsos volucres superet velocitate in cursu suo. Cantatores vero sunt praememoratae aves, sub aenigmate indicante propheta eam, quae in caelo est, perfectam musicam, ex motu stellarum harmonice coaptatam. Quoniam argumentum humanae est artis, qua omnis congruus cantus vocis animalium et instrumentorum animantium construitur per industriam ingenii; illum vero cantum caelestem haud large extendit usque in terram creator, sicut et radios solares, praeveniens curam gerere propter genus humanum. Excitat enim (talis cantus) insaniam in auribus et indomitam voluptatem afferens animo, facit ut contemnatur cibus et potus atque fame mortem approperante fere moriamur ob cupidinem cantus: quod si Sirenum cantatio, ut Homerus dixit *), P. A.
ita violenter invitat auditores, ut oblivioni tradant pa- 173
triam, domum, amicos, et cibos necessarios; quanto magis perfectissima illa et summa harmonia praedita atque vere caelestis musica attingens instrumentum auris, cogat insanire ac divinare?

Ratio vero, ob quam singula animantia trium sint annorum numerorumque, iam antea reddita quidem est, nunc tamen dicendum est sub altera specie mysterii. Quoniam visum est unumquodque eorum, quae sunt post lunam, ut terra, aqua et aer, trino gaudere ordine. Nam terrae divisiones sunt, arida vastissima, insulae et peninsulae; aquae autem, mare, flumina et stagna; aeris vero ambo aequinoctia, vernale et autumnale **),

*) Odyss. XII. 39—55. et 180—190. **) Ad verbum: *aestiva et brumalis.*

pro uno habentur, aequalem enim habent horam noctis ac diei, et pariter nec calida nec frigida sunt aequinoctia: quibus adde conversiones aestivam et brumalem; nam per istos tres circulos fertur sol in tempestates aestivam, hiemalem et aequinoctialem. Naturalis igitur apprime ratio huiusmodi erit. Moralis autem proprie sic se habet.

In unoquoque nostrum insunt haec, caro, sensus, ratio. Cum igitur corporali substantia familiaritatem praefert vitula; quoniam subigitur et obtemperat caro nostra atque iungit se ministerio vitae; natura quoque femina est secundum materiam, pati atque affici potius sapiens, quam agere. Cum sensuum vero communitate cohaeret similitudo caprae, vel quia singula sensibilia feruntur ad proprium sensum, vel quod ex imaginatione rerum per sensum acceptarum fit impetus motusque animae. Hoc autem imprimis sequitur inflexio vel alienatio, nonnullis dicta occasio *), id est impetus omnis generis: quoniam vero femina est sensus, ut patiens ex sensibili, femininum animal coaptavit ei capram. Verbo (aut rationi) vero cognatus aries est; primum quia mas est; secundo quia operarius est; et tertio, quia mundi et firmamenti est caussa: puta, aries per vestimentum, ratio (vel verbum) autem in ordine vitae. Quidquid enim non est inordinatum atque absurdum, illico rationem prae se fert. Rationis vero duplex est species: una ex natura qua res persolvuntur sensibilis mundi; altera autem earum, quae incorporales species appellantur, quibus sane persolvuntur res mundi intelligibilis: his ergo similes comperiuntur columba et turtur. Columba nimirum physicae theoriae, avis est enim magis familiaris, ut sensibilia nimis familiaria visui sunt: et physiologi anima sursum volat tamquam alis armata atque superius elata circumfertur circa cae-

*) ἀφορμή, *impetus est occasio.* *Auch.*

lum, cernens cunctorum partes singulorumque rationes. P. A. Turtur autem imitatur intelligibilem et incorpoream spe- 175 ciem; nam quemadmodum istud animal solitudinis est studiosum, sic excellit violentas sensus species, cum invisibili consocians se per essentiam.

Quare dicit: Accepit autem ei *) *haec omnia?* **)

§. 4. Optime adiecit etiam illud, *Accepit ei;* dei enim amantissimae animae est, quidquid acceperit de bonis nobilibusque theoriis ac sententiis, illud totum non sibi adscribere, sed gratiarum muneratori deo.

Quid est: Divisit ea per medium et posuit contra se invicem? ***)

§. 5. Est etiam corporis (vel carnis) structura secundum totam suam facturam huiusmodi: Fratres enim sunt partes, ut divisae vero contra se invicem sunt, sed proclives ac mutuo se spectantes propter naturalem P. A. cooperationem, vivifico conditore prae utilitate illud sic 176 divìdente, ut opponatur altera (pars) cum altera atque iterum simul ad necessarium ministerium mutuo serviant sibi invicem. Ut directo visum per medium narium disiungens in ambos oculos, utrumque ad utrumque vertendo: nam pupillae, ut ita dixerim, proclives in unam partem se mutuo spectant, vix ultra loculum ocularem aberrantes, sed invicem tantum intuentes, maxime quum occurrat aliquid visui. Itidem auditus dividitur in duas aures, quae ambo conversae ad se invicem sunt, ad unam eandemque tendentes operationem. Odoratus autem in binas nares divisus est, iuxta singulas narium tubulas conversus: quae non circa genas volutatae sunt aut inclinatae, ut discerptae spectarent altera dextram versus, altera in sinistram, sed introrsum col-

*) Graece αὐτῷ, ei. aliis sibi. verum ad deum referri vult Philo. *Auch.* **) Genes. 15, 10. ***) Ibidem.

lectae exspectant odores communi actione. Sic manus quoque non contrario aspectu factae sunt, sed ut fratres et partes divisibiles in se invicem spectantes, ex natura praeparatae ad operationem negotiumque sibi competens, in actibus accipiendi, dandi et operandi. Non aliter se habent et pedes, quorum uterque ita se praestat, ut concedat alter alteri et gressus motu amborum peragatur; ita ut per unum solum nequeat res persolvi. Nec solummodo gressus et tibiae, verum etiam crura et scapulae et coxae et ubera partesque dextera et sinistra, simillimo modo divisa indicant harmoniam, convenientiam atque unionem tamquam connaturalium, singulorum puta iuxta singulas species dinumeratorum. P.

Et universim quicumque simul et aeque bipartitas 11 partes praescriptas consideret in unum collectas, inveniet unam ex ambabus confectam naturam. Sicut manus unitae ligataeque cum digitis cernuntur cum illis harmoniam prae se ferre; et pedes recollecti in unionem tendere; et aures congregatae per orbem figurae amphitheatri cum intervallo se unire. Sic igitur natura nostra semper ad singulas species, illarum, quae in nobis insunt, partium divisionem faciens, sectiones disiunxit disposuitque quasi contra se invicem, eo modo quo mundum digessit *): sicut etiam ad facilis operationis ministerium. Et iterum singula iuxta singulas species adunivit in unam actionem, eandemque operationem, colligens omnia universim considerata.

Nec solum partes corporis videt aliquis sic iunctas et pares, in unione disiunctas et in divisione unitas, sed etiam animae. Quoniam vero huius superiores sectiones duae sicut totidem plateae sunt, rationalis nempe et irrationalis, partes utriusque sectionis habent

---

*) Hic Graece κόσμος scriptum erat, quod aeque *mundus* atque ornamentum poterat verti, quam ob rem verti sic quoque poterit: *Hoc modo accommodavit tum ad ornamentum (naturae vel mundi), tum ad facilis etc. Auch.*

propriam divisionem: ut rationalis in mentem et in verbum prolativum; sensibilis autem in quatuor sensus: nam quintus tactus communis quatuor illis est. Quorum duo, quibus videmus et audimus, philosophi sunt, ita ut per illos bene vivere acquiratur in nobis; reliqui non-philosophi, odoratus et gustus, serviles sunt, ad solum vivendum facti: odoratus enim per olfactionem plura continet sese excipientia et continuam spirationem P. A. tamquam continuum cibum viventium; et gustus per 178 cibum et potum iuvat. Itaque odoratus et gustus mortale hoc corpus sustinent, visus autem et auditus immortali menti utilitatem praestant.

Hae ergo divisiones membrorum nostrorum secundum corpus et animam concisae fuerunt a creatore. Sciendum est tamen, etiam partes mundi bipartitas esse et contra se invicem constitutas: terram in situm montanum et campestrem; aquam in dulcem et salsam: dulcem puta eam, quam ministrant fontes et amnes, salsam vero marinam: sicut etiam aer in hiemem et aestatem, itidem in ver et autumnum. Hinc Heraclitus libros conscripsit de natura, a theologo nostro mutuatus sententias de contrariis, additis immensis iisque laboriosis argumentis.

Quare dicit: Aves autem non divisit? *)

§. 6. Adumbrat quintam et periodicam naturam, ex qua maiores perfectum dicunt caelum. Quatuor enim elementa mixturae sunt potius quam elementa; quibus subdividit iam divisa in id (vel ex illo) ex quo commixta sunt. Ut terra concludit in se de elementis quoque aquarium, aereumque et igneum appellandum non tam iuxta apprehensionem, quam visionem. Et aqua P. A. non est ita nitida puraque, quin habeat participationem 179 venti vel terrae: sic et in aliis singulis temperatio

*) Genes. 15, 10.

mixturae est. Quinta vero substantia immixta et pura sola est facta, ob quam rationem non solita fuit indici. Quare rite dictum est: *Aves non divisit;* quoniam volucrum instar exaltata est natura caelestis tam planetarum, quam fixarum, ad similitudinem ambarum videlicet avium mundarum, turturis et columbae, divisionem sive sectionem vix admittentium: quintae enim essentiae est sincerioris ac purioris et ideo magis unitatem imitatur indivisibilis haec natura.

Quid est: Descenderuntque aves in corpora divisa? *)

§. 7. Quandoquidem divisa illa symbolice tria animantia, vitula, capra, et aries, signa sunt, ut diximus, terrae, aquae et aeris: opus est tamen coaptare redditionem rationis, perpensa veritate sub mysterio similitudinis. Fortassis igitur designat per volatum avium super sectiones, monens inimicorum invasionem. Universa enim, quae subter lunam est natura, plena est praeliis ac malignitatibus domesticis et externis. Ob cibum et crapulam super divisa sane corpora aves videntur volare: natura nimirum validiores super imbelles tamquam super corpora mortua irruunt, plerumque ex improviso invadentes. At super turturem et P. 1
columbam non evolant, quoniam immunes a cupidita- 18
tibus infraudabilesque sunt caelestes.

Quare dicit: Transiit seditque super illa Abraam? **)

§. 8. Qui immolationem putant designari rebus praesentibus, dixerint, velut in synagoga sedentem virum probum, viscera perscrutatum esse; quasi constans symbolum id reputetur pro declaranda veritate. Nos tamen Moysi adhaerentes placitumque magistri mani-

---

*) Genes. 15, 11. **) Genes. 15, 11.

feste noscentes, quippe qui ab omni specie sophistica vel prognostica vultum avertens, deo soli crediderit, dicamus, cum ipsis nunc congregatis avibus supervolantibus introduxisse iustum virtute praeditum, non aliud parabolice demonstrans, nisi quia iniuriam aviditatemque impediat et rixis bellisque infensissimus sit, constantiam atque pacem amans: ipse enim veraciter pacis custos est. Quoniam per malos nec una civitas acquievit in tranquillitate, sed immobiles factae sunt, quum unus vel alter homo virtute praeditus exstitit, cuius virtus civiles morbos sanat, dante deo virtutis studiosis ad honorem bonos mores; nec eis solummodo, sed illis quoque, qui (vel quibus) appropinquant ad utilitatem parandam.

P. A.

Quid est: Sub occasu solis ecstasis cecidit super Abraham, et ecce horror magnus tenebrosus incidit ei? *) 181

§. 9. Divinus quidam excessus tranquillus factus est repente virtute praedito; nam ecstasis, ut ipsa vox evidenter monet, nihil est aliud, quam abscessus mentis extra se exeuntis. Prophetica vero gens amat id pati; quum enim divinat et divinis imbuitur intellectus, non ultra in se exsistit, quoniam divinum spiritum intus recipiens cohabitare sinit: immo potius, ut ipse dixit, *cadit super eum* (spiritus), quoniam non lente supervenit, sed repente irruit. Ceterum bene se habet etiam quod adiecit, *horrorem magnum tenebrosum incidisse ei:* haec enim omnia ecstases sunt mentis; nam ille quoque, qui metuit, non est in se ipso; tenebrae autem impedimento sunt visui: quanto vero maior est horror, tanto et videre et intelligere hebetius fit. Haec autem non gratis dicuntur, sed pro indicio scientiae

*) Genes. 15, 12.

manifestae prophetiae, qua oracula et leges a deo statuuntur.

*Quare dictum est ad eum: Certo scies *), peregrinum fore semen tuum in terra non sua, et in servitutem redactum iri, et afflictum iri quadringentis annis? **)*

§. 10. Optime illud, *dictum est ad eum*, notatum est; quoniam propheta putatur aliquid dicere, proprium tamen non dat edictum, sed interpres est alterius, qui mittit aliqua in eius mentem; proindeque quidquid personat ac profert verbis, totum verum est ac divinum. Ut primum, gentem humanam habitare in alterius terra: omnia enim, quae sub caelo sunt, dei sunt possessio, et quae in ista degunt viventia, proprie peregrinari potius veraciter dicenda sunt, quam habitare in propria regione, quam natura non habent. Secundum servum esse mortalem suo quemque in genere; nemo autem liber reperitur, sed habet dominos plurimos, qui vexant et affligunt, tum extra, tum intus in se: extra, hiemem frigore afficientem, aestatem aestu comburentem, famem, sitim multasque alias calamitates; intus autem voluptates, concupiscentias, maerores, timores. Servitudo vero quadringentis annis determinatur, iam dictis cupiditatibus insurgentibus. Quamobrem supra dictum est, Abrahamum transeuntem sedisse super illa, impediendo et repellendo; verbo tenus carnivora illa volatilia, quae volabant super animalia discerpta; opere vero afflictiones supervenientes hominibus. Quoniam tum ex propria natura amator, tum diligenter studiosus virtutis, humanissimus medicus est generis nostri et vere curator ac mali expulsor; haec enim omnia allegorice animam spectant. Nam sapientis

---

*) Genes. 15, 13. **) Ad verbum: *Noscens nosce. Auch.*

anima dum desuper ab aethere in mortalem adveniens ingrediatur et seminetur in campo corporis, veraciter peregrinatur in terra non sua: quandoquidem terrena corporis natura ab intellectu puro prorsus aliena est et subigens illum deorsum in servitutem, omnem afflictionem illi fert: donec salvator capientem vitiorum gen- P. A.
tem in iudicium adducens condemnet; sic enim in liber- 183
tatem deinceps redditur. Quare inducit: *Verumtamen gentem, cui servituri sunt, ego iudicabo: Et post haec egredientur huc cum magna substantia;* eadem nimirum mensura et melius etiam: quia absolvitur mens ex malo collega, corpore egrediens atque translatus non solum libere, verum etiam cum substantia; ita ut nihil boni aut utile relinquat apud hostes suos. Quoniam ferax quidem est omnis anima rationalis: verum qui se putat onustum ac virtute praeditum in consilio suo, nequit servare fructum suum ad finem; id enim decet probum hominem consequi ultro meditata, sicut etiam eis congruum sapientiae consilium. Quoniam sicut arbores quaedam etsi feraces sunt in prima germinatione fructuum, nutrire tamen non valent; ita ut ob minimas caussas totus fructus ante maturationem discutiatur: similiter inconstantium animae multa ad fertilitatem iuvantia sentiunt, integra tamen servare ea nesciunt ante perfectionem, quae virtutis studiosum decet, ut tamquam propriam possessionem colligat.

P. A.
Quid est: Tu autem ibis ad patres tuos cum pace, 184
nutritus in senecta pulcra? *)

§. 11. Manifeste incorruptibilitatem animae indicat, transferentis se ex domicilio mortalis corporis et redeuntis velut in metropolin patriae, unde primum huc demigravit. Quandoquidem defuncto dicere: *ibis ad patres tuos,* quid est aliud, nisi alteram vitam propo-

*) Genes. 15, 15.

nere absque corpore, quatenus animae soli sapientis convenit vivere? Patres autem Abrahae non genitores eius avosque et maiores inducens ait; non enim omnes laude digni exstiterunt, ita ut honori possent esse ei qui assecutus est successionem eiusdem ordinis: sed visum est patres assignare, ut multorum est sententia, elementa universa, in quae resolutio fit dissoluti. Mihi tamen videtur designare incorporeas substantias, atque divini mundi habitatores, quos alibi angelos appellare consuevit. Porro non frustra dicit sequentia, in pace nutritum eum esse et in pulcra senectute. Malus enim ac pravus in pugna nutritur et vivit et decedit in senectute pessima; probus autem in utraque vita, in illa quae cum corpore est, et in illa quae sine corpore, pacem colit, estque solus fortissimus (virtuosissimus); qualis nemo insipientium reperitur, etsi elephante longaevior sit. Quare diligenter dixit: *ibis ad patres* P.
tuos, nutritus non in provecta senectute, sed *in pulcra* 1
senectute: nam in prolixam vitam extenduntur etiam plures insipientium, sed in bonam virtuteque praeditam ille solus, qui sapientiae cupidus est.

Cur dicit: Quarta aetate revertentur huc? *)

§. 12. Quartus numerus cunctis numeris aptior est ut perfectior et perfectissimi denarii radix ac fundamentum est; et iuxta quarti rationem omnia collecta revertuntur huc, ut ipse dixit: Sicut autem ipse per se perfectus est, generat quoque plane perfectos. Quid est autem, quod dico? In animantium generatione primum locum habet seminatio: secundum, per aliquod naturae vicinum singula instrumenta imprimi: tertium, post fictionem accrementum: quartum demum super omnia, perfectio, nativitas. Eadem ratio est et de plantis: Semen missum est in terram, deinde promotum

*) Genes. 15, 16.

est sursum ac deorsum, partim in radices, partim in rāmos; posthac crevit et quarto fructum produxit. Itidem arbores factae primum producunt fructum, qui deinceps crescit; tertio colorem mutat maturescens et quarto quod ultimum est, implet ac perficit opus; cuius consequentia est usus et fructus.

P. A.

Quid est: Necdum impleta sunt peccata Amorrhaeorum usque adhuc? *) 186

§. 13. Quidam dixerunt, per hoc a Moyse fatum introductum esse explicate, quasi vero omnia sint perficienda secundum talem horam et tempus destinatum periodis (. . .) **)

Quid est: Quum sol esset ad occasum, flamma facta est? ***)

§. 14. Vel ipse sol flammae specie apparuit in occasu vel flamma alia ad vesperum, non fulmen, sed similis ei ignis desuper stillavit. Manifesta redditio responsi haec est: verum illud quod sensum respicit, dicendum est. (. . .) †)

Quid est: Ecce clibanus fumans et lampades ignis, quae transierunt per medias divisiones illas? ††)

§. 15. Littera patet; vult enim divini verbi fons sive radix hostias consumi non ab eo, qui ad usum nostrum datus est ignis, sed a descendente desuper ex aethere, ut testetur sanctitati hostiarum puritas essentiae caeli. Ad mentem vero, clibano fumanti similia facta sunt omnia quae sunt sub luna, ob vaporem ascendentem de terra et aqua; quatenus et naturae

---

*) Genes. 15, 16. **) Lacunae signa apposuit Aucher. ***) Ibid. v. 17. †) Aut hic quoque deesse quaedam, aut sequenti §. continuari sententiam Aucherus existimat. ††) Ibidem.

sectiones sunt, ut ante ostensum est, singulis mundi partibus in duo divisis. Et his accenduntur tamquam lampades ignis, virtutes velociores in motu efficacioresque, ardentes sane velut ignei sermones divini, modo universum totum secum invicem integre servantes, modo supervacaneam caliginem expurgantes. Verum tamen proprie ac familiarius talis est reddenda ratio: Humana vita similis est clibano fumanti, eo quod non habet ignem purum et lumen nitidum, sed fumum multiplicem per flammam obscurius fumantem, quae caliginem ac tenebras facit atque obscurationem non corporis, sed animae, ita ut non liceat huic nitide cernere; donec redemptor deus caelestes oriri iubeat lampades, puriores inquam sanctioresque radiationes, quae in duo divisas illas partes dextrorsum et sinistrorsum consociant simul atque illuminant, harmoniae et lucidae claritatis caussae existentes.

Cur dixerit: Die illa testamentum posuit cum Abrahamo, dicens: Semini tuo dabo terram hanc a flumine Aegypti usque ad flumen magnum Euphratem? *)

§. 16. Littera fines spatii delineat interiacentis in medio amborum fluviorum Aegypti et Euphratis; nam antiquitus cognominis regioni fluvius quoque Aegyptus appellabatur: quod testatur etiam poeta dicens: *State in fluvio Aegypto naves ex utraque parte transfretantes* **). Ad mentem vero felicitatem annuit, quae est perfecta plenitudo triplicium bonorum, spiritualium nempe, corporalium, externorum: ut laude celebrant eam nonnulli eorum, qui posthac philosophi exstitere, Aristoteles cum Peripateticis: dicitur tamen etiam Pythagorica esse talis legis latio. Aegyptus igitur

*) Genes. 15, 18. **) Homer. Odyss. XIV, 258. στῆσα δ' ἐν Αἰγύπτῳ ποταμῷ νέας ἀμφιελίσσας.

symbolum est corporalium externorumque bonorum, Euphrates autem spiritualium, quibus solis vera laetitia constat fontem habens sapientiam una cum cunctis virtutibus. Fines autem iure originem ducunt ab Aegypto et terminantur in Euphratem; in ultimis enim occurrunt res animae, quibus aegre appropinquare succedit nobis, postquam tamen transitum est per corporales et externas, ut sanitatem, sensuum integritatem, pulcritudinem et robur quae in iuventute solita erant proficere, crescere, et acquiri: similiter etiam illa quae ad lucrum faciundum negotiationemque pertinent, ut navarchia, agri cultura et commercia; iuvenem namque omnia decere, maxime praedicta, iure dictum est.

Qui sint Cenaei, Cenezaei, Cedmonaei, Chettaei, Pherezaei, Raphaim, Amorrhaei, Chananaei, Gergesaei, Iebusaei? *)

§. 17. Decem gentes numerantur malitiae, quas destruit ob vicinitatem **); quoniam denarius quoque falsus et male signatus vicinus est bono atque amabili. Summa vero perfectio numeri denarii aptissima est, ut mensura immensorum numerorum, quemadmodum dispositus est et mundus et sapientis mens. Cuius tamen substantiam convertit subvertitque malitia, despectis viribus pernecessariis, ut solum restet illud, quod dixerit (vel audierit), bonum esse studium virtutis: nam pravus talis est, opinionem magis quam veritatem admittens: in quibus semen prophetarum Ismael. (vel admittens ad aucupandos videntes).

P. A. 189

Quare Sara uxor Abrahae non generabat (sive pariebat ei)? ***)

§. 18. Sterilis celebratur mater notionis. Primum, ut mirabilior generationibus filius appareat per

*) Genes. 15, 19. 20. **) Vel: *gentes, quas destruit ob malitiae cum illis vicinitatem. Aucher.* ***) Genes. 16, 1.

miraculum editus. Secundo, ut non ex matrimonio potius viri, quam ex providentia divina sit conceptio et nativitas: sterilem enim generare non pariendi facultatis est, sed divinae virtutis opus. Littera haec est: ad mentem vero, primum quod peperisse proprium mulieri est, sicut generasse (vel genuisse) masculo: vult igitur animum virtute plenum masculino generi prius similem reddere, quam feminino, cognatum ipsi existimans agere, non vero pati. Secundo generant quidem ambo, tam probus animus, quam pravus, generant tamen diverso modo et contraria: probus bona et utilia, pravus autem sive malus turpia et inutilia. Tertio, qui est adhuc proficiscens, ad ipsam summitatem invitandus, prope est ad lumen, quod apud aliquos dicitur oblivioni traditum atque incognitum: is ergo prout proficiscens est, non generat nec prava neque proba, quia necdum perfectus est; sed aequalis est ei, qui nec aegrotat neque perfecte sanus est corpore, sed de longa aegritudine adhuc ad sanitatem tendit. p. 1

Quid est: Erat ei ancilla Aegyptia, cui nomen erat Agar? *)

§. 19. Agar explicatur peregrinatio, haec autem serva est perfectioris naturae; natione Aegyptia nimis naturaliter: nam studium encycliae disciplinae diligit copiam scientiae et copiosa scientia tamquam ministra est virtutis. Quoniam complexus scientiarum artiumque servit ei, qui scit proficere acquisitione eius ad acquirendam virtutem. Virtus enim domicilium habet animam, complexus autem scientiarum et artium eget corporeis instrumentis. Corpus autem symbolice Aegyptus est, ideo iure encycliorum speciem Aegyptiam asseruit. Attamen propterea peregrinationem etiam nominavit illam, quoniam peregrinum est sophisma ad

*) Genes. 16, 1.

comparationem sapientiae vere patriae soliusque neces- P. A.
sariae, quae domina est mediae disciplinae et per ency- 191
clia pulcras choreas agitat.

Cur dixit Sara ad Abraham: Ecce conclusit me dominus; ut non pariam; intra ad ancillam meam, ut puerum facias ex illa? *)

§. 20. In ipsa littera idem est non invidere et providere de sapiente, viroque suo et genuino cognato; ita ut optans sterilitati suae satis facere per ancillam, quam habebat, concubinam eam viro praestaret. Ceterum amoris erga virum copia magis assignatur: quum enim sterilis ipsa putabatur, non aequum duxit viri familiam prole privatam derelinqui, eius emolumentum praeponens suae dignitati. Littera haec prodit: ad mentem vero huiusmodi praefert rationem: Illis qui nequeunt ex virtute parere pulcra ac laude digna opera, convenit mediam sequi disciplinam; atque ut ita dixerim, ex encycliis pueros creare sibi, copia enim scientiae ut cos est mentis rationisque **). Optime tamen scriptum est: *conclusit me*; nam quod clausum est, aperiri solet tempore opportuno; non ergo spe destituta erat, ac fixa in consilio sapientia eius perpetuo se prole carendi, sed scit se parituram esse: pariet tamen non impraesentiarum, sed quando anima perfectionis puritatem ostendat. In quantum vero imperfecta est, P. A.
satis est ei mitiore doctrina uti per encyclia. Unde 192
haud inconsulto in certaminibus quoque sacris (Olympicis), qui non possunt primas accipere victoriae, secundis digni efficiuntur: proponitur enim certantibus praemium primum et secundum et tertium a praesidibus agonis, qui repraesentant naturam: huic ergo primum praemium proponit virtutum, secundum autem encyclopaediae.

*) Genes. 16, 2. **) Vid. Clement. Alexandr. Strom. I, 5.

Quare mulierem Abrahae dixit Saram; ait enim: Sumens Sara mulier Abrahae ancillam suam Agar Aegyptiam, dedit in manus eius? *)

§. 21. Concludit comprobatione theologus matrimonium proborum ob incontinentes lascivos: nam isti propter concubinas, in quas ardent insano amore, despiciunt sapientes uxores. Quare inducit virtute ornatum, constantem virum coniugis, eo tempore, quo licebat uti ancilla; et sobrium profecto (designat) mulier sapientem, quum alium in thalamum ingressus est. Quoniam apud concubinam coitus solus erat corporum ob procreandos liberos, apud coniugem vero coniunctio animae concorditer coaptatae caelesti desiderio. Littera talis est: ad mentem vero, qui sapientiae, iustitiae ceterisque virtutibus veraciter secreta sua crediderit, quum semel acceperit consilium sapientiae atque gustaverit matrimonium eius, constanter permanet ut vitae consors coniux; etsi encyclios disciplina multum ut pulcras choreas agitet. Siquidem geometriae, arithmeticae, grammaticae, rhetoricae aliarumque disciplinarum ingenii theorias quum prae manibus habuerit virtute praestans vir, non minus tamen memor studii probitatis, in unum fertur ut in opus praecipuum, in alterum vero ut in opus accessivum **). Ceterum omnino par est approbationem consequi etiam illud, quod uxoris nomine appellaverit ancillam; eo quod complacitu atque hortatu verae uxoris excepit torum, non autem sua propria voluntate; quamobrem non amplius ancillam eam dixit: ut nempe si non meritum, nomen saltem idem assequeretur ancilla data in uxorem. Verum tamen allegoriae studentes dicere liceat, quod etiam media exercitatio disciplinae vim habet concubinae, sed figuram atque ornatum uxoris; nam sin-

*) Genes. 16, 1. **) Verba Armenia aperte indicant Graeca illa: ἔργον et πάρεργον. *Aucher.*

gulae encyclopaediae referunt in se imitanturque veram virtutem.

Quid est: Quum vidit se concepisse, despecta est domina coram ipsa? *)

§. 22. Diligenter nunc dominam dicit Saram, quum putaretur diminutam esse ac superatam ab ancilla, prole carentem a prole praedita. Certe hoc caput sermonis ad omnia fere negotia vitae humanae necessaria extenditur: probatior enim ac melior in P. A.
dominio est sapiens pauper, quam insipiens dives et 194
inglorius, quam gloriosus et infirmus, quam sanus; nam quicquid cum sapientia est, genuinum est ac proprio dominatu praeditum, quicquid autem cum insipientia est, servile et inconstans comperitur. Pulcre tamen dictum est, non ipsam despexisse dominam suam, sed *dominam despectam fuisse:* illud enim accusationem ferebat personae, istud autem declarationem eventuum; nulli quippe imponere vult (scriptura) per vituperationem in alterius laude, sed tantum puram rerum veritatem evidenter tradere. Haec littera indicat; ad mentem vero, quicumque honores ante ingenium sapientiae amplexantur atque aestimant et sensus consiliis nobiliores reputant, abscedunt ab rerum familiaritate, putantes multa peperisse et magnam generationem visibilium produxisse magna et perfecta bona esse atque unice nobilissima; sterilitatem autem hac in parte malam esse et improbandam; quia non vident invisibile illud semen intelligibilesque generationes, quas solita est mens per se in se generare.

*) Genes. 16, 4.

Cur Saram quasi poenitet, dicentem ad Abraam: Iniuriam accipio ex te; ego dedi ancillam meam in sinum tuum; nunc autem quia vidit se concepisse, spreta sum coram ea? *)

§. 23. Anxietatem atque haesitationem affert hoc dictum, indicans primum illud *ex quo*, id est ex quo tempore dedi ancillam meam; et secundo respectum ad personam, ait enim, *a te iniuria afficior:* quae sane reprehensio est. Quoniam sine macula et accusatione existimat bonum servandum esse ac veracem, minime vero obliviscentem coniugem, semper enim eum inducit omni veneratione honoratum, dominum nominans. Verum est tamen primum, ex quo enim tempore ancillam dedit ei ut concubinam, despici putata est ipsa. Litterae haec est sententia; ad mentem vero, quando quis dabit (alteri) sapientiae ancillam, consilio illa sophismatis ignorans dominam despiciet; quando enim possederit ipsa encyclopaediam ac delectetur claritate eius: ubi unaquaeque disciplinarum valde attrahit animam in se, tamquam habens vim violenter trahendi, non amplius potest (ancilla illa) concordare cum domina, sive imagine sapientiae ac gloriosa eius mirabilique forma; donec superveniens acutus iudex rerum, verbum divinum, separet et disiungat veri similia a veritate, mediaque ab extremitatibus et secunda a constitutis in primo ordine: quamobrem in ultimis dicit: iudicet deus inter me et te.

Quare dicit Abraam: Ecce ancilla tua in manibus tuis; facias illa, quid tibi placuerit? **)

§. 24. Laudem continet littera sapientis, nec enim uxorem suam neque concubinam, sed ancillam uxoris suae dixit eam, quae a se conceperat. Quoniam vero videbat etiam illam generatricem, non ira

*) Genes. 16, 5. **) Ibid. v. 6.

usus exacerbavit affectionem animi, sed sedavit (vel P. A.
prudentem reddidit). Locus autem allegoriam continet 196
per illud *in manibus;* quasi, ut ita dicam, sub auctoritate sapientiae exsistat sophisma; quod quidem tamquam ex fonte eodem scaturit, sed per unam partem, non directe; neque emanationem integram servat mundam, sed foetida quoque et plura his similia simul trahens. Quum igitur in manu ac potestate tua sit; cuius enim sapientia, eius sunt et omnes encycliae disciplinae; facias illa, quodcumque tibi cordi erit: persuasum est enim mihi non severius quam aequius esse, iudices; quia id ipsum valde tibi placet, secundum meritum unicuique distribuere ac reddere et nihil plus aequo, nec honorare neque contemnere.

Cur dicit: Afflixit eam Sara? *)

§. 25. Littera manifesta est; ad mentem vero huiusmodi fert rationem. Non omnes afflictiones noxiae sunt, sed est aliquo tempore, ubi utiles sunt. Id sufferunt et aegri a medicis et pueri a paedagogis et insipientes a correctoribus, ut sapiant. Quod ego numquam ullo modo afflictionem dixerim, sed salutem emolumentumque animae et corporis. Huius partem praestat et sapientia choro encycliorum, iure admonens animum copiae disciplinarum deditum et praegnantem sophismate, non rebellare, ac si magnum atque excellens **) acquisierit bonum, sed acquiescere ac vereri superiorem melioremque naturam tamquam veram dominam, penes quam est ipsa constantia et potentia rerum.

P. A.
Quare fugam capessit Agar a facie eius? ***) 197

§. 26. Non omnis anima admittit observantiam

---

*) Genes. 16, 6. **) Vel *superturgidum,* ut Gr. ὑπέρογκος. *Auch.* ***) Genes. 16, 6.

et disciplinam, sed facilis ac suavis proprie *) diligit correptionem et magis familiaris redditur toribus suis: infensus autem malevolus odio hal aversatur effugitque, delectantes sermones potius utilitati faventes praeferens ut meliores.

Quid est: Invenit eam angelus domini super fon aquae in deserto, in via Sur? **)

§. 27. Dicta omnia quasi symbola sunt, qui eruditam animam figurat, quae possessio est virtu necdum tamen cernere potest pulcritudinem domi suae. Symbola, inquam, sunt, inventam esse et angelo super fontem in deserto, in via autem non a sed Sur: incipiendum tamen a proprio. Quoniam mis fallax sophista et altercationis amator fere inven nequit ob artificia sua et sophisticas persuasiones, qu bus consuevit fallere ac decipere. Qui vero sine ma moribus aemulator tantum est eruditionis adipiscend per chorum encyclopaediae, quamvis difficilis inven sit, sed non prorsus non inveniendus: illi enim, q inveniri non potest, cognata est perditio; ei vero, q inveniri potest, salus, maxime quum quaeratur et i veniatur a sanctiore melioreque spiritu. Quis aute sanctior et melior angelo domini? huic enim commi sum est quaerere animam errantem et ob praesum- ptam eruditionem nescientem constanter, quam oporte- bat venerari: poterat tamen ad correctionem venir propterea etiam quaesita est. Nec imperfecta (quaesti comperta est, sed prompta prae manibus: quonia inventa est anima, quae effugerat perfectam virtuten non potens admittere disciplinam. Tertium aute symbolum post inventionem eamque ab angelo (factam

*) Vel: *ac constans sibi propria. Auch.* **) Gene 16, 7.

fuit inveniri super fontem, naturam inquam: haec enim praebet eruditis ingenium iuxta diligentiam cuiusque, diluens sinistram eruditionem (vel non-eruditionem). Laus est autem locus ipse animae, quae sitibunda est ad ingenium placidamque eius legem, cupiens ut hauriat aquam fere una cum societate compotantium vinum: sic enim conversatur cum illis, qui exercitatione disciplinarum vescuntur ac delectantur; ubi natura ipsa praebet satisfactionem tamquam ex fonte quodam doctrinam et conductionem. Quartum vero symbolum, in deserto fuisse inventionem; quoniam angustia singulis sensibus superveniens una cum influxione singularum cupiditatum supprimit animum et non permittit limpidam bibere aquam; sed quando evitare haec poterit, tamquam in deserto acquiescit atque cessans de cogitationibus se conturbantibus, convalescit, ita ut spem recipiat non vitae solum, sed etiam immorta : vitae. Quintum erat symbolum, in via reperiri; namque incorrigibiles mores per impervia aguntur; qui vero in melius verti potest, ecce viam tendit eam, quae ducit ad virtutem. Illa autem via pro moeniis est et custode animis, quae possunt salvari: *Sur* enim *moenia* sonat. Viden' quod totum symbolice (vel legitima) figura est P. A. animae proficientis? et profecto non perit proficiens, 199 sicut plane insipiens. Nam si inveniatur (vel inveniat) verbum divinum, quaerit eam (vel illud): et quidem aufugit a verbo divino, qui moribus non est mundus ac probus, fontem tamen habet aquae, qua abluit vitia sua et malitias, hauriens inde fertilitatem legis. Adhaec desertum amat (vel dicit), quo aufugit a vitiis et malitiis et visa virtutis via, revertitur ab imperviis malitiae. Haec autem omnia moenia sunt ipsi et custodia; ne quodam modo ab illis, quae invadunt, laedi posset verbis aut rebus atque aliquid mali patiatur.

Quare dixit ad illam angelus: Agar ancilla Sarae, unde venis? et quo vadis? *)

§. 28. Littera nihil opus habet expositionis, nimis enim clara est: ad mentem vero asperitas (exprimitur); quoniam instructivum est verbum divinum et infirmitatis animae medicus. Dicit ergo ad illam: *Unde venis?* nescis quid boni deserueris? numquid mancus es et caecus? non enim vides prorsus et sensibus praeditus non sentis, atque mentis portionem ullam non habere mihi videris ut demens. Attamen *quo vadis?* de qua probitate in quam miseriam? Quid sic errasti, ut bonis quae in manibus habebas abiectis, remotiora persequerere bona? Noli tu, noli inquam, P. A
haec agere: sed insano impetu relicto recurre et re- 20
vertere in eandem viam, aestimans sapientiam tibi dominam, quam ante quoque habebas praefectam et procuratricem in eis, quae aggrediebaris.

Quid est: A facie Sarae dominae meae ego fugio? **)

§. 29. Sinceram indolem laudare par erit et amicam veritatis existimare; proindeque aequum est nunc admittere veracitatem animi fatentis, quae passus est: *a facie* enim inquit, putá a superficie virtutis et sapientiae horrui. Quoniam principalem regiamque eius speciem videns tremuit, non ferens maiestatem ac sublimitatem eius intueri, sed potius fugiendum sibi duxit. Sunt enim quidam, qui non propter odium aversentur virtutem, sed prae pudore reverentiae, indignos se credentes qui conversentur cum domina.

Quare dixit ei angelus: Revertere ad dominam tuam et humiliare sub manibus eius? ***)

§. 30. Quum liqueat littera, spiritum potius vi-

*) Genes. 16, 8. **) Ibidem. ***) Ibid. v. 9.

sitare licet. Divinum verbum eam, quae potest curationem accipere, animam corrigit instruitque et convertit ad dominatricem sapientiam; ne a domina destituta ad absurdam amentiam prosiliat. Monet autem, ut non solum revertatur ad virtutem, verum etiam humilietur sub manibus, virtutibus inquam eius. Humilitatis vero duplex est species: una secundum defectum, P. A.
ex spirituali infirmitate proveniens; quam facile est 201
superare, apprehendere ac reprehendere. Quam tamen praecipit verbum dominicum, alia est ex reverentia ac pudicitia proveniens, quam praeferunt proles ad genitores, alumni ad magistros, iuvenes ad senes. Quoniam obedire et subiici melioribus magis expedit; qui enim didicerit sub potestate esse, cito citius exercenda quoque potestate imbuitur: nam etsi quis totius terrae marisque vim induatur, vix poterit principatum possidere veritatis, nisi prius discat erudiaturque parere.

*Cur dixit ei angelus: Multiplicabo, inquit, semen tuum *) et non numerabitur prae multitudine? **)*

§. 31. Honor docilis animi est non praesumere et rebellare ob profectum scientiae semenque perutile conceptum a multiplici eruditione. Non enim ulterius, ut verborum captores venditoresque, ad placitum usurpat omnia encyclopaediae argumenta, sed illam quae in singulis continetur, veritatem. Quam quum coeperit prosequi diligenti inquisitione, dignus efficitur, ut perspiciat speciem dominae liberam a personarum acceptione, omnique vituperatione. ***)

---

*) Alterum hoc *inquit* recte Aucherus refert ad deum, cuius oraculum loquebatur angelus. **) Genes. 16, 10. ***) Verba fere eadem sunt etiam in Armen., sed praepostere et minus clare. *Auch.*

Quid est: Dixit ei angelus: Ecce tu praegnans P. A.
es et paries filium et vocabis nomen eius Ismael, 202
quia exaudivit dominus miseriam tuam? *)

§. 32. Littera nullam patitur quaestionem, nisi allegoriam hancce: Eruditio acquisita et exercitata per dispensationem virtutis ut dominae haud sterilis comperitur, sed concipit semen sapientiae; quum autem conceperit, parit; parit tamen non perfectum opus, sed imperfectum sicut infantem opus habentem curae alimenti ac nutrimenti. Enim vero perfectae animae perfectus est, ut patet, partus; verba videlicet et opera: secundariae tamen et adhuc iacentis sub famulatu ac servitio imperfectior est. Quapropter certum ei nomen inditum fuit *Ismael*, quod explicatur *auditio dei:* auditus autem apud visum secunda dignitate honoratur; praemium enim natura proposuit in certamine sensibus, oculis primum, auribus secundum, naribus tertium, quartum vero sensui, quo gustamus.

Quid est: Hic erit agrestis homo, manus huius super omnes et manus omnium super istum; et contra omnes fratres suos habitabit? **)

§. 33. Ad litteram fratres hactenus non habet, is enim primus coepit esse genitoribus suis: verum figurat naturam quamdam nimis occultam, quam inquiri liceat, futurae enim formae figuram exposuit. Talis autem figura evidenter repraesentat sophistam, cuius P. A.
mater eruditio est seu sapientia; ipse tamen sophista 203
ferinae est sententiae. Quoniam sapiens ut civilis, urbi et urbanitati (vel civitati et politicae) aptus est; qui vero ferus est ac ferinae sententiae, illico etiam rixosus est. Quare adiicit, dicens: *Manus eius super omnes, et manus omnium super eum:* copia enim scientiae eruditionisque usus cunctis contra dicit. Sicut qui nunc

*) Genes. 16, 11. **) Ibid. v. 12.

nominantur Academici et Inquirentes, nullum terminum voluntatis (sive placiti) institutis suis constanter imponentes, nullamque praeferentes inter sententiam istam vel illam: admittunt enim philosophari illos, qui iaculantur in sententiam cuiusque sectae; quosque solitum fuit nominare voluntatis oppugnatores (quasi Thelemachos vel thelemamachos): quia primum certant et defensores se declarant sectae patriae, ne ab iis qui adversantur, convincantur. Cognati autem sunt omnes et quasi fratres eiusdem ventris effectus, unius matris partus, philosophiae nimirum. Quare dixit: *contra omnes fratres suos habitabit*; vere enim Academicus et Indicibilis ex diametro opponuntur sectis, in singulis reprehendentes certam determinationem placiti.

Quare dicit: Vocavit autem (Agar) nomen domini, qui loquebatur ad eam: Tu deus, qui respexisti me. Quia dixit: Etenim coram vidi apparentem mihi? *)

§. 34. Observa primum accuratius, (angelum) ad modum ancillae sapientiae, ministrum fuisse ex parte P. A. dei **). Quare tamen (dominus vel deus) nominatur, 204 qui vocandus fuit ***), angelus? Ut personae propriae rem (ipsi) adaptaret: decebat enim superiorem principemque universorum deum apparere sapientiae, illius autem verbum ut ministrum, ancillae ac famulae sa-

*) Genes. 16, 13. **) Vel: *Agar sicut ancillam sapientiae famulam fuisse etiam dei. Auch.* ***) Aut: *Cur angelus iam dictus fuit, qui invocandus erat (ut dominus vel deus).* Glossarium: *Attende diligenter: praedictum sermonem confirmat; sicut enim Agar ancilla erat Sarae sapientia, similiter famulus erat dei angelus. Quod nisi ita fuisset, quare angelum deum vocaret: patet imperfectam fuisse personam, sicut et nomen eius testatur, quia ancilla erat, non domina.*

pientiae. Eam vero deum putasse angelum non est frustra; qui enim nequeunt primam intueri caussam, accidit decipi et secundum primum aestimare. Quem ad modum qui debilem fert visum, non potens illum qui in caelo est solem corporeae speciei cernere, radium cadentem super terram existimat ipsum esse solem. Et quicumque regem non viderint, praefecto et subministris exhibent primi regis dignitatem. Enim vero et silvani ac ferini homines, urbem neque de summitate quadam videntes, villam aut atrium urbem magnam coniiciunt esse; et eos qui illic sunt, cives urbis magnae, prae ignorantia profecto verae urbis.

Quid est: Propter hoc vocavit puteum illum, puteum eius, quem coram vidi? *)

§. 35. Puteus utrumque habet et profunditatem
et fontem: doctrina autem encycliorum nec ad super- P. A.
ficiem est, neque principiis carens; fontem enim habet 205
disciplinam correctivam. Iure igitur coram puteo apparuisse angelum ait sicut deum. Quando quidem et eruditio encyclopaediae secundum possidens ordinem principatu gaudere putatur, re ipsa separata a prima illa sapientia, quam sapientibus, non vero sophistis licet cernere.

Quare puteus inter Cades et inter Pharan dicitur fuisse? **)

§. 36. Cades exponitur *sanctus*, Pharan autem *grando* vel *far*.

Quid est: Peperit Agar Abrahae filium? ***)

§. 37. Nimis naturaliter; nullus enim habitus possessionis sibi ipsi parit, sed habenti: ut grammatica grammatico et musica musico et mathematica mathe-

*) Genes. 16, 14. **) Ibidem. ***) Ibid. v. 15.

matico; quia huius pars est egetque huius. Habitus autem ut non indigens recipitur, quem ad modum et ignis caloris non egens, ipse enim sibi calor est, partem participationis praestat eis, qui accedunt ad illum.

P. A.

Quare octoginta et sex annorum esse Abraham dicitur, quum peperit ei Agar Ismaelem? *) 206

§. 38. Quia illud, quod sequitur octoginta, sex videlicet, primus est perfectus numerus, par suis partibus et primus par impar, acceptans aliquid etiam de caussa effectiva secundum redundantem (sc. imparem) atque ex materiali et affectiva secundum parem: quare et inter maiores antiquissimos nonnulli matrimonium, alii harmoniam, illum dixere: theologus autem noster mundi quoque creationem deduxit in sex (dies). Octoginta vero inter numeros perfecta harmonia gaudet, coalescens ex duobus generosis diametris duplici triplicique ratione iuxta figuram laterculi quatuor ordinum; quatuor autem omnes collationes in se concludit, arithmeticam, geometricam, harmonicam. Primum ex duplicibus, ut VI. VIII. IX. XII., quorum compositio fit XXXV. Secundo ex triplicibus VI. IX. XII. XVIII., quorum summa agitur XLV: ex duobus autem his, triginta quinque inquam, et ex quadraginta quinque impletur numerus octoginta. Quando etiam theologus ipse (Moyses) coepit divinitus oraculum praeceptorum dicere, octoginta annorum erat. Primus autem exsistens nationis nostrae iuxta legem circumcisae (vel circumcisus, P. A. octava die), **) virtute praestans ille nomen gerit gau- 207
dii, Isaacus dictus Chaldaice, id est risus, natura nimirum, quae de omnibus laetatur (vel ridet), nullatenus aegre ferens, quae in mundo aguntur, sed potius complacens sibi de factis tamquam de bene et utiliter actis.

---

*) Genes. 16, 16. **) Aucherus hic quaedam deesse censet.

Quare nonaginta et novem annorum facto ait, apparuit dominus deus et dixit: Ego dominus sum deus tuus? *)

§. 39. Utramque appellationem nominum utriusque virtutis superioris vocat super sapientem, eo quod per illas creata sunt omnia, perque illas dispensatur mundus creatus. Per unam igitur (sapiens, haud secus ac mundus) factus ac fictus erat secundum deum, deus enim creativae virtutis est nomen; per alteram vero secundum dominum, ut sub potestatem regnumque cadens. Vult igitur monstrare virtute conspicuum tam civem mundi esse, quam dignitate aequalem universo mundo, praepositas ei custodesque constitutas (declarans) singulari modo virtutes mundi, divinam, et regiam. Apparitio autem fit circa nonaginta et novem annorum numerum iure meritoque: quia apprime vicinus est centenario; centesimus autem numerus effectus est decimi per se ipsum multiplicati, quem theologus sanctum sanctorum vocat. Quoniam corus, primus ille denarius, simpliciter sanctus dicitur, quem concedit verritoribus templi: denarium autem denarii quem iterum praecipit verritoribus, ut solvant prae omnibus exsistenti (summo sacerdoti), est denarius centenario connumeratus: de- P. A.
narii enim denarius quid aliud est, nisi pars centesima? 208
Ceterum non ad centenarium sola affinitate numerus nonaginta et novem adornatus est, sed etiam mirabilis naturae particularem sortitus est participationem, constans quinquagesimo et septies septeno: nam quinquagesimus (ut Pentecoste vel Iubilaeum) remissio nominatur in legis latione, cunctis libertate donatis, inanimatis atque animatis. Septeni vero anni mysterium est quietis profundaeque pacis secundum corpus et animam: nam septimus annus bonorum per se provenientium sine industria ac labore memoria est, quae in

*) Genes. 17, 1.

primo mundi conditu per se produxit natura. Quadragesimus autem et nonus numerus ex septies septeno constans haud frivola bona indicat, sed potius ea, quae virtutem habent et sapientiam ad invictam validissimamque constantiam.

Quid est: Complace coram me et esto immaculatus: et ponam foedus meum inter me et inter te et multiplicabo te nimis valde? *)

§. 40. Legem ponit mortali generi familiarius; qui enim non habet participationem malitiae immunisque a malo est, talis erit perfecte bonus, quod incorporeis naturis proprium est: qui vero in corpore sunt, secundum mensuram, qua malitia partesque peccati auferuntur (boni dicuntur). Apparuit igitur honesta hominum vita, non immunium ab aegritudine ex principio usque ad finem, sed eorum qui ab infirmitate proficiunt P. A.
in sanitatem. Quare directe ac recte dixit, *esto immaculatus:* satis est enim mortali naturae ad felicitatem, non 209
esse reprehensum, neque aliquid vituperatione dignum dicere facereque; quo illico placet patri. Ideo dixit, *Complace coram me et esto immaculatus:* ubi mutuam praefert conversionem assertio; quoniam placens deo mos reprehensionem non meretur, qui autem immaculatus est et irreprehensus in omnibus, omnino placet (deo). Duplicem igitur gratiam pollicetur donare ei, qui ab omni vituperatione declinabit: primum, custodem depositi divinorum testamentorum ait ipsum constituere; et deinde in multitudinem termini nesciam crescere facere. Illud enim, *ponam foedus* (*seu testamentum*) *meum inter me et tè,* ostendit munus custodiae veri hominis honesti: nam foedus dei totum incorporeum est verbum, forma et mensura universorum, qua mundus iste conditus fuit. Bis autem repetere,

*) Genes. 17, 1. 2.

multiplicabo te nimis valde, multitudinis immensam copiam manifeste demonstrat, incrementum inquam populi, nec non humanarum virtutum.

Quid est: Procidit Abraham super faciem? *)

§. 41. Constructio praemissorum est praesens dictum; dixerat enim, esto immaculatus: atqui vitae improbatae caussa non alia est, quam sensus, quia is et cupiditatum origo est ac fons; quam ob rem iure meritoque super faciem cadit, puta sensuum delicta (in imum cecidisse), operibus bonis iam illos deditos fuisse ostendens. Haec primo loco dicta sint. Secundo vero dicendum, eam manifesta apparitione perculsam P. A.
fuisse entis, ita ut vix potens intueri prae metu 210
cadat et adoret super terram, pudore affectus a specie apparente. Tertio propter revelationem in ipsa apparitione factam ab ipso ente, qui est; quem novit ut veritatem naturae creatae oppositam: quoniam una persistit in constantia invariata, altera vero vacillat et cadit in proprium locum, puta terram.

Quid est: Locutus est autem cum illo deus, dicens: Et ego, ecce pactum meum tecum et eris pater multitudinis gentium? **)

§. 42. Quando quidem antea dixerat, foedus, inducit: Ne quaeras illud per litteras, quoniam ego sum, iuxta praedicta, genuinum ac proprium testamentum. Postquam enim monstravit se dixitque, *Ego*, adiicit, dicens: *Ecce pactum meum*, nihil aliud praeter me; ego enim sum testamentum ipsum, secundum quod foedus ac pactum fingitur pangiturque et rursum bene distribuuntur et discernuntur omnia. Huius prototypi foederis forma est ab ideis et incorporeis mensuris rebusque compacta, quibus perfectus est hic mun-

*) Genes. 17, 3. **) Ibid. 3. 4.

dus. Nonne ergo cumulus est beneficiorum, quae concedit sapienti pater, educere eum evectum non solummodo de terra in caelum, neque tantum de caelo ad incorporeum intelligibilemque mundum, verum etiam hinc ad se ipsum (attrahere), ostendens se ei, non sicut in se est, id enim fieri non potest, sed in quantum visus videntis ipsam virtutem intelligibilem assequi poterit? Proptèrea dicit, non ultra sis filius, sed pater; *Pater* autem non unius, sed *multitudinis:* multitudinis autem non secundum partes, sed universarum gentium. P. A.
Ex promissis igitur revelatis duo litteralem habent ra- 211
tionem, tertium vero naturalem magis. Literarum una talis est: Profecto eris pater gentium et gentes generabis: id est unusquisque filiorum tuorum sit caput gentis. Altera vero huiusmodi: Patris more plurium gentium procurationem et praeposituram induas; solet enim dei amator illico etiam hominum amator esse. Ita ut non solum cognatis, verum etiam universis diligenter curam adhibeat, maxime illis qui possunt disciplinam attentionis excipere; quique non inhumanae ac durae sunt indolis, sed facile cedentis virtuti obtemperantisque rectae rationi. Tertium vero sub hacce allegoria exponi licet. Multitudo gentium est velut in singulis nostris animis multifaria inclinatio voluntatis, tum ea quam de se consuevit fingere, tum (aliae), quas per sensus imaginatione intermediante foris intus surripientes admittit. Quarum omnium si possideat principatum mens, tamquam communis pater convertit ad meliora, pueriles sententias ut lacte fovens; adultas, imperfectas tamen, exhortans ad profectum; recte vero rem peragentes laude prosequens: rebellantibus autem temerariis frenum imponens per disciplinam ac correptionem. Quoniam optans divinitatem imitari, ab eiusdem virtutibus benefica et ultrice tamquam a fontibus duplicem affluxionem recepit; erga dociles beneficentiam et erga rebelles increpationem; ut quidam

laudibus, alii castigationibus proficiant: etenim qui virtute fulget, late et aeque potest cunctis secundum facultatem suam prodesse.

P. A.

Quid est: Non vocabitur nomen tuum Abram, sed Abraam erit nomen tuum? *) 212

§. 43. Quidam ex destitutis a musica choreaque, immo ex inconsultis et a divino choro resilientibus, immaculatum natura (entem vel sapientem) irrident, dicentes cum vituperatione: o magnum donum! unam litteram concessit universorum dux et dominus, qua nomen patriarchae crescens magni fuit, ut pro disyllaba trisyllaba fieret. O magnam cacodaemoniam impietatemque! si audent quidam de deo detractionem introducere, decepti superficie nominis, ubi oportebat mentem in profunda immittere, interius res ipsas inquirendo ob veram magnitudinem possessionis. Ad haec et litteram concessam, etsi levem ac facilem, quare providentiam non reputatis, neque pretium eius ponderatis? Si quidem ante omnia, primum elementum litteralis vocis est A, tam ordine, quam virtute. Secundo etiam vocale et vocalium primum, sicut caput accommodatum. Tertio, quia non ex propriis longis est, neque ex propriis brevibus, sed de numero eorum, quae utrumque continent; extenditur enim longius et revocatur iterum in breve, prae lenitate ad modum cerae figuratum in multas res et figurans verbum secundum multiplicem speciem. Praeterea caussa est, frater enim est unitatis, ex qua incipiunt in eamque terminantur omnia. Tantum igitur decorem, et tanta necessitate expositam litteram quum viderit quis, quomodo incusabit, quasi non viderit? Nam si vidit, contumeliosum se prodit et boni osorem. Quod si non viderit tam facile negotium, quomodo quod nescit, ir-

*) Genes. 17, 5.

ridere et despicere praesumit, quasi sciat? Ceterum haec obiter, ut dixi, dicta sint; sed necessarium P. A. praecipuumque opus quaerendum est. 213

Appendix litterae A, per unum elementum, totum commutans reformavit animi situm, pro sublimi scientia atque eruditione rerum supernarum (sc. pro astronomia) acquirere ei faciens intellectionem sapientiae. Si quidem scientia rerum supernarum facultas acquiritur in unam partem mundi, in caelum videlicet et in periodum choreasque stellarum; sapientia vero ad universam rerum naturam, sensibilem et intelligibilem. Nam intellectio est sapientia divinarum humanarumque rerum et rationum earum. In divinis igitur est aliquid, quod visibile est et aliud quod invisibile et idea demonstrativa. Et in humanis quaedam sunt corporalia et alia incorporalia: quorum intellectionem percipere magnum et verum facultatis ac fortitudinis opus est. Verum non solum videre universorum substantias et naturas, sed etiam singulorum rationes investigare virtutem indicat humana perfectiorem. Necesse est enim animum tot tantasque res percipientem, oculum esse omnino et sine somno perficere vitam suam in mundo pervigilanter; atque lumine umbram nesciente ac lucis speciem praeferente circumduci ut fulmine coruscante, magistro ac duce usum deo ad comprehensionem scientiae eorum, quae sunt, ad reddendasque rationes.

Disyllabum igitur nomen *Abram* explicatur *pater excellens*, ob sublimis rationis (astronomiae) et mathematicae nomenclaturam; trisyllabum autem *Abraam* P. A. explicatur *pater electae echus*, viri sapientis nomenclatura. Nam echo in nobis quid aliud est, nisi sonitus verbi prolati; pro quo et instrumentum a natura constructum per tubam gutturis crassam dictam, una cum ore et lingua. Pater autem talis soni est intellectus noster; et intellectus electus virtute praeditus est. 214

Proprium autem, familiarem ac naturalem patrem verbi prolati mentem esse patet, quia patri proprium est genuisse et verbum a mente nascitur. Pro indicio erit certo, quod quando movetur a consiliis, sonat; istis autem deficientibus cessat. Testes sunt rhetores et philosophi habitum demonstrantes per obiecta. In quantum enim mens foras edit capita singulosque apparatus in se reconditos producit ad modum geniturae, tunc et verbum fluens fontis instar fertur in aures adstantium velut in receptacula: quando vero deficiant (illa), et (ipsum quoque) ultra non possit sese edere, quiescit cessatque etiam sonitus ut a nullo percussus.

Nunc ergo num vobis, o pleni saturique superflua loquacitate, vacui a sapientia homines, videturne donum meri unius elementi fuisse, quo, mediante littera, divinae virtutis sapientiae dignus est effectus (sapiens)? qua melius nihil est in nostra natura: quia pro sublimi eruditione (astronomiae) concessit intellectionem, totum videlicet et plenum bonum pro exigua parte; quoniam in sapientia concluditur supernarum rerum eruditio, sicut in toto pars; pars enim est mathematica. Verum enim vero oportet vos, o homines, **P. A.**
illud quoque cogitare, eum qui eruditus sit peritusque **215**
ad inquirendam naturam superiorem, posse pravo atque improbo esse more; at sapiens omnino probatus est ut bonus. Num ergo adhuc irrideamus donum, quo nihil aliud perfectius reperiri possit? quid enim malitia turpius aut virtute melius? Numquid inveniatur et bonum minime oppositum malo? Vel comparationem ne habeat ad divitias, honores, libertatem, sanitatem, vel ad quicquid aliud, circa corpus et extra, possessionis redundans? Nam universa philosophia accessit vitae nostrae tamquam collegium quoddam medicinae animae, ut illinc det apathiam immunitatemque a morbo: generosum autem profecto est philosophum esse, et mira ars nobilis veraciter; mirabilior est et finis, propter

quod ars. Hic ergo est sapientia eaque optima, quem appellavit Chaldaeo idiomate *Abraam*, *pater* scilicet *electi sonitus*, velut definitionem sapientis reddens. Sicut enim definitio hominis est animal rationale mortale, sic et sapientis definitio est mystica, pater sonitus electi.

Quid est: Augebo te valde et ponam te in gentes; et reges ex te fiant? *)

§. 44. Illud *Augebo te valde* dictum est sapienti nimis legitime. Quoniam omnis pravus vel malus crescit quidem et progreditur, non tamen ad incrementum, sed ad defectum; sicut marcescentes inter P. A.
flores, non ad vitam, sed ad mortem. Cuius autem 216
vita est prolixa et vehementer nubis instar transeuntis aucta, sive ut affluxio fluviorum (est), quia redundans extenditur magis ac magis foras, quum et sapientia divina sit. Illud autem *Ponam te in gentes* dictum est, ut evidentius demonstraret, se dignum efficere, tamquam fundamentum ac fulcrum firmissimum esse sapientem gentibus, tum suis, tum ceteris etiam hominibus vario modo egentibus secundum animum, ut antea dictum est. Quoniam sapiens gentium redemptor est et intercessor apud deum et veniam petens de delictis cognatorum. Illud demum *Reges ex te fiant*, iterum nimis rite dicitur; omnia enim, quae sapientiae sunt, regia semina sunt, proles principis ac ducis secundum naturam: sapiens autem caret semine fructuque proprio, sed ferax est et copiosus semine ab ipso principali.

Quid est: Dabo tibi et semini tuo post te terram hanc, in qua tu peregrinatione habitasti, omnem terram Chanaan in possessionem aeternam? **)

§. 45. Littera adeo clara est, ut nulla opus

*) Genes. 17, 6. **) Ibid. v. 8.

habeat declaratione sermo. Ad mentem vero allegoria usurpanda est hoc tenore. Virtute praeditus animus in spatio corporeo peregrinus est potius quam incola; P.A.
patria enim eius est aether et caelum, colonia autem 217
terra et terrenum corpus, in quo dicitur peregrinari. Bene faciens ergo ei pater, donat ei terrenorum universorum principatum in aeternam, ut ipse ait, possessionem, ne dominetur umquam a corpore, sed semper princeps et rector sit, servum ac pedissequum illud acquirens.

Quid est: Circumcidetur omne vestrum masculinum, et circumcidetis (vel circumcidemini) carnem praeputii vestri? *)

§. 46. Duplicem video circumcisionem, unam masculi, alteram carnis; quae carnis est, per genitalia est: quae vero masculi, ut mihi videtur, per cogitationem. Quoniam proprius mas in nobis intellectus est; cuius supervacua germina amputare et abiicere necesse est, ut mundus ac nudus ab omni malitia vitioque, deum colat ut sacerdos. Id ergo designavit per circumcisionem secundam, lege statuta dicens, circumcidite duritiam cordis vestri, duras videlicet ac rebelles cogitationes et ambitionem, quibus recisis ac separatis, libera reddatur pars principalis.

Cur masculos tantum iubet circumcidi? **)

§. 47. Primum enim Aegyptii per consue- P.A.
tudinem regionis anno aetatis decimo quarto, quando 218
mas incipit seminis usum gerere et femina sanguinis eruptionem sentire, tam sponsum, quam sponsam circumcidunt. Dominicus autem legis lator super mares solum constituit circumcisionem multis de caussis; quarum prima est, quod mas veneream sentit voluptatem

---

*) Genes. 17, 10. 11. **) Ibidem.

atque optat matrimonium magis, quam femina: quam ob rem iure omissa femina, viri compescuit impetum superfluum sub signo circumcisionis. Secunda autem, ut materia feminae ex residuo sanguinis erupti exhibeatur nato, cuius artifex ac caussa est mas: quia igitur magis necessarium in actu generationis vir praestat, merito coercuit eius superbiam per figuratam circumcisionem: materialis vero (caussa feminina) ut inanimata non praeferat ambitionem: hactenus haec. Ceterum posthac illud quoque notandum, visu praeditum in nobis intellectum esse; huius supervacanea germina necesse est abscindere; germina vero supervacanea sunt inanes opiniones, quaeque secundum illas aguntur; ita ut intellectus circumcisus sola necessaria utiliaque in se gerat; et quicquid superbiam crescere facit, abscindatur: quocum circumciduntur et oculi, quasi non videant.

P. A.

Cur dixit: Et puer octo dierum circumcidetur, omne masculinum? *) 219

§. 48. Praeputium **) iubet circumcidi; quod apprime quidem ob morbos futuros permissum est. Difficilius est enim sanari morbum in genitalibus, igne fere comburens ea, quibus membranum supernascitur: quod tamen circumcisis vix contingit. Et sane si fieri potuisset ut aliae etiam infirmitates evitarentur amputando membrum aliquod, aut aliquam corporis partem, ita ut abscissis illis non impediretur operatio singularum partium, nesciente mortali homine, in immortalitatem transmutaretur. Quod autem per curam animi providam, sine infirmitate circumcidi placuerit, liquet, quoniam non Iudaei soli, verum etiam Aegyptii et Arabes et Aethiopes atque fere omnes in meridionali

---

*) Genes. 17, 12. **) Ad verbum: *caudam. Auch.*

parte prope ad zonam torridam habitantes circumciduntur. Quae ergo est ratio praecipua? nisi quod in iis locis, maxime aestate, quum operculum genitalium circumtectum sit cute, ardet et conflammatione vulneratur: quo tamen nudato per circumcisionem, refocillatur et morbus depellitur. Propterea gentes septemtrionales, ceteraeque quibus distributa est sors partium terrae serenae, non circumciduntur; lenis est enim in illis partibus, tum solaris calor, tum morbus caloris in membranis membrorum. Iudicium firmum accipiat quisque et ex tempore, quo magis accidit ille morbus: nam hieme numquam fit, sed pullulans floréscit aestate et maturescit; amat enim, (ut ita dicam,) tamquam ignis P.
ardere in illis partibus. 22

Secundo non solum propter sanitatem maiores curam hanc diligenter adhibuere, sed etiam propter multiplicationem humani generis, videntes naturam vivacem et nimis amantem humanitatis (adaugendae). Noverant igitur sicut sapientes, quomodo in sinum membranae fusum semen saepe dispergi et infructuosum esse soleat; quod si nihil occurrat impedimenti, in sibi competentem situm pervenire facile posset. Quam ob rem etiam gentes circumcisionis usum habentes in populationem magnam nimium accreverunt. Legis lator autem noster etiam consequentiam perpendens citius fieri monuit infantium circumcisionem, eandem intentionem circumcisionis ob populationem attendens. Ideo sane, ut mihi videtur, Aegyptii quoque bis septimo aetatis anno, quo ad generationem cupiditas ferri incipit, convenire circumcidere designarunt in favorem populationis. Verum tamen melius ac diligentius fuit apud nos super infantes decernere circumcisionem: quoniam adultus fortasse moram interponeret ob metum, eo quod libero gaudeat arbitrio, ad operanda legitima.

Tertio propter munditiam dicit etiam in sacris ob-

lationibus *); etenim qui ingrediuntur in templorum atria, per ablutiones et aspersiones mundantur. P. A. Aegyptii porro et totum radunt corpus, auferentes 221 pilos tegentes obscurantesque corpora, ut candidi omnino appareant: verum non modicum iuvat ad munditiam pellis circumcisio, alias abhorreret quispiam, quando vidisset, sicut in se est.

Quarto, duo sunt in nobis generativa, in anima et in corpore: generativum animae intellectio et corporis instrumentum corporeum. Voluerunt igitur antiqui ad imitationem intellectionis, quae magis est generativum cordis, referre generativum corporis: et revera nulli ita similius reperitur, quam circumcisioni cordis. Haec ergo sunt re ipsa facta, sicut celebratae rationes rerum quaesitarum; verum de iis, quae symbola maiora habent, quaeque certam praeferunt rationem, dicendum est.

Circumcisio igitur pellis symbolum esse dicitur, quasi vero oporteat superfluas modumque excedentes abscindere cupiditates, continentiae religionis studendo: nam quem ad modum ad generationem supervacanea est pellis praeputii, unaque nociva ob morbum ignis in ea ardentis, sic etiam copia cupiditatis tam supervacanea est, quam perniciosa: supervacanea, quia non est res necessaria; et perniciosa, quia morborum caussa est corporis et animae. Per cupiditatem autem maiorem monet abscidendas esse ceteras quoque cupiditates. Maior autem dicitur illa, quae respicit matrimonium maris cum femina; quoniam et magnae rei initium facit, generationis videlicet, et magnum desiderium operatur in genitoribus pro genituris: naturale est enim erga proles affici caritate ac blandiri. Monet igitur non solum cupiditates exsuperantes abscidere, sed etiam superbiam, ut magnam malitiam eamque una nutritam.

*) Vel: *et oblationem in sacris locis. Auch.*

Namque superbia, ut maiorum fert sermo, est retentio et compes profectionis; quoniam etiam illam, quam paratam habebat, probitatem, non vult praeferre *), putans se sufficientem interesse caussam. Porro magis naturaliter instruit eos, qui se caussam generationis existimant, vix animum referentes ad videndum genitorem universorum: ipse est enim verus ac verax pater; nos autem qui genitores dicimur, instrumenta sumus ad serviendum generationi. Quoniam sicut in mira similitudine omnia, quae videntur (vel vident), inanimata sunt; quod vero nervos corroborat, invisibile quidem est, ipsum tamen caussa exsistit virtutis motusque visus: simili modo ex sempiterno invisibilique spatio extendit virtutis conditor universorum, nos autem tamquam miracula nervis corroboramur ad id, quod ad nos attinet, semen et generationem: nisi velimus etiam fistulam **) putare per se flatam esse, non vero ab artifice distributam ad harmoniae productionem, qua instrumentum in servitium atque opus necessarium fuit constructum.

*Cur octavo die circumcisionem imperat (fieri)? ***)*

§. 49. Octavus numerus multos prae se fert decores. Primum enim cubus est. Secundo quia ubique aequalitatis formam in se continet, quia longitudo et latitudo profunditasque, quae aequales sibi invicem sunt, per primum octavum indicantur. Tertio, compositio octavi homologiam parit, numerum videlicet triginta sex, quem homologiam Pythagorici appellarunt, quoniam in ipso primum superaddita (sc. imparia) cum pa-

*) Vel sic: *quoniam qui putat melius se habere, aliud recusat*, aut cum gloss.: *Qui se putat meliorem esse, non vult ab altero meliore edoceri; similiter si quis putet se caussam esse generationis, falsus est. Aucher.* **) Sic Aucherus ex coniectura scripsit, nam translatio Armeniaca offert *auram* pro *fistula*. ***) Genes. 17, 12.

ribus convenerunt. Si quidem quatuor singillatim ab
unitate superaddita (imparia), et a duobus per paria,
peragunt illud triginta sex. Imparia autem ista sunt:
I. III. V. XII., quae constituunt XVI., paria vero haec,
II. IV. VI. VIII., quae fiunt XX.; amborum igitur com-
positio perficit triginta et sex, fertiliorem profecto nu-
merum. Quoniam quadrangulus est, latus habens sex-
tarium, primum par impar, quod veracissime quidam
vocant harmoniam vel matrimonium: quoque usus con-
ditor universorum operatus est mundum, sicut sanctus
mirabilisque liber Mosaicus refert. Quarto, octavi idea
parit sexaginta quatuor, qui est primus cubus, unaque
quadrangulum, typus incorporeae, intelligibilis invisi-
bilisque substantiae, ac corporeae: incorporeae, iuxta
quadrangulum pareus superficiem; corporeae vero,
iuxta cubum stereoma perficiens. Quinto, cognatum
est semper virginis septem, partes enim octavi perfi-
ciunt septem, quia dimidium est quatuor, quarta pars
duo, octava unum, quorum summa est septem. Sexto,
octavi virtus est sexaginta quatuor, quod dicimus nu-
merum primum, cubum ac quadrangulum. Septimo,
ab unitate singillatim per duplicia haec, I. II. IV. P. A.
VIII. XVI. XXXII. constat LXIV. Habet ceteras que- 224
que ampliores virtutes numerus octavus, de quo alias
diximus; praesenti tamen quaestioni congruam rationem
reddere lubet dependentem ex iam fundatis.

Verum illud primum est dicendum. Gens ista, cui in mandatis datum est circumcidi octavo (die), vocatur lingua Chaldaica *Israel*, hoc est, *videns die*. Vult ergo (primum), ut particeps sit tum propriorum iustorum, tum eorum qui secundum electionem et secundum Geneseos (sive creationis) rationem, per primum quidem sextum, quod illico creationem sequutum est; illud nimirum genitor et creator festum generationis evidenter monstravit mundo (vel mundi), perficiens illum sexto (die). Alterum vero, quod secundum

electionem est, per octavum, quod est secundi septimi principium; sicut octavum est septimum et unum, sic ornata gens semper est gens, illud quoque supra recipiens, esse per naturam electam et secundum placitum patris. Secundo, octavum undique paritatem indicat, cunctas separationes aequales monstrans, ut dictum est, longitudinis, latitudinis, profunditatis. Aequalitas autem aequitatem iustitiae peperit: quo manifestat, amantem dei gentem aequitate seu iustitia adornatam esse et in possessionem profectam. Tertio, non solum completae aequitatis iuxta omnes dimensiones est mensura *), sed etiam primum: primus enim cubus est; quoniam octavus quidem numerus paritatem indicat, secundum tamen, non primum sortitus est ordinem. Symbolice igitur monstrat, primam istam gentem et aequitatem ac iustitiam proprie supremam summamque adaptatam esse, atque primam humani generis, non creationis genitura vel tempore, sed dignitate virtutis, ac si connaturalis pars sit unita iustitia cum paritate. Quarto quando quidem quatuor sunt elementa, terrae, aquae, aeris, et ignis species, ignis figuram sortitus est homonymiam pyramidem; aer autem octosedem, aqua vigintisedem et terra cubum. Necesse igitur censuit terram, quae sors erat futura virtute praeditorum hominum generis, participare numerum cubicum, sicut et universa figurata est terra; et pars eius receptans geniturae partes, quia et natura terrae fertilis est nimis, varias separatasque species producens omnium animalium plantarumque.

Quare tam vernaculos quam emptitios circumcidi iubet? **)

§. 50. Littera manifesta est; oportet enim et

*) Potest ex librorum vestigiis etiam graecum ὅρος, expressum esse, ut sit *terminus*. *Aucher*. **) Ad verbum: *circumcidit*. *Auch*. Locus laudatus legitur Genes. 17, 12.

ministros imitari dominum propter necessarium opus servitiumque vitae. Ad mentem vero, vernaculae indoles sunt, quae natura ipsa moventur; et emptitiae, quae verbo et doctrina in melius verti possunt. Utraque istarum opus habet, ut plantarum more purgetur et putetur, ad propriae ac fructiferae *partis* constantiam: fertiles enim multa pariunt supervacanea propter P. A. fertilitatem, quae abscidi expedit; qui vero edocentur 226 a doctoribus, inscientiam amputant.

Quid est: Eritque testamentum (vel pactum) meum in carne vestra? *)

§. 51. Vult non solum prodesse homini virtute ornato; sed una cum anima super corpus etiam praeesse verbum divinum, tamquam medicus eius factus. Cui curae sit circumcidere excessus visus et auditus, gustusque et odoratus et tactus, necnon instrumenti vocis edendae, atque genitalium impetus redundantes nocivosque, sicut etiam totius corporis, quo peragitur tum delectari in cupiditatibus, tum dolore affici. **)

Quare de infante decidit sententiam mortis, dicens: Masculus non circumcisus, qui non circumciderit (Gr. non circumcidetur) carnem praeputii sui octavo die, corrumpetur anima illa de genere suo? ***)

§. 52. De nullo involuntario reum declarat lex, quum etiam illi, qui involuntariam perpetraverit occi- P. A. sionem, veniam facit, civitatibus distinctis, in quas 227 fugiat ad inveniendam securitatem; sacratus enim atque immunis redditur, qui illuc profugit, unde nemo facultatem habet educendi citandique in tribunal iudicii. Octavo igitur die post nativitatem puer si non circumcidetur, quid ipse peccabit, ut poenam mortis quoque luere teneatur? Dixerint igitur aliqui, formam edicti

---

*) Genes. 17, 13. **) Aut: *cui vel ipsum delectari in cupiditatibus dolore affici est.* Auch. ***) Genes. 17, 14.

annuere parentes ipsos, illos enim putant despexis mandatum legis. Alii vero, nimium excessum aim usurpans super infantes, ut videtur, imposuit, adulti dissolventes legem irrevocabili modo subiicia tur poenae severissimae. Littera haec dicit: ad men tem vero, masculus in nobis apprime intellectus est hunc octavo (die) iubet circumcidi propter rationem ante redditam, non ad aliam partem, sed carnem praeputii symbolice notans eas quae in carne postea fiunt vo luptates et impetus. Quare et rationem legitimam in ducit, monens, intellectum, qui non sit circumcisu expurgatusque ex carne, carnisque vitiis, corrump et non posse salvari. Non esse autem de homine sermonem, sed de intellectu sanitatem recipiente, in sequentibus dicit, *corrumpetur anima illa*, non corpus humanum aut homo, sed anima et mens. Undenam? *de gente* ait *sua:* gens enim universa incorrupta est; ergo ab incorruptione in corruptionem fertur pravus.

Cur dicit: Sara uxor tua non vocabitur Sara, P.. *sed Sarra erit eius nomen.* *) 2:

§. 53. Rursum nonnulli ex insipientibus derideant unius elementi appendicem, puta centenarii (nam apud Gr. R. ρʹ. centum significat): quo ludentes hallucinantur, ut nolentes interius meritum rerum perspicere veritatisque vestigium tenere. Illud enim (elementum r. ρ.) quod unius elementi additamentum putatur esse, totam harmoniam genuit: pro tenui magnum, et pro particulari generale, et pro mortali immortale prorsus. Quoniam per unum *r*, vocata *Sara*, explicatur *principatus meus;* duo autem (*rr*, Sarra) *princeps* (mulier): quo ergo distinguantur haec a se invicem, attendamus liceat. In me sapientia (sive prudentia), integritas (sive temperantia), iustitia et fortitudo, prin-

*) Genes. 17, 15.

cipatum usurpant in me solum et mortales sunt: proindeque moriente me moriuntur. Haec autem sapientia ipsa est ipse princeps, et ipsa iustitia princeps ipse, et una quaeque virtutum non est principalis mea, sed ipsa est domina reginaque, immortalis monarchia ac regnum. Viden' doni magnitudinem? Permutans convertit partem in totum, speciem in genus, corruptum in incorruptum. Haec autem omnia prius dispensan- P. A.
tur propter futuram nativitatem laetitiae cunctis gau- 229
diis perfectioris, cuius nomen est Isaac.

Quare dicit: Ex ea dabo tibi pueros, et benedicam illum, eritque in gentes, et reges gentium ex eo erunt? *)

§. 54. Vix oportet quaerere, quod plurali (numero) dixerit *pueros* unicum dilectumque filium eorum; intentio enim fertur in soboles eius unde gentes regesque (orientur). Littera huc pertinet: ad mentem vero, quando anima illam, quae particularis est, habet virtutem exiguam ac mortalem, adhuc sterilis est; ex quo autem a divina incorruptaque partem acquisivit, coepit concipere et parere varietates gentium, ceterorum nempe sanctorum universorum. Nam una quaeque immortalium virtutum voluntarias habet leges quam plurimas, quae gentium prae se ferunt similitudinem et regnorum. Regiae enim res sunt virtus virtutisque generationes, praedoctae a natura, quidnam principatu gaudeat et nesciat statum servilem.

Quare Abraham procidit super faciem suam et risit? **)

§. 55. Duo manifestantur ex casu super faciem; unum, actus adorationis propter excessum divinae ecstaseos; alterum, quod conveniens est atque aequale P. A.
homologiae iam dictae, qua confessus est intellectus, 230
deum solum constanter stare; qui vero sub genera-

---

*) Genes. 17, 16. **) Ibid. v. 17.

tione creationis sunt; omnes sub commutationem periodi cadere. Cadunt autem aliqua tenus isti, qui consueverunt surgere ac corrigi iuxta primitivam faciem. Iure autem risit exsultans de promissione, magna spe adimpletus, quod exspectata perficerentur: maxime quod revelationem manifestam acceperat ex apparitione, qua tenus firmius novit eum, qui stat semper constans, et istum qui solet inclinari ac cadere.

Quare quasi haesitare visus est de promissione; ait enim: Dixit in mente, si centenario filius erit et Sarra nonagenaria pariet? *)

§. 56. Haud gratis vel frustra adiectum fuit illud, *Dixit in mente*. Nam lingua et ore prolata indigna (verba) sub reatum poenamque cadunt; quae vero in mente fiunt, nihil obnoxia sunt, quia involuntarie deducitur mens ab enormitatibus, introductis cupiditatibus aliunde aliis, quibus aliquando resistit aegre ferens ac cupiens declinare ab illorum imaginibus. Sed fortasse neque haesitat, sed admiratione commotus ob excessum doni dicit: Ecce corpus nostrum provectum est et transgressum aetatem generationis; deo tamen omnia possibilia sunt, ita ut senectutem quoque in iuventutem demutet et carentes semine fructuque in fructificatio- P.A.
nem generationis perducat. Quod si centenarius et 231
nonagenaria generabunt, ordinarium et similia eius facta auferantur et sola dei virtus ac gratia simul appareat evidenter.

Ceterum quidquid virtutis habet numerus centenarius, exponendum est. Primum, virtus est denarii centenarius. Secundo, huius ipsius myrias; myrias autem frater est unitatis: sicut enim semel unum, unum est, sic etiam myries unum, myrias. Tertio partes centenarii universae sunt honestae. Quarto constat ex

*) Ibid. 17, 17.

triginta sex, et sexaginta quatuor, quod est cubus, et simul triangulum. Quinto, coalescit ex singulis istis imparibus, I. III. V. VII. IX. XI. XIII. XV. XVII. XIX, quae faciunt C. Sexto, componitur ex quatuor istis, uno et duplicato, et quatuor et duplicato, ut I. II. IV. VIII., quae fiunt XV. et ex quatuor istis multiplicatis, I. IV. XVI. LXIV., quae faciunt LXXXV.; atqui duplicata ratio per omnia est, continens illam, quae est per quatuor et per quinque; quater autem bis per omnia. Septimo, componitur ex quatuor singillatim, unitate adauctis, I. II. III. IV., quae faciunt X. et ex quatuor triangulis, I. III. VI. X., quae peragunt XX. et ex quatuor quadrangulis I. IV. IX. XVI., quae faciunt XXX. et ex quatuor quinquangulis, I. V. XII. XXII., quae fiunt XL. simul omnia C. Octavo, ex quatuor singillatim ab unitate cubis perficitur centenarius; datis enim I. II. III. IV. istorum cubi I. VIII. XXVII. LXIV. conficiuntur C. Nono, dividitur in quadraginta, et sexaginta, quorum utrumque magis naturale est. Et secundum primum ordinem decimorum usque ad myriadem, in quinquangula figura medium tenet centum. e. g. I. X. C. M. et Myrias: ubi medius est centenarius inter unum, P. A.
decimum, centesimum, millesimum, et myriadem. 232

Verum oportet etiam nonagenarium numerum quod attinet ad notas visibiles haud silentio transgredi. Ut mihi videtur, nonagenarius secundas tenet centenarii, quatenus aufertur pars eius decima, id est denarius; quoniam in lege video duas decimas primitiarum distinctas: unam totius, alteram residui. Quando enim tollitur ex frugibus tritici vel vini vel olei decima, altera quoque decima tollitur ex residuis. Ex istis igitur duobus maioritate honoratum est illud primum ac principale, et secundo loco istuc quod sequitur. Quoniam centenarius numerus annorum sapientis comprehendit ambas primitias, quibus consecratur, primam inquam et secundam. Nonagenarius autem annorum feminini ge-

neris numerus continet secundas primitias minores, residuas nimirum primi et inter sacros numeros magni. Haec igitur prima dicatur theoria (visio) in sacra lege familiaris et altera generalem habens naturam; namque nonagesimus numerus fertilis est, quare etiam mense nono parturire accidit: decimus autem sacer et perfectus; quibus (nempe 9. et 10.) multiplicatis, constat nonaginta ut virtus sacrae geniturae, iuxta nonum recipiens fertilem generationem, iuxta vero decimum sacram.

P.A.
Cur dixit Abraam ad deum: Ismael hic vivat coram te? *) 233

§. 57. Primum non despero quidem (ait), o domine, de meliori generatione, sed credo promissioni tuae; satis est tamen mihi donum vivere hunc, qui interim in medio vivus est filius, etsi non sit secundum proprium genus, ut ex concubina natus. Secundo illud quoque, quod nunc petit, adiectivum est bonum; non enim vitam solam optat filio, verum etiam praecipuam in deo vitam, quo nihil perfectius putandum est, coram deo nimirum sanitate gaudere salutari, quae aequalis immortalitati. Tertio per coniecturam indicat auditam legem divinam non ad auditum solum satis ducere debuisse, sed interius transgredi et formare principalem eius partem: vita est enim ista divino conspectui condigna verbum effectum esse.

Quare oraculum divinum ad modum annuendi dicit ad Abraam: Etiam (vel Ita); ecce Sarra uxor tua pariet tibi filium? **)

§. 58. Intentio sententiae talis est: Confessio atque homologia ista, ait, mea parte admissio est voti, plena manifeste pura laetitia; et fides tua non sub dubio, sed sine haesitatione partem habet pudicitiae reverentiaeque. Ideo quod antea accepisti, ut futurum propter P.A.
tuam in me fidem, fiat omnino; hoc enim declarat 234
illud, *Etiam.*

---

*) Genes. 17, 18. **) Ibid. v. 19.

Quare dicit: Verum et de Ismael ecce exaudiam te et benedicam ei; duodecim gentes generabit? *)

§. 59. Et primum et secundum concedo, ait, bonum; bona videlicet naturae bonaque disciplinae. Per naturam illud, quod secundum genuinum Isaacum est, et per disciplinam, quod est secundum Ismael non genuinum. Auditus enim collatus cum visu est sicut non genuinus cum genuino, et quod fit per disciplinam, non est eiusdem rationis cum illo, quod per naturam est. Generat autem nationes duodecim studiosus encyclopaediae, nam encyclius numerus est duodenis dierum annorumque periodi.

Quare dicit: Testamentum vero meum statuam ad Isaac, quem pariet Sarra tempore hoc anno altero? **)

§. 60. Quem ad modum in hominum testamentis quidam inscribuntur heredes, et aliqui donis digni adscribuntur, quae ab heredibus accipiunt; sic etiam P. A.
in divino testamento heres inscribitur ille, qui natura 235
probus est discipulus dei, perfectis decoratus virtutibus: qui vero per auditum introducitur, ac subiicitur legi sapientiae, participatque disciplinam encycliam, heres minime est, sed dona accipit gratis concessa. Verum sapientissime dictum est, anno altero parere Isaacum, quoniam non praesentis temporis est ista vitae ***) genitura, sed alterius magni et sacri, quaeque divina gaudet abundantia nimia, nulloque modo similis gentibus est.

Quare dicit: Abraam erat nonaginta et novem annorum, quum circumcisus est; Ismael autem filius eius annorum tredecim? ****)

§. 61. Dispositio est ad centenarium nonaginta et novem annorum numerus; atque secundum hunc

---

*) Genes. 17, 20. **) Ibid. v. 21. ***) Vel: *vitae est ista genitura. Aucher.* ****) Genes. 17, 2. 24—26.

numerum disponitur et perfecti semen generationis esse principium, quod manifestius apparet in centenario. Tredecimus autem numerus componitur ex primis duobus quadrangulis, ex quatuor et novem, pari et impari; ita ut par habeat pro lateribus duplicem formam materialem et impar formam operativam; ex quibus totis efficitur trinum, quod est maximum et perfectissimum hostiarum festivarum, quas continent exarationes sacrorum librorum. Hoc unum est: alterum vero dicere liceat, quod tredecim annorum aetas vicina est et P. A. participeps bis septimi anni, quo seminis motus ad gene- 236 rationem fertur. Ne ergo alienigenum seminetur semen, primas generationes integras servandas procuravit, sub symbolo generationis figurans instrumentum generandi. Tertio docet eum, qui matrimonium exercitaturus est, omnino prius circumcidere concupiscentias, corripiens lascivos et effeminatos, ut qui supervacaneas coerceant commixturas, quae non propter generationem puerorum, sed ob incontinentes cupiditates fiebant.

Quare alienigenas etiam circumcidit Abraam? **)

§. 62. Sapiens tam utilis est, quam humanus, qui non cognatos solos ac vicinos, sed etiam alienigenas et alienae sectae homines salvat et invitat ad se, ex propriis bonis partem eis donans, ex patientia religiosaque continentia; haec sunt enim fundamenta firmitatis, quo tendens quiescit omnis virtus.

(*Finitus est*)

Philonis earum quae sunt in Genesi, Quaestionum Solutionumque Sermo Tertius.

**) Genes. 17, 27.

PHILONIS

P.A. 237

QUAESTIONUM ET SOLUTIONUM EARUM, QUAE SUNT IN GENESI,

SERMO QUARTUS.

Quare dicit: Apparuit autem dominus deus Abrahae in quercu Mambre, quum ille sederet die fervente ad ostium tabernaculi sui; et elevavit oculos suos? *)

§. 1. Littera satis evidens mihi videtur esse, nisi sola arbor allegoriam concludit exponendam iuxta Chaldaicum idioma (in voce Mambre). Arbor est secundum Heraclitum natura nostra, quae se obducere atque abscondere amat. Primum igitur notandum, Mambre visum significare, et hancce sententiam prodere: quem ad modum ex sapientia fit sapere, ex sanitate mentis sana mente conversari et singulos habitus proprios prae- P.A.
ferre effectus, sic in sensibus ex tactu tangere, ex 238
gustu gustare, ex auditu audire et a visu naturali necessitate fit videre. Hoc est, quod spirituali perspicacique mente sana, puta Mambre, sive visu, ditat animum, praestans ei ut melius videat et acutior sit visu et insomnis vigilansque; ita ut videat non solum mundum creatum, cuius contemplatio philosophiae propria est, verum etiam patrem et creatorem deum increatum. Quid enim prodesset eum advenire et non videri? Quon-

*) Genes. 18, 1 sq.

iam vero non soli humano generi, sed etiam totius caeli cunctis partibus purioribus incomprehensibilis est, tamquam splendorem quendam ex se coruscare fecit, quem iure formam appellamus, circa totum animum radios spargens incorporeos, atque *) supercaelesti lumine adimplevit; quo conductus intellectus fertur mediante forma ad prototypum. Si quidem visu potius quam cunctis instrumentis sensus coaptavit symphoniam dictam, prout per visum acquiritur ut videamus; per visum enim apparitio intelligitur.

Secundo, quia extremitates sunt admirabiles, ut ille, qui apparet, deus est, et iste cui apparet, (homo), videre possit **), medium inter extremos ordinavit P.A.
pro symbolo certo quercum, arborem robustiorem ac 239
principatu potiorem, atque fere ex agrestibus domesticam, notans sapientem undique oculatum. Qui incipiens videre eorum, quae sunt, utique optimum ac fortissimum principem, ducemque universorum, videt arborem agrestem densitate comprehensam, ita tamen ut expedite et libere splendorem obvians renitentem, placidum redderet oculis. Quamvis enim planta ipsa agrestis sit, sed fructus eius nucleus domesticus (ut Gr. φηγός, fagus), qui frumento prius in cibum hominum datus est: quam ob rem et vitam ***) ei adscripserunt ut propriam facultatem, templum et aram unius dei reputantes quercum. Quia sicut solaris laurus in emolumentum salubre cedit, et conversiones solis annualia manifeste indicant tempora, quorum unum suavem temperationem praestat, alterum severum intemperantiae morbum efficit. Et oliva semper virginis, purioris essentiae est, quam sortitus est globus inerrabilis; oleum enim luminis materia est: caelum autem splendoris fi-

*) Vel: *spargens, incorporeo et supercaelesti etc.* Aucher. **) Aut: *videns est sicut propheta*, sive e Glossario: *mens Abrahami* Idem. ***) Vel: *unde et vita. Ei etc. Aucher.*

guram gerit, in quo et lucidae stellae sunt. Ideo et pluritatem earum (arborum) consuetudo fert nominare, non ex propriis sibi dotibus, sed ex principali eorum quercu (nam Gr, δρῦς est quercus et silva) in locis, ubi magis condensae arbores ac silva consistunt; etsi P.A.
quercus nullam ultionem petat; et quercisecae (Gr. 240
δρυοκόποι) dicuntur, qui caesores sunt etiam abietum, cedrorum, ac consimilium, imo etiam illarum, ex quibus convenit erigi cancellos, δρύφακτα dictos. Necnon arborum fructus universim tam domesticarum quam agrestium, querni fructus dicuntur, atque olivi: sicut et quercum maturatam sive fagum primitivum nominant illum fructum, qui super plantam maturescit: uno verbo, nomen quercus et olivae ut principalium cunctis imponunt.

Sedenti vero apparuisse iure dictum est, quoniam habitus et quies tranquillitatis est corporis sessio: mens autem sapientis quando in quiete et pace secura sedeat, illam quae secundum intelligibilem vitam laboris nesciam, similitudinem veri entis dei volens imitari, quantum fieri possit, humana natura similem originali describit obscuram formam. Ad ostium vero tabernaculi sedere symbolum esse videtur, corpus quasi tunicam pelliceam, ut alias sacra domini mandata nuncuparunt, animae esse; quia via efficitur colorum, figurarum, vocum, humorum et vaporum, cunctorumque sensibilium. Decet autem virtute pollens consilium sedere prope ad sensus, ut ianitor, ne quidquam nocivi introrsum surripiens, caussa noxae sit animae, quum compos est eam insontem integramque servare et immunem ab omni malo. Nam insipientium sensus sine custodia derelicti sunt et libere patentes; quorum nemo P.A.
est ad ostium, qui inutiles ac noxias imaginationes im- 241
pediat: quare et plurimae aerumnae intus insiliunt, non minus voluntariae, quam involuntariae; quibus impudenter ingressis etiam in mente formantur faciliter tur-

pes ideae: quibus die et nocte vacillat et aestuans movetur anima: quoniam sine custodia derelicti erant sensus patentes.

Optime etiam dicta est meridie facta esse apparitio, quia ea est hora magis luminosa, quam tota diei longitudo. Itaque symbolice demonstrat intelligibilem solem, qui incorporeos radios immittit lucidius ac clarius super animos mundos, qui interius intuentur radios ipsos, affectu pietatis supra evehentis familiare sibi reddentes caelum. Longius tamen intueri non possunt, quoniam pura, nitida ac sancta illa lux incorporea splendoris instar sparsa fulget, et fulgore suo hebetat oculos. Videtur tamen mihi quia purius ac lucidius lumen est meridiei, quo visus perceptiones manifestiores aguntur, velle etiam sapientis intellectum illuminari, et undique decorari radiis divinae lucis, ut clarius constantiusque percipiat eorum, quae vere sunt, impres- P. A. siones radiis umbra vel opaco carentibus. 242

Quid est: Vidit, et ecce viri tres stabant super eum? *)

§. 2. Naturalius utique eis, qui cernere possunt, repraesentat, quod et unum tres esse licuit, et tres unum, eo quod unum sunt secundum rationem supernam. Verum una cum primis virtutibus annumeratus, creativa nimirum et regia, trinam apparitionem operatur intellectui humano. Is enim nequit tam acutus esse visu, ut illum qui superat virtutes sibi assistentes, velut distinctum deum videre possit. Ut ergo intueretur deum, una cum illo exsistentes apparent et virtutes ministrae, ac si pro uno triadis apparitionem faceret. Nam quando intellectus incipiat accipere certam apprehensionem de ente, illuc et ipse pervenisse intelligitur, singularem se reddens, atque ut primus et princeps apparens: quem, ut paullo ante dixi, sine ullius societate videre non pot-

*) Genes. 18, 2.

erat (Abraham vel animus), nisi cum iis, quae cum illo exsistunt illico virtutes primae, creativa, quae vocatur deus, et regia, quae dominus appellatur.

Quod autem dicit: elevavit oculos, non corporis inquit, a sensibus enim deus videri non potest, sed ab anima; opportuno enim tempore sapientiae oculis cer- P. A.
nitur. Verum multarum earumque improbarum anima- 243
rum visus semper occlusi sunt, quoniam in alto somno iacent et nequeunt umquam resilire et expergefieri ad naturae res et quae in ea sunt ideae et perceptiones. Sapientis vero spirituales oculi expergefacti perspiciunt; imo sine somno vigilantes sunt, ob desiderium videndi resilientes ad vigilantiam. Quare bene dictum est pluraliter, non unum elevasse oculum, sed oculos universos, qui in animo sunt, ita ut totum totaliter oculum esse eum dixeris. Oculus igitur factus, incipit videre dominicam, sanctam divinamque visionem, eo modo ut unica visio appareret ei sicut trinitas et trinitas velut unitas.

Aequum est, ut etiam sequentia non omittamus proferre: non enim gratis dictum est: *stabant supra eum.* Si quidem super omnes creaturas generatas deus est, et divinae virtutes disponentes, procurantes, regentes. Quum igitur universim cuncta necessaria iam dicta sint, de ipsa vero rerum caussa *) non obiter visionem videre liceat, sub uno intuitu intellectus duplicem apprehendit apparitionem. Unam tamquam dei venientis duabus virtutibus superioribus, a quibus colitur, a creativa ut opifex mundi, et ab regia ut dominator mundi iam facti. Alteram vero sicut virorum peregrinorum, non utcumque occurrentium, sed perfectiorum in humana natura secundum corporis dotes et dignitatis honores. Ex utraque hac apparitione impulsus, P. A.
nunc ab una, nunc ab altera trahebatur ad visionem 244

*) Ad verbum: *opere,* quod accipio pro *opifice.* *Aucher.*

et vix poterat asserere, quae ex illis certior credenda esset. Itaque propter cautionem, et incertitudinem dubiam nec despexit, neque, ut segniores quidam, oblivioni tradidit, sed utramque imaginationem acceptans tenuit, melius ratus dubium ipsum reddere familiare, veraciter potius quam mendaciter, ad possessionem duarum virtutum maiorum, reverentiae et humanitatis. Reverentiae iuxta unam ideam oculorum fixorum, qua tenus deum vidit: et humanitatis secundum alteram ideam; quae ad peregrinos respicit aequitatis communicatio. Quod autem ad utramque imaginationem motus fuerit, patet etiam ex scriptura, quicquid enim dicitur de uno vel ad unum vel ab uno, testimonio est apparitionis tamquam dei: quicquid autem de pluribus vel ad plures, ad homines quasi peregrinos refertur.

Etenim illud quod dixit: *Apparuit ei deus* *); et, *Domine, si vere inveni gratiam coram te* **); et, *Ne transeas servum tuum:* atque illud: *Ita fac, ut dixisti* ***); necnon quod dictum est ei: *Ubi est Sarra uxor tua* †)? et, *Revertens veniam ad te tempore isto;* et, *Dixit ei deus: quare risit Sarra?* ††) haec omnia, inquam, indicant apparitionem tamquam dei. Quasi vero ad viros peregrinos spectant ista: *Elevans oculos suos vidit, et ecce tres viri stabant supra eum;* et, *Cucurrit ad eos;* et, *Lavent pedes vestros;* et *umbras captate sub ista arbore;* et, *Manducate;* et, *Stabat coram eis;* et, *Surrexerunt inde viri* †††). Ita- P.A.
que per utramque virtutem, pietatem et humanitatem 245
dirigebat omnes ad praescriptam politicam ††††). Ista enim politica suam vitam pro exemplo exhibuit nationi dux atque origo eius compertus: quippe qui oculo tenus visionem videns, non vero constantem, tam enim

---

*) Genes. 18, 1. **) Ibid. v. 3. ***) Ibid. v. 5. †) Ibid. v. 9 et v. 10. ††) Ibid. v. 13. †††) Ibid. v. 4. 5. 8. 16. ††††) Vel: *omnes eos, qui se dederunt in exercitationem politicam. Aucher.*

deum, quam peregrinos vidisse se imaginabatur, aequum duxerit tum sicut erga deum pietatem colere, tum sicut peregrinis aequitatem unionis atque humanitatem ostendere. Hinc ansa capta, nonnulli mensuram pondusque harmoniae corporeae excogitarunt (in deo) abnormi opinione; quem ad modum severus ille et sufficiens in scientia exponit Homerus, decore vitae ut pulcrae harmoniae non licere superbire ac noxam subire: ait enim: Divinitatem fingentes sub similitudine existimant humana forma pulcritudinis apparuisse saepe saepius, ab opinione multorum deorum non discedentes. Versus autem tales sunt: „Dii tamen peregrinis similes „facti alienigenis, sub omni specie ambulabant ignoti, „multiplices hominum iniurias, iniquitates, atque optimas leges oculis videntes propriis*).“

*Quare dicit: Videns procurrit obviam illis; et adoravit in terram***)?*

§. 3. Eos, qui inconsulto sine praevia consideratione visioneque impetum faciunt quovis, monet instruens, non antea incurrendum esse prius quam certe viderint ac persuasi fuerint. Quam ob rem dixit: *Quum vidisset, cucurrit****)*; ut pote praecedente visus perceptione consequatur opus invituperabile ac gratum. Porro optime dicitur postquam vidit, illico *cucurrit in occursum:* qui enim necdum viderit, eum cunctari; qui vero iam viderit condigna, festinare ac currere aequum est. Ceterum nimis diligenter adorationem *in terram* ait egisse; non enim si forte homines fuissent mortales, adorare licebat, sed eum qui super caelum et terram et universi mundi deus est. P. A. 246

(*Quid est:*) *Domine, si inveni gratiam ante te, ne praetereas servum tuum* †)?

§. 4. Nunc magis liberis oculis et lucidiore visu

---

*) Homer. Odyss. XVII. 485—487. **) Genes. 18, 2. ***) Ibidem. †) Ibid. v. 3.

certus redditur intellectus de visione, non pervagans vel aberrans numero trino et quantitate multitudinis eo violenter attractus, sed currens ad unum: quique apparere se fecit sine virtutibus adsistentibus; atque ita clarissime intuitus est unitatem, ut prius trinitatis similitudinem gerere noverat. Ceterum magnum quiddam poscit, non praetermittere, nec procul transire deum, derelicta anima ipsius desolata atque inani. Terminus enim felicitatis est dei appropinquantis adventus, fuse adimplens totam animam toto suo lumine incor- p. A.
poreo et sempiterno: miseriae autem (terminus est,) 247
transitus ut per viam; cito enim citius sequuntur posthac tenebrae densae profundaeque. Unde etiam fratricida Cain dicebat, *magnum est damnum poenae id quod derelinquas me* *); indicans, non esse poenam animae maiorem quam derelinqui a deo. Moyses vero alibi dicit: *Ne auferatur ab eis dominus* **); monens, distare animam ab entis contemplatione perfectissimum esse malorum; quam ob rem nititur populum ducere in occursum dei, nequit enim fieri ut alii homines satisfacere huic possint, nisi animae dei amantissimae, quas caeleste desiderium praeveniens occupavit.

Cur iterum pluraliter dicit: Sumatur aqua et lavent pedes vestros et frigus captate sub arbore densa ***)?

§. 5. Hoc rursum secundum alteram apparitionem dicitur, qua tenus peregrinos eos putat, non habita certa notitia, sed iterum illuc violenter attractus de optima divinaque facie. Quam ob rem neque iussum dat auctoritate propria, vix praesumens liberis vel servis exhibere lotionem pedum, sed eundem, cuius faciem visibilem sibi crediderat, auctorem voluit esse iussi dandi. Dicens autem, *accipiatur aqua*, non adiecit: *a quo-*

---

*) Genes. 4, 13 **) Numer. 14, 9. ***) Genes. 18, 4.

piam; sicut etiam per dictum, *lavent pedes,* quospiam P. A.
non manifeste notavit; eo quod, ut mihi videtur, 248
non confisus erat de sensibili apparitione ut hominum visorum, sed potius intelligibilem coniiciebat tamquam revelationem factam divinam. Manifestatur etiam aliquid huiusmodi a praesenti scriptura, quod homines per aquam lauti mundantur, aqua vero ipsa (purgatur) per divinum pedem. Symbolice autem, pes ultimum et infimum corporis est, ultima vero divinorum sortitus est aer, animans creaturas congregatas (aquas). Nam si aer non tangat moveatque aquam, emoritur ista; vivifica autem magis comperitur, non aliunde, nisi aere in eam intermixto. Ideo non frustra dictum est in principio generationis creaturarum: *Spiritus dei ferebatur super aquam* *), quam nunc allegoria exponens pedem appellavit symbolice.

Cur dixerit hoc modo: Sumam panem, et manducate; non vero: Sumite **)*?*

§. 6. Iterum etiam hoc indicat se haesitare et ad utramque apparitionem propendere; quando enim dicit: *sumam panem,* divinam imaginatur apparitionem, cui vix praesumit dicere, accipe cibum; quando vero adiicit: *maducate,* coniicit apparitionem virorum peregrinorum. Littera hoc modo se habet: ad mentem vero, quum coeperit intellectus praeparare et sumere sacros cibos, qui sunt sapientiae leges ac formae, tunc symbolice dicitur vesci etiam divinis: quae sunt enim ut cibi decentes caelestem Olympum, sunt animae rationalis P. A.
desideria, quibus movetur ad sapientiae perceptionem 249
possessionemque perfectae virtutis.

Cur dicat: Sic fac, sicut dixisti ***)*?*

§. 7. Reprehendit ambiguos mente et bilingues,

---

*) Genes. 1, 2. **) Genes. 18, 5. ***) Ibidem.

qui aliud dicunt et contrarium agunt. Honestum autem seligens determinat per ordinem utriusque vivere, ita ut verba prius inclinentur ad opera et opera ad verba: ut pote sicut est verbum, talis sit vita; et qualis vita, talis etiam sermo sapientis videatur.

Quare omnes festinant? ait enim: Festinavit Abraham in tabernaculum ad Sarram, et dixit ei: festina et commisce tres mensuras similae, et fac subcineritium. Et ad armentum cucurrit et sumpsit vitulum tenerum deditque puero et properavit facere illud).*

§. 8. Laus est haec sapienti secundum unam alteramve apparitionem. Nam si viros peregrinos existimavit ad se venientes, de humanitate et hospitalitate mirandus est: si vero deum advenisse ratum habuit una cum ipsius primis virtutibus, felicissimus est dicendus. Secundum igitur apparitionem virorum peregrinorum, hospitalitatis munus exercuisse putandi sunt Abraham et uxor et puer: secundum vero id quod egerunt erga divinas virtutes, non amplius homines sunt dicendi hospitales, sed incorporei. Viri autem et uxoris formas sic accipe; unum ut symbolum animi purissimi, qui Abraham vocetur; et alteram, perfectionem virtutis, P. A.
quae Sarra dicatur: illud autem, quod prolativum est 250
verbum, puer (ut minister) appellatum est. Festinant autem studiose sineque cunctatione animus et virtus accelerantes ad placitum et ministerium dei, virtutumque eius: ita ut animus praepositi more regat et adiuvet ad condigna facienda celerius; virtus autem celeritatem incunctanter monstret ad trium mensurarum et panis perfectionem; verbum vero iussam hostiam offerat.

Porro nimis naturale est illud de tribus mensuris dictum verbum; vere enim reapse **) tribus mensuran-

*) Genes. 18, 6. 7. **) Aut: *secundum id, quod vere est*, seu *trinis rebus. Aucher.*

tur omnia, principio ducto et medio et fine; quorum utrumque inane comperitur sine tertia parte, carens exsistentia. Quare Homerus non frustra dixit, omnia tripliciter divisa esse; et Pythagorici triadem in numeris et in figuris rectangulum et triangulum supponunt pro elemento scientiae universorum. Prima igitur mensura est, iuxta quam constetit incorporeus et intelligibilis mundus. Secunda iuxta quam constructum est sensibile caelum in quinto (elemento), particeps mirabilis ac divinae essentiae, immutabile secundum illud et quasi similiter se habens. Tertia vero, quem ad modum facta sunt sublunaria, ex quatuor elementis terrae, aquae, aeris, ignis, generationem ac corruptionem sortita. Incorporearum ergo specierum, quibus intelligibilis erectus est mundus, mensura est dicenda maxima illa caussarum: quintae vero sensibilis et periodicae essentiae, quam sortita est caelum, creativa illa entis virtus, quoniam purae ac merae particeps fuit beneficentiae immortalis, incorrupta parte praeditum. Sublunaribus autem regia virtus, eo quod mutationi subnoxia sint, participantes generationem et corruptionem. Verbum vero certum regiminis auxilium praebet in faciendis rebus, illis qui aliquid peragunt persolvuntque: peccantibus autem aliqua tenus, per castigationes debitas correctionem reformatam; ceteris vero immenso et indicibili modo praevaricantibus, absolutam retributionem poenae ac supplicii. P. A. 251

Itaque veraciter ac proprie loquendo, mensura universorum, tam intelligibilium, quam sensibilium, unus est deus, qui in ipsa unitate trinitati similis apparet ob videntium infirmitatem. Quoniam oculus animi quam lucidus obscuratur ante quam fixus fuerit in illum secundum unitatem, incompos videndi solum sine alio quodam. Sicut enim corporis oculus debilis factus, saepe ex una lucerna duplicem attingit apparitionem, sic etiam animae oculus quum nequeat unum sicut unum com-

prehendere, trinam perceptionem facit, iuxta adstantes uni apparitiones principalium virtutum ministrarum.

Quapropter et princeps prophetarum nuntiorumque *) Moyses optat unum illum sine virtutibus videre,
tamquam unum secundum unitatem; quem nemo arte, P. A.
sapientia, vel aliquo in creaturis medio, speravit attin- 25
gere, superiora pervadens ab infra sursum procedendo. Nam is (Moyses) principale illud universorum volebat sibi assumere, orans ut misertus animi deum amantis (vel a deo amati) dignaretur apparere sibi solus sine alio; ait enim: *Monstra mihi te, ut familiariter videam te.*

Ceterum optime post tres mensuras, subcineritium dixit, non solum quod abscondita est a multis scientia et intellectio sapientiae patris et superiorum eius duarum virtutum, verum etiam quod huiusmodi quaestionem abscondi oportet et non cunctis monstrari, quam non licet omnibus dicere; quoniam inconsultis indignisque secretum patefacere eius est, qui destruit et evertit legem perfectionis sacrorum arcanorum. O ter beatam terque felicem animam, in qua deus non est dedignatus habitare et ambulare, regiam suam ac domum propriam faciens, ut laetificantem se laetificaret! Hoc enim omnino verum est, eos, qui homines suscipiunt (hospitalitate), exhibere laetitiam convivii: qui vero plane impletur deo apparente intellectus purissimus, ipse potius frui convivio dicendus est et laetabunde recreari. Et forte nimis rite, nam hospitalis ipse egenus est, hospes autem adveniens nullius indigens, sed ditissimus magnopere; quem sequuntur fontes bonorum perpetuo fluentium: ex quibus non omnes, sed proprie mundiores possunt haurire potum laetitiae in ipsa compotatione, in qua prophetarum et angelorum (sive nuntiorum) delectantur

---

*) Vel: *Legatorumque.* Ad verbum: *archipropheta et archangelus. Aucher.*

animi, voluntariae legis manducantes cibum purae sapientiae ab invitatore deo.

P. A.

*Quare dicit: Posuit coram eis et manducaverunt**)? 253

§. 9. Evidens est illud *manducaverunt*, symbolice, minime vero cibum proprium; non enim comedunt cibum, neque bibunt rubeum vinum felices illae naturae, sed annuendi benignitati fidenter rogantis indicio est. Sicut enim homines hospitio excepti, quum cibis delectantur, gaudent de hospite, qui ipsos recreavit, similiter et divinitas de illis, qui fideliter ac sine abalienatione curant ei complacere: commodius enim cibus dei dicitur pia ac proba vita hominis virtute ornati.

*Cur dicitur: Ipse autem stabat coram eis sub arbore***)?

§. 10. Quum multitudinem habuisset servorum, ut liquet ex agmine domesticorum CCCXVIII, quibus debellavit gentium reges, nihilo minus ipse minister fit servitii, ut probaret, si homines putavisset illos, id hospitalitatis fore (indicium); si vero divinas arbitratus virtutes una cum patre apparentes, probae id vitae atque amoris divini (signum) esse, qui per se peragi pietatis opera honorabilem aestimaret cultum.

*Quare iterum singulariter dicit: Ubi est Sarra uxor tua; et ille respondit: In tabernaculo****)?

§. 11. Littera patet ex praemissis: ad mentem vero, quia, ut ita dixerim, uxor et conviva est P. A. sapientis virtus, per quam sententiae generosae et pul- 254
cra opera et verba laude digna nascuntur. Ad interrogationem ergo respondet: Ecce virtus non tantum in me intellectu est, verum etiam in vacuo securoque tabernaculo corporis, extendens se usque ad sensus aliaque

*) Genes. 18, 8. **) Ibidem. ***) Ibid. v. 9.

instrumenta partialia. Nam video secundum virtutem et audio, olfacio, gusto, tango ceterosque motus exerceo secundum prudentiam, castitatem, fortitudinem, iustitiam.

Cur dicit in singulari: Revertens veniam ad te tempore hoc, ista hora; et fiat filius Sarrae uxori tuae)?*

§. 12. Quare singulariter, iam dictum est; quoniam hoc significato, non homines, sed patrem universorum coniicit una cum virtutibus advenisse. Gratiam vero in posterum remittit, praestans animae probationem firmiorem; vult enim maiori procrastinatione sitim augere et desiderium pietatis immensum reddere. Tempus autem non est spatii solius nomen, sed cum debita solutione rerum: spatium enim persolvendi est correctionis tempus, persolvendi autem omnem rectitudinem. Manifestam huic facit fidem ille, qui (vel: illud quod) dixit: Proprium enim ac certum est per divinam virtutem persolvi quidquam recte, sicut et per illos quibus velit concedere. Horas ergo memorat non temporum aut intervallorum prolixitatis potius, quam ordinis harmoniae. Nam anni circulum temporibus ordinare aptum erat: quod symbolum facit animae ex inordinatis moribus in ordinem et debitum ornamentum venienti, cui concedere ait, si permansisse viderit in ordine et aequitate, generationem meliorem natura ipsius per se edocti.

*Quare dicit: Et Sarra audivit, quoniam ad ostium tabernaculi erat post eum**)?*

§. 13. Littera manifesta videtur esse: ad mentem vero fortasse sic se habet. Virtus a posteriori parte stat illius, qui virtutem ex natura servat, non

---

*) Genes. 18, 10. **) Ibidem.

sicut puer servitium agens, sed sicut perfectus dispensator et rector, habenis in manum sumptis regit dirigitque totam animam et mores vitae. Si quidem anteriores non vident posteriores, posteriores tamen vident iuxta se stantes. Proprius autem locus est virtutis ad ostium stare; ostium vero cogitationum est verbum, sicut etiam vitalis partis animae unus quisque sensuum; quoniam prout illud (vel illa) proxime adest, necesse est et dicat licita et sentiat.

Quare dicit: Abraham et Sarra seniores erant, provectae aetatis, transactis diebus plenis *) ?

§. 14. Annos legitimos nobis enunciat, edocens, puerum immaturum esse omnem insipientem; nam etsi per senectutem provectae sit aetatis, insipientia ipsum more puerum facit **): sapiens autem etsi in iuventute P. A. sit iam adulta, senex est; sicut virtus quoque senio 256 praedita est, ac venerabilis, eo quod auctoritate et dignitate superiore digna sit. Quare merito dicit post senem, provectae aetatis, sive transactis diebus, quia nimirum dies et menses annosque et omnia spatia longitudinesque solares convenit minime diminui a virtute, quam natura prioratu honoravit. Ad haec et lucis essentia adest, immo et lumine plenus est intellectus iuxta singulas intelligentiae disciplinas: vult igitur hoc symbolum declarare, virtutem esse universi ingenii tamquam lucem luminis.

Quid est: Defecerant Sarrae fieri muliebria ***) ?

§. 15. Littera liquet, nam muliebria vocavit decenti vocabulo mensualem purgationem mulierum: ad mentem vero allegoria usurpanda erit huiuscemodi: Animae, ut domus, pars est habitaculum virorum, pars

---

*) Genes. 18, 11. **) Aut: *per insipientiam pueriliter agite. Auch.* ***) L. supra l.

autem mulierum. Virorum habitaculum puta locum, ubi degant viriles cogitationes, sapientes, sanae, iustae, ingeniosae, piae, libertate plenae confidentesque et gnatae sapientiae: mulierum autem habitaculum puta locum, quo vagantur ut habitent mores muliebres similis generis feminei: femineum vero genus irrationale est, ferarum cupiditatum cognatum, timoris, tristitiae, voluptatis, concupiscentiae; ex quibus insanabiles proveniunt infirmitates et morbi inenarrabiles: quibus qui superatus fuit, miser est, qui vero usus fuit (prudenter), felix. Quam felicitatem fervide desiderare est tempore opportuno posse aufugere saevum intolerabilemque maerorem, quod est profecto deficere fieri muliebria, animarum est plenarum religione, similium, nempe generis masculini. Tales enim superant omnes cupiditates gloriose, et excedentes omnem voluptatem ac concupiscentiam, carent tristitia timoreque; immo, si verum asserere liceat, impassibiles sunt, non vituperabili apathiae studentes, ista enim exsistentia carens impudens est et affinis superbiae temerariaeque fiduciae, sed quae consistit iuxta praedictum verbum, decisio videlicet animae a cupiditatibus conturbantibus.

Quid est: Risit autem Sarra in semet ipsa, dicens: Necdum mihi aliquid factum est usque adhuc: dominus autem meus senex est *)?

§. 16. Non adhuc erat, animus postea implendus gaudio et divino risu, liber a tristitia, timore, voluptate, cupiditate; a quibus actus cogitur insanire: et risum nondum usque ad visibilem vultum noverat, nisi forte solo intellectu moto, donec fundamentum ponatur firmum ad validiorem constantiam. Ut ad normam ingenii agri culturae, non in superficie tantum virtus apparens, facile deponat flores, sed diu semper durabit

*) Genes. 18, 12.

in vigore, constricta invisibili ligamine: sic et pontificem, fratrem puta prophetae, in gaudium introduxit internum, quod superat omnem cogitationem carnalem; ait enim: *Videns te laetabitur in se.* Nimis ergo pudice postmodum dixit; *Necdum aliquid factum est usque adhuc et dominus meus senex est.* Quo de- P. A.
monstrat, se oblitam omnino cupiditatis per discipli- 258
nam, gaudere coepisse; nec tamen perfectam ad assequendum finem perfectae laetitiae, cuius fatetur verum propriumque vultum iam in seniorem demutatum esse.

*Cur quasi increpatur Sarra? quum Abraham risit, et non est correptus. Dicit enim: Et dixit dominus ad Abraham: Quid est, quod risit Sarra, dicens, num utique vere pariam, ego autem senui? Numquid deo difficile erit verbum *)?*

§. 17. Divina verba effectus esse ac virtutes, patet ex praemissis; nulla enim apud deum impotentia est. Increpatio vero laudem, ut visum est, potius demonstrat, quam vituperationem personae, secundum opinionem naturalis exspectationis. Vere enim miratur, quod cunctis ablatis utique rationibus vel persuasivis, quibus partus effici possit expedite, novum opus seminetur dei circa totum animum ad generationem gaudii magnae laetitiae, nomine sumpto, *Risus*, Chaldaice *Isaac.* Abraham vero se dirimens evitat correptionem, constanter firmatus immobili consilio fidei; quoniam fideli credenti in deum omnis ambiguitas aliena est.

*Quid est: In tempore hoc revertar ad te in horas, et erit filius Sarrae **)?*

§. 18. Clarius demonstrat, quod si deus re- P. A.
vertatur in animam, illico monstrabit eam prae- 259

*) Genes. 18, 13. 14. **) Ibid. v. 14.

gnantem laetitia, cuius nomen quidem femineum est, natura tamen masculina. Quoniam tristis ac dolorosus est ille, a quo deus distat, gaudio vero et laetitia plenus, cui proximus est, ita ut pro laetitia lucidiores recepisse se existimet radios desuper allatos.

*Cur negavit Sarra dicens: Non risi, timuit enim. Ille autem dixit: Non, sed risisti *)?*

§. 19. Eventus accidit exempli pietatis opportunus; eo quod viderit tum dei magnificentiam, tum impotentiam ad partum, eumque proximum. Ubi enim, ait, ista possit gaudere sinceriter lucida ac mera laetitia, quum circumdata sit tristitia, timore aliisque multis aerumnis. Nisi forte soli divinae naturae proprium est gaudere, a cuius regni ditione exclusus est omnino ac longe proscriptus maeror timorque. Anima igitur ridens: et quae gaudere existimata est, se ipsam subigit, verita in se, ne forte ob nimiam ignorantiam, vel audacem praesumptionem, ultra sibi arripiat aliquid divinitatis, quod soli beatae naturae proprium est. Unde acceptans propitius ille, et dulcis ac beneficus animi pudorem reverentia, oratione, et timore dei affectum, dicit ei: Noli timere, non enim timoris est res, ita ut negare velis. Risisti ergo et gaudio impleta es, quum ego daturus sum tibi gaudere, tamquam ex fonte rivum fluentem, vel formam ex prototypo, vel temperamentum ex puro meroque unicam laetitiam (vel beneficentiam) praeferente, quum generatio sit duplicis numeri.

*Quare Abraham una cum eis gradiebatur, comitans eos **)?*

§. 20. Littera humanitatis demonstrat amplitudinem, quoniam non solummodo omnia, quae decebant, tota cum familia praestiterat, verum etiam quasi-

*) Genes. 18, 15. **) Ibid. v. 16.

aegre ferebat ab eis separari ita ut perseveraret iter cum eis facere. Unde et poeta, ut mihi videtur, accipiens, opportune dixit *): *Oportet hospitem venientem amore prosequi, volentem autem discedere, dimittere.* Ceterum melius est illo, *dimittere*, istud *deducere* (vel *comitari*), ut magis communem atque unanimem indicans indolem. Verum oportet etiam quae ad mentem respiciunt, non omittantur. Si quidem quum semel sapientes anima apparitionem recipiat dei virtutumque eius, impletur desiderio tali, ut aegre vel nunquam separari velit. Si assit et perseveret, adorat et detinens possidet; si vero discedat, prae desiderio sequitur, viscum ac cohaerentiam in se habens caelestem anxietatem. Non enim frustra dictum est illud, *gradiebatur cum illis*, sed ad certiorem declarationem adhaesionis virtutibus patris, quas neque modicum abesse constanter noverat.

P. A.

Quare dicit: Non abscondam ab Abraham servo meo, quod ego operor **)? 261

§. 21. O felicem animam, cui naturam et illa quae (sunt) secundum naturam monstravit deus, ablato velo et nudata cuiusque operis efficaciore comprehensione. Hic contemplativae vitae omniumque virtutum terminus est, nude videre naturam et naturae tegumenta, quibus erat celata, auferente domino et patre, monstranteque manifeste opera sua intellectui; extra quae nihil visu dignum prius censetur, aut meretur studium. Quoniam qui non domestice philosophantur animae oculis, obcaecati sunt nec videre possunt nec mundum, neque quae in isto sunt; omnia enim dilata et celata sunt iure eis, qui videre nequeunt.

*) Homer. Odyss. xv, 74. **) Genes. 18, 17.

Cur dicit: Sciebam, eum praecepturum esse filiis suis et domui suae post se, esseque custodituros vias domini, ut faciant iustitiam et iudicium: ut adducat dominus super Abraham omnia, quae locutus est ad illum)?*

§. 22. Praesciam virtutem eius, qui est, indicat manifestius, dicens: Sciebam enim, (eum) praecepturum esse. Nam creaturae familiare est ex consummatione advertere singula, deo vero etiam ante principium animadvertere **). Honorem autem meretur sapiens, non ipse solus honorans virtutem, sed etiam in aliis desiderium eius excitans. Honor autem fuit, P. A.
quod prius dixit. Quoniam visio est nuditas et velum 262
detegere naturae et oculis acutis, qui sunt secundum intellectum, incorporei quoque luminis perceptionem ad certam comprehensionem circumducendo, invenire graviorem promissionem, quae secundum philosophiam percellit (vel superat) ratiocinii ideam. Necesse est enim, qui certe scit, potestque comprehendere animus, luminoso consilio etiam ratione illico simul coniicere, ut factum est.

*Quid est: Dixit autem dominus: Clamor Sodomorum et Gomorrhaeorum multiplicatus est, et peccata eorum valde magna***)?*

§. 23. Duo sunt capita, in quibus legis latio tota occupatur, malitia et iustitia. Postea igitur quam retulit de virtute, deque probi animi qui illa adornatur, exemplo, transfertur in alterum genus malitiae, et in inventores eius studiosos et in patratores eius. Fidelis est autem sacerdos super istorum insaniam ille, qui vere iustus est: universorum vero communis manuductor deus, cuius tribunal nescit donum ac deceptionem,

---

*) Genes. 18, 19. **) Vel *scire*. Codices enim inter utramque fluctuant. *Auch.* ***) Genes. 18, 20.

sed tantum plenum est veritate, quacum nulla mendacitas est mixta. Explicatur autem *Sodom*, *caecitas* vel *sterilitas*, quae nomina sunt impietatis et insipientiae; nam caecus est et sterilis virtute omnis qui turpis vitae est. *Gomor* vero *mensura*, quae vera iustaque supponitur: uti est verbum divinum, quo*) (vel cui) omnia P. A.
mensurata sunt ac mensurantur, quae in terra sunt, ra- 263
tione, numero et collatione in harmoniam et consonantiam comprehensa, ex quibus species et mensurae eorum, quae sunt, cernuntur. Malorum vero mensura impropria est falso nomine, immodica atque condemnenda; nihil enim mensuratum est aut numeratum aut ordinatum apud malum, quando quidem plenum est omni (vel omne) absurditate et immoderatione.

*Cur velut homo loquitur, dicens: Descendens ergo videbo; si secundum clamorem eorum qui venit ad me, operantur; sin autem non, ut sciam**)?*

§. 24. Profecto verae humiliationis et conniventiae iuxta nostram naturam dictio haec est, quoniam deus praescia virtute omnia novit; etiam futura, quemadmodum etiam paullo ante monui. Vult ergo docere eos qui secundum sanctam legis lationem conversandi erant, ut nemo iussum det facile statim, sed intus in ipsa negotia prius ingressi perspiciant perpendantque omnia singillatim et diligenter, non vero superficie rerum decipiantur. Quoniam sunt aliqua, quae appareant in conspectu pulcra et legitima, sed postquam abierunt, foeda et iniusta: et ex adverso, aliqua ut mala visa, et sicut obnoxia reatui, in ipsa probatione comperta sunt generosa valdeque laude digna. Optima igitur doctrina bonae vitae praecepit cum lege, ut nemo videatur statim facile annuere, ante quam consilio sapientiae inqui- P. A.
rat, qualis quis sit veraciter; deceptio enim defrauda- 264

*) Ms. D. *quo* A. C. *cui*. *Auch.* **) Genes. 18, 21.

tio est (vel praevaricatio). Ut ergo neminem hominum et praecipue principum pudeat aliquid nescire, eo quod insufficiens fuerit in casu visibili invisibilem rem certius consequi, ducem ac principem universorum adduxit, cui omnia perspicua sunt, non prius credidisse, sed diligenter interrogasse atque inquisivisse, utrum sequantur vocem (rumorem) facta, an aliud dicant sicut culpabile, et aliud agant minus culpandum: multi enim male loquentes, virtutes peragunt et bene proferentes iniqua agunt opere; quae diligenter scrutari debet is, qui profuturus est humanis rebus nitide.

Cur iterum singulariter dicit: Abraham autem adhuc stabat coram domino *)?

§. 25. Rursum animus deum in se gerit **), tum caussam supra virtutes mirando colens, tum ad similitudinem eius constanter stans; immobilis enim et perdurans exsistit constantia in veritate. Necesse ergo fuit nunc servum supplicantem in exemplum adducere, coram videlicet eo stantem, qui praeparatus iam erat supplicium inferre impiis, ne penitus disperdatur genus humanum, sed habeat aliquod pro exemplo condigno et deo grato (vel deum amante); cuius preces, eo quod benignus erat, qui rogabatur, non aversatur. Quamobrem etiam intellectum ei praestitit, quoniam non P.A.
sine nutu providentiae dei oraturus erat, sed ut funda- 265
mentum ac basim usurparet sapientem ad bene faciendum eis, qui merebant beneficium; atque ut daret indicium duarum virtutum, invictae nimirum potestatis et iustitiae, decenter temperavit mansuetudinem familiaritate.

*Quid est: Et appropinquans Abraham dixit: Numquid perdas iustum cum impio? et erit iustus sicut iniquus****)?

§. 26. Littera patet; ad mentem vero, appro-

---

*) Genes. 18, 22. **) Aut ita: *Conversus (ad deum) animus, θεοφόρος fit. Auch.* ***) Genes. 18, 23.

pinquans homo ad deum dicitur allegorice, non proprie. Corpore enim abest, nec in mentem etiam veniat umquam nostram; quoniam mortalis essentia ac dissolubilis a natura increata et inturbata procul distat. Attamen anima (vel animae) princeps, mens quoque dicta, in quantum meretur, potest appropinquare, ut sit transitus viae condignus ei, qui rogatur, cuique supplicans refert laudem magnam propter benignitatem eius humanitatemque. Rogat enim non perdere iustum cum impio nec hominem cum homine neque cogitationem cum cogitatione. Verum mihi videtur, purum et iustum moribus, cui nihil iniusti commixtum sit, interim a praesenti sermone seponere, persuasus nimirum talem dignum esse salute, ut omnino salvetur: terror autem eius est de commixto vel si velit quis dicere, de coagulato ex iusto et iniusto; quoniam talem, qui gerit in se scintillam splendoris, ignisque iustitiae vix exstinctam, sperat converti posse in sanitatem spiritualem. Si quidem melius et decentius arbitratur, per benefi- P.A. cas dei virtutes pro iusto diminui supplicia pro ini- 266 quis deposita, quam impiorum caussa detrahi iustum.

Quare ex quinquaginta inchoans, in decem determinat? cur autem sub principio quina bis aufert usque ad quadraginta; post vero decem decem usque ad finem, sive decimum? Dicit enim: Si fuerint quinquaginta iusti in civitate, perdes illos? nonne dimittes locum illum? et, Quid si quadraginta et quinque fuerint? et, Si vero quadraginta? et, Quid, si triginta? Quid vero, si viginti; et quid, si decem)?*

§. 27. Duo petit et iustos salvari et eorum gratia ceteros: numeri vero omnes sacri sunt. Quinquaginta ex rectangulo trianguli; virtus autem eiusmodi,

*) Genes. 18, 24—26.

ut quinquagesimo (anno) remissionem propheta praedicat. Quadraginta vero et quinque fertilis est numerus, constans ex laterculo triplicium, quatenus tribus rationibus primum videntur Arithmetica, Geometrica, Harmonica. Laterculus est enim, VI. IX. XII. XVIII., quorum constructio est XLV. Et tot diebus, iisque imparibus fingitur fetus novem mensium, rarius autem (diebus) quadraginta, et minus in ampliori, quoniam fertilis est. Praeterea tot diebus in utero delineatur fetus, fere in paucis novem mensium; quoniam septimensis in triginta quinque, ut aiunt, similiter habetur. Triginta vero mensuale est spatium P.A.
circuli lunae; et viginti aetatis norma, qua transacta, 267
inter maiores computatur; unde est et numerus militiae. Decimum vero perfectissimum. Verum per illos numeros, qui iuxta musicen praeferunt harmoniam, omnes cernuntur tales esse, quales sunt qui per omnes in duplicata ratione; ut quadraginta ad viginti, vel viginti ad decem: per quinque vero dimidia ratione triginta ad viginti; et per quatuor, supertertia ratione, quadraginta ad triginta; angularis autem superadditio disiuncta, per quadraginta ad quadraginta. Familiariter ergo et proprie res agitur; quoniam rogat propter salutem civitatis, salutares numeros usurpavit: quia etiam harmonia coalescunt, harmonia autem salubris, sicut rursum defectus harmoniae caussa est dissolutionis et corruptionis.

Quare dixit: Nunc coepi loqui ad dominum; ego autem sum terra et cinis)?*

§. 28. Qui mundis moribus ad deum accedunt, sentiunt magis ac magis propriam imbecillitatem in comparatione magnitudinis eius, ad quem appropinquant; animus enim dei amantissimus suam humili-

———

*) Genes. 18, 27.

tatem superbiae nesciam opere ipso praedicens fatetur. Nos autem precationem eius, adiunctis pulvere et cinere, nobilem ac gloriosam reddamus, pulverem sacrum ac cinerem asserentes esse ut sacrorum consecratorumque holocaustorum. Utrumque vero istorum symbolum est animae: bona enim ac fertilis (est) pulvis terrae, quoniam sapientis animus fructifer est (vel sapientis mentem fructificat). Cinis autem alterum (erit symbolum), quia quidquid reliquiarum P. A.
mortale commixtum erat, per legem pietatis subactum, 268
examinatum ac probatum fuit, uti per ignem aurum et in intimis orationibus permansit probitas eius.

*Quid est: Abiit dominus, postquam cessavit loqui cum Abraham; et Abraham reversus est in locum suum *)?*

§. 29. Qui creatus generatusque est, non semper deum in se gerere fuit solitus, sed quum aliquamdiu divinatus fuerit, iterum revertitur in se ipsum; fieri enim nequit, ut spiritus in carne perseveret perpetuo, nullo impedimento pedes offendente; sed necesse est, purior ille intellectus identidem mortali commisceatur propter opus necessarium. Id ipsum est, quod obumbravit per scalas caelestes, ubi non solum ascensus, sed etiam descensus angelorum asseritur. Descensus autem ascensusque de propheta dictus, velocem commutationem declarat consilii. Consilium vero cum sua commutatione omnino similitudinem fert ad illos, qui studiosam degunt vitam pro athletica quiete: quam astute excogitarunt instructionis magistri, non ut corpus contumelia prosequantur, sed ut queat labores imminentes facilius sufferre, quum non continuis laboribus affligi permittatur. Quod et in instrumentis suis musici accurate observant, nervos rela-

---

*) Genes. 18, 33.

xantes, ne nimia tortura fractionem patiantur. Eadem ratione et natura ipsa vocem animantium accommodavit, ut non iuxta unam intensionem, sed omnimodis variationibus relaxando atque intendendo cantum ederent. Quemadmodum igitur non solum ad disiunctionem ampelioremque torturam concinnata est lex musicae, verum etiam ad media laxioraque; simili modo se habet etiam ratio animi. Nam quando totus est intensus ad placitum patris, deumque in se fert, iure felix vocandus sit: quando vero cessat divinari, post divinationem revertitur demum ad se ipsum, cogitans sua et sibi convenientia. Affines sunt enim virtutes, pietas (erga deum), et humanitas (erga homines); quibus etiam sapiens utitur, diligenter observans pudorem ac reverentiam oraturus; quare in quantum aderat deus, illic perstabat et ipse: quum autem abiit, discessit etiam ille. Abire autem pater ratum habet propter providentiam, parcens humano generi, quum noverit illud colligatum cum necessitatibus, quare aequum erat cedere in solitudinem: non enim omnia licet agere filios in conspectu patris. P. A. 269

Quare tribus apparentibus dixerit: Venerunt duo angeli Sodomam vesperi)?*

§. 30. Abrahamo apparent tres et meridie, Lot autem duo et vespere. Naturae convenientissimam distinctionem enarrat perfecti et proficientis: perfectus enim triade apparitionem sortitur, plena videlicet natura vacuitatis nescia; iste vero dualitatem dissectam ac vacuam. Ille patrem in medio stantem ac ministerio cultum a duabus primis virtutibus; iste vero virtutes ipsas sine cultu patri exhibito: quia iste insufficiens erat medium illum et regem virtutum videre intelligereque: quum ille clariori luce illuminetur me-

*) Genes. 19, 1.

ridiali atque umbra carente, iste vero variabili et P. A.
intermedia inter noctem et diem; vesper enim me- 270
dium spatium obtinuit, quod nec finis diei est, neque noctis principium.

*Cur Lot sedebat in foribus Sodomorum *)?*

§. 31. Explicatur Sodoma caecitas vel sterilitas. In foribus autem sedere, id proficienti nimis est familiare ad symbolicam rationem dandam. Porta (sive fores) nec intus in civitate est, neque extra civitatem: sic etiam qui proficere nititur, non intus in virtute est, neque extra virtutem, sed modo est in numero eorum, qui intus in civitate occupati sunt in solitis tumultibus animae, quos operatur sterilitas sive infecunditas et caecitas; modo vero tamquam in deserto, aemulans purum zelum negotiis carentem et contemplationem veritatis vitae.

*Quid est: Videns exsurrexit et cucurrit obviam illis et adoravit in facie (vel faciem) **)?*

§. 32. Facies in hominibus est nudata: nostro magis igitur modo nunc factam adorat apparitionem et acceptat ante certificationem. Talis profecto est omnis adhuc non perfectus, visibilia magis, quae videntur, miratur, quam invisibilia, quae intellectus comprehendit ante sensum.

P. A.
Quare invitati ab hospitali recusant, dicentes: Non, 271
*sed in platea divertemus ***)?*

§. 33. Huic negant nolentes, Abrahamo vero dei amantissimo, quum invitasset, annuerunt. Ratio est autem, quoniam perfectum acceptatum habent divinae virtutes, ad imperfectum vero aegre veniunt. Illud ergo *non* recusantium est ad eum adventum; alterum

*) Genes. 19, 1. **) Ibidem. ***) Ibid. v. 2.

autem *in platea divertemus*, id monet, angustum esse omnem insipientem coarctatum ab amore divitiarum, cupiditatis et ambitionis similiumque, quae vix permittunt animae in absoluto statu ambulare. Itaque optime lex (vel legem) exponit, quod sapienti omne spatium amplum est; ita ut quidquid in mundo est, referatur in habitationem sapientis et in contemplationem singillatim. Qui vero non est talis, nec domus, neque intellectus eius est sibi proprius, sed despectus comperitur eorum instar, qui in cauponam intraverint solum ad se implendum ingurgitandumque vitiis.

Quid est: Coegit illos et declinaverunt ad eum)?*

§. 34. Diligenter dictum est, non intravisse, sed divertisse, quoniam rarenter tantum declinatio efficitur sacrorum verborum apud proficientes, non vero perfectissima acceptatio. Caussa vero declinandi compulsio est; proprium est enim proficienti non facile sponteque assequi probitatem (vel bonas indoles) libero impetu, sed multo cum labore compulsus est. P.A. Hoc enim sponte sapientiam optare sapienti familiare 272 est**), alter vero ex necessitate ductus per vim instruitur.

*Cur unus iste fecit eis potum et azymum; Abraham vero subcineritia, non potum***)?*

§. 35. Dicitur apud pueros medicorum, potum non esse cibum, sed currum cibi. Monstrat locus ipse quoque supervacaneum esse commodum, non opus necessarium. Decebat igitur sapientem necessaria praeparare, quibus naturae latitudo conclusa est; illum vero qui adhuc in disciplina est, supervacanea (procurare) voluptatis, quae damnum potius inferunt, quam

---

*) Genes. 19, 3. **) Vel: *voluntariae sapientiae est optare sapientis familiaritatem. Auch.* ***) Genes. l. l.

utilitatem. Is ergo qui nondum perfecte purgatus est, nihil habet in occulto (ut subcineritia), sed quod in conspectu est multorum, quoniam communitatem aggressus est. Verum sapiens plurima habet arcana: quoniam non desunt neque in plantis res inaequales, quae arcana divinitatis produnt, eo quod intelligibiles sunt, et occultam invisibilemque praeferunt considerationem.

Cur Sodomitae circumdant domum ab adolescente usque ad seniorem, totus populus simul)?*

§. 36. Haec omnia in caussis sunt reatus et aetas P. A.
et multitudo, quaeque in rebus nec harmoniam habent 273
neque concordiam. Littera igitur nimis clara est: ad mentem vero fundamentum habet littera, quoniam caeci et steriles a sapientia mores animi, quos Sodomitas vocitavit, circumvadunt connaturalem domum, corpus inquam; atque tam seniores, quam pueri in unam choream adunati simul curant aluntque illud, tamquam insatiabili iumento et lascivo insanienti copiosum cibum cum ceteris voluptatibus praestantes.

*Quid est: Educ illos ad nos, ut cognoscamus eos**)?*

§. 37. Littera prodit mancipatam, iniquam, turpemque pollutionem virilem: ad mentem vero, libidinosi et lasciviae dediti, aggerem erigentes concupiscentiam, mortem minantur sobriis studiosisque continentiae. Ad quos dicunt: exeant foras ex propriis voluntatibus atque ex modesta vita constanter ducta, ut cognoscamus eos; persuadeantur namque mutare consilium proprium et ultro acceptare nostrum, opere discentes, non nudas animas incorporeas esse, ut immunes a timore sint, sed etiam corporis habere participationem, quod multis eget necessitatibus; (quare)

*) Genes. 19, 4. **) Ibid. v. 5.

non debent affligere illud et abalienare, sed mansuefacere, concedendo materias proprias.

P.A.

Quare dicit eis Lot: Non ita fratres, nolite male 274
facere. Sunt enim mihi duae filiae, quae non noverunt virum: educam eas ad vos et utimini illis, quomodo placuerit vobis; tantum modo in viros istos ne faciatis iniustum, eo quod ingressi sunt sub tegmen trabium mearum *)?

§. 38. Littera manifestius exponit Sodomitas ardere cupidine iuvenum, ad mentem vero proficientis animae variae sunt sententiae, ut partus masculinus et femininus. Vult ergo, si qua fieri potest, omnes salvare partes: alias si qua superabunt adversarii oppugnatores, masculinum genus conatur eximere a discrimine, feminino eius gratia derelicto. Nemo enim inculpat eos, qui pro salvandis melioribus viliora acceptent, quum, ut dixi, nequeant cunctis satis facere. Quae ergo sint masculinae sententiae? Illae nimirum, quae aemulantur sapientiam universamque virtutem et quicquid veraciter bonum est atque unicum bonum. Femininum vero genus ordinem filiarum habet, quod etiam sub servitio est dominii corporalium necessitatum et affectuum.

Quid est: Dixerunt, recede illuc: Intrasti habitare ut incola, numquid etiam, ut iudicium iudices **)?

§. 39. Illi, qui cum anima praelium parant, libidinis patratores, ducem ac magistrum contumelia petunt dicentes: O tu, qui ingressus es ad nos, cur P.A.
non amas (vel nescis) conversari nobiscum ut incolis 275
propriis, cum quibus opus habuisti cohabitare et aemulari mores regionis nostrae? nostra enim regio est libido, et lex legitimaque voluntas concupiscentia. Post-

*) Genes. 19, 7. 8. **) Ibid. v. 9.

quam igitur permisimus tibi ut advenae libere hic degere, praesumisne etiam resistere ut rebellis? Et quum oportebat te acquiescere, iudicas ac diiudicas res, dicens, haec turpia esse, illa meliora; haec honesta nobiliaque, illa mala et improbanda, commutans aliquos in virtutem, aliorum autem malitiae mensuram apponens; ubi singulorum entium cupiditatem adimpleri licet et omnia istius terrae negotia ad illam referri. Haec Sodomaitarum lex est antiqua, quam nonnulli puerorum auxiliatricem sibi nuncupant; ut pueri qui in grammatica prae labore non potuerunt aliquid discere.

Quid est: Extendentes viri manus: attraxerunt Lot ad se ipsos in domum et ostium domus clauserunt, viros autem qui erant ad ostium, percusserunt caecitate *)?

§. 40. Tria fecerunt: hospitalem salvarunt et ostium clauserunt et eos qui insurrexerant vimque faciebant, occaecarunt. Primum fuit iudicium in insolentes libidinosos, ut non essent superiores per violentiam, sed ex adverso subigerentur per vim fortiorem et convicti cogerentur dimittere eum, quem iniuria afficiebant. Secundum vero, coercere verbo ab ingressu domus et opere a consequenda cupiditate, fineque eius remanente (vel exspectato). Hoc enim malorum est saevissimum, extendi morbum cupiditatis in totam animam dolentem; namque velut residuum morbi inurentis desperatio est a fine: una est enim sitientium esurientiumque medela, ne fame prolongetur afflictio, bibere et manducare, et illorum qui cupiunt aliquid, assequi illud. Tertium autem subsecutum est super devictos caecitatis iudicium; illud quod putatur oculos

P. A. 276

*) Genes. 19, 10. 11. Verbum Armenium accurate exprimit, quod Graece dicitur ἀορασία. Auch.

afficere, re vera tamen supervenit visui animarum, quae occaecatae sunt ad videndum sanctam visionem. Lex enim erit iusta super illos, qui nobilem ac venerabilem vultum divinum dedignantur videre modeste, gloriose et divino more, ut poenam luant caecitate affligente.

Quid est: Et dissoluti sunt quaerentes ostium *)?

§. 41. Littera excessum denotat libidinis, quod neque occaecati diminuere cupidinem, sed tantum malum caecitatis (vel ob tantam malitiam caecitatem) pro nihilo ducentes insaniebant furore concupiscentiae. Ad mentem vero, qui pro fine habentes cupiditatem P. A.
dissimulant per illam quaerere virtutem, nunquam in- 277
venient ad eam ingressum, sed dissolvantur cito citius desperantes: non enim pugnat adeo aliquid cum aliquo, quantum sapientia contra concupiscentiam et immundum contra optimum.

Quid est: Dixerunt viri ad Lot, ut educeret de urbe totam familiam; perdituri enim sumus, inquiunt, locum hunc, quoniam exaltatus est clamor eorum contra dominum, et misit nos ad delendum **)?

§. 42. Illud *Exaltatus est clamor eorum contra dominum*, notat scelus solitum apud immundos libidinosos ipsa maius iniquitate; non enim opinantur praesidem atque invisorem exsistere humanarum rerum, neque existimant ad suum placitum providentiam esse***): et nihil aliud operantur, nisi contraria ab eo dictis, ita ut repugnantiae profecto voces emittant contra patrem veritatemque eius. Illud autem *Misit nos, ut deleamus*, assignat legem philosophicam; virtutes enim per se ipsum praestat, contrarias vero per ministros.

*) Genes. 19, 11. **) Ibid. vv. 12. 13. ***) Vel: *neque putant providentiam esse illis, qui existimant ita esse. Auch.*

Sunt autem istae leges naturae, quas ex principio destinavit una cum creatione eorum, quae sunt. Verum iusti iudicii decorem evidentius patefacit, in tanta corruptione unam excipiens familiam, quae habebat virtutis scintillas ac semina, aliena facta a concupiscentiis morbisque. Ceterum non ad casum, sed natura- P. A. liter scriptum est, *perdimus haec loca:* quoniam opor- 278 tet non solum venenosa animantia occidere, verum etiam foveas eorum destruere, in quibus accidit manere quidpiam, quod non sit deperditum. Huic similiter et super animam accommodandum est fieri, non tantum examen concupiscentiae aut iracundiae auferre ac deperdere, sed etiam totum locum, ubi illae latuere, utpote plateas et securas vias habebit animus, nulla re offendente pedes eius ad impediendam rectitudinem.

Quare dicit, nunciante Lot, ut monitum habuerat ab angelis, visum esse generis suis ludere)?*

§. 43. Quicumque in abundantia immensarum divitiarum, honorum et consimilium sunt, et in sanitate, robore, vigore corporis vitam agunt per omnesque sensus voluptatem coagulant, putantes se propriam felicitatem attigisse, permutationem fore vix exspectant: sed illos, qui dixerint, omnia quae intra corpus sunt et extra, damnosa esse ac brevis temporis, irrident. Quisnam, Persis dominantibus terrae marique, sperabat eos casuros? quid etiam Macedonibus itidem valentibus? Quod si quis ausus fuit dicere, omnino sicut fatuus atque amens irrisui fuit. Non minus et oppositas illis gentes, quae interea clarebant, necessariam demutationem subiisse liquet. Ita ut irrisores ipsos alii coeperint irridere **), et irrisi fuerint irriso-

*) Genes. 19, 14. **) Vel si Hellenismum usurpaverit interpres: *Ita ut ipsi, quos irriserunt, incipiant illos irridere. Auch.*

res, quum mobilia mutabiliaque ex natura, immu- P. A.
tabilia atque non varia esse putaverint. 279

Quare angeli conturbatis illis tenuerunt manum Lot et uxoris ac duarum filiarum eius *)?

§. 44. Certa securitas data eis, quos apprehenderunt, non solum corroborare eos debuit, sed etiam impediebat eventum malorum: quoniam sicut verbo naturali animalia detinentur, sic etiam inanimantia verentur verbum divinitatis, ita ut non laedant adstantes. Littera huiuscemodi est: ad mentem vero, animae quae ducuntur sacris verbis, salvari possunt; solummodo apprehendentes teneant ea; alias disiunctae ac separatae, in ipsis cum aliis subigentur calamitatibus.

Quare, qui eduxerunt angeli, dixerint: Salva animam tuam; ne respexeris retrorsum, nec steteris in cunctis his finibus **)?

§. 45. Magistrorum mos est, quando alumnis suis enarrent theoriam aliquam, praecipiunt memorare recitareque per se ipsos; huic similiter etiam nunc mandant divina ista verba, dicentes: O tu, a multis ecce temporibus enunciavimus tibi condigna; apprehendentes et manum conduximus ad decentia utilia- P. A.
que: itaque movere deinceps et tu per te, edoctus 280
quomodo tibi salvandum est: conare integrum servare omne, quod iuxta doctrinam (est), sponte per te voluntariis moribus. Haec dicat et medicus ad eum, qui per illum sanatus est aegrotus: Te a morbo liberavi et cunctis viribus artis tibi profui; nunc ergo salvus et sanus, vide ne recidas in aegritudinem; ita ut aliunde iterum egeas sanitatis, sed integrum te conserva, salubria usurpans. Primum igitur mandatum est datum, *Salva te*, non aliunde salutem adipiscens, et al-

*) Genes. 19, 16. **) Ibid. v. 17.

terum, *Ne respicias retrorsum,* philosophice: posteriora namque in corpore quasi caeca et insensibilia sunt: videre autem acute hortatur mentem, ut postquam aufugit improbos, stupidos et atheos, relictis iis, omni diligentia festinet ad sobrietatem continentiae. Alias multi tamquam in portum revecti, rursum in idem detrimentum ac discrimen sunt attracti, quoniam recessum et derelictionem non constantis consilii ratione fecerant. Tertium autem mandatum divinum fuit, *non stare in cunctis finibus,* puta intellectum in carne vel affectibus animi. Dicit ergo: Si vis o tu, mundis esse moribus, noli stare neque in uno loco finis huius, sed omitte omnia, utpote cito citius transeas per omne damnum, quo mens laeditur a carne singulisque eius sensibus. Quicunque vero perstant cum illis et adhaerent eis moribus, per se cadunt, ut innitentes sperantesque in mortuos.

P.A.

Quid est: In montem salvare, ne forte simul cum illis 281
(vel in illis) comprehendaris *)?

§. 46. Littera ostendit humilioris campi corruptionem (futuram): ad mentem vero videtur haec designare. Superiorem viam quum incipiat agere mens, melior redditur proficitque, terrenis et infimis derelictis, quibus obsequuntur avide indisciplinati. Qui vero ad altiora elevatur, ascendens, levitate accepta, circumspicit attenditque ea, quae in aere sunt et aethere atque universim totum caelum, naturam motusque eius, harmonias et affinitates, quatenus referuntur ad se invicem et universum hunc mundum. Ascensus iste symbolice mons est appellatus, sed verum eius nomen sapientia est. Qui enim veraciter philosophus exsistit animus, altiorum excelsorumque cupiens visionem, in aethere ipso ambulat. Responsum igitur

---

*) Genes. 19, 17.

divinum ac monitum hoc ideo prolatum est, quoniam quicumque inferiora ista terrenaque aemulantur, moriuntur anima a vera vita vagantes sicut mortui: qui vero caelestia desiderant et in altum elevati sunt, salvantur, mortalem hanc vitam in vitam immortalitatis commutantes.

Quid est, quod dicit Lot: Ego non potero salvari in montem, ne forte comprehendant me mala et moriar: ecce haec civitas prope est, ad fugiendum in eam, quae est parva; et non est parva, sed salvabor et vivet anima mea)?*

§. 47. Divinum verbum abundantem largiens gratiam, sursum invitat animam proficientis ad perfectionem. Qui tamen adhuc pusilli animi est et similis ex longa aegritudine in sanitatem vergentibus, qui quidem mortem effugere, nondum tamen salutem perfectam adepti, medium adhuc tenent statum inter sanitatem et infirmitatem, (eo modo quasi Lot) propriam fatetur imbecillitatem, vix posse se omnino distare a civitate civilique usu atque transferre se in securam, sapientibus convenientem tranquillitatem. Verum proficuum est ei, non ultra cedere civitati ac civilitati primas, imo impedire admirationem de illis, flocci faciendo similia, ita tamen ut non parvi pendat ceu necessaria utiliaque. Trium igitur rerum in medio positarum, sapientis videlicet, proficientis, improbi, extremitates militant contra se invicem. Sapiens enim pacis est amans et nescius dimicationis atque feriatus, ut totus divinis vacet contemplationibus: improbus autem amat civitatem et civilem turbam ac conturbationem concursumque hominum et rerum; namque amor negotiorum, avaritia, hominibus complacentia atque studium dignitatis possidendae pretiosa illi sunt et cessare ab iis

*) Genes. 19, 19. 20.

vile putatum. Proficiens vero inter utrumque, se movens ad securam tranquillitatem nec tamen valens P. A.
omnino declinare politicen, neque ut olim admirans 283
civitatem tamquam magnum aliquod bonum, sed tantum restringens aviditatem, velut exiguam ac parvam recipit phantasiam, illam quae olim permagna putabatur. Illud autem dictum contradictionis modo, eandem civitatem denominari parvam et non parvam, rationem habet valde naturalem, quae patet ex sequentibus ac praemissis. Nam vita civilis ei, qui cupit populo complacere, magna sane videtur, proficienti tamen parva. Habet ergo praesens quaestio huiusmodi satisfactionem. Triplex est nominatissima vitae ratio; contemplativa, operativa, condecens. Maxima optimaque est contemplativa; parva et informosa, condecens; parva et non parva media (h. e. operativa), adhaerens utrique; parva namque est, eo quod ad condecentiam comperitur familiaris ac vicina; magna vero est, eo quod vicinitatem et cognationem cum contemplatione prae se ferat.

Quid est: Ecce admiratus sum faciem tuam etiam in verbo hoc *)?

§. 48. Aequum est humaniter recipere eos, qui minime iactant neque pollicentur maiora viribus propriis: quare et dominicum sacrumque verbum laude prosequitur illa (Lot) dicta. Quoniam multi maiora desiderantes, media ipsa quoque perdiderunt, quae appetere fas est.

P. A.
Quid est: Festina salvari (illuc) **)? 284

§. 49. Dulcissimum, optimum, humanissimumque verbum divinum praestat sortem salutis ei, qui salvari studet, admittens suum infallibilem atque in-

*) Genes. 19, 21. **) Ibid. v. 22.

moneantur nullo modo praesumere opera indigna perpetrare, similia nimirum maledictis calamitose igne concrematis: ut quippe visis sociorum casibus deplorandis corrigantur et ingenium assequantur; atque prae timore, ne eandem patiantur sententiam, coerceantur ab iisdem moribus impietatis. Quoniam si haec cernerent homines non corporis oculis, sed potius intellectu, transmutarent profecto sese in virtutem; ita ut si non sermone persuaderentur, saltem violento timore inevitabili sanitatem mentis sibi conciliarent. Dixerit etiam aliquis, duplicem exstitisse in terra indicem notabilem, paradisum videlicet et regionem Sodomaeam; quorum primus a principio coaevus fuit mundo condito, secundus vero postremo tempore: quoniam virtus prior est ac maior natu et naturae opera ab initio; malitia vero iunior est ut puer natus postmodum ab animo insipienti et iniusto.

Cur respiciens uxor eius retrorsum, effecta est statua salis, non autem alterius materiae *)?

§. 52. Littera evidens est valde. Quoniam mandaverant angeli non redire in tergum, quae transgressa est mandatum, poenam consequenter luit: quamquam non eandem cum Sodoma: illa enim sulphure et igne corrupta est, mulier autem ista mutatur in salis naturam, privationem a generatione feracitateque pariter denotans; quia combusta regione, non minus infecundior est salsosa. Porro vult admonere te, nova ac mira patrans: sicut super Sodomam id quod natura erat leve, deorsum ferri coactum fuit instar eorum, quae natura sunt levia; sic etiam quae ad salutem perdurationemque facta ferant, sicut sal, exitii atque corruptionis caussa exstitere.

Ratio nunc reddenda est, quare mandaverint an-

*) Genes. 19, 26.

geli non redire retrorsum. Nam satis noverant nonnullos fortasse gavisuros de calamitate visa: gaudere autem et pessumdare ob miseriam ceterorum, etsi iure accidat, homini tamen non convenit; etenim futura (ipsi quoque) incerta sunt, et inexorabile est iudicium et subito pervenit ubique, una cum impotentia ac gravamine. Nonnulli vero forsitan molles tenerique reperti, plus aequo aegre ferrent casum, visceribus ardentes, miseratione convicti prae dilectione amicorum et familiarium, quibuscum paullo ante conversabantur; adeoque intimo corde inter se invicem coniuncti ac connexi erant summa clementia et commiseratione. P. A. 288 Istae igitur duae rationes erant abstrahendi (sive cohibendi, ne retrorsum redirent), ut nimirum nec nimis gauderent, neque nimium contristarentur de poena iure incussa proximis. Tertia aderat ratio, quam mox significabo. Deum, inquit, punientem, o homines, nolite mirari: satis enim vobis est tantum intelligere, supplicio mulctatos esse, quod merebantur; at quomodo id passi sint, indagare vel perscrutari, audaciae est et arrogantiae, non vero timoris (dei), quocum conversari diligentius et constantius familiare est naturae rationali.

Littera talis est: ad mentem vero: mentis uxor symbolice est sensus, qui non solum in pessimis hominibus, verum etiam in proficientibus effrenis comperitur et declinat ad sensibilia et ad externa potius quam ad interna ratione videnda. Quam ob rem revertitur, ut putatur, Sodomam, veraciter tamen ad possessiones visibiliaque omnia. Revertitur autem ad ea, quae sub mensuram cadunt, sine mensura; atque ad eorum exhalationis distinctiones et iucundi odoris saporisque et humoris proprietates, convertens se ac mutans in res spiritu carentes, seposito intellectu, eo quod iam animalis fere merus erat.

Quare Abraham mane praeveniens in locum, in quo stabat coram domino; respexit in faciem Sodomorum et Gomorrhaeorum et circa regiones eorum; et ecce ascendit flamma terrae quasi flamma fornacis *)?

§. 53. Mirifice pietatem asserit: hoc enim sa- P. A.
pientis est, stare; nec laxari, sed continenter sine 289
animi derelictione usurpare preces ob inhibendum iudicium indignis inferendum. O deo dignissimum exemplar dignationis ac benignitatis! Quoniam dicit, si deviantes quosdam vides (domine), noli desperare et retrahi. Metuens sane potentiam virtutis punientis deperdentisque, patrem ipsum suppliciter rogavit. Postea vero quam eum rogavit indesinenter magnis precibus, leniendo, venerando atque de salute anhelando, obviam cucurrit supplicationibus propter inevidentiam futurorum: quando quidem sicut beneficus est et suavis, sic etiam horrendus: beneficus ut deus, horrendus sicut dominus. Littera haec est: ad mentem vero, mens constans imitatur solum constantem deum: et ecce inflexibilis atque immutabilis factus, quum circumstantia omnia circumspicit, quae sensibilia, carnalia atque cupiditatibus obnoxia sunt universa, universorum substantia apparet ut vapor, fornax, fumus**). Fornax enim est ardens corpus istud et exhalatio ex sensibus velut de terra vapor et fumus: quae vero flammis circumdant nos et concremant vitia, ignis (vel odor) et aura. Haec autem fieri non potest, ut omnes sciscitando scrutentur et vere advertant videantque a malo provenire: soli enim sapienti nota sunt ac certa, maxime singularum partium praedictarum species.

---

*) Genes. 19, 27. 28. **) Quod Mss. C. D. habent, debebit sic verti: *omnem istam essentiam imaginantur vaporem, fornacem, fumum.* Aucher.

Quare quum deleret confines Sodomaeorum, recordatus est deus Abrahae et dimisit procul Lot e medio subversionis *)? P. A. 290

§. 54. Litteram vides, quomodo se habeat: si quidem Lot non propter se potius, quam propter sapientem Abrahamum salvatur, isto pro illo supplicante: ad mentem vero, quando pater recordetur generationis perfectae, salvat etiam cognatos eius et proficientem. Porro optime se habet ac sapienter illud dictum, e medio subversionis dimisisse Lot, non vero ab omni (discrimine). Quoniam proficientis conversatio non omni ex parte recte ambulat, sed claudicat aliqua tenus atque impingit. Partes autem eius sunt mediocres in principatu conductrices in rectitudine; quare bona gaudet spe, ut regatur et ad ceteras res dirigendas praeparetur: quum enim sanae sint partes magis sibi propriae, potest etiam aliis adhuc aegrotantibus praestare communicationem salutis.

Quare Lot timens habitare in Segor ascendit in montem et habitat in spelunca una cum duabus filiabus **)?

§. 55. Ad litteram illud convenit dicere, quia ad civitates igne consumptas propius degere vix stabile ac cautum arbitratur: ad mentem vero, quum animus proficiens magis expurgetur, longius secedens fugit ream et incultam conversationem, sive ut vere ac proprie dicam, subversionem. Filias autem duas habet innatas intellectus, cogitationem et admissionem.

Cur dicit senior ad iuniorem: Pater noster senex est, et nemo est, qui intret ad nos, sicut convenit omni terrae. Veni huc et inebriemus patrem nostrum vino et dormiamus cum eo et suscitemus de patre nostro semen ***)? P. A. 291

§. 56. Aggressum interim propositum ad morem

*) Genes. 19, 29. **) Ibid. v. 30. ***) Ibid. vv. 31. 32.

spectans matrimonii iniquum est et novarum rerum molitio enormis; veniam tamen habere videtur. Quoniam putant virgines istae ob ignorantiam rerum externarum, combustas quum vidissent civitates illas una cum habitantibus, quasi vero universum genus humanum consumptum fuisse, neque ullum usquam mansisse praeter se tres. Ideo providam prudentiam reputantes ne prorsus desolata reperiatur terra et deperdatur genus humanum, aggressae sunt praesumptionem audacissimam ad superandam rem (vel per rem) intolerabilem atque haesitationem. Littera haec habet: ad mentem vero dicendum id opus esse cogitationis et admissionis; istae enim sunt filiae intellectus, maior cogitatio, minor admissio: quoniam fieri non potest, ut quis quidquam admittat, ante quam cogitet. Haec autem necessario atque naturaliter ex patre nascuntur intellectu: mens enim per cogitationem seminat digna decentiaque et probabilia apud illos, qui non sunt discordes in veritate assequenda; admissio vero ea est, quae iuxta proposita
concedit singulis sensibus. Quoniam quid sine mente P. A.
valeat operari sola cogitatio et quid admissio? iner- 292
tes enim et inefficaces istae sunt per se, nisi moveantur a mente ad competentes sibi effectus actusque.

Quare pariens senior filium appellat Moab, vocitando super eum id quod aequum erat occultare, (hoc est) ex patre meo est *).

§. 57. Gloriae iactabundae apud recte (symbolice) considerantes nota est talis assertio; non enim sicut opprobrium conticuit ac cessavit, sed tamquam de magna probitate iactitans in cogitatione, iucundo animo dicit: Habeo condignum honorem, quem seminavit pater qui in me est intellectus; maxime quod satus ipse non arbortus fuit inaniter praeteriens, sed per-

*) Genes. 19, 37.

fectus natus, dignus est effectus generatione atque educatione. Quae est autem generatio mentis et cogitationis irreprehensibilis, nisi consilium bonum optimumque? quare etiam is, qui natus fuit, mas est.

Quare senior filium natum denominavit, ex patre meo; iunior autem dixit Amman, filius generis mei. Et de primo dictum est, iste est pater Moabitarum; de secundo vero, hic pater Ammonitarum (*vel Ammanitarum*) *usque in hodiernum diem**)?

§. 58. Quando quidem qui cogitat, intellectus vocatur et cogitatio dirigitur ad bene considerandum, ideo etiam cogitatio naturaliter appellat, ex patre meo: nam ex solo intellectu acquiritur mihi cogitare iunctim cum imaginatione. Admissio vero quia nulla est, nisi concedat imaginationi, concedere autem et non abhorrere maternum est ac magis femineum, propterea nuncupat natum Amman; uti non amplius ex patre, sed ex populo: nam concessio imaginationi, quae ipsa admissio est, appropinquat quasi et adhaeret sensibus et in sensu (sive per sensum) generationibus ac mutationibus. P. A. 293

*Quid est: Profectus inde Abraham in terram australem habitavit inter Cades et Sur: et peregrini modo habitavit in Geraris***)?

§. 59. Propositio habitationem et peregrinationem continet in se viri generosi; habitationem mediam inter Cades et Sur, peregrinationem vero illam, quae in Geraris. Naturae convenienter voluit illas, quae in nominibus sunt, virtutes patefacere: quoniam Cades explicatur *sanctus* et Sur *murus*. In istorum duorum termino regio est consilii diligentium dei; in qua habitant armati munitique virtute tamquam muro in-

*) Genes. 19, 37 et 38. **) Ibid. 20, 1.

accesso et indestructo atque legibus sanctis nutriti, ac laetificati omni vitae die apud patrem familias sapientiam, irrigui ex fontibus perennibus, quos in unum reduxit locum*) verbum divinum. Peregrinationis autem modo habitant in Gerara, quae est regio contemplationis diligentium dei.

P. A.

Cur iterum de uxore sua dicit Abraham: Soror mea est **)? 294

§. 60. Semper et ubique velut consilium quoddam ad salvandum se id usurpat, suam videlicet sororem apud alienos nuncupare uxorem. Quam ob rem qui levitate morum similia dixerint, tamquam pedibus illotis, vultu mutato, et re peracta, iure reprehendendi sunt: quoniam nequierunt cogitare et intelligere, neminem esse tam delirum ac dementem inter iniuste***) proficientes, quo minus ille, in quo perfectio insit, quasi velit permanere in delicto peccati et repetere atque celebrare verbo quoque saepissime ea, quae vel semel prolata pudorem afferant. Verum absit, ut nos talis impietatis sententia obtineat, ut indigna cogitemus de patriarcha, patre duceque principali. Quoniam honesta omnino est impraesentiarum gloria ex ipsarum rerum natura clarius visa: si quidem generosus animus virtutem sororem nominat, non uxorem, ut non solus praeses videatur velut uxoris sapientiae, sed sororem eam asserens, demonstret communem esse eius zelum atque desiderium apud omnes qui genuini fidelesque studiosi sunt probitatis optimae.

P. A.

Quid est: Misit Abimelech rex Gererorum et tulit Sarram †)? 295

§. 61. Praetermissa nonnullorum sententia, qui

*) Vel: *quos unus in se capit locus, hoc est verbum divinum. Aucher.* **) Genes. 20, 2. ***) Sic interpres Armenius, at Aucherus mavult legi *imperfecte.* †) Genes. 20, 2.

autumant sapientem traditorem fuisse legis matrimonii, quam rex immundus et lascivus ob suam luxuriem effrenem volens legem ad peregrinos pertinentem persumdare, tulit uxorem alterius: dicimus quaestionem esse de virtute, cuius omnes etiam pravi et mali praesidatum se tenere dictitant, qua tenus ad vulgi opinionem: alias pauci sunt eam desiderantes, qui labore studioque magno ipsam acquirendam satagant.

*Quid est: Ingressus est deus ad Abimelech in somno nocte et dixit: Ecce tu moreris propter mulierem, quam accepisti; ista vero est cohabitans viro (proprio) *)?*

§. 62. Littera manifeste patet; ad mentem vero sic exponitur. Qui falso sibi persuadet insipiens, virtute se praeditum esse, corripitur ab intrante in animam eius verbo divino, quod reprehendit et inscrutatur, ac cogit fateri alterius esse illam possesionem, non vero illius. Optime autem scriptum est *in somno et nocte:* nam anima insipientis consumit vitam suam, omnino includens in tenebris, in nocte et in alto somno, quod nullam habet prorsus partem vigilantiae.

*Quid est: Abimelech non tetigerat eam **)?*

§. 63. Littera puritatem demonstrat ac conti- P.A.
nentiam: ad mentem vero illud dicendum, in- 296
sipientis animam non tangere, neque propinquare virtutem velle, eo quod non valeat ob peculiarem sibi morem.

*Quid est: Et dixit Abimelech: domine gentem ignorantem et iustam perdes ***)?*

§. 64. Nescio, an ignorantia concordet cum iustitia? Sunt tamen qui dicant, non esse ex serie nimis mundorum, ita ut queat stabilire et certam red-

---

*) Genes. 20, 3. **) Ibid. v. 4. ***) Ibidem.

dere sententiam atque seponere id quod genuinum non est. Dicam igitur, o generose, non sicut voluntarium peccatum iniquum est, sic involuntarium secundum ignorantiam illico iustum: sed ut mihi videtur, medium tenet locum inter utrumque, iustum et iniquum, a quibusdam indifferens vocatum. Quoniam peccatum nullo pacto est opus iustitiae; at hic etiam de illo id asserit, dicens: *in munditia cordis et iustitia manuum feci hoc.* Quorum unum verum est, alterum falsum: verum est enim munditia cordis et falsum iustitia manuum id fecisse. Namque, ei dixerim, utrum non est satis tibi ad iniquitatem illud, quod per opera agitur?

Quid est: Dixit autem ei deus per somnum: et ego cognovi, te corde puro fecisse hoc, et peperci tibi, ut non peccares in me; propter hoc non permisi tibi tangere eam)?*

§. 65. Omnia in his dictis contenta, divina profecto verba sunt et praecepta. Mundus ergo dicitur talis, qui ignoranter et involuntarie, non vero vo- P.A.
luntario more peccat. Parcendum autem esse illis, 297
quos monstravit aegre ferendos; et indifferenter habendi, qui involuntarie iniustitiam egerunt. Atque demum, illos qui inique se gerunt in rebus divinis, non in eas tantum, sed in divinitatem ipsam peccare; cui proprium est omnis cura ac praesidatus; cuius est omnis gratia; quae primos animi impetus rebellantes retrovertit per providentiam, ne praeceps ruat cadatque in furorem irae iniquis comparatae.

*Quid est: Nunc autem redde uxorem homini, quia propheta est et orabit pro te: sin autem non reddis, scito, te moriturum esse et omnia quae tua sunt**)?*

§. 66. Littera prae se fert apologiam iuridicam

*) Genes. 20, 6. **) Ibid. v. 7.

contra eventus, ita ut satisfactio reddatur legi *) matrimonii, maxime vero speciali prophetiae viri, qui noscens, (illam) intactam remansuram esse et illibatam conservandam sibi uxorem suam, non dubitavit nomen dare ei tenerum ac placidum conveniens apprime incolis eius terrae, sororem scilicet, non vero **) uxorem. Optime ergo habet etiam modus locutionis mandati divini: Redde uxorem, non sororem, vel Sarram: ac si diceret: Redde uxorem, integro servato corpore, sacratam ac sacram, sine fraude vel nuditate, a virginitate coniunctam viro suo; redde ergo mundam et intemeratam. Quod si non ut uxorem viro eius reddas, exaltetur augeaturque super te P.A.
sententia iudicii et super omnem domum tuam per 298
mortem. Ad mentem vero, qui sapientiam, iustitiam, et in genere simul virtutem ***) profitentur, quasi vero uxor sola cum generoso solo (viro) conversetur, possunt vivere immortalem animae vitam. Quicumque vero illam distrahunt discerpuntque, pudore eam volentes afficere, ipsam nequeunt pudore afficere aut discerpere, sed semet ipsos amore proprio vesanoque impetu delirantes et omni omnino virtute deficientes interficiunt. Quod si non prius, inquit, placatus es †), et placuit tibi raptum videri insano impetu atque animi motu, saltem posthac mutare (in meliora), et noli rem alienam tibi decidendo trahere; aliena namque est insipientibus virtus, si eam tamquam uxorem, non vero sicut sororem habere dignetur. Vere enim cognata potest esse proficienti velut fratri, soli vero perfecto uxor tamquam coniux.

---

*) Verba Armenia significant: *proditori matrimonii.* Idque est adoptandum potius. *Auch.* **) Sic cod. D. recte, ubi A. C. om. *non. Auch.* ***) Sic Cod. A., ubi C. D. *omnem iustitiam et virtutem* legunt. *Auch.* †) Sic Mss. A. C., sed fortasse melius habet D: *si prius delectatus,* inquit, *fuisti. Idem.*

*Quare interroganti Abimelech, quid vidisti, quid fecisti hoc, respondit: nam veritus sum, ne non sit deus in loco hoc, sed fraudatus peream *)?*

§. 67. Non omnem veritatem convenit dicere apud omnes: quam ob rem etiam sapiens nunc totam rem disponit exponitque alio modo velut nominum mutatione. Sciebat enim uxorem haud corrumpendam P.A.
esse; id tamen non fatetur, sed potius quod decebat 299
interrogantes audire: ut gaudentes de illo, quod ipse putatus est probare terrae illius bonum voluntatem circa cultum divinum verecundiamque erga peregrinos, his studeant magis ac magis, pietati nimirum et humanitati.

*Quid est: Etenim vere soror mea est de patre, sed non ex matre; facta est autem mihi uxor **)?*

§. 68. Littera satis evidens est: ad mentem vero nimis naturale quoddam dicit; inducens videlicet virtutem, quae est veraciter matre carens et feminei generis partem nullam habet, a solo seminatus universorum patre, minime indigens materiae ad generationem suam. Virtus autem honesti tam sororis, quam uxoris habet praerogativam. Sororis, quia pater unus est unius alteriusque, qui omnia generavit; et uxoris, quia omne quod fit secundum coniunctionem, uxor dicitur. Itaque vitae consors est, iustus iustitiae et stolidus stoliditatis, et fortis fortitudinis et sanus mente mentis sanitatis et pius pietatis et simpliciter sapiens sapientiae.

*Cur Sarrae dixit Abimelech: Ecce dedi mille argenteos fratri tuo; hoc erit tibi in honorem faciei tuae et omnium mulierum, quae tecum sunt: et omnia vere loquere ***)?*

§. 69. Dignus est acceptatione, qui poenam poe-

*) Genes. 20, 10. 11. **) Ibid. v. 12. ***) Ibid. v. 16

nitentiae sibi quoque constituit ob delictum involunta-
rium, pro consolatione (Sarrae) honoreque vultus. P. A.
Illud tamen, *omnia vere loquere*, abhorrentis a phi- 300
losophiae et ignorantis mandatum est. Nam si homi-
num vita optime se haberet nulla accepta falsitate,
congruum foret de omnibus apud omnes verum loqui:
sed quia fictio malignitatis velut in theatro acquisitam
habet et superbiam velatam una cum artificio, artis
est opus sapienti multiplicis, ut prosit, similitudinem
praeferens ironia utentium, qui aliud dicunt et aliud
agunt, ut salvent quos possunt. Porro non licet in
omnibus ita fieri; quoniam consultoris malitiae est
omnia falso dicere ad aucupandos auditores: virtuti
vero proprium est salutaris natura.

Quare orante Abraham sanavit deus Abimelech et uxorem eius et ancillas eius et pepererunt. Quia concludens concluserat deus omnem vulvam in domo Abimelech propter Sarram uxorem Abrahae *)?

§. 70. Pater (universorum) quum aliquid boni
alicui facere velit, id peculiarem **) gratiam sapienti
factam existimat; sicut etiam nunc contigit. Quoniam
videtur propter orationem sapientis praestitisse obli-
vionem peccato involuntario domus illius, quamvis
nemo oraverat ***). Ceterum doctrinam tradit pulcher-
rimam pro iudicibus et iudicandis. Pro iudicibus, ne
praeveniant terrefacere et ante tempus punire delin- P. A.
quentes, sed illum qui iniuria affectus videtur, in 301
primis placare studeant. Et pro iudicandis, ut pro
illis preces fundant (iniuria affecti), ne in omnibus
semper sententia iudicii irruat super delinquentes.

Quare vitae Sarrae anni fuerint centum viginti septem †)?

§. 71. Habet quivis numerus propriam sibi ra-

---

*) Genes. 20, 17. 18. **) Vel: *velit peculiariter, id gratiam etc. Auch.* ***) Ant: *quod facturus erat, etiam si nemo orasset. Idem.* †) Genes. 23, 1.

tionem sacram, septem et viginti et centum. Verum habet etiam concordiam harmoniamque partium mirabilem; nam ab unitate septem (numeri), sub duplici ratione, generant centum viginti septem: tales sunt, I. II. IV. VIII. XVI. XXXII. LXIV., quibus coalescit centum viginti septem.

Cur certum fecit locum obitus, (dicens): Mortua est in civitate Arboc, quae est in vallibus: haec est Chebron in terra Chanaan *)?

§. 72. Explicatur Arboc τῶν quatuor et Chebron coniunctio vel societas mulierum; Chanaan autem sicut apparitio eorum.

Quare dicit: Venit Abraham, ut plangeret et lugeret Sarram; et surrexit a mortuo suo **)?

§. 73. Diligenter et consulto (eum) dixit surrexisse non a Sarra, sed a mortuo suo; proficiscitur autem illuc, non ut mortuam, sed Sarram plangeret ac lugeret, naturali quodam sensu. Quoniam decet hominem virtute ornatum seiungi ac procul habitare a corpore natura mortuo; lugere autem sapientiam, ac si videatur et opere ipsam seiunctam a virtute. Alioquin luctus non habet locum in incorruptis: atqui tam sapientia, quam virtus omnis incorruptibilis est; in illis vero, quae haberi possunt et deficiunt tamen, necesse est aegre ferri. Verum optime diligentia habenda in hoc, quod nec planctum, neque luctum usurpasse sapientem inducit, sed solum modo venisse illuc propter haec. Quoniam res ex improviso occurrentes praeterque voluntatem impingentes hominem pusilli animi coarctant et praecipitant: constantem vero undique humiliant tantum impetu facto, haud tamen tali, quae usque in finem perducant, sed a

P. A. 302

*) Genes. 23, 2. **) Ibid. v. 2 et 3.

rectore consilii fortissime repulsae retroverti coguntur. Itaque non licet homini verae probitatis studioso devotis precibus*), quum praeter voluntatem aliquid supervenerit, totum se raptum motumque ad illud ferri permittere, sed paullisper tantum sequutum tales impetus, retrocedere priusquam ad finem pervenerit. Lex ista sacra sanctaque scripta est pro praecautione peccatorum, quae quique patraturi sint: ut quando ab iis, quae extra sunt, moveri se sentiant, sicut ab alienis possessionibus, vel a divisione mulieris, caveant ne perpetrent furtum vel raptum vel adulterium sive quidquam malorum id genus, sed satis rati impetum factum retro se moveant, et perstabunt super immobilem firmamque mentem.

P. A.

*Cur dicit: Advena et peregrinus ego sum vobiscum***)? 303

§. 74. Nonne peregrinationis modo degit sicut advena omnis anima sapiens in mortali hoc corpore, pro habitatione habens ac patria purissimam illam essentiam caeli? unde ad hanc regionem transmigrationem fecit natura nostra per legem necessariam; sive ut visitet terrena et procuret diligenter, ne ista quoque privata sint a sapientia pro participatione melioris vitae; sive ut noscat se cognatam creaturis (corporeis) esse et non posse perpetuo ac penitus felicem esse. Quam ob rem concludens consilium voluntatis, ait illum non simpliciter *advenam et peregrinum*, sed adiicit illud *vobiscum*. Nam profecto studiosus sapientiae cum nullo ex vanis ac vacuis rebus, quamvis ex natura cognatus sit illis, cohabitat vel conversatur, sed longius ab illis est seiunctus consilio; ita ut non navigationis socius nec comes in via nec concivis nec vitae consors neque aemulator dicatur proprie sapiens

---

*) Si interrogatio assit, potest sic verti: *Nonne liceat homini probo optare* (vel *orare*). *Auch.* **) Genes. 23, 4.

cum insipiente, eo quod principalis dux non concordat vel convenit in mente unius alteriusque.

*Quid est: Date mihi possessionem sepulcri et sepeliam mortuum meum ante me *)?*

§. 75. Littera manifesta est ac nota: quod autem ad mentem pertinet, allegorice indicemus; huiusmodi er- P.A.
go est: Quantum videtur, non sepulcrum quaerit sapi- 304
ens; sepulcrum enim corpus est animae, quae in eo sepulta est velut in sepulcro; sed *possessionem sepulcri*; principatum videlicet dominiumque super illud. Namque dominus, ait, deinceps factus inveniar et accipiens principatum, non vere subiectus principatui, non amplius, sicut illis ante contingebat, dixerim, quasi vero sepeliar, sed potius sepeliam procul a me.

*Cur dixere ad eum: Rex a deo es in nobis **)?*

§. 76. In primis illud vult designare, illum qui purae, non vero dolosae aemulator est sapientiae, apud omnes, non solum apud sapientes rationales, mirabilem esse atque honorabilem; non tantum sicut principem, verum etiam tamquam principem principum, eumque divinum, et regem regum optimum et generosum; qui non ab hominibus, sed a deo ordinatus sit. Secundo vero legem statuit nimis naturalem, quam nonnulli philosophorum sibi conciliarunt. Lex est autem, ut ex insipientibus nullus sit rex; quamvis terrae et maris totam vim subiugarit, sed solus sapiens et dei amans; praeter partes apparatuum armorumque, quibus multi proficiunt per vim violentam. Etenim sicut nauticae vel medicinae vel musicae si quis imperitus sit, pro argumento sunt ei clavus et medicaminum commixtura et tibia et lyra; nullum enim istorum usurpare potest ad usum

---

*) Genes. 23, 4. **) Ibid. v. 6.

destinatum: at navarcho et medico et musico dicatur omnino convenire. Ita profecto; si quidem ars est quaedam regium hoc munus, et artium perfectissima. Nam qui imperitus est et nescius rerum homines P. A.
iuvantium, rudis atque rusticus est censendus, rex 305
autem dicendus solus peritus gnarusque. Verum tamen tertio illud quoque enarrat, dei iudicia superare humana; homines enim in materia corruptibili eum, qui possidet abundantiam opum, principem dominumque sibi arbitrantur: deus vero, apud quem nihil eorum quae inanimae brutaeque materiae sunt, pretium habent, quum viderit animum optime purgatum, una cum mente libera vix servili, omnino eum sapientia adornat*), et deditum sapientiae ascribit in seriem principum regumque maximorum. Quartum vero connectit iuxta ordinem insertionis necessario id quod respicit ad constantiam: si quidem inconstantes sunt et caducae hominum ordinationes**), perturbatae perversaeque secundum mores, eventus et fortunas: verum ordinationes dei firmissimae sunt ex propria incorruptibilitate exhibentes illis legitimam constantiam.

*Quare dicunt: In electis monumentis nostris sepeli mortuum tuum***)?*

§. 77. Littera facilis est captu; ob honorem, quo eum prosequebantur, fassi sunt concedere ei electum sepulcrum: ad mentem vero, in homine pravo vivit corpus per cupiditates et voluptates una cum cunctis rebus, quibus delectatur, sicut animatum; at in virtute praedito mortuum est, praeferens in se famem mediocritatis et temperatae continentiae; ita ut haud immerito dicatur, sapientis anima velut aeneam ima- P. A.
ginem, inanimum ac grave corpus habens, semper 305

*) Vel: *sicut sapientem celebrat.* *Auch.* **) Vel: *Dispositiones vel argumenta.* Idem. ***) Genes. 23, 6.

mortuum in se gerere. Porro exempla contraria opponuntur, dicentes, nobis cede et concede curam eius (corporis sive carnis) et procurationem, ut electam omnino partem habeat et memoria dignum efficiatur per cibum et potum indumentumque, perque omnia, quae serviunt vitae deliciosae et lautae et exquisitae. Ille vero (sapiens vel anima sapientis) aegre fert dicta et exspectans temporis habet diligenter curam, leniens adversarios per adorationem atque sibi concilians suaviter, quantum putabatur expedire ad alliciendum; ita ut non dimittat, nisi prius mortuum suum deponat; vix tradens corpus, sed possessionem sepulcri sumens, non ita sepulcrum. Ceterum aequum est et illud observare, eos qui loquantur sicut exempla, sepulcrum monumenti titulo vocitare, sapientem autem non sepulcrum ut monumentum, sed monumenti hereditatem, sive possessionem sepulcri dicere. Quare? quoniam illi memoria dignum existimant corpus tantum et singulas res corporis: iste vero non haec, sed dominium sive possessionem eorum, ut etiam superius dictum est.

Quare dicit: Si habetis in anima vestra, ut sepeliam mortuum (meum) a facie mea, audite me; et loquimini pro me cum Ephron filio Sahar, ut det mihi speluncam duplicem, quae est ei, quae est in parte agri eius; argento, quantum valet, det mihi eam coram vobis *) *in possessionem monumenti* **)?

§. 78. Sensu rerum usurpato, quem praecedenti adoratione iam insinuavit auditoribus, dicit: Qui verba non ad fallaciam usurpatis, sed ad animam et mentem, id fatemini, nos corpore mortuo indutos esse, et oportere istud sepelire, non vero permittere cupipitatibus exsurgere, et recrescere ac vigere, sed a facie P. A. 30

---

*) Mss. Armen. pro *coram vobis* exhibent *et vobis*, Graece scriptum est ἐν ὑμῖν i. e. *coram vobis*. *Auch.* **) Genes. 23, 8. 9.

procul tenere, ut impetus qui secundum cogitationes aguntur, impediat. Loquamini igitur in consilio animae pro me, et apparete mihi et festinate, ut quantum dignum est pretium argenti, dignitatem videlicet rationis habens detur mihi, ut dixi, non sepulcrum ut monumentum, sed monumenti (sive memoriae) absolutissima possessio.

Quid est Ephron et quare in medio filiorum Chet sedebat *)?

§. 79. Ephron explicatur terra (sive pulvis), Chet autem stupor. Atque aenigmatice notat per terram corporeas naturas, per stuporem vero insaniam et insipientiam; quoniam inter insipientes insanientesque proprium atque primum ordinem principalem habet corpus, cultum officiosum recipiens ab illis, qui nihil boni proprii atque intimi noverunt, neque student agnoscere.

Quid est spelunca duplex **)?

§. 80. Littera ipsa nullius eget expositionis, nam omnino duo sunt sepulcra in illa spelunca sub monte, unum extra, alterum intra; sive duae porticus, una claudens, altera clausa: ad mentem vero sic ponderandum: Humanum istud corpus similitudinem praefert duplicis speluncae. Quia exteriora cupit avide, ducem ac principem sibi proponens insatiabilem immunditiam, circa vero interiora secundum intellectum P.A.
dispensatur, conductum a continentia patientiae. Si 307
quidem insipiens tradit interiora propter exteriora, animatam partem propter sensibilia et quod est secundum patientiam continentiae, pro foeda immunditia. Verum sapiens septum murumque usurpat et velamen opponit partibus animatis et habentibus visum apparentium atque cadentibus sub visum. Quoniam dum exsistit apud

---

*) Genes. 23, 10. **) Ibid. v. 9.

malum spelunca duplex, corpus quoque immundum est atque abominabile: quando vero interius habitet, animam dei amantissimam in se vertit, obtenta sanctitate, puritate et illibatae vitae possessione. Quapropter, ut reor, et sanctum illud tabernaculum factor eius et conditor duplicatum fecit, velo distinguens interiora exterioraque, interna vocando sancta sanctorum, externa vero tantum sancta. Haec tamen omnino spirituales et intelligibiles species; duplex autem spelunca participationem habet corporis, etsi nimis propria possessio sit consilii deum diligentis.

Cur Abrahamo solam speluncam petenti Ephron dat supra agrum quoque *) ?

§. 81. Ad litteram dixerit quispiam, eum miratum hominem sapientiamque eius, qua cerneret eum uti, gratiam arbitratum esse oportere impense abundare: ad mentem vero putat ille, oportere agrum cum virtute praedito coniungere symbolice, ut habeat corpus necessaria voluptati servientia debito apparatu. Iste vero non negat ob liberalem morem, quippe qui plenus sit, sed manifeste dicit: omnes thesauros possessionum mearum dabo et omnem apud homines vigentem honorem et potestatem neque ab ullo falsi nominis bonorum deprehendar, sed quem ad modum aequum sit usurpans singula, cunctis monstrabo eam, quae illis omnibus insit vis necessaria. P. A. 309

Quare antequam acquireretur sepulcrum, spelunca dicebatur sub agro esse et post acquisitionem agri intus in ipso agro **) ?

§. 82. Nimis naturaliter asserit, corpus nondum subiugatum menti, subiectum esse alienae potentiae, et detentum ab externis, a vino, dapibus, cibis, ce-

*) Genes 23, 11. **) Ibid. v. 17. 19. cl. v. 9.

terisque rebus, quae tamquam ab agro ex fertilissima terra germinant. Quando vero mens potitur corpore, cogit illud iam servituti deditum, ut deinceps subiuget exteriora, et non cadat sub illorum potestatem, sed ex adverso contineat illa et dominetur eis, haud eorum pars facta.

Quare contra faciem Mambre ait esse sepulcrum? vel quarè adiicit: haec est Chebron)?*

§. 83. Quum Chebron vertatur coniunctio sive societas mulierum, directe dictum est; ecce enim, exempli gratia, quorum duplex est spelunca, possunt connectere ac coaptare societatem et dilectionem genuinam atque fidele reddere corpus cum anima, uno principem, altera satellitem persuadente, quidquid regina iussum dederit; et imitationem suae potentiae exhibeat, ut possint potiri externorum et subiugare sensibilia.

P. A.

Quare dixit: Erat autem Abraham senex provectus; 310
*et dominus benedixit Abrahamo secundum omnia**)?*

§. 83. Haud videtur aetatem temporibus constantem asserere; nam haesitare quis potest seniorem eum dicere, qui paucis temporibus superat annos eius (anteriores): sed ad virtutis distinctionem refertur is, qui gradum senioris honoremque meretur. Quare superaddit: *senior provectus*, puta probitatis augmento, cuius cacumen cultus divinus (aut pietas) sive sana mens talis, quae est regula omnium vitae partium secundum cogitationes et opera et verba.

*Quid est: Servus domus eius senior, qui praeerat omnibus, quae ei erant***)?*

§. 85. Manifesta est littera, quoniam procuratorem, sive principem famulatus vel praesidem rerum

---

*) Genes. 23, 19. **) Ibid. 24, 1. ***) Ibid. v. 2.

domini esse hominem notat scriptura: in serie vero allegoriae, etiam natura nostra, ut videtur, huiusmodi aestimata est. Servi ac ministri ordinem habet in nobis verbum prolatum extra mentem, quae verbo perfectior est et princeps atque domina. Hoc ergo verbum prolatum est ipsius minister senior, principatum habens ex natura tamquam a suo rege, sive ratione super corporalia instrumenta et obiecta: haec enim universa per virtute ornatum ministrum disponit ratio.

P. A.

Cur dixerit: Pone manum tuam sub femur meum)?* 311

§. 86. Quum adiuraturus esset (servum) de desponsatione mulieris, manum iubet supponere prope in locum generativum, significans illibatam collocutionem de affinitate et matrimonium irreprehensibile, quod pro fine habeat non cupidinem, sed genuinorum filiorum procreationem. Allegorice vero accipientes, dicamus liceat: Veraciter femur dici illum animae locum, qui non fluit, sed stabilis est duritia constantiaque: supra quem iubet ratione poni manum ob reverentiam honoremque eius loci, cui dedit natura sicut dignitatem propriam immutabiles inflexibilesque species; qui itidem ac similiter habet fluxum, non ut dixerit quispiam, pauca receperit, sed ut permaneat et ipse sine mutatione mendacioque in promissionibus.

*Cur eum adiurat per caelum, duplici vocatione superaddita; et per terram, altera (sola): dicit enim: Adiuro te per dominum deum caeli, et deum terrae **)?*

§. 87. Mundi partium optima est caelum, quapropter superiorem partem sortitum est, ex purissima constans essentia, stellis plena; quarum unaquaeque

---

*) Genes. 24, 3. **) Ibid. v. 3.

est imago prae se ferens divinam formam. Ultima vero terra, quae secundum caussam (vel rationem) et infimum sortita est locum, eo quod mortalia et corruptibilia sint animalia una cum plantis in se conclusa. Iure igitur meliori dedit principalem dignitatem ac praerogativam, duabus appellationibus supra vocatis vir- P. A.
tutum patris, creativae scilicet et regiae. Ab exiguo 312
vero abstulit unam ideo, quod caelum et similes ei naturae immutabilitate perpetua gaudentes nunquam satiantur vel deficiunt a servitute patris, tamquam creatorem colentes deum, qui fecit fundavitque omnia atque sicut regi obsequium praestantes. Nos autem terrigenae et corruptioni obnoxia animalia quamvis nequeamus negare deum, qui enim venit in generationem creationis, necessario imaginatur caussam effectricem, verum tamen regnum eius ac praesidatum veri domini non profitemur, quidam ob impietatem, aliqui ob malignum sophisma excogitatum. Quem ad modum prava illa sententia sectarum philosophorum providentiam curamque patris erga natos eius (per creationem) abscidere haud erubescunt. Huius sententiae ac pravae mentis rex etiam Aegypti fuit, qui praesumpsit dicere: *nescio dominum;* declarans hoc: deum novi quidem propter naturalem necessitatem, eo quod sentit conceditque se factum a factore, negat tamen nosse dominum, putans cura carere mundum, et quidquid in mundo est.

*Quare non ipsi filio praecipit, ne accipiat uxorem Chananeam, sicut postmodum Iacobo parentes eius, sed servo *)?*

§. 88. Profecto haesitationem dubii atque consilium consideratione dignum habet littera; quoniam perfectus est aetate Isaac, sufficiens ad statum sponsi P. A.
neque erat sub dominio servi. Unum ex duobus ad- 313

*) Genes. 24, 3.

erat: aut consentiebat aut adversabatur. Atqui consentienti vadem se praestare conveniens erat patri: quod si non assentiretur, supervacuum esset ministerium servi: dicere autem, quia per iussum divinum ex regione Chaldaeorum migraverat Abraham, quare in eam filium mittere haud aequum censebat, valde delirum esse atque absurdum. Primum, quia ob eamdem caussam neque rem acceptare sponsoremque esse oportebat plane; sicut etiam ad cognationem, de qua emigrare dictum fuerat: neque Iacobo licebat adire propter desponsandam uxorem; quum imitator patris esset et datum ipsi mandatum optime nosset. Porro restant ei non paucae adhuc quaestiones. Non enim ut ministro dicit servo, satelles esto vadens illuc, ne filius meus accipiat uxorem ex ista regione, sed tamquam vadimonii domino; ait enim: adiuro te, ut non accipias filio meo uxorem Chananaeam.

Necesse est ergo, ut allegorice accipientes, nimis naturaliter dicamus, Isaacum non opus habere solaminis, etenim nunquam uxorem sibi accepturum esse a Chananaeis. Hoc autem dico non de hominibus, viro et muliere, sed de moribus secundum animam; qui respiciunt et praesentia nominum symbola. Quoniam Isaac est mens, sui instructor magister et per se edoctus, distinctus ab indistinctis (vel indifferentibus), gaudens semper et quotidie de patre deoque, deque cunctis eius operibus; neque displicens sibi de quibusvis in mundo factis, satis gnarus, omnia agi secundum naturam per divinam providentiam in salutem perennitatemque universorum. Hic ergo Chananaeam non accipiat uxorem, mores inquam non habet supra memoratae sectae; quoniam *Chananaei* in alteram reducti linguam *stupidi* sunt.

Verum timor adhuc adest, ne forte verbum prolatum, servi nomine iam appellatum, sophisticis usus adinventionibus seducat, decipiat, et in delirium vertat

id quod ex natura gratum erat. Quam ob rem obligat ipsum strictius, horribili iuramento velut freno ei imposito, ut compescat mitigetque illa dicta quae stupefacere solent et pervertere illum, qui nequeat condignam firmitatem tenere in verbo. Dicit ergo, illuc vade, unde ego migravi; una enim generatio est et prosapia, quae nimirum per mandatum dei facta est migratio: de qua accipias uxorem filio meo. Alterum monitum ut vitae consortem in moribus accipit is, qui migrasse visus est, sive secundum consuetudinem studiumque; maxime quod Chaldaei usurpant astronomiam, ut principalem contemplationem invisibilis et incorporeae naturae. P. A.

Cur interroganti servo, si noluerit mulier huc migrare, filium tuum reducamne illuc, dixit: Cave et attende tibi, ne reducas filium meum illuc *)? 315

§. 89. Littera cum manifesta sit, illud quod ad mentem respicit, concordat cum dictis philosophice. Monet enim verbum, cavere cum attentione et nulla ratione movere constantem morem a dignitate legis gratissimae. Quid enim dignius, quam quod a creatore patreque universorum factum sit gratum? ita ut nullam omnino patiatur vituperationem; ut mos est inconstantium, qui non habent solitam stationem mentem, sed de minimis rebus, utcumque contigerit, animo ad vituperandum declinante conquirentes, incusant ac criminantur illud, quod est immune a caussa et crimine **).

Quare dicit: dominus deus caeli et deus terrae mittet angelum suum ante faciem tuam et accipies uxorem filio meo Isaac ***)?

§. 90. Certe video, eum prophetam esse, et

---

*) Genes. 24, 5. 6. **) Potest etiam altera elici sententia hoc modo, *propter paucas res, quibus contigit partem habere vituperationis, incusant ac criminantur eum, qui caret caussa et crimine. Auch.* ***) Genes. 24, 7.

legem ponere, divinantem futura agendaque: lex est enim naturae adinventio, non hominum. Quoniam mens dei amatrix migrans ac transferens se in aliam terram extra totam terram sensibilem, illico capitur (divino spiritu) et vaticinatur. Alioquin unde noverit quod queat perficere servus viam per angelum ducentem, nisi secundum aliquam divinationem ac prophetiam? Ceterum dixerit quis fortasse, quid opus habebat servus angeli proficiscentis cum ipso ad rem implendam iuxta mandatum acceptum, ut perficeret P. A.
desponsationem matrimonii cum familia virginis? Ad 310
quae dicendum est: Non sine ratione, benigne lector, voluit natura esse intellectum humanum, sed agere et in actum reducere singula sibi convenientia, etsi externa omnia operetur. Quam ob rem nec navarchus dimittit clavum, etsi vento prospero pergat navis, sed gubernat; nec (miles) derelinquit ordinem, in quo constitutus est a lege sapientiae atque ingenii secundum peritiam; neque agricola praetermittit necessaria culturae terrae, quamquam pluviae pro tempore et temperantia aeris iuxta anni tempestates assunt; neque alius quisquam oculos figit, ut per se prosperitas adveniat, otium proditorem malum sibi concilians ut socium electum. Difficile est enim, ut quis nihil facere ac laborare volens, saxum vel quidquid inanimatum sibi acquirere possit (vel imitari velit); nihilo minus frui abundantia voluptatis vult homo, nihil studens humanis rebus. Littera huiusmodi est: habet tamen et allegoriam locus congruam cum praedictis. Quando quidem verbum exterius prolatum ad comparationem mentis adolescens est appellatus, atque simul dubitavit et suspicionem exhibuit infirmitatis vel deceptionis, ideo iunxit atque coaptavit ei salvator verbum alterum infallibile atque infallax, quod angelum nuncupavit velut interpretem divini oraculi mandatique; is ergo quum

assit, edocens instruit hominem non amplius verbis vacillare, dimoveri ac conturbari*).

P. A.

Quid est: Si noluerit mulier tecum venire, purus eris 317
a iuramento isto meo: tantum modo filium meum ne reducas illuc **)?

§. 91. Haesitabit aliquis (forsan), quomodo postquam omnino asseruit adventum mulieris, comite facto angelo dei, nunc quasi dubitans ait, sin autem noluerit mulier venire tecum, immunis eris iuramento? Ne forte hoc quoque naturalem omnino subeat solutionem sub specie allegoriae. Tu ergo tantum dixeris***): Si ergo non assit angelus dei, videtur equidem noluisse sequi mulier. Quare obsignando atque statuendo dicit: Si non venerit tecum, tamquam cum socio, velit forsan venire sicut volens sequi verbum divinum: ita ut etsi minus assentiatur huic adolescenti (vel honori), consentiat ei, qui instruit et ducit per viam propositam, ne imperfectum maneat opus magnum. Opus est autem animae divinum et sacrosanctum matrimonium, sicut harmonia consilii per se edocti, ut permaneat in illo perenniter constans. Quapropter immutabilis erit ille, qui ex natura sine doctrina sapiens reperiatur.

Quare puer (sive servus) sumit decem camelos de camelis domini sui et de omnibus bonis eius secum †)?

§. 92. Decas numerus est perfectior, camelus autem symbolum memoriae, quoniam ruminat cibum P. A.
rursum molens atque remandens. Talis est etiam af- 318
fectus anteriorum memor; nam quaecumque intellectus

*) Hac in paragrapho Aucherus quam maxime queritur Armeniae orationis difficilem explicatum ac lubricum, id quod lectorem noluimus celari. **) Genes. 24, 8. ***) Vel ut gloss. explicat, *tu ad res explanandas haec adde. Auch.*
†) Ibid. v. 10.

secundum considerationis consilium accipiat, ille movetur vagaturque, donec ordinetur et in seriem redactum stabiliatur factum, duobus iunctis cohabitatisque. Memoriae vero sapientis pulcrae sunt et de pulcris; quam ob rem non ex partibus bonorum, sed ex omnibus dicitur accepisse: namque vita sapientis omnis omnino plena est felicitate, nulla relicta parte vacua, in quam irrepat peccatum. Verum optime se habet illud additamentum accipere ex omnibus bonis *secum*: quoniam multi aliorum usurpant bona tamquam alienam possessionem, nihil ipsi emolumentum referentes; sicut sophistae et verba captantes. Si quidem philosophiae leges pulcherrimas dignasque studio et virtute edocti, nullo pacto meliores evaserunt, sed regentes ac corrigentes ceterorum vitam, sine cura medelaque proprios animos dereliquere, eo quod secum atque in se non habebant philosophiam ut bonum genuinum atque intimum, sed super labium et superficie tenus. Quod sane simile erit; ac si mulier deformis purpura sit induta pretiosa: talis enim vestis fit non ornamentum habenti, sed reprehensio, evidentius demonstrans ipsius turpitudinem.

Quid sit Mesopotamia, qua pergit, et quid civitas Nachor *)?

§. 93. Ad litteram Mesopotamia est regio Babyloniae media inter duo flumina Euphratem et Tigrim; unde et certum nomen sortita est: et Nachor P.A.
patet illius civitatis in Babylone prius nomen fuisse, 319
quod potuit nunc, sicut et multa alia, in aliud verti nomen. Ad mentem vero illud oportet dicere: *Nachor* explicatur *lucis quies*; lux est autem oculi corporis vel solaris vel lunaris vel in flamma ignis resplendens: animae vero lux sapientia est. Huic ergo quiescere ac cessare minime expedit, ut quietem habeat,

*) Genes. 24, 10.

sed motus est utilis tam ei, qui ipsum habet, quam proximis eius. Namque fit tota familia eius bona per sapientiam mota ad sibi decentia, claudicans vero et imperfecta, si motu destituatur. Ideo etiam urbs Mesopotamiae conclusa tamquam torrentibus, propriis fluentibus, libero gressu procedit expedite. Quae (qui) vero opponunt se motibus secundum naturam factis in anima illuminata per scientiam et sapientiam, in iis multa sunt negotia, quaedam de nobis, quaedam ex caussa externa, quae fluvialis torrentis tenore circumcludunt mentem.

Cur dixit, Camelos fecisse accumbere extra civitatem iuxta puteum aquae ad vesperum, quando egrediebantur quae aquam haurirent *) ?

§. 94. Evidens est significatus litterae, nam mos est viatorum apud fontes nocte diversari ad reficiendos se et iumenta propter necessitates itineris: ad mentem vero haec accipe. Memoria quum quiescens cessat, quasi dormitum se vertens extra urbem quiescit velut in somno (vel domi) ex natura; quoniam P. A. unusquisque ex nobis tamquam civitas apparuit, aedi- 320 ficii similitudinem praeferente corpore; habitatrix autem anima ipsa est. Quum vigil occurrat memoria, expergefacit mentem, intra civitatem ingressa, intra nos videlicet habitans. Quando vero somnus supervenerit, somnum memoriae puta oblivionem, migrat habitatrix secundum necessaria de nobis ipsis quoque, donec rursum surgat. Quid est enim oblivio, nisi egressus foras. Optimum est vero, quod non solum extra oppidum dixit memoriam in somnum se vertisse, sed etiam iuxta puteum aquae, significans non esse perpetuam ac quotidianam oblivionem; quoniam iuxta adest fons, de quo irrigata ingrediatur in animam

*) Genes. 24, 11.

species commemorativa et excutiatur somnus, qui alio nomine oblivio vocatur: super ergo veniens vigilantia, cuius est nomen reapse commemoratio, permanet iuxta fontem, in quem egressae sunt haurientes aquam vespere. Quae vero sint istae, haud notavit: non est enim ei propositum de mulieribus vel de aqua agere, sed de animis deum diligentibus, qui desiderant rivum. Tempus autem sedendi est eis circa solis occasum, defatigatis iam sensibus *), quum neque radiorum umbra restat. Tunc enim lucidioris visu rationis accipiunt aspectus et deinde in divinum perveniunt fontem, sapientiam inquam, quae secundum virtutem sumit aquae similitudinem. De hac ergo nonnulli extremis labiis hausere, alii vero tantum bibere perseverarunt, quantum sufficiens erat ad sedandam sitim; aliqui demum magis studuerunt laetificari, avide atque modo insatiabili ad ea, quae spectant ad virtutes, impetum usurpantes.

P. A.

Quare servus incipiens a prosperitate viae vaticinatur futura **)? 321

§. 95. Ad litteram, quia comes aderat angelus dei, eiusdem auxilio fortassis altiora comprehendens coepit divinari: ad mentem vero, formae sunt morum dei amantium, ad scrutanda singulorum verba et veraciter adimplenda; quae quum concordantia comperiat, exsultat perfecta fore velut sperans. Tres igitur sunt formae: una, quod virgo est; secunda, quod inclinat hydriam; tertia vero, quod potum dabit. Nam indicium virginis est pura meraque affectus voluntas, sinceram et illibatam naturam honorans incorruptam. Hydriam vero inclinare indicat copiam doctrinae communicandae, non cum cunctis simul, ne mortis (potius),

---

*) Vel: *antiquatis iam sensibilibus. Auch.* **) Genes. 24, 13. 14.

quam utilitatis sit caussa; neque more invidentium sophistarum, qui per auditum anteriorum, quae intus accepere, hauriunt aquam tantam, ut paucissimam in se ferre queant. Qui vero post gustum desiderat in mensura hydriae secum portare, (nihil) omnino in terram fundere studet, sed (ad) potum communitatis atque humanitatis aperit*). Quod si quis tamquam instrumento musico possit in harmoniam redigere, erit optima miraque nimis concordia.

*Cur dicit: Factum est priusquam ipse consummaret loqui in mente sua***)?*

§. 96. Primum edocet duplex esse verbum; unum quod in consilio habitat (ratio), alterum quod extra P. A.
proferimus (oratio). Quorum utrumque propriam 322
sibi vocem habet; prolatum eam, quae pronunciatur per nomina verbaque: quod autem in consilio est, illam quae per cogitationem exprimitur in consideratione intellectiva; quoniam magis energice admonuit, declarans locutum esse quod iudicatum fuit in mente. Secundo illud formans describit; quod ante omne verbum, omnemque mentem praecedunt gratiae dei praevenientes et praetereuntes; quae nimirum in generatione creaturarum videntur velociores cunctis rebus esse.

*Quid est: Et Rebecca egrediebatur, quae nata fuit a Bathuel****)?*

§. 97. Quem ad modum in mundo dignitate propria excellit ante omnia caelum, semper se suaque aeque habens, sic (est) etiam anima genuine philosophantis inflexibilis atque immutabilis. Profecto enim caelesti aequiparatur naturae illa, quam lingua patria Hebraei Chaldaeique *Rebeccam* appellant, cuius nomen explicatur *perseverantia*. Quoniam nec defectum ne-

---

*) Mss. C. D. pro *aperit* habent *tollit*. *Auch*. **) Genes. 24, 15. ***) Ibidem.

que augmentum patitur. Generationem autem eius refert dicens, natam a *Bathuel;* cuius interpretatio commoda est, *filiam* esse *dei sui*. Ecquam putare liceat dei filiam, nisi sapientiam? quae primogenita mater est universorum, maxime eorum qui valde purgati sunt anima.

P. A.

Cur hydriam super humeros suos dicitur ferre)?* 323

§. 98. Corporis signum consuevit facere ex armis (humeris), qui sunt principia brachiorum, lacertorum manuumque, quibus vitae opera atque effectus perficiuntur. Hydria vero vas est aquae, symbolum disciplinae; sicut etiam aqua rerum quae secundum sapientiam visuntur. Quoniam continet hydria aquam, et intelligentia legem, voluntatem et contemplationem. Animalia quidem et plantae potantur aqua, princeps tamen atque dux mens iis rebus, quae secundum sapientiam cernuntur. Porro gravia ut leviora fert anima dei amantissima, puta omnia ad intelligentiam pertinentia.

*Quare bis resumens virginem eam vocavit dicens: Erat illa virgo speciosa aspectu valde; virgo erat quam vir non cognovit**)?*

§. 99. Vult palam declarare, illam duplicem habuisse virginitatem; unam secundum corpus, alteram secundum animam incorruptibilem: erat enim tam visu, quam intellectu pulcra. Noli tamen existimare pulcritudinem corporis nunc in medium referre iuxta illam formositatem nominatam, quae ex symmetria partium decoreque formae constat, qualis inest etiam meretricibus, quas tamen nunquam pulcras esse dixerim, sed ex adverso turpes; id enim nomen est eis proprium. Si quidem, ut mihi videtur, sicut per specu-

*) Genes. 24, 15. **) Ibid. v. 16.

lum proprietates corporis apparent, sic etiam animae
per vultum ac faciem; aspectus vero impudens et P. A.
cervix alta, frequensque motus superciliorum, atque 324
gressus lascivus, et nullo modo erubescens de malis
ac pudens indicium est animae turpissimae, quae oc-
cultas propriae reprehensionis figuras pingit describitque
evidenter in visibili corpore. In quo vero dei oracula
habitaverint sapientiae studio atque virtutis, etsi Sile-
num superaverit corporis deformitate, pulcherrimus est
necessario: bonum est enim ei proprio pudore vene-
rabiliter conformari acceptationi videntium. Quare ad-
iicit virginitati id quod supervacaneum quibusdam pu-
tatur; necesse tamen est (illud): *vir non cognovit eam;*
quem enim vir noverit, qualis erit (virgo)? Verum for-
tasse *virum* hic notavit non constantem corpore et anima,
sed morem exemplarem: qui neque incorruptam cor-
rumpere animam neque inviolatam violare ausus est,
confisus iniquum aestimare, si quis velit corruptibile
semen voluptatis seminare in mentem, sed illa divini-
tatis pura recipere debere semina, quae solet pater
universorum, incorporea nimirum et intelligibilia de-
super intus seminare.

Quid est: Descendens ad fontem implevit hydriam suam et ascendit *)?

§. 100. Legem voluntatis **) refert symbolice:
quaecumque enim anima descendere de propria senten-
tia comperiatur, omnino statim ascendit sursum. Sicut
etiam ex adverso, quicumque superbia ac fastu ex-
tollens collum intumescit, descendit et dissolvitur; ita
ut nimis naturale sit in ordine disciplinae morum, P. A.
quod descensus animae est exaltatio suapte sententiae 325
et ascensus in altum repressio superbiae. Verum fieri

---

*) Genes. 24, 16. **) Verbo tenus: *voluntatem legis* (fortasse ut legitimam). *Auch.*

nequit, ut quis ad caelestem virtutis locum evolare possit, nisi impleat tamquam hydriam totam animam ex dei fonte, quem dicimus perennem esse sapientiam intelligentiae.

Quare accurrit servus obviam ei)?*

§. 101. Duplex est laus servi, tum obviam currere, tum occurrere. Primo enim demonstratur studium proficiendi et peritia perveniendi ad bonum. Secundo vero facile admodum censere et exsultare in animo eos, quorum deus votum**) integerrime acceptans adimplevit, perfecitque intelligentia et sapientia ex sua sapientia, quam velut fontem copiosa liberalitate extendens diffudit. Quoniam sunt qui pigrentur bona operari, voluntario more haec abhorrentes; sunt autem, qui invidia capti sint, ne gaudeant de bonis, imo vultum etiam avertant ab iis, qui in gloria operaque prosperitatis sunt: quod reprehendit dominicum verbum laudando exemplum oppositum.

*Quare aquam pauxillam quaerit dicens: Da mihi bibere paullulum aquae de hydria tua***)?*

§. 102. Oportet non desiderare ut recipiantur ampliora suis viribus: omne enim, quod mensuram habet, laudabile est. Quapropter etiam alibi cibum spiritualem fontis instar scaturientem de aethere caeloque, Hebraeis *Manna* dictum, metiri iussit do- P. A.
minicum verbum, non redundans, nec deficiens cui- 326
quam: quoniam necesse est, ut solertibus amplior sit doctrina, minor autem amentibus, ob aequalitatem exactam, quae consistit in proportione. Asserit etiam

*) Genes. 24, 17. **) Deest in Armen. nomen substantivum, quod nos supplevimus. Poterat etiam sic verti: *in animo, quorum utrumque deus acceptans etc.*, si *quorum*, vel e cod. C. *cuius*, ad ea, quae supra dicta sunt, trahatur. *Auch.* ***) Ibidem.

alias, oportere secundum vim manuum offerre hostias, iam dicta denotans, ne minus, neve plus sit adaptatum, minus minoribus et maius maioribus: et hoc est aequalitas proportionata utilissima vitae. Iure igitur pauxillum aquae quaerit, mensurans propriam naturam, quippe quae pauxilla sit tamquam servi: ad haec vero quia secundum verbum pronuntiativum, quod animam refovet, perfectioris erat naturae, nullam reliquit partem vacuam, sed totum ex toto vas animae implendum pater novit*). Naturaliter, non ex habente, sed de hydria potum petit, ut discamus non hominem mortalem irrigare bonum, sed quae super hominem apparet gratia dei, de qua rogat sibi largiri dignari, et illam, quam prius introducit (in os animae), potare facere.

*Quare addit dicens: Domine; quae domina fere erat servi**)?*

§. 103. Hae sunt notae atque indices speculativae sententiae, quibus videre quisque debet, non de homine mortali esse praesentem sermonem, sed de exemplo moris apud illos, qui properant in immortalitatem. Vere igitur desiderat de potu, ex quo accepit sapientia***), alteri quoque dare: livor enim invidiae non adhaeret in animam dei amantem. Dominum autem appellat, non in vanam respiciens gloriam servitutis et libertatis, sed ad recipientis voluntatis P. A.
promptitudinem: non enim doctrinae disciplinaeque odium 327
fert, sed admonitionis atque intelligentiae, quae domina est, diligenter studet; quoniam propter vera bona elaborat.

Quare festinavit deponere hydriam super brachium suum†)?

§. 104. Hoc cum antecedenti congruit; vult enim

---

*) Vel: *implevit pater. Quod noscens naturaliter etc. Auch.*
) Genes. 24, 18. *) Vel: *sapientiam. Auch.* †) Genes. 24, 18.

reprehendere sophisticum morem et laudare verum et genuinum sapientiae cupidum. Si quidem ille, qui verbis instructus est edoctusque unum post alterum, uni animae favet, se ipsum erudiens: aliis vero occurrentibus nullam fert utilitatem, quia ob celeritatem vocum sese continenter excipientium haud introeunt dicta in aures, sed fere extra diffunduntur. Id faciunt illi quoque, qui in hydriam oris angusti transfundunt protinus aquam aut vinum; plus enim diffunditur, quam intus dimittitur. Qui vero rite philosophatur aequaliter et humaniter utilitatem ex verbo facit, inclinans se et conniventiam usurpans ad auditoris genium. Namque non sicut potest docere magister, sic etiam discipulus discere valet; quum ille perfectus sit, iste vero imperfectus: quare oportet observare et ponderare facultatem eius, qui instruitur.

Quid est: Dedit ei bibere, quoad usque cessavit a bibendo *) ?

§. 105. Complacentiam dilectionemque magistri erga discipulum demonstrat ex illo, quod non solum potum dederit, verum etiam usque ad cessationem bibentis. Cuius indicium est haud obiter facere enarrationem, P. A.
sed familiaris discipuli noscere impetum studiumque et 328
procurare ut plenius perficiantur omnia. Quoniam oportet, ut paullo anterius dicebam, non plus nec minus propriis viribus aquam haurire; quod enim plus est, foras diffunditur, quod autem minus, non implet, vacuum relinquens locum in animo discentis.

Quare dicit: Et camelis tuis hauriam aquam, quoad usque omnes biberint **) ?

§. 106. Prolixe extendit beneficium edocentis, qui voluerit non solum tradere atque proponere res in-

*) Genes. 24, 18. **) Ibid. v. 19.

genio faventes, sed construere quoque istas ac collocare: id est memoriae etiam dare bibere, cuius cameli sunt symbola. Quoniam fideles magistri genuinique doctores, qui non ad ostentationem, sed pro utilitate discipulorum fecerint doctrinam, a se dicta repeti a discipulis exigunt vi memoriae, intrudentes eos in confirmationem rerum, quas audierunt.

Quare dicit: Festinavit et evacuavit hydriam in cisternam)?*

§. 107. In homine cisterna symbolum est auditus; per auditus enim venit verborum canalis in mentem animamque. Ceterum optime dictum est totam hydriam effudisse; quo demonstratur ab invidia livoreque procul abesse bonum, vix reponens ac servans in se, sed communicans species ingenii, nullo occultato; quod faciunt nonnulli sophistarum. Ratio differentiae est, quoniam aliqui ob pusillum animum (vel animae anxietatem) censuere, in natura esse ea tantum, quae ipsi soli noverunt. Bonus vero contrarium sentit, sciens se parum vel nihil scire, maxime propter P. A.
naturae magnitudinem, quae superat experimentum; 329
quam ob rem ex divino didicit accipere fonte aquam: ac si nihil proprie a se habeat, sed totum receperit ex pura et inexhausta sapientia dei.

*Quare deinceps non amplius puer (sive servus) dicitur, sed homo; ait enim: homo examinans considerabat**) eam et tacebat ad cognoscendum, si prosperitatem exhibuerit sibi dominus deus***)?*

§. 108. Quoniam dum praeparabat se ad discendum, initiumque faciebat doctrinae, in numero iuvenum imperfectorumque censebatur: quum vero progressus est

---

*) Genes. 24, 20. **) Ad verbum *discebat*, ut sit Graece *κατεμάνθανεν*. *Auch.* ***) Genes. 24, 21.

factus, homo est reputatus rationalis, qui iam compos esset usurpare etiam verbum pronuntiatum. Is ergo proficiens exemplar est morum, tamquam picturam pulcherrimam videns intelligensque naturam magistri sapientiae ingeniosae. Tacitus autem stabat multum cedens loquenti in se sine ore et lingua, instrumentis ac vocibus, verbo divino, intelligendo atque contemplando illam, quae in virtutem prosperitatemque ducit, viam; utrum videlicet perveniat ad eam? alias vera prosperitas in nullo consistit eorum, quae in materiis sunt, sive privata sive publica aut regia.

P.A.
Cur postquam cessarunt omnes cameli bibentes, homo 330
inaures aureas armillasque praestabat virgini *)?

§. 109. Valde est naturale: qui enim discit, (didicitque monitus verbo illo, bibe tu, quod erat discere; atque vidit camelos potatos, puta memoriam vivaciter recreatam), gratiarum actionem, atque gratias refert magistro cum munere familiarissimo, pro auditis rependens inaures ad ornatum aurium; quum verbum erat docentis et auris recipientis doctrinam; pro autem opere facto monumenti loco datae sunt armillae ut ornamenta memoriae et operae.

Cur inaures dicit ex drachma (vel didrachmo) **) *ponderis, armillas autem ex decem auro, non vero ex quinque quinque auro* ***)?

§. 110. Optime duo divisa reduxit in unum †), ut pravam naturam dualitatis commutans adaptet probitati unitatis; duo vero dereliquit sine divisione. Quoniam (decem) dividitur in quinque bina; decas autem melior quinque numero est: illa est enim perfectissimus nume-

---

*) Genes. 24, 22. **) Armeniacum vocabulum *talentum* significat atque ita infra quoque legitur. *Auch.* ***) Genes. l. l. †) Vel: *dualitatem divisit in unitates. Auch.*

rus; plenior et superior atque proprius divinis etiam mysteriis (oraculis decalogi). Quinque vero numerus mensura est sensuum; sensus autem ad intellectum se habet, sicut viator ad regem: insania ergo fuerat meliora in peiora commutare. Quam vero habeat na- P. A. turam decas, tam secundum intelligibilem substantiam, 331 quam sensibilem, iam dictum est in libro, in quo *de numeris* actum est. Nunc tamen tantum est dicendum, et in mundo decem esse omnia et in homine. In mundo quidem septenarii (planetae) et octavus fixorum globus, et quae sub luna sunt unius speciei, mutabilia per se. Dei autem verbum rector est ac dispensator universorum: quoniam novem musicae chorum lyrice in harmoniam reduxit. In nobis autem corpus et anima et septem irrationales partes; mens autem unica portione constat. Itidem de istis novem distinctionibus disponit ipse deus verbum, harmoniae dux princepsque, a quo novem partes musice concinnatae sunt et concinentes cantici tenore sonant simul. Quare decadem sanctam fatetur Moyses; naturaliter utique nonam creationi relinquens et decadem dei verbo. Et revera sancta divinaque personat, vocem illam remissionis celebrans tamquam in canticis ex contrariis sonis, oppositisque vocibus, ita ut coalescat harmoniae in unum et idem commixtura. Necessario autem auribus distribuens praestat unum et manibus decem: nam principium numerorum est unum, finis autem decas; quae sunt symbola rerum. Quoniam audire primum convenit, deinde operari; discimus enim, non ut discamus, sed ut operemur; quo agatur proportio concordiae unius cum auditu. Si quidem utrumque istorum est principium, unum numeri, alterum doctrinae; decas autem operationis: finis enim numerorum (decas) est et opera doctrinae, quae discimus. Porro distincta est unitas ab uno P. A. eo modo, quo excellit distinguiturque originale ex- 332. emplar a forma: indicium est enim unitas et simili-

tudo unitatis unum. Quare? Quoniam unum potest et multorum perfectionem recipere, ut armentum, chorus, tribus, gens, exercitus, civitas; quorum unumquodque unum est: unitas autem non est ex multitudine, quia immunis est et expers participationis et non coniuncta est propter solitudinem (vel singularitatem), sicut declarat vel nomen ipsum. Hanc ergo unitatem ab initio Moyses scribit, dimidium didrachmatis iubens primitias offerre: quod etiam auribus Rebeccae symboli perseverantiae sempiternitatisque adaptatum fuit ornamentum valde decorum, ut audiat intelligatque unitatem divini verbi.

Cur dicit: Filia cuius es? dic mihi, si est apud patrem tuum locus nobis ad divertendum)?*

§. 111. Littera facilis intellectu est: ad mentem vero, miratus atque stupefactus de pulcritudine veraciter verae virginis deque intemerata, illibata, sanctaque eius anima, quae permanet constanter in bonis operibus condignis, fere haesitat, an forte nemo mortalium generaverit eam, et interrogat: Cuius es filia? Video enim, inquit, neminem creatum factumque dignum esse, ut talis venustae virtutis pater existimari queat; ac si diceret: Meam ignorantiam instruens dirige, indicando
generationem tuam, quae plantaverit huiusmodi de- P. A.
coram iuventutem. Quoniam vero (illa) ob pudici- 333
tiam rubore afficiebatur, ne forte videretur magnopere gloriari in libertate, putans (iste) caelestem ac mirificam esse eius prosapiam, iterum interrogat instando: utrum datur etiam nobis locus vel spatium apud patrem tuum in aethere caeloque atque magis superius apud rectorem istorum verbum divinum: ubi collocati, omnia derelinquamus mortalia et corruptioni subiecta? aut omnino detineantur (homines) sub terra quasi plantati et

---

*) Genes. 24, 23.

radice muniti, capitibus deorsum fixis sicut arbores in rupibus.

Quid est: Palea et pabula multa apud nos sunt et locus ad divertendum *)?

§. 112. Quando quidem animae pars aliqua est rationalis et altera brutalis, dicit adesse illa quoque, quae conveniunt bruto ad fruendum cum decore, ut palea, pabulum et quaecunque animantium cibo sunt. Rationali autem parti locum dat separatum ad dissolvendam corruptionem deperdendasque cupiditates, eo quod singulae istarum veneniferae sint.

Quid est: Complacens sibi vir adoravit dominum **)?

§. 113. Audiens vir instructus id, quod maxime desiderabat, quia non mansit sine domo, nec foras exclusus, sed loco invento recepit etiam verbum virtutis, valde placuit sibi ac laetabundus accepit: ideo una cum gratiarum actione adorat.

P. A.

Quare non suum nominat dominum aut deum, sed 334
Abrahae, dicens: Benedictus (sit) dominus deus domini mei Abraham ***)?

§. 114. Primum servis ordinat amatores esse dominorum suorum, ut venerentur eos et in pretio ipsos prae se habeant. Secundo vult manifeste monstrare utilitatem a disciplina exortam ei, qui familiariter ac fideliter edoctus fuit. Argumentum vero est utilitatis acceptae peritiaeque maiorum rerum illud: *Nosce te.* Quo animo elegit et melius aestimavit servum se nominare, non dei, sed ministrum intercessoris; et ipsum intercessorem, servum creatoris patrisque universorum. Qui vero hunce ordinem praetergressus fuerit, quem

*) Genes. 24, 25. **) Ibid. v. 26. ***) Ibid. v. 27.

natura statuit, nihil aliud peragit, nisi maiorem iniuriam, proposita sibi morum dissolutione perturbata.

Quid est: Non dereliquit iustitiam, et veritatem eius a domino meo)?*

§. 115. Naturali sane modo declarat, virtutes ipsas, maxime et differenti modo divinas, iustitias esse et veritates. Apud autem genus humanum nulla istarum sincera est, sed mixta; commixtum est enim vel cum exigua mensura aliquod falsum, aliquod vero iniustum. Ita ut, si proprie vis loqui, quae apud homines sunt iustitiae veritatesque, similitudines sint et formae; quae vero apud deum, originalia sint principia et prototypa vel ideae. Iure igitur gratias agit propter possessorem utriusque (Abrahamum scilicet), quod utramque virtutem indesinenter ac quotidie P. A.
concedit ei deus; scaturire faciens in anima eius ab- 33[illegible]
alienationem a falsitate et iniustitia, familiaritatem vero cum veritate et iustitia.

*Quid est: Currens puella domum, nunciavit matri suae**)?*

§. 116. Benigna est anima virtutibus praedita et statum possidet maxime immutabilem constantemque. Quum enim sentiat aliquem non esse illico saturandum studiosum, sed firmum ac fidelem, gaudet et festinat, ita ut non ferat laetitiae velocitatem, sed nunciet per omnem maternam domum sapientiae: una cum sobria honestaque festivitate exsultationis et tripudii, atque ceteris abundantiis hospitalitatis: quae omnia illis, qui genuinum habent desiderium, demonstrat, ut et audientes gaudeant, et congaudeant sibi.

*Quis est Rebeccae frater, cui nomen fuit Laban***)?*

§. 117. Animae nostrae frater est ex natura, unus

---

*) Genes. 24, 27. **) Ibid. v. 28. ***) Ibid. v. 29.

rationalis, alter brutalis. Rationali igitur in sortem data est virgo, perseverantiae perennitatisque symbolum, Rebecca; brutali vero *Laban*, quippe qui explicetur *albedo*, indicium claritatis rerum secundum sensus. Oportet enim optime nosse, quem ad modum elementorum vocis litteralis tres sunt distinctiones, quaedam vocales, quaedam (inter consonantes) semivocales, aliae vero voce carentes; similiter se habere etiam nostram istam naturam: nam vocali similis est intellectus et semi- P. A.
vocali sensus, voce vero carenti corpus. Verum de 336
extremo incipiam disserere. Sicut enim mere consonans per se solum nullam habet propriam vocem, coniunctum tamen vocali vocem perficit litteralem; pariter etiam corpus nostrum in se ipso solum manens, immobile est: movetur autem ab anima rationali iuxta singula instrumenta partium ad id, quod sibi convenit, atque opus est. Itidem sicut semivocalia sonum reddunt claudicantem et imperfectum; si vero adiungantur vocalibus, plenam vocem articulatam prae se ferunt; eo tenore et sensus noster semivivus et imperfectus medium tenet ordinem inter intellectum et corpus. Quoniam ab utroque istorum partem habet; non est inanimus sicut corpus, nec intellectu praeditus sicut cogitatio: quando vero mens se extendens copulatur ei ut ascripta, disponit eum ad rationaliter videndum audiendumque et simpliciter loquendum cum ratione et rationaliter sentiendum. Porro eadem ratione, quem ad modum vocalia tam per se, quam mixta cum ceteris vocem edunt propriam, similiter etiam mens tam per se solum sine ullo alio movetur, ab intellectualibus per se adiuta, quam ceterorum quoque motus caussa fit, vigorem exhibens tamquam dux cohorti. Sensus autem, ut dixi, ab rationali moventur ad sentiendum praestantque corpori et partibus operativis velut vocibus ferri ad naturales *) effectus.

*) Cod. C. *ad rationales*. *Auch.*

Quare Laban, postquam vidit in sorore inaures et armillas, dixit adolescenti: Veni ingredere huc benedicte domini, quare stas foris)?*

§. 118. Primum illud vult declarare, quicumque secundum sensum praeferat argumentum aliquod exemplare, eum semper dono corrumpi pro necessitate a quolibet sensibili, nequientem quicquam rite et sancte iudicare sine dono: quando vero videat aurum, vocat ad se, et vocans (vel vocatus), servus ei fit officiosus. Ad haec nimis naturaliter, videns illud ornamentum aurium, unitatem inquam et ornatum manuum operumque decadem, fere excussus a sancta illa apparitione (forma) dominica, gratias refert magna voce, dicens: benedictus dominus). Quocum**) pulcra disciplina, pulcraque opera perficiuntur, utcumque decet, primitias offerendo; sicut etiam verborum primitias, verbum secundum unitatem: sanctum enim ut in numeris unum, sic etiam in doctrina verbum est, in operibus autem secundum decadem; quia sicut finis est in numeris decas, etiam in discendis operatio.

*Cur Laban dicit: Paravi domum et locum camelis: quum Rebecca adiecisset diversorium, dicens: et pabulum est apud nos multum et locus ad divertendum***)?*

§. 119. Differentiam excellentiae refert maximam inter mentem virginis, quae nullum usurpavit sensibile et inter exemplum eius, qui sensibilia recepit in cognationem. Prior enim monens dissolutionem et otium iacentium sub generatione corruptioneque, P. A.
didicit locum animae praeparandum esse decentem. 337
Secundus vero non ad solutionem, sed ad receptionem brutorum animalium sese parasse dicit, nequiens negare quod in se gerebat.

---

*) Genes. 24, 30. 31. **) Vel *apud quem*, sensu ambiguo. *Auch.* ***) Ibid. v. 31. cf. 25.

Quare vir ad senectutem vergens incipit sic (loqui): Puer Abrahae sum ego)?*

§. 120. Illud, quod ad mentem dictum est, nimis est facile scitu contemplatuque; quoniam novelli pueri ad virum perfectum habet ordinem relationis istud, quod secundum pronuntiationem est verbum (sive oratio), erga illud quod intus est in consilio (id est ratio). Littera vero laudem continet eius, qui senilem aetatem transigebat: ubi enim alii declinant ad manifestandos sese ex generatione patriaque, iste ex domino (id facit), ipsum existimans tam patriam, quam progeniem. Hinc iter faciens dedit trium mensurarum hanc directionem: mihi, inquiens, civitas est, refugium et lex, tam iusti quam iniusti cuiusque iudicator dominus; ad servum mentem oportet me degere **).

*Quare dicit: Dominus benedixit dominum meum valde et exaltatus est; et dedit ei oves et vitulos et aurum et argentum, servos et ancillas, camelos et asinos ***)?*

§. 121. Mirari omnino licet litteram sententiamque in ea conclusam; quia bonorum commemoratorum principalis ducis ordinem sortita sunt divina mirabilia, humana vero satellitis ac ministri sortem. Si quidem mirificum illud bonum divinum est dei benedictio, quae est optimum consilium (sive integritas mentis), humana vero sunt materiae mortales: haec autem audire aequum erat eis, qui recipiunt illa, quae sunt in corpore et extra. Duplicis enim speciei sunt: P. A. 338

*) Genes. 24, 34. **) Summa obscuritas huius loci fortassis sic etiam potest explanari: *Hinc iter facienti mihi directo postquam trium mensurarum perfeci spatium, obviat civitas refugii atque simul lex, et iusti iniustique communis iudicator dominus; ita ut debeam ego vivere sicut intellectus servus eius: vel ut iudex dominus erga servum debet intellectus mihi vivere. Auch.* ***) Genes. 24, 35.

unum illud, quod dicebatur a domo domini subiecto condigno et alterum auditoribus nondum purgatis. Utrique enim parti distribuens (deus) largitus est proprium sibi bonum; simul edocens, quis alteri praeferendus sit. Ad allegoriam vero, quibuscumque deus concesserit optimum consilium ac prudentiam, illis dat principatum facultatemque praefecturae sensuum et omnium brutalium partium cunctarumque rerum, quae secundum inanes opiniones caecorum more finguntur ab infecto vita caeca. Ideo adiecit illud *valde et exaltatus est:* quia haud superficiale erat consilium bonum, nihilo minus humile: ita ut facile exaltari queat per prudentiam *) et dominari super secunda tertiaque bona. Verum quicumque virtutem fortissimam per sapientiam et prudentiam susceperunt, ad magnitudinem celsitudinemque elevati sunt caelestem; quare terrenorum atque subterraneorum veraciter potiti sunt sicut possessionis apprehensae.

P. A.

Quare dicit: Peperit Sarra uxor domini mei filium 340 *domino meo, postquam* (*ipse*) *senuit; non vero: genuit Abraham* **) ?

§. 122. Littera innuit, patrem alterum habuisse filium ante genuinum istum, improprium videlicet illum ex concubina procreatum. Uxor autem ista mater fuit dilecti filii atque unigeniti, postmodum sane, verum patrona nominata. Ad mentem vero illa, quae ex doctrina provenit perfecta virtus, quaeque nuncupata postea fuit *patrona*, ab Hebraeis *Sarra* dicta, unicum parit secundum naturam sibi similem, exemplar morum. Etenim doctrinae finis et principium atque origo, alterum est per se ab alio auditum, alterum ex natura factum sapiens; hoc autem nascitur nemini, nisi domino, illi nimirum, qui firmitatem

---

*) Ad verbum: *supra prudentiam. Auch.* **) Genes. 24, 36.

habet omnium rerum, quaecumque apud nos sunt, in cogitatione atque renovit. Confirmat autem velut sigillo illam, quae in cunctis est, perfectionem nati, dicens eum non in senectute, sed post senectutem patris nasci, id est, non in longitudine temporum, sed quasi dixerit, nihil mortalis vitae expers temporis esse, sed alterius, quae post mortalem est, quae nempe non est corruptibilis: proprium est enim incorruptibili animae, ex corporali natura translatae coaptataeque ad incorporeorum gaudiorum principem, seminare laetitiam*); quoniam tristitiae nescia gens appropinquat atque proxima est a deo.

P.A.

Quare dicit: Et dedit ei, quodcumque erat ipsi **)? 341

§. 123. Optimum prae se fert littera symbolum pro auditoribus: si quidem conveniebat eis, qui recipiunt externas materias, audire, adolescentem ditari accipientem a patre quidquid eius erat; symbolum autem iam dictorum per se edoctus (Isaacus) habet. Quoniam quidquid doctrina per longum tempus acquirere facit, id natura tamquam donum praeparatum concedit. Huic similiter super tribuum patriarchas fecit propheta: nam orans pro primo, atque dicens, *vivet Ruben et non morietur, fiatque multiplex numero,* quartum post ipsum inducit, omissis secundo et tertio, dicens haec (. . . subintellige, verba benedictionis). Is autem Iuda est. Haec autem prolata Rubeni benedictio, imprimis est etiam Iudae: verum illi, ut soli; huic autem, ut pars; super enim ponitur cum altera maiore. Quae vero ratio sit istorum, dicetur, quum benedictiones examinemus ***).

---

*) Sententia haec est: Abraham spiritualis fere homo seminavit Isaacum, qui explicatur laetitia sive risus. *Auch.*
) Genes. 24, 36. *) At desideratur locus promissus. *Auch.*

*Quare Rebecca omnia cum festinatione agit? ait enim: Festinans ad fontem hausit aquam et festinans deposuit hydriam super brachium suum et currens nunciavit *)?*

§. 124. Bona opera honesti ac boni sine mora peragunt. Talis fuit etiam universa domus Abrahae sapientissimi, qui in hospitalitate receptor factus P. divinarum naturarum (sc. angelorum), atque recepturus illas in cibum laetitiae, sicut etiam vice versa ab illis eundem recepturus, nihil moratur, sed festinat ipse praecipitque uxori cito citius, ut faceret panes subcinericios; festinat ergo et mulier: currit et servus ad officium sibi congruum. Quoniam sicut histriones haesitant, ubi par erit, cunctari, e contrario qui conscius est constanter agendorum, hoc dato, non terit tempus. Ceterum bene etiam haec dixit et futura dicturus est sicut duplicem otiositatem.

*Quae sit via veritatis? ait enim: In via veritatis **)?*

§. 125. Quoniam veritas est virtus mirabilis et divina visque deperdens falsitatem (vel fallaciam), quae dicta est secundum vituperationem (vel contemptum); veritas autem secundum privationem oblivionis ***). Virtus enim memoria est digna; via vero conducens ad eam ex nostra parte, intelligentia est et sapientia; nam per istas comperitur: secundum vero rationem voluntario carentem per prophetiam. Porro haec proportionata aequaque via secura est, quae anteriore aequalius, brevius et commodius conducit ad veritatem.

---

*) Genes. 24, 18. 20. 28. cll. v. 45. 46. **) Ibid. v. 48. ***) Philo in etymologia Graecorum verborum ludit: παράκρουσις, *repulsio, fallacia,* et ἀλήθεια i. q. *non latere, non oblivisci, ut veritas. Auch.*

Quid est: Si facitis vos misericordiam et iustitiam ad dominum meum, narrate mihi: alias indicate, utrum (vel ut) redeam ad dexteram, an sinistram)?*

§. 126. Littera patet, ad mentem vero visum est significare, partem dextram dignissimam esse, ac peractionem operum; sinistram vero extra condignum et aberrationem delictorum.

*Cur dicant fratres Rebeccae ad adolescentem: A domino exiit mandatum hoc; non poterimus contrarium dicere malum bono**)?*

§. 127. Revolventes in mente idque rite, sine ullo impedimento novere ***), mandatum domini verum esse, velut illaesum atque inconcussum aggressum in bona opera et congruam harmoniam perseverandi (Rebeccae) apud sapientem per se edoctum (Isaacum).

Quid est, quod dicant: Non poterimus contra dicere†)?

§. 128. Quoniam omne, quidquid in contrarium boni propositi dixerimus, malum comperietur, optimum igitur et pulcrum est, sicut iam dixi, illum qui sine doctrina virtute ornatus est factus, vitae consortem sibi habere perseverantiam sive perpetuitatem (Hebraice Rebeccam): nam contrarium, disiunctio intelligentiae istorum malum comperitur.

P. A.

Quid est: Ecce Rebecca in conspectu tuo; accipiens eam (vel accipe eam et) proficiscere, et sit uxor filio domini tui, quem ad modum locutus est dominus††)? 344

§. 129. Quod littera enunciat, manifestum est; mens ergo declaranda est hoc tenore. Ecce, inquit,

---

*) Genes. 24, 49. **) Ibid. v. 50. ***) Vel ita: *et videntes nullum esse impedimenti locum, sciverunt etc. Auch.*
†) Genes. 24, 50. ††) Ibid. v. 51.

instructus est oculus animae tuae: vidit speciem perseverantiae (sive sempiternitatis, Rebeccam) intuitive sine lippitudine. Ecce enim in conspectu tuo est, iam vides ipsam intelligisque; accipe et recipe in animum, et tollens hinc illibato incorruptoque more, transito et ito, ne forte rursum a mundana *) et corporali seductione capiaris, sed dum adhuc velut in linea hippodromi impetus tui incitati sunt, ad rectum cursum propera et vadimonio esto perseverantiae viri per se edocti: quod etiam in proverbiis dictum est, *mulier optima a deo coaptatur*, non (mulier) viro magis, quam consilio virtus.

Quare adolescens, postquam adoravit dominum, vasa dat argentea et aurea et vestes Rebeccae et matri **)?

§. 130. Laus est haec domui sapientis doctae; quoniam oportet omnis operae praeclarae initium facere per gratiarum ad deum actionem laudemque: quam ob rem adolescens adorat imprimis dominum, atque deinde offert dona. Adoratio vero nil aliud est, quam demonstratio admirationis (sive venerationis) verae amorisque puri: cuius conscii sunt, qui libarunt ex illo fonte ***), qui accessum tactumve nescit, sed incorporeus est; quia alis praediti ex caelesti desiderio, ad superiora tendentes ambulant, circumvolitantes circa patrem creatoremque universorum, atque vocantes sanctum, beneficum, conditorem, omnipotentem, deum veritatis, eum qui vera essentia implevit omnia de suis virtutibus in salutem universorum.

Quare dixerunt: Maneat virgo nobiscum dies (aliquot); ille vero properet, dicens: ne retineatis me: et dominus prosperavit viam meam. †).

§. 131. Poenituit illos, qui paullo ante dixerunt,

*) Vel regionali (huius regionis), *ut terrena*. *Auch.*
) Genes. 24, 52. 53. *) Ad verbum *gustu* vel *sapore* vel *libamine*. *Auch.* †) Genes. 24, 55. 56.

en Rebecca coram te est, tolle eam et proficiscere. Hoc autem dictum est ad reprehensionem labantium, adversusque mores inconstantium, qui alias aliter et multa ac contraria oppugnantiaque imaginantur. Ille vero, qui constanter et firmiter festinat, reclamat: nolite me retinere, salvatore deo in*) viam virtutis mittente; per quam huc iam veni et iterum pergam.

*Quare dicit (textus); Vocemus puellam et interrogemus os eius**)?*

§. 132. In primis dicendum est, legem istam super quamvis virginem a patre sancto scriptam comperiri, eam scilicet, quae despondenda sit statuendaque in sponsione, quoniam (deinceps) curatore caret: ne ancillarum instar vel captivarum violenter agantur, sed volentes et ultro accipientes matrimonium, in consensum concordiae proficiscantur. Secundo, quoniam P. A. intellectus semper varius omnigenam recipiens muta- 346 tionem ob exterius supervenientes cogitationes frequentissimas, quae continuis fortunis torrentis in modum ingrediuntur, diligenter dixerunt: *interrogemus*, non ipsam, sed *os eius*; istud ex caussa dicentes, ut ostendant se ultro accepturos esse***) mutationes tamquam torrentem supervenientes ex rebus, quae foris eveniunt; et verbum pro ratione in medium duci voluerunt. Quare etiam lege lata dicit rursum: *omnia quae exeunt ex labiis tuis, facias*, non vero quaecumque in mente verses: homines enim vocem audiunt, deus autem cogitationes. Itaque apposite non ipsas cogitationes interrogant, sed servum earum, sermonem voce prolatum.

---

*) Quod Mss. C. D. habent, id sic quoque verti poterit: *viam virtutis tamquam tramitem ostendente. Auch.* **) Genes. 24, 57. ***) Vel: *ipsam ultro accepturam esse. Auch.*

Quare quum sciscitati sunt eam: Ibisne cum viro isto, illico respondit, dicens: ibo *)?

§. 133. Et interrogantes aequum est laudare, eo quod voluntarium magis quam necessarium honoraverint praeelectione; nam violentia in caussis est incunctanter fatendi aliquid per praetextum. Et anima laude digna est, boni amatrix evitansque superbiam et impietatem, atque pro nihilo ducens sententias hominum aggregatorum cohabitantiumque; si quidem aliqui nihil differunt a feris humana forma praeditis. Fuit autem, qui paullo ante dictus erat adolescens, homo, non amplius virtute naturali, sed perfectione, multa indicia prodens sapientiae et prudentiae et moris condiguae theoriae amantisque dominum, et multo magis studiosi virtutis et diligentis deum. Quod optime noscens perseverantia (Rebecca) annuit, dicens: P.A.
vadam cum eo; ut quippe permaneat constantius. 347
Nihil enim iuvat cogitationes aliquid honestum sibi conciliare, si praeterfluendum sit ac destruendum, non vero durante ligamine firmius fortiusque muniatur.

Quid est: Dimiserunt Rebeccam et quicquid ei erat **)?

§. 134. Textus evidentis***) symboli est: symbolum autem illud indicat, substantiam animi virtute praediti esse constantem aggressum boni una cum contemplatione secundum virtutem ac sapientiam; quaeque solae veraciter substantiae sunt. Quando quidem quae circa corpus sunt et quae extra, temporalis et transitoria inconstansque possessio est. Felices igitur sunt, ad quas transfertur gens perseverans; et infelices, quos derelinquere incipit.

Quare sic benedicunt ei: Soror nostra esto in millia myriadum et possideat semen tuum civitates inimicorum †)?

§. 135. Dum adhuc adest animae alicuius per-

---

*) Genes. 24, 58. **) Ibid. v. 59. ***) Aut: *evidens est valde*. Auch. †) Ibid. v. 60.

severantia, frater est illius: quando vero disiunctionem ac divulsionem iam cogitat, demutavit, et diminuit benedictionem, dicens, esto in myriada. Ceterum quid impedivit orantes, ut non nascituris potius applicarent orationem, quam ei? Quoniam civitates inimicae symbolice sunt in nobis mala et singulorum vitiorum incursiones pro lege habentes iniquitatem (*ad verbum* legis privationem) et politicen fraudulentam.

P. A.

*(Quid sit ascendere super camelos *) ? Quae sunt an-* 348
*cillae, quibuscum surgens Rebecca ascendit super camelos **) ?*

§. 136. Ascendere camelos morem et religionem indicat superare speciem memorialem; quoniam perseverantia cognata memoriae est; et memoriae symbolum, ut saepe dictum est, camelus est. Verum ascendere, nihil aliud est, nisi supra memoriam perstare, non vero somnum oblivionis imaginari. Ancillae vero servae quaedam sunt perseverantiae, tenerae mollesque et faciles ad discendum naturae, paratae promptaeque ad dominae servitium. Nomina autem ancillarum perseverantiae sunt, impropendens, indeclinatum in unam partem, minime declivum in contrarium, impoenitens, immutabile, indifferens, constans, basi fixum, invictum, rectum; et quaecumque horum fratres sunt, qui cupiunt stabilem perseverantiam.

*Quid est: Accipiens adolescens Rebeccam abiit ***) ?*

§. 137. Quem ad modum apud instructores dicimus proximos et discipulos debere accipere intelligen-

*) Haec uncis inclusa, quae desunt in Cod. A., collocant Codd. C. et D. paullo inferius, sub initium nimirum Solutionis a Philone coaptatae: ubi tamen Cod. A. sine interrogatione similia verba constituit. Utut est, solutio ipsa exigit imprimis hancce interrogationem praemittendam in principio quaestionis. *Auch.* **) Genes. 24, 61. ***) Ibidem.

tiae speculationes proprias*), optimas, selectas atque a viris sapientibus perpolitas, sic censendus est et intellectus proficiens recipere perseverantiam tamquam speculationem (vel contemplationem). Nam propter P. A. mores et exempla virtutesque, non autem ob creatos 349 natosque homines quaestio est theologi (nostri).

Quare dicit: Isaac vadit per desertum iuxta puteum visionis **)?

§. 138. O deo decentem contemplationem intellectionemque dignissimam atque speculationem, quae digna erat ut semper cum canticis memoraretur: eamque optimam, quam oculi corporis videre nequeunt! Apertis ergo oculis tuis spiritualibus, o mens, vide illum, qui in te est pro exemplo, Isaacum, risum tristitiae expertem; eum, qui super omnia a deo facta sine interruptione gaudet iugiter. Videbis enim eum a promiscuis ac procellosis cogitationibus praeservatum, non dubiis sed firmis gressibus et pedes usurpantem sapientia, quae immunis est a malis praegrandibus, ab inopia eruditionis et defectu disciplinae. Vide autem eum in vera propriaque parte sapientiae aggredi colloquium ***), iuxta puteum, mirum inquam ac divinum fontem, quem visionis appellavit, nomen familiare atque proprium imponens vitae speculativae vacanti ei, *qui est*, et incorporalibus in ipso ideis, quae mensurae factae sunt utriusque mundi. Intelligibilis enim illius argumentum est iste et prototypus atque sensibilis (mundi), in quo nos sumus, secundum incorpoream mixturam. Quoniam melior nostra pars ad superiora tendit supra quam aether, supra quam caelum supraque universa sensibilia. Sic etiam omnis

---

*) Aliud significare potest lectio Cod. A. *discipulos* speculationi deditos optimos etc. *Auch.* **) Genes. 24, 62. ***) Ad verbum: *agentem diatribam ambulandi. Auch.*

propheta mendacii nescius, *videns* vocabatur, sive *oculans*, impositis nominibus secundum oculum animae.

Cur in australi parte dicitur habitare *)?

§. 139. Et hoc cum primis concordat; namque ab oriente**) ceu ab inani opinione omnis, qui sapientiae cupidus est et vere dei amans, effugit, remotionem et defectum***) in melioris partis ratione collocans.

Quid est spatium Isaaci, et quare egrediebatur spatiari in campo, inclinata iam die? et (cur) quocum (esset), non est monitum †)?

§. 140. Connexionem ordinemque harmonicum habet cum anterioribus. Cui enim remotio et defectus existimationis visibilium in pretio sunt, solitariam incipit degere vitam solus cum solo invisibili deo. Longas autem conversationes homiliasque consuevimus spatia vocare. His igitur voluit ostendere sapientis morem non cito satiabilem esse, sed constantem, neque ita facilem ut deleri possit aut auferri ab idea (vel contemplatione), quae superat bonum, superexcedit sapientem et excellit ipsum optimum, concurrentibus singillatim homiliis super se invicem; ita ut numquam nulloque modo contingat recedere a concordia conversationis, ob inexplebile atque insatiabile desiderium continuum, quod intense tractum captumque est principali duce (mente), per trahentem vim eorum quae sunt principalium. Unde etiam egrediuntur verbo tenus ex civitate sive domo, re tamen ipsa quando mens

*) Genes. 24, 62. **) *Oriens* supponitur pro *visibili*, maxime quod in Armen. *arevelk* et *jerevelik* cognata sunt verba, quod e sequenti §. melius planiusque apparet. *Auch.* ***) Sic codd. C. D., sed quod habet cod. A. verbo tenus ex Armenia lingua ab Auchero expressum: *τὸ remotionis et defectus*, id magis ad Philonis manum videtur accedere. †) Genes. 24, 63.

per se in se coeperit esse θεοφόρος et divinis ini- P. A.
tiatus, ita ut fere totus a deo possideatur. Exitus autem 351
viae scopum sibi habet campum, ut exercitium probet certetque et instruatur lege divina ad commode procreandos fructus, qui animarum sunt cibi inmortales. Tempus autem opportunum, inclinata iam die, quo intensi vigores solaris radii, puta visibilium opinionum, subobscurantur nimiamque flammam exstinguunt. Fit autem spatium (i. e. conversatio), quum nullus alius homo in medio est, una cum securo pacifico. Quid ergo dicat (deus vel animus in hocce soliloquio)? Ut noscatis, non scientiae aut videndi monumenta esse dominicos libros sacros, sed divinum mandatum verbumque divinum, quod admonet cessantem; quodque prope est *), quasi vero non sit ibi. Dicit autem sine prolatione verbi et loquitur cum aliquo sine voce expressa, minime recedens a collocutoribus et discipulis familiaribusque, immo praestans eis confidentiam cum incorporeis et conversationem sermonum circa intelligibilia apud se recondita: ut etiam interrogantes discant id quod nesciunt, et quod censent constanter scire, comprehendant. Simul autem testimonium perhibetur ab ipso patre sapientiae (hoc tenore): Videte igitur et indicate inter vos invicem spiritualem istam concordiam et alteram, quae apud reges et tyrannos suspectae dilectiones sunt; respicientes etiam horum finem, una cum functorum rectitudine: complures enim cadunt in errorem molestissimum, illo laetam fruitionem laetitiamque aeternam praeparante.

P. A.
*Cur dicit: Respiciens oculis vidit camelos venientes***)? 352

§. 141. Aequum est haesitare (de dicto manifesto): quo enim modo aspicimus, nisi oculis; sicut

*) Glossator: „*Deus ad orantem prope fit et cessat* (astat), *etsi non cernitur.*“ *Auch.* **) Genes. 24, 63.

etiam nullo alio audimus, quam auribus. Sed fortasse non est ei sermo de corpore, sed de oculis mentis, qui edocti sunt sursum respicere et superiora et aetherea ceteraque supra caelum atque quae extra mundum est, naturam. Quam ob rem conficit ex aliarum rerum commemoratione (cuius symbola sunt cameli), adventum feminae introducendae (aut pretii acquirendi), quae nimirum onera decenter afferant (cameli), optimam virtutum perseverantiam (Rebeccam), ancillasque eius; de quibus paullo anterius, quod par erat, enarravi.

Quare (Rebecca) quum vidit Isaacum, desiliit de camelo *)?

§. 142. Ad litteram ob pudorem venerationis: ad mentem vero propter humiliationem, indulgentiam, gustandamque virtutem **) secundum genuinum fidelemque amore captum: non enim facile poterat iste ascendere in tantam celsitudinem, sed oportuit illam omnino descendere ob rationem familiaritatis; quoniam ad communicationem concordiae et conversationis erat adventura et utilitatem datura. Porro quid non datura erat, postquam nihil seminis in se servavit livoris atque invidiae et acerbi vitii, sed extra limina ex- R. A.
pulit invidiam dolosam ac fallacem? 353

Cur sumens pallium operuit se ***)?

§. 143. Non ita, sicut nunc apud nos virgines sunt, ornatur mirabilis ista natura virgo inclita: quoniam ornamentum in se plus quam satis praefert, nullius cuiusquam supervacanei foris indigens. Symbolum est autem pallium visibile virtutis lucidae, cuius

*) Genes. 24, 64. **) Vel sic: *indulgentiam ad visibilem etiam virtutem*. Ambiguitas oritur ex varietate lectionis. *Auch.* ***) Genes. 24, 65.

quicquid est intus et in adyto, nudum patet soli sapientiae cupido et manifeste apparet, latens et invisibile inconsultis, imperitis et non initiatis.

*Cur ab alio missus in legationem, alii dat responsum: Narravit, inquiens, Isaaco omnia verba quae fecerat *)?*

§. 144. Potest aliquis dicere: quia filii gratia delegatus a patre fuerat; peracta autem legatione, ei annunciavit, cuius caussa missus est: maxime quod prius ei obviavit in itinere, quum veniebat. Liquet patri quoque ipsum mittenti (eum) retulisse postea; quod etsi non est scriptum in historia, id tamen per se persuadet textus. Verum tamen aequum est allegorice istud dicere, quod unum et idem est, tam Abrahae resoluti **) quam Isaaci, doctrinalis videlicet virtutis, naturale negotium. Quoniam finis doctrinae principium fit naturae: nulli igitur antea exponit itineris acta, sed uni ipsi soli. Non ergo homines P.A. putabunt, mortales quasdam esse quaestiones, de qui- 354 bus sciscitentur inter se, sed informes ideas spiritus inquisitas ***), quas coaptat sapientia, ut inter se aequalitatem atque unionem faciant; plures enim unum, et varii unicum imitati sunt.

Quare non in patris, sed matris domum intrare dicitur Isaac pro matrimonio: attamen universim in una domo habitaverant illi †)?

§. 145. Qui sane litteram scire ac scrutari vo-

---

*) Genes. 24, 66. **) Sensus verus me latet: senescentis fortasse vel postmodum mortui dat significationem; aut potius sedentis in diversorio quodam. *Auch.* ***) Sic exprimere rem videntur Codd. C. D. sed secundum cod. A. aliter intelligitur hoc modo: *Non homines putandi sunt mortales, qui sciscitantur . . . inquirentes.* Anceps est etiam sequens periodus. *Auch.* †) Genes. 24, 67.

lunt, dicent fortassis, quia pater eius multas duxit sibi uxores, reapse eum multas quoque domos habere. Domus enim non solum aedificium dicitur, sed ex viro et muliere et filiis conventus. Illa vero (Sarra) *) usque ad finem permansit cum coniuge sibi adscito a virginitate sua, quapropter et unam domum habere putatur: numquid visa est separata et alium despondens? Quidam tamen magis naturaliter reddens rationem huius loci allegoria usus est, dicens: quoniam mater illius qui per se edoctus fuit, sapientia est matre carens, huius rectam rationem symbolice domum appellavit in thalamum ei mutatam pro concordia de- p. A.
sponsationis, et adaequationis edoctae per se gentis 355
cum semper-virgine perseverantia; a cuius amore nusquam sit mihi cessare.

Quare quum uxorem duxit et dilexit Rebeccam, dicitur: consolatus est de Sarra matre sua **)?

§. 146. Iure et condigne; non enim expulit sapientiam, sed invenit: non per tempus in senectute vigens, sed non-senectute ac iuventute, semperque florescens sine sensibili colore per incorpoream pulcritudinem. Si quidem consolatio est animae contemplationis studiosae propter priscam primamque disciplinam, qua a iuventute instructa fuit, si conciliet ducatque sibi in uxorem constantem illam in virtute perseverantiam. Quoniam considerans et in memoriam reducens anteriorem illam vitam, qua vel sine necessitate disciplinae vixit, consolatur: consolatus est autem eo quod non frustra est impensum tempus in res minime dignas.

---

*) In Armen. ambiguum hoc pronomine Abrahamusne dicatur an Sarra, possunt ea quoque, quae sequuntur in utramque partem accipi. *Auch.* **) Genes. 24, 67.

Quid est: Adiiciens autem Abraham sumpsit uxorem, cui nomen erat Cetura)?*

§. 147. Adiectum non est idem cum illo, cui adiicitur, sed omnino aliud quiddam est. Verum quidnam sit illud adiectum in bonum? Malumne an contrarium et dissimile? Sed patet, esse mixtum illud, quod nec malum nec bonum. Quoniam opes et honores et corporis affectus et potentiae (vel principatus) et omnia quaecumque circa corpus sunt extraque corpus, penes honestum dimensa sunt; non tamen velut bona, P.
sed tamquam proprii boni additamenta atque secundum indifferentiam promiscua et aliena. Quam ob 35
rem etiam adiectum vocatur *Cetura*, cuius nominis interpretatio est *suffitus* (vel *thus adolens*); odoramentum autem cibi adiectum, non cibus est. Quare non inaniter praegustativum dixere quidam odoratum; et medici eis, qui doloribus periclitantur, quum nequeant cibum dare, odoramen exhibent. Id primo loco sit dictum. Verum etiam alterum superaddendum, inter sensum generosi et philosophi, duo esse, visum et auditum: tertium autem odoratum, medium inter bonos et pravos; pravi vero sunt pravo (homini) gustus et tactus. Verum inter quatuor bipartitos (sensus) odoratus medium tenet, tamquam lucidior puriorque gustu et tactu atque hebetior tardiorque visu et auditu. Quam ob rem meliores species trium sensuum attribuit (scriptura) ipsi quoque, qui omnium est primus princeps; ut visus, quando dicit: *Vidit deus omnia, quae fecit, et ecce bona sunt valde**)*: et auditus, quum dixerit. *Auscultavit dominus egenis.* Et odoratus dicens; *Odoratus est dominus (deus) in odore suavitatis.* Quando quidem vero summitas est felicis vitae cum deo similitudo, verum illum hominem (Abrahamum) aequum duxit ut tres sibi duceret uxo-

*) Genes. 25, 1. **) Genes. 1, 31.

res, videlicet, symbolice virtutes (vel facultates) quasdam audiendi, videndi, odorandi, supra omnia admirandas: Ancillam nimirum illam, quae vocatur Chaldaice *Agar*, et Latine*) *Peregrinatio*: cuius filius fuit *auditus dei*, id est enim apud Hebraeos *Ismael*. Dominae autem eius (filius) *risus* (Isaac), tamquam spiritualis oculus et lumen: nam laetificum est lumen, P. A.
et visus, sicut maestum tenebrae et caecitas. Tertio 357
loco odoratum, quem nominavit *thus adolens* sub aenigmate dictum a Chaldaeis *Ceturam* appellatam.

*Quid est: Et dedit Abraham universa, quae habuit, Isaaco filio suo; et filiis concubinarum suarum dedit munera***)?

§. 148. Distinctionem refert possessionum et munerum, tam ad litteram, quam ad mentem. Ad litteram, quia bona vitae, quietis caussae, vocantur possessiones atque quicquid stabile firmiter possidendum erit: munera vero dona de manu, quorum usus temporalis est: ad mentem autem substantiae vocantur opesque et possessiones, constructae firmiter virtutes et opera secundum virtutem. Quae vero indifferentia sunt atque inconstantia, illa sunt circa corpus et extra corpus; quae nempe vocavit munera. Virtutum igitur possessorem compertum esse demonstrat genuinum filium risum (Isaac), qui supra omnes naturae res laetatur; indifferentes autem Abrahae natos ex concubinis indifferentibus atque indistinctis gaudere bonis. Adeo superabat Isaac proles concubinarum et possessio munera. Quam ob rem interea Isaacum velut matre carentem describit et eos qui ex concubinis erant, patre carentes vocat. Illi ergo, qui concordes erant in patria gente, etiam masculi nati (nomen sortiuntur);

---

*) Philo *Graece* expresserat, Interpres noster *Armenice*, nos autem *Latine* exposuimus. *Auch.* **) Genes. 25, 5. 6.

verum illi (ipsi), quia (alienam participant) femineam lineam pravis prolibus gaudentem, certo certius vocandi sunt feminae vecordes, eo quod ob minora illa tamquam maiores (sibi ipsi) admirationi sunt *).

P. A. 358

Quare alienos natos, muneribus datis, dimittit ab Isaac filio suo, quum adhuc ipse viveret, in terram orientis **)?

§. 149. Littera evidens est: ad mentem vero vult verbum dominicum, probum (filium), perfectum vitioque et ulceribus carentem perpetuo servare. Servatur autem, si contrarii et terrenae cogitationis studiosi transmittantur in coloniam: nam quasi alieni a virtute partus sunt et temerare genuinum quoque volunt. Verum fieri nequit talis transmigratio, nisi sit (pater) vivus et sanus in vita vera et consilio sano: non enim inaniter dictum est, *dum adhuc ipse viveret*, procul (eum) misisse damnum vitiumque. Misit autem non in partem orientalem, sed magis naturaliter *in terram orientis*; non videlicet in caelestia divinumque lumen, sed in terrena atque corruptibilia superbiae vanaeque gloriae lumina et phantasmata, quorum aemulatores facti sunt. Quia inanes sunt contentiones animi in divitias, gloriam et his similia, quae plures in meliore parte collocant.

Cur de vita Abrahae referens, dicit; Hi sunt anni dierum vitae Abrahae ***)?

§. 150. Optime dies dixit: non enim vult annorum copiam exponere, sicut historiographi, sed indicare singulas sapientis aetates distinctas tam lauda-

*) Hic quamvis uncis quaedam inclusa adiecerit, tamen ne sic quidem, sententiam scriptoris accurate expressam esse, se confidere Aucherus ingenue profitetur, quod lectorem ne fugeret annotandum duximus. **) Genes. 25, 6. ***) Ibid. v. 7.

biles fuisse, quam perenniter durasse. Si quidem dierum augmentum est annus, non vero annorum dies.
Quoniam decebat eos, qui secundum virtutem vitam
agunt, ut pro temporis longitudine augmentum prae P. A.
se ferrent non adeo tempus senectutis, quantum ra- 359
dium dominicum.

Cur autem anni vitae centum septuaginta quinque)?*

§. 151. Quoniam septies in eo numero continentur anni viginti quinque: viginti vero quinquenarius est lunae **) periodus, quo calculo lex vult et ministros templi officio fungi, inchoantes nimirum a viginti quinque annis, per totidem servitium colere; nam quinquaginta annos natos cessare facit volens ut sacerdos imitari caelestem ordinem certatim studeat. Sicut ergo utilius sidus prope terram luna officium exhibet toti mundo viginti quinquenario circulo, sic aequum duxit etiam ministrum templi ordinare aequali tempore in officium. Septenarius enim numerus sacratissimus est numerorum, sicut seorsum indicatum est. Ad haec simul comprehensi in sapientis vita omnes numeri perfecti sunt, centenarius inquam et septenarius quinquenariusque: ita ut tam compositio, quam divisio eorum pulcherrima sit: haec quoque indicata sunt, quum de numeris actum est.

*Quid est: Deficiens mortuus est? cur autem in senectute bona senex et plenus dierum***)?*

§. 152. Littera nullam includit quaestionem;
verum illud naturalius proferendum est atque respondendum, corporis mortem vitam animae esse, ut pro-
priam sibi vitam incorporalem anima degat. Qua P. A.
de re etiam Heraclitus, furtim a Moyse dempta lege 360
et sententia, dixit: *Vivimus eorum morte et mortui*

*) Genes. 25, 7. **) Sic. Mss. C. D. at cod. A. *secundum lunam. Auch.* ***) Genes. 25, 8.

sumus eorum vita, sub aenigmate notans, corporis vitam mortem esse animae; mortem autem dictam vitam felicissimam ac primam animae. Illud autem *in senectute bona* legis atque sententiae historia est quam utilis, in quantum *bonus senex* virtute pollens iure dicitur. Huius enim omnes aetatis dimensiones bonae sunt et optabiles, vigentesque, magis quam tironis contempti, in quo adhuc crescunt cupiditates corporis. Quoniam in aetate tironis nullum hic iuvenis nec vitium nec verbum neque opus voluit sibi permittere et eligere vitam; neque vir factus, pueriles semper (ut alii) excitavit conturbationes rixasque, et contentiones; hinc fortitudine virili munitus, in medio consessu suarum virtutum assidens senex in dignitate constituendus sit. Non ergo nunc primum coepit modestus esse ac mentem sanam praestare, quando per longum tempus defuere et abiere vitia senescentia, sed quia capitis instar in effigie adaptavit pristinae suae vitae optimam dignissimamque faciem; quam oculi corporis non vident, nitidae tamen ac limpidae animae edoctae sunt ad videndum.

Ceterum valde additamentum quoque ego miror, quia *plenum dierum* dixit eum, tamquam confertam monstrans viri boni vitam, nullum relinquente patre situm vacuum in mente eius vel in aliqua parte ad ingressum mali. Non enim annorum, sed dierum plenum dixit hominem bonum, semper bene transacti temporis spatii distinctiones supponens sub divino lumine. Alio iterum modo, singulos dies distinxit ut condignos studio atque diligenti cura, tamquam ob- P. A.
ligatio caussarum apud rhetores et iureconsultos 361
ratione ei (vel eis) concessa legis naturae, quorum unusquisque de die in diem, a mane usque ad noctem, et de vespero usque ad mane aut dixit aut fecit.

Cur dicitur: Additus est ad populum suum)?*

§. 153. Viden', quia quod paullo ante defectionem dixerat, non corruptionem innuens dixit, sed perdurationem constantiorem? et re vera ita res se habet. Nam abiectio mortalis et pravi adiectio est melioris et magis immortalis. Additus autem dicitur in populum, nondum exstante populo, quando quidem ipse est origo et patriarcha gentis. Verum quod futurum erat, tamquam iam factum proditur, concessum nempe suis virtutibus deum decentibus id declarans; quibus etiam additio asseritur. Littera haec erat: sed dicamus liceat et allegorice. Etenim populus certe dei est, ut ita dixerim et transactus rationalis caelestisque**): quoniam rationalis est, a quo fugit***) omnis anima dissoluta a colligamine suo, velut absoluta ab ergastulo; namque monumentum appellabant maiores sepulcrum nudatum. Hunc alias nominavit *protopatrem*, sed non *protogenum*, totum possidentem dei patris (nomen), matris et feminae prolis expertem.

P. A.

Quare quadraginta annorum erat Isaac, quando duxit 362
uxorem Rebeccam†)?

§. 154. Nuptiae ac matrimonium opportunum sapienti quadragintennis est aetas; quoniam expedit iam instrui atque satis frui sicut pueris, disciplinarum

---

*) Genes. 25, 8. **) Poterit hoc etiam modo exponi: *est ut dictione locutioneque praeditus et provectus*, *is qui est rationalis. Auch.* ***) Punctis mutatis forsitan melius erit scribere vel intelligere: *rationalis est*, *quae fugit*, *omnis anima etc. Auch.* †) Genes. 25, 20. Quae a §. 154 usque ad §. 245 leguntur, ea in libello quodam, qui est editus Basileae 1538 et sic inscriptus: „*Philonis Iudaei Quaestionum et Solutionum in Genesin Liber*,“ continentur. Quae translatio quum de Graeco videatur esse facta, eam repetiit Aucherus, nos a fine huius libri, qui est de Genesis quartus, litteris mandabimus.

rectis ideis, ita ut nihil aliud aspiciatur, vel circa alia circumferatur, quae non sunt amore digna; sed in huius considerationibus ac choro fruatur nimis et magis laetetur. Necesse habet etiam, ut dilectionis amorisque uxoris fructum capiat et puerorum educandorum legem perficiat. Quoniam viventium procreatio quadraginta dierum spatio conficitur; quibus completis, aiunt medici creari semen immissum in uterum, maxime quum mas comperiatur perficiendus. Quoniam eo tempore non propter irrationalem voluptatem spon- P. A.
te faciet congressum cum uxore, sed seminis gratia 363
genuinae prolis, decens atque opportunum fuit totidem annorum nuptias agere, quot diebus fetus in utero vivus reddi soleret.

Cur ait: Si sic mihi futurum erat, quare est hoc mihi)?*

§. 155. Virtute sane praeditus est et virtutis studiosus, qui haec non voce magis quam condolens in se proferat et de se cogitet animus. Quidnam mihi erat, ait, contraria pati et oppositione tamquam in oppositas partes staterae inclinari; nunc a gloria trahi, nunc ex adverso a veritate retrahi? Etenim ambiguitas mentis imperfecta et clauda est semper; quod si oporteat vero proprioque nomine uti, caeca quoque est. Verum tamen expedit oculatum esse aliquando et acutum visu ad certam comprehensionem scientiae boni et mali: quia utriusque naturam attingens quispiam atque salutans et obiter videns, unum eorum suscipiat, alterum evitet necesse est.

*Quid est: Ivit interrogare a domino**)?*

§. 156. Superborum arrogantiumque reprehen- P. A.
sio est verbum hoc, quippe qui nihil scientes omnia 364

*) Genes. 25, 22. **) Ibidem.

se scire fateantur; et nil aliud pudoris atque ignominiae esse censent, quam disquirere, dubitare, sciscitari. Quapropter magno illo morbo imperitiae usque ad vitae consummationem laborantes medicum vix passi sunt acceptare, a quo fortassis facile curarentur. Quibus vero desiderium disciplinae adest, amore interrogationis et eruditionis ardentes omnia undique quaerunt, etsi seniores sint.

Quid est, quod interroganti dixit: Duae gentes sunt in utero tuo et duo populi de ventre tuo dividentur, populusque populum excellentia superabit et maior serviet minori)?*

§. 157. Quatuor quaedam enunciat oraculum. Unum valde mirum, quia non duos infantes dixit in utero, sed pro infantibus gentes ait; patet (oraculum) non nomina ipsa, sed futuras ab uno et altero gentes aenigmatice prodidisse: quia patriarchae magnarum gentium deinde apparituri erant. Secundum autem valde commodum utileque, non confusionem futuram esse, sed distinctionem ac separationem habiturum utrumque ab iis oriundum populum secundum illud, quod ex verbo desumi potest, re tamen ipsa sobrietatem et insipientiam. Quam ob caussam gentes prius memo- P. A.
rans populos deinde dixit iuxta rationem prudentiam- 365
que nominatos. Et utique cogitationum oppositarum separatio perutilis est, quum una ex iis malum, altera virtutem optat. Tertium, iustissimum, ne pares cum imparibus mixtim collocentur: unde optime dictum est, populus populum superabit excellentia; quoniam necesse est unum ex ambobus superare et crescere, alterum vero deficere et minui. Superare autem aliqua praecellentia, item sic accipiendum, quod pulcher superat turpem et iustus iniustum et honestus sani con-

*) Genes. 25, 23.

filii impotem libidinosum: unum enim istorum caeleste est et divina luce dignum, alterum vero terrestre, corruptibile, tenebris simile. Quartum vero verissimum, quod maior serviet minori: si quidem tempore maior est malitia, a prima aetate nostra nobiscum pullulans; virtus autem minor, aegre postremo loco tardiusque acquisita in nobis, postquam vitiorum infinitae immoderationes vim suam intenderunt, et remiserunt; tunc enim iudicare secernereque incipit mens et principatum tenere. Haec autem dicuntur quod ad nos attinet: alioquin quis nescit caelum immune et expers esse malitiae; sicut et qui circa eum aguntur sensibiles dii (nominati): quoniam omnes boni sunt et omnino in ordine virtutis perfectiores. In mundo autem maior est natu sobrietas quam insipientia et prudentia quam imprudentia; atque maior iustitia, P. A. quam iniustitia ceteraque ex singulis dispositionibus 360 oppositis. Attamen in genere humano contrarium obtingit, quia bonum, (ut) iam dictum, natu minus et postremum est; oppositum autem fere a iuventute nobiscum acquisitum exsistit, id est vitium insipientiae: verum tamen minor ipse maioris sui per legem naturae dux est et princeps.

Quid est: Impleti sunt dies, ut ea pareret)?*

§. 158. Sapientis partus non est mancus nec mense nec die, sed plenus perfectusque, ex numeris perfectis constans. Littera talis est: ad mentem vero dicendum: Quum animus virtute pollens sit plenus sapientiae formis, quae diei solisque instar totam omnino illuminat cogitationem et mentem, tunc incipit parere oppositiones in separationem distinctivam sanctorum et turpium.

*) Genes. 25, 24.

*Quid est: Erant gemini in utero eius**)? P. A.

§. 159. Littera satis nota est et manifesta: ve- 367
rum symbolice non debet ignorari, quemadmodum ex una radice duo surculi germinant, eodem modo ex una eademque mente species (germinare) tum boni, tum mali, quae natura geminae sunt. Quoniam unum effugit animus nec potest cooperari, sed servata proximitate aversatur, et abit in alterum: aequaliter sane afficiuntur etiam virtutes, quae insunt in corpore. Nam cupido voluptatis et dolores ex una sunt radice, ut poëta ait; et quae ex uno vertice distincta divisaque sunt, utriusque eorum summitates separatae comperiuntur: atque ita contrariis cedunt a principio partibus principatus. Namque quum fortior ac superior sit voluptate dolor, illa vitans abscedit; isto autem deprehenso illico viget cupiditas. Similiter agit etiam omnis virtus erga omnem malitiam; et e contrario: quoniam cedit sapientiae insipientia, castitati intemperantia, iustitiae iniustitia, fortitudini metus; sic etiam cetera huiusmodi contraria.

P. A.

Quare primogenitus rubens erat, et sicut pellis pi- 368
*losus***)?

§. 160. Dicta per se patent: Rubicunda caro et pellis hirsuta indicio sunt agrestis hominis et in furiam versi ferino more ex ira; quoniam rubescens sanguinosusque aspectus idem est cum colore iracundorum et mos vere pellis more et quicquid aliud hispidum pro tegmine et amiculo sumitur atque pro cautione obtegendi fraudulentiam et audacitatem. Ex hoc tamen undique facilis captu est; pravus enim quantum nititur moliturque ut inveniat modum, ne capiatur, tantum facile capitur ab illis, qui sapientiam sequuntur eaque utuntur. Verum distinguuntur inter se *prior natus* et

---

*) Genes. 25, 24. **) Ibid. v. 25.

primogenitus: unus enim femineae humidaeque materiae partus est, quia parit femina; alter sive primogenitus masculinus et potioris caussae virtutis (opus): quia mari proprium est generare. Si quidem sapiens et generosus sortitus est caussam propriam; pravus autem, ut in genere prius natus, familiaris comperitur vitiosi materiae complicibus, quae matris more parit. Quam ob rem et in iis, quae sunt, sunt quaedam, ut incorporeae virtutes, quae iure primogenitae sunt, quasque nonnulli appellant formas, et mensuras ideasque eorum, quae sunt; sensibilia vero perfectione praeditа non ita. Species enim matre carentes sunt ex sola caussa; sensitivae autem perfectiones (vel opera sunt) merae materiae, quam matrem factorum non inaniter dixeris.

*Cur nominatur homo ille Esau *)?*

§. 161. Esau exponitur *factura**)* vel quercus, utrumque evidenter exprimens morem. Pravi enim moris homo plenus est figmentis et blandis sapientiis, tamquam his educatus et usus, nihil sani cogitans. Et insipientem pravitatem, puta sermones (mores) ***) superbos, ita ut nec humiliari, neque flecti sciat, similem esse (dico) quercui, quae frangitur antequam humilietur ac flectatur.

Quid est: Postea exiit frater eius †)?

§. 162. Fratres sunt virtus et malitia secundum illud, quod unius animi partus sunt: et inimici eo quod adversantur sibi invicem et pugnant. Ideo convenientes tamquam ex necessitate et ligamine aliquo complexi, nihilo minus disiunctionem optant et dissoluti liberatique lucide patefiunt.

---

*) Genes. 25, 25. **) Accipe ac si sit *figmentum*, πλάσμα. *Auch.* ***) Pro Armen. pánys i. e. *verba* legendum censet Aucherus párys i. e. mores. †) Ibid. v. 26.

Quare manus secundi tenebat plantam pedis maioris *)? P. A. 370

§. 163. Quoniam generosus animus pugnator est certatorque et ex natura paratus ad mortem, opponens se semper cupiditatibus nec cedens eis, ut erigantur. Namque tenere crus fortitudinem quandam morum demonstrat victoris, qui vix sinit iugum detrectare et imbecillitatem eius, qui capitur. Haec si quis non auribus, sed cogitatione et intellectu suscipiat, oppido magnas rationes accipiet in virtutibus. Quum enim superior perstet mens gloriose et iactabunde, sub manu redactum habet adversarium: cupiditas **) vero clauda est, quum ceciderit deorsum et humi strata fuerit. Quis ergo censendus (victor) ***), nisi optimi indolis possessio? unde etiam nomen certum recepit deceptorem ac supplantatorem, quem Hebraei vocant Iacob.

Cur sexaginta annorum dicitur filios genuisse Isaac †)?

§. 164. Sexagenarius numerus mensura est com- P. A. prehendens in se zodiacum mundi, quinque angulorum 371 duodecim divisionibus simul sumptis; qua enim ratione se habet in unitatem sexenarius numerus, eodem modo etiam in decadem sexagenarius. Quoniam sexto universa terra mundusque facta sunt et in sexagesimo anno vir perfectus generat iuxta affinitatem cum mundo. Si quidem ut sexagenarius cognatus est sexto, sic etiam generosus vir mundo universo. Quam ob rem sicut in mundo est aliquid purae essentiae, quae caelum sortita fuit, estque aliquid mixtum et corruptibile, quicquid nimirum sub luna est; sic etiam generosi partus oportet, inquit, distinguantur in mortalem et immortalem: nam ex filiis unus caelestis est et alter terrestris.

---

*) Genes. 25, 26. **) Sive *passio* sive *vitium*. *Auch.*
***) Vel: *Quae ergo censenda est victoria*. *Auch.* †) Ibid.

Quare Esau venator erat et agrestis; Iacob autem incomptus, habitans domum *)?

§. 165. Allegoriam recipit praesens locus: quoniam pravus duplici negotio simul venator est et agrestis. Quare? Quia sicut venator cum canibus ferisque conversatur, ita etiam nefarius cum vitiis et malis; quorum aliqua (quia) similia sunt feris, agrestem, immansuetam, ferinam constituunt mentem: aliqua vero canibus, quia immoderatis incursibus utuntur et in omni re in furias erumpunt. Ad haec cum agrestis sit, est etiam urbe carens et transfuga a lege, et rectae vi- P.
tae gustus nescius, rebellis, contumax; nullius rei 37
iustorum aut bonorum particeps; familiaritatis, humanitatis, communitatis inimicus, vitam agens insociam. Verum sapiens et solidus duo haec itidem possidet, (cum sit) incomptus et domi habitans. Indoles incompta patefacit veritatem simplicitatis inopiamque adulationis; quarum contraria moliuntur usurpare adulatores et praestigiatores. Altera vero domus custodia una cum domestico more oppositio est agresti vitae: unum enim istorum oeconomicum est et urbanitatis exiguae comprehensio; quoniam urbanitas (sive politice) et oeconomia cognatae sunt virtutes, quas translatas fere inter se monstrare non frustra erit: namque urbanitas oeconomia urbis est et oeconomia urbanitas est domus.

Quare dicit: Isaac dilexit Esau, Rebecca autem diligebat Iacob **)?

§. 166. Quis non miretur appositionem nomi- P.
num, quae contra se invicem accurate atque apte col- 37
locata cernuntur. Illud enim *dilexit* narrandi modo praeteritum tempus indicat: diligebat autem, semper adest perseveratque fine vel consummatione numquam recepta. Ne forte iure meritoque; quoniam acceptatio

*) Genes. 25, 27. **) Ibid. v. 28.

mali et turpis etsi occurrat aliquando, exigui temporis est et non diuturna: boni vero quasi immortalis evadit, poenitendi nescia.

Cur ob caussam aliquam diligit ille; dixit enim, quia venatio eius erat cibus ipsi: at mater sine caussa)?*

§. 167. Sapientissime quidem, quoniam virtute praeditus non ob aliud quicquam amatur: sicut etiam nonnulli iuniorum novissimorumque ab ipso Moyse tamquam a fonte acceptantes sententiam virtutis studiosam asseruere, solum esse bonum propter se amandum placendumque; quod vero non tale est, ob utilitatem. Dicit igitur cum additamento, amavit, eo quod venatio eius cibus erat ipsius. Naturale omnino: non enim de venatu dicit cibum esse, sed de more ipso venatum tamquam ferae. Namque ita res se habet, quum nullo alio magis alatur vescaturque philosophi animus, quam quum possit venari vitia et omnis pravitatis oppugnator esse.

P. A.

*Quid est: Et paravit Iacob paratum**)?* 374

§. 168. Risum derisionemque scio huiusmodi res praebere incultis atque ineptis de more, nec ullam speciem ideamque virtutis cernentibus; qui suam imperitiam et insipientiam imprudentiamque sacris literis dominicis ascribunt, quae omnium rerum verissimae sunt. Ratio autem ea est, quod sicut caeci quum tangere tantum solent et tactu adeunt corpora nec colorem nec figuram nec formam neque alia qualitati propria assequi possunt; similiter imperiti, ineruditi, indocti oculis animae occaecati vel caecutientes supra litteras tantum insidunt, impingentes adhaerentesque solis nominibus et verbis prolatis; intus vero perspicere nequeunt ad intuenda intelligibilia. Habet autem

*) Genes. 25, 28. **) Ibid. v. 29.

litera haud exiguam correptionem hominis avidi prodigi pro admonitione eorum, qui curari possunt. Non enim ob vile pulmentum coctum recusavit (Esau) maioritatem, iuniori eam cedens, sed quia servus deditus erat voluptati carnis, iure conviciis subiiceretur, quippe qui numquam aemulator esset continentiae. Habet P. A
etiam opinionis locus naturalem quandam rationem 375
historiae elucidandae: si quidem omne, quod coquitur, dissolvitur, ab ea virtute, quam ante habebat, deficiens; cui vitium assimilatur ut conforme: quia id insulsum est et incredibile, quod continentia per rationem *) dissolvit, nervis eius et viribus diruptis.

Cur ait: Venit Esau de campo derelictus **) ?

§. 169. De patriarchis derelictio dicitur sicut additio, illi enim derelicta vita mortali in illam vitam adiecti sunt: verum improbus derelictionem habet tantum, esuriem virtutis potius passus iugiter, quam cibi et potus.

Cur ait: Da mihi gustare de coctione rubea ista, quia derelictus sum ***) ?

§. 170. Vitiis dedita ignavaque indoles fatetur sapientiae ac prudentiae famem una cum derelictione totali virtutis in genere atque proinde festinat gustare P. A
ex ipso vitio, non minus id putans esse quam virtu- 376
tem suam, sed contemperatum commixtumque et propendens ad gratum colorem. Vocat autem illud rufum sicut germanum et simile vitio suo adiecto; quia maiorem habet impetum rufa atque rubicunda cupiditas: aut quia oportet eos, qui in vitio sunt, erubescere, quippe qui res pudendas tamquam pulcras venerentur.

---

*) Sive *verbum*, quod tamen desideratur in Cod. C. *Auch.* **) Genes. 25, 29. ***) Ibid. v. 30.

*Cur vocatum est nomen eius Edom *)?*

§. 171. Vox Edom traducta in linguam Latinam dicitur flammei coloris, aut terrenus et est nomen ad amussim appositum illi, qui incontinens de more est; qui petit non caelestia divinaque, sed totum terrenum ac corruptibile: carentem vero qualitate, figura, forma, incorporeamque ideam penitus nescit neque in somno, sed servus est colorum, et qualitatum, quibus omnis sensus decipitur.

*Quare dicit frater eius: Vende mihi hodie primogenitium tuum **)?*

§. 172. Littera, quantum suspicari licet, indicat P. A.
aviditatem avaritiae iunioris, defraudare nitentis iura 377
fratris maioris. Verum qui virtutem habet, non est avarus, quia socius est frugalitatis et religiosae abstinentiae atque his potius proficit. Certus igitur factus, quod frequens et immensa possessio supervacanea improbo occasionem ansamque praebent peccati et iustitiae (vel iusto soli) ***) sunt necessariae, magis expedire aestimat materiam illam, quae ignis magis succendendi caussa est, auferri ab improbo velut ab igne pro morum in melius mutatione; quae non nocet †), sed magnum emolumentum parat illi, qui putat se damno affici. Littera haec est: ad mentem vero sciendum est, non de brutis animalibus, neque possessionibus, vel fructibus carpendis esse sermonem sapientis legis latoris potius, quam de animae statu. Si quidem ex natura primogenitus maiorque natu est actus secundum singulas virtutes; quos quidem commutat (vel mutuatur) pravus ipse quoque ob multorum opinionem: non enim adeo quisquam insanivit

*) Genes. 25, 30. **) Ibid. v. 31. ***) Priorem lectionem fert cod. A., posteriorem codd. C. D. *Auch.* †) Vel: *non est noxa, damnum. Auch.*

insensatorum, ut promitteret malum esse (velle). Dicit ergo ei, noli omnem veritatem mendaciter, aut velut in spectaculo deridendo deturbare, sed fatere iam, tibi non familiarem, vix genuinam, sed alienam possessionem esse virtutem, a qua abalienatam acturus es P. A.
vitam; quae tamen familiaris, conveniens et cognata 378
est moribus constantis et virtute praediti hominis.

Cur respondit (ille) hoc modo: Ecce ego vado mori et ad quid mihi haec primogenita *)?

§. 173. Aenigma est litterae dictum, nam profecto pravi vita in mortem properat quotidie, cogitans nitensque ad moriendum: alias non dixisset **), quid mihi prodest id, quod in virtutem ducit atque felicitatem? quoniam ego ait, habeo aliud quippiam eligere et mihi parare, voluptatem appetere, desiderare incontinentiam, lascivire, avaritiam colere, quaeque horum consimilia (proprie fratres) sunt.

Quid est: Contempsit Esau primogenita ***)?

§. 174. Legis latio haec quoque est divinitus tradita cum anteriore concordans. Quoniam contemnit respuitque sicut sapiens res pravi, sic etiam pravus sapientis consilium, verbum et factum †): fieri enim P. A.
nequit, ut concentus ex harmonia et disharmonia 379
sit umquam.

---

*) Genes. 25, 32. **) Vel sic: *Quod si quotidie perpendisset, seque exercuisset de morte, non dixisset*, ubi Cod. D. detruncat negativum, sic legens: *Itaque dicit*, Ms. autem C. non habet negationem in textu, sed in marg. At Lat. anonym. non contentus una negatione, repeti vult hoc modo: *Nec enim meditando adeo non dixit. Auch.* ***) Genes. 25, 34. †) Sic cod. D., A. C. *factum et verbum. Aucher.*

Quare facta est fames super terram, omitte famem priorem, quae fuit temporibus Abrahae)?*

§. 175. Aequum est quaerere, cur adiiciat, *super terram;* nam ubi alibi fames accidit, nisi super terram? non enim convenit dicere, in caelo. Sed fortasse allegoriam prae se fert locus: quippe quod terrenum circa nos corpus sit, in quo quum inhabitet anima virtute praedita ac purgata, famem non cibi potusque, sed iniquitatum faciat. Fames autem distinctae sunt: prima, ineruditionis atque indocilitatis penuria in proficiente et perfecto per disciplinam et doctrinam. Verum his superior est corruptio (vitiorum) praeter naturam, in possidente virtutem ex natura: sine nixu et exercitio, per facultatem quandam per se discendi et audiendi. Utrumque bonum et omnis prosperitatis felicitatisque res sanae menti iucunda et gaudii plena.

P. A.
*Quid est: Ivit Isaac ad Abimelech regem Philistaeorum in Gerara**)?* 380

§. 176. Littera evidenter demonstrat viae se dare: ad mentem vero inquisitionem postulat certiorem, quam enucleamus per interpretationes nominum. Abimelech sonat pater rex, et Philistaei alienigenae, et Gerara septum.

*Cur dicit ad eum oraculum: Ne descendas in Aegyptum***)?*

§. 177. Manifestum est verbum, nihil obscurum vel occultum continens in se: allegoria ergo sic utendum est. Aegyptus explicatur angens: nihil enim aliud sic vexat angitque animum, ut cupiditates et illecebrae voluptatis, tristitia et timor. Perfecto autem et conversanti ex natura in felicitate virtutis plenam

*) Genes. 26, 1. **) Ibidem. ***) Ibid. v. 2.

perfectionem proponit sanctum verbum dominicum, nullo modo descendere deorsum in cupiditates, sed apathiam laetabunde sibi conciliare, vale omnino iis dicens. Iis autem, qui mediocres vel temperati sunt, mediocritatem refert atque exhibet; quia ob infirmitatem id ultro acceptant, minime audentes aut non valentes cum illo sursum ascendere. Qui vero attingunt summitatem et in ipsum perveniunt finem summum, nulli penitus cedunt rerum humi haerentium.

P. A.

Quare dicit: Habita in terra, quam tibi dixero, et peregrinatione habita in ea)?* 381

§. 178. Peregrinorum et incolarum differentiam enarrat, verbo tenus nimirum habitantium in urbibus hominum, re autem animae in suis dispositionibus vix sese uniformiter habentis. Iubet autem sapienti peregrini more habitare in ea, quam tantummodo videat et tangat, terra, et habitare in ea, in qua iubeat oraculum dominicum. Quoniam sensibile terrenumque, quod apparentiam prae se fert, corpus est nostrum; quo illa, quae in ipso intus principatum exercet anima, si velit pulcrum negotium desiderare, debet peregrinatione habitare, memor metropoleos, ad quam suspiret transmigrare et incolere. Quapropter etiam animae divini generis legem ponit, admonens et exhortans, ut in ea constanter habitet. Quae autem civitas sit in aenigmate huiusmodi figurata, nisi virtus secundum legem allegoriae?

*Quid est: Ero tecum et benedicam tibi**)?*

§. 179. Connexionem ordinemque harmoniae P. A. demonstrat inter se invicem apte conciliatas in divinis 382 oraculis. Si quidem dei cum hominibus concordia be-

*) Genes. 26, 2. 3. **) Ibid. v. 3.

nedictionem bonamque eloquentiam *) necessario affert; sicut etiam ex opposito, discessus (dei) privationem verbi (vel rationis): quoniam maius malum animae insipientia et dementia non est, propria sibi mente quum caruerit genus rationale.

*Quid est: Statuam iuramentum meum, quod iuravi cum patre tuo**)?*

§. 180. Primum illud dicendum, dei verba nihil differre a iuramento. Et per quem sane iurat deus, nisi per se ipsum? Iurare autem dicitur ob nostram imbecillitatem, quippe qui putemus sicut apud homines distingui verbum a iuramento, sic etiam apud deum esse. Quia vero felix est et propitius, non secundum maiestatem suam iudicat ea, quae facta sunt, sed iuxta eorum (pusillum animum). Secundo autem vult laude celebrare filium, quasi vero paterna sit dignus libera nobilitate; non enim firmiter construxisset ipse orationem a patre factam cum iuramento propter filium, nisi in isto eandem virtutem contestatus esset. Cessate igitur libertatem (sive nobilitatem) secundum P. A. se privatim laudantes discentesque veram a divinis 383
scripturis poenitentiam agite. Hoc enim manifeste docet, diiudicare et discernere nobilitatem filiorum, non quod ex patribus potius quam ab avis bonis pullulaverint, eoque contenti fuerint, sed quod ipsi quoque aemulatores sint pietatis eorum. Immo quod absurdum est involuntaria bona laudare, involuntariamque generationem; quum non per propriam voluntatem unusquisque nostri factus fuerit; atque voluntarium in nullo ordine recensere: voluntarium autem est melius et boni acceptatio imitatioque.

---

*) Ludere videtur auctor Graecis vocibus, εὐλογίᾳ quae est benedictio seu bona locutio, et ἀλογίᾳ inopia verbi vel rationis. *Auch.* **) Genes. 26, 4.

Quid est: Multiplicabo semen tuum tamquam stellas caeli *)?

§. 181. Duo designantur, quibus universorum quae sunt natura consistit, quantitas et qualitas. Quantitas in illo *multiplicabo*, qualitas autem in isto *sicut stellas*. Sic nempe nitidi fulgentesque (sint filii tui) atque constantes in ordine collocati et obsequentes chorago; simul autem ita se habeant, sicut luciformes (stellae), plenis undique splendoribus micantes ceteraque omnia illuminantes.

P. A.

Quid est: Semini tuo dabo omnem terram hanc **)? 384

§. 182. Littera patefacit propriam legis sententiam, secundum quod dicitur, solus sapiens dives et omnia sapientis esse; ad mentem vero concedam, ait, tibi totam substantiam terrenam ac corporalem tamquam principi subditos servos; volo enim te non proventum colligere nec tributum exigere, quae immoderationes aviditatesque cupidinum decernunt, sed regis more ducem ac principem esse, ducere potius, quam portari.

Quid est: Benedicentur in semine tuo omnes gentes terrae ***)?

§. 183. Littera tam symbolica, quam manifesta est; ad mentem vero allegorice sic accipe. Omnes gentes imae huius terrae sunt in nobis et singuli sensuum, qui utcumque sunt, in singulas cupiditates coalescunt. Meliores ergo isti fiunt, quando sequuntur talem praefectum, rectorem tutoremque, qui sit iuxta poetam *Duplici dote, rex optimusque pugnacissimusque lance armatus* †). At in malum recipit

*) Genes. 26, 4. **) Ibidem. ***) Ibidem. †) Homer. Iliad. III., v. 179.

mutationem, quando princeps mens demutetur in subditum obedientem atque aurigae turpis instar impos retinendi impetum arrogantiamque equorum, ex vi cursus eorum praeceps feratur. P. A. 385

Quare dicit: Pro eo quod obaudivit pater tuus et custodivit praecepta mea et mandata mea, iura mea et leges meas)?*

§. 184. Omnia mea haec sunt, ait: quia boni et virtute pollentes dei virtutibus familiares sunt; unde accipiunt tamquam a fonte et pauci numero homines, illi videlicet, qui recta disciplina pulcre incedunt et sapientiam genuine optarunt. Ex quatuor autem rebus notatis primae duae ponuntur ut deo consecratae, praecepta et mandata; quoniam praecipit sicut princeps iis, qui sine terrore non facile obaudiunt; mandat autem sicut dilectis (amicis), precantibus et credulis. Secundae vero duae, ius et lex, virtutes sunt erga homines, quibus etiam convenire dixeris leges et iura (sancire) aut potius magnam habere curam**). Distinctio est etiam inter haec; ius enim potest exsistere atque constare natura, lex autem positione: atqui maior natu est partus naturae, quam positionis, ergo etiam ius, quam lex.

*Cur dicit: Habitavit Isaac peregrinatione in Gerara***)?* P. A. 386

§. 185. Gerara sepes audit, quam allegorice sumptam dicimus esse inanem inutilemque opinionem de corpore deque rebus extra id caece fictis: in hoc enim septo qui habitat (sicut incola), miser est, multis serviens crudis durisque dominis; a quibus minas sustinet, pecudum more deceptus a minime bonis tamquam ab omnium optimo. At peregrinus spe quadam

---

*) Genes. 26, 5. **) Vel ita: *Convenit autem multam habere diligentiam, quia distinctio est, etc. Auch.* ***) Genes. 26, 6.

depicta universae suae libertatis, necessariis contentus est; quare facile elabitur ex sepe laqueisque quae in ea sunt.

Qui sunt viri, qui interrogabant eum de uxore eius)?*

§. 186. Singularum animae partium familiares sunt cogitationes tamquam incolae; sicut rationalis ad sapientiam et insipientiam respicientes; et irascibilis, quae secundum fortitudinem et ignaviam; et concupiscibilis, quae secundum sobrietatem et luxuriem: nutritorii vero, quae sequuntur cibum potumque; et sensualis, quae secundum singulos sensus fruitionem et voluptates novas quaerunt, ut inveniant. Verum P. A.
etiam septi locus ipse quoque viros habet sibi proprios, 387
cogitationes inquam adhaerentes corpori et iis quae extra corpus sunt; ideoque corrumpere ac contaminare aggrediuntur mundam et illibatam naturam.

*Quid est: Fuit multo tempore ibi**)?*

§. 187. In locis peregrinationis degere multi temporis censetur, etsi unius diei sit, secessus animi contemplationis studiosi deique amantissimi. Qui vero loco et tempore caret, optimus est; quoniam fratres sunt locus et tempus, simul creata simulque incedentia.

*Quid erat ludus, quem porrectus Abimelech per fenestram, vidit Isaacum ludentem cum uxore sua***)?*

§. 188. Littera conversationem mutuam indicat legitimi viri cum uxore: ad mentem vero illud adaptandum erit, non omnem ludum contemnendum esse, aliquando namque nobilem atque laudabilem esse; quando quidem signum est innocentiae et sinceritatis puri convivii cordis: quia simplex et infraudulenta aetas P. A.
ludentium (puerorum) est; unde etiam puer (ac lu- 388

*) Genes. 26, 6. **) Ibid. v. 8. ***) Ibidem.

dens in Gr.)*) primum nomen cepit: ex quo secundum usum receptum et perfectorum iucunditas grata et honesta vocatur paedia (relaxatio animi, ludus, iocus); cuius imparticipes et nullo pacto gustantes reperiuntur mali et lascivi, tristem ac dolorosam vitam agentes. Virtute ornati vero omnes fruuntur laetabundi semper, tum homines vel coniuncti aliquo modo cum mortali corpore spiritus, tum soluti separatique secundum finem, aut nusquam colligati; nec non daemones (sacrati), quos sacro Moyses verbo angelos solitus fuit nominare, et stellae: quum enim isti (vel istae) quoque intellectuales tamquam mirabiles divinaeque naturae sunt, non mixtam tristitiae aeternam acquisitam habent laetitiam. Itidem universum caelum et mundus, quoniam animal est et rationale et animans virtute praeditus et natura philosophus atque eandem ob caussam tristitia et timore carens plenusque gaudii. Immo dicitur, et ipse pater et creator universorum perpetuo in vita sua exsultare et ludere, gaudens condecente divinum iocum iucunditate; nec opus habens ullius, nec ullo modo indigens, sed ipse in se ipso laetificatus atque in suis virtutibus mundisque a se P. A.
conditis. Invisibilis vero illius ideae, quae indicativa 389
est huius compaginis, incorporearum formarum mensurae hae sunt, omnes illas esse in similitudine formaque invisibilis (creatoris). Iure igitur sapiens summam rerum ratus ad deum similitudinem, quantum fieri potest, creatum increato, et mortalem immortali iungere nititur, nihil deficiens vel in exsultatione ab eius similitudine. Quam ob rem ipsum quoque ludum immutabilis solidaeque virtutis exercet cum Rebecca, cuius nomen perseverantiam (vel perpetuitatem) exprimit. Huiusmodi vero iocum, sive iucunditatem

*) Alludit ad Graecas voces, *παῖς puer*, *παίζων*, *ludens*, sicut paullo post *παιδιά*. *Auch.*

animae malus quilibet nescit; quia non habet connuptionem cum mira voluptate. Proficiens autem tamquam per fenestram vidit quidem, sed non totum sive utriusque (ludum) singulariter purum *): ad quod acutissimi oculi opus est diu assuefacti, etiam quae in consuetudine sunt cernere **).

P. A.

Quid est: Seminavit anno illo et invenit centuplicatum hordeum ***)? 390

§. 189. Annus tempus est perfectum ex cunctis anni temporibus constans: unde nominatur (Graece ἐνιαυτός) in se extraque se ipsum †). Centenarium autem numerorum est sacratissimum, denarii perfectissimi vis. Littera igitur testimonium quoddam est, quod virtute ornato tam ea, quae secundum agri culturam, quam quae ad usum vitae mundi pertinent, bene accidunt, et quod posteriora eius multiplicius anterioribus et plenius reperiuntur: ad mentem vero, hordéum tam hominum, quam brutorum animalium est cibus; in singulis autem nostri homo est mens et brutum sensus. Quando ergo non supervenerit sterilitas bonorum, sed exhibuerit anima se ipsam sicut agrum fertilem, semen concipere valens virtutis, ferax redditur atque visa generare iuxta singulas virtutes, invenit plus eo, quod generat ††), deo favente et adaugente atque ex invisibili in visibilem et aliam formam benefice transvehente rationalem partem et irrationalem, una eademque gratia secundum numerum

---

*) Sententia mihi haec videtur esse, verba autem sonant: et utriusque solius (vel *tantum*) minime mixtum (vel *mixta.*) *Auch.* **) Sententia erit: *Neminem posse communionem cum deo comprehendere, nisi ipse unitus fuerit cum deo.* Vel: *Neminem posse cernere, qui assuefactus est solitas tantum res videre. Auch.* ***) Genes. 26, 12. †) Vel potius: *inter se, infra se ipsum*, unde cod. D. legit: *extraque in se ipso. Auch.* ††) Vel: *invenit potius ea, quam generat. Auch.*

perfecti centenarii, qui est ex sancto principio denarii principium perfectius et sanctius.

P. A.

Quid est: Procedens maior fiebat, quoad usque magnus factus est valde)?* 391

§. 190. Quum littera manifesta sit, quod ad mentem attinet, scrutandum erit. Ex perfecto numero annum ipsum in se comprehendente, manifeste profectum augmentumque mentis conformans, iuxta primum gradum historiam texit. Quando autem primam accipit magnitudinem, quid ultra de non factis**) disquirat? (vel deinde ea quae de non factis aut insontibus disquirit).

*Cur (puteos), quos foderant servi patris eius, obstruunt eos Philistaei et implent***)?*

§. 191. Littera proponit duplicem caussam. Unam et primam, quia inconsultorum mos est nec columnas, neque monumentum, qualecumque sit, sinere manere bonis ad felicem gloriam contendentibus. Alteram vero eam, quia instigati livore invidiae ob eorum nimiam prosperitatem pessumdant etiam suum emolumentum, melius aestimantes damnum potius sustinere, quam a ceteris, quos nolunt, aliquid boni invenire. Quid enim impediat, quis dixerit, o omnium stultissimi, fontes intactos relinquere, quos alius invenerit, ut etiam succurrat vestrae necessitati. Ce- P. A.
terum respondens aliquis, dicat: Noli quaerere ab 392
invidiosis rationem libertatis †), qui pro damno censent gratiam a probis largitam. Littera haec complectitur: quod autem ad mentem attinet, quaerendum. Putei fossi symbola sunt disciplinae et intelligentiae;

*) Genes. 26, 13. **) Sic Ms. C., et A. in marg. non *factis*, at A. in textu et D. una cum C. in marg. habent: *peccato carentibus* vel *insontibus*. *Auch.* ***) Genes. 26, 15. †) Vel: *apologiam generosam*. *Auch.*

profundus autem est unusquisque eorum et finis proprius est, ut potus sit sitientibus. Tu autem exquiras ex multisciis obstructores imperitiae, qui abiiciunt sicut onus et expurgant impedimenta ab aliis iam iniecta. Non enim ipse perfectus nunc inductus puteos habet*) in animo, fontes scilicet disciplinae et intelligentiae, sed servi, quos condignos ministerio disciplinae suae censuit. Hi sunt, qui modo aggressi sunt disciplinam, et paullatim crescentes altiusque fodentes, usque in finem perveniant. Isti igitur bonis laboribus sese exercentes, perfecerunt, ne aberrent ab ipso desiderio perfectionis. Alienigenae vero vocitati, quos Hebraei Philistaeos appellant, invidentes nostrum progressum, non solum obstruxerunt amplitudines (vel liberos transitus), per quas doctrinae sanis pedibus procedunt, sed etiam terra impleverunt, terrenis nimirum cupiditatibus quae circa ventrem voluptates sunt, properantes ad impletionem: unde aggravatus animus ut onere, insanit et ἀφιλόσοφος (insipiens) exsistit.

P.A.

*Quare Abimelech ad Isaac dicit: Recede a nobis, quoniam potentior nobis factus es valde***)?* 393

§. 192. Dirus et malae invidiae exprobandus simul et caecus profecto est pravus homo. Non enim satis censuit expellere, ad verbum ex urbe, re autem vera ex anima sua eruditum ac sapientissimum verbum, verum etiam cum ratione declarat se invidia laborare: namque dicit potentior nobis factus es: quum aequum esset infirmitatem suam sedare ***), propter eam, qua fruebatur †), prosperam fortunam et congratulari de vi abundantis possessionis; quia aliqua erant intus in corpore, quaedam extra corpus: quod

*) Vel: *inducitur (ad fodendum), qui itum puteos habet. Auch.* **) Genes. 26, 16. ***) Ms. D. *ostendere. Auch.* †) Vel: *ut decebat. Auch.*

si potiora quis coniiciat *), omnibus unum frumentum esse convenit.

Cur obstructos puteos rursum fodit **)?

§. 193. Ad litteram, quia natura humanus, benevolus et indulgens est sapiens, nullius omnino memor malitiae, sed devictis hostibus aequum ducit bonum facere potius, quam damnum: ad mentem vero, quoniam hoc est opus studiosi contemplationis, cu- P. A.
ius etsi ad tempus exiguum obstruatur ***) mens, ad- 394
vectis in eum quasi luto coenoque mundi, occupationibus ingentibus immensisque, curat eiicere eas et leviorem se reddere, ut iterum valeat sursum aspicere et sine impedimento radios luminis sapientiae videre.

Cur eadem nomina ponit puteis, quae pater eius indiderat †)?

§. 194. Littera pietatem patefacit erga patrem et honorem adhibet opere suo labori eius; qua de caussa ipse quoque in repurgium exfossionemque properavit, ne ab incolis regionis semper invidiam lucraretur: alioquin consequens erat, ut is, qui cedit operae, simul abstineret se etiam nominibus ††). Unum igitur hoc est. Alterum vero dicendum, amori proprio inimicum esse sapientem, amantem amore dignas iustitiam et veritatem; quarum utramque evidenter monstravit in iuventute. Iustitiam, quia nihil alterius auferens, etsi consulto erat depravatum (opus patris ab aliis), ipse saepenumero opera data refecit. Veritatem autem fatendo, opus ei ascribendum esse,

---

*) Ad verbum: *amplius autem philosophando. Auch.*
) Genes. 26, 18. *) Sic e coniectura scripsit Aucherus, ubi legebatur: *fugiant, abscedant.* Interpres Latinus *decipiatur.*
†) Genes. 26, 18. ††) Potest etiam contraria eaque vera sententia elici hunce in modum: *Ergo consequens erat, ut qui cederet operi, similiter abstineret se a novis nominibus. Auch.*

qui prius aggressus est, prout per nominum imposi- P. A.
tionem denotans fabricationem ipsam. Id probat etiam 395
mens egregia; nominum enim positores haud dubie
sapientes sunt, ponentes sane nomina rerum declaran-
tia, quibus tamquam ex speculo tam proprietates re-
rum apparent, quam figurae evidentiores. Priora igi-
tur repetens dico, quod quia eruditissimus pater ap-
pellaverat, contentus ipse quoque fuit nominibus ab
initio inditis: novit enim, se si mutasset nomina, com-
mutaturum fuisse etiam res ipsas. Quem ad modum se
habent etiam figurae geometricae; quia si singularum
ex ipsis propriam appellationem quis mutare velit,
mutabit etiam subiecti *) naturam.

*Cur in valle Gerarorum (erat) puteus**) ?*

§. 195. Gerara explicatur peregrinatio; hoc P. A.
autem symbolum est et duplicem prae se fert ratio- 396
nem. Quoniam qui peregrinatione habitat alicubi vel
acceptat res eorum, apud quos peregrinatur vel abalie-
natur. Acceptatio igitur est puteorum obstructio, quam
fecerunt alienigenae, deturbantes proborum animorum
nomina. Abalienatio vero refossio et repurgium est,
simul attracto animo a rebus consuetis in profundita-
tem intelligentiae disciplinae inque labores studiosos, P. A.
quibus rursum inveniuntur (perdita). Quare etiam 397
vallis similis est eregrinationi: quia ille, quia accepta-
vit secundum consuetudinis errorem, aufugit et in hu-
mili vallisque situ iugiter ambulat: qui vero super
eos surrexerit, sursum ascendit et dividitur ad magni-
tudinem virtutis. Quum autem primum revolvet in
se quartum numerum, quem quaerit cupido animo, P. A.
abiecta valle una cum tribus puteis, abscedat; unum 398
abiiciens, quia insidiarum locus est et laquei suspicio-
nisque; ceteros autem, quia prae se ferunt augmen-

*) Cod. C. *subiectam*. *Auch*. **) Genes. 26, 19.

tum (rixae) et vilitates tribulationesque, minime vero naturam laboris et doloris expertem *).

P. A.

Quid est: postquam senuit Isaac, hebetes facti sunt oculi eius ad videndum **)? 399

§. 196. Qui litteralem historiam prosequuntur, dicunt propter dispensationem aliquam prophetam defecisse visu; et postmodum restitutum esse atque acutis oculis praeditum. Dispensatio autem fuit, (aiunt), benedictio, ut eam non malus, sed benedictione dignus consequeretur. Probabilem mihi videntur isti rationem reddidisse, non tamen in hoc tantum stat pulcritudo textus, sed sententiam naturalem inquirere mos est apud eos, qui allegoria utuntur. Rite igitur scriptum est, non illico obfuscatos esse oculos, sed post senium; valde naturaliter: quia in senectute debilitatur visus; sicut etiam totum corpus. Nam postquam senuit, id est, quando mutabit, et commutabitur, tunc demum incipiet anima deum induens per sensus subobscure videre, ad intelligibilia tamen acutior visu comperitur. Hoc sane dixeris verum visum. Qui enim hoc captus est et dispositus ad vaticinandum, non amplius proprio utitur consilio, sed divino, divinitus prolata resonans; atque sic propheta fit instrumentum et deus artifex: sonitus autem per plectrum verbum suum, reddens (vel pulsans) apte congruam harmoniam, qua publicantur legis lationes.

P. A.

Quare seniori filio dicit: Sume instrumentum tuum, pharetram et arcum ***)? 400

§. 197. Littera quum nota sit, allegoria uten-

*) Quae hic in codd. Armeniis, quamvis non indicata, habetur lacuna, id damnum quodammodo interpretatio ista Latina, quam supra commemoravimus ad §. 154., sarciet, post hos de Genesi libros adiecta. **) Genes. 27, 1. ***) Ibid. v. 3.

dum est tali: sub aenigmate notat, pravum nihil pacificum cogitare, sed marte gaudere et paratum esse apparatu bellico. Natura autem arrogans est et audax atque simul ignavus et vecors; nam fere sub iisdem locis circumducuntur timor et arrogantia fratres ac cognati. Quam ob rationem vix armis utitur in eos, qui in congressu se invicem petentes ulnis commixtis certant, ubi progressus roboris fortitudinisque apparent, sed procul proiectione spatiosa. Etenim ars sagittaria ignavis proprium certamen est, qui perstare in loco minime ferunt; sed fugiendo procul pugnant.

Quid est: Venare mihi venationem et fac mihi cibum, sicut amo, et affer mihi, ut comedam; ut benedicat te anima mea, priusquam moriar)?*

§. 198. Littera, ut mihi videtur, huiusmodi P. A.
proponit sensum: quippe quod**) duo sunt filii, unus 401
bonus, alter sub caussa ***). Istum igitur, qui sub caussa est, benedicere ait, non quod plus quam bonum praeferat hunc, sed quia scit illum per se solum posse recte rem perficere; istum vero ut a suis moribus detentum impeditumque, spem salutis habere in sola patris oratione: quam si non assequatur, prae omnibus miser erit. Ad mentem vero illud dicendum est: admonet eum imprimis non animal brutum venari, sed feram ex habitudine factam, secundum quod agrestes affectus desiderat; utpote sicut feram indomitam, quae non cicuratur, vindicta accepta, occidat eam. Secundo, quod quando eius compos fit aut erit, non ut sibi placitum faciat, sed sicut patri: cibi autem omnes viro bono optimi sunt per intelligibilia, atque tam verba, quam facta generosa. Si igitur, ait, sic

---

*) Genes. 27, 3 et 4. **) Habetur hoc fragmentum in Catena inedita servatum vol. VI, p. 240. ed. nostrae. ***) Vel: *crimine, culpa. Auch.*

erit, et venaberis hiantium solutorumque affectuum agrestium dispositionem et sicut cibum dulcifices mihi illam, teneram et placidam amabilemque factam et afferens proponas tuis progressibus, oret pro te, non sapiens homo mihi similis, sed anima in me princeps praecipua.

P. A.

Cur Rebecca his auditis dixit ad Iacob filium suum: Ecce audivi patrem tuum dicentem ad Esau fratrem tuum *)*?* 402

§. 199. Bene et diligenter Iacob filium dixit suum, Esau autem fratrem Iacob, suum tamen filium nullo pacto dixit. Quoniam ille moderatione probitateque morum ornatus erat, sicut exemplum perseverantiae (nominis Rebeccae) natus suus conscribatur; iste vero exemplar immodestiae et improbitatis, haud quaquam; pacis est enim moderatio. Et fratres censentur sicut impar et par, sic modestus et immodestus; quia autem fratres sunt, potest fieri etiam contrarium inter ipsos.

Quid est: Nunc igitur, fili mi, audi me, et vadens ad gregem, sume inde mihi duos haedos caprarum teneros et bonos, et faciam eos escas patri tuo, sicut amavit: atque comedens benedicat te, antequam moriatur **)*?*

§. 200. Corporis magnitudo una cum sanitate viscerum patet etiam ex cibi confectione; duos enim haedos pingues exhibere, ingens ac procerum corpus indicat una cum fortissima vi, quae omnem medicam virtutem superabat. Nam si senescens duorum haedorum superabat escas, quanto magis quum iuve- P. A.
nis esset: non ob aviditatem edacitatis, abstinens erat 403
enim religiosus, ita ut nusquam sic quisquam reperiretur, sed ob miram constructionem (corporis); opor-

---

*) Genes. 27, 5. 6. **) Ibid. vv. 8—10.

tebat enim eum, qui tot magnis virtutibus dotatus erat, eratque patriarcha tantae gentis, ingentem et admirabilem magnitudinem corporis habere. Verum hoc per excursum, per viam, ut aiunt, obiterque dictum sit. Certius tamen illud dicendum, non oppugnare inter se invicem parentum voluntates moresque, sicut consuevere nonnulli, sed sine disiunctione harmoniae coniunctorum rem agi; quia ad unum finem pervenire student, quamquam iuxta variantes cogitationes moti fuerint. Una enim vult eum, qui bonus est, attingere se condignum; alter vero, non despicio te (inquit), qui es ex illa (vel ex me), sed haesitationis iustae misereor, ut quantum fieri potest, regam dirigamque. Littera haec prae se fert: ad mentem vero, anima virtute praedita habet dispositionem quamdam perseverantem, eam, quae Rebecca vocatur; habet etiam religiosum quoddam id, cui nomen est Iacob. Dicit igitur tamquam in consessione morum spiritualium perseverantia ad religiosum, perge ad gregem, familiares nimirum virtutes puras et pulcras, quae progressum adornant, et accipe mihi inde duo oracula E. A. sub nomenclatura haedorum, unum pietatis deside- 404 rativum, alterum humanitatis; ut ego illa patri tuo amabili et prudenti grata monstrem; quibus vescens, imitatorem te reddat constructi boni consilii (sui).

*Cur respondit Iacob: Ecce Esau frater meus vir pilosus est, ego vero vir levis; ne forte attrectat me pater meus, et ero in conspectu eius tamquam illusor *)?*

§. 201. Coniectura suspicionis (litteralis) iusta est et probabilis; verum ad mentem, rationem concipere magis naturale est. Quoniam si religiosa abstinentia operimentum induat tamquam in spectaculo

*) Genes. 27, 11. 12.

incontinentiam ac lasciviam, atque ita illudere velit, contempta veritate, protector qui solet more boni medici tangere, disquirendo revelat veriores partes naturae, quibus contingit sanari, vel aegrotare, atque sic deprehenditur venitque in notitiam. Verum omnia ad amussim veris nominibus certe notavit: nam pilosus, intemperatus, libidinosusque est immundus, impuris et incultis nutritus herbis agri in campo agrestium ferarum; temperatus autem religiosus levis est, frugalitatis socius. Pater vero attrectans, qui nullam animae partem sine tactu et indagatione relinquit, sed totum omnino tangens, notificat condignis diligenter: P. A.
non videtur, inquit, ille contemnendus ut contemnens 405
me*); nemo enim intellectu praeditus contemnet despicietque incedentem in sapientia, quia sapiens non afficit eum pudore.

*Cur ei dicenti, inducam super me maledictionem et non benedictionem, mater dicit, super me (erit) illa maledictio, fili mi**)?*

§. 202. Aequum est***) et matrem mirari propter benevolentiae curam, quum promiserit in se acceptare maledictionem ad eum pertinentem; et filium propter utriusque genitoris reverentiam: quoniam huc illuc trahebatur, ne putaretur tamquam illudere patri et aliena desiderare; neque matrem negligere ac verba eius nihili facere videretur, cui (vel quae) supplex sese commendabat. Quare dicit nimis timide et condigne: non pater me conviciabitur, sed ego maledictionem super me inducam; nam etsi sileat quie- P. A.
scens pulcri amoris in me aspectu, mea conscientia 406
non minus deprehendatur, ac vituperationi subiaceat, quasi vero facinus maledictione dignum effecerim.

---

*) Ad verbum: *non contemptum (vel contemnere) videatur, inquit, illum. Auch.* **) Genes. 27, 12. 13. ***) Legitur hoc fragmentum vol. VI. p. 240. ed. nostrae.

Quare sumens Rebecca stolam Esau pulcram, quae erat apud eam domi, induit Iacob)?*

§. 203. Littera evidens est insignisque, ut per togam ipse putaretur, quasi adesset, qui aberat: ad mentem vero, improbus aliam habet togam vestesque multas, quibus se contegit, nam subdolus molitur multa iniusta. Habet etiam unam togam oppido pulcram; sensibile videlicet et superficiale ornamentum, atque illam, quae usque in verba disciplina est intelligentiae, quamque ex encycliis studiis nonnulli possident. Nemo fuit enim umquam perfecte malus, sed ex contrariis mixtus est, iusto et iniusto, turpi et pulcro, atque universim ex bono et malo. Porro optime dixit Epicharmus**): Quicumque, ait, minus delinquit, optimus P. A
est vir; nemo est enim innocens, nemo reprehensio- 401
nis expers. Et Euripides: Qui incontinentes sunt et redundat in eis malum inimicitiae et iniustitiae, mali sunt: in quibus autem opposita praevalent, virtute praediti: in aliis vero ita, quasi aequalis sit commixtio; ita ut nulli sint, qui omnia mala habeant sine ullo bono.

*Cur pelles haedorum super brachia et super collum imponit***)?*

§. 204. Littera manifesta est et visibilis, ut nempe ignoraretur, ne comprehenderet eum pater; atque sic praesens putaretur non ille, qui aderat, sed frater eius absens; propterea imponuntur brachiis et nuditati colli haedorum pelliculae, quia pilosus ipse erat. Ad mentem vero, quia brachia humerique circa collum, cunctis hominum membris robustiora sunt et ista levigata. Nitidum et nudum se habet aequaliter ad veritatem virtute valens, ut ceteras virtutes, sic etiam fortitudinem sancte usurpans exercensque. Quod

---

*) Genes. 27, 15. **) Ms. D. Epimarchus. *Auch.*
***) Genes. 27, 16.

si contingat, ut istam quoque occultet et pilosam P. A.
reddat, ob necessitatem temporis dispensationem usur- 408
pans, perstat in sua similitudine, vix cedens primitivae suae propositioni, sed tantum ob involuntaria accidentia transmutabit tamquam in spectaculo formam alio modo propter utilitatem spectatorum. Id enim etiam medicorum mos est facere, quippe qui infirmorum demutent cibos, loca, rationem vivendi, quam habebant ante morbum. Medicus autem est circa res mundi sapiens, pro tempore agens res quae in sapientia insipientes videntur, et castitate venereae, fortitudine formidabiles, et iustitia iniustae putantur: ita ut aliquando mentiens non mentiatur, decipiat non fallens et convicietur sine convicio.

Quid est: Dedit dapes et panem, quos fecerat, in manum Jacob *) ?

§. 205. Quoniam pro vita perfecta non solum oportet velle condigna studio et virtute, verum etiam agere. Decenter autem perseverantiae continentiaeque indoles, quippe quae naturae legis sit mater, in manum porrigit, symbolum frugalitatis panem et liberae solutaeque vitae fercula.

P. A.
Quare interrogant patri: Quis es, fili? respon- 409
dit: Ego sum Esau primogenitus tuus; feci, sicut locutus es mecum **).

§. 206. Rursum fallax esse putetur nullo cum malo reputandus; quoniam virtutis dispensationem, fallaciam illusionemque vocant calumniatores. Et quae dispensatio melior sit, quando quis bona et virtutes nolit ascribere iis, qui turpiter vivere velint? At dixerit etiam speculator, quum prehensus fuerit: non sum hostis, sed amicus. Quod si id haud probetur

---

*) Genes. 27, 17. **) Ibid. v. 19.

neque locum habeat dictum, haec dicat verba: ego ex me ipso veni ad vos, improbatis meis (sociis). Dicat etiam dux militiae, qui bellum facit, velle pacis negotium operari vel in tempore pacis aciem parare cogitans. Induat etiam rex habitum privati, si nequit alio modo utilitatem imperii subditorumque auspicari; et dominus (formam) servi, ne ignoret omnino res domi actas. Haec familiaria sunt et in ipsa littera (continentur): ad mentem vero allegoriam usurpantes dicamus liceat. Uniuscuiusque nostri anima multiplices in se quasi homines praefert, secundum varia similium accidentia: ac si quis dicat: In me et Esau est quercus inflexibilis et inclinari nescia; atque pilosus, alienae virtutis probabile exemplum et intemperatus in impetibus suis, qui brutis indomitisque impetibus incedit. In me et Iacob est levis P. 4
ille, non scabrosus. In me et senex et iuvenis; 41
princepsque, quique princeps non est; et mundus et deformis. Verum quando quis virtutem habet, in contraria virtuti et similia superficie tenus usque ad tactum solum impingens illudere videatur, minime vero secundum indolem cognatam, qua reperitur exemplum omnis creaturae ac mortalis. Quando vero malus sit, res insipientiae et iniustitiae palam profert; res autem sapientiae et iustitiae simulat infirmiter. Dicendo igitur patri Iacob: Ego sum Esau, verum dicit secundum naturae rationem, anima secundum eam formam se movente.

Quare dicit pater: Quid hoc, quod cito invenisti fili)?*

§. 207. Habet littera tam congruam responsionem, quae reddi potest, quam allegoriam. Perpendens enim tempus sufficiens venatori in venatu breve

---

*) Genes. 27, 20.

comperit ac valde parvum cognoscit: ad mentem vero miratus est sapiens, quod malorum quisquam sic repente progressum fecerit in laudabili studio, ita ut non solum invenire quaesitum potuerit velocitate, sed etiam acumine optimae rationis, is qui irrationalis magis et imperitus censebatur et vere quercus.

P. A.

Cur respondit: Quod dedit dominus in manus meas)?* 411

§. 208. Nobile est hoc quoque responsum condecensque consilium dei amantissimum. Magistro, ait, nullo utor mortali, sed dedit mihi in manus speculationem sapientiae intelligentiaeque pater: quam ob rem non solum didici, sed etiam potui invenire. Nam qui deo utitur magistro, et proficit et prodesse sufficiens est: proficit discendo et prodest inveniendo discipulos sub principium, postmodum etiam magistri et ducis honorem in ordine accipiens.

*Quare dicit: Appropinqua ad me et contrectabo te, fili, utrum tu sis filius meus Esau, an non sis**)?*

§. 209. Non persuadetur statim virtute praestanti, sed miratur, quod revera tam subito augmentum sumpserit pravus in virtutem. Primum, quia ignavus et deses qui erat, celer et celeriter edoctus fuerit. Secundo, quia non tantum quae didicit atque instructus est, memoriae commendavit, verum etiam quia ipse norma fuit plurimis, sicut etiam alii eruditione apprime capaces, mutatus in statum habilem, fecundum feracemque, dum paullo ante laborabat sterilitate. Tertio, quod disciplinas traditiones et doctrinas divini regiminis ratur esse eas, quae studium mereantur, atque iure et condigne ascribit illas principi duci deo. Quare stupefactus dicit: accede ad me, quia P. A. 412

*) Genes. 27, 20. **) Ibid. v. 31.

cupio scire certius, utrum tu sis ille, an vero alius quispiam. Ideo tangere dicitur eum non manu potius, quam mente consilii, per se accipiens conferensque nunc dicta cum prioribus verbo et opere; quoniam cernit inter ea multa pugnantia.

Quare post palpationem dicit: Vox quidem, vox Iacob, manus autem, manus Esau)?*

§. 212. Vox interim inducitur, non quae ore et lingua sonitus aeris est, sed iam dicta, quae incerta indifferensque erat in propria significatione. Significatio est autem ostensio piae voluntatis, quae convenit indoli religiosae fertilitatis dignitatisque. Quam ob rem iterato sumens bis usurpat dictum, vox, inquiens, vox Iacob, manus autem manus Esau, obumbrando, se non vocem qualemcumque, sed istam laudare, ut promisit, inventionem bonorum esse secundum deum, quae diversa erat a more indisciplinato, familiaris autem religioso, qui studium laboris pretiosius voluptate existimat, non vero solum utilius. P. 41

*Quid est: Non agnovit eum, quia pilosae erant manus eius sicut (manus) Esau**)?*

§. 211. Paullo ante dictum magis ac magis consignans affirmat, monens, huiusmodi opera laude digna saepe exercere prodesseque tam probum, quam improbum, sed non eodem consilio. Unus enim certe indicat bonum esse, alter vero, malus scilicet, honestat et bonum apparere facit aliquid, quod avaritiae est proprium. Si quidem nemo umquam poterit invenire insipientem, ut dignum quicquam faciat, nisi moliatur aliquod strategema vel excogitet aliqua nova, sicut tragoedus asserit. Quapropter aenigmate utitur, addens, fere similia esse, non tamen eadem utriusque opera, ob insitas in utroque indoles voluntatis.

---

*) Genes. 27, 22. **) Ibid. v. 23

Cur benedixit eum et dixit: Tu es filius meus Esau)?* P. A. 414

§. 212. Vocem simul proferre iubet oraculum divinum, ut indicet benedicere velle primum, antequam singulas benedictiones exprimat. Hoc autem evidentius constantiusque demonstrat, deum fuisse, qui benediceret per prophetam loquentem. Quoniam unus neque quidquam dixit ore tenus; alter vero virtute prophetica ab initio usque ad finem reddidit benedictiones articulata voce; quare etiam finem concludit divinae vocis oraculo, secundum illud, quo patefecit, nimirum benedixisse ei.

*Quare comedens et bibens atque odoratus vestimenta dicitur benedixisse**)?*

§. 213. Littera nulla indiget explicatione: ad mentem vero habet theoriam necessariam. Vestimentum enim symbolice visibilis est probitas, qua apud multos habetur quispiam in bona probataque aestimatione. Est autem ista pars laudabilis, qua utuntur illi quoque, qui vix sunt perfecti secundum virtutem: multo magis igitur inducitur hoc loco virtute praeditus, tum id desiderante (patre), tum participante cibum mysterii.

P. A.

*Cur sic incipit benedictiones: Ecce odor filii mei tanquam odor agri pleni, quem benedixit dominus***)?* 415

§. 214. Plenus est locus, in quo sunt cuncta semina arboresque et flores et fructus: benedictionem autem meretur, non qui in uno tempore est boni odoris, bonae spicae et boni fructus, sed perpetua gaudet fertilitate. Animae vero campus est plenus sapientia, rorataque (vel roratusque) virtute: fructus autem singula opera et conformia eis verba; quorum unumquod-

*) Genes. 27, 23. 24. **) Ibid. vv. 25—27. ***) Ibid. v. 27.

que, ut ita dicam, privatum odorem prae se fert, secundum prudentiam, secundum sobrietatem, secundum iustitiam. Nam quasi fragratione donatur vita nostra singulis ex virtutibus, spiramina (suavia) spargens per dicta ad proximos; qui melioribus, quam ex turibus cunctisque materiis, (turis instar) fragrantibus, incorporeis nimirum odoribus tacti laetantur magno opere. Quod autem super omnia dictum est, sigillum affirmationis comperitur eius, qui supremus est. Quoniam benedicere et benedici ab eo, qui firmamentum habet universorum, veroque domino plenum reddit spiritualem agrum virtutum. Oportet enim quisque sibi persuadeat, ubi non assit deus, imperfectum esse illud omnino et facile diripi.

P. A. 416

Quare dicit: Det tibi dominus deus de rore caeli et de pinguedine terrae *)?

§. 215. Optimum recipit benedictionis ordinem, quem habuerat secundum hunc ipsum prophetam mundi creatio. Quia ordinem dedit primum caelo, secundum terrae, docere volens, virtute praeditum decere primo caelestia divinaque, secundo autem loco terrena atque corruptibilia acquirere, iisque morem gerere: nam illa capita esse ac superiora, haec vero fundamenta et ima. Si quidem in homine mens similis est caelo; quoniam rationales sunt partes utriusque, una mundi, altera animae. Sensus autem similis est terrae, quia ambo irrationales. Rite igitur orat ut proficiens melior fiat, tum quod attinet rationalem, tum quod attinet irrationalem, pinguem sensum roratumque intellectum possidendo. Symbolice vero ros verbum est divinum magno opere et condigne, tranquille et frequenter utilitatem ferens principi menti. Pinguedo autem libera est largitio officii choragi **) secundum sin-

*) Genes. 27, 28. **) Sive *regiminis*. *Auch.*

gulos sensus redactos sub habenam religionis et sobrietatis. Optime maiores quoque antiqui dixere, opulentiam *), nobilitatem, dilectionem, honorem similia- P. A.
que externa servire corpori; sanitatem vero et virtu- 417
tem, bonumque sensum animae; animam autem menti. Quoniam sensus huius sunt servi, mens autem dei; unde patet, omnia deo servire, initio ducto ab optimo in nobis ordine, quem mens sortita est.

Cur dicit: Serviant tibi gentes **)?

§. 216. Non est lex inaequalitatis enarratrix, ita ut universis gentibus servitutem praenunciet; quum libertate quoque praeditos consueverit distinguere ***). Sed novit non omnibus prodesse solutos liberosque esse; eo enim multi abutuntur, ad rebellionem ultro declinantes, conculcando et pessumdando iustum et utile. Quam ob rem prodesse volens multitudini, dominum super eos constituit tamquam habenas tenentem, intellectum ut frenaret secum colligatum (corpus). Littera haec praefert: ad allegoriam autem illud est dicendum. Multae gentes sunt in anima secundum P. A.
utramque partem irrationalem, iram, inquam, et con- 418
cupiscentiam; quibus nihil magis prodest, quam sub dominio esse rationis, propriae eorum principis ac dominae.

Quid est: Adorent te principes †)?

§. 217. Corroborat atque prolongat verbum subtili arte confectum. Primum rusticos subiecit ei, nunc autem etiam liberos. Principes ergo sunt praesides sermonum alienae sententiae; quorum cura est honestare comptaque reddere, quae circa corpus et extra sunt

*) Sic e cod. C. et Lat. interprete verti poterat, ex mss. vero A. D. haec sententia elicitur: *Optime, exsistit supremus, dixerunt antiqui: quoniam opulentia etc.* *Auch.*
) Genes. 27, 29. *) Vel: *eiicere (a libertate).* *Auch.*
†) Genes. 27, 29.

bona atque irridere et subsannare disciplinam et sapientiam et sobrietatem religiosam, una cum ceteris rebus, quae animam sanam et salvam conservant.

Quid est: Esto dominus fratris tui)?*

§. 218. Eo magis intendit (sermonem), accedens et ascendens paullatim (in scopum). Privatos dixit prius, postea principes, demum proximas gentes. An ergo qui humanitatis et familiaritatis est magister (Moyses), maximum iniustitiarum in sacris litteris poterit excogitare ac divulgare, eo quod quae sit maior iniustitia, quam fratrem a fratre subiugari? hoc tamen nec opinari neque dicere fas est. Illud P. A.
igitur, quod paullo anterius dixi, magis expedire in- 419
sensato censet non liberum esse, sed habere pro domina sapientiam, ut eum boni medici more curet, febrem depellat et morbum, infirmitatem absurditatemque morum a misera et malo spiritu agitata eius vita expurget sanetque. Qui vero solent allegorice procedere, dixerint fratres esse partes animae, rationalem et irrationalem et praestare rationalem irrationali, ut dominetur in eam secundum legem iustioris naturae. Quantum enim is imperat, in bonae vitae parte est ille: sin autem indigne ferens renuat, sicut in ebrietate, anarchiae patiatur mala. Quid enim exspectandum erit, si non reget navem navarchus et iunctos equos auriga vel dux exercitum vel domum oeconomus vel urbem urbanus homo? Atqui nonne haec evitanda sunt optandumque votis, ne accedant; quorum omnium pessima est animae anarchia?

*Quid est: Qui maledicit te, maledictus est; et qui benedicit, benedictus (est)**)?*

§. 219. Legem sententiamque refert valde P. A.
naturalem; qui enim maledicit probo et sapienti, eo 42

---

*) Genes. 27, 29. **) Ibidem.

prius sibi ipsi maledicit: qui vero laudat, itidem et se ipsum cum illo laudat. Profecto namque qui odio habet bonos, ipse odiosus est; qui vero amat, illico amatur. Non enim dicit, attingere maledictionem maledicentem et benedictionem benedicentem, sed unum per se esse maledictum, alterum autem itidem laudabilem.

Quid est: Quum egressus est Iacob a facie patris sui, venit Esau frater eius)?*

§. 220. Dubium nullum prae se fert littera, ut valde manifesta per symbolum et congruitatem. Nam egresso foras uno oppositorum alterum ingreditur: exempli gratia, exeunte paupertate vel ignobilitate, opes honoresque succedunt; et morbo infirmitateque abeunte succedit sanitas et valetudo. Similiter abscedente sobrietate et ratione quae invadens subiugaverat**) cupiditates, illico ingreditur incontinentia, vitiorum seductrix et propugnatrix. Neque differtur aut prolongatur spatium interiectum, sed quantum duravit, quod ipse dixit, quum egrediebatur foras (vel ex ore), secundum aliquam temporis particulam. Quoniam contrario mutuoque ministerio assident bonum et malum, quasi vero ex loco cursus in hippodromo sibi invicem P. A. obvia sint facta. Neque enim exiguo horae spatio deserta 421 remanet anima, ita ut omnino vacua reperiatur; quando quidem necessitatis locus est anima, contrariis semper plenus et confertus habitatoribus.

*Quid est: Fecit et ipse escas et attulit patri suo***)?*

§. 221. Viden' pro Iacobo testari oraculum dominicum, dicens epulas fecisse, sicut amabat pater; huic autem minime, sed tacetur nomen complacentiae, nisi forte iure meritoque? Nam etsi similia eademque

---

*) Genes. 27, 30. **) Ad verbum: *excervicante*, ut placuit Latino interpreti. *Auch.* ***) Genes. 27, 31.

aeque facere improbi cum probis molientur, non minus odium merentur, eo quod non ex mundis moribus operantur. Alias quis non novit, et sophistas eadem cum sapientibus opera facere, et fortassis fortiora quoque, quippe qui in sermone instructi sint; sed sermonem eorum contrarium insulsumque et exsecrandum apparere, nullam prae se ferentem gratiam florescentem, ob interpretes indisciplinatos more et vita; gratos vero dulcesque sermones, tamquam ex dulci fonte emanare ex probitate.

P. A.

Quare dicit: Surgat pater meus et comedat de venatione filii sui *)? 422

§. 222. Dissimiles sunt vociferationes istius et anterioris. Ille enim intrans proprio genuino nomine sinceriter evocavit, dicens, pater! Hic autem infamiliariter atque inurbane, quasi vero de alieno ad alienum: Surgat (ait) pater meus et comedat. Itaque vel invitus verum protulit, coactus ex naturali necessitate, quod insipientis filii venatum sapiens ille proponit in cibum; utpote venatione captus, fortassis cicuta reddatur; liber autem relictus, agrestibus ferinisque cupiditatibus subiacens incurabilis comperiatur.

Cur Isaac interrogans: Quis es tu, non adiicit, fili, quod priori dixerat **)?

§. 223. Haec sunt grata condimenta, quibus sanctam divinamque condit nobis scripturam admirabile verbum et reprehendit et pudore afficit insipientem; quoniam more alienatus est et nullam cognationem ostendere potest, nihilque ex iis rebus, quae studio et virtute dignae sunt.

---

*) Genes. 27, 31. **) Ibid. v. 32.

Quare dicente Esau: Ego sum filius tuus primogenitus, resilit pater detrectatione magna valde *)?

§. 224. Nimiam cum commiseratione miseriam indicat eius, a quo recessionem perfectae renuntiationis facit, eo quod sit contumax rebellis. Quoniam primum filium se ausus est ostentare, qui ut improbus neque in servili ordine putandus fuit. Secundo autem, quod etiam primogenitum filium, quum paullo anterius vendiderat miser pro exigua voluptate primogenitium. Nam haec duo (filium esse et primogenitum) decernere et sibi conciliare convenit, inquit (pater), priori soli (Iacob), ut utroque nomine se vocet et filium et primogenitum, ille qui probitate (vel electione) distinctus fuit. Tibi vero non detur licentia ex superbia et arrogantia similia eademque dicendi, quoniam mendax es **) contra veritatem.

Quid est: Comedi de omnibus, antequam tu intrares ***)?

§. 225. Littera evidens est: ad mentem vero P. A. et anima viri probi universis bonis fruitur, priusquam 424
intraverit in eam alienata a virtute cogitatio. Quando enim haec demum ingredietur, vinolenti instar histrionis †) bene moderatam ordinatamque conviventium consessionem confundens deturbat.

Quid est: Benedixi eum et erit benedictus ††)?

§. 226. *Qui iam opus peragit, futuri prae se fert perfectionem*, vere proprie dictum est de nunc factis. Unus enim indoctus est et indisciplinatus, ad omnia iusta bonaque piger et tardus: alter autem omnem disciplinam habens in se, studiosus est et celer,

---

*) Genes. 27, 33. **) Sic codd. C. D., at A. *falsa sunt.* Auch. ***) Genes. 27, 33. †) Codd. C. D. *ebrii instar halucinatur, qui bene etc.* Aucher. ††) Genes. l. l.

pro pudore sibi ducens progressum alicuius plus quam se. Quare adhuc confirmat ei benedictionem aegre ferens apparentiam indocti. Ita sane consuevit res se habere. Quoniam dum adhuc vix irrepserit aliquid saevitiae vel malarum rerum vel verborum, antè omnia benedictionem usurpat animus per regiam viam pergens; postquam vero aliquid mali intermittetur, dimovetur corruitque totus animus et affectus eius infensus contra malum intumens indignatur; quasi vero prae invi- P. A.
dia contrarium se obiiciat benevolentiae suae ex illa com- 425
probatione fortiori, quae etiam deinceps in illo statu permanet.

*Quare quando audivit Esau, exclamavit voce magna et amara valde et dixit: Benedic etiam me, pater**)?

§. 227. Littera id praefert: Non tantum quod**) consecutus non est benedictionem, aegre fert conturbaturque, quantum quod frater eius dignus est effectus. Quando quidem invidiosus erat, maiori curae esse sibi putat damnum eius, quam utilitatem propriam: id enim indicat, quum alta voce acerbeque exclamat et dicit rursum, benedic etiam me. Ad mentem vero, indoctus huc illuc vagabundus est et dolosus, sibique contrarius et rixosus in operatione***), cogitatione et verbo. Viden' igitur, eum simul benedictionem optare, simul autem invidere; atque simul ei, cui invidit, confirmare orationem voto factam? Nam qui dicit, benedic etiam me, concedit et illi iure evenisse bene- P. A.
dictionem secundum votum: quod tamen verbo fassus, 426
opere non patitur mos proprius magis quam homo.

---

*) Genes. 27, 34. **) Hoc fragmentem in Catena illa inedita servatum legitur vol. VI. p. 240 sq. ed. nostrae. ***) Codd. *scriptionibus* vel *libris*, sed suspicor verbo Armenio simili supposito vertendum esse *operibus*; quum sic indicassem, inveni apud Latinum interpretem: *in negotiis*. *Auch.*

Cur respondit hoc tenore: Veniens frater tuus cum dolo accepit benedictionem tuam)?*

§. 228. Atqui si fraudulenter accepit**), dixerit fortasse quispiam, non laudabilis erat; quomodo ergo asserit, dicens: Erit benedictus? Ceterum videtur designare per dictum, non omnem fraudulentum (visum) reum esse. Quod autem ita se res habeat, ecce cum latrones excubitor et inimicos pugnantes duces militiae sine fraude nequeant prehendere et vincere, insidias parantes rem perficiunt oppido magnam, eam inquam, quae insidiosa actio appellatur. Similem habet rationem et luctatorum congressus; si quidem etiam istis illusio vel fraus putatur honorifica et qui per dolum vincunt adversarios, praemium coronamque merentur. Non ergo sicut fallacia vituperatione digna est habenda talis fraus, sed pro laude: aequaliter valet P. A.
etiam ratio sapientis, qui arte, non autem sicut iners 427
operatur.

*Quid est, quod dicit Esau: Iuste vocatum est nomen eius Iacob; supplantavit enim me ecce altera hac vice: primogenita mea accepit et nunc accepit benedictionem meam***).*

§. 229. Utrumque putans vere dicere ementitur, quum nec unum neque alterum surripuerit, sed utrumque retinuit, tam primogenita, quam benedictionem. Quoniam propria haec hereditas est religiosi disciplinatique et iam progressum facientis, quam stultorum quisquam usurpat, eo quod bonus videatur puteturque apud multos: quamque non minus, ac si aliena res sit, aut ultro respuit aut invitus iactat. Hoc igitur mendacio caret. Quod autem addit, ab immendaci-

*) Genes. 27, 35. **) Ex eadem Catena desumptum fragmentum hoc scriptum est vol. VI. p. 141. ed. nostrae. ***) Vel: *benedictiones meas*, in cod. D. verbum *accipit* secundo loco deest. *Auch.* Genes. 27, 36.

tate mendacii arguitur, quum ita dixerit: Et nunc surripuit benedictionem meam. Cui iure respondebit quispiam: Non tuam benedictionem, o (insipiens) homo *), accepit, sed sibi convenientem; nam tibi benedictio initium duxit de terra, illi vero de caelo: tu in servos ascriptus es, ille in dominos: tibi spes gladium et bellum, illi vero pax est amabilis, spes autem P. A. pacificus ipse. Quum ergo intersint tot et tanta differentia et distinctiones, quomodo ausus es dicere, tuam benedictionem sumpsisse eum, qui nullam illius modi tui partem accepit? 428

Quare interrogatus, tantane non est reservata mihi benedictio, pater respondit: Si dominum tuum illum constitui et omnes fratres eius famulos feci, areis arboribusque firmavi eum, tibi ergo qui in iram me movisti, quid faciam, fili **)?

§. 230. Virtute (sive in intellectu) ait, nec unum ex votis orationis, quae conveniebat (tibi) nunc colligere et acquirere ut bonum proprium, reservavi tibi. Quoniam ex ipsa natura bonus est princeps, dominus et dives; insipiens autem pauper, servus, inops. Verum convenit inquirere, quosnam fratres dicit Iacob fuisse, quum unicus sit et gemellus. Sed videtur in allegoriam nos revocare et fere manifeste vocat; non enim de hominibus est interim sermo eius, sed de symbolis animarum, quae secundum singulas partes irrationales conflantur, secundum nimirum visum P. A. et auditum, gustum, odoratum, tactum, adde affectus 429 inclinationesque et cupiditates, timoremque et tristitiam; nam haec omnia affines sunt animae et fratres. Ceterum quando filium eum dicit, non sicut de filio testatur ei prognationem (*consortium filiationis*) ***), sed sicut puero ruditatem.

---

*) Ad verbum: *o iste* vel talis, ὦ οὗτος. *Auch.* **) Genes. 27, 36. 37. ***) Vel *comprolitatem*, si ita dici queat Latine, ut dicitur Arm. ut Gr. συγγονεία, etc. *Auch.*

Quare dicit: Numquid una benedictio tibi est, pater? benedic etiam me)?*

§. 231. Novit etiam perquam ineruditus, divinas gratias abundantissimos esse fontes, et mentem et cogitationem hominis sapientis fontis instar emanare bona. Atque eam ob caussam magis condemnatur, quippe qui postquam vidit laudabile, gaudeat, eligat et concillet sibi vituperabile. Quoniam caeco periclitanti compingentique casu in aliquid venia adest; acutum tamen visu conviciabitur quis iure, vix declinantem, vel caventem vias lubricas, immo ut simplicius dicam, minime tritas. Porro alias dicendum erit tam unam esse benedictionem, quam multiplicem: unam in genere, multiplicem vero in specie, secundum illorum diversitatem, qui eam consequantur.

P. A.

*Quid est: Compuncto autem Isaac, exclamavit Esau voce magna et flevit**)?* 430

§. 232. Non, ut putant quidam, ob senectutem poenituit eum; vixit enim posthac amplius quam annos quinquaginta, sed propterea, ut ineruditus resipiscens bonum aggrederetur consilium et in usum utilem verteret contraria***). Quod autem is speciem quamdam prae se ferebat sapientis, fidem facit evidentem illud, quod exposcebat benedictionem, non sane ab exiguo quolibet homine, sed a viro deum amantissimo; atque quod sciebat, benedictionum abundantem esse copiam, ipso dicente: Num una est tibi benedictio, pater? Videns igitur solers sapiens, ex cunctis istis indoctum illum nihil fere concipere post tot eventus; cruciatur animo ob eius voluntariae inopiam eruditionis.

---

*) Genes. 27, 38. **) Ibidem. ***) Vel fortasse melius ita: *propterea quod ineruditus habens intellectionem bonorum, usurpabat contraria* Auch.

Cur postquam eiulatu magno flevit Esau, coepit pater benedicere)?*

§. 233. Fortasse quis dixerit, lacrimis visis in misericordiam actum eum fuisse. Verum qui hoc P.A. dicit, peccat; quia constans sapiens misericordiam 431 exercet erga omnes, orat autem pro dignis: digni autem reperiuntur miseri, non vero qui sibi ipsis nocent. Movit igitur orantem non misericordia, sed spes poenitentiae (*ita ut*) ad meliora (*veniat*). Videns enim eum flentem et lacrimantem, opinatus est, sicut decebat, suspirare, gemere, flere et plangere super vitam suam miseram et indecentem conversationem. Huic similiter etiam in Aegypto cruciante animum suum, ille qui *naturae videns nomine Israel* supplex erat et suspirans gemensque magna voce, non magis voce exclamante, quam cogitatione, assecutus est salutem dei, qui angustias rerum appellationem et preces vocat, pro necessario beneficio remissionem ac libertatem concedens invocantibus.

*Cur sic incipit benedicere: Ecce de pinguedine terrae erit habitatio tua et de rore caeli desuper**)?*

§. 234. Viden' maius existimanti terrenum quam caeleste, talem modum intervenisse? Verum propitiatori benefico omnis gratia reddatur, quippe qui non permiserit animo penitus desertum esse ab optima divinaque forma, quum descenderit in terrestre corpus P.A. et vitiis flammisque comburi cupiditatum, quia haec 432 faciunt verum tartarum, sed concessit ei tamquam alis elevari aliquando et caelum aspicere atque de visione (vel theoria) illa degustare. Si quidem sunt aliqui, qui ex gula, venere, petulantia semper illuvionem ac submersionem patiantur, cupiditatibus dediti et nolint erigere se ipsos miserrimi et infelices.

---

*) Genes. 27, 39. **) Ibidem.

Quid est: In gladio tuo vives)?*

§. 235. Nimis naturaliter monuit insipientis vitam bellum esse sine pace, iusti vero altam pacem. Is enim gaudet iustitia et tranquillitate et rectitudine, ille autem conturbatione et avaritia, aemulatione dignum putans iniuriam facere et passim laedere; pacem et iram (confundens)**) sibi invicem infensas. Haec autem mortuis conveniunt, illa vero vivis. Ego vero ter, non semel miserum ***) dixerim eum, qui cum sensu sustinet mortem.

P. A. 433

Quid est: Fratri tuo servies †)?

§. 236. Magnum est hoc bonum insipienti, ne derelinquatur liber: nam elatio cervicis grave et damnum huiusmodi homini, servitus autem utilior, maxime quum bonum attingat dominum. Sic etiam navis salvatur, quando iussum impleant obaudiantque navarcho nautae; et domus obsequentibus famulis dominum; et civitates, dum habitatores cedant principibus; et iuvenes senioribus et imperiti peritis intelligentiaque praeditis.

Quid est: Et erit, quum dissolvas et deiicias iugum illius de collo tuo ††)?

§. 237. Haec, ait, bona, quam tu putas malam esse, servitus, non frustra per accidens obvenit †††) tibi, sed quando elationem inanemque fastum abiicias, superbia mutata et quando desolvas iugum vitiorum a te. Quoniam usque dum his iugatus es, eo quod nimia elatione superbis, vix dignum ††††) te faciat servitute sua

*) Genes. 27, 40. **) Armenia translatio habet: *pacem autem et calorem*, sine ullo verbo. *Auch.* ***) *miserum* deerat in codd. *Auch.* †) Genes. 27, 40. ††) Ibidem. †††) Codd. B. C. *adventus*, D. *advenit*, melius. *Aucher.* ††††) Ms. B. *indignum* et C. idem sed insolentiore verbo expressum, at D. *non dignum*. *Auch.*

sapiens: non ut liber fias. Ubi enim erit tibi, sine eo si ambules, ut attingas libertatem? sed potius mul- P. A. tos pro uno dominos dominasque acquiras in te recon- 434 ditos, qui animam tuam immediate ac sine recessu deperdant.

Quid est: Dixit in mente sua, appropinquent dies luctus patris mei et interficiam Iacob fratrem meum *)?

§. 238. Non in superficie sunt odia vindictae, sed intus ex corde, ut ait poeta, apparent. Quoniam non voce dicendo, sed sine voce in mente monstravit evidenter consilium offensi animi subdoli et profundi. Talis est improbus, maleficus, dirus, iracundus, unaque blandus et insidiosus. Ad haec etiam perfecte indoctus est, suppositiones atque res, quae fieri non possunt, sibi proponens. Nam quomodo umquam fieri poterit, ut vitium perturbatae animae assit nationi vitiis carenti ex dono naturae; et occidere fratrem virtute praeditum? Ubi videlicet supplantare et oppugnare, non vero supplantari et oppugnari quis per disciplinam, exercitium, studium instructus est. Huic enim vita vera proposita est sicut βραβεῖον (praemium); sicut ex adverso improbo mors, quae per sensum est, accepto morbo incurabili.

P. A.
Quare quum audivit mater insurgentem eum **) *dicit: Surgens transfer te ipsum ad Laban fratrem meum in Charan* ***)? 435

§. 239. Littera manifestae significationis est, quoniam ostendit curam sollicitae matris per transmigrationem molientis praeservationem: ad mentem vero, La-

---

*) Genes. 27, 41. **) Sententia haec est: *comminationem eius*, vel: *comminantem eum. Auch.* ***) Genes. 27, 42, 43.

ban explicatur albedo, lucis sensibilis indicium, et Charran foramina, quibus per aenigma sensuum denotat oculos, aures, nares. Dicit ergo ad suos consessores consiliariosque consilium animi: Quod si lucidam fidelemque patientiae et constantiae vitam acquirere studetis, in quantum assidetis apud invidiosum, omni libertate invadente eo, vix superiores eritis periculis: sin autem vale dicentes concordiae abscedatis, nolite nec illico tamquam incorporei effecti contemnere corporea neque brutorum more cogitare cibos necessarios, sed simul per mediam revertamini viam, nec cruciantes fame penuriaque carnem neque adhibentes ei quicquid lautum est ex diversis deliciis, sed simplici victu diligenter vitam ducite. Quid enim aliud simplicius sit P. A. albo colore, qui vocatur Chaldaice Laban? Quoniam 436 summa errant errareque faciunt in contraria eos, qui non sunt constantius firmati; mediocritates autem prae se ferunt abscessum praeservationis, ne quicquam ex improviso irremediabile patiantur.

Quid est: Mittens revocabo te inde; ne forte orba filiis fiam ex ambobus vobis die una)?*

§. 240. Quum littera pateat, allegoria utentes dicamus; (eam) transmigrationem perpetuam vix expedire religioso putare, sed ad praesens tempus utilem fore. Vult enim eam abscedere a connata gemellaque malitia, non in locum simpliciorem et illucidum, sed in situm sensuum illuminatum, utpote instruat se in cunctis exercitationibus; et postquam fuerit pugil fortis perfectusque, eo redeat, ubi non amplius facile defraudetur ac laedatur. Quoniam adhuc iam semiiuvenis erat, socio nativitatis emortuo quod attinet ad vitam virtutis, iure metuit, ne alter quoque unitus cum simplicibus sensibus per illos paullatim progrederetur

*) Genes. 27, 45.

ad superflua sensusque supervacanea peragentes. P. A.
Quod si loci amore captus fuerit, nequit redire, at- 437
que ita graviora sibi faciat mala orbatio a filiis solidae sapientiae ordinis.

Cur dicit Rebecca ad Isaac: Taedet me vitae meae, propter filias Chet)?*

§. 241. Littera patens est, quia visa est vix contenta esse de prioris**) mulieribus, quae ex illa erant regione, et ut prius dictum fuit, invidiosae erant cum nuru sua. Ceterum magis naturalem theoriam contemplari expedit per allegoriam. Chet est nomen declarans abscessum (vel ἀποστασίαν) et insipientiam; filiae autem cogitationum abscessus sunt insolentes impetus, quos odio habet animus virtutum studiosus, maximo puta odio, quoniam contraria boni ordinis morisque praeferunt.

*Quid est: Si sumet Iacob uxorem de filiabus Chethensium, cur est mihi vivere***)?*

§. 243. In timore ac dubio est indoles philosophi, ne forte penitus ignoret, quum in corruptionem deveniat illa quoque, quae salvari potest, pars, terrenis prius quam caelestibus vivens. Quod si acceperit, P. A.
inquit, uxorem is, qui putatur religiosi moris esse, 438
ex filiabus huius terrae (hominum) immundorum vel sensuum qui facile volunt inquinari, earumque quae secundum sensum sunt cupiditates, praetermissa cogitatione caelesti semperque virgine, ad quid erit mihi vivere huiusmodi videndo demutationem et captivitatem in similitudinem civitatis, tota anima destructa? Quoniam ecce et alter ex natura frater eius, moribus tamen inimicus, a principio virtutem odio habens, per imper-

*) Genes. 27, 46. **) Sic cod. A. et Lat. interpres, ubi C. D. habent *primis. Auch.* ***) Genes. 27, 46.

via perrexit, derelicta via, quae per rectum condecensque conducebat; atque a familiaritate eius, qui secundum disciplinam incedit, abalienatus, ferocitatem insolentiae laetabunde sibi ascivit, ita ut omnino agrestem redderet animum per iram, cupiditatem, iniustitiam, fraudibusque omnia astute tentantibus.

Quare dicit ei pater: Surge, transfer te in Mesopotamiam in domum Bathuel patris matris tuae et sume tibi uxorem de filiabus Laban fratris tuae)?*

§. 243. Littera facilis intellectu est, in terram alienam iter facere, patrem filio mandatum dare, desponsare uxorem quae eiusdem cognationis sit: ad P. A. mentem vero symbolica ratio reddenda est, quae ita 439
se habet. In concilio congregato, ubi consilium actum est, anima dicit meliori parti: vides improbum super te accusationis vocem imposuisse; cur ergo tardas et non resilis motu? Quoniam vero adhuc infirmioribus vacas laboribus belli, nondum constanti virtute operans, ut queas opponere te ac superare per studium virtutis, vade, fuga capta. Nam si tu procul transmigres ab huiusmodi fera, melius feliciusque vitam traducas et eius ardor atque indignatio malae indolis exitialesque irritae cessent. Vade ergo et proficiscere in Mesopotamiam, ad verbum in terram, ubi degunt Chaldaei et Babylonii, re autem vera in medium terminum habitationis virtutis et malitiae; qui est progressus probitasque tamquam via conducens ad perfectionem egregiam. Regio igitur Mesopotamia nuncupata inter duo flumina sita est. Tigrin Euphratemque. Locus autem in anima mediocris progressus et probitatis, inter malitiam, ut dixi, et virtutem: ex quibus malitia ut ferina, Tigri adaequatur; virtus autem, per quam possidetur gaudium, laetitia uno eo-

*) Genes. 28, 1. 2.

demque cum Euphrate fluvio nomine significatur*). Bathuel autem audit filia dei, secunda in cognatione post masculinum natum honorata vis, cuius est in P. A anima locus, quam domum nominavit verbum ge- 44 nerosum, unde iubet accipere sibi uxorem sapientiam intelligentiae amatricem. Uxoris autem nomen erat continentia**) ex filiabus lucidae gentis, quae Chaldaice vocatur *laban* et Latine *albedo*. Sunt qui faciem rerum aspicientes vel vituperent eam vel laudent; nobis tamen quae allegoricam quaerimus naturam, sed extra visionem, convenit nomina ipsa disquirere neque decipi similitudine nominum; quorum distinctio in hoc consistit, quod aliquid perfectum est et splendori luminique similis creatura; aliquid autem sensibilis quaedam qualitas in superficie colore tincta, sicut illa quae pinguntur ab improbis ad illusionem visionis.

P.
Quid est: Audivit Iacob patrem (suum), et matrem 44
*(suam) et ivit in Mesopotamiam***)?*

§. 244. Tum ad litteram laus confertur itineri filii, qui obedivit ambobus parentibus; quoniam nonnulli uni soli complacent, imperfectam ac mancam ostendentes virtutem: nonnulli vero ne uni quidem, quibus legis lator increpans minatus est mortem. Unde patet, (eum) vitam et immortalitatem praenuntiavisse eis, qui sanam plenamque et perfectam utrique parenti praestarent pietatem. Tum etiam ad mentem symbolice itidem laude celebratur religiosus, quum indoles animae eius honoret principem rationem, patris virtutem habentem et intelligentiam disciplinae, quae dignitatem praefert matris, quae nutrit et curat diligenter.

*) Respicere Philonem non ad εὐφροσύνης nomen, ut vult *Aucherus*, sed ad εὐφρασίας facile apparet. **) Vel *sobrietas*, ad verbum *religio*, secundum Latinum interpretem *possessio*, ad Liam vel Rhachel pertinens. *Auch.* ***) Genes. 28, 7.

Quid est: Videns Esau, malas videri filias Chananaeorum coram Isaac patri suo, ivit et sumpsit Maieleth filiam Ismael filii Abraham, sororem Nabeoth, supra eas uxores suas in matrimonium)?*

§. 245. Hic quoque cernitur tam anterioris, quam praesentis quaesita distinctio (in ambobus fratribus). Nam ille utrique parenti complacebat et hominibus, tamquam exemplar (vel exemplaribus) magistrorum. Iste vero nemini placet; sed volens blandiri sese occultando, ut videretur honorare, matrem ne memorat quidem, nisi patrem solum. Nec hanc tamen miser integram perficit simulationem, sed certe sciens, displicere patri habitatores regionis, eas quas habebat, non dimittit, sed accipit super illas, adiectis peccatis supra peccata, vix solutis primis. Quare propheta ignominia ipsum notans, scribit sequentia, eum non dimisisse, sed super eas uxores duxisse sibi uxorem: quod non inaniter dictum credas de praesumptione aggressa**), sed sicut reprehensionem intimae amicitiae erga mulieres a sapientia alienatas, quas ut malas indicavit pater, qui nec munera neque personas accipiebat. Sed quid, o infelix, dicamus ei, tertiam adaptare voluisti! Quae enim corrigere potuerit eas, quae apud illum sunt***)? Nullo pacto, sed potius in contrarium: tam accepta, quam data (pro exemplo) vita †) est praeter vitam. Vocatur autem Hebraice *Maieleth*, quae explicatur *ex principio*. Haec autem in virtute est voluptas, uti a principio a primaque creatione connutrita omni cum animali credita. Dicitur autem cupiditas etiam caussa multorum malorum,

P. A. 442

---

*) Genes. 28, 8 et 9. **) Locus est incertus, verba Armenia haec exhibent: *suum* (vel *rem*) *simul accipiens*. *Auch.* ***) Vel: *Quis — — id quod illum est? Idem.* †) Desperat Aucherus recte se hunc locum transtulisse, ac *fortasse* ait *melius dici*: *conversatio aut exemplum aut modus vivendi pro vita*.

tum iis qui habent *) tum illis qui tangunt eam. Cuiusque pater *Ismael*, qui sonat *auditus*, eo quod vix particeps sit visus; quia occaecata est mens dediti cupiditati, ita ut nequeat videre visione digna, mundum et eam quae in mundo est, eorum, quae sunt naturam; quorum mirificum est spectaculum atque optatissimum.

(*Finitus est*).

*Philonis earum quae in Genesi, Quaestionum et Solutionum, Sermo Quartus***).

(§. 154). *Quare quadraginta annorum erat Isaac, cum nupsisset Rebeccam****)? P. A 361

Nuptiae maturae sapienti quadragenariae sunt, bonum est enim prius exerceri, et concrescere eruditionum directis spiculis, nullo altero desiderio occupatum: Ut enim amicum est amatori prudentiarum sua fruniscere merita, eundem modum etiam nuptiarum carpitur affectus, imitabili aetatis testimonio, ut confirmetur etiam lex liberorum. In quadragenaria est, secundum quam etiam medici asserunt, tot diebus reconditum semen in vulva figuratur in masculinum, praesertim hactenus non pro libidine prona, sed pro filiorum syncera progenie cultum dignum facientes, huius aetatis nuptias celebrant.

(§. 155.) *Ut quid Rebecca ait: Si sic futurum est mihi, ad quid mihi hoc?* P. A 36[illegible]

Studiosa et ingeniosa mens haec non fastidio pe-

---

*) *Iis qui habent* Mss. D. add., ceteri om. *Auch.*

) Desiderantur in codicibus Armeniis, quos nos attigimus, reliqua Philonis scripta usque ad finem libri Geneseos, quae nimirum respiciebant ad residuam Iacobi et Iosephi historiam; ut patet etiam ex locis apud alios scriptores citatis, quorum vestigia significantur apud Fabricium Bibl. Gr. Tom. III. pag. 110. *Auch.* *) Sequitur haec translatio, de qua diximus supra ad p. 159. *Ed. Lips.*

tius quam dolore affectabili prosequitur, ita enim recordata ait: ut quid mihi hoc? Sub differentia esse tamquam superior compensatam aestuaret, partim ex suspitione, partim a veritate: ambiguitas enim mentis imperfecta et clauda. Et si oportet propriis et (*marg.* ut) revocabis, caeca est. Unde melius est oculos mentis instruere, et acutius semen reventatem malo ac bono examinato, utriusque enim naturae amplexus, quivis et simplici mente ductus, unum appetit, alterum excusat.

(§. 156.) *Quid est: Perrexit interrogare a domino eloquium Dei?*

Superbiam corripit pro eis, qui se dicunt aliquid P. A.
nosse, quos nihil scientes pudet requirere, interrogare, 364
scrutare. Hi etiam languorum imperitia, usque in terminum vitae aegrotantes medicum non suscipiunt, a quo facillime curati sani fuissent. His vero quibus desiderium eruditionis, et prudentiarum cupido est, undique omnia doceri cura est, etsi veteranae sunt aetatis.

(§. 157.) *Ut quid interrogante (marg. perrogante) ea audivit: Duae gentes in utero tuo sunt, et duo populi ex utero tuo dispergentur, et populus populum superabit, et maior serviet minori?*

Quatuor titulos designat eloquium, quorum unum gloriose dictum, quod non duo infantes in utero dixit, sed pro infantibus, gentes. Certum est enim de infantibus non dixisse, sed de nascendis utriusque (*marg.* ex utriusque) designat, qui postmodum principes magnarum gentium fierent. Secundum vero propheticum et utillissimum, ne sit intermixtio, sed alterutri districtio (*marg.* distinctio). Non uniuscuiusque gentis, P. A.
sed revera sapientiam et modestiam, cuius gratia prius 365
gentes commemorando, postmodum populos nominavit;

quia multum interest verbo et rationabilitati: horum enim disceptatio utilissima est, uno inertiam, altero iustitiam appetente. Tertia consideratio est, ne iusti iniusto aptentur, ideo dictum est, populum populi meliorem, dum necesse est unum superare alterum, praecellentem bonitate, dum iustus iniquum superat, et modestus luxuriosum. Sunt enim celestia salubria, terrena vero ineptiarum et tenebrarum simillima. Quarta consideratio, quod maior serviat minori: inveterata est enim malitia, quae a prima aetate concrevit. Benivolentia vero iuvenior, quia in novissimo oritur tempore, deficiente vitiorum pondere. Tunc enim incipit perpendere sensus principatum meliorem. Haec tamen pro nobis dicta sunt. Quis enim nesciat coelum nullius mali compotem, et qui morantur in eo angeli omnes boni, et in omnibus necessariis perfectissimi? In mundum autem antiquior prudentia, et vetustiori iniquitatis ac insipientiae; aliarumque virtutum sapientia singulae: ita in genere humano e contrario habent sui: Bonum enim, ut dixi, serotinum et adventicium, pravitas ab infantia pene consistit, sed tamen regitur a iuveniore, non temporis lege, sed naturae.

(§. 158.) *Quare dixit: Completi sunt dies eius, ut pareret?*

Quia prudentium germina non sunt minus perfecta, nec diebus diminuta, sed plena et integra. Ex perfectis numeris dictum constat pro parte narrationis. Intellectus vero subtilis hoc sapit, cum studiosa anima saginata fuerit sapientiae institutis quibus vice meridiani luminis totus animus illustratur. Tunc incipit generare contrarietates cogitationum, quibus sanatae (*marg.* sancta) profanis inter sunt.

P. A.

(§. 159.) *Quid est: Erant gemini in utero eius?* 367

Dictum oratoriae patet, certum est: morali vero

styla non oportet ignorare, sicut ex una stirpe duo oriuntur rami, ita ex una mente melior et deterior species nascitur. Et quidem gemina sunt pro natura, cunctante anima pro utrorumque obsequio: per absentiam enim unius obsecundat altero, simili vitio valitudinis corporalis. Libido enim et dolor ex una radice, secundum Poeticum carmen. Agitante enim libidine, dolor caelatur. Porro si is tenuerit, illa subducitur. Ita omnes virtutes contra malitiam habentur, e contra malitiarum momenta virtutibus adversantur. Caelatur enim pudicitia adveniente luxuria, et iustitia per iniquitatem, et audacia per trepidantiam.

(§. 160.) *Ut quid primogenitus totus rubens, et pilosus ut pellis.* P. A. 368

Densitas vice rabientis bestiae ex ira. Rubescit enim in sanguineum visum, et moribus insuavis ut pellis, et eo amplius densus ut gravatum ex astuta petulantia, non ex natura, ideo facile capitur. Quanto enim sperat effugere pravus, tanto facilius capitur a prudentibus. Differt tamen primogenitus primitivo, est enim ille sensus foemineus, alter vero masculinus principalis virtutis, cui proprium est generare. Adeo primogenitus melior, pravus vero primitivus fluxu materiali passibilis more sui nexu enixus. Unde etiam in rebus certis incorporales virtutes merito primogenitae vocantur. Quas nonnulli figuras ac formas vocantes P. A. mensuras et normas rerum, sensibilia autem non ita. 369 Sunt enim figurae sine patre, inde materialem sensum factorum matrem appellant.

(§. 161.) *Quare nomen illi imponitur Esau, qui interpretatur factura, vel rubor?*

Utrumque mores insinuat malitiae, fictionibus enim plenus et infidus, nec quicquam integrum exercendo, nec facile flectitur, tali ligno similando, quod facile prius frangitur quam curvatur.

(§. 162.) *Quare dixit: Post haec exivit frater eius?*

Germana sunt virtus et malitia, unius animae foetus. Dimicantur autem et litigant quodammodo adhaerentia, dissocietatem desiderant, separata vero et liberata distant.

(§. 163.) *Ut quid manus secundi apprehenderat calcaneum alterius?* P. A 371

Quoniam studiosus animus captator est et naturaliter strenuus, semper arcendo vitium et minime ei fiduciam permittendo, ne quando erigatur. Tenere ergo calcaneum fortissimae mentis est, et optimi luctatoris non admittendis malum exacervari. Quod vero tenetur, infirmum est. Haec igitur si quis non auribus, sed mentis intuitu recordetur, inveniet facultates virtutis idoneas. Praesidente enim animo et praevalente, vitium vincitur et claudicat, hoc modo benivolentia possidebit. Qui vero (*marg.* merito) supplantator dictus est, Iacob. (*Sequentia interpres add.* Non consideravit, quod post cxx. annos Rebecca concipit, tam scriptura divina praesagiente totidem annos in peregrinatione moratur, unum e filiis pro necessitudine nuptiarum).

(§. 164.) *Quare sexaginta annorum dicitur generasse Isaac?*

Sexagenaria aetas (*marg.* meta) inexcusabilis et urgentissima est in mundo, est enim quinquagenarius in id ipsum numero, nec non etiam ipsam quam habet elegantiam in unionibus sextilitas, hunc in denariis sexagenitas, equidem sextili interstitio omnia creantur. Per sexagenitatem vero vir perfectus secundum saeculi proximitatem. Sicut enim sexagenitas affinis sextilitatis, ita vir stenuus omni mundo propinquus, ideo in creatura mundana et immaculata caelesti censura efferuntur. Caduca vero et infirma, quae a philosophis sublunaria appellantur, pro terrenis: ac per P. A 371

hoc germina studiosi viri discerni oportet a mortalitate, filiorum enim alter coelestis, alter terrenus.

(§. 165.) *Quare Esau venator et ruralis, Iacob vero simplex, per innocentiam habitans domum?*

Locus allegoriae capax est. Pravus enim et captator, et rusticus. Sicut enim venantibus consuetudo est, canibus et bestiis conversari, ita pravus vitio maliliarum feris assimilatur, sine lenitate et temperantia mentem regendo. Etiam canibus comparatur, qui iusto plus satiati ad rabiem et furorem erumpunt. P. A. 372 Praeterea ruralis exors civitatis, ut refuga legum atque (*marg.* et aequae) popularitatis alienus, iugum iustitiae vitando nullo sequitur bono; mansuetudinis et benivolentiae inimicus, quibus fortunae hominum consistere videntur. Urbanus autem in utroque viget sine fictione domum habitando, infictum igitur insinuat pro simplicitate, sine blanditiis, sine insidiis, sine illecebris, quae sunt atrocitatis fomenta: ita ruralitas dissipat statum domesticum, ubi paterfamilias dispensabilis, ut civili albo conscriptus et disciplinarum proximus abest, ac per hoc non fallitur, qui intelligit regimen civilitatis familiarem esse dispensationem, ita enim status domesticus stabilis habetur.

(§. 166.) *Quare dicitur Isaac dilexisse Esau, Rebecca vero diligebat Iacob?*

Quis non miretur nominum positionem, tam recte et aptissime rebus consonantem? Dicendo enim dilexit, P. A. 373 transactum insinuat tempus: quod vero diligitur adest utrique, et sempiternatur sine fine defectionis, et forsitan prava conversatio licet florescat, temporalis, utpute diurna, non diuturna est. Respui (*marg.* reprobi.) vero mores immortales impoenitibiles.

(§. 167.) *Quare ab uno pro causa venationis diligebatur, mater vero sine causa?*

Sapientissime dictum est. Studiosus vero (*marg.* enim) ex utraque parte diligitur, adeo nonnulli imitantes Mosen, pro laude virtutis aemulantur verbo tantummodo gloriam capere, inde huiusmodi viri per occasionem diliguntur. Ait enim scriptura. Dilexit eum, quod venatio illius esca fuit ei naturalis, suumque edictum est: non enim quae capiuntur ab eo, esca eius est, sed illius ipsius mali venatio, dum superbia capitur. Pascitur enim sapientis animus melius cum poterit venare malitiam, et contraria superare.

P.

(§. 168.) *Quid est dictum: Coxit Iacob cocturam?* 37

Risusne videbitur dictum? Scio in huiusmodi dicto insipientibus et fluxidolis, qui nullo momento virtutes cernunt, secundum prudentiam (*marg.* imprudentiam) suam divinas lectiones pensitantes, quae tam caute praescriptae sunt. Sicut enim caeci tactu tantum corpora tractant, non decus coloris, non formas, neque figuras, vel quicquam aliud qualitatis testimonium probantes, ita minus docti et inertis animae oculi privantur in sermone narrationis occupati, non scrutare nomina Hebraica, non barbara intrinsecus perpendere possunt ad considerandam altitudinem mentis, maxime cum ipsa narratio conscientiam arguit impunitatis, et medelam suggerit ex aperto. — Quid enim pro frivola esca primitias minori cedit? Ut famulus ventris, vituperator, nullum continentiae zelum sectando, ita altiora intellectu huius dicti veritatis titulos commendat. Omne enim quod coquitur, amissa virtute, quam prius ha- P.
buit, dissolutum sit; quod poterat non coctum (*marg.* 37
contactum) nullo subiacere improperio, sed tanquam continentiae statu permanere. Ita prudens concupiscentiae nervos, et fortitudinem vitiorum destruit.

(§. 169.) *Quare dictum est: Venit Esau de campo deficiens?*

Apud quosdam defectio adiectio vocatur. Defectu enim mortalitate, immortalitas apponitur, pravus tamen pro inopia virtutis, non penuria ciborum aut poculorum defectus dicitur.

(§. 170.) *Quare dixit, Gustemus de hac coctura?*

Quia defectio, id est, amator vitiorum et inertissimus statim confitetur esuriem prudentiae, et extenuationem virtutis, cuius gratia degustare vitium Aeva festinat, qua tam esse coctorum fortitudinem pro illecebris suavitatis allecta (*marg.* adiecta) conditurа pro colore sanguineo, et familiari vitiorum. Semper enim passivis sequitur confusio, erubescentibus eis quod pessima bonis anteponat. P. A. 376

(§. 171.) *Quare vocatum est nomen eius Edom, quod translatum Graece dicitur rutilum, sive terrenum?*

Proprium vocabulum luxuriosi moris minus coelestia appetentis, terrena vero et fluxidola petentis, et inreprehensibilem vitam ne quidem in somnis cogitantis. Coloribus vero et saporibus subiectum, quibus per omnem sensum opprimitur.

(§. 172.) *Quare dixit: Vende primitias tuas mihi?*

Hoc dictum videtur fraudem insinuare, dum minor iura minoris (*lege*, maioris) usurpat. Sed studiosus, et parsimoniae amicus non fraudatur, sed profectus eius in hoc invenitur, sciens opes parvorum oportere succidi, ne amplius delictis suppeditantes decipiant animam, sed auferatur potius occasio omnis nostra malorum, et est utilissimus pro melioratione morum, ita non fraus, sed profectus acquiritur pro detrimento. Altiori sane intellectu scire oportet, sapientem non de animaliis aut praediis, vel pecuniis tractare, sed pro P. A. 377

constantia animae, quamvis primitiae sint et antiquiores singularum virtutum fontes, aquarum etiam pravus pro testimonio existimationis usurpat: Nullus enim ita insanus est, licet insipiens, ut palam profiteatur malitiam. Ait ergo illi subtiliter: Noli mentiri, ne tanquam in speculo (*marg.* spectaculo) ficta veritate polluaris, sed confitere iam nunc alienam morum tuorum esse sapientiam, cuius extraneus iam factus es. Haec enim proxima et propria est prudentibus viris.

P. A.

(173.) *Quare ita respondit: Ecce ego pergam mori, et ad quid mihi primitiae istae?* 378

Eloquium dicti probatissimum est. Revera enim vita pravi ad mortem festinat per singulos dies. Nec enim meditando adeo non dixit: ad quid mihi *primitia? Quäe dirigunt virtutem et beatitudinem, ut quid mihi habeo enim praerogativam libidinis et luxuriae, et quaequae horum similia videntur.

(§. 174.) *Quid est, depravavit Esau primitias suas?*
Divinum responsum consonat priori. Derogat enim et pravus studiosum, ut solertiam strenuus pravorum spernere facta. Impossibile est enim consensum invenire, et intemperantiam (*marg.* ex intemperantia).

P. A.

(§. 175.) *Quare fit famis super terram, prae famem ante factam temporibus Abraham.* 379

Ut quid adiecit et dixit: Super terram? Digne scrutandum est. Ubi enim alibi contingere potest, dum nefas caelum dicere huiusmodi contagio laedi. Sed forsitan allegorico more loquitur. Terrenus enim sensus circa nos corpus est, cui cum pura et sobria mens penetraverit, famem non ciborum, sed iniquitatis operatur. Perinde differentia est inter famem et famem. Prior enim indocilitatis penuriam fecerat, promoto et perfecto per eruditionem et doctrinam viro. No-

vissima vero dissipavit ea quae minus apta videbantur: naturaliter enim et sine doctrina virtutes acquiruntur obediente fortitudine. Ita utraque famis abundantiae et frugalitatis meliores ac laetiores (*marg.* lectiores).

P. A.

(§. 176.) *Quid est: Perrexit Isaac ad Abimelech* 380
regem Philistim in Gerara?

De dicto clarum est. Profectionis signum scrutatu autem diligentiori plus invenitur, et amplius panditur nominibus interpretatis. Abimelech enim paternus rex est, Philistim alienigenae, Gerara spes (*lege*, sepes).

(§. 177.) *Quare ait illi eloquium divinum: Ne descendas in Aegyptum?*

Pro tam certo oratorio dicto nihil obscurum videtur. Morali tamen discussione ita sentimus. Aegyptus interpretatur deprimentes. Deprimit autem et occupat mentem concupiscentia, tristitia, metus. P. A.
Perfectio igitur felicitati naturae pollicenti excellen- 381
tiam suggessit sermo divinus, nec in foveam vitiorum descendat, sed potius vegetat integritate mediocritatis suae contentum esse; quamquam sunt nonnulli in isto medio statu durantes pro inpossibilitate fragilitati, qui aut excellunt, paulatim ad summos virtutum terminos accedunt, pro nihilo terrestria reputantes diriguntur in altum.

(§. 178.) *Ut quid dixit illi: Inhabita, in quam tibi dixero terram. Esto autem incola in hac terra?*

Incolarum et possessorum differentia insinuatur, verbo quidem, utpote civitatis inhabitantium hominum: opere autem ipso animarum dicit affectum dissimili vita commorantium. Permittitur ergo sapienti incolatus pro spectaculo tantum et actu, inhabitare vero meliora sperare, quae tentorium nanque sensus aliae nostrum

corpus est; secundum immorantem in eo animam, quae sibi benivolentiam sectatur, pro advena habetur, memor matris civitatis in qua transmigratur, aforet etiam de qua divinus spiritus decernit et hortatur firmius illic habitare. Quae est autem digna civitas solertissimi viri, nisi ipsa virtus secundum eloquentiae titulos murata?

(§. 179.) *Quid est ergo: Tecum ero et benedicam te?*

Responsum divinum subsicivam continet cohae- P. A. 382
rente consequentia. Dei enim comitium benedictionem et complacationem paratissime praestat: ita per absentiam maledictionem, quia malum magnum insipientia eloquentiae inimica.

(§. 180.) *Quid est: Constituam iuramentum meum quod iuravi patri tuo?*

Unum illud interim dicetur quod dei verba iuramentorum fortiora, vel in quem iuravisset deus nisi in se, dicitur tamen iurare post nostra infirmitate. Existimamus enim iuracula hominum fortiora esse verborum. Deus vero beatus et propitius, non secundum suam magnitudinem iudicat, sed adversus generis possibilitatem. Vult sane laudare filium paternae generositatis dignum. Ita enim confirmentur filio paternae foedens (*marg.* in utroque exemplari paris vetustatis ita legebatur, credo legendum, paterni foederis.) oracula, cum similis eius gestorum virtus autori commendatur. Cessate nunc generis nobilitatem laudantes P. A.
divinis literis, audita veritate, poenitemini, instrui- 383
mur non illos vocare generosos, qui ex bonis procreantur parentibus, sed aemulatores paternae pietatis. Iniustum est minus ultroneum bonum laudare, nec enim per cuiusdam consilium nascimur. Ita enim minus spontanea bonitas pro nihilo imputatur, quoniam spon-

taneum melioris actus testimonium est, et paterna imitatio.

(§. 181.) *Quid est: Multiplicabo semen tuum sicut stellas coeli?*

Utraque hic promuntur, quibus natura universitatis constat pro censu quantitatis atque qualitatis. Pro uno enim dictum est, multiplicabo: pro altero, sicut stellas coeli. Ita puras et splendidas et insignem sortitas ordinem, et suo autori immortabili cursu votus promisit luminosum (*marg*. numerosum) semen filiorum, qui omnes per omnia coelipetas etherios dum hos, aliasque regiones illustrantes.

P. A.

(§. 182.) *Quid est: Dabo semini tuo omnem terram* 384 *istam?*

Dictum declarat, utpote dei decreto pronuntiatum quod solus ille ditissimus est sapiens, et omnia eius esse. Ad intellectum vero donabo tibi omnem censum terrenum, ut principatum quendam subiectum: Volo enim te non ex hac opes flatare, vel foenora exigere, ex intemperantia vitiorum acquisita, sed loco imperatoris praesidentem universa subiecta habere nemini subiectum.

(§. 183.) *Quid est: Benedicentur in nomine tuo omnes gentes terrae?*

Pensa declaratione dicti, intellectus actior huiusmodi est: Omnes gentes figuras esse terreni corporis nostri, quorum per singulos sensus singula vitia nascuntur, meliorantur vero sobrium sortita praesidem, utraque recte regentem secundum Poeticum carmen. Rex benivolus artifex est. Fiunt autem peiora, si princeps auditoris mali mores sectetur severissimi P. A. agitatoris, qui impetum equorum retundere non prae- 385 valens, vehementia velocitatis suae obruitur.

(§. 184.) *Quare dixit: Pro eo quod audivit pater tuus, et custodivit praecepta mea et mandata mea et iustificationes meas?*

Haec mea praeclara bona divinae virtutis domestica, illis destinantur hominibus paucis vel plurimis pro donis, qui plura disciplina sapientiam et iustitiam synceram sectantur, quorum spes praeponitur in autorem peractis mandatis atque praeceptis. Praecepit enim ut autor, his qui absque timore non facilius obtemperant, mandat vero supplicibus suis ut amicus. Iustificationes vero et legitima hominibus destinantur nimiae providentiae plena. Legis vero (*marg.* nanque) naturali iustificationes pertinent, legitima vero adoptivae ita lex erit iustitiae et iustitia legis.

P. A.

(§. 185.) *Quare dixit: Incolaveritis, ac incola Gerara?* 386

Gerara interpretatur maceries, quam per allegoriam dicimus esse factum (*marg.* statum) eorum quare circa corpus et extra corpus vana et igneas (*marg.* inanes) glorias figurantem huius maceriae habitator non sine aerumna plurimis serviendo discretis dominis, quorum minas tolerando tanquam pecus infructuosa spe occupatus, quae 'nullius momenti' sunt ut prima potire (*marg.* potare) cogitatur. Incola vero spem sibi recondit futurae libertatis, contentus ad tempus necessitati, cuius spem facillime effugiet cum illecebris eius.

(§. 186.) *Qui sunt illi viri, quos scriptura meminit.*

Singulare sumet animarum petes, (*marg.* alias, singularum animarum partes) cogitationes sunt quasi habitatores, ut puta partem eloquentiae promeritis sapientiae vel insapientiae, partes iracundiae pro virtute aut trepidantia, pars concupiscentiae pro pudicitia et luxuria, et quidem nutritorius panis cibus et potus

exigitur: singuli quoque sensuum, singula delecta- P. A.
menta requirunt. Maceriae tamen habet locus pro- 387
prios habitatores suis consiliis inter perversos (*marg.* interpensos) pro spe corporis et extra corpus. Inde etiam violare conantur puras et immaculatas mentes.

(§. 187.) *Quid est: Factus est longaevus illic.*

Incolare diuturno videtur, pro diuturno intervallo, deo amabilis anima et deo dedita. Quaeque autem sunt extra loca, et meliora sunt et sine tempore: Locus enim et tempus germana sunt et simul substituta, et pariter agitata.

(§. 188.) *Cuiusmodi lusus videtur, quem prospiciens Abimelech de fenestra vidit Isaac ludentem cum uxore sua Rebecca.*

Ex dicto quidem coitus insinuatur viri ad uxorem. Per intelligentiam vero aestimamus non omnem iocum vituperabilem, est enim et necessarius pro auspiciis innocentiae, simplicitatis et purae iucunditatis. Nec enim vexat astutia puerilem aetatem. Unde etiam puerorum nominatio et lusus similat in Graeco. Superveniente autem perfectorum delectatione facile transiguntur. Est etiam in ipsis iocositas, cuius elongan- P. A.
tur malivoli mores, tristem vitam petentes et anxiam. 388
Studiosi vero praeterea delectantur in bonis operibus semper, non tantum homines semoti malorum, sed etiam animae disiunctae corporibus, aut sine nodo corporis liberae, praecipue daemones, quos religiosus Moses angelos solet nominare. Ipsaeque stellae in quibus intelligibiles et divinae generantur, et immixtae, vel potius semotae tristitiarum formae terrenae laetitiae a pace similiter et omne coelum et mundus, (*marg.* omni coelo metuendus) quia animal est et rationabile, et animal insigne, et philosophia plenum, ideoque sine tristitia sine timore, plenum potius libertate. Di-

citur quoque etiam pater et curator universitatis semper digno suo lusu delectari. Delectatur enim in splendore virtutum, et creaturarum suarum universitate. Invisibili ergo exemplari ex incorporalibus P. A.
figuris constituto, merito mensurae universorum in 389
ipsius visibiles sunt pro imitaculo verae atque syncerae supernae imaginis. Quapropter sapiens finem perfectum aestimando assimilare deo tunc capit nascibilem innato coniectum, festinat non deesse huius similitudinis et iucunditatis, cuius causa de re dicitur, cum firma et indeclinabili similitudine, cui nomen Rebecca est, perseverantia interpretata, aut pro sempiterna hilaritate anima delectatur. Hanc portionem nullus habebit malorum, non aptus fit nuptiis religiosae ac piae suavitatis, munus tamen tanquam de fenestra prospicit quidem, non tamen purum sentit utrorumque iugum, (*marg.* iocum) cuius mens dubitat citius (*marg.* acutius) cernere meliora, solet enim suam consuetudinem pro plenitudine laudis accipere.

P. A.
(§. 189.) *Quid est: Seminavit in illo anno, et in-* 390
venit centesinarium hordeum?

Anni tempus perfectum ex omnibus anniversariis momentis constat, cuius ex nomine intelligitur apud se, et infra se omnia habere. Sanctus etenim numerus est centenarius de decimatione composita virtus dicto perfecte testante, studiosum et in cultura et in omni vita posse dirigi, semperque eius germina ampliantur plus quam pridem. Intelligentia subtilior. Hordeum hominibus et animalibus esca est, nobis autem mens, homo, sensus, anima. Cum ergo rerum frugalitas deerit, praeparat anima se, utpote seges optima, et fit capax abundantiarum virtutis, et germina benevolentiae multiplicantur, deo palam pro- P. A.
ferente certa ex invisibili suo thesauro, ut utraque 391
res beneficia sentiat, persona videlicet atque rationa-

bilis, per unam eandemque gratiam perfectae divinitatis, quae est primitiva numeri sanctioris.

(§. 190.) *Quid est: Procedens maior fiebat, quousque maior factus est valde.*

Certo existente oratorio dicto, intellectus ita examinetur. Certum est secundum similitudinem perfecti numeri et omnia continentis, anni prudentiam crescere, primo interim gradu provectam. Cum autem inceperis ampliare, iam non pro nascibilibus, sed pro incomparabilibus mente occupantur.

(§. 191.) *Ut quid haec quae foderunt pueri patris eius, dissipantes obstruunt Philistinenses?*

Geminam nunciat causam lectio. Unam qua parvis (pravis) mos est nullos titulos insignis memoriae relinquere, quod benivoli pro capessenda gloria student. Secunda, pro invidia et livore prosperitatis communem despicientibus utilitatem, malentes laedi potius quam sentire beneficia. Nemo vetabit fontem o stolidissimi hominum bonis provisas in usu, quodque indigentiae vestrae proficientes pulsavit aliquis, pro his dicendo nullam extare invidiosis defensionem rationabilitatis, P. A.
pro dispendio accipientibus optimorum virorum gratias, 392
sed altae mentis coniectura hoc exposcit, fossuras puteorum auspicia esse disciplinarum, quarum singulae, altaeque viae finis sitientibus potus est. Earum (*marg.* Harum) ergo amatores, iniectam obstrusionem, quae pro ignorantia accipitur, expurgant per observantiam institutorum. Adeo perfectus huiusmodi fossuras non facit: est enim plenus scientiae, sed pueri quos di- P. A.
gnos sui ministerii arbitratur. Sunt autem ii, qui modo 393
eruditioni dantur, paulatim accedentes in altum, quousque attingant in finem. Hi quidem bonum desiderium prosequentes, dignum inveniunt fructum. Alienigenarum vero mens, pro invidia prosperitatis decipere co-

natur opportunitatis, quibus doctrinae pro promptis gressibus crescunt, terram iniicientes, hoc est, terrenae concupiscentiae pondus, quibus gravata mens premitur et sine philosophia remanet.

(§. 192.) *Quare Abimelech dixit ad Isaac: Perge a nobis, quia possibilior nobis factus es?*

Pessimum invidiae virus, et vituperabile, ita pravus, utpote caecus, disiungere conatur virum prudentem verbo quidem a civitate, ipsa autem re de anima sua cum clausula livoris ingestae. Ait enim, Possibilior factus es nobis, utpote infirmitatem optando his qui diriguntur, cum possit congratulari melioribus, et in utrisque proficere, maxime philosophiae titulis, quorum omnes unanimes esse oportuerat.

(§. 193.) *Ut quid obstrusa putea rursus effodit?*

Spontaneae clementiae et humilitatis prudens, nulla detentus saeva memoria, superare dignatur adversarios: non mala pro malis, sed per beneficia; sensus tamen P. A.
alterior hoc advocatur mens deo dedita, licet ad tem- 394
pus decipiatur supradictis quibusdam molestiarum ponderibus, coeni vice inquietantibus et occupantibus, exportare eas et revelare novit, ut interim possit pristinos sapientiae splendores sine ullo impedimento recuperare.

(§. 194.) *Ut quid eadem vocabula posuit puteis quae etiam praeter* (*lege* pater) *eius?*

Aemulus paternae pietatis honorem sibi referens per (*marg.* simul pro) operis industria, et fossatim purgare sollicitus est, ne omnino praevaleat invidia in terram eorum. Inde consequens erat, procedentem in operibus etiam nomina confirmare. Illud quoque dicetur quod semetipsos amantibus studiosius, inimicus videtur qui diligere solet merita digna iustitiarum et veritatis, quas utrasque sectatur amator integritatis, nihil auferen-

do alienum, licet diu obolita ipse nimio sudore potuit invenire. Veritatem vero in omnibus imitando, et P. A. paternam operum constitutionem, nominumque firmita- 395 tem, quibus etiam mens cautior nuntiatur: Proprietates enim nominum a sapientibus positae ipsarum rerum indices sunt, tanquam de speculo declarantes suarum formarum conditiones. Inde patri directa singulorum vocabula sufficere certus, praevidit ne imitatis (*marg.* mutatis) nominibus imitationem (*marg.* immutationem) res capiat, ut solet in Geometriae figuris, quarum singulae suis vocantur momentis, quas si quis mutare voluerit, mutatur etiam sensus natura.

(§. 195.) *Ut quid in valle Gerarae putei esse dicuntur?*

Interpretatur Gerara incolatus. Hoc auspicabile dictum gemino sensu nanciscendum. Incola enim aut consentit habitatoribus aut alienatur. Dum ergo consentit, obstrusio pares boni pectoris. Alienatio vero purgationis insinuat auspicium, dum exhortatur anima ex usitatis, in altitudine disciplinarum ministrare: ideo maceries incolato comparatur, conspirando enim consuetis locorum fallaciis, novitio, humili, et valloso statu perdurat. Demigrare autem cupiens, erigitur ad titulos virtutis, in quibus si sollicitus fuerit, iam quartum requirit titulum, pro his quae desiderat, et derelicta valle cum trinitate puteorum egreditur expeditissime, separatus ab insidia et ambiguitate. Revera enim offendebat erumnis detentus miserrimis, titulo infatigatae et minus laboriosae libertatis *).

*) Quae nunc sequuntur, ea in codd. Armeniis non leguntur, suntque argumenta aut immutata ab interprete Latino aut prorsus excogitata. *Auch.*

(§. 1.) *Quare in primo dimicantur, secundo iudicantur, in tertio cessant. Et primum vocatur iniuria, secundum inimicitia, tertium speciositas?*

Haec pignora sunt industriae utpote aliquo in studiosam inducto disciplinam. Est enim dimicatio, dum amatores doctrinae ad institutores conferunt opponentes magistros torpori animae. Cum autem fuerit obstinatissima perseverantia, et studiosa exercitatio, iam non litigium, sed iudicium est, cessante laesura congrue P. A. rationis est altius examen requirere. Provecto nanque 396 amatore disciplinarum, infirmantur alienigenae moris eruditionis abdicato litigio atque iudicio, ac per hoc merito prima momenta pro iniuriis, accepta sunt. Patimur enim iniuriam desiderantes, amor obtinet firmitatem. In secundo autem inimicos sentimus eos, non praevalentibus nocere alienigenarum moribus, inanem exaggerantibus inimicitiam. Tertia igitur speciositas et quia perfecta melioratio confusionem affert inimicis, inanis enim revelata est et pravitas iniuriarum, et inimicitiarum insolentia.

(§. 2.) *Quid est: Ascendit inde ad puteum, sed suspensum?*

Qui enim adhuc docetur, licet promoverit et creverit, nihilominus religionis moras sortitur. Cur autem perfectis approximaverit, altiores facit commemorationes. Ait enim. Puteus quaterni numeri, et in ipso numero fallit, (*marg.* Verba sunt interpretis, quisquis hic tandem fuerit.) Puteus enim iuramenti filia septima est, quod Hebraice legitur Bersabace Berfilia Sabeae septima. Iam pervide quanta est unitas in Mathematico tractatu, et hic in prioribus translatis libris ex aperto dicente Philone quarta in omnibus corporibus et incorporalibus preciosa est pro numero quidem qui accensus est decem: in figuris autem quod secundum eam soliditatis natura constat, post signum et elogium, secundum

Musicos vero omnes armonias continet, quadralitatem pertinacitate, in dimidialitatem et per omnes in duplicitate et bis per omnes in quadruplicatione haec inquit in incorporalibus. Corporalibus vero elementa mundi quatuor totidem anni momenta, debuit prius corporalia pandere, postmodum incorporalia. Hic enim ipse pro incorporalibus prosequendo coitum viri et mulieris quatuor habere vices, quod turpissimum est interpretare, ne forte quidam servi dei amatores esse eorum existiment. Videtur mihi Philo ritum Iudeorum sectavisse, linguam imprauisse. Si enim septimum composuisset, viginti et octo metas pacis invenisset. Denique post momenta lamentationis titulum pacis enixa est Bersabee. Quapropter inquit Moses, laudando quartum numerum sanctum et gloriosum protestatur. Ut quid autem iuramentum dicitur, in opere ipso declarabo post modicum in familiari capitulo, totus liber translatus nihil tale continuit, sed coetus (*marg.* coactus) effugere conatur.

(§. 3.) *Ut quid in nocte dominus visitatur, et ait: Ego sum deus patris tui, ne timeas, tecum enim sum?*

Familiarissimum tempus animae speculatoriae, nox vagis erroribus meridianis, et vanis aspectibus liberata, ac per hoc nec metus pulsat, nec vacillat cogitatus absente timore, caret autem timore pacatissima mens, cum divinitati pervigilat perseveranter. Habet tamen lectio necessarium modum, ne quis procerum praesumat facile occasionibus, sed prioris acquirat meritis, digne enim dicendo: Ego sum deus patris tui, generis censuram declaravit. Tecum autem sum pro tua et ipsi vigilantia, cuius causa non indignatur universorum pater indignum visitare eum invisibilis animarum medicus.

(§. 4.) *Quare Dominus* (*marg. addit*, Deus) *visitatus ostendit semetipsum deum?*

Dominus quidem regni et dominatoris nomen est.

Deus autem appellatur pro beneficiis, quibus certius manifestatur, quoniam sapientiam non inter subiectos ut rex, sed inter amicos benefaciendo dinumerat. Poterat Philo pluribus invehere, nisi computo uteretur Mathematico.

(§. 5.) *Quare dicendo benedixi te, adiecit, et multiplicabo semen tuum propter patrem tuum?*

Spontaneae disciplinae titulus perfectus, ob nullam aliam causam divinam promeretur gratiam, nisi pro se ac pro suavitate. Iuvenior autem moribus et adhuc erudiens non propter se, sed pro meritis provectae doctrinae, cuius sapientia pro principali exemplo discentibus praeponitur, ad nanciscendam spem meliorum. Possunt enim hac aemulatione parentibus similare.

P. A.
(§. 6.) *Quare aedificando illic altarium, non obtulit* 397
sacrificium, sed invocato nomine domini fixit tabernaculum suum?

Sacrificia prae omnibus bonis sine sanguine, et victima animalium pronorum participatio sapientiae alienarum esse credunt, qui puro pectore placere deo desiderant, cuius gratia sufficere credit invocationis autoris virtutem, qua princeps atque dominator est universitatis, nullius egens. Ita illic figere dicitur tabernaculum suum, suam nempe virtutem, in qua puritas illa animae inhabita commoratur, (*marg.* inhabitare commemoratur.) firmiter sciens, dominum universorum principem sine ulla esse penuria. O pura credulitas, quae factas pridem frugum centesimas excellit.

(§. 7.) *Quare post quartam putei fossuram a pueris factam, exiit Abimelech ad eum, et Acho* (*marg.* Acoza) *thalami praepositus, et Phicho princeps militiae?*

Videntur mihi exploratores potius, quam pro-

foedere amicitiarum advenisse, in utroque parati ad praelium, si infirmum viderint: ad pacem, si potentiorem. Sensu tamen subtiliori intelligitur quartus, ut tamen in numeris insignis est, in quo constitutus studiosus per omnem felicitatem provehitur. Sequitur tamen etiam valde perfecto contraria virtus praestolanti et observanti ad incurrendum. Et est huius fortitudo tres animae partes: mentis acumen rationabile, et animositas, et desiderium. Pro acumine quidem (*marg.* ergo) rex, animositate princeps militiae, concupiscentia Phichol, qui libidinis videtur esse provisor. Ocholach quidem regna parcentur (*marg.* parenter) ex utraque manu stipatus, hinc atque hinc suo protectu prohibundus, obtinente enim iracundia ut princeps militiae operatur, eo amplius pandimus dictum ex nominum translatione, est Abimelech Alido (*marg.* Ocholach), Phichol iracundia.

(§. 8.) *Quare dicentibus et nunc benedictus a domino facit coenam; et manducaverunt et biberunt?*

Non pro laude sua hospitio rogat, nec novit blandire strenuus, aut procacem medelam sapiens affectatur, sed propositis iracundiis quibus exagitati praesidere terrena sortiti sunt, nunc confitetur unum universitatis deum, benedictum eum confitentur, sed continuatione sermonis etiam praeteritum aevum declarant, quoniam et nunc et a principio ipse est sine immutatione, vel diminutione benedictionis, quem nosipsi suspectum habuimus, nunc vero absit omnis invidia. Suscepta igitur eorum poenitentia, mensura participantur dulcedines pro existimatione, pro veritatis autem allegoriae, pro hospitio quid ipse facit convocando esse trans vos (*marg.* strenuos), qui non perdurant in delictis, utpote propitialis et clementissimae naturae, hoc modo eos suscipiendo pro cibis et potis disciplinae, atque sapientiae spectaculis saginant, qua-

rum esuriem et sitim confessi, iam nunc fruniscuntur, ut qui destinati perrexerunt, cum salute venerunt. Quidam adversarii mores ad animam nocendam, sed ex contagio virtutis sine dispendio etiam profecerunt, unde cum salute liberatos, a plurimis vitiorum nexibus insinuat curatos, praecipue et uno medicamentorum remedio pietatis.

(§. 9.) *Quare pergentibus pueris Isaac, venientes qui quartum puteum foderunt, dixerunt non invenisse aquam?*

Quod et iuramentum vocat, et civitatem, puteum iuramenti, fallit. Post iuramenta autoris, quicquid agit iustus, hoc foedere firmari sperat secundum quadrinitatis virtutem. Unde etiam valde ait severissimam vocamus virtutem, spectatissimam ad capessendum intellectum: obscure autem sensualia occupantem pro incertis eorum momentis, cunctantur enim, et immutationem capiunt variis conditionum nutibus. Nuntiat itaque divinus sermo post nativitatem quarti filii, stabilitatem non sterilitatem in creatione maxime incorporalis et intelligibilis substantiae: haec etenim ad quartum usque tenditur. Sensualis vero quinione incipit, quam non sine mercede nominavit. Naturaliter itaque quoniam finis incorporalium usque in quarto est, totius autem rei, et totius disciplinae terminus hominum incertus est, deo autem manifestus, ideo in quarto puteo non inveniunt aquam. Sicut enim pu- P. A
teum fodientes aquam requirunt, ita etiam disciplinam 301
sectantes finem explorant, quod est impossibile hominibus revelari. Et quidem superbi mentientes, solent affirmare se summos esse Musicos, summos grammaticos, transisse vero et Philosophiae grumos, et sapientiae et totius disciplinae et virtutis metas. Astutus vero, et non sui cultor vel sui laudator, confitetur ex aperto quantum deest a fine, et iuratus tali

foedere conscientiam commendat, quod nihil perfecte homo nosse potest. Hic aliena loquitur qui tot capitulis se existimat tantum scire, finis enim scientiae deo tantum recondita est. Quem etiam testem animae vocat, quoniam pura conscientia confitetur suam ignorantiam. Sola enim novit anima, quoniam nihil novit firmiter. Iuramentum igitur nihil est aliud: testimonium dei fidele, atque solidissimum. Si fidele est, certum est, nec placet illi incerta credulitas.

(§. 10.) *Quare Esau quadragenarius accepit uxorem Iudith filiam Beher Cetthei, et Barhatnath filiam Elom Heuaei?*

Nulla quaestio requiritur ex dicto, relatio antem intelligibilis naturaliter continet, Primo quod aequiparatus annorum numerus nuptiis aptus est, et in hoc festinat pervenire. Quis enim non optabit usque ad verbum vel ad quantum videtur imitare potiora. Ut ita similitudinem rerum attingat, ita in hoc pravus et commentis eruditus subornatur insignium rerum titulis, cum sit denotationis non extraneus. Primus gradus ambigitur per fallaciam deferendo, et utpote ignorando insipiens lucem et tenebras, nigrum et splendidum, bonum et malum, et alia huiuscemodi aequa ipse per numerum, possibilitate vero non solum disparia, verum etiam contraria. Et haec quidam digna zelo (*marg.* coelo illo) tartareo. Inde putans prima sua commenta dirigi, et altera superducit consilia, quorum reatum verborum suffragio caelat. Accepit ergo duas uxores, quas Chaldaei vocant Iudith et Basemath. Quarum una interpretatur laudatrix, secunda nominata. Vides qua festinat viri similitudo? Se laudari atque nominari. Ego non negabo Hebraica lingua, et Syrorum loquela Basemath, suavitatem interpretari. Nominata autem Sema dicitur, non Basemath. Hoc ergo pravus ambitur, non veritate, sed fictis alatus argumentis. Nigrae enim genera-

tionis est Cetheus qui excessus interpretatur, cuius merita sectando, nomine scilicet tantum et vanae gloriae, digno domicilio habetur bestiarum. Hevet enim serpens interpretantur, excelsus atque mentis Cetheus et bestiarum merita figurae sunt ferarum, quibus cari sunt famuli iracundiae et concupiscentiae, adeo aptissime interpretantur imas atque inferiores sortitus concupiscentiae, regiones. Alterius autem uxoris nominatae pater Elom arietis est impetus, pro auspitio furiae.

(§. 11.) *Quare has ipsas dixit contendere Isaac et Rebeccae?*

Non utique ex consensu, nec enim consonat pondus figurae et concupiscentiae autori mentis. Veruntamen consistere conantur litigia adversus bonorum perseverantiam, quae est Rebecca, et turbelas et contentiones opponant, scientes illorum regimen suam esse dissipationem.

(196.) *Quid est. Postquam senuit Isaac caligati sunt oculi eius?* P. A 399

Ad videndum oratoriam partem examinantes asserunt pro quadam utilitate provectum oculos habuisse infirmos, post modo enim sanatus aciem habuit luminum. Et contigit utiliter, ne benedictionis indignus accipiat, siquidem verisimili ratione disserunt. Non tamen hac usque scripturae decus definitur, sed altioribus titulis allegoriam cautius extendi. Congrue enim dictum est, non quia senuit caligati sunt oculi eius, sed postquam senectuti moravit, eo plus senuit omne corpus. Post senectutem ergo, hoc est, cum decidendo mutaverit. Tunc enim dei feratur anima sensibili obscure cernendo, intelligibilia vero acutissime intuetur, si tamen etiam hoc edicere proprium est. Detentus enim ad prophetandum, non suis utitur consiliis, sed divino spiritu P. A
subsona praesagit. Et propheta quidem pro organo, 400

deus autem propheta, cuius organi plectrum verbum est eius, percutientis per valde aptissimam armoniam suam, per quam edicta nuntiantur superna.

(§. 197.) *Quare dixit maiori filio: Accipe vas tuum pharetram, et arcum?*

Dicto declarato allegoria talis est. Subsignat enim pravum nihil pacificum sentire, gaudere praelio, et paratura belli, natura quidem audacem, et plus timidum, uno enim loco versatur contumatia et timiditas ut sorores, cuius causa non utitur armis aptis constantiae virtuti, sed sagittis pro inertia timiditatis: uno enim certamine devitantes longiter ulciscere machinantur.

(§. 198.) *Quid est: Cape mihi venationem et fac mihi epulas sicut amo, et affer mihi ut manducem, quatenus benedicat te anima mea antequam moriar?*

Oratoria pars, ut mihi videtur, huiusmodi intellectum suggerit: duobus existentibus filiis, uno benivolo, altero noxio, noxium benedicere vult, non anteponendo alterius, sed qui novit illum etiam per semet benedictionis dignum: pravum vero suis moribus prohibendum pro una tantum spe salutis oracula patris habentem, quae nisi impetraverit, omnium foret infelicissimus. Altiori autem sensu dicetur. Primum illi det (*marg.* ille vadit) non animalia capere, sed venare pessima et ferocissima vitia, uti more immanissimi animalis, ulciscatur illas et perimat. Secundo, ut praevalere possit, non ut ei mos est, sed ut patrem libet. Omnis enim esca prudenti optime per intellectus et sermones stetit renuas (*marg.* et strenuas) operas. Si ergo coeperit pessimorum vitiorum voraginem, et pro esca sua suaviter mihi condas et offeras amabiliter mihi, demonstrando istam tuam operam, reficiar quidem ego tuis meliorationibus, atque succesibus: optabit autem tibi

P. A. 401

bona non compositus ego homo, sed quod est in me augustissima sobrietas animae.

(§. 199.) *Ut quid Rebecca his auditis ait ad Iacob filium suum: Audivi patrem tuum loquentem ad Esau fratrem tuum.*

Bene atque observantissime hunc quidem Iacob, filium autem suum minime, constantissimi enim et ornatissimi mores perseverantiae, ne post merito vacatur; procax vero et iners nequaquam illum, itaque sors in pace foecundatur (*marg.* fundatur) et requie, huius vero non ita, quamvis enim constantissimi et temerarii fratres sint, attamen possunt sibi esse contrarii.

(§. 200.) *Quid est: Nunc ergo fili audi me et perge ad oves et accipe mihi inde duos hoedos molles Aegyptios* (*marg.* et optimos), *et fac cito eos patri tuo escas ut amat, et manducabit et benedicat te ante mortem?*

Vastitas corporis, et insita robustis certa est ex praeparatione epularum: duos nanque pingues hoedos sumere pelorii corporis est, cum nimietate fortitudinis; quae omnem palestricosibilitatem superat, et si in senectute duobus utitur hoedis pro cibo, quotiens putas in iuventute? Hoc non pro aviditate dictum, continens enim fuit, ut nemo alter, sed pro mira quadam structura dum oportet sectatores virtutum, et tanti generis autores mirabile magnitudinis corpus habitare. Sed haec transitoria via dicitur, illud vero praecipue dicendum est: Sententiae solertissimorum non dimicantur inter se, ut quidam putaverunt, horum enim armonia inseparabiliter sibi consonat, ad unum enim terminum festinat, uno consilio freti. Ideo desiderat mater sibi similem digna nanciscere, pater vero non vult dehonestari ex eomet natum egestatem pessimi moris per misericordiam emendando. Haec oratorie partis redditio; eximio ra-

meo sensu, ita anima cultrix pietatis habet quendam perseverantiae affectum Hebraice dictum Rebeccam, habet palestricum suum quomodo natura Iacob, utpote ego in concilio animae morum suadet perseverantiam palestrico eundo ad pecora, hoc est, ad lenes et puras aras, quibus censura laudabilis sua capit augmenta. Accipe mihi inde electos quos appellet hoedos, unum pietatis amorem, alterum humanitatis. Secundum figuram hos ergo etiam patri tuo, qui est clementissimi pectoris, titulos libentissimos pronunciabo, quibus refectus, te sibi similem faciat destinatione benedictionis.

P. A.

(§. 201.) *Ut quid respondit Iacob: Est Esau frater meus vir pilosus, ego vero lenis. Timeo ne forte palpaverit me pater, et inveniar in conspectu eius tanquam contemptor?* 404

Coniectura lectionis rationabilis simul ac verisimilis; quantum vero ad intellectum naturalissima. Nam etsi quaedam vestitus species continentia tanquam in spectalon temperantiae fallere videtur, contemnendo vestitatis factorem (*marg.* fautorem), solitum vice optimi medici aptissime scrutare membra, quibus sanitas et imbecillitas declaratur omnis. Igitur directis vocabulis summae nuntiantur, sensus enim luxuriosus, incultus sordibus, agresti luco similis, ut habitaculum ferarum. Continens vero, lenis, et tranquillus et parsimoniae socius. Pater vero non de palpatu, sed de scrutatu partium animae totam planam inveniendo, servantissime dignatur eum non uti contemptorem respuere, nec enim, ait, possunt sobrii tali vitio maculari.

P. A.

(§. 202) *Ut quid dicente eo: Adducat super me maledictionem pro benedictione, mater ait: Super me maledictio tua fili?* 405

Dignum est hic maternum laudare favorem, confitentem excipere maledictum pro eo filio, qui utrisque

tuetur parentibus pro honore. Agitur enim gemina pietate, ne videatur fallere patrem, usurpando privilegium alterius, neve matri minus inveniatur obtemperasse. Adeo verecunda pietate respondit, non quod maledictum aliquod prolaturus est, sed ait nequando superducat maledictum, quamvis ille pro visceribus piis quiverit ne forte conscientia mea pulsata, tale aliquid accipiat incusando memet, tanquam merita maledictio paretur.

P. A

(§. 203.) *Quare accepit Rebecca stolam Esau bonam quae erat apud ipsam in domo, et vestivit Iacob?* 40

Scriptura clara est, dum per stolam, qui videtur absens, tanquam assistens est. Vide intellectu vero subtili. Ita pravus alias stolas habet ac plurima vestimenta, quibus ut callidus signa iniuriarum occulta habet, tamen ut unam bonam stolam sensibilem et ostentatoriam censuram pro industria usque ad verbum quam ex Musica disciplina imbutus placare festinat, non unam (*marg.* nomanam) naturam perfecte malus est sed etiam contrarietatibus temperatus iustitiae et iniquitatis documentis infamiae et benevolentiae optimorum et malorum esse virorum (*marg.* virum), qui mediocrius delinquit, dum nullus sine peccato Erupides (*marg.* Euripides) quoque neminem irreprehensibilem dixit, tamen quibusdam abundantur (*marg.* abundant) malitiarum fomenta turpia, iniqua, adeo pravis adversantur strenui, quibusdam tamen ita altrinsecus inest temperantia, ut nonnulli omnia pessima obtineant absque uno bono, (*sequentia desunt in Arm.*) nonnulli omnia necessaria sine ullo malo. Quos solet philosophia summos vocare secundum malitiam et virtutem. Videtur ergo de industria dixisse, et ex aperto: rurali vero stolam aptam non esse, ideo apud matrem fuit, nec dum illi donata, sed iusto reservata. Tu si unam habere speciem laudabilem quasi spectabilem aut pretextam, vel urbanam censuram caeteris omnibus vituperabilis constitutus. Fautrix vero

mater animae perseverantia, decernens nequando imbrui depereat, simul et unifaria contingat ruina, apud se reservando et custodiendo stolam asseverantur, qua accepta ornat palaestricum quem sollicite applicat ut patri. Et sicut est familiarissima res musicae ci- P. A.
thara, gubernatori temonum retinaculum et medico col- 407
lyrium non tempeloxii plenum, (*marg.* In utroque exemplari ita legebatur; forte non tantopere locupletum erat legendum.) qui cupiunt etiam naves aureas habere, et medicamentorum horrea plena, ita certa censura est, et elegans pulchritudo, quasi non quidem proprium praedium alterius, sed proprium artificis digne et prospere utentes.

(§. 204.) *Quare pelles super brachia et nuditatem colli posuit?*

Dictum insinuat, qua possit latere, assistens patri ne videretur quis sit, sed absens frater: circundatur brachia, et alia proxima membra ovili pellicula. Fuit nam ille denso capillo. Subtili autem intellectu, Brachia et terganea colla omnium sunt fortiora, lenia atque aperta ad veritatem habet strenuus vir, sicut alias virtutes, ita fortitudinem sectatur. Cum autem hanc obumbraverit densando, pro necessitate temporis, et utilitate utitur, permanens in eodem statu et praecedentia vota non excedens. Pro secundis autem P. A.
casibus immutatur, formam in alteram pro usitate vi- 408
dentur. Hoc enim etiam medici solent observare, immutantes remedia laborantium, quam habuerunt ante languorem. Medicus autem circa vitam rerum pro statu temporum fit, sapienter gubernando insipientiae momenta, et viriliter timiditatem et iusse iniquitatem dicebat, etiam mendosa minus mentitur, et fallat alienus fallaciae, et detrahebat non derogando.

(§. 205.) *Quid est: Dedit Isaac (marg. Esau. utrumque mendum) et panes quos fecit in manibus Iacob?*

Complenti vitam mavult perseverantiam non modo per ambitionem studii, sed etiam pro merito certatoris agere: est enim naturalium conditionum mater, quae porrigit in manibus (*marg.* panibus) auspicia, parsimonia quidem panis, pro pura autem et abundantiori refectione caeteras epulas.

(§. 206.) *Quare interrogante patre, Quis es tu fili?* P.
Dixit: Ego Esau primogenitus tuus, feci sicut 40
locutus es mihi?

Item fallax esse videtur a bonis emotus pravitate negotiationum, namque pro virtute acquisita solent calumniatores fallaciam nuncupare. Quid autem dispensabilius utilitati, quam optime studiosa turpissimi quoque et scrupulosae vitae homines, et optimi viri exquirunt. Dicit enim et magister militiae, pacem velle praelia parando, et pacis tempore arma renovando, ita demum etiam rex amictu subornatur privati pro utilitate, si aliter non poterit evadere, expedit enim ut subiectis, ita et domesticorum conditionibus. Haec pro partibus orationis. Altius autem dicitur uniuscuiusque nostri anima plurimos habere infra se tanquam homines, pro varietate accedentium rerum: utputa in me est et Esau ille ligneus, nequaquam flexibilis, pilosus item et obscurus ad captandas virtutum fruges, et procax, in montibus passim procedens. In me etiam Iacob lenis, nec temere P.
audax. In me et veteranus, et iuvenis, et privatus 4
et magistratus, ne me et religiosus inquit, et profanus. Si enim studiosus fuero, differentia virtutis ostentatorie et procaciter ego tantummodo quantum oculis placeres, sufficit sapientiae et iustitiae merita dissimulando. Dicendo itaque Iacob. Ego sum Esau, imploratione na-

turae non mentitur, dum anima secundum illius speciem mota est.

(§. 207.) *Quare dixit pater: Quid est quod hoc tam cito invenisti fili mi?*

Habet oratoria pars rationabilem redditionem, allego- P. A.
ria quoque tanto melius dementi enim sufficientes moras 411
venationi, compendiosiorem invenit et minus quam aestimavit, altior autem sensus ita poscit. Miratur prudens, si tam cito pravus eruditus sit repentino studio melioratus, ut non tantum assumeret industriarum titulos, sed etiam per semetipsum invenire potuisset celeriter, tam subito ex inertia ingeniosus, qui pridem ligneus esse putabatur.

(§. 208.) *Quare respondit, quod tradidit dominus in pectu meo?*

O sobriosa responsio et apta religioso animi magistro, asserenti, nulli mortalium auxiliosum esse. Tradidit enim mihi disciplinarum pignora spectatissima sapientiae genitor, cuius gratia non tantum doctus, sed etiam possibilis factus sum ad inveniendum: Qui enim deo utitur praedicatore et proficit et prodesse alteris idoneus est. Proficit vero instructus, prodest inveniendo notos, ac minime dissonantes. Postmodum autem doctoris dignitatem assumit.

(§. 209.) *Approxima mihi, et palpabo te fili, si tu es filius meus Esau.*

Et (*marg.* Ut) non incredulus primo casu studiosus miratur, (*marg.* mirator sit) tam valde pravus incrementa habuit virtutis olim surdus et tardus, modo strenuus effectus. Secundo quod non solum quae dicit meminit, sed ipse plurima acquisivit, utpote de steri- P. A.
litate foetosus. Tertio quod titulos divinitus largitos 412
refert, et deum confitetur autorem qua (*marg.* qua-

propter) pro miro pavore metus, ait. Appropria mihi, cupio enim nosse diligentius, si tu ille es et non alter. Unde etiam palpando eum dicitur, aut potius manu quam mentis intuitu examinando quae modo dicta atque gesta sunt, et conferendo ea cum antecedentibus verbis atque operibus, invenit in eis non magnam dissonantiam.

(§. 210.) *Quare post palpatum dicitur: Vox quidem vox Iacob, manus vero manus Esau?*

Voce nunc accipit non oris ac linguae pulsantis aërem, sed pro casum dictam, (*marg.* pro casu vindictam,) et habentem differentiam pro suo iudicio (*marg.* indicio). Designatio enim pietatis est (et) spontanea figura, congrua exercitoris (*marg.* exercitoriis) moribus continentia, quibus benivolentia et sanctitas oriuntur, huius gratia recuperavit sermonem, dicens. Vox quidem vox Iacob, manus vero manus Esau. Subnitendo, quod non vocem quamlibet, sed eam laudat, quae professa est autoris esse emolumenta bonorum, quod erat alienum pravi, pravum vero continentiam studentis et exercitati pro libidine doloris eligentis hanc vitam utiliorem et preciosam credenti. (*sequentia desunt in Arm.*) Manus autem possunt esse indocti ad effecturam, multa enim inofficiose tentant agere, non ex integritate cordis, aliquoties enim et religata sibi pravi resistunt, P.A
et senectuti deferunt, et amicitiae iura conservant. Sed 411
haec pro sua avaritia gerunt, ut captata opportunitate quosdam amplius decipiant. Ita falluntur minus sobrii modico testimonio seducti, et frivola mirantes. Cautus autem et gerendorum causas, et consilia rerum requirit, vituperabilia reprehendendo, doctus et responsis divinae scripturae quae permittit iustitiarum titulos iuste sectari quam iniuste.

(§. 211.) *Quid est: Non cognovit eum, erant enim manus eius quasi manus Esau, fratris eius?*

Quod paulo ante dictum est, eo amplius consignat

instruendo posse aliquoties similiter bene facere bonum et pravum, sed non ex uno ministerio, ille enim perfecte bonum, iste desponsando sibi fraudis momenta, nihil enim probatur insipientia agere, sed votum nisi machinam fraudulentam quae nascitur a Mercurio, ut tragicus ait. Ideo adiecit quod similes sunt operibus, non tamen eadem qualitate amborum, litigant enim utrorumque consilia.

P. A.

(§. 212.) *Quare ait: Benedixit eum, et dixit: Si tu es filius meus Esau?* 414

Tam resonat vox legis dei per eloquium sanctum, et ante particulares benedictiones quid sit benedictio, maxime cum ipsa re probatur deum fuisse secrete benedicentem ante verba dicentis. Illo enim necdum ori lniamenta distinguente praescia virtute culminis destinantur benedictiones, usque in finem paratissime pronuntiatae. Unde etiam terminum designat responso divino lex, prius declarando quoniam benedixit eum.

(§. 213.) *Quare cum manducasset, odoratus vestimenta dicitur benedixisse eum?*

Dicta huiuscemodi nullam poscunt dubitationem. Pro mentis autem intuitu habet relationem necessariam. Vestis auspicatur censuram spectabilem, quae est apud paucos probabilis. Existimatio est etiam altera pars minus vituperabilis, quam sectantur etiam minus perfecti, ita demum merito strenuus utator (*marg.* ut auctor) huius stolae prosequitur ad fructum meliorem.

P. A.

(§. 214.) *Quare sic incipit benedicere: Ecce odor filii mei sicut odor agri pleni, quem benedixit deus?* 415

Plenus itaque ager serendorum arborumque florentium frugiferis auspiciis, benedictionis quoque dignus, quod non tempore egestuosus (*marg.* segetis) a fecunditate sit, sed perenni fertilitate refertus. Est enim ani-

ma plena sapientiae et ager pastinatissimus disciplinarum
capax, fruges autem facit laudabiles ipsis operibus veritatis, quarum singulae pro pio (*marg.* proprio) pollentes odore benedicuntur, pro vigilantia pudicitia. De singulis enim vitales oriuntur vapores suavitatis in dicendis gerendisque: suos etiam approximantes delectant, quod melius est totius libaminis et hostiarum, et odoramentorum iucundius: pulsantes enim mentes incorporaliter, exhortantur ampliare charitatem. Est enim P.
pro integro titulo plenissime dictum, quod siquid be- 41
nedicitur, acceptabile est autori domino universorum, ipsa veritate plenum agrum bonarum virtutum in corde operantis. Res autem minus perfectae sunt et fluxidelae, quae elongantur a scientia dei.

(§. 215.) *Ut quid ait: Dabit tibi deus de rore coeli, et de pinguedine terrae?*

Summae benedictionum ordo processit. Hunc enim habuit statum etiam creatura (creator) mundi, eodem ipso profectu describente datas praerogativas coelo secunda momenta terrenis instruendo. Quod vigilantissimo coelestia pertinent, post modum terrena et corruptibilia dignis. Illa quidem pro capite haberi ut superna, haec basis et ultima etiam in hominem compensatur mens pro coelo, rationabilis enim in utroque: sensus autem pro terra, quia minus rationales. Et secundum alterum pinguescere sensum et rorificari mentem. Nuntiatur autem pro rore sermo divinus cum mansuetudine. (sequentia sunt additamenta interp: Et asserunt ipsum coelum animal esse: inde credo Apollinaristas incarnationis animam negasse, indignam salvatoris existimasse.) Merito ergo optavit magnificatori melioratum rationabilem, lenitate frequentius profuturus principantibus. Pinguedo vero copiosae subministrationis sensualitatis secundum continentiam gubernantem. Dixere etiam antiqui, divitias, paren- P.
teles, amicitias et dignitates et alia huius modi extra 41

corpus esse. Sanitatem vero, fortitudinem et sensibilitatem in anima esse. Animam ergo mens protegit, et sensus mente stipatur. Unde certum est deo omnia servire, cum praecipuo ordine inchoamus, quem ipsa mens sortita est.

(§. 216.) *Quare dixit: Servient tibi gentes?*

Non sunt iniqua legis instituta ut omnino gentibus servitutem pronuntient, cum etiam (*marg.* eo) minimos in libertatem vocare consuevit. Novit tamen non omnibus utilem esse securitatem, nec acurentur (*marg.* alterentur) iura per requiem divaricantibus gentibus adversus ea quae expedit. Cuius rei gratia prodesse vitiis studens, dominum eis instituit, utpote agnatorem, ut mentis ingenio procax infrenaretur caterva. Per allegoriam tamen illud oporteret prosequi, gentes plurimas esse in animae partibus singulis minus rationabilis iracundiae, concupiscentiae, quibus expedit amministrari a verbo (*marg.* acerbo), ipse enim naturaliter eorum princeps et dominator est.

P. A.

(§. 217.) *Quare dixit: Adorabunt te principes?* 418

Dilatavit ornatissime sermonem, prius privatos subiiciendo, postmodum principes: Sunt enim principes sectarum quarundum praesidentes, quibus sollicitudo est haec curare, quae corpori expediunt, et pro ludibrio accipiunt industriam, sapientiam, pudicitiam, continentiam, patientiam et horum similia.

(§. 218.) *Quid est: Esto dominus fratris tui?*

Copotissimum confirmat, et paulatim progrediendo augmentis declarat illic privatos, hic principes, nunc proximum generis fratrem obligando; putasne magistrum humanitatis et mansuetudinis, tam iniquissimum titulum divinis inseruisse scripturis? Quid enim

huius iniuriae, vide quid loquitur sapiens huiusmodi P. A.
peius quam frater fratri subiectus sit. Hoc quidem 419
nec suspicari, nec dicere fas est. Ut enim paulo ante dixeram, utilissimum enim non arbitratur insipienti libertatem destinare, quem iudicat (*marg.* iudicant vere) dominum studiosum et prudentem virum, qui eum tamquam medicus bonus, ut his arceat infirmitates curando reficiat. Caeteras etiam animae anxietates sanare quamvis solent asseverare nonnulli, germanas esse partes animae rationabilitatis, et minus rationabilis, impetrare autem oportere et dominare rationabilitatem; per iustissimam legis naturam deteriora subiicere: melior enim statum obtinebit, quandiu principatur ille. Porro si indignatur, ut populi rebellantis callositas absente magisterio sentiat poenas seviores. Excipiet etiam gubernator clades non apte regendo carinam, et auriga male agitando, et dux exercitum incaute struendo, et dispensator et civilis seu magistratus male administrando, quorum omnium peior est anima sine rectore.

(§. 219.) *Quid est: Qui te maledixerit, maledictus erit: et qui te benedixerit, benedictionibus repleatur?*

Naturale arbitrium promit, maledicendo enim prudentem semet antecessu sauciat, et laudando, seipsum P. A.
conlaudat. Revera enim laus est benivolis, quod ab 420
odiosis odiuntur: et qui diligunt iustum, semper diliguntur. Ita non dixit quod meretur maledictum maledicendo, et benedicendo benedictionem, sed quod is semel maledictus est, ut est alter similiter laudabilis.

(§. 220.) *Quid est: Factum est cum exisset Iacob a facie patris, venit Esau frater eius?*

Parte oratoria sine ambiguitate constituta auspicia naturalissima, et aptissimi tituli dicentur. De contra-

riis enim, si alterum egreditur, supervenit aliud, ut puta exeunte penuria vel ignominia, divitiae et gloria superveniunt, absente languore et infirmitate, adest sanitas et robustas. Hoc modo deficiente continentiae verbo, excervicante contumaces, vitiorum intemperantia decurrit, cum suo defensore et propugnatore. Neque tamen longius tenditur interstitium, sed ad quantum duxerit momentum, quantum exierit, tantum ad invicem sibi praestolatur arte quadam observatissima, P. A. 421
ne punctum temporis cessant animae vacuitatem relinquere, necesse enim capacem contrarietatem plenam esse supervenientium habitaturum.

(§. 221.) *Quid est: Fecit ipse escas, et obtulit patri?*

Vides pro Iacob, testante eloquio, fecisse eum epulas sicut amat pater, huic autem non ita, licet sileatur de nomine placentis. Equidem similia studiosis agere pravi machinantur, nihilominus odio digna sunt, dum non puro consilio obsecundant. Quis enim ignorat commentatores velle sapientium similes titulos prosequi, et amplius et fortius perorare, utpote verborum arte munitos, sed illa omnia dissonantia curatissima tamen P. A. 422
videntur, nullo subsistente decore, propterea etiam interpretatorum moribus sunt indisciplinati: haec vero libentissima et suavissima, de ipso fonte benivolentiae dulcedine mittunt.

(§. 222.) *Quare sic dicit: Exurgat pater meus, et manducet ex venatione filii sui?*

Dissimilis huius sententia priori, ille enim ingrediendo recta voce patrem nominavit, immanis autem et ferox, quasi de altero ad alterum. Surgat pater meus et manducet. Invitus enim (*marg.* ergo) rem ipsam confitetur, a naturali necessitudine coactus, quoniam copiosam filii venationem, scilicet mansuetorum, alio-

quin gurgite ferocitatis detento, insanabilis languor proveniet.

(§. 223.) *Quare interrogando eum: Iste (marg.* Isaac) *quis est?*

Unum adiecit filii, quod dixerat priori. Hae sunt suavitates quas divina scriptura condere dignatur: divino sermone temperatus, corripit enim et tacere monet insipientem alienantem se a recta sententia, nullo liberalitatis indicio institutorum, nec aliquo digno sobrietatis titulo.

P. A.
(§. 224.) *Quare dicente Esau, Ego sum primogeni-* 423
tus filius tuus, esces sumentis (eccessu mentis) detentus est pater valde vehementer?

Incremento sermonis extenso, lectio notum fecit quod ultra modum compunctus est. Indignatur nanque quod primo quidem filium se confiteri praesumpserat pravus, ne quidem famuli ordinem promerendo. Secundo, quod etiam primogenitum se dixit filium, primitiarum destructor pro frivola suavitate. Haec utraque sancire libet (*marg.* licebit) prophetam secundum merita pignorum, quaeritantem, quatinus et filius, et primogenitus probaretur. Alter vero ne permittitur similia postulare, pro petulantia et superbia sauciante veritatem.

(§. 225.) *Quare dixit: Manducavi ex omnibus antequam tu venires?*

Post insinuationem lectionis hoc amplius intelligitur: Anima prudentis omnium fruitur bonorum, an- P. A.
te quam superveniat extranea cogitatio non amica virtu- 424
tis, illa enim insolentius commeante, vice vinolenti praeconis placidum scholae convivium conturbat.

(§. 226.) *Quid est: Benedixit eum, et erit benedictus?*

Sic proverbium cuiusdam legimus dicentis: Qui

antecessu egerit venturi praemia portando habet (*marg.* abit). Hic proprie dicitur de his qui modo consistunt, inertissimus enim ille per omnia iusta et optima procrastinando, et tardus et hebes revelatur: sed industriarum sectator tarditatem pro dispendio ponit, cuius gratia confirmat benedictiones eius adversus praesumptionem inertis, spernendo difficultatem, et revera hoc modo habetur effectus, quousque enim non irrepserit aspectus (*marg.* affectus) alicuius abominandi, aut verbum molestissimum, procedentibus benedictionibus paratur spaciosissima via ad proficiscendum, eo tamen molestante, quatitur anima pro odio malignitatis, lacessitur etiam zelo, plus exhortante iustitia ad benedicendum pro infirmiori (*marg.* firmiori) arbitrio, ut etiam in futuro ibidem ordo perseveret.

P. A.

(§. 227.) *Quare cum audisset Esau: exclamavit voce magna et amara valde, et dixit: Benedic etiam me pater?* 425

Lectio talis est, pro nec dum impetrata benedictione, aspernatur pro dignis fratri meritis, utpote enim fascinator curatissimam iudicat plus suam utilitatem pro alterius detrimento. Adeo magna et amara exclamatio innotuit, eo dicente: Benedic utique etiam me pater. Dicetur et altero sensu versutia indocti ex utroque dolosa, et sibimet adversa in negociis, sententiis, verbis. Vides quid in uno benedictiones appetivit, in idipsum invidiose motus, attamen in viso confirmat vota, asserens: Benedic etiam me pater, tamquam et illi iusta optando, quae tamen ore tantummodo confitetur, rem autem ipsam sine compromisso subscripsit, suis moribus satisfaciens.

P. A.

(§. 228.) *Quare dixit: Respondit sic. Veniens frater tuus cum dolo, accepit benedictionem tuam?* 426

Quod si cum dolo tulisset, nempe nonnullus dicat,

non esse laudabile. Quid ergo adiecit: Benedictus erit? Videtur enim subsignare quia non omnis dolus accipitur pro crimine, nec enim sine dolo latrones a vigiliis capiuntur, et adversarios Magister militiae non sine dolo capit, et praeventoriae huius sunt rationes et exusti cum (*marg.* pugilum) certamina, quibus enim fallacia videtur fortitudinis preciosior, qui enim ita devicerit aemulos, brachiis et adoreis largius nominantur (*marg.* munerantur), hactenus non est reatus vel doli incusatio, sed laus eius qui artificiosus est, in hoc enim studiosus omnia perficit.

P. A. 427

(§. 229.) *Quid est quod dixit Esau: Iuste vocatum est nomen eius Iacob, supplantavit enim me iam altera vice* (*marg.* nunc bis), *et primitias abstulit, et nunc accepit benedictionem meam?*

Utraque existimando, vera dicere mentitur. *Nihil* enim tulit, sed recepit et primitias et benedictionem. Propriae enim sortes sunt certatoris iam et successibus meliorato quae quamvis aliquis insipientium usurpaverit ad demonstrandam quibusdam fictam benevolentiam, nihilominus ut alienam, aut ultro spernit, aut invitus soluit. Et haec quidem nam mendose, illud sane quod insipiens adiecit, ex aperto mentitur, ita asservando: et nunc accepit benedictionem meam. Cui iuste ego respondebo, non tuam accepit benedictionem, sed sibi congruam. Tibi autem benedictio a terris oritur, illius de coelo: cui etiam tu pro famulo dicatus es, ille pro domino, et tua spes cultrum ad (ac) praelium, illi vero pax quidem amica, spes vero pacis merito funditur. Cur ergo in tanta differentia ausus es dicere eum accepisse benedictionem tuam, cuius nulla portio tibi competit. P. A. 428

(§. 230.) *Quare sic interrogante: Non dereliquisti mihi benedictionem pater? Respondit: si dominum illum feci tibi, et frumento et vino confirmavi eum, tibi quid faciam fili?*

In ipsa substantia ait nullum votorum titulum, quem dignum est carpere vere bonum pater nisi (*marg.* misi) enim tibi ad principatum aptus esse dominus ditissimus: insipiens vero, pauper servus inops et subiectus est. Dignum est autem considerare, quos fratres dixit Iacob. Unus est enim, qui et geminus; sed allegorice, invitando non solum exclamat, quod non de hominibus nunc tractat, sed moribus animae, qui per partes animae statuti sunt, per visum et auditum et gustum, odoratum, et tactum, cum umbilicum libidines et concupiscentiae opprimunt, cum P. A.
anxietate et timore propinqua sunt. Haec animae vitia 429
et germina. Cum autem dicat eum fili quod est in Graeco dictum nate, non ut filio testimonium parentelae perhibeat, sed tanquam parvuli insipientiam arguendo.

(§. 231.) *Quare dicendo: Num benedictio una est tibi pater? Benedic etiam me?*

Novit etiam maximus inertiarum cultor, quoniam dei gratiarum copiosi sunt fontes, imo quod mens prudentis abundantiam habet bonorum. Quae causa amplius efficitur conditionalis, quoniam videndo laudabilia, amabilia, vituperabilia, caeco enim offendenti datur venia, tanti autem acuminis virum reprehendat quivis merito pro lapsis; proprie tamen interpretatur (*marg.* interfatur), quod et una est benedictio, et plures: una secundum genus, plures secundum species pro differentia interponendorum.

P. A.
(§. 232.) *Quid est: Compuncto Isaac, exclamavit 430
voce Esau et ploravit?*

Non ut quidam opinantur, senectute compunctum,

supervixit enim annis L. sed stimulo quidem pulsatus, quod tam inertissimus novit optimarum rerum merita, utitur autem illis in adversis. Quod autem praestigiati sumit meliorum, probatam fidem explorat, exposcendo optibilia, non a quolibet, sed a vero amabili deo. Scit bene nunc adventibilem esse thesaurum, dicendo: Num benedictio una est tibi pater? Intuendo ergo strenuus indutum (*marg.* inductum) haec omnia prosequentem, et in nullo prudentiarum conspirantem, sauciatur non leviter pro spontanea eius imprudentia. (*Addit Interp. ex se.* Ego me confiteor legisse in Hebraeo compunctionem et taciturnitatem eiisdem literis declaratam: et aliud incredibile in psalmoza LXIIII. Non habet tibi dicet hymnus, sed tibi silet hymnus deus in Sion Et aliud mirum non est dictum soli stare, sed tacere eiisdem aspicibus quibus etiam hymnus tacet. Vide quantam allegoriam compunctio requirit.)

(§. 233.) *Quare exclamante et post fletum Esau pater incipit benedicere?*

Nempe aliquis dicat lachrymas intuentem anima, passum pio dolore patrem pro filio. Qui hoc sus- P.A.
cipiatur offendit: prudens enim misericordia utitur, 431
sed dignis eam superfundit. Digni sunt miseri vel infelices, non superbi vel facinorosi. Novit ergo obtuentem non misericordia, sed aestimatio poenitentiae ad meliora venturum, et videndo flentem, aestimavit ingemiscere, suspirantem pro suavitate infelicissima, felicitate: simile huius patitur deprimentia Aegypti anima, et Israel mentis intuitu stibrium, qui cum ingemuisset et exclamasset non regibili voce, sed intelligibili, meruit salutem a Deo, qui oportunas obsecrationes tacitis exclamationibus praevenit, pro beneficiis peccantium largiendo.

(§. 234.) *Quare ita incipit benedicere: A pinguedine terrae erit inhabitatio tua, et de rore coeli desursum?*

Vides quia superiora terrena coelestium arbitrando modus iste probatur, propitio autem et beneficiorum datori, omnis gratia non admittentis mentem sub uno desertum fieri, a meliori et beatiori specie privatum, immo in terreno corpore deductum in Acheronte et Pyriphlegethonte concupiscentiarum. Hii sunt enim tartarei domini, sed dedi illi fiduciam evolare aliquando, et in caelo respicientem iam deitudinis degustare scintillas. Sunt enim qui ex impuni luxuria diluvium passi, vitiis immerguntur, nequaquam se exinde erigentes. P. A. 432

(§. 235.) *Quid est: Super gladium vives?*

Quam natus aliter declaravit, insipientis fortunam praelium esse impraedicabile. Iusti vero per altissima gaudente enim segregatione et constantia: Ille turbas et rapinas explorat, quemlibet pati iniuriam et facere. Haec mortuis congrua sunt, illa viventibus a deo. Non semel, sed ter miserrimum pronuntiabo eum, qui eum minima (*marg.* nimia) sensibilitate mortem sustineat.

P. A. 433

(§. 236.) *Quid est: Fratri tuo servies?*

Ob (*marg.* Hoc) iam proximo bono prosecutis contumaci dignum, ne laxamentum capiat, sine iugo enim degere perniciosum est, dum servituti, conditio utilissima, studiosum dominum sortita, et carina salvatur obedientibus gubernatori ministris, et domus erigitur melius famulis vigilantibus pro imperio domini, et urbs erit beatior, si plebs subiecta sit administranti, et iuvenes veteranis debitum deferentes honorem. Felices (*marg.* Vides malim,) et indocti, sapientibus obsecundantes.

(§. 237.) *Quid est: Erit ergo cum deposueris, et exolvas iugum tuum de collo tuo?*

Hoc inquit bonum, quod tu suspicaris esse malum servitium, non quolibet casu advocavit tibi, sed cum petulantiam et tumorem vanae gloriae deposueris et cum dissolvas iugum vitiorum de temetipso, quousque enim sic occuparis valde te extollendo, indignum te suae servitutis probabit prudens: non ut relaxatum in libertatem, sed ut plurimos pro uno dominos habeas, infra te penetrante qui tuam animam incessanter exposcant.

P. A.

(§. 238.) *Quid est: Dixit in corde: appropinquent dies luctus patris mei, ut occidam Iacob fratrem meum?* 434

Non in propatulo saevit infestus, sed de corde ut ait Poeta. Quod enim non voce promittitur (*marg.* promitur) sed sine voce et in corde consilii est externi et profundi. Talis est pravitas malignantium iracundia suppressa, scrupulosa, insidiosa, paraturas sibi inpossibiles reservando, nullo enim genere praevalebit laedere congeries vitiorum impassibilitatis titulum, cui permittitur a natura decipientis animam, P. A.
et dissipare et perimere. Didicit enim ex industria hu- 435
iusmodi frater plantare et superare: non utique superari dum etiam (*marg.* est) vita verissima ante oculos eius preciosa, ut illi a diverso mors quam excipiat consensualitate minimam (*marg.* nimiam) pro pessimo contagio et insanabili cruciatu.

(§. 239.) *Quare cum audisset mater minas, ait: Surgens fuge ad Laban fratrem meum in Charran?*

Dictum palam designat praesagium matris transmigrationem nuntiantis pro cautela dilecti. Mentis autem subtilitas hoc postulat. Laban interpretatur candidus pro suspitio certi luminis. Charran, foramina,

per quae meatum sensualitatis designat oculis atque naribus. Suadet ergo secrete anima sobria susceptis suis si obstinatissime verissimam vitam sectando, atrocissimum et infestissimum vicinum patimini, enormissimam excipietis cladem. Sin vero vitatis eius colloquiis, valere dixeritis, penitus separati tanquam incorporales, ne victum quidem quotidianum habebitis. Sed potius mediam arripite viam, nec unquam laedentes esurie corpus, neve rursus sumministrantes illi suavitatum varia gustamina, sed simpliciter fruentes tutiores eritis. Quid enim simplicius candidi coloris, quod Chaldaei vocant Laban? Ultra modum ergo meliora concidere possunt ad peiora, mediae vero habent intervallum ad paraturam custodiae, ne quid subito abominandum proveniat. (Addit. Interp. Lat. Ante Christi adventum, iustus illic morabatur, ubi signa coeli cognoscantur per nocturnam mundi sapientiam, quae est inter vesperum et matutinum. Hunc statum primus transiit Abraham. Iam pervide vocabula Chaldaeorum non est delirationis aut excessus nomen hoc, sed culpa denique acta in peccatores dicuntur He- P. A.
braice secundum sydera, licet Labam candor pro 436
luminari indicio Harran, foramina pro magnitudine stellarum. Ait tamen Abraham transitor, quem omnes fideles imitare possunt, et si nox occupaverit, non decipiuntur ad maternae ecclesiae viscera revocati.)

(§. 240.) *Quid aestimando accipiam te inde, ne quando orbitabor?*

At nobis lectione certa existente, per allegoriam disseramus mediam hanc larem assidue habitare certatorem, mater inutile arbitratur, sed ad tempus ei prodesse quem vult semotum esse cognatae, vel geminae (*marg.* genuinae) malitiae utpote in lucidiori quadam mentis regione exhibernantem, inde palestricon perfectum redeuntem iam minime decipiendum,

utpote semipuerum, altero tamen per inopiam sobrietatis pro mortuo imputato, veretur merito paternae quibusdam casibus paulatim cedat simplicitas morum, superfluis et curiosis occupata, aut pro amatore re- P. A.
gionis redire nequiverit, intolerabile malum iniiciendo 437
animae, hoc est, stabilitatem (*marg.* sterilitatem) insignium titulorum sapientiae.

(§. 241.) *Quare dixit Rebecca Isaac: Fastidiata sum vitae meae, propter filias filiorum Chet?*

Manifestissimum est dictum. Aspernatur enim pro uxoribus prioris interraneis; et est amplius allegoricus ita Chet, excessus sive dolorationis nomen est. Filiae autem huius intentabiles sunt incursiones, quas clementissima anima pro odio habet, et destruit, dignus vitii, quae deferendo quaeque ordinem, cunctaque censuram.

(§. 242.) *Quid est: Isaac cepit sibi Iacob uxorem ex hac terra? Ut* (*marg. Aut*) *quid mihi viveretur?*

Clementissimi pectoris decus, ne quando ille delitescat per contagium eius partis, quod salvari praecipue possit, terreno matrimonio ante coelestia copu- P. A.
lato. Si enim acceperit, inquit, uxorem, qui iam 438
studiosus est moribus inquinatissimis, et secundum has easdem libidines praevaricando coelestia, quae semper casta sunt concilia, ut quid mihi vivere cernenti tam pernitiosam transmigrationem vel excidium utpote civitatis, hoc est, animae obsidium. Naturalis namque frater ultroneus inimicus, a principia detentus odio clementiae, perversas arripuit vias, directo itinere vitato et mansuetudinis alienatus, ferocitatis extitit familiarissimus, inertiam vegetando, et totam mentem furiis desideriorum iniquis venatus (*marg.* venenatus), se religavit astutiis.

(§. 243.) *Quare inquit pater illius: Surgens fuge in Mesopotamiam in domum Bathuel patris matris meae, et accipe tibi uxorem a filiabus Laban fratris matris tuae?*

Pars orationis in utroque permittere patrem P. A.
filio dicit mandantem ad copulandam uxorem pro- 439
prii generis. Intellectus auspicialis est relationis, concilium bonarum cogitationum suarum convocando animas vadat meliori parti: Videns infestum adversarium, noli cunctare, sed exurgens dum adhuc firmis doloribus uteris nec dum certamine prolatam fortitudinem demonstrantes, nec ad retribuentem praevalentes festinanter recede. Si enim longius larem constitueris huius bestiae, tibi melius erit. Hii quoque (*marg.* quotque) furorae et concupiscentiae instinctu malitiarum evanescunt, eris ergo in Mesopotamia, verbi gratia in regione Chaldaeorum et Babylonis. Quod est autem integrum verum os malitiae, atque virtutis, quae sunt meliorationis latera via duntaxat diligens (*marg.* dirigens) aut beatitudine, licet ipsa regio Mesopotamiae inter duo flumina constat Tigridis, et Euphratae. Talis etiam in anima grumus est malitiae atque virtutis, quarum ferox Tigridi pertinet, alter lenior Euphrates, hoc est, iucunditatis, successus. P. A.
Bathuel vero interpretatur filia dei, secundo quodam 440
gradu pro maribus sustitutus, sicut in haereditatibus: prerogativus titulus et subcisivus, cui est anima locus ille, quem domum sermo divinus vocat utilissime, ex hac autem (*marg.* enim) permittit ducere uxorem, amatricem disciplinae, nomen autem uxoris possessio pro filiis generis praeclari, quod iam diximus Laban, Graece enim δυειδής. Sunt autem plurimi personis deferentes, quas aut cito laudant, aut cito vituperant. Nobis autem, qui per allegoricum examen ista requirimus, quia semota sunt a visibilibus, expedit vigilantissime nomina scrutare, nec alicuius nuncupationis vi-

militudine falli, quorum distinctio et discretio differentiam rerum declarat, sic et modo candor, quem aiunt esse Laban, perfecta translatione lucidus vel splendens: sin vero secundum visibilia transtuleris, nomen candoris, hoc est, albescentis coloris indicium, ut solent pictores ex candore colorum faciem exprimere interno minio: (*reliqua desunt in Arm.* Ita etiam Isaac, qui dicitur risus, perfecta translatione serenus atque lucidus intelligitur.)

(§. 244.) *Quid est: Audivit Iacob patrem et matrem, et perrexit in Mesopotamiam?* P. A. 441

Laudetur etiam oratoria pars, quae continet filium esse (*marg.* isse) obedientem utrisque parentibus, quidam autem (*marg.* enim) semiplenam et mancam exhibent devotionem malis, nec ipsam quibus legislator interminatur mortem, inde merito certum est, vitam et immortalitatem praedicari, qui recto corde, et integra mente utrorumque parentum pietatem suscipiunt. Pro intellectu tamen altius speculantes, aestimamus hunc titulum esse laudabilem cum studiosi sobrietas moribus synceri pastori (*marg.* pectoris) ornatur, et verbo praedicantis defert pro paterna virtute, et disciplinarum dignitati, fauens pro materna queque clementia, quae nutrit et diligit.

(§. 245.) *Quid est Videns Esau filias Chanaan, quod malignae in conspectu Isaac patris, perrexit ad Ismakelech, accepit Melchol sororem Nabeoth super uxores suas uxorem?*

Perpendere statim monemur differentiam prioris et huius de quo nunc sermo est. Ille autem (*marg.* P. A. enim) utrisque placebat parentibus hominibus, ut 442 censura discipuli magistris. Hi autem neutri obsecundat, simulato autem favore deferendo, matris quidem nec meminit unquam, patrem vero hucusque; nec ita

demum infelicissimus salvat fictum obsequium, sed palam eum cum cognovisset, quod aspernatur interraneas pater, primas quidem non repulit, alteram autem superducit, augendo peccatum non obsoluto priori. Unde profecto notas adversus eum promendo, dixit eum non remisisse, sed superduxisse prioribus uxoribus uxorem, non transitorie, sed pro testimonio favoris, quem habuit ad extraneas sapientiae et pudicitiae foeminas quas pater malignas iudicat. Nullius accipiendo personam, qualem tibi dicam o infelicissime etiam tertiam illam desponsationem, de qua possit etiam priores emendare, absit, sed ut rursus acciperet et praemuneraret eam, quae vitam sine vita conficiunt, merito vocatur apud Hebraeos, Mahelet, quae interpretatur ab initio, potentia utique libidinis, quae ab origine mundi, vel primae generationis coaetanea, omni animali pro sub- P. A. cisiva innumerabilium malorum tam pessimam, tam 443 noxiam preparavit etiam approximantibus perniciem. Ismahel pater est, auris contagio visionis caeca est enim mens concupiscentiis dedita, nec potest intueri tam digna ad considerandum spectacula, mundum videlicet, et ea quae in mundo sunt, ut ipsius sensi naturam, horum enim investigatio spectabilis est atque amantissima. (*marg*. Variabant hic exemplaria, secuti tamen sumus Laurissanum ut vetustius.) (*In calce editionis*. Basileae per Henricum Petrum. A. D. MDXXXVIII.)

PHILONIS P. A. 44

QUAESTIONUM SOLUTIONUMQUE EARUM QUAE SUNT IN EXODO

SERMO PRIMUS.

Mensis hic vobis principium mensium: primus est in mensibus anni *).

§. 1. A vernali aequinoctio circulationem mensium ratur convenienter calculandam fore. Primus autem et principium ex homonymia dictum est, eorum a se invicem designatorum. Quoniam primum dicitur tum in ordine, tum in virtute; similiter etiam principium videtur illud, quod in vernali aequinoctio tempus, tam ordine, quam virtute progrediens, quemadmodum in animali caput. Hoc enim nomen etiam peritissimi astronomiae indunt supra laudato tempori. Nam caput Zodiaci vocant arietem, in quo visus sol generat ver- P. A.
nale aequinoctium. Insuper etiam anni temporum 444
nascentium exordium esse huic contigit. Quando ergo **) satorum fructus perficiantur ab arboribus, tunc principium generationis accipiunt, ut prolongentur dei gratiae perpetuo aliis post alia se invicem excipientibus et adhaerente fine initiis initioque finibus. Verum in prima

---

*) Exod. 12, 2 **) Cf. Fragmentum, quod legitur Vol. VI. p. 218 sq. ed. nostrae.

procreatione omnium, in qua etiam mundum condidit, stabilit omnia simul plena propriis fructibus connaturalis consilii. Si quidem oportebat ita fieri, patre (universorum) nullam penitus suspicionem relinquente nec redundandi nec deficiendi; maxime ut homo, cui commendaturus erat principium consuetudinum, inveniret statim omnia perfecta perfecteque generantia.

Vernale autem aequinoctium supponere eum ut principium circulationis mensium patet ex retentis temporibus iuxta singularum gentium ordinem ac traditionem. Certius id verificet quispiam etiam ex spicis primitivis, quas iubet secunda festi die afferri in usum ministrorum: messis autem tempus est ver.

At dubitet quis, quid sit, quod quum duplex sit aequinoctium, vernale et autumnale, quae natura constituit iusta regula aequalitatis dierum, non ex autumnali, sed ex vernali coeperit dinumerare tempora? Ratio erit ea, quod vernali tempore pullulat, florescit, procreat fructum suum omnis locus fertilis terrae, montanus et campestris; in autumno vero quicquid frugis est terrae, una simul collectis fructibus, defrondentur arescunt- P. A.
que plantae; principium ergo necesse est adscribere 445
meliori parti magis desiderabili. Mihi tamen videtur iam vernali aequinoctio tamquam reginae serviens factum esse autumnale. Hoc enim colit terram, quiete ei data, et arbores levitate donat, quum defatigata fuisset earum natura, luctatoris instar generose certans, qui velut pugil cum adversario optime congressus foret, sinit ut lassus renovetur rursum ex principio. Quod si ita res se habet, nemo peccabit, quum dixerit, sicut mundo caelum, ita etiam in temporibus ver autumno prius principaliusque esse.

Menses autem et annos non omnes similiter habent, sed alias alii; quidam secundum solem, quidam vero

secundum lunam. Atque ideo sacrorum festorum cultores de principiis anni contraria asserunt, principia contraria constituentes circulationi temporum principiis periodi convenientia. Quare adiecit: vobis mensis iste principium (erit), indicans distinctum certumque temporum numerum, ne in Aegyptiorum abirent mores, mixtim in regione eorum habitantes consuetudine seducti; idem volens tempus principium esse mundi ad generationem, et huius gentis pro mensibus annisque. Tempus autem mundi conditi, si quis opportuno examinis consilio utens inquirere velit in veritatem, vernum tempus est; hoc enim tempore omnia universim florescunt ac germinantur et suos terra perfectos generat fructus: nihil autem imperfectum erat, ut dixi, in prima procreatione universorum. Nam opera data constitutum erat, ut gens ista optime conversaretur in mundo, sortita propriam partem meliorem pro honore pietatis, magnam hanc urbem, mundum inquam et ur- P. A.
banitatem, qua dispensatione bene conversatur. Quare 446
et tempus ratum habuit idem esse debere ad memoriam mundi nascentis et cognationis cum isto, ut omnis temporis principium itidem ver sit. Simul enim ac factus fuerat mundus, id fiebat; et gens naturam imitans universamque caeli dispensationem tempus quoque similiter et convenienter cum mensibus annisque aptavit, eandem praeferente verno tempore rationem, quae fuerat etiam in mundo condendo. Etenim ad hominis (Moysis) vocem, quo umquam oportebat mutare habitationes suas de Aegypto, quum manifestis verbis persuasi sunt, transmigrationis tempus mensem primum scripsit. Idem tamen etiam septimus est (mensis) secundum solarem periodum, quoniam et in autumnalis aequinoctii comparatione septimus mensis scribitur transmigrationis tempus et primus est secundum solares numeros.

Quare ex decima (die mensis) iubet servari quartae decimae (diei) ovem sacrificandam)?*

§. 2. Primum, ut qui oblaturus erat sacrificium, non obiter illico sine praeparatione facta sacrificasset, sed cura diligentiaque tamquam ad gratiam reddendam paratus salvatori et benefactori universorum deo. P. A.
Secundo sub aenigmate per illam praeparatam ho- 447
stiam vult illud prius edocere, qui oblaturus est hostiam, (eum) praeparare animam et corpus; istud per munditiam abstinentiamque ab immunditiis, illam autem per vacationem divinae initiationi tranquille, ut sit dissolutio cupiditatum, etsi non omnino, conturbantium: non enim licet secundum tritum verbum illotis pedibus ingredi pavimentum templi dei. Tertio multis diebus vult experiri gentem, qualisnam sit in fide; quoniam dubio actos manifeste sciebat non praeparatos esse in oblationem, sed potius negligenter se gerentes ad convenientem condignamque diligentiam habendam. Quarto debellationem Aegyptiorum palam inducit: quia etsi non omnino in angustiam redacti erant et horrore consternati ex malis, quae passi sunt, illud quoque futurum eis malum, quod post certos quinque dies, debebant perpeti, quum hostes sui praeparabant sese ad victoriae hostias offerendas. Littera haec habet: ad mentem vero id erat conveniens, ut numerus et natura simul omnium colligeretur. Quando ergo animae appareant lucidae, visus earum incipiunt festum celebrare, vitam tristitia et timore carentem sperantes sortiri certo in decimo plenum et perfectum cernentes ornamentum rationis perpensionisque: id est affectus earum quinam est, nisi festivus? P. A.
Quid est, quod secundum domos familiarum iubet 448
*sumi ovem**)?*

§. 3. Primum, quia familiae sunt magnae quae-

*) Exod. 12, 3. 6. **) Ibid. v. 3.

dam cognationes plurimis constantes hominibus, at exiguae, quae secundum domum ex eodem sanguine in paucum numerum hominum coactae. Istas ergo exiguas in familiaritatem magnarum reducens eiusdem mensae participes dignatur esse, in unum convenientes habere communionem salis, oblationis, mactationis, quod amorem conciliat et firmius coaptat. Quia pacis et concordiae effectrix est lex: maxime vero quia ad iter se parabant, ubi utiles sunt socii tabernaculi, aequum duxit initio ex sacrificio ducto id agere. Secundo secundum domos singulas sacrificium fieri iubet comitum sociorumque, quoniam etiam in omni domo adversariorum futura erat mors primogenitorum: ut nempe unum super alterum videns quispiam beneficium et ius (divinum), tam gratias referat, quam timeat. Si quidem inopinatae res contigerunt exiguo tempore, apud quosdam sacrificia immolari, apud aliquos autem primogenitos occidi; quibusdam festum laetitiamque esse, aliis autem luctum ac maestitiam; illis hymnos cantusque deo condignos, his gemitus planctusque continuos. Litera huiuscemodi est: ad mentem vero, ovis illa progressiva, sicut ipsum nomen declarat (Phasec), secundum progressum dicta, designat profectionem secundum animam mutationemque in meliora. Vult autem non secundum unam partem, sed secundum omnes suas partes, naturam inquam, proficere ac crescere in virtute, secundum sensus, verba et principem eorum, mentem; ut naturalis horum cognatio fortiorem recipiens familiaritatem solidius sibi conciliet copiam prudentiae et iustitiae. P. A. 449

*Quid autem sit Phasec, quod explicatur Transitus *)?*

§. 4. Mactant igitur *transitum*, innumeros habi-

*) Exod. 12, 11. Huc facit Theodoret. Quaest. in Exod. xxiv. τὸ δὲ πάσχα ὁ μὲν Φίλων ἑρμήνευσε διαβατήρια.

tationem iuxta mandatum verbi (divini) super tria beneficia, quae sunt principium et medium et proxima consecutio libertatis. Principium, quia acerbos et importabiles experti dominos, qui omnia mala induxerant eis, vincere potuerunt duplici modo, tam virtutem, quam multiplicationem adaugentes. Et medium, quia inimicos viderunt subiacentes divinae vindictae calamitosae, ita ut bellum contra eos commiserint non gentes, sed mundi partes et elementa quatuor usurpaverint vim suam una cum atrocitate ferarum. Litera haec prodit: ad mentem vero, non soli homines transitum mactant, quum loca mutant, verum etiam animae familiarius, quando coeperint, iuventutis studio et cruda insipientia relicta ad meliorem senilemque P. A. ordinem transferri. Mutentur igitur animi nostri ex 450 ignorantia insaniaque ad disciplinam et prudentiam atque ex intemperantia in patientiam et mentem sanam et ex timore in fortitudinem et ex aviditate iniustitiaque in iustitiam et aequitatem. Est etiam alter istius transitus, quum animae immolat emigrationem de corpore et menti discessum de sensibus: cogitationi autem, ut non a se capiatur, sed potius ultro cogitet (superiora) propter desiderium aemulationemque spirituum propheticorum.

Quare, si pauci fuerint in domo, iubet vicinos assumi secundum numerum animarum *)?

§. 5. Literam vides, quantum humanitatis amorem communicationemque ostendat, praecipiente verbo divino, non solum servare, sed etiam vicinis et proximis studiose favere per participationem in aequalitate et similitudine. Si quidem propter unum magis pretiosum, et quid sacrificio pretiosius? etiam in rebus minimis honorem et communicationem videtur hoc

*) Exod. 12, 4.

decernere. Litera his continetur: ad mentem vero, animarum aliquae sunt, quae plenam habent cognationem ad probitatem concordiae convenientes, cogitationibus cum sermonibus, sermonibus autem cum operis consentientibus: aliquae vero sunt, quae his indigeant, partibus perpetuo *) a probitate deficientibus; par- P. A.
tes autem istae amore effluunt, humaniter recipientes 451
vicinos et proximos. Quoniam vicinus quodammodo, atque prope est secundum virtutem honestae voluntati conatus theoriae, quae encyclia dicta est: qua nutritus et instructus quispiam solido exercitio, defectui, accepta etiam communi mentis disciplina, supplet. Erit autem etiam studium encycliorum haud puerile, sed rationale, aestimatione dignum et spirituale; quoniam secundum numerum animarum id conciliat mentem.

Cur unicuique sibi sufficientes iubet simul connumerare in hostiam **)?

§. 6. Primum quidem excessus defectusque aequitatis sive paritatis generavit inaequitatem atque imparitatem. Ut autem ego quoque fabulosum quippiam usurpem de his nominibus, mater istius iniustitia est, sicut itidem paritas sive aequalitas iustitia est. Inter autem excessum et defectum medium tenet sufficiens; in quo divinus liber hoc constituit, ut Nihil erit nimis. Secundo, proprius labor eius in agro colendo mensura est moderata necessariorum utiliumque ad corporalem vitam. Sorores autem isti contigere frugalitas, facilitas, inexcessiva virtus, et omne quicquid superbiam sibi sumit evertendam.

P. A.
Cur perfectum, masculum, anniculum iubet accipi ovem ***)? 452

§. 7. Perfectum secundum duplicem conditio-

*) Vel: *indigeant partibus aeternitatis* sive *aeternis*. *Auch.*
) Exod. 12, 4. *) Ibid. v. 6.

nem *) et partium corporis, sensitivis et ceteris quoque instrumentis; nam imperfectum non licet ad aram divinam afferre. Et masculum, imprimis, quia mas femina perfectior est; quapropter etiam a physicis dicitur, non aliud esse femina, nisi masculum imperfectum. Secundo, quoniam masculos occidi iussum erat a rege regionis, contra id aequum duxit et oblationem ad gratiam reddendam ex masculinis bestiis fieri. Tertio autem propter regis crudelitatem per illud edictum publicatum de natis apud Hebraeos, ut feminae alerentur, mares autem occiderentur. Si quidem conveniebat, ut irrito edicto per humanissimum beneficium divinae potentiae, de masculis subito vivis redditis, per masculorum oblationem gratias agere. Anniculum autem, quoniam masculi anno integro perfecti comperiuntur. Etenim postquam asseruit perfectum, tamquam principale, super addit ea, quibus erit perfectus; huiusmodi sunt masculum esse et anniculum; mas enim, ut dixi, femina perfectior est; anniculus autem sufficiens tempus indicat perfectionis huiusmodi animalium. Litera haec praefert: verum ad mentem, progressus ad pietatem condignamque sanctitatem perfectos esse oportere et masculinos et anniculos. Quid autem id sit, monendum est. Quidam progredientes in virtute, antequam finem consequantur, retrogressi sunt fugitivi; quoniam animae supernatam virtutis vim destruxit P. A. antiquus error, qui ad tempus cessans iterum magna 453 vi molitus est.

Quare ovis electa (sive agnus sine macula) **)?

§. 8. Symbolice, ut dixi, progressum perfectum significat simulque masculum. Progressus autem veraciter nihil est aliud, nisi derelictio feminei generis, com-

*) Ad verbum *aetatem* vel *staturam*. *Auch.* **) Exod. 12. 5.

mutando in masculum; nam femineum genus materiale est, vitiosum, corporeum, sensibile: mas autem activus, rationalis, incorporeus, menti et cogitationi familiarior. Verum non frustra adiecit etiam anniculum: Annus enim (Graecis ἐνιαυτός, Armeniis dari) perfectus ex eo est nominatus, quia omnia in se comprehensa portat. Quoniam vero in duobus quatuor temporum frondibus carent et arescunt plantae, in autumno et hieme; in duobus vero e contrario florescunt et fructus ferunt, in verno et aestivo videlicet statu, horum similia etiam proficientium animae sustinent. Nam reiectis vitae rationibus (caussis), fere omnia arida comperiuntur, demutata nempe cupiditatibus aliisque cunctis affectibus: post eam vero mutationem novum germen pullulat prudentiae et sanae mentis; aliquando autem gignit procreatque perfectos sapientiae fructus. Quod autem oves atque haedos iubet praeparari, ideo fortasse, quia haec animalia magis Aegyptus in divinitatem retulerat: ut demonstret protector ruinam adversariorum, quanam virtute destructi sint, qui neque patriis diis auxilio esse valuerunt. Postmodum vero masculi in quotidianas hostias secernuntur et hirci in remissionem peccatorum. Haec autem signa sunt animae bonae perfectionem (vel finem) desiderantis: necesse erat enim prius evellere peccata, deinde vero ablutis eis candido more perficere atque exercere quotidianas virtutes*).

Cur praecipit usque ad quartam decimam (mensis diem) conservare sacrificium **)?

§. 9. Secundum Sabbatum (sive duplex hebdomas, quo dies XIV. conficiuntur) habet in sua natura honorem, quia ipso luna exornatur. Quoniam quarta

*) Vel: *perficere quotidiana officia, virtute usurpata.* *Auch.* **) Exod. 12, 6.

decima (die) vigens in collectione sensibili (vel in sensu populi) pleni est luminis; atque iterum per decimam quartam a plenitudine luminis in collectionem reducta, deminuitur eo magis quam anterius sabbatum crescit, et quantum se habebat et secundum ad primum (vel unitatem). Quare etiam praefestiva (vel progressiva) est decima quarta, tamquam via quaedam ad festivas conducens laetitias, per quas cogitare apud nos est (vel consistit).

Et immolabit, ait, (illud) omnis multitudo *).

§. 10. Quoniam alio tempore ex populis electi quotidiani sacerdotes ordinatique ad immolationem, opera data, mactant sacrificia; in praesenti vero pa- P. A. schate nominato universus populus sacerdotio honora- 455 tus est; omnes enim per se peragunt sacrificium. Quare? Quia nunc primum huiusmodi hostiae initium factum est, nondum Levitis consecratis in sacerdotium, eo quod needum templum conditum alicubi erat vel ara. Secundo autem, omnia ad libertatem reducens ipse solus salvator, aeque dignos eos effecit, ut sicut libertatis, sic sacerdotii quoque participes fierent, testimonio dato pro aequali pietate omnium eiusdem generis; sicut etiam Aegyptios omnes, ut mihi videtur, vereor tamquam aeque impios, indignos, immundosque arbitrabatur obnoxios esse castigationi. Non enim eadem sustinuissent, nisi eorundem rei fuissent delictorum coram patre et in tribunali iustitiae eius. Illud ergo tempus in utraque gente frequentissima, Aegyptiaca et Hebraica, praetulit aequalitatem, in una impietatis, in altera pietatis, aequalitatem. Tertio quoniam templum nondum erat aedificatum, singulorum bonorum cohabitationem velut templum et aram domi apparere fecit; ut in primo sacrificio nationis nemo ullo modo

*) Exod. 12, 6.

excedat alterum. Quarto iustum et aequum censuit, antequam elegisset particulares sacerdotes, integrae nationi concedere sacerdotium; ut non per partem totum, sed pars per totum honorificaretur praeter omnes populares. Et primum ipso principio factum sacrificium dicti paschatos, permisit, ut natio manu propria perficeret, immolaretque sicut principium bonorum, certam eam reddens, quod nihil pulcrius sit, quam cultum divinum unanimiter ab universis peragi: ut etiam et templi verritoribus et sacerdotibus, eisque qui pontificatu funguntur, indicium prototypum sit natio pro rebus sancte peragendis. Quinto, quia tam domum vult unamquamque, tam patrem familias ita condigne operari, ut nihil omnino immunditiae prae se ferant, tamquam sacerdos purgatus ab omni peccato, cunctis dictis, factis, cogitatis. Ecclesiam vero (vel congregationem) nunc dicens multitudinem, apposite usurpavit nomenclaturam, ad certiorem apparentiam vigilantiae in rebus suppositis, sicut et nunc et in praesens. Quoniam convenientе, secundum unanimam concordiam, universa multitudine in gratiarum actionem pro transmigratione, non amplius multitudinem aut gentem aut populum appellavit, sed *ecclesiam*. Contigit ergo eis non tantum congregari ac convenire corpore, verum etiam mente, tamquam una indole unoque animo sacrificaturi. P. A. 456

Cur ad vesperam transitus (sive Phasec) mactatur)?*

§. 11. Fortasse quia nocte beneficia erant facienda, nec in tenebris solet sacrificium offerri, neque ante horam nonam praeparare (vel praeparari) licuit eis, qui nocte beneficium assecuturi erant. Itaque tempus mediocre ad vesperam vergens non casu sed consulto mensuravit propheta. Hic litterae sensus est; ad mentem vero illud dicendum: dei amantium animarum in- P. A. 457

*) Exod. 12, 6.

fallibile sacrificium est vanam ac visibilem gloriam derelinquere et in invisibilem studere transferri. Vespertinum autem tempus nec fulgentem habet splendorem, ut convenit fieri meridie, neque obscuratum; quia adhuc vicinus quum sit dies nocti, secundum quantitatem obfuscatum est. Talis habetur ex natura proficientium status; nec enim mutati sunt prorsus in virtutem, neque permanent sine impedimento (vel, discrimine) in mortalis vitae rebus.

Quare iussum dat de sanguine apponi super limina et super postes singularum domorum)?*

§. 12. Hoc ipsum est, quod paullo ante dixi, quia ara templumque eo tempore omnis domus facta fuerat contemplativis (Israelitis); unde iure divini sacrificii ex sanguine offerendo super postes singulorum dignos eos efficit, simul contemptis et inimicis ne cum metu immolent, sed quasi ostentantes confidenter per magnitudinem copiamque dei gratiae. Litera haec declarat: ad mentem vero, tripartita quum sit anima nostra, superliminari simile comperitur cor: et domui cupiditas et utrique posti verbum (sive oratio et ratio). Unaquaeque ergo ex partibus istis transmigrationem factura ad iustitiam, pietatem, condignamque sanctitatem, atque in alias virtutes migrare, necesse habet, P. A. 458 ut participet sanguinem cognatum virtuti**).

*Quare mandat nocte carnem Phasec edere***)?*

§. 13. Ad literam, beneficio nocte facto, rectum fuit secundum ordinem etiam mactationes pro gratiarum actione factas eodem tempore consumi ab edentibus: ad mentem vero, invisibiliter atque sine ostentatione oportebat facere animarum munditiam eos, qui vera-

*) Exod. 12, 7. **) Vel: *ut consanguineus participet virtutem. Auch.* ***) Exod. 12, 8.

citer poenitentiam vellent agere, nihil ulterius dicendo, nisi solum hoc, se non putare in nocte et tenebris se stare, eo quod nulla videatur imaginaria visio simulacri idolorum instar; quum non parva sequatur religiosos humilitas ac gloria: quando quidem stellas non invisibiles reddunt tenebrae, sed clarius apparent nocte.

Assatam offerre carnem iubet transitus (Paschalis scilicet) hostiae).*

§. 14. Primum propter accelerationem, quoniam egressus migrationis properare faciebat: secundo ob simplicitatem, assata enim simplicida et incomptius paratur: tertio non concedit commorari in vita voluptate saturata per multum temporis; quoniam coctum varietatis condimentique indicium est. P. A. 459

*Azymum cum amarula**) ait una cum dicto sacrificio offerre***).*

§. 15. Azymus multae accelerationis festinationisque (signum) est; amarula vero acerbae vitae afflictionibus plenae, quam sustinuerunt in servitute. Haec ad literam: ad mentem vero illud notandum, fermentatum pustulis exurgere, ubi infermentatum desidet; quorum utrumque symbolum est animarum status: unum superbi elati ob fastum, alterum modesti et demissi atque praeeligentis media prius quam summitates ad aemulationem aequitatis. Amarula vero declaratio est spiritualis emigrationis, qua quis a cupiditatibus in apathiam et ex improbitate in virtutem transmigrat. Qui enim ex natura genuinaque fidelitate poenitentiam agunt, de prima vitae conversatione exacerbantur et aegre ferentes vitam misere transactam, flent, gemunt, suspi-

---

*) Exod. 12, 8. **) Lat. vulg. *lactuca agresti.* alii Graeca voce *picride:* aliis *amarigine:* nonnullis *amaritudine.* *Auch.* ***) Exod. 12, 8.

rant; eo quod magis necessariam temporis partem tradiderint fallaci dominae cupiditati: qua seducti vigentem iuventutis aetatem male traduxerunt, in qua oporteret iucunde proficere in sapientiae speculationibus ad felicem immortalis vitae statum. Cum amarulis ergo comedamus azymum, qui poenitentiam desideramus: hoc est prius manducemus amaritudinem ob transactum tempus aegreque tolerandam vitam; et postea contraria superiactabundae superbiae per meditationem humilitatis, cuius quidem nomen est pudor. Quoniam memoria P. A.
priscorum peccatorum facit timere et in se recolligens 460
mentem non parvam utilitatem fert.

Quid est: Non comedatis crudam)?*

§. 16. Quis autem hominum cruda vescitur carne? belluae sunt, quae ut cadaverivorae sunt, sic etiam crudis vescuntur; homo autem domesticum animal ex natura est, maxime qui cunctis secundum divinam legem ornatus est moribus. Id ergo totum sub allegoria videtur exponere, quum dicat, qui transmigrant de malitia in virtutem, ne ex cruda poenitentia comedant, sed calefacientes eam, ferventibus scilicet verbis ardentibusque praeparatam. Multi enim ad contraria subito emigrant insano impetu, ex largitudine in parcitatem et ex agresti, compta delicataque vita in rigiditatem, sicut etiam ex ambitione evolant in vilitatem; quos nemo laudabit. Quoniam cruda et inconstans est, ut aliquis dicat, summa commutatio eorum: quare non in virtutem, sed in oppositas malitias translati sunt sine animadversione. Quicumque vero per rationem scientiae mutati componuntur, tamquam ab igne coacti, firmam immobilemque acquisitam praeferunt utilitatem.

---

* Exod. 12, 9.

Quid est, quod caput cum pedibus et intestinis in P.A.
Pascha offerendum erat)?* 461

§. 17. Litera, ut puto, huiusmodi est: quoniam totam hostiam indicat consumi debere, omnes commemorat partes, declarans nihil plane relinquere: facere. Ad mentem vero, caput primum est et superius principaliusque. Interna autem externis contraria supponit; quoniam dicit, debere eum, qui purgatur, totam omnino animam purgare, una cum internis cupiditatibus, et verba ad extra producta, sicut etiam opera per instrumenta ministrantia atque per caput quasi principem (intellectum).

*Quae autem residua sint in Pascha usque ad mane iubet concremari**).*

§. 18. Primum solem oriri super hostiam paschatis haud aequum duxit, quoniam vel ipsa nocte, ut dixi, beneficium quoque perpetratur. Cur autem nocte, iam dictum est ubi declarata sunt opera laudesque operum. Et hostia hic (noctis) ordinata est, ut comparetur ad consumendum omnia membra hostiae: quoniam plurima necessariorum ob subitaneum egressum solet contemni; maxime quod illis festinantibus magna cum celeritate facere egressum, indignis immundisque manibus Aegyptiorum nefas erat reliquias tangere. Quam ob rem ne ullo modo inquinarentur, cavens, tradi iussit ininquinabili regi, videlicet igni.

P.A.
Comedere autem iubet, habentes zonas et calceamenta 462
*et baculos***).*

§. 19. Cuncta dicta prae se ferunt modum, quo iter facerent properantes. Nam in moribus est eorum, qui longam viam facturi sunt, calceamentis indui, zona accingi et baculum ad usum accipere. Quoniam cal-

*) Exod. 12, 9. **) Ibid. v. 10. ***) Ibid. v. 11.

camenta, pedum sunt custodes accingere autem ac tibiis motum expedientem praestat; baculus autem ad nitendum fulciendumque iuvat atque ad pellenda venenosa serpentia ceterasque feras. Ad literam igitur haec satis sint; ad mentem vero dicendum: quia zona constrictionem indicat collectionemque cupiditatum et ceterarum affectionum, quae quasi solutae occupant totam animam: unde non frustra adiecit zona accingi debere lumbum, quia is locus ut praesepium habetur bestiae multiplicapitis in nobis cupiditatis. Baculi autem regiam, monitivam fulcitivamque formam videntur designare: regni enim signum virga est et instrumentum disciplinae pro iis, qui sine increpatione nequeunt in modestiam verti; atque constantis animae exemplar est, derelictis rebus in utramque partem nutantibus. Calceamenta vero subindicant tegumentum et custodiam pergendi non per invia, sed per tritam viam ducentem ad virtutem. Quare etiam facto dictum opponitur: quoniam calceamenta, ait, habenda sunt in pedibus, quod fieri nequit; differunt enim a calceamentis pedes induentium; sed ut putatur, etiam his aliisque plurimis mentem revocat ad contemplandas naturales ideas. Quia inanimata sunt calceamenta, animati autem pedes, sicut etiam singulae partes corporis. Sit igitur, ait, non inanimatum tegmen eius, qui anima praeditus est, sed ex adverso, inanimato animatus; ne melior a P. A. peiore, sed peior a meliore capiatur. Si quidem domi- 463 nam corpori animam creator fecit; corpus autem animae famulum.

Et in omnibus, ait, diis Aegyptiorum faciam vindictam ego dominus *).

§. 20. De cunctis inconstantibus improbisque (haec accipienda): quoniam usque ad certum momen-

---

*) Exod. 12, 12.

tum valet superbia idolorum ficto nomine divinitatis praeditorum; sicut secundum ea, quae per oracula responsum edentia assequuntur aliquam cognitionem verbis persuasivis ac similibus ceterisque, quorum fons est casus vel convenientia, cuncta sane ad tempus, quae sanctum lumen veritatis nunquam viderunt, quo solo conditor universorum quoque in constantia servans res a se creatas, quique solus est dominus, comprehendi solet. Cuius quidem comprehensio statim dissolvit inconstantem improbamque opinionem humanam atque vim, qua tamquam procellis agitati sunt, ob impotentiam eis innatam. Sicut igitur verba sunt simulacrorum, ita etiam secundum omnes res vita conversatioque insipientis. Cuius enim opinio de optimo, nempe deo, falsa est et aberrans, istius vita quoque tota aberrat falliturque: namque quorum intellectio vera est de deo sine errore, istorum secundum ceteras quoque res singulas veracitas honoratur.

P. A.

Quid est: Educam virtutem vestram (h. e. exercitum vestrum) de Aegypto? Cur vos non dixit)?* 464

§. 21. Virtus est speculativae gentis (Israel) pietas (sive cultus divinus). Quousque ergo habentes istam virtutem habitant in civitatibus et villis, bene se gerunt civitates illae et villae. Nam si non cognatis, alienis saltem virtutibus exornatae comperiuntur. Mutatis (vel migrantibus illis), mutatur status communis felicitatis. Quoniam viri boni columnae sunt populorum, cunctis pro fulcro exsistentes, tamquam domus magnarum urbium et urbanitatis. Hoc litera (praefert): ad mentem vero illud (adest): Quemadmodum si sanitas de corpore exeat, morbus illico perveniens obtinet; sic etiam si virtus animae mutetur pietas, satellitem domesticum, impotentiam videlicet et impietatem

---

*) Exod. 12, 17.

necesse est exspectare; quia neque semen sinere manere probitatis, sed etiam si exigua sit scintilla residua, istam quoque abiicere, magnam et summam omnium poenam inducit.

Quid est: Nemo autem exeat ostium domus suae usque ad mane)?*

§. 22. Ad literam illud quidem dicendum est. Beneficia vult deus sine ullo humano cooperatore per suam solum manum peragere: illos vero, qui omnem maledictionem merent, punire volens, aut quibus iniqua quaedam per vim inferenda sint, id mediantibus aliis prosequi. Ad mentem vero: *mane* signum est P. A.
sensibilis lucis, quoniam mens usque ad illud tempus 465
habitat in corpore tantum, derelicta turba sensuum et aliquando se praebens ad usum sensuum, per omnia solet vagari. Haec ergo vagatio illi aberrationem imperviam facit, ostiis, sensibus videlicet apertis pro fluxione sensibilium, in qua desursum velut ab altitudine quadam intellectualium incorporearumque idearum se praecipitat. Quicumque vero ostium animae non excedit timore optimo superveniente, ille videt solo visu digna, quae oriuntur super cogitationes sensu exutas. Quare adiicit: Transcendet dominus ostium vestrum, id est, inquam, tam sensus, quam sensibilia omnia. Si quidem quantum liberi sunt et in se collecti sensus, mentis sunt; quando vero descendunt in corpus, peioris ideae admissionem faciunt, imitantes quodam modo brutorum animalium naturam.

*Dicit: Non sinat disperdentem ingredi in domos vestras ad percutiendum**).*

§. 23. Connectit legis lationi universae voluntatem fidelem et condignam, nulli malo caussam po-

*) Exod. 12, 22. **) Ibid. v. 23.

nere penitus divinitatem. Quoniam, qui dicit: non sinet percussorem, declarat, etiam corruptionem ac percussionem fieri per alios quosdam tamquam satellites, non autem per eundem primum regem. Haec tibi ad literam: verum ad mentem illud dicendum est: In cunctas animas in ipsa nativitate advenientes ingrediuntur duae simul virtutes, salutifera et damnifica. Si prima superans obtineat, debilis redditur contraria ad aliquid sibi providendum; sin autem secunda P. A.
obtineat, nihil, vel exiguum omnino lucrum a salu- 466
tifera acquiritur. Per istas virtutes etiam mundus universus factus est. Vocant autem eas aliis etiam nominibus: salutiferam, potentem, beneficam; contrariam vero, immensam et damnificam (vel corruptivam). Unde sol et luna ceterarumque stellarum situs convenientes et ordinatae virtutes atque universum caelum ab utroque exsistunt. Acquiritur autem melior eorum pars, quando subigit immensam illam naturam ac damnificam salutifera ista et benefica. Quapropter etiam illi, qui huiusmodi sortiti sunt naturam, simul quique postmodum sortiuntur, immortales redduntur. Verum genus temperatum est ex ambobus, a quibus etiam caelum universusque mundus hoc sumpsere temperamentum. Quando vero redundet mixtio mali, hinc vivitur afflictionibus, damnis, vilitate (vel contemptu), rixa, bellis, infirmitate corporis, simul autem ceteris quoque adversitatibus humanarum rerum, sicut in mundo universo, sic etiam in homine. Haec igitur mixtura communis est improbo et sapienti, sed non simili (vel eodem) modo: quoniam insipientis anima plus habet de immensa illa damnifica, quam de potente salutifera, nam misere cohabitatrix (vel congenita) fuit cum terrestribus: at modestus plus admittens de potente et salutifera, contra possidet in se fortunam quoque ac felicitatem, circumlatus una cum caelo iuxta eam quae cum illo est cognationem.

Optime igitur dicit: Non sinet percussorem ingredi domum vestram ad laedendum: quod reapse agitur. Virtus enim quae perditionis est caussa, quum inhibetur ingredi animam, per divina beneficia coercetur, ne laedat: nam haec salutifera sunt. A quibus P. A.
vero divinae gratiae discesserunt, deserti viduitatisque 467
statum sufferunt. Dicitur etiam aliquid huiusmodi. Venientes mixtim in talem animam enixe ingrediuntur imaginationes secundum varios mores involuntarios, nunc nudae inermesque, nunc autem armatae et quasi mortem minitantes, inducunt super cogitationem percussionem oppido magnam. Percussio autem est admissio imaginationis; perfectum tamen bonum est nullum ex his supervenientibus pati.

(*Finitus est.*)

Philonis, earum, quae in Exodo sunt, Quaestionum et Solutionum Sermo Primus.

PHILONIS

QUAESTIONUM ET SOLUTIONUM EARUM QUAE SUNT IN EXODO

SERMO SECUNDUS.

Quid est: Quia manus instrumentum iniecisti super illud et inquinatum est).*

§. 1. Qui in naturam manum mittere praesumunt operaque naturae manumissione sua mutantes efformant, impollutum polluunt: perfecta enim plenaque sunt naturae propria, nec decisionem, nec additionem neque quoquam egentes.

*Quare monens: Advenam non vexabis, inducit dicens: Advenae enim fuistis in terra Aegyptiorum**)?*

§. 2. Manifeste declarat, advenam utique P. A.
esse non qui circumciderit praeputium, sed cupiditates 499
et voluptates ceterasque affectiones animi. Quoniam in Aegypto Hebraeorum gens non erat circumcisa, sed afflicta omni afflictione ab incolis regionis, in peregrina vagatione patienti animo cum iis degens, non ex necessitate, sed ultro. Quia salvator deus, con-

*) Hoc fragmentum in Catena supra laudata legitur, cf. vol. VI. p. 241. ed. nostrae. Locus est Exod. 20, 25.
**) Hoc quoque fragmentum ibidem servatum est legiturque vol. VI. p. 241 sq. ed. nostrae. — cf. Exod. 22, 11.

fugientibus illis ad se, ex inopinata atque inexplebili spe misit beneficam virtutem et salvavit suppliciter rogantes. Quare adiicit: vos conscii estis animi advenae. Ceterum quae advenae mens, nisi abalienatio a voluntate serviendi multis diis, familiaritasque ad unum deum atque in honorem patris universorum? Secundo advenas aliqui nuncupant alienos: alieni vero et qui ad veritatem per se concurrerunt, non eodem modo, qui in Aegypto peregrinatione degerunt: nam isti peregrini mundo sunt, illi vero legi et consuetudini; nomen tamen commune utrorumque advenarum adscribitur.

Quare omnem viduam et pupillum inhibet vexare)?*

§. 3. Neminem ne ex alienis quidem nec masculum, neque feminam sinit iniuria afficere; meliorem tamen P. A.
peculiaremque curam praestat viduis et pupillis: quon- 470
iam necessariis adiutoribus curatoribusque destituti sunt, viduae viris et pupilli parentibus. Vult ergo, ut naturali aequitate usurpata, egestati ab iis, qui in abundantia sunt, satis fieri. Littera haec est: ad mentem vero, in rebus animae quicumque amorem colunt proprium, intellectum tamquam virum patremque honorant. Tamquam virum, quia fortasse sensuum quoque in eis seminat virtutes, quibus sensibile comprehenditur: tamquam vero patrem, quia parens disciplinarum et artium putatur esse. Qui vero ab amore proprio se solventes, ad deum confugiunt, assecuti sunt eius veluti patris desuper visitationes procurationesque; et velut viri, seminationem bonorum consiliorum et verborum et operum. Porro in solitis apud homines rebus contraria quaedam occurrunt; si quidem mas attingens feminam, virginem demonstrat mulierem; animae vero quum

---

*) Exod. 22, 22. Fragmentum hoc vid. vol. VI. p. 242. ed. nostrae.

deo induuntur (vel initiantur), ex mulieribus virgines exsistunt, muliebribus sepositis corruptionibus, quae in sensibus et cupiditatibus sunt. Qui vero infallibilem, inviolabilem virginemque veracem scilicet sapientiam dei sequuntur, contraria eiiciunt (vitia). Iure igitur huiusmodi mentes viduae fiunt et orbantur ex mortalibus habentque acquisitum sibi tam virum, naturae rectam legem, quocum vivunt, tam patrem eundem, qui quae oportet facere, praecipit tamquam filiis una cum superna providentia.

Quid est: Ne forte vexatione vexaveritis viduam et pupillum)?*

§. 4. Vexare (vel cruciandi nomen) dicitur p. A. vere, dicitur etiam improprie de aliis. Vere circa 471
opera malitiae, quod animis proprium est; improprie vero super alios, quibus in possessionibus et corporibus damna feruntur. Posterius istud, quia nihil magnum est malum, vix memoravit; malitiae vero detrimentum noscens, ex ipsis radicibus fundamentoque totam vitam evertere solere, praemonet dicens, nemini fieri doctores insipientiae vel libidinis vel iniustitiae vel alicuius similis et maledictae voluntatis; sed potius huiusmodi rerum sedes destruere: consilii vero sapientiae, iustitiae, ceterarumque virtutum scholas unanimiter construere ad meliores reddendos iuvenes, ut illorum indoles ante quam indurati obstinatique fuerint, possint facile accipere bonorum figuras efformatas.

*Cur dicit: Deos ne blasphemes**)?*

§. 5. Hucusque ergo calumnientur divinam legem, quasi vero aliorum consuetudinem destruat? Ecce enim non solum affirmationem praestat heterodoxis pro admissione et honore eorum, quos a prin-

*) Exod. 22, 23. **) Ibid. v. 28.

cipio existimarunt deos esse, verum etiam discipulos suos coercet, non permittens libera lingua eis detrahere; melius ratus bonae famae laudem. Secundo, qui ad patrios propriosque deos insaniunt, falso fictos pro infallibili veritate reputantes propter consuetudinem, a qua etiam acutae mentes occaecantur, eos versus qui non laeto animo admittunt eorum opinionem, implacabilem hostilitatem colunt. Hoc autem P. A. est principium et origo bellorum: nobis autem ut pul- 472 cherrimam possessionem nunciavit lex fontem pacis. Tertio, qui maledicit, in similibus necesse habet accusationem recipere contrariam. Itaque quibus insit mentibus cura dignitatis, coerceant se ipsos de detractione aliorum deorum; utpote veri entis virtus a cunctis oribus laude celebretur: sic enim putemur non audire, sed dicere, nostra sane voce ab aliis usurpata; quoniam nihil differt per se ipsum dicere aut alium invitare, ut dicat omnino.

Cur, postquam vetuit, deos blasphemari, illico adiicit dicens: Neque principes)?*

§. 6. Sicut enim poetae dicunt, proximi sobole et vicini generatione eiusdemque seminis cum diis sunt principes; quoniam duces constituti, ut ipsi dicunt, bonum ac malum facere ob liberam potestatem possunt. Secundo cura gerenda omnium aliorum hominum, ne subeant inexorabilem poenam. Quoniam maledictionem audientes principes a dicentibus, non per iudicium vindictam capiunt, sed obsolutam usurpant vim ad damnificandum omnino. Tertio, non pro omni principe videtur legem ferre, sed de eo, qui praeest universo populo atque ducem gentis secundum Iudaeos, virtute praeditum hominem praepositum innuit multis

*) Exod. 22, 28.

rebus. Si quidem a viro bono blasphemia aliena est, laudatio autem magis familiaris: nihil enim est ... adeo inducens ad curam habendam, sicut bonae famae laus.

Quid est: Non apparebis in conspectu meo vacuis manibus)?*

§. 7. Littera vult accedentes ad aram dei plenis id manibus facere, afferendo primitias ex omni victu in quibus nulla sit macula: ad mentem vero, non est prohibitio: nam etsi dixerit, non apparebis, sed non prohibens quovis modo dixit. Fieri enim nequit, ut qui in conspectum dei venit, vacuum esse, sed potius plenum cunctis bonis. Sicut enim qui accedit ad lucem, subito illuminatur, ita etiam cui apparet deus, impletur tota sua anima: spirituale vero lumen aliis nominibus intelligentia et sapientia appellatur.

*Quare pecudum nata praecipit septem diebus relinqui sub matribus suis**)?*

§. 8. Ne unum et idem sit tempus generationis corruptionisque, sed teneat ordinem generatio aliquam diu. Secundo, quia superabundat miseratio amoris in visceribus matrum in ipso primo partu; quare et gravatae effluunt mammae lacte irrigantes cupiditatis immensos cibos: tempore enim, sicut etiam omne aliud, diminuitur etiam amor; nimiam vero intensionem praefert in ipso principio generationis. Crudum igitur et insipiens censuit ex matre abscindi illico natum, tamquam adhuc cum ea naturaliter unitum.

P. 47

*Quid est: Non suscipies auditionem mendacem***)?*

§. 9. Inaniter nihil †) nec auribus neque aliis

---

*) Exod. 23, 18. **) Ibid. 22, 30. ***) Ibid. 23, 1.
†) Fragmentum in Catena illa servatum est editumque a nobis vol. VI. p. 242.

[ex a]uribus suscipiendum est: quoniam errorem illusionis permagna sequuntur detrimenta. Quam ob rem etiam quidam illi legis latorum statuere, non testari per auditum (sive ex fama), quasi vero verum per oculos fideliter comperitur, mendacium autem per auditus?

Cur dicit: Pauperis non misereberis in iudicio)?*

§. 10. Paupertas per se misericordiam desiderat ad erectionem egestatis: in iudicium vero veniens, iustitiae utitur paritatis lege. Quoniam divina quaedam est iustitia, dona minime accipiens. Unde quibusdam optime dictum est: Iudicia dei sunt.

*Quare occurrentibus asinis inimici errantibus iubet reducere eos et reddere**)?*

§. 11. Familiaritatis augmentum (commendat) atque simul monet non nocere inimico, sed potius prodesse. Secundo continentiam et cautionem aviditatis: si quidem qui neque inimico nocere patitur, cui alii damnum ferre volet pro sua utilitate? Tertio aufert e medio rixas pugnasque, patronus exsistens pacis, cuius possessiones multipliciter depingens ostendit. Redditionem igitur asinorum principium putat oblationis pacis et reconciliationis. Quoniam qui reddit, opera amoris perficiens, quodam modo ex animo familiaris demonstratur: qui vero recipit, nisi plane ingratus fuerit, deponit saevitiam vindictae capiendae. P. A. 475

*Quare si viderit quis inimici sui asinum sub onere prolapsum, iubet non praetermittere (occasionem) cum sublevandi cum eo***)?*

§. 12. Intensio additamenti anteriorum est, unde etiam plura quidem dicta est adaptare super hoc, ex

*) Exod. 23, 3. Est hoc fragmentum ibidem servatum. cf. vol. VI. p. 242 sq. **) Ibid. v. 4. ***) Ibid. v. 5.

iis nimirum quae de reddente sunt dicta. Ceterum quasi ex appendice dicendum erit: humanitatis familiaritatisque nimiam abundantiam hic ostendit, eo quod non tantum hortetur inimicis quoque prodesse, verum etiam gravitatem oneris animalium brutorum sublevare maxime iam cadentium ob depressionem ingentis ponderis. Quis enim quemquam ex hominibus, quorum una est cognatio naturae, praetermittet, edoctus a divina lege ac solitus nec iumenta etiam praeterire? Littera haec monet: ad mentem vero, asinus symbolice corpus est nostrum, errabundus omnino ac vagabundus, qui pro lucro faciundo ad cognatam voluptatem perficiendam onerat se multo mero et multiplici cibo delicato varietateque eduliorum et potuum immensa abundantia. Verum necesse est ei, qui amore sapientiae captus sit, gravitatem etiam sublevare per necessarias virtutes frugalitatis et commoditatis atque errantem in constantiam erroris nesciam reducere, assuefaciens eum etiam ut studium avaritiae laeto animo emittat atque ita naturae opulentiam imitetur, quae feracissima est (vel superiora tendit) et sibi sufficiens. P. A. 476

Quid est: Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, ut servet te in via, ut inducat te in terram, quam paravi tibi. Attende tibi et exaudi (eum), neve sis incredulus (ei); non enim verebitur te: nomen enim meum est super eum)?*

§. 13. Angelus est spiritus intellectualis, immo totus intellectus, omnino incorporeus, factus minister dei, ad usum quendam et in servitium, quorum eget mortalis nostra gens, ordinatus. Quoniam non poterat corruptibilis natura nostra per se recipere a deo porrecta dona beneficiaque. Quando quidem non sufficiens erat portare copiam datorum bonorum, ex necessitate

*) Exod. 23, 20 sq.

tamquam arbiter ac mediator constitutum est *verbum*, quod vocatur *angelus*. Hunc constituit ante faciem, ibi nimirum, ubi oculorum sensuumque locus est; ut videns ac sensum accipiens; virtutis ducem non invitus, sed ultro sequeretur. Porro allegorice adaptatur singulis praedictis secundum viae observationem ingressus in praeparatam terram; cavere scilicet, obaudire, non inobedire, non evitare, nomen suum super eum ponere. Id autem ante omnia observandum erit. Quicumque sine cautela viam faciunt, aberrant ab ipsa recta propriaque semita, saepius quam saepe per P.A.
impervia, dura et aufracta deviantes. Huic aequale 477
est pariter, quando etiam anima patiatur aliquid iuvenile, etsi pium: quum enim expers sit disciplinae, fertur torrentis instar sine impedimento eo, quo vix expedit. Secunda res erat introitus in terram, ea est ingressus in philosophiam, quae est tamquam terra bona ac fertilis ad productionem fructuum, quos ferunt divinae plantae, virtutes: qui ergo vult his frui fructibus, debet monitum admittere cautionis faciendae. Cautio autem est praesidentia consiliarii mentis et promptitudo ad auscultationem. Quoniam quem ad modum amator, sepositis cunctis aliis rebus, festinat ad rem desideratam, sic etiam esuriens sitiensque ad intelligentiam disciplinae atque ad discendum quae nescit, ceteris omissis curis, properat ad auscultationem et nocte ac die ostia custodit domuum sapientum. Attendere igitur in his est; audire vero in ordine habetur et simul ad modum naturae dictum. Etenim qui audit extremitate aurium, potest quidem subobscure facere perceptionem dictorum: qui vero certo audit, manifestius intra eum ingrediuntur sermones, auditus vias omnes perlustrantes, ita ut intellectum ipsum formet cerae instar profunda impressione, ne facile insipidum videatur et foras resiliat. Quod proxime sequitur non debere inobedire (vel dissentire).

Nonnulli enim admittunt quidem intus verborum apparentiam, nec tamen revera recipientes dissentiunt, rixosa et contradictoria utentes indole. Tales ergo reprehendit, monere volens, ut sibi concilient bono- P. 4
rum enarrationes legitimas ac constantes. Quot 47
quot autem dei verbum enarratur, omnino bonum est et pulcrum pretiosumque. Qui vero non assentitur, dicit ei, non veretur te; nimis naturaliter utique. Namque firmato argumento in anima, quum sentiat eam ad peiora declinare, conviciatur et accusat atque fugiens minis pudefacit: quia eo qui intus est, iudice proprio omnis insipiens reprehenditur: et per omnes, qui extra degunt, consessores in variis civitatibus, convincitur; quum non evitet, sed admoneat non solum timide, verum etiam una cum prudentia et confidentia. Evidentior autem fides adest, quia super angelum nomen divinum est vocatum; idque principalius, quo caelum et terra universusque mundus regitur. Qui vero tanta gaudet virtute, necesse est, ut sit sapientia potentissimus (vel liberrimus).

Quid est: Non immolabis in fermento sanguinem victimae)?*

§. 14. Alias quoque similiter huic statuit, iubens, in aram **), super quam sacrificia offeruntur, fermentum non adhiberi, subindicans per utrumque P.
symbolum necessarium contemnere voluptates: quoniam fermentum dulcificum cibi est, non cibus. Alte- 47
rum etiam, quod non oportet fastu efferri praeter (vel propter) communem opinionem. Si quidem foeda et odiosa est utraque, voluptas cupiditatis et superbia (velut) opinio stultitiae, unius eiusdemque matris, illusionis, partus. Sanguis autem victimae oblatae indicium est animae deo consecratae: at miscere immixta nefas.

---

*) Exod. 23, 18. **) Legitur hoc fragmentum in Catena servatum vol. VI. p. 243. ed. nostrae.

Quid est: Non dormiet adeps solemnitatis meae usque ad mane *)?

§. 15. Littera iussum dat adipem eo die consumi, materia facta divino igni: ad mentem vero, adipis natura pinguedinem praestat visceribus ceterisque, quae circumdans coercet sua pinguedine in perpetuitatem, ne arescens celeriter dissolvatur: Quia qui humiditatem pinguedinis habet, tamquam vitali cibo alitur humiditate. Itaque vult per symbolum declarare, omnem animam, quam pietas pinguefacit, sua mystica divinaque pietate insomnem esse et vigilantem ad visionem visu dignorum. Transitus autem iste (Pascha) animae solemnitas est et festorum maximum, tempus verae laetitiae, quam non merum (vinum), sed sobria sapientia facit. Horum enim primum ebrietatis et petulantiae caussa est, alterum vero sobrietatis et recte peragendi omnia. Quod si etiam superveniet, id quod transactum est, et aliquod semen mortale, improsperitatis erramentum, id est mentis somnus, non longius durabit **).

P. A.

480 *Quid est: Quod si audiendo audieris vocem meam et feceris omnia, quaecumque dico tibi, inimicus ero inimicis tuis et adversabor (iis), qui adversantur tibi* ***)?

§. 16. Quia nonnulli audientes non audiunt, imo non audisse se fingunt, designavit apposite, si audiendo audiretis vocem dei †); quo paullo ante dictum angelum existimandum est denotare; qui enim ab isto dicitur propheta, angelus est veraciter. Necesse est ergo ei qui audiendo audit, id est constanter recipit dicta, opera quoque ea perficere: nam sermonis fides opera est. Qui vero dictis consentiens, in operam ducit ordinatum

*) Exod. 23, 18. **) Dubitat Ancherus num loci difficillimi sententiam feliciter explanaverit. ***) Exod. 23, 22. †) Legitur hoc fragmentum vol. VI. p. 243. ed. nostrae.

per enunciationem, protectorem necessario sibi acquirit magistrum; ut putatur, adiuvante amico (vel adiuvantem alumno), re tamen vera, propria voluntate legis, quam adversarii et inimici optarunt destruere.

Quid est: Destruendo destrues et conterendo conteres statuas eorum)?*

§. 17. Statuae**) sunt symbolice gratae leges, quae statutae fulcitaeque constanter videntur. Acceptarum autem legum, statuae instar erectarum, sunt quaedam, quae probandae sunt quasque aequum est stare et firmum habere situm stationis; sunt item, quae improbandae sunt, quas sane destrui expedit. Huius- P.A. 481
modi sunt, quaecumque insipientia contra prudentiam statuit et quaecumque incontinentia adversus sobrietatem et quaecumque iniustitia pro iustitia; et simul quicquid malitiae contra virtutem est. Verum illud: *destruendo destrues, et conterendo conteres*, huiusmodi inducit sententiam: quoniam est aliquid, quod destruunt ad rursum erigendum confringuntque, ut iterum coaptent; is tamen vult semel destructum confractumque non amplius reparationem consequi, sed semper in corruptione iacere, quidquid contrarium est bono optimoque.

*Cur dicit: Benedicam panem tuum et aquam et avertam infirmitates a te***)?*

§. 18. Cibum et sanitatem subsignat; cibum per panem et aquam, sanitatem vero per aversionem infirmitatum. Secundo religiosam abstinentiam enunciat perceptione necessariorum ciborum, haec tantum dicens, cibus ut sit incomptus, panis supervacaneis carens, et potus aqua scaturiens: his positis sanitas erit. Tertio

*) Exod. 23, 24. **) Hoc fragmentum vide vol. VI. p. 243. ed. nostrae. ***) Exod. 23, 25.

tam vitae, quam bonae vitae memoriam facit; si quidem ad vivendum necessaria sunt panis et aqua, ad bene vero vivendum apathia et integritas morum. Quarto videtur scriptura caussam sanitatis declarare frugalitatem victus; quoniam vini compotationes et comessationes dapum, quae per aviditatem et gulam aguntur, ob abusum expletionis efficiunt morbum caussasque magnarum infirmitatum. Quinto doctrinam nobis dignissimam rite docet, admonens, nec panem neque aquam per se nutrire, sed aliquando etiam damnum ferre magis quam utilitatem, nisi divinum verbum istis quoque concedat perutilem virtutem. Quam ob rem etiam P. A.
dixit: *Benedicam pani tuo et aquae tuae*; eo quod 482
non sunt sufficientes per se solum nutrire sine divina conciliatione cum anima.

*Quare dicit: Non erit in te semine carens et sterilis**)?

§. 19. Infecunditate ac sterilitate in maledictionis ordine positis, non erit, inquit, apud eos, qui iusta legitimaque operantur: quoniam in praemium conservantibus divinam scripturam legis praestat principalem legem immortalis naturae, quae in semine et generatione filiorum posita est ad generis perpetuitatem. Littera talis est: ad mentem autem infecunditate ac sterilitate animarum peius quidquam nemo inveniet: ea est ineruditio et indisciplinatus in sterilitatem vertens consiliarium intellectum: bona vero fecunditas et prolum multiplicitas per doctrinam atque intelligentiam est. Itaque multis gaudent prolibus multum scientiae possidentes; et bonis praediti sunt filiis, qui bonae optimaeque intelligentiae periti sunt; filiis autem carentes sunt, quorum pigrae tardaeque sunt naturae, simul etiam indisciplinatae.

---

*) Exod. 23, 26.

Quid est: Numerum dierum tuorum implebo)?*

§. 20. Optimum utique non mensibus neque secundum numeros supputare vitam ministrorum (vel cultorum dei) sed diebus; qui sunt plane aequi P. A.
honoris cum ipso aeterno supputati ac connumerati: 483
alias qui nec ratione neque numero dignus factus fuerit, omnino caret laude. Verum bene se habet additamentum hoc loco, *Implebo*, propter vacuitatem prudentiae virtutisque animae distantis, quae proficere cupit. Vult enim musici instrumenti more concinnari per omnes voces eum, qui secundum illum philosophatur, nulla ex parte oppositum dissonantemque ad unam eandemque consonantiam ac concentum voluntatis ad verba, verborum ad opera et operum ad utrumque eorum.

*Quare dicit: Timorem mittam, qui te antecedat**)?*

§. 21. Littera manifesta est, quia horror inimicorum valida est vis ac terror, quo maxime adversariorum vis apprehensa convincitur: ad mentem vero duae sunt rationes, quibus divinitatem homines honorant, amore et timore: amare autem est tardius, in senioribus locum habens; timere vero fit prius. Non ergo inaniter dictum est praecurrere timorem, quum amor posterior sit et sero acquiratur. Ne forte timere quoque sit iure digneque: sicut enim insipientia minor prudentia est natu, sic etiam timor amore; quoniam timor nascitur in contempto, amor vero in homine virtute ornato.

*Quid est: Terrificabo stupore omnes ethnicos (vel gentes), ad quos ingredieris***)?*

§. 22. Terrificatorem esse, ad litteram par P. A
est cum hoc, terrore afficiam timoris, quod dixit 484

*) Exod. 23, 26. **) Ibid. v. 27. ***) Ibidem.

prius mittere super adversarios ad dissolutionem virtutis eorum: nam timor debilitatis caussa est. Secundo virtutem amplam videtur nationi testificari, quod non suos tantum, sed etiam inimicos convertat: inimicos autem dico non solum bello operam dantes, verum etiam heterodoxos. Ad mentem vero id dicendum: quando tamquam in terram in animam ingredietur prudentia acutae videntisque naturae, omnes quaecumque in ea sunt ethnicae leges insaniunt ac ferociunt atque a condignis cogitandis abscedunt, nequientes habitare et stare cum bonis mali.

Quid est: Dabo inimicos tuos fugitivos)?*

§. 23. Refert evidentius ac firmius praedicta; nam qui supervenerat, initium facit fugae. Littera haec est: ad mentem vero leges gratas enunciat, ignotas pueris, ipse conscius: quoniam omnis insipiens domo caret atque habitatione, sicut fugitivus expulsus ex urbe virtutis, quam patriam animarum constantium honestorumque existimare licet.

*Cur dicit: Mittam crabronem**) ante te, et eiiciam inimicos tuos?*

§. 24. Crabrones invisibili modo vix praevisi supervolant et aculeis pungentes retrocedunt: pungunt autem principales praestantioresque partes, vultum, oculum, caput; strepitus quoque in aere factus in- P. A.
genti modo pungit aures. Itaque vel ab ipso princi- 485
pio auxilium ferendum minime decidendum (vel decisurum) esse constat***); quod nimirum vile exigu-

*) Exod. 23, 27. **) Armen. *equi vespam* vel *possidentem* aut *suggilantem equos*, at in Genes. 23, 28. *vespa.* Auch. ***) Cod. B. *auxilium abscidendum est*, quod ad inimicos refertur. Cod. C. *auxilium non est abscidendum*, puta Israelitis. In hunc modum legit etiam Glossat.: *Auxilium dei non oportet reiicere, etsi exiguum quiddam sit* etc. *Aucher.*

umque (animal) plurimum potest cruciare inimicos; maxime quum deus iussum dederit, ex quo etiam imbecilliores nervum prae se ferunt, et sicut exercitus concurrunt insuperabili virtute. Et allegorice notum est, quod crabronem oportet indicium *) existimare inexspectatae subitaneaeque virtutis divinitus missae, quae de excelsis magna vi inducens caedem, furit in percutiendo, atque hoc facto, nihil contrarium patiantur ullo modo.

Quare rationem infert, non omnes omnino uno tempore inimicos, sed paullatim eiiciendi, ne terra in desertum redacta, multae bestiae venientes congregarentur **) ?

§. 25. Littera nulla eget enarratione longa, quando quidem fugiunt bestiae tamquam proprium dominum hominem: quare quum populo repletae sint civitates, minime adveniunt; quod si vero diminutae sint, una cum habitatoribus ambulabunt. Ad mentem autem: Si nondum progressum habens in doctrina, operam naves ut cunctis peccatis abscissis, simul in anima intellectionem disciplinae ex adverso habitare facias, haud prudenter egeris; non enim sustinebit ablationem uno momento factam, neque immensam influxionem doctrinae portabit; sed secundum utram- P. A.
que, tum abscissionem, tum additionem afflictus, 486
doloreque affectus animus, resiliet. Qui vero tranquille ac moderate eiicit paullatim ineruditionem, addita disciplina, honestae utilitatis ex confesso caussa exsistet. Quoniam nec medicus ***) peritissimus aegroto una die omnem simul sanitatem tribuere studet, satis conscius, se detrimentum potius facturum esse,

*) Fragmentum hoc in Catena citatum legitur vol. VI. p. 244. ed. nostrae. **) Exod. 23, 29. ***) Fragmentum ab Ioanne Damasc. in Parallelis sacris p. 556. D. servatum legitur vol. VI. p. 206. ed. nostrae.

quam utilitatem; sed mensuratis temporibus, distribuit salutem, atque alia hora aliam inferens medicinam, mite sanitatem operatur. Qui vero importunus, arrogans, et contumax est ad abscidendum semel ac simul superaddendum, auget potius morbum, quam diminuit.

Cur offendiculum appellat alienorum) deorum servitutem**)?*

§. 26. Sicut qui scandalizantur sanis pedibus, eo ipso quod non possunt longius procedere, fine itineris destituuntur, iam prius desistentes; sic etiam animus ad pietatem conductus, facere eam viam impeditur, prius impingens invia impietatis: quoniam haec sunt obstacula et scandali caussae. Quare claudicans mens desistit ex naturae via: via autem illa est, quae ad patrem fertur sicut ad finem.

P. A.

*Quid est: Et Moysi dixit: Ascende tu et Aaron***)* 487
et Nabad et Abiud†)?

§. 27. En vides deo decentem congregatorum numerum ad ascensionem, quaternionem videlicet, quae est essentia denarii: septuagesimi vero (mysterium cernis), quod decies septem vel septies decem multiplicatum generat††). Sciendum tamen est, per literam praesentem locum allegoriam subire. Si quidem Moyses purissimus est intellectus, deique amantissimus, Aaron autem verbum eius, quod est interpres infallibilis veritatis, et Nabad voluntaria visio, sonat enim voluntarium,

---

*) Ad verbum heterodoxorum. **) Exod. 23, 33. ***) Arm. semper habet *Aharon*, sicut *Nabad* pro *Nadab*. *Auch.* †) Exod. 24, 1. ††) Quae sit relatio inter memoratos numeros, non clare patet; sed si conferas cum sequentibus, elicitur talis sensus numericus, Moyses. 1. cum tribus sociis facit 4. qui redacti in denarium, fiunt, 4x10=40. et 3x10=30. summa 70. sicut et 7x10=70, sive 10x7=70. *Aucher.*

et Abiud, divinitus veritas, nam ad hoc refertur nomenclatura. Vide ergo animam quamdam adornatam, cunctis ad virtutem directis ornatibus in complacentiam dei: intellectus dignus, verbum verum, voluntarius in pietatem; istorumque septum conservans ac moenia, divinitus auxilium. Ceterum cum duce militiae quaterno numero ordinetur virtus unitatis comprehensae: etenim unius intellectus prophetici in te acquisiti tria sunt ornamenta; septuaginta vero seniorum virtutes senio honoratae, non multorum annorum prolixitate, sed perfectorum numerorum ascensione, quae honore sunt dignae atque praerogativa.

*Quare dicit: Adorabunt procul dominum *)?*

§. 28. Quem ad modum qui prope ignem sunt, comburuntur, qui vero procul stant a longe mensu- P. A.
rato intervallo, securitatem habent; sic res habetur in 484
animis. Quaecumque enim anima nimium prope accedit, desiderans dei visionem, non intelligit, se consumi. Quae vero procul stat e longinquo, non amplius radiorum splendor eam comburit, sed moderate calefacientes refocillant vitalitate. Hoc autem dicitur secundum dissolutionem et avulsionem perfecti prophetici que intellectus, cui licet et in caliginem intrare et in atrio regiae habitare patris. Quare etiam animalia quaedam sunt, quae ambulant degentes in igne, (a quo cetera corrumpuntur), πυριγενὲς (ignigena) dicta.

*Cur dixerit: Moyses solus accedet ad deum, et illi non appropinquabunt: populus autem non ascendet cum eis **)?*

§. 29. Proh optimam deumque decentem ordinationem! propheticum solum intellectum appropinquare ad deum; secundos autem sursum ascendere, pergentes

*) Exod. 24, 1. **) Ibid. v. 2.

viam in caelum ducentem: tertios vero populares montis conturbatos nec sursum ascendere, neque cum iis ascendere; videre tamen, qui visionem merent, felicem in sursum viam. Illud autem, *Solus accedat*, nimis naturaliter dictum est: quoniam intellectus propheticus quum divinis initiatus fuerit, ac deifer, unitati similis est, nemini penitus mixtus eorum, qui communionem prae se ferunt cum dualitate. Qui vero in unitatis naturam inhaeserit, in deum dicitur appropinquasse cognativa quadam familiaritate; derelictis enim mortalibus universis generibus, transmutatur in divinum, P.A. 489
ita ut fiat deo cognatus vereque divinus.

Quare mane surgens Moyses aedificat altare sub monte, et duodecim lapides in duodecim tribus Israel)?*

§. 30. Aut ipsum altare ex duodecim lapidibus solis aedificatum fuit, ut universae gentis omnes tribus quodammodo fierent ara dei sacra; aut praeter altare seorsum duodecim lapides erecti fuerant: ut quippe etsi desisterent nonnulli de quotidiano officio, ibidem esse putarentur, absentiam aliquorum supplente constanti erectione duodecim lapidum, quos contigit monumentum fieri tribuum, quas semper vult assistentes patri ministros esse.

*Quare adolescentes, non vero seniores mittit**)?*

§. 31. Quoniam senes numerum gentis septuaginta***) prae se ferentes obtulerunt ad radices montis, officio adhibito in ascensione prophetae, inconveniens erat istos iterum in aliud opus vocare iam iam vocatos antea in visionem; aut coaetaneis eorum iubere sacrificium offerre, pro vili haberetur eis, qui non cum illis offerrent. Secundo quia seniles aetates primitiae quae-

*) Exod. 24, 4. **) Ibid. v. 5. ***) Sive 72. quod constituit 6x12, aut 12x6.

dam fuere, incruentam perficientes immolationem, quae magis est familiaris senibus aetate provectis. Qui vero ex adulta iuventute missi sunt adolescentes ad sacrifi- P. A.
cium offerendum, quia multus eis inerat sanguis ob 490
vigentem iuventutem, sanguine omnem hostiam immolandam expediebat in gratiarum actionem offerre deo, et patri, usurpata iuventute ad cupiditates in pietatem ducentes, non vero in ferociam effrenarum cupiditatum. Littera haec continet: ad mentem vero, sapientissimi deique amantissimi anima tum seniles rationes prae se fert, tum iuveniles, omnes sane sanctas: seniles tamen in speculatione versantur naturae, et eorum quae in ea sunt; iuveniles autem in virili occupatione operum convenientium; ita ut fere in columnis sculpta laude celebretur vita optimorum in ea repertorum*), tam speculativa, quam practica.

*Quare qui missi sunt adolescentes, holocausta offerunt et victimas immolant vitulos**)?*

§. 32. Vituli iure offeruntur tenelli per iuvenes tenellos, ut oblata sacrificia concordiam etiam aetatis***) servarent cum offerentibus. Non autem agni neque haedi (offeruntur); quia hae bestiae vitulo debiliores sunt; sacrificium vero ex fortioribus videtur (velle) facere. Quare et quae immolat iuventus, primum prae se fert†) vigorem, offerens in sacrificia holocaustum et salutare; non vero tertium illud propter peccatum, quasi vero nullum admittat delictum locus ille propter evidenter apparentem revelationem patris, quae illico ipsi

---

*) Vel: *vita optima reperta in sua proprietate. Aucher.*
) Exod. 24, 5. *) Sic fere Cod. C., at Cod. B. *communitatis, aequalitatis. Aucher.* †) In Armeniaca translatione desideratur verbum praeter sequens participium *offerentes.* Omitto quod pro *iuventus quae* alio modo diremptis literis Armeniis potest verti etiam *iuventus nova.* Utut est, constructio erit contortula. *Auch.*

opponebat sese (vel, cui illic illud peccatum non poterat sese opponere) *). Quando quidem sole orto invi- P. A.
sibiles redduntur tenebrae et omnia lumine adimplentur. 491
Deo ergo apparente vel apparituro, nonne ecce prius deperdenda est omnis peccati species atque essentia? Duplex igitur genus sacrificiorum hic melius perficiatur: holocaustum videlicet in honorem patris dona vix accipientis, quod nemini alii praestatur, sed ei, qui honoratur; et salutare, quod iam fit propter nos, qui beneficia probavimus probamusque et exspectamus; reddimus enim sacrificia sanitatis ac salutis universorumque bonorum deo; qui illa dat mortali genti.

*Cur sumens Moyses dimidium sanguinis, in crateras infundebat, dimidium autem circa altare fundebat**)?*

§. 33. Distribuit sanguinem legitimo ordine, volens ut aliquid sit in sanctam oblationem dei, aliquid autem velut unctio sancta, olei loco, ad sanctificationem perfectamque purgationem: quod si verum oporteat dicere, in spiritum verti ad receptionem spiritus sancti. Crateres vero indicia sunt mixtae et sibi invicem compactae naturae, quae nostra est; divina enim simplex est et mera: omnia vero, quaecumque per generationem acquirunt exsistentiam ex contrariis, necesse habent, unum bonae, alterum malae ideae receptaculum esse. Qui ergo melioris status est, partem dei sortitus est per simpliciorem lucidioremque essentiam: qui vero deterioris, mortalis est gentis: incipiendum tamen est ab incorporeis et intellectualibus, quae P. A.
mensurae sunt atque argumenta sensibilium. Princi- 492
pium igitur universorum constituunt numeri***), secun-

*) Prior lectio est assertiva in Mss. B. C., posterior negativa habetur apud Glossarium, qui etiam sic prosequitur: *peccatum, quod contrarium est deo, non erat ibi. Aucher.*
) Exod. 24, 6. *) Vel ad verbum: *Principium omnium constituunt numerum. Auch.*

dum quos aliqui sunt impares, factoris causarum rationem habentes, quidam vero pares, materiae. Porro necesse est imparem *) ideam deo apponere propter cognationem cum actione, parem vero mortali genti ob familiaritatem ad patiendum. Eadem est ratio in paritate et imparitate, in similitudine et dissimilitudine, in identitate et diversitate, in unitate et separatione. Itaque ratio paritatis similitudinisque, identitatis et unitatis optime in ordine quodam secundum deum constituta est; impar autem et dissimile, diversum et separatum, in ordine mali, cuius maiorem partem sortitus est mortalis. Ceterum non solummodo super incorporeos intellectualesque, verum etiam super sensibiles naturas videre pariter est. Iam enim in mundo caelum ipsum, et quodcumque in caelo est universum, divinam et meliorem essentiam partemque consecutum, appropinquat ad deum eique consecratum est. Quicquid autem post lunam est, tamquam materialem crassioremque portionem assecutum, mortali distributum est genti. Imo in nobis quoque ipsis anima constituta est ex rationali et irrationali. Rationalis ergo quia melior est, consecrata est optimae naturae; irrationalis autem ut peior, minori, quod accepimus nos ineruditi, indisciplinati et procaces. Verum tamen, mortalis etiam corporis, ait quis dixerit boni consilii contemplator, principatu decoratum caput consecratum fuisse sancto creatori patrique; a pectore autem usque ad pedes, materiali essentiae. Hoc ergo in crateras annumerat symbolice, P. A. quoniam commixtum et compactum est; non mixtum 493 vero ac merum consecrat sacrificans deo.

---

*) περισσὸς, amplior, Hellenismo dicitur ut *impar*, quasi superans parem semper unitate superaddita. *Auch.*

Quid est: Accipiens librum testamenti, legit in aures universi populi *)?

§. 34. De divino testamento certius accuratiusque iam dictum est, ita ut vix oporteat nunc temporis replicare: verum de lectione in aures notitia quaedam exponenda est. Fit ergo illa sine separatione et interruptione, non exterius aere pulsato crepituque in aures perveniente, sed dicentis vox immediate in eas sonans, sicut vox quaedam simplex ac clara expansa, ne tertio quodam interiecto fiat perceptio minor, sed magis firmiter sonus edatur simplici tantum modo, in unum convenientibus auditoribus et verbo, sine intermedia ulla separatione. Littera huiusmodi habetur: ad mentem vero, quia fieri non poterat, ut vox unius cuiusdam in tantae multitudinis aures perveniret, aut ipse ad singulorum accedens aures loqueretur, necesse est rem sic aestimare, quoniam magister et auditor ibidem fiunt; quorum unus seorsum loquitur cum discipulo, nihil tegendo neque ex rebus inenarrabilibus, alter autem percipit, praestans se dignum divina traditione legis voluntariae observantemque rerum, quas non licebat in multos, utcumque contingeret, referre.

Cur illum, qui in cratere erat, sanguinem sumptum respergebat circa populum **)?

§. 35. Significans eundem esse sanguinem eandemque cognationem, ostendere vult quodam modo eos animatos fuisse una eademque idea ac natura: P. A.
nam sanguinem multoties ponit pro anima. Quod si 494
corpore seiuncti sint etiam a se invicem, saltem per consilia mentis unitae participent divinas tum victimas, tum immolationes, ex alienatione conducti in communitatem et concordiam incliti sanguinis.

---

*) Exod. 24, 7. **) Ibid. v. 8.

Quare superaddens dicit: Ecce sanguis testamenti eorum, quae praecepit dominus ad vos de omnibus verbis his)?*

§. 36. Quoniam sanguis indicium cognationis familiaris est. Duplex autem est consanguinitatis species: una hominum, quae originem habet a maioribus; altera animarum, cuius principium est sapientia. Eam igitur, quae convenit maioribus ac generationi, nihil memoravit, communis est enim etiam brutis animalibus; sed alteram, ex qua tamquam ex radice pullulavit sapientia. Sapientia autem fons est verborum voluntariaeque legis, quam publicans magister, studioso eruditionis edocuit magis necessarias, concordiam et communitatem; quas non possunt cultores multorum deorum acquirere: quia honoratae huic distinctioni disiunctiores opiniones oppositas faciunt et rixae contentionisque caussae exsistunt. Uni vero adhaesio harmonica consonantia est omnium, qui ministri sunt operis.

*Quid est: Viderunt locum, ubi stabat deus Israel, et sub pedibus eius sicut opus lateris sapphiri, et sicut visio firmamenti caeli puritate**)?*

§. 37. Haec omnia theologo decentia ac condi- P. A.
gna (sunt) in primis; quia nemo glorietur invisibilem 496
videre deum, indulgens superbiae. Locus autem idem solus sanctus et divinus (est), in quo dicitur apparuisse, non ipso abeunte aut situm mutante, sed mittente virtutes indicantes suam essentiam; ita ut, si liceat, oporteat dicere locum istum rationalitatis. Non enim motus umquam suspicionem dedit, sed perpetuo standi; quoniam firma permanet et immutabilis natura patris, lucidior ac simplicior unitate, quae***) unica est forma

---

*) Exod. 24, 8. **) Ibid. v. 10. Sic Cod. C. una cum Gr., at Cod B. *puritatis*. *Aucher*. ***) Sic Cod. C., ubi B. *cuius*. *Auch*.

similitudinis. Unam autem unitatis *) invariabilem immutabilemque naturam dei propter substantiam indicavit; universum vero caelum sub pedibus entis esse, quia et color sapphiro potius similis erat. Later autem omnium simul stellarum est laterculus, ordine numerorum, rationum et collationum concinnatus, haec est constans incorporeae speciei similitudo et forma. Si quidem intelligibilis caeli sensibile hoc typus est purus et lucidus omnino, illius, quam iampridem dixi divinam essentiam ac portionem meruisse. Quare dicitur, quasi species firmamenti puritate: quoniam incorporeae species lucidiores sunt et puriores, eo quod essentiae mixtione carentis et simplicioris participationem sortitae fuerint. Sensibile igitur caelum, firmamentum vocatum, dicit distinctum a specie intelligibili ob puritatem.

P. A.

Quare dicit: De electis videntibus nemo recessit (vel 496
*discrepavit) **)?*

§. 38. Littera expositionem habet ***) manifestam, quod omnes integri servati fuerint: ad mentem autem, electa gens, secundum animam immortalis est, quo (in quam) pervenit sapientia et omnis virtus et prae omnibus regina virtutum pietas. Mors vero animae est dissonantia ad probitatem atque defectus harmoniae. Quare rite dictum est, nemo recessit (vel nihil discrepavit), tamquam in perfecta chorea omni-

---

*) Ita Ms. B., at C. *una autem unitatis.* *Aucher.*
) Exod. 24, 11. Sic Cod. B. id probat etiam Georgius in supplemento Glossarii, verum Cod. C. una cum text. Arm. Genes. XXIV. 11. *nemo consumptus est*, id notat etiam Gr. οὐ *διεφώνησεν*, proprie sonans, *non discrepavit voce*, ut accipit Philo. Pro autem *Israel*, qui vulgo exponitur, *videns deum*, a Philone substituitur *videns*, tam hic, quam infra §. 47. Sicut etiam apud Eusebium Praep. Evang. XI. 14. citatur ipse Philo dicens: ὁ ὁρῶν Ἰσραήλ. *Auch.* *) Cf. fragmentum in Catena, quae dicitur, servatum vol. VI. p. 244. ed. nostrae,

modae musicae, una cum cunctorum symphonia, ita ut harmonico concentu canendi ars perficiatur in modulatione ac peritis digitis, non adeo voce, quam mente id ostendere operam dantes.

Quid est: Apparuerunt deo in eo loco et manducaverunt et biberunt)?*

§. 39. Faciem attingentes patris, nusquam plane in mortali loco perstant, hoc enim totum est mancum et foedum, sed mittentes reducunt**) transmigrationem ad sanctum divinumque locum, qui alio nomine vocatur *verbum*. In quo exsistentes per dispensatorem, principalem vident, sancte constanterque in- P.
visentes deum acutis intellectus oculis. Talis autem 497
apparentia cibus est animae et vera participatio vitae caussa est immortalitatis. Quare etiam dicitur *Comederunt ac biberunt:* si quidem valde omnino esurientes et sitientes, manifeste apparentem deum videre, non fuerunt prohibiti, sed sicut famelici abundantem invenientes cibum, magnum desiderium implevere.

*Quid est: Ascende ad me in montem et esto ibi***)?*

§. 40. Animam sanctam deificari notatur per istam ascensionem, non in aera vel aethera vel in supremum omnium caelum, sed super omnes caelos. Post autem mundum non est locus, sed deus. Constantiam vero transmigrationis decernit per dictionem *Esto ibi*, loco carentem demonstrans immutabilemque divini loci habitationem. Quoniam in quibus fuit vitium cito sese satiandi contemplatione, modicum sursum volantes dei initiatione, statim retrocesserunt, non tantum volantes, quantum deorsum tracti, nempe

*) Exod. 24, 11. **) Sic Cod. C., lectio Cod. B. incerta videtur accedere ad Glossarium, qui habet: *perveniunt*. *Aucher*. ***) Exod. 24, 12.

in Tartari profunditatem. Qui vero non redeunt a sancta divinaque civitate, in quam transmigrarunt, principali duce usi sunt deo in habitationem constantem.

Cur in tabulis lapideis mandata scribuntur *) ?

§. 41. Tabellae et libri manufacturae sunt, et quae in istis sunt scripta, faciliter corrumpuntur; quoniam in tabellis cera est facile defricabilis et in chartis character nunc spargitur, nunc subobscure cernitur. At lapides tum naturae sunt opera, exiguo labore P. A.
in tabellam redacti, tum in lapidibus perpolitis formae 498
characteresque in iis exarati perpetui sunt ac constantes propter soliditatem materiae. Secundo fieri non poterat, ut divina praecepta in abditis quibusdam locis laterent, evitando occursum eorum, qui studerent videre atque discere illa, sed palam exponi atque circumferri manifeste. Quae vero foras publice celebranda essent, oportebat habere materiam duram contra solis aestum pluviarumque adventum: ita ut postmodum in arca collocatae sint tabulae lapideae. Tertio lapideae sunt tabulae, lapidea constantiam indicante, tabula vero inconstantiam; nam tabula tam facile scribitur, quam deletur. Quod est symbolum observantiae et dissolutionis legis: scriptum observantiae; deletum vero dissolutionis; si quidem transgressis praeceptis veraciter dicatur numquam legem fuisse.

Si deus legem scribat **)?

§. 42. Quoniam legis lator secundum supremam rationem deus est, necesse est optimam legem, quae etiam infallibilis lex vocatur, ab eo statui et scribi characteribus, non manuum, nec enim humanae est formae, sed secundum eius iussum ac nutum. Si quidem si olim, deo dicente, caelum et terra universusque

*) Exod. 24, 12. **) Ibidem.

mundus creabatur, universaque rerum essentia a verbo
divino efficaci formam recepit, nunc dicente ipso deo,
ut lex exaretur, nonne statim obsequi debet liber?
Secundo magna est mundus iste civitas ac legitima: P. A.
necesse est autem istam politicae meliori lege uti atque 499
aequum est et conveniens, ut sit ei legis lator ac legis
dator. Et quum hominem genti contemplativae legem
daret, daret quoque ipsi mundo. Praesentem ergo le-
gem imponit illi genti, delineans etiam legem mundi;
quia gens electa mundi est forma et lex sua legibus
mundanis.

*Quare solus Moyses accersitus, non solus ascendit, sed cum Iesu *)?*

§. 43. Virtute utrumque unum est; etenim nemo
est, qui eundem solum dixerit sibi invicem unanimes
ac concordes, verum etiam secundum aliam speciem.
Quoniam explicatur *Iesus*, *Salus*; salutem autem con-
sequi a deo cui alio familiare sit, nisi inspiratae animae
et inflatae ipsi prophetiae **)? Si quidem et vivente
(Moyse), praepositus erat (Iosue) prinpicibus et defuncti
successor exstitit. Iure ergo ascendit ad fidem facien-
dam duabus rebus quam necessariis. Uni, theoricae
gentis electioni; et alteri, ne lex humanae mentis in-
ventio putaretur, sed dei mandatum divinumque ver-
bum. Fortassis tamen sub silentio intelligendum in
dictis, quod etiam Iesus ***) sursum accersitus fuerat P. A.
manifeste; at ascensionem eius non ita prius notari 500
aequum fuit †), propter praerogativam, qua dignus est
effectus propheta.

---

*) Exod. 24, 13. **) Vel: *nisi ei, cui spiraverit spiritus flaveritque in eum prophetia. Auch.* ***) Vel: *eo ipso quod Iesus dicebatur. Auch.* †) Dubitat Aucherus num recte hunc locum explanaverit.

*Quare Aaronem et Hor relinquit infra cum senioribus iudicibus**) ?

§. 44. Sicut navi classicae, quum non erit ibi navarchus, opus habetur subinde navarchorum ad procurationem adornationemque universae classis; itidem in exercitu, si non assit dux, secundi principes choragi et praefecti ordini praesentes suppeditant necessaria utiliaque. Atque gentibus subditis sub obedientia, magnus rex concedit plurimum, ob qualemcumque legitimam caussam dispertitis civitatibus praeficiens rectores, quos solent praefectos vocare. Hoc tenore optime iureque sollicitudine habita, in aethera caelestemque viam iturus propheta, per diligentiam sui loco reliquit inspectores ac praepositos, atque victoriae signum adhibens dubio animo haerentibus, conciliat legitime iustum. Littera talis est: ad mentem vero, duo fratres sunt in anima, intellectus et verbum. Meliorem igitur, alio nomine mens vocatus Moyses sortitus est partem, deum videlicet; minorem vero, verbum scilicet appellatus Aaron, hominum portionem. Verbum autem vilioris atque improbi obscurius est; quamvis enim magnifice consecutus fuerit (verbum), obnubilatum est. Domini vero (verbum) lucidissimum est, etsi in ore sit atque lingua instrumentis haud nimis coaptatis. Ideo sane P. A.
etiam Hor, qui *lux* audit, adiungens ordinat cum sa- 501
piente, per symbolum monens, luciforme esse sapientis verbum, non ipsis verbis, sed in rebus expositis demonstrans pulcritudinem.

*Quid est: Et descendit gloria dei super montem Sina***) ?

§. 45. Evidenter pudore afficit***) eos, qui sive impie, sive stulte existimant localem ac mutabilem motum inesse divinitati. Ecce enim manifeste non substantiam dei,

---

*) Exod. 24, 14. **) Ibid. v. 16. ***) Fragmentum in Catena laudatum vid. vol. VI. p. 244 sq. ed. nostrae.

quae secundum essentiam solam intelligitur, descendentem ait, sed gloriam suam. Duplex autem est gloriae notitia: una, quatenus essentiam ostendit virtutum, nam etiam regis dicitur gloria, virtus exercitus; altera, qua tenus opinionem caussat solam putandi videre gloriam divinam, faciens in occurrentium mente apparitionem adventus dei, quasi vero, qui non ibi fuerit, ecce iam venerit ad firmam fidem legis tradendae. Mons autem familiaris est nimis ad recipiendam apparitionem dei, sicut declarat nomen ipsum, *Sina*, quod in aliam linguam conversum sonat *inaccessum*. Itaque inascensibilis atque inaccessibilis utique est divinus locus, ita ut neque purissi- P. A.
mi intellectus tanta celsitudo ad eum ascendere queat, 502
sed solummodo appropinquare satagere.

*Cur operitur mons nube sex dies, septimo autem Moyses sursum vocatur *)?*

§. 46. Parem numerum, sex videlicet, impertiit tam mundi creationi, quam theoricae gentis electioni, volens ostendere imprimis, ipsum et mundum fecisse et gentem virtute electam. Secundo vero, quia vult gentem ita ordinatam adornatamque, sicut universum mundum; ut quippe iuxta haec et pariter prae se ferat ordinem convenientiae secundum rectam legem ac normam immutabilis, loci expertis et immobilis dei naturae. Sursum autem vocatio prophetae secunda est nativitas (sive regeneratio) priore melior: illa enim commixta per carnem etiam corruptibiles habebat parentes; ista vero incommixta simplexque anima principalis (vel spiritus principis), mutata a genita ad ingenitam, cuius non est mater; sed pater solus, qui etiam universorum. Quam ob rem et sursum vocatio, sive ut diximus, divina nativitas contigit

*) Exod. 24, 16.

ei fieri secundum naturam septenarii semper virginis. Septimus enim vocatur dies, hoc differens a protoplasta terrigena, quia ille de terra et una cum corpore in exsistentiam veniebat; is autem ex aethere et sine corpore. Quare terrigenae numerus familiaris distributus fuit sexenarius, heterogenae vero superior natura septenarii.

P. A.

Quid est species gloriae domini tamquam ignis ardens coram filiis videntis (deum. h. e. Israel) *)? 503

§. 47. Quoniam, ut prius dictum est, dei gloria est virtus, qua nunc apparet. Huius virtutis species similis est flammae **): imo non est, sed apparet videntibus, monstrante deo, non quod est secundum essentiam, sed sicut volebat putari esse ad videntium stuporem. Adiicit ergo illud, in conspectu filiorum *videntis*, manifestius declarans, apparentiam flammae fuisse, non flammam veram. Secundo quia montem inaccessum demonstravit populo, flammiformis ignis apparitionem extendebat circa eum, ut neque volens quisquam posset accedere, contempta visitatione. Quoniam ignorantes simulque faciles putandi sunt, qui putant, iuxta prophetam essentiam esse ignem dei, evidenter clamat, quod gloriae est et virtutis dei, apparens species, non vero veri entis; et quod non est virtus illa ignis, sed gloria sola et videntibus phantastice apparens, sicut non est qui est, propter rationes dictas. Littera haec habet: ad mentem vero, sicut flamma omnem materiam immissam consumit, sic quando manifeste adveniat dei meditatio in animas, omnem cogitationem a pietate alienam devastat, in decentiam reducens totam mentem.

---

*) Exod. 24, 17. **) Fragmentum hoc ex Catena supra laudata desumptum legitur vol. VI. p. 245. ed. nostrae.

Quare intrat Moyses in medium nubis)?* P. A. 504

§. 48. E medio vocatus est, ideo iure secutus est vocem. Secundo ex verbi strepitu potuit discindi ea pars nubis et utraque regione condensata facile fieri transitum.

*Cur Moyses quadraginta diebus, totidemque noctibus in monte permanet**)?*

§. 49. De quadragesimo numero et quomodo in natura se habeat, iampridem certe indicatum fuit, ne amplius longe loqui accidat. Id tamen fortassis superaddendum erit. Damnanda erat***) gens transmigrans et per annos quadraginta corruptionem subitura, multiplici invento beneficio et multipliciter ingratitudine demonstrata. Aequali igitur tempore dierum pro annis sursum perstat, precibus atque intercessione reconcilians patrem; maxime in tali tempore, in quo et lex divina datur et portatile templum verbis erigitur, testimonii tabernaculum dictum. Cui enim erat lex? num eis, qui perituri erant? Aut cuius gratia erant oracula? an eorum, qui paullo post deperdendi erant? Ceterum mihi videtur, quod dicat aliquis. Praesciebat ne illud quod futurum postmodum erat ei iudicium? Verum tamen qui haec dicit, revolvet in mente, quod omnis anima prophetica deo initiatur, et plurima futurorum non cogitatione potius, quam divino oestro securus praescribit.

P. A. 505

Quare primitias ab omnibus corde volentibus iubet accipere†)?

§. 50. Cor nunc pro principali (in homine) in medium sumit: vult ergo primitias, voluntaria indole oblatas introduci; divinitas enim non indiga est. Qui vero invitus obtulerit, oblivioni traditur, se ipsum fal-

*) Exod. 24, 18. **) Ibidem. ***) Cf. Vol. VI. p. 245. ed. nostrae. †) Exod. 25, 2.

lens: quum argentum quidem aut aliud quippiam introduxerit, primitias tamen minime adduxerit. Quem ad modum et qui immolabat hostias invitus, inimmolatam potius carnem igni tradidisse putabatur, quam sacrificium obtulisse.

Quid est: Facies mihi sanctuarium et apparebo in vobis)?*

§. 51. Manifesta est ecce littera, quoniam templum (Graecis sanctuarium vel sacellum ἱερόν) dicitur templi prototypus quidam, tabernaculum: ad mentem vero, suo operi, quod sacratissimum est, apparet semper deus, nempe mundo. Si quidem beneficae eius virtutes videntur, cunctis partibus lustratis, caelo et terrae, aquae, aeri et comprehensis in eis; quoniam propitius est salvator et benefactor, atque vult ex universis animalibus rationale genus excipere. Ideoque ampliore dono honorans, ut maius beneficium, in quo omnes species bonorum continentur, concedit suam apparitionem; solummodo sit locus conveniens omni sanctitate puritateque purgatus. Quoniam si, o anime, non praeparabis ex te te ipsum, abscissis cupiditatibus, voluptatibus, tristitiis, timoribusque et abiectis insipientiis, iniustitiis cognatisque malis, et mutans te adaptabis in visionem sanctitatis, caecus concludes vitam tuam, intelligibilem solem videre non potens. Sin autem con- P. A.
digna initiatione initieris et possis consecrari deo, at- 506
que quodam modo templum animatum (vel spirituale) esse patris, primum oculis apertis aspicias quin umquam claudas, et vigil decedes absque alto somno, in quo deprehensus degebas. Deinde appareat tibi visibilis ille**), qui oriri facit tibi incorporeos radios: datis etiam visionibus naturae inexspectatis atque inenarrabilibus, fontibusque abundantibus ceterorum bo-

*) Exod. 25, 8. **) Vel: *qui apparitures est, aut mirabilis ille. Auch.*

norum. Quoniam principium, et finis felicitatis est posse videre deum. Hoc tamen nequit ei fieri, qui non paraverit animam suam, sicut dictum est, sanctuarium sive plane templum dei.

Quid est: Facies secundum omnia, quantum ego ostendo tibi in monte indicia tabernaculi et vasorum eius)?*

§. 52. Quod sane omnis sensibilis similitudo principium habet intelligibile in natura indicium, sicut et alias saepe saepius, nunc quoque declaravit. Verum tamen optime magistrum incorporeorum et a principio exsistentium exemplorum, nullum genitum sive creatum adhibuit, sed ingenitum sive increatum patrem. Quoniam conveniens utique erat, ut intelligens referret ideas intellectualium mensurasque universorum, ad quarum formam mundus factus fuit. Propterea et solus propheta sursum assumptus fuit per vocationem, ut nec mortalis gens privaretur incorrupta facie, neque publice exponeretur apud multos divina sacraque essentia rerum. Assumptus autem fuit in montem excelsum, quem ascendere ceteris minime licebat. Et nubes densa crassaque totum locum clausit, perceptionem per loca impediens; non quasi vero corporeis oculis natura invisibilium videri posset, sed quia multum signum intelligibilium per manifestam oculorum visionem describitur; quatenus utcumque typice quis videns, qui discit, potest secundum symbolum aliquam formam adaptando, directe et apposite eorum rationem attingere. P. 50

*Cur ex lignis imputridis arca**)?*

§. 53. Quem ad modum animalis caput primum

*) Exod. 25, 9. **) Ibid. v. 10.

est, sic etiam arca divinorum vasorum: quare et meliorem sanctioremque meruit locum, sola intus in adyto collocata; ideo materiam quoque, ex qua est facta, quasi necessario fere imputridam atque incorruptibilem contigit esse: quoniam etiam lex cuius ipsa receptaculum erat, incorruptibilis fuit. Secundo templum et quota in eo ordinis dispositio, statuebatur, non ad decisum tempus, sed ad immensa saecula, propterea magis convenientem materiam, maxime eam quae cum illa perpetuo manere poterat, elegit artifex, verbum nempe divinum. Littera haec: ad mentem vero, imputridum atque incorruptum vere nihil est ex terrenis; ergo quando dixerit lignum imputridum, symbolice annuit partes mundi sese invicem comprehendentes, quibus compactus fuit, quaeque detinent se mutuo. Mihi videtur *) et in rationalibus animi virtutibus (id evenire), quarum unam quamque immar- P. A.
cescibilem et senii expertem incorruptibilemque esse 508
contigit.

Cur auro puro obtegit intrinsecus et extrinsecus auro **)?

§. 54. Alii externam faciem fingunt fallacia, internam vero tectam relinquunt, cura destitutam; externam enim multiplici ornatu exornant ad decorem aut admirationem faciendam videntibus. Divinus autem sanctus Moyses intus prius quam foris exornat condignis ornamentis, auro ut prima materia omnium pretiosissima et auro mundissimo et purgatissimo, quod nihil improbitatis habeat, ad sanctitatem essentiae. Littera huiuscemodi est: ad mentem vero, naturae aliqua est species invisibilis et aliqua visibilis. Invisibilis illa ex incorporeis constat, quae nimirum in

*) Aut sic, maxime iuxta Cod. C. *Detinere autem se mutuo, mihi videntur et rationales animae virtutes. Aucher.*
**) Exod. 25, 11.

ntelligibili mundo est: visibilis autem constituta ex corporibus, qualis est sensibilis iste mundus. Haec ambo species sunt interna et externa: interna, incorporea; et externa, corporea; quas qui fecit, imputridas effecit, atque honestas ac pretiosas. Aurum igitur pretiosum allegorice refertur etiam ad humanam constructionem, sicut oportet esse animam; quae tamen invisibilis est, cunctis virtutibus auri instar, adornans visibilis corporis quoque habitus et motus. Quoniam vita perfecta ea est, quae per utrumque habetur, constans ex mundissimo intellectu, qui non est visibilis et ex irreprehensis operibus, quorum multi sunt visores.

P. A.

Quid est cymacia tortilia), quae iubet circa arcam construere**)?* 509

§. 55. Obumbrat per illius modi coronam stellas, quippe quae circumferantur, quaedam per se, una cum caelo universo; quaedam vero peculiari etiam motu, quem sortitae sunt seorsum. Quoniam sicut axis rotae volutatus non mutat locum, eo quod ipse per se revolutus vix abscedit, eodem modo etiam caelum circumfertur in se sine loci mutatione. Secundo similis comperitur corona circumdans et animae corruptioni ac corporis: quoniam mens alias aliter mutationem patitur sine firmitate et corpus semper fluens fluvii more secundum aetates pervenientesque infirmitates variationem subire solet. Tertio humana vita similis reperta vastissimo mari, fluctuationes aestusque circulorum omnigenos suscipit secundum fortunas***). Si quidem nihil terrenum constans est, sed huc et illuc vacillans titubat ad modum navis mare lustrantis contra ventos contrarios.

---

*) Vel: *limbus in circuitu.* **) Exod. 25, 11. ***) Cod. A. *Non prosperitates* vel *infortunia.* C. *prosperitates* vel *fortunas.* *Auch.*

Quare quatuor annulos adaptat arcae, duos in latere uno et duos in altero)?*

§. 56. Latera duo contigit esse in auribus, unum intelligibili in parte, alterum in sensibili; quorum utrumque ambobus signis sigillatum est. Quia intellectualis partis duae sunt sectiones, una per indicium immortalium, altera per indicium mortalium. Sensibilis vero in duo dividitur; quum quoddam sit levis et sursum tendentis naturae, quam sortitus est aer atque aether; P. A. aliquod autem gravis et deorsum tendentis indolis, quam 510 sortita est terra et aqua. Secundo duo latera nonnulli accipiunt pro aequinoctiis, ex quibus quatuor tempora separata fuere: ut pro calore et sereno duo, aestas et auctumnus; pro autem frigore haec duo, hiems et ver. Ista in sensibili mundo perfectorum constanstiumque operum habent calculum, in intelligibili vero indicii atque aenigmatis.

*Quid sunt gestatoria de lignis imputridis**)?*

§. 57. Duo verba divina***) significat; unum, columnam ac fulcrum constantiae intelligibilis mundi, alterum vero sensibilis, in quibus tamquam in fundamentis supererecti sunt firmius. Nam utrumque eorum prae se fert suum ornatum, qui etsi gravior sit, gravitas tamen est sicut levior et aliunde imputrida sunt verba, quia dei sunt voces.

Cur gestatoria nectuntur in annulos ad portandam arcam†)?

§. 58. Duo, duplicis mundi rationes sunt, quas vectes appellavit, connexae per sigillum, ostendentes praescriptum ac necessarium eventum, rerum nempe connexionem harmonicam, singula in ordinatione inte-

*) Exod. 25, 11. **) Ibid. v. 13. ***) Vel: *Duas rationes divinas. Auch.* †) Exod. 25, 14.

gra reddendo. In visibili igitur mundo similitudo et forma est; in intellectuali vero indicia et prototypi, classe et ordine progredientibus *) sequentibusque secundum naturae concinnationem.

Quid est: Inicies in arcam testificationem, quam dabo tibi **) ? P. A. 511

§. 59. Quoniam igitur arca incorporei symbolum est mundi, oportet autem mundum illum esse legis indicium, quam testificationem vocavit, iure ac decenter dixit, verbo in arcam ponere illam, opere vero in mundum intelligibilem, ut cunctis suis partibus illic iacens perseveret.

Quid est propitiatorium, et quare epithema (superpositionem, sive opertorium) illud vocavit ***) ?

§. 60. Propitiae ac beneficae virtutis symbolum dictum fuit propitiatorium. Epithema autem dicitur, quia superpositus est firmiter intelligibilis mundus †). Super tamen stante perfecta visione, iure superior stat virtus propitiatoria, qua erecta sunt, et constanter exsistunt omnia.

Quare propitiatorium longitudinem et latitudinem tantum habet, non vero altitudinem (sive profunditatem) ††).

§. 61. Magnitudo profunditate carens, in longitudine tantum et in latitudine visa, superficies (vel apparentia) vocitatur a geometricis viris. Apparentia autem entis conspicitur etiam per alias virtutes, maxime vero per propitiam et beneficam. Verum qui benefi-

---

*) Vel: *prototypi classis et ordinis progredientium etc. Aucher.* **) Exod. 25. 16. ***) Ibid. v. 17. †) Vel: *super intelligibilem mundum positum est.* Auch. ††) Exod. 25, 17.

cium acceperint, illico in apparentia vident benefactorem apparentem simul (cum) filiabus suis virginibus, gratiis. P. A.

Quid sit Cherubim *)? 512

§. 62. Explicatur scientia multa, in cetera nomina intelligentiam ac copiam suam refundens. Symbolum autem est duplicis virtutis, creativae et regiae: maior tamen est creativa secundum cogitationem. Quamvis enim coaetaneae sint quae circa deum sunt, virtutes, verum prius intelligitur creativa, quam regia. Rex enim est non eius quisquam, qui non est, sed eius qui factus est. Titulum autem sortita est in sacris scripturis creativa (virtus), ut deus appellaretur; quoniam apud maiores (Graecorum) loco verbi *facere* (ut creare) dicebatur *ponere* (Graece θῆναι, Arm. *tnel*, hinc *theos, deus:*) Regia vero (virtus) dominus vocatur, quoniam titulus domini ab omnibus**) consecratum est regi.

Quare aurei tornatiles ***)?

§. 63. Aurum symbolum est pretiosae substantiae; tornatile vero artificiosae atque intelligentia praeditae naturae. Oportet enim primas entis virtutes, species specierum †) esse, et puriores, simplices ac pretiosissimas ††), insuper etiam intelligentiorem essentiam sortiri.

Cur in ambobus lateribus altaris Cherubim collocabat †††)?

§. 64. Terminos totius caeli mundique duabus ac superioribus custodiis muniri (designat): una, P. A. 513

*) Exod. 25, 18. **) Vel: *universorum, . . . regi. Aucher.* ***) Exod. 25, 18. †) Sive: *ideas idearum, ut prototypum. Aucher.* ††) Vel: *rarissimas, ubi vox Arm. in genitivo casu exarata aut erronea est, aut ad sequens referenda, hoc modo:* et non solum pretiosissimam, sed etiam etc. *Auch.*

secundum illud quo omnia faciebat deus; et altera, secundum quod princeps est creaturarum. Quoniam velut familiari ac cognatae possessioni prius curam habitura erat creativa (virtus), ne dissolverentur per eam creata: regia vero ne quicquam redundasset, symbolice concilians victoriam indicio paritatis, qua res perseverant. Si quidem excessu imparitateque incursiones bellorum, dissolutiones sunt entium; bene vero ordinatae atque aequae, pacis semina, salutis caussae, atque perpetuo perseverandi.

Quare dicit: Extendat (vel extendant) alas Cherubim, ut obumbret *) ?

§. 65. Dei virtutes omnes alatae comperiuntur, supernam ad patrem viam desiderantes. Obumbrare vero alarum instar universi partes subsignat, quippe quod mundus tegatur per custodiam ambarum virtutum, quae sunt, ut dictum est, creativa et regia.

Cur facies Cherubim ad se invicem respiciunt, et ambo (vultus) in propitiatorium **) ?

§. 66. Optima atque decentissima est dictorum forma, nam conveniens fuit, ut virtutes creativa et regia se mutuo respicerent, propriam pulcritudinem cernentes, et simul in utilitatem factorum ambo con- P. A.
spirarent. Secundo quia deus unus est, tum creator tum 514
rex, iure distinctam virtutem sumpsere: distinctae autem fuere utiliter, ut una faceret, altera imperaret. Quia vero separatae sunt, concinnatae quoque fuerunt alio modo cum nominibus, perpetuam inter se habentes connexionem, ita ut tam creativa spectatrix sit principativae, tam creativae regia. Sicut autem se mutuo respiciunt, ita etiam iure propitiatorium: quoniam si non erat simul convenientium propitius deus, nec fe-

*) Exod. 25, 20. **) Ibidem.

cisset quicquam per creativam neque disposuisset per regiam.

Quid est: Innotescam vobis inde)?*

§. 67. Scientiam et intelligentiam magis lucida ac prophetica**) mens recipit entis, non ab ipso (immediate) ente, vix enim portabit maiestatem, sed ex primis eius ministralibus virtutibus. Placet autem inde ad animas pervenire splendores: ut possit per secundos splendores maiorem atque splendidissimum cernere.

*Quid est: Loquar tibi desursum ex propitiatorio; medio duorum Cherubim***)?*

§. 68. Ostendit hoc in primis, quod propitiam, creativam omnemque virtutem superat divinitas; deinde vero, quod loquitur quasi de medio creativae. Hoc autem huiusmodi quippiam arbitratur mens. Dei verbum, eo quod in medio est conveniente, nihil omnino in natura relinquit vacuum, omnia implens, P. A.
atque fit mediator arbiterque utriusque partis a se in- 515
vicem, ut putatur, disiunctae, amore et concordia facta: semper enim communionis est caussa et pacificum Porro de arca secundum partes eius disseruimus; oportet tamen cuncta simul resumere propter notificationem, quorum haec symbola fuerint, obiter significando. Symbolica enim haec erant: arca et lex in ea recondita, supraque istam propitiatorium; deinde super propitiatorium Cherubim Chaldaica lingua dicti: superius autem e regione medii vox et verbum et supra illud dicens. Quod si accurate haec perspicere atque intelligere quis poterit horum naturas, ultro ego renuntiabo cetera omnia, quaecumque aemulationem merent deiformi pulcritudine circumdata. Verum ta-

*) Exod. 25, 12. **) Vel: *lucidam ac propheticam. Aucher.* ***) Exod. 25, 22.

men consideremus singula, utcumque se habeant. Primus est (ens) ille, qui maior (natu) est etiam uno vel unico et principio. Deinde entis verbum, seminativa entium vere essentia. Ex ente vero verbo tamquam ex fonte disruptae scaturiunt ambae virtutes. Una est creativa, secundum quod posuit (creavit scilicet) omnia et ornavit artifex; is deus appellatur. Altera, regia, secundum quod princeps est factorum a creatore; is vocatur dominus. Ex his ergo duabus virtutibus germinant aliae. Quoniam germinat apud creativam propitia, cuius nomen est proprium benefica: apud vero regiam legislativa, cui nomen datur conveniens, percussiva; sub his autem et iuxta haec arca. Arca autem est intelligibilis mundi symbolum; et habet omnia collocata sede in adyto sanctorum: P. A.
symbolice inquam arca incorporeum mundum; et le- 516
gem, quam nuncupavit testimonium, legislativam et percussivam virtutem, propitiam ac beneficam superioremque creativam, quae est fons propitiae et beneficae; atque regiam, quae est radix percussivae et legislativae. Excellit tamen, eo quod in medio est, divinum verbum, verbum autem superat, qui dicit. Quibus dinumeratis, septenarius completur numerus: mundus videlicet intellectualis et virtutes, qua tenus cognatae sunt, percussiva, et benefica; atque duae aliae his anteriores, creativa, et regia, cognationem habente maiorem creativa, et gente, singulisque*): atque verbum; septimus autem, qui dicit. Quod si de superiore inchoabis, primo dicens; et secundo verbum; tertio virtus creativa, quarto principativa; deinde sub creativa, quinto benefica; et sub regia sexto

*) Intricatissimus erat hic versus, ut sensu carens: nam verba sonant, *cognationem habet ampliorem creator et gens et unusquisque*, (vel unumquodque) *verbum*. Silentium tenuit et ipse Glossarius. *Aucher*.

percussiva; septimus autem est mundus ex speciebus constans.

*Quid est mensa, et quare ex auro puro**)?*

§. 69. Postquam de incorporeis locutus est symbolice, theologica ratione describens arcam secundum P. A. interiorem adytum, nunc incipit de iis, quae in sen- 517 su sunt, disserere, initio facto a mensa, iure quidem et decenter. Quoniam mensa receptaculum ciborum est. Cibum autem sumit nullus intelligibilis, ut non indiga, sed quicumque naturam sortitus est corporalitatis; ideo symbolum ponit mensam sensibili ac corporis formam habenti essentiae. Nec id tantum, sed etiam propterea quod communionem quandam significat mensa eorum gratia, qui ex eodem sale et victima participarunt. Si quidem est adducens similem in dilectionem propter (vel per) se. Nihil tamen et nusquam amabile est, sicut a sua factas essentia partes mundi. Quoniam quasi cibum sumpturus et laetitiam accepturus a genitore eorum patre, reddere vices ac retribuere utilitatem sicut fratribus quibusdam ab eodem patre eademque matre, discit desuper (vel rursum). Quod vero ex auro purissimo erat mensa, quia tota mundi essentia erat ex probata electaque parte; quoniam unum quodque utcumque erat per suam essentiam sive naturam, adhuc maiorem perfectionem suscepturum erat.

P. A.
Ad quid tortilia cymacia circa mensam)?* 518

§. 70. Corporea universorum essentia mutationem recipit ad effectionem (vel generationem) partium, ex quibus mundus constituebatur.

---

*) Exod. 25, 23. **) Ibid. v. 24. 25.

Cur super mensam catini et thuribula, cyathi et libatoria)?*

§. 71. Catini (vel phialae) ferculorum symbola erant et cyathi convivii, quibus merum mensuratur; thuribula autem thuris vasa et libatoria vini libandi. Per fercula et merum ad convivium, declarat maiestatis largitudinisque dei gratias, qui non tantum necessaria praestat, verum etiam quodquod ad abundantem copiositatem fruendam pertinet; per thus vero et libamen delicias eorum, qui beneficiis donati fuerunt. Quoniam dicunt et illi, qui constantibus cibis vescuntur in specie allegoriae, omnem animam probitatis studiosam libamen esse, profundentem dedicantemque virtutem deo. Hoc autem opus gratum ac cordi placidum patri est, quem ad modum per odores**) suavissima incensorum.

*Cur dicit: Impones super mensam panem in conspectu meo semper***)?*

§. 72. Necessarii cibi, sine quo non est vita, significativi sunt panes; et principum ac villicorum vis (*al.* aequitas), deo ordinante, in necessariis naturae (versatur) in cibo et potu. Ideo superaddit dicens, *In conspectu meo semper pones panes:* ubi *semper* osten- P. A.
dit continuam ac non interruptam esse gratiam cibi; *in* 519
conspectu vero, quia gratum iucundumque est deo tam donare gratias, quam gratiarum actionem recipere.

Ad quid candelabrum tornatile ex auro puro†)?

§. 73. Candelabrum symbolum est purissimae essentiae caeli ideoque dicitur postea, quod ex unico auro conflatum fuerit. Si quidem ceterae mundi partes per quatuor elementa confectae sunt, ex terra, aqua,

---

*) Exod. 25, 29. **) Vel: *in odoribus fragrantibus. Auch.* ***) Ibid. v. 30. †) Ibid. v. 31.

aere, igne; caelum autem ex uno et excellenti specie, quam recentes vocant quintam substantiam. Candelabro vero simile dicitur iure, qua tenus luminiferis stellis plane plenum sit. Atque productile (sive tornatile) illud designat*) merito, quoniam arte quadam productiva factum et illustratum est caelum secundum circulorum periodos; quorum unusquisque accurate contortus est et naturae stellarum universae divino ingenio delineatae sunt.

*Quid est, quod hastile eius; et rami et crateres, sphaerulae et lilia, omnia ex ipso erant**)?*

§. 74. Sapientissimus quum sit theologus, novit evidenter sua sapientia, eorum, quae in caelo sunt, universorum coniunctionem colligationemque ipsum esse caelum, sicut connexa in corpore membra coaptata sunt naturaliter.

P. A.

*Quid sunt sex rami exeuntes de latere utroque, aeque tres***)?* 520

§. 75. Quoniam Zodiacus non recte, sed oblique iacet iuxta tropica aestatis et hiemis, illam quae in ea inductio est e regione, dixit esse medium locum solarem; reliquis autem tres ex utraque parte ordinis distribuit, superius Saturno, Iovi, Marti, inferius autem Mercurio, Veneri, Lunae.

Quare in singulis ramis tres sunt crateres (vel scyphi) in nucis ornatu expressi, sphaerulaque et lilium †)?

§. 76. Sol unamquamque tempestatem anni perficit per tria signa, quae scyphos appellavit. Quoniam trium virtutes distinctae a se invicem, mixturam concordiae sumunt ad constituendum unius anni tempus:

---

*) Sic Cod. A., at Cod. C. *pingit* aut *delineat*. *Auch.*
) Exod. 25, 31. *) Ibid. v. 32. †) Ibid v. 33.

ut, verna tempestate Aries, Taurus, Gemini; itidem aestate, Cancer, Leo, Virgo: et auctumno, Iugum, Scorpio, Sagittarius; atque hiberno, Capricornus, Aquarius, Pisces. Signorum vero figuram naturamque assimulat nuci, fortasse quod prius pullulat nux et postmodum florescit. Putatur quod etiam propter voces harmonicas in motu facto; non enim ignoro nucis nomen in praeconicis celebratum, quia cortex eius solet sonitum ac crepitum edere. Sphaeroide autem contortum, quoniam quicquid in caelo est, totum sphaericum est, perfecta figura praeditum, quem ad modum etiam mundus. Lilium vero fortassis tam propter candorem, quia lucidum est, stellae vero splendores sunt, quam forsan propter axes splendoris instar lilium circumdantes, quoniam unaquaque stellarum splendorem emittit. Habet etiam ethopoeiam locus, quia lilium aliquid contrarium ceteris floribus prae se fert: nam eorum quidam hieme, quidam vero verno tempore pullulat; at lilium perveniente aestate, quum ceteri marcescunt. Quod symbolum est separari humana a divinis et immunda a sacris imperfectaque a perfectis. Itidem alii aquis irrigati florescunt, lilium autem iuxta caniculam, postque caniculam, quando flammae instar aestuat sol. Quare etiam propheta quidam speculativam gentem (Israel) dicit florescere sicut lilium, subindicans, quod non secundum idem tempus fruatur prosperitate, sed quo tempore alii pertransierint iucunditatem, incipiat sine convenientibus exspectatisque mediis; nam sine aqua florescere, sole comburente, vix adaequatur convenienti*). P. A. 521

*Cur candelabri quatuor crateres**)?*

§. 77. Unusquisque ramus unam tempestatem

*) Sive praeter opinionem est, vel credi vix potest. *Auch.* **) Exod. 25, 34.

anni perficit per trina signa, sicut dictum est; candelabrum vero annuum tempus. Quatuor quidem sunt tempestates, commixtionem tamen quamdam recipiunt ad annum conficiendum. Nihil enim aliud est annus, nisi complementum quatuor tempestatum ex his commixtis confectum. Quoniam non incommixta ac dissona est temporum natura, sed concordiam temperamenti habet atque communionem, inter se mutuo commutatis: P. A.
finis enim primi principium sequentis contigit esse. 522

Quare lucernae candelabri septem *)?

§. 78. Cunctis notum est septem lucernas symbola esse planetarum, septenario numero in connumerationem cum divinorum sacro calculo conscriptorum. Quarum per signa motio ac circumlatio universis sublunaribus caussa exsistit conciliandi in osculum concordiae, iis nimirum, quae sunt in aere, in aquis, in terra et in omnibus temperamentis animalium plantarumque semper.

Quare dicit: ex una regione lucere candelabrum **)?

§. 79. Planetae non per omnes partes caelestis sphaerae circumaguntur, sed secundum unam australem partem. Quoniam motus earum quasi prope ad nostram est zonam: unde umbra non cadit in australem partem, sed in septemtrionalem. Quam ob rem non incongrue et candelabrum dixit ex una parte lumen facere, declarans singulorum planetarum per australes regiones circumlationem.

Quid sunt tegmina candelabri et bases ***)?

§. 80. Tegmina, seu anabola nomen sortita

*) Exod. 25, 37. **) Ibidem. ***) Ibid. v. 38. Aliis *emunctoria et suppositoria*, eo quod in Gr. vulgo legatur τὸν ἐπαρυστῆρα καὶ τὰ ὑποθέματα. Verum Philo pro anteriori videtur legi velle ἀνάβολα. *Auch.*

sunt ab ἀναβάλλειν *supermittere*, eo quod sicut lu-
cernis ad lumen excitandum oleum supermittitur, ita
luminosis stellis a caelesti sphaera omnem lucem P.A.
praestari contigit. Nam quem ad modum quidquid lu- 523
minosum in oculis est, ab anima irrigatur, anima
enim magis luminiformis est; simili modo et quae
in stellis claritas est lucis, solet ex aethere purissimo
recipere illuminationem.

*Quare candelabro pondus distribuit talentum ex auro puro *)?*

§. 81. Arcam et mensam ac thuribulum mensuris quibusdam notans scribit, candelabri vero mensuram non dixit, sed pondus assignavit: eo quod symbolum, ut paullo superius dixi, candelabrum est totius caeli; caelum autem sphaera quum sit, expers est instrumentorum imparium mensurae, paritatis regula coaptatum secundum figuram et diversam naturam. Pondus tamen accepit, quoniam omnia ponderata post illud sunt. Quoniam nihil sublunare per se consistit, sed omne quicquam pusillum ac magnum, tamquam ab admirabili artifice secundum caeli rationem invisibilem, vigorem praeferre consuevit. Talentum vero unitatis habet similitudinem, quia unum est caelum et nemini alii simile secundum figuram viresque. Namque quatuor elementa cognationem habent inter se tam substantia, quam circumactione: substantia, quum mutuo commutantur: circumactione vero, quoniam rectum motum continent de centro superius ignis
et aer; subque centro aqua et terra; caelum vero P.A.
non directe, sed circuitu circumfertur, figuram 524
habens undique aequalem perfectissimam. Ne for igitur, quia et partes terrae iuxta mathematicos dicuntur sexaginta mensurari, tamquam talentum ordina-

*) Exod. 25, 39.

verit eius formam; quia sexaginta mna est talentum *).

Quid est: Facies iuxta exemplar ostensum tibi in monte **)?

§. 82. Iterum sub aenigmate exemplaris designat incorporeum caelum, prototypum sensibilis; quoniam exemplar, signum et mensura est illud visibilis. Quam ob rem testatur, dicens: *Inspice*, monens quo modo animae speculationem sine somno servare oporteat, et vigilem esse ad videndas species incorporeas; alias si corporis oculis visurus erat sensibilem neque iussum dare ad id opus esse patet.

Quid est tabernaculum ***)?

§. 83. Figuras imprimis incorporeum intelligibilemque mundum per arcam, sensibilis autem (mundi) essentiam per mensam atque caelum per candelabrum, incipit secundum ordinem ea quoque, quae sub luna sunt, describere, aera et aquam ignemque ac terram, naturae sive substantiae istorum adaptans tabernaculum. Quando quidem tabernaculum portatile templum est dei, neque stabile firmumque: et quae post P. A. caelum sunt, mutabilia sunt, solo caelo immutabi- 525 liter stante per se et semper se aequaliter habente. Verum etiam ethopoeiam quamdam exhibet textus: quoniam per desertum transibant, ubi nec porticus nec domus erant; tabernacula autem propter necessarios usus facta sunt, ad auxiliandum calori a facie frigoris †), sanctissimum templum patris creatorisque

*) „Gloss. LX. mna talentum est et unumquodque talentum, XII. myrias mensurae. (Addit Georgius Doctor.) Vel ita: mna, XXV siclus est; siclus didrachma, itaque mna L. drachma, talentum autem est MMM. drachma.“ *Aucher.*
) Exod. 25, 40. *) Exod. 26, 1. †) Ad verbum: *auxilium dare calori ex frigore*: forsan, *contra caloris et frigoris incommoda. Auch.*

universorum aequum duxit esse. Praeterea tabernaculum indigentibus minime indigens nomen divinum cohabitari eodem in tabernaculo, quantum opinari licet, demonstravit, ad perceptionem pietatis condignaeque sanctitatis. Qui enim viderent divini templi constructionem similem esse naturae suae (*al.* habitaculis suis), quid facturi essent, nisi pro viribus suis, (vel propter similitudinem visam) studere, ut adoretur et bene dicatur inspector provisorque suae virtutis: adeo familiaris est deo virtus, o ministri!

Quare tabernaculum decem cortinas) habet**)?*

§. 84. Saepe saepius plura dicta sunt de denario, quae huc transferre facile est eis, qui velint protrahere sermonem: nobis tamen verborum paucitas amabilis est, et quod olim dictum fuit, satis iuvat ad memoriam.

*Quare cortinae de bysso torto et hyacintho et purpura et cocco torto***)?*

§. 85. Haec de apparatu dicta contextaque numero quatuor, quatuor elementorum symbola sunt, terrae, aquae, aeris, ignis, ex quibus sublunaria facta sunt, caelesti sphaera ex separata substantia optimisque rebus constante. Terram igitur figurat per byssum, quia byssus terrenus est et ex terra. Aquam autem per purpuram, quia aqua est genitrix eius. Et aera per hyacinthum, quia subniger est aer, nullam habens luminis in se speciem ideoque ab alio lumine illuminatur. Atque ignem per coccum, color enim eius flammeae speciei est. Aequum igitur duxit divinum templum conditoris omnium ex tot et tantis textum esse, ex quot qualibusque mundus factus est sanctissimum templum, qui ante templum sanctum exstitit. P. Au. 526

*) Sive *aulaea.* *Auch.* **) Exod. 26, 1. ***) Ibidem.

Quare adiiciens dicit, opus connexum facies cortinas sibi invicem connexas)?*

§. 86. Huiusmodi habet naturam, ut quasi ex multis unum perficiatur: tabernaculis etiam mundi substantia est; quia commixtus fuit quatuor elementis et quasi inter se invicem contextus est ad unius staminis perfecti productionem.

Quare longitudo cortinae (unius) erat XXVIII. *cubitorum et latitudo* IV**)?

§. 87. Quaterni ratio divina ac sacra est et aptissima; eo quod numerorum condignam benedictionem***) sortitus fuerit. De vigesimo autem octavo numero propria eius virtus impraesentiarum apponenda est. Est igitur primum perfectus aequis partibus, ex tribus habens materiam exsistentiae; maxime autem ob id concordat cum sexto primario; primus enim P. A.
sexenarius ex propriis iungitur partibus. Unum igi- 527
tur hoc habet bonum numerus iste. Alteram quoque essentiam habet per septenarium, quia componitur ex unitatibus, ab uno singillatim usque ad septem: ut dixerim hoc tenore, I. II. III. IV. V. VI. VII. conficiunt XXVIII. Tertio autem erit multiplicare septem per quatuor septenaria vel per septies quatuor. Quartus vero numerus septimo cognatus est specie, quo perfectius est nihil. Ex his ergo numeris tabernaculum theologus ait erigi, ita ut longitudinem decem cortinarum singulis viginti octo cubitis perficiat in biscentum et octoginta; latitudinem vero (per decies quatuor) in quadraginta. Quadragenarii autem virtus exhibita entibus, iampridem dicta est; biscentum vero et octoginta, decies quatuor (numerorum) septuplex est; deo autem dedicatum est septenarium.

---

*) Exod. 26, 1. **) Ibid. v. 2. ***) Vel in sermone nostro de numeris laudem propriam. *Auch.*

Cur dixit: Et erit tabernaculum unum *)?

§. 88. Dixerit aliquis: Sed o theologe, quis nesciat id, quod unum non est multum? et hoc iam prius ipse dixisti, tabernaculum facies decem cortinis, tabernacula. Fortassis igitur pro firmiore sigillo unum dixit esse tabernaculum, figurans unitates sub luna exsistentes. Quamvis enim terra ab aqua distincta sit et aqua ab aere aerque ab igne et ignis ab istis singulis, nihilo minus tamen omnia sunt concinnata, ad unam formam determinatam. Quae enim ex tot et tantis perfectum fuit materia, una convenit esse: maxime quod et elementorum mutua inter se commutatio communionem eorum evidenter arguit.

P. A.

Quid est: Sera media in spatio columnarum perveniat ab uno latere in alterum **)? 528

§. 89. Super eandem rectitudinem singulorum parietum, viginti columnarum medium tenet vectis, ad firmiorem tenorem commixtionis earum. Figurat autem per vectem, necessitati ascriptam rationem superius secundum caelum tendentem ad caelestia: quoniam per istam comprehensa (vel comprehensum) habent cuncta se invicem velut insolubili ligamine.

Quid est: Facies tabernaculum secundum exemplar monstratum tibi in monte ***)?

§. 90. Iterum indicativas essentias specierum designat per illud dictum, *secundum visionem, quae monstrata est tibi in monte.* Corpus enim nullum vidit propheta illic, sed omnia incorporea. Directe autem in conspectu erigi tabernaculum dicitur; quae enim sub luna sunt, inferiorem partem sortita, rursum assumuntur sursum, elevata fundataque super divinum verbum erectum. Si quidem fundamenta et

*) Exod. 26, 6. **) Ibid. v. 28. ***) Ibid. v. 30.

vectes constantiae universorum divina sunt verba. Viden' terram et aquam, quippe quae in medio sint totius aeris ignisque, caelo circumlato, firmatas esse non aliunde umquam, sed sese invicem tenendo mutuis vinculis secundum ligantem eos divinum sermonem sapientissimo artificio perfectissimaque harmonia?

P.A. 529

Quid est velum *)?

§. 91. Per velum separatur internum ab externis: internum enim sacrum est et vere divinum; externum vero quamvis et ipsum sit sacrum, haud tamen eandem attigit naturam aut similem. Figurat autem mutabiles partes mundi sublunares, quae variationem accipiunt et caelestem, quae caret casu ac mutatione, atque tamquam velo separantur a se invicem, mediante aetherea aereaque essentia.

Quare velum de hyacintho et purpura et cocco et bysso torto fieri iubet **)?

§. 92. Sicut decem cortinas tabernaculi ex quatuor texere temperationibus iubet, sic velum quoque: quoniam etiam cortinae quasi vela sunt, non super introitum, sed per universum tabernaculum. Haec ergo, ut dixi, quatuor elementorum indicia sunt ac symbola.

Cur super quatuor columnas iubet velum poni in extremitate tabernaculi ***)?

§. 93. Quatuor columnae firmatae sunt: in tabernaculo autem omne quippiam symbolum est corporum. Incorporea vero super quaternionem perstant. Nam signum (puncti) secundum unitatem ordinatum est; linea autem secundum dualitatem et superficies secundum trinum; solidum vero secundum quaternionem, supra quod stat incorporeorum essentia: vel post intel-

*) Exod. 26, 31. **) Ibidem. ***) Ibid. v. 32.

ligibilem constanter egressum ducens portabis ad sensibilem speciem; ita ut omnes omnino columnae taber- P.A.
naculi sint quinquaginta: omitte duas in angulis oc- 530
cultas; quarum virtutes sicut rectanguli trianguli.

*Quid est: Facias dividere velum inter sancta sanctorum *)?*

§. 94. Dixi simplicia sancta constituta esse secundum sensibile caelum; interiora vero quae sancta sanctorum vocantur, secundum intelligibilem mundum. Distincte igitur separatur incorporeus mundus a visibili mediocri quadam ratione velut velo. Ratio autem haec fortasse quaternio est, ad cuius modum exstitit corpus solidum. Quoniam illud est invisibile ordinatum inter intelligibiles; alterum vero in tria distinctum, adhaeret in sensibiles, ut sit in medio invisibilis ac visibilis essentiae.

*Quare extra velum iubet mensam et candelabrum poni **)?*

§. 95. Monui antea, quod per mensam obumbrat sensibilem essentiam, per candelabrum autem sensibile caelum. Extra velum igitur collocantur; quia quae in interioribus adytis sunt, invisibilia sunt atque intelligibilia; quae vero exteriora his sunt, visibilia sunt ac sensibilia.

*Cur externum opertorium (aliis tentorium vel adductorium) dixit, non vero velum sicut internum *)?*

§. 96. Quoniam interiora ad naturam incorporeorum volantem et sursum tendentem inclinata sunt, istorum essentia prope ad deum stat; velum enim a P.A.
volatu (*maxime in Gr.*) introductum est. At secun- 531
dum, ut ad exteriora sensibilia propinquat, opertorium iure est; sensibile enim vix aliquando ad superiora ten-

*) Exod. 26, 33. **) Ibid. v. 35. ***) Ibid. v. 36.

dit, quoniam etiam minus quam incorporea alis donatur: sicut etiam operta incertam habent comprehensionem. Hoc fortasse iure meritoque: quando quidem omne sensibile per sensum probationem (vel experimentum) habet; sensus autem inconstans, falsae opinioni cognatus est; intelligibile vero consiliis; intellectus enim infallibilis est et intelligentiae amantissimus.

Quare super quinque columnas ponit opertoria)?*

§. 97. Optime accurateque secundo operimento distribuit quinquenarium (numerum), ob aspectionem illius regionis ad sensibilem essentiam; quoniam quinquenarius numerus sensus est. Priori vero atque interiori (velo concedit) quaternionem, sicut dixi, quia in incorporea propinquat: incorporea autem usque ad quaternionem definiunt.

*Quare altare vocat aram**)?*

§. 98. Sola haec ara non consumit victimas, sed servat; quia caro consumitur igne, sanctitas vero sacrificii permanet: quoniam sacrificium non caro est, sed sancti pura immaculataque vita.

*Cur altare quadrangulum, ex quinque cubitis longitudo eius exque paribus latitudo***)?*

§. 99. Quoniam pro sensibilibus sanguineisque P. A. construitur; sensibilis autem generationis numerus 532 quinquenarius est, ut dixi. Secundo longitudinem latitudinemque aequalem habet, quia omnes victimas sacrificiorum oblatorum ex corde mentis pii, aequales esse oportet, tam si centenarios tauros obtulerit, quam si frixum adduxerit: non enim opulentiam amat divinitas, nec paupertatem taedet. Tertio, quadratum symbolum est, constanter omnino debere stare eum, qui offert

*) Exod. 26, 37. **) Exod. 27, 4. ***) Ibid. v. 1.

sacrificium, nullo modo anima deficiente ac claudicante, sed integro plenoque consilio, recte tendente ad gratiarum actionem.

Quare altitudo altaris ex tribus cubitis)?*

§. 100. Littera refertur ad ministerium uniuscuiusque sacerdotum, ut saltem super soliditatem stantes possint servire, facile ventre, eisque quae sub ventre intus sint, reconditis **) ob multi capitis bestiam cupiditatem; ultimumque circa cor furorem, malum consiliarium, ut superet illum capite. Caput est autem mentis templum, in quo consilia constanter degunt; et ministri, sensus. Ad mentem autem ternio est condensus plenusque numerus, nullam habens vacuitatem, sed quicquid in dualitate discerptum erat, adimplens. Symbolice igitur figurat altitudinem animae immolantis, aequum ducens eum omnino per omnia expletum esse, ita ut nihil habeat in se desertam vanitatem, quae capax sit malitiae sive operis vitii. Attende tamen, quod multiplicatis arae mensuris, quinquies quinque ter, generat numerum septuaginta quinque; de quo iam- P. I
pridem dictum est. 53

*Quare cornua habet altare, non autem supercusa, sed unita (altari) ***)?*

§. 101. Propterea, quod nihil ex iis, qui cornu careant, aequum sit immolare, nec sacrificare, neque alio modo offerre. Itaque ad hostiam offerendam tres isti sunt: ovis, bos, caper; ad cibum vero praeter illos, alii quoque septem: caprea, cervus, hircocervus, bubalus, pygargus, oryx, camelopardus; quorum unus quisque cornua fert germinata. Vult enim et ad cibum pertinentes distinguere; quoniam etsi vix

*) Exod. 27, 1. **) Ad verbum: in opaco posita. *Auch.* ***) Exod. 27, 2.

sacrificantur, similes tamen sacrificandis sunt; utpote qui usurpant eos, nihil contrarium vel indignum atque alienum a sacrificio offerant. Secundo, cornua ad quatuor partes mundi declinant porrecta in ortum, et occasum, meridiem ac plaustrum; quia convenit, ut qui in cunctis sunt partibus, in unam hanc aram omnes omnino primitias ac novas adducant, immolentque hostias patri mundi deo. Tertio secundum symbolum, quoniam cornuum pullulationem dedit pro armis defensivis animalibus corniferis: sicut ergo immolandi, aries, taurus, hircus adversarios expellunt cornibus, sic voluit impios, qui sacrificium offerre praesumunt, reprehendere, docens, quod tamquam inimicis veritatis se opponens expellit divinum verbum, lacerando velut cornibus omnem animam et monstrando nude nefanda eius opera, quae paullo ante occultavit. Quapropter non apponuntur supra exterius cornua, sed unita iubetur ex ipso altari haec producere; quoniam etiam sacrificanda animantia ex se ipsis habent cornuum germinationem. P.A. 534

Quare vasa altaris omnia aenea iubet fieri)?*

§. 102. Sanguineorum altare ara est: quoniam homines gratias agunt, immolando etiam hostias, sicut etiam ex frugibus primitias et novas ex frumento una cum farina offerunt et ex vino libamina, una cum oleo, cui farina tincta immiscetur atque ex fructibus cista. Haec autem omnia aeris et ferri genus sunt: quoniam aurum in incorporeis et intelligibilibus est, argentum autem secundum sensibile caelum: aes vero secundarium in rebus terrae, ubi bella aguntur: bellicorum enim armorum negotium aeris materia apud antiquos erat. Denotat id etiam Homerus in Troico

*) Exod. 27, 3.

bello, aeneis armis, antequam ferrum usu venisset, utentes inducens.

*Quare lucernarum oleum iussit ex olivis fieri atque defaecatum *) ?*

§. 103. Alienum non ordinavit quicquam, ut admoveretur in sancta; quoniam alienigenarum olfactionem ex sesamo, dactylo nuceque ac similibus alienam existimavit: familiare ergo et proprium oleum est ex olivis, ut etiam nomen ipsum indicat; super P. A.
enim omnes species olei nomen appellatur, per trans- 531
lationem ex oliva, quae ad veritatem accedit veraciter. Secunda reliqua omnia commixtione aliorum studiose usurpata referuntur ad genus olei, olivae vero per se privatim, nam oleum distillat expressum; sicut etiam vitis fructus sine mixtura aliqua vinum efficit. Optime tamen dictum et defaecatum (purissimum), ex pura expurgataque materia praeparatio **) : conveniens enim erat lucidum ac candidum esse omne, quicquid in sanctis usurpabatur, maxime oleum pro lumine praeparatum, quod essentia est purissimum et quasi faece carens. Quid enim lumine inveniatur simplicius ac lucidius in serie entium? Verum enim vero cetera quoque illuminat, sed prius se ipsum. Haec tibi ad litteram: symbolice vero, quia lumen est sapientia, per quam omnia noscuntur, quaequae in natura sunt: oleum autem materia est et apparatus sapientiae; tales sunt numeri, geometria, musica ars, encyclica, philosophiae studium et honesta imprimis disciplina, quae nihil prae se ferunt improbandum sicut faex.

*Quare a vespera usque ad mane iubet accendi lucernas ***) ?*

§. 104. Non quod intus degentibus lumen prae-

---

*) Exod. 27, 29. **) Vel: *ad purae expurgataeque materiae praeparationem. Auch.* ***) Exod. 27, 21.

starent, quis enim erat in sanctis intra velum? quum nemo plane intus manebat; sed quia luminiferarum stellarum sunt lucernae symbola: stellae autem de vespera usque ad mane micant, ministrantes necessarium P. A.
ministerium universo mundo; atque lucernas aequum 536
duxit similitudinem prae se ferre caelestium siderum choreae a serotino usque ad matutinum tempus.

Cur Aaroni filiisque eius iussum dat accendere lucernas)?*

§. 105. Aaronem suscepit initiatum divinitus ac prophetico spiritu donatum, negligentiam succedentium postmodum pontificum reprehendens, qui ministerium sanctorum demandabant secundis ac tertiis suis ob pigritiam. Quoniam ipsi per se cuncta consequi officia ministerii inenarrabili quadam laetitia minime studebant: quum nihil sit iucundum ac suave neque gloriosum magis, quam deo servire, quod excellit magnum etiam regnum. Mihi autem videtur priscos reges simul etiam pontifices fuisse, palam per suum ministerium facientes, quod oportet eos, qui aliorum dominantur, per se colere deum officiose.

*Quare dicit: Extra velum, quod super testamentum, accendet lucernas?**)?*

§. 106. Nisi forte ex hoc, quod cum interius exsistentes incorporei essent atque intelligibiles, nihil opus habebant sensibilis luminis, quoniam ipsi sibi ipsis sunt lumina stellaeque lucidiores visis. Quod autem internum velum testimonii vocat, symbolice designat, quod dei testamentum solum verum est: quae vero testamenta scriptis exarata sunt, perpetua firmaque comperiuntur per se et similiter se habent. Haec autem

*) Exod. 27, 21. **) Ibidem.

mensura est communis universorum, species, intelli- P.A. gibilis effigies. Externa vero firma sunt quidem et 537 ipsa, non tamen itidem: nam sensibilem ac mutabilem habentes naturam, vix habita ex se perpetuitate, sicut incorporea, exterius ligamentis utuntur, quorum aliqua per se perpetua sunt, aliqua vero per longam tantum periodum dissolvuntur.

Quare dicit sanctam stolam pontifici ad honorem et gloriam facere)?*

§. 107. De candida pretiosaque veste talari est sermo, non de linteo; id enim non in honorem et gloriam, sed ex maiore perfectioreque honore ac gloria agitur (vel praestatur): quia induit illud, quando in sancta sanctorum interiora ingreditur; talari vero utitur, quando exterius ministerio fungitur coram hominibus secundum sensibilem mundum, apud quos gloriae res aestimantur pretiosae. Quae vero veraciter res sunt, incomptae exsistentes, naturaque exornatae, honoratae sunt a patre (vel pretiosae sunt apud patrem). Sed fortassis honor a gloria distinguendus erit: quoniam gloria laus ab hominibus est, honor autem apud essentialiter nobiliores susceptio; nobiliores vero sunt res divinae. Pontificis ergo talari exornati participatio est utriusque, tum venerationis apud deum gloriosae, tum apud homines securae susceptionis. Haec littera: ad mentem vero illud: Symbolum talaris est, quicquid multis variisque rebus texitur: gloria autem, ut antiquus sermo vult, falsa est opinio; opinio vero inconstans, per se imperfecta (est). Quod si opinio temperata cum veritate, fiat certa opinio, commutatur in honorabile (vel pretiosum). Vult igitur demonstrare, P.A. mali vitam sub opinione esse de falsa opinione penden- 538 tem ac prehendentem: sapientis vero verique ponti-

*) Exod. 28, 2.

ficis, honorandam esse, quia veritatis est effectrix; qua et falsa ad meliorem suam naturam rite demutat.

Cur duae orae sibi invicem commixtae, in duabus partibus annexae)?*

§. 108. Ora indicat labores honestos, quia pars est vestis sanctae; sancta autem honesta sunt et studium merentia. Laborum vero duae sunt species: una desiderans placitum dei et pietatis; altera autem, benignitas, quae vocatur suavitas et humanitas. Hortatur igitur operam dare omni labori sufferendo. De utroque certos facere auditores vult theologus, ut quod alibi dictum est, confirmetur operibus, *cum deo compos fuisti et cum hominibus fortis eris.* Duarum vero orarum necesse est unam a dextra esse, alteram a sinistra. Illa ergo quae a dextra est, sortita fuit propter placitum dei aemulatione dignum laborem; quae vero a sinistra, propter utilitatem hominum et suavitatem apud istos opinionis (vel aestimationis).

P. A.

*Quae sunt duae gemmae smaragdi, in quibus nomina scribuntur duodecim principum tribuum**)?* 539

§. 109. Sigilli, in alterutro eorum, sex sunt amborum hemisphaeriorum, super terram videlicet et sub terra. Huic autem dicto tria fidem facere demonstratur. Unum, figura; quia rotundae sunt gemmae, quem ad modum etiam hemisphaeria; secundo color, quoniam similis est colore smaragdus caelo; tertio numerus in eo sculptorum; si quidem in unoquoque hemisphaerio sex signa contigit esse, quorum aliqua super terram, quaedam vero sub terram, dimidium nempe zodiaci obtinentes, elucent. Sigillum autem iure vocavit scriptionem, quoniam normae ac typi sunt ut sigilla, quae in zodiaco sunt omnes stel-

*) Exod. 28, 7. **) Ibid. v. 9.

lae immobiles; mobilia autem sunt quae post lunam exsistunt.

Quid est rationale, et quare iudiciorum illud nominat; cur autem iuxta texturam superhumeralis construitur rationale *) ?

§. 110. Sicut etiam nomen ipsum monet, rationis (est) symbolum. Ratio autem, sive verbum, (Graecis λόγος, Armeniis *pan*) duplex est: unum in naturae consiliis situm; alterum, prolativum. Iudicii est autem verbum, quoniam omnia eo distinguuntur (sive ratione aut oratione): intelligibilia eo, quod in naturae consiliis est; vocalia autem, sermone privato. Constructio vero (rationalis) iuxta texturam superhumeralis optime dictum est, quia texendo oportet formare atque exornare verba operibus: alias omne sine operatione imperfectum et claudum est.

P. A.

Quare quadrangulum et duplex rationale, palmo longitudo et palmo latitudo **) ? 540

§. 111. Duplex est rationale. Primum, quia duplicem habet rationem: unam, fontis habens virtutem in naturae consiliis; et alteram, effluxionis (virtutem) prolativam: eaque duplex exsistit, quaedam ad verum tendens, quaedam vero ad falsum: secundo, quia et intellectus duplicem videt rem, divinam videlicet et mortalem: sicut etiam vox his duabus exornari nititur, utramque interpretando. Quadrangulum est autem rationale symbolice, quoniam oportet verbum firmum atque immobile undique esse, nullaque parte declinare in consilio et interpretando per linguam et os. Ad palmum vero longitudo et ad palmum latitudo ideo est, quia palmus sexta pars est cubiti; cubitus enim sex palmorum est; ut sit sextum

*) Exod. 28, 15. **) Ibid. v. 16.

unum per longitudinem et latitudinem. Symbolum autem huiusmodi praestat argumentum. Et intellectus unus est et unitor distinctorum intelligibilium, sicut concinnator eorum ipsorum (vel sicut adaptatio cum illis). Et prolativum verbum unum quippiam est itidemque unificum distinctorum intelligibilium, ut litterarum in syllabis et syllabarum in vocabulis, inque multorum vocabulorum in compositionibus prolixisque orationibus: quae enim in his infinita extensio est profusa, per naturalia adaptatur ligamina. Habet intellectus quoque longitudinem et latitudinem, quoniam extenditur et dilatatur ad omnia intelligibilia per comprehensionem; sicut etiam verbum ad utrumque, quia etiam hoc amplificatur prolixe lateque secundum sermonum varietatem atque vastitatem.

P. A.

Quare super rationale quatuor ordinum textura fit et 541
*secundum singulos ordines tres ponuntur gemmae**)?

§. 112. Quatuor ordinum dispositio indicium est quatuor temporum annualium, quorum singula singula elementa sortita sunt. Tres autem gemmae symbolice tres menses sunt distincti in singula tempora. Quoniam zodiacus confectus est ex duodecim signis, per quae circumiens sol, quater in anno distributione facta, generat annuales tempestates semper per tria signa. Textura autem est, quoniam cunctas contigit tempestates ad unum finem festinare; quippe quod ad annum reducitur plenitudo texta e cunctis. Habet etiam ethopoeiam praesens locus. Quatuor virtutum unaquaeque elementum sortita est ex his tribus, ex habitudine, habendo et habere: sicut etiam in sensibus est. e. g. visus, visibile et videre; itidem auditus, audibile et audire. Sic ergo est scientia, scibile, scire: sicut et continentia, continendum, conti-

*) Exod. 28, 17 sqq.

nere; iterumque fortitudo, fortificandum et habere fortitudinem, quod magis communiter dicitur, fortificari: similiter iustitia, iustum et habere iustitiam, quod appellatur iustificari δικαιοπραγία actio iusta).

Quare unusquisque ordinum auro includitur ac ligatur *)?

§. 113. Qui annuales perficiunt tempestates in zodiaco quatuor ordines, sic se habent. Unusquisque aethera circa se habet, distinguentem tres alios, et iterum compellentem inter se invicem. Si quidem vix stellae adhaerent sibi mutuo, quae nempe iuxta terminum sunt, terminata tempestate et sequenti incipiente, sed, ut dixi, est inter illas intervallum spatiumque purissimi ac nitidissimi aetheris, qui circum se habet tres, et colligat auro, cuius similitudinem figuravit in se aether propter nobilem essentiam. P. A. 542

Quare eiusdem nominis sunt gemmae cum principibus tribuum, sculpturam habentibus sigillis a nominibus **)?

§. 114. Quoniam duodecim gemmae, eorum quae in zodiaco sunt, duodecim animalium formae sunt; symbolum autem est duodecim patriarcharum; dum nomina eorum caelatu insculpit intus, volens eos stellas reddere, et quasi unicuique unum signum distribuere: imo potius singulos ipsos patriarchas fieri signa, ut effigies caelestis; ut nempe gentis duces ac patriarchae ne in terra ambularent sicut mortales, sed plantae caelestes effecti, in aethere obambulent, ibidem fixi. Nomina autem eorum sigilla esse dixi, quasi species immutabiles, quae in eadem similitudine permaneant semper. Sicut enim sigillum multis essentiis in sua forma figuratis ipsum incorruptum et immutabile manet,

*) Exod. 28, 20. **) Ibid. v. 21.

multis aliis participationem possessionis praestans a sua propria, nullum vero eventum passum omnino ab aliquo, sic etiam patriarcharum unumquemque tamquam formam immortalitate donare ac perpetuum reddere aequum ducit; non ut casum quemdam paterentur, sed ut mutantes se et moventes, firmarentur in iis virtutibus, quae imitantur tribum quaeque distributae sunt gentis ordinibus.

P. A.

*Quare super pectus pontificis rationale, super quod nomina erant, quando ingreditur sancta**)? 543

§. 115. Pectus locus est cordis et ibi habitat iracundia; iracundia autem opus habet rationis regentis ac temperantis. Quoniam quando sine regimine et temperatione relinquatur, huc illuc vacillans, turbata et fluctuans tamquam ex undis procellosis, totam animam velut navem basi carentem evertat, demolito corpore quoque. Verum accurate observans, non semper rationale super pectus esse dicit, sed quando sancta ingreditur. Sanctuarium autem locus est pietatis, sanctitatis omnisque virtutis; quod attingens intellectus, possedit omnino rationem perfectam, quae regit ac moderatur atque habena apprehensa coercet cupiditates, maxime iram, quae solet detrectare iugum eius.

*Cur super rationale revelatio et veritas ponuntur***)?

§. 116. Quoniam ratio illi duplex est; una in consiliis degens, altera per prolationem revelata. Et iure quidem virtutes duas utrique dispertiit, habitanti in consiliis, veritatem; prolatae vero foras, revelationem. Quoniam virtute praediti mens nihil familiarius sibi debet reputare vel magis cognatum, quam veritatem, unde necesse est studium omni vi illam inveniendi. Verbum autem nihil magis necessarium ha-

*) Exod. 28, 29. **) Ibid. v. 30.

bet, quám evidenter declarare revelata artificioso apparatu.

P. A.

Cur duplex) hyacinthina tunica, subucula dicitur**)?* 544

§. 117. Dicunt, quod quia symbolum est aeris duplex hyacinthina tunica, eo quod subniger sit aer: iure subucula fuit dicta, quoniam post illam quae super pectus erat vestis, exsistebat; namque aer sub caelo et aethere stat. Verum admiratus sum atque stupefactus theologum una cum philosophia allegorice usum sententia. Quoniam totum caelum pectori assimilavit, ideo pectus pontificis exornat his dictis, per eas quae super humeros exstabant ambae gemmae et per eas quae super rationale duodecim gemmae quatuor ordinibus dispositae ex ternis; aera autem duplici hyacinthinae tunicae, subuculae dictae: ecce etiam per ceteras partes figurat terram et aquam. Ubi ergo, dixerit aliquis, o theologe, sit mundi caput, edoce nos; quum usque in pectus pervenisti, adaptando haec quae spectant ad caelum? Mihi tamen videtur respondere tacite, manifestum esse id eis, qui non sunt amentes, sed ordinatis rebus consuevere mentem adiuvare: si quis autem sit ad intelligendum gravis, audiat. Verbum est sempiternum sempiterni dei, caput universorum; sub quo pedum instar aut reliquorum quoque membrorum subiectum iacet universus mundus, supra quem transiens constanter stat. Non quidem, eo quod Christus dominus est, supra mundum transiens sedet; sedes enim eius iuxta suum patrem est deum, sed quia necessarium est mundo ad perfectam plenitudinem pro cura habenda exactissimae dispensationis, atque pro propria pietate omnis generis ipsius divini verbi; sicut etiam P. A.
animantia opus habent capite, sine quo vivere non 545
possunt.

---

*) Aliis, *torta. Auch.* **) Exod. 28, 31.

Quare peristomium illud ab ipso talari in medio gyrum habet, ne rumpatur)?*

§. 118. Elementorum aliqua natura sunt gravia, terra et aqua; aliqua vero natura levia, aer et ignis. Ibi ergo ubi gravitas habetur, prope ordinatus est aer iuxta aquam. At quia ob gravis ad leve contrarietatem verendum erat, ne laedatur unum ab altero et mundus imperfectus esset ab harmonia, obstante hoc, propterea opus fuit peristomio convenienti medio, mediatore videlicet verbo deo, quod ligamen est cunctis solidius ac firmius; ut quippe colligaret et commisceret texendo universorum partes et contrarietates; atque illa quae nimiam habebant ex suis naturis incommixtibilem oppositionem, ad concordiam, unionem osculumque pacis, cogens conduceret. Porro subindicat etiam ethopoeiam praesens locus; quoniam gyrus textus est densus et nimis rigidus, super quem decrevit fieri in medio illo epistomium (sive oreficium). Os autem duorum est instrumentum, cibi et verbi. Ciborum, ut Plato ait, ingressum habet in se mortalium; et verbi immortalis exitum. Et utrique obsequendum est (vel ambo observanda sunt), ne laceretur. Quod evenit gulo- P. A.
sis et loquacibus, qui ubi oportebat continere, lacerant: 546
ut ex garrulitate quidam frustra effundunt intima, quae non erant auditus digna; et ex vinolentia et crapula retenti emittunt eructationes exque inexplebili plenitudine dirumpuntur. Itaque ventri ac linguae impedimentum ponere monet eos, qui hac in parte philosophiae student.

*Quare inferiore parte huius subuculae quasi ex florescente malo punico formas mali punici iubet fieri**)?*

§. 119. Quoniam subucula ex duplici hyacin-

---

*) Exod. 28, 32. **) Ibid. v. 33.

thino erat ad similitudinem aeris, ut probatum est et aere inferior aqua est, iure etiam in inferiore parte subuculae figura mali punici est. Flos autem mali punici, ut nomenclaturam habens fluxionis modo ((ῥοιὰ ex ῥέω): quod autem imprimis fluxum prae se fert, quidnam est aliud, quam aqua?

Quare iuxta figuram mali punici tintinnabulum floridum circumdat *)?

§. 120. Notavit imprimis caelum per oras et pectoris ornamentum, quod pectorale nominavit; sequentia autem, ut aera per duplicem hyacinthinum; deinde aquam aere inferiorem per symbolum figurae mali punici. Nunc autem ad illam mali punici formam dicit floridam, figurans terram; quia omnia de terra florescunt ac germinant. Tintinnabulum autem medius est ordo inter mali punici formam et floridam, concordiam subumbrans elementorum: quoniam sine concentu tamquam choreae, ex vocibus contrariis consonantiam edentibus con- P.A.
cinnationem mundi temperando, non suscepisset perfe- 547
ctionem. Verum nimis accurate dixit, quoniam quatuor sunt elementa, tintinnabulum seiungens ab igne et aere; si quidem a se ipso est motus animae, ut convenit dicere, maxime secundum philosophos ex Stoa (vel Stoicos). Terram autem etiam cum aqua univit, quia terra et aqua sunt corpus mundi; corpus autem inanimum est et immobile in se: quod opus habebat rationis illius, quae secundum artem musicam in harmoniam reduceret illud, pro concordia universorum.

Quid est lamina aurea pura **)?

§. 121. Lamina tam constructionem habet subtilem, quam profunditate caret, videtur ergo superficies esse. Superficies autem incorporea est. Fortassis se-

---

*) Exod. 28, 34. **) Ibid. v. 36.

cundum volatum dicta est lamina*), ut sit symbolum incorporeae intelligibilisque formae materiae. Quod autem supra vagatur semper, alis est praeditum, nunquam deorsum devians. Quare etiam purissimum (aurum) vocavit illud, quasi simplex et luminosum valde; quoniam sensibilia mixturae sunt ex plurimis demutuatae: namque et formae illa, quae non sunt invicem texentes, puritatem quoque habent ad similitudinem agnae.

*Quare, Sculpes, ait, in ea opus expressae caelaturae sigilli, sanctum domino**)?*

§. 122. Placet ei etiam incorpoream intelligibilem- P. A.
que materiam sine sculptura ac forma esse per se et 548
sculpi formarique tamquam sigillo, aeterni entis verbo. Verum bene declaravit sigillum expressae caelaturae, quoniam imprimuntur in eis [illegible] parte formae, quas habent typi. Immateriale vero est dei verbum super universos confirmatum; non quasi vero in eis impressum, sed expressum; quia excellit omnes materias corporeas et incorporeas.

*Quare super duplex hyacinthinum imponitur lamina***)?*

§. 123. Quoniam subnigrum est duplex hyacinthinum, nigrum vero atri coloris est lumine carens. Ideae autem non sunt visibiles; et lamina idearum symbolum subindicat, eo quod sit invisibilis rei intelligibilisque materia.

Quare super frontem pontificis est lamina, non vero super caput†)?

§. 124. Capillorum et coriorum ossiumque collectio est caput; cerebri vero locus in anteriore capitis

---

*) πέταλον a πέταμαι. *Auch.* **) Exod. 28, 36.
***) Ibid. v. 37. †) Ibid. v. 38.

parte est: capitale vero (seu principem mentem) in cerebro dicunt habere constantem habitationem theologi. Quare in regione animae principalis, quam intellectus et ratio sortiti sunt, ut symbolum intelligibilis substantiae, fixa fuit lamina, prae se ferens divini verbi similitudinem et expressum sigillum, speciem specierum.

(*Finitus est*)

Philonis earum, quae in Exodo sunt Quaestionum Solutionumque (*Liber* II.), *atque de Arca et Tabernaculo* *).

---

*) Sequebantur in Codd. libri *de sacerdotibus*, *de ara*, *de decalogo*, qui Graece quum etiamnunc restent, ab Auchero omissi sunt.

PHILONIS*) P.A. 549

SINE PRAEPARATIONE**) IN SAMPSON

ORATIO.

§. 1. Quum ergo a gurgite luxuriae raptus, illuviem passus fuerit inque abyssum immersus cupidinis, non amplius compos erat sursum aspiciendi, sed totus voluptati deditus, ut verum diceret, tamquam a iudice, a muliere coactus fuit. Nam mulier, erigens cupiditatem sicut lignum et lorum in eo figens libidinum amorem, his prehensum suspendit. Quando igitur in altum eum fune tollens strangulavit et emolliens dis- P. A.
solvit, blandis verbis illusoriis, ita ut interiora visce- 550
rum iuvenis attingeret tormentis cupiditatum, nequiens ille, quod facile erat per intellectum consilii, detinere se ab ardore amoris, coepit arcana indicibilia expandere et dicere: *Novacula non ascendat super caput meum.* Mulier autem impudenter dormire eum faciens super genua sua, vocat tonsorem; atque ita cui prius honestas detonsa fuerat, postmodum virtus quoque detondetur. Erat autem una cum sensibili tonsore

*) Huic soli orationi, etsi in ipsa sit serie sermonum Philonis atque apud Glossarium ceterosque memorata, non erat praefixum nomen auctoris. *Auch.* **) Vel: *improvise, inexspectate*, fortasse ut Gr. ἀπαρασκεύως, *imparate, sine praemeditatione* vel σχεδιασθεῖσα, *extemporalis. Auch.*

et intelligibilis tonsor diabolus, qui cum crinibus virtutem etiam decidit fecitque eum sicut unum ex hominibus peccato studentibus.

§. 2. Ad maiorum sane operum exsecutionem virtute opus est; nobis autem ad actorum stupendorum enarrationem sapientiae inopia est. Verum enim vero Sampson vires sumpsit ad monstranda opera magna; ab eo igitur, qui largitus est ipsi virtutem, petimus etiam nos sapientiam, ut quae per virtutem Sampson perpetravit, sapienter auditoribus proponere valeamus. Quoniam si ignoranter obiterque ad opera fidem merentia exponenda accessisse comperiamur in praesenti sermone, vix Sampsonis virtuti iniuriam fecisse convincamur, sed gratiam dei calumniatos esse.

§. 3. In aliis igitur miris operibus deus unum quiddam mirabiliorum suorum operatur; aut, inquam, virtutem ostendit aut benignitatem praedicat aut potestatem manifestat aut longanimitatem edocet; vel servata iustis bona fruenda refert vel servatum peccatoribus iudicium praedicit. Quod autem per Sampsonem omnes suas virtutes una cum benignitate monstraturus erat, ex iis, quas vel ante nativitatem ei concessit, gratiis manifestavit. Quod si postquam natus est, placuerit vivens (vel viventi) deo, praemium ergo vir- P. A.
tutem pro iustis operibus recepit. Sed quia ille nuper 551
adhuc satus in praegnanti matre reconditus erat, et desuper donum gratiae vel ante nativitatem susceptoris praenatum est, gratia donumque benignitatis nulla tenus pro iustis operibus est.

§. 4. Potentiam itidem monstravit ex eo, quod ipsi virtutem omnes superantem concessit. Actus autem praevalentiam*) certo exposuit per ea, quibus ei contra

*) Vel: *vim, violentiam*. *Auch.*

alienigenas praestitit praevalentiam. Si quidem qui servientes diis alienis vincunt, nonne constat, eos etiam praesidentes eis adiutores (falsos deos) una cum illis debellare? Susceptionem autem (vel complacentiam) irrevocabilem per gratiam, qui ei dedit, ostendit*). Discretionem iterum eius manifestavit hoc tenore: in quantum enim integrum servabat mandatum, etiam deus ei gratiam integram servavit; quando vero transgressus est praeceptum, gratiam non reliquit ei, sed exegit ab eo criminis iudicium. Rursum de novo recurrit ad propriam benignitatem, verum tamen omnia dona ei non concedit, non enim aequum est**) victum quoque coronari. Attamen ipse aliquam adhuc guttam gratiae impertit: ut tam exitialem in futuro sententiam iudicii per summam erga hominem humanitatem removeat, quam suam gratiam usque ad finem exstingui non permittat. Verum ne quod P. A. in memoria erat orationis omittentes, in alio placito 552 verbum consumamus, in promissionem sermonis nostri originemque rerum recurramus.

§. 5. Sampsonis parentes multum temporis secum invicem viventes et fructum unanimis concordiae quaerentes, non inveniebant; quoniam impos haesitabat muliebris agri terra atque recepto semine fructum minime producebat. Sicut enim istius terrae ariditas sive infecunditas visitationis dei et aquarum effusionis eget, sic etiam mulieris terra quum de proprio fructu desciscat, divini oculi (vel fontis) indiget et gratiae. Quoniam qui optime praeest***) sicut artificiosus agri cultor, eradicans ea quae impedimento sunt vigori, efficacem fertilemque seminatori reddat; divina vero gratia perfectionem seminis propriam concedat naturae.

---

*) Vel: *noverit* (quispiam). *Auch.* **) Cod. C. *erat.* *Auch.* ***) Vel ita: *ut qui optimus ac supremus est, sicut effector artificiosissimus, id quod impedimentum est ad perseverandum, evellit, efficacem etc. Auch.*

§. 6. Benignissimus igitur deus quoniam naturam impotentem videbat humanam, misit angelum, ut videretur, quasi boni auspicii nunciator esset, sterili annuncians de prole, re tamen vera per invisibilem virtutem iussum dans naturae, quod vix factum erat, recipere satum. Si quidem iussisse mihi videtur sic generari hominem, et vocis dei ministeriique angelorum fieri donum eum qui divinis mandatis obsequium praestaturus erat. Ne igitur universorum deus P. A.
alienum quicquam (vel quemquam) direptum in pro- 553
prium usum verteret, desuper ipsum eis qui non inveniunt, gratis impertitur acceptantibus parentibus de partu collocutionem; nunc autem parentibus tamquam prolis nascendi instrumentis gloriam pueri procreationis reddit. Hoc autem non modicum erat, probrum infecunditatis procreatione pueri dissolvi: et ipse (angelus) velut artis peritus annunciationem de puero pro communi populi salute admittit.

§. 7. Mirandum autem mihi est, quia sicut illi ex medicis, qui sapientia magis quam arte ad hominum curationem utuntur, aegrotantium corporum naturas examinant, ut mensurata infirmorum virtute salutaria remedia adhibeant: sic eorum quoque, quorum animae aegrotant, deus curat morbos, non meras neque inertes illis afferens medicinas. Quare enim de Sarra sterili Abraham in prolis nativitate nunciationem accipit, hic autem nunciantem mulier recipit? Quia illic ad rerum fidem vir muliere promptior erat; hic vero mulier Manue paratior erat ad credendum.

§. 8. Angelus igitur annunciatione mulieri data atque praecepto dato abstinendi ab ebrietate discessit, praegnantem animam bona spe ante uterum ipsum efficiens. Reduci ergo viro suo dicebat uxor dei visitationem et angeli visionem: quis autem qui apparuit

asset, nescire se asserit, nec quo in loco habitasset; vultus tamen fulgore apparentiaque, formae angeli venerabilem modestiam, ait, speciemque videbam. P. A. Non enim habebam aliunde quo noscerem, quod in 554 eo vidi atque quo naturam eius habitationemque conicerem: quia ex maiestate, vir dei, ex candore vero vultus, caeli civis videbatur, quasi luminarium splendore quodam indutus.

§. 9. Haec audiens Manue et in animo spe pueri exsultans auditaque per venerandam honestatem verborum miratus, invocabat anxiose angelum rursum venire, optans propriis oculis videre eum auribusque suis audire eius verba. Ille vero praeveniens preces, mandato accepto, iterum mulieri apparet in agro seminato, ubi sedebat. Erat ergo etiam veritatis symbolum, quippe quod istius terra seminata fuerit, externae terrae semen figurabat. Cum ergo tamquam ex angeli praevenientis celeritate aliquid sibi attrahens suoque cursui addens, volante velocitate mulier egressa ad virum perveniret, ille qui velox et in aere ambulans, luna soleque celerior erat angelus, interea mulierem exspectavit tendentem ad virum suum. Tantam utique mansuetudinem in ipso suae benignitatis partem deus indidit. Neque mirum. Si enim secundum formam divini vultus homo factus fuit, multo magis de divina similitudine in angelorum faciem portio accessit amplior. Quoniam quanto propiorem deo habitationem sortiti sunt, eo magis etiam effigiei eius propiores fuere.

§. 10. Ceterum prolixum reddidi sermonem, o dilecti, honorificum faciens; quia istorum honorificentia encomium divinitati est. Etenim qui pulcre concinnatam formam laude celebret, ipsam vivam naturam magis ac magis admiratur, ex qua ars similitu-

dinem extrahens, formae opus praestitit; adeo illa P. excellit formae laudem, quae nequit originalem pulcritudinem in facie sua portare.

§. 11. Postquam vero demonstrata fuit dei benignitas, angeli obsecutio, mulieris promptitudo, viri mansuetudo, quia simul erant tam mandati lator, quam mandati acceptores, iterum modestam artificiosamque angeli dispensationem admiror: quippe qui non secundum anteriorem faciem in secundo apparuerit, neque ut visus est mulieri, similiter etiam Manue se praesentavit, sed venit et astitit humano oculo visibilis; non sicut solis halo intuentes in se concutit splendore, sed hic Manue apparuit mensurata visione, artificiose, ut dixi, et opportune. Ubi enim erant promissio et donum et donatum, analogice oportebat magnitudine donum exaltari; ut fidem a maiore maiorem acciperet: ubi vero simplicis sermonis nudique mandati (locus erat), tranquillae visionis opus fuit, dictorum gratia, ne memoriam praeceptorum timor obvelaret. Imo potius videtur mihi dividi visio angeli ad utramque naturam, ita ut mulier plane viderit et vir quantum potuit. Quod autem sic ambobus apparuerit, scripturam testem adduco. Nam mulierem ita inducit narrantem de natura apparentis, dicens: *Vir dei venit ad nos, et visio eius sicut visio angeli* *). Manue vero quid? dicit: *Non novit Manue angelum domini esse* **).

§. 12. Quod si ita res se habet, cognitio mulieris est circa praeclarum vultum et ingentem maiestatem; ignorantia vero viri circa simplicem formam mansuetumque vultum. Quoniam idem erat et P. A. mansuetus et praeclarus, modeste narrabat primum se 556 mulieris gratia missum esse. Nam sicut minister regis

---

*) Iudic. 13, 6. **) Ibid. v. 16.

victoriae contra hostes nuncium dat, sic mulieri angelus de vinculo naturae sterilitate laborantis solvendo annunciationem dat. Hoc igitur modo mulieri primum apparens, deinde etiam a viro iterum vocatus haud superbiebat; rursumque quod non conveniebat ei, exspectare non cunctabatur. Postea vero quam venit illuc vir et non secundum condignam ei gloriam accessit ad eum, sed etiam nimis contempte interrogavit, quis sit et unde? atque hunc tuum adventum an nunc primum, an iuxta mulieris dictum, secunda vice fecisti? Nec ergo arrogantem confidentiam Manue improbans, neque frequentes interrogationes recusans, coepit edocere interrogantem se, hoc modo.

§. 13. Qui nunc a te videor, ab uxore quoque tua visus sum, veniens ad annunciandam vobis possessionem. Si quidem qui omnium afflictorum provisor est et qui solus potest anxietates dissolvere et naturae iussum dare, quum viderit matrimonium vestrum per naturae obstinationem infertile esse, me ad utrumque misit opus, ut videlicet et naturae inclusa ostia aperiam et animorum proli studiosorum desiderium adimpleam. Quid ergo convenit gratiam accipientibus contribuere pro gratia? Servare profecto beati illius mandatum: id est ab ebrietate se abstinere genitricem et a novacula creaturam, ut mulier sobria reperta pariat eum, qui ad praeclara gesta ordinandus erat; vir autem, ut nihil de rebus inconvenientibus capiti populi imponat puero. Sybolum vero multitudinis est, eum crinibus vestitum esse, quia omnium virtutes in uno hoc corpore sint reconditae. Oportet autem caput populi manere immaculatum P. A.
atque incorruptum symbolumque populi individuum 557
esse. His enim ita se habentibus, tamquam unum corpus, populi multitudo, nati turre custodita, invicta erit et eversionis nescia. Quod si nati pueri caput

devastetur sive abscidantur crines, multorum vires cadant, quorum erat reconditorium homo ille.

§. 14. His auditis Manue et promittenti gratias referens et mandato obsequuturum esse protestans, invitabat angelum in prandii convivium. Quum hoc aliquis animadverterit, mirabitur iustorum miram varietatem, quod quippe oppido magnum est intervallum inter minores*) et medios atque inter istos et novissimos iustos. Cur enim Abraham antequam accepit repromissionem, invitabat angelos in panem, Manué vero post receptionem? Quoniam Manue praemium pro dono praestabat convivium atque primum accipiens, reddebat gratiam. Abraham vero ut manifestationem hospitalitatis apponebat mensam, et primum dans accepturus erat. Datum sane amborum bonum erat, sed non aequalem habebant mensuram; unus enim propter gratiam, alter autem pro more suscipiebat peregrinos: quare apud Abraham intra tabernaculum etiam eius ingressi sunt et cibum manducandi opinionem dederunt. Verum quomodo, dixerit aliquis, si illi sine gustatione a cibis discesserunt, propositi cibi consumpti fuerint? quia igne pleni erant angeli, ignis specie consumpsere cibos.

§. 15. Praesentem vero Manue invitationem recusavit (angelus), hospitalitatem sibi exhibitam deo P. A.
exhibendam fore monens. Et ille admisso dei sacrificii 558
monito, volens et simul honorare angelum quoque, *Quid est*, inquit, *tibi nomen***)? ut saltem huius memoriam recolamus. At ille rursum suum honorem ad deum referens et dei glorificationem sibi honori esse decernens *Cur quaeris nomen meum?* inquit, *id autem mirabile est****). O in caelo divinas conversatio-

---

*) Scribendum Auchero videtur esse *primos*. **) Iudic. 13, 17. ***) Ibid. v. 18.

nes, ubi angelorum virtutum dominicam sapientiam propheta edocet!

§. 16. Non dixit, illud (nomen) Michael esse, nec alterum, Gabriel; neque iterum, fortis ille locutus est', ne divinum nomen sibi vindicaret. Sed quid ait? *illud autem est mirabile:* puta illud, quod alias aliter ad inferiorum commodum angelus ipse demutans nomen (vel deus mutans angelos varios), gloriosum efficit. Praeterea ut accurate ostendat angelus fidelitatem, nomen optimi sibi dari absurdum esse asserit; et si ipsius mutaretur, posse erratum committi in suum honorem declarat; ideo liberam reliquit scientiam. Illius autem mutati (nominis) scientiam utcumque aliquis aggrediatur, tamen talis scientia a glorificatione dei non aberrantem animum servat*): etenim qui in propria gloria perpetuo manet, is semper in suo regno sine mutatione adorantium invenitur.

§. 17. Posthac igitur ille parabat sacrificium; et iste exspectabat, usque dum deo sacrificium offerretur, et ipse una cum oblatione in honorificato veheretur curru, ad caelum ascensum dirigens per flammam sacrificii. Quoniam oportebat angelum, tam Manue quoque manifestare propriam dignitatem, quam divi- P. A.
dere miraculum in principium rerum ac finem. Et 559
reapse ad utriusque naturam se disponens, mulieri sub principium stuporem inducens, sub finem autem viro terribilis apparuit: utpote mulierem ad admittendum principium rerum ex figura ipsa persuaderet, virum autem certum finis ex sacrificio faceret atque velut fidem futurae admirationis praestaret visum.

§. 18. Ponente ergo Manue super petram apparatum sacrificii, angelo autem extremitate virgae illud

*) Aucherus hoc loco a se profitetur sententiam vix potuisse exprimi.

tangente, subito succensum fuit. Et videns Manue sacrificium sic flamma correptum angelumque de flamma elevatum et hostiam in caelum conductam, ex admiratione visus in metum transmutatus fuit: id autem accidit ei, ut animae virtute praestanti. Nam conscius erat scripturae dicentis, *Nemo videns vultum meum, vivet* *): Deum igitur universorum vidisse se existimans, vita carentem opinabatur vitam suam. Uxor tamen eius fortificabat eum, sic obviam illi veniens timore affecto prudenter ac constanter: Numquid visio ista, o vir, inquiens, in malum referri possit, visio inquam optimi in turpe? nec enim excipitur oblatio facta ab illo, qui mortis damnatus sit: namque dilectum efficit boni visio ipsum improbum, qui visione dignus sit factus. Quod si benignus (ille dominus) solo visu et perceptione sacrificii benignus in nos fuerit, quo, quaeso, consilio damnabit honorantem mortis, oblatum tamquam pignus et votum pro sua salute sacrificium excipiens? Novum sane miraculum erat videre: quanto vir timore, mulier autem fortitudine pleni erant; ubi illum oportebat consolationem recipere, mulierem vero timorem: qui solari uxorem debebat, pavidus exstitit; et mulier, quae solamen ab illo recipere debuerat sicut stupefacta, ipsa stupefactum verbis remedii similibus consolans reficiebat. Non enim frustra aliquis dixit, in vultibus apparentibus habitare animas diversas, ita ut vir muliebrem prae se ferat animam, et mulier viro convenientem naturam. P. A. 561

§. 19. Quum igitur sic mulier annunciata esset et vir persuasus, angelus transvectus est et sacrificium locum attigit supernum, cunctis his adiuta mulier parit ei (viro) Sampsonem, salutem nimirum afflicti populi et memoriam decantandae fortitudinis per ae-

*) Iudic. 13, 22.

vum. Sic enim praeclarus apparuit, aequalis ceteris (hominibus vel generosis), praeclarior ea parte, qua secundum alios cernebatur; eo quod spiritus pro anima ei serviebat. Corpus autem magis quam adamas incorruptum erat atque illaesum: sicut etiam de isto referentes testantur, nullo labore frangendum esse et omnis ferri ictum vix sentire; ita ut qui illum percuteret, ipse ictum pateretur et caedentem recideret. Haec etiam Sampson spiritu custodiente prae se ferebat, a nullo umquam, quasi dixeris, bellum sustinuisse, neque imperatoriae victoriae secundas gloriae cuique concessit; cunctis enim aggredientibus ad eum percutiendum, illaedendus erat. Imo neque ab ullo telo adversariorum damnum patiebatur; qui enim nocere ei volebant, retorquens strategema in eorum detrimentum insurgebat.

§. 20. Quoniam, ut dicitur, solet magnum virum sequi invidia; et sicut est vita perfecta, opus perfectum in eo publice demonstrari. Verum infir- P. A.
mae *) humanitatis natura non videtur magnitudinem 561
dei doni recipere. Quare etiam tunc Sampson spiritum recipiens, habebat quidem fortificatum et ad vigorem corpus, sed debilis convincebatur anima et effeminatior carnalibus cupiditatibus.

§. 21. Si quidem vigente virtute sua, quum ambo in uno tempore adultae aetatis erant, tum corporis sanus valor et animi cupiditas, secundum id tempus puto desiderasse animum mulieris coitum, secundum quod corpus erat satietate expletum, ut perfecta sua virtute possidente et partem serendi mitteret de semine in terra et fieret qui nasceretur, virtus paternae virtutis, in semine sacrificato. Quare nec iu-

*) Vel: *infirma*. *Auch.*

venes ad hoc opus, ut imperfecti, neque senes, ut demittentes vires, sic idonei sunt apposite secundum hoc Sampsonis tempus; quo flos adolescentiae super vultum pulcrorum more florum campi et horti spargitur, ita ut stuporem ferat et placidorum oculorum titillatio subridens comperiatur, solari splendore super genas fulgente: colore praeditus non sicut virginum mulierumque superflorens pulcritudo, sed qualis optimis viris ex praeclaris laboribus evenit, cooperatore*) laborum suorum sole ruborem afferente; sicut etiam superciliorum compositio imitatur lunae circulum, antequam in medietatem vergat, cornibus collectis ad circulum faciendum integrum.

§. 22. Huiusmodi ipsi praedito vultu delectabili solis instar coronae mulier quaedam alienigena obviat. Mulier autem erat in figura muliebri concinnata. Hic P. A.
vero in alienam terram extendens visum, eorum more, 562
qui specie capiuntur, ligatur. Namque recipiens oculus complicem venatum et commoratione visionis nutriens cupiditatem, misit interius in animum feritum: animus autem vulneratus, quamvis a piis consiliis pulsetur, pulcrum pudoris colorem in impudentiam transfert.

§. 23. Ad hunc locum quidam ex sapientibus dicunt eum divinitatis consilio in cupidinem alienigenae deditum fuisse, ut via in noxam alienigenarum aperiretur ei. Nonnulli vero aiunt, numquam velle deum ut salvetur (populus) per facinora praeter legem facta. Quoniam apud ipsum erat utrumque dispensare; et illum in legitimum matrimonium admovere et alienigenas iusto modo punire: sed ultro declinante Sampsone in alienam feminam, deus qui omnia potest,

*) *Vel concoquente. Auch.*

in castigationem alienigenarum transvertit Sampsonis delictum.

§. 24. Alii demum mutilatim scripturam legentes nequientesque divinam perpendere virtutem, nec ad emolumentum usurpantes scripta, in accusationem spiritus traducunt Sampsonis errorem. Habens enim, aiunt, spiritum, peccabat. Verum qui haec praesumunt dicere, duplicem dei ultionem subire debent; quia volente animo scripturam blasphemarunt, et verum non intelligentes, suis malis adinventionibus optimam coinquinaverunt scripturam. Quoniam si iustitiae aut sani consilii spiritum recepisset, bene accusarent: sin autem spiritum virtutis habebat, quid? impedire enim peccatum, iustitiae erat, non virtutis. Quia vero istum non receperat spiritum una cum altero Sampson, cur relicto homine, incusatis virtutis spiritum, iustitiae opus exigentes? Dicat enim haud inaniter spiritus accusatus: diversae sumus gratiae sub potestate optimi maximi et divisa est omnis P. A. doni natura atque mensurata, omnis gratia benefica. 563
Quoniam cuidam spiritus sapientiae et cuidam scientiae et intelligentiae, alicui fortitudinis ac virtutis et alicui timere deum committitur*).

§. 25. Si ergo omnium spirituum dona suscepisset, etiam impeccabilis homo ut videretur oporteret; sin autem ex fonte magnoque mari guttam gratiae suscepit, quomodo una accepta ex partibus, totum

*) Quis nescit Philonem in cunctis suis operibus passim uti iisdem principiis, quae in novo testamento, maxime in epistolis apostolorum occurrunt? Non quod, ut varii senserunt, unum ab altero sumptum esset, sed quia eadem manifesta erant cunctis versatis in mystologia scholae eruditiorum Hebraeorum, cum fundamento reperto in scripturis sacris: sicut hic locus apud Iesaiam habet originem. *Auch.*

possidere comperiretur? Quippe, ut exemplo persuadeamus, suscepit iustitiae spiritum protopater noster Abraham et monstravit eum bonitate plenum, quia credidit in viventem. Suscepit honestatis (spiritum) Ioseph, et afferens exhibuit eum concedenti plenum in corpore suo, superata carnali cupiditate. Susceperunt zeli spiritum Simeon et Levi et manifestarunt eum Secimorum morte. Suscepit iusti iudicii (spiritum) Iuda et praedicavit eum iudicio facto nurui suae. Habebat etiam Sampson virtutis (spiritum) et ex operibus demonstrans praestitit perfectissime. Si ergo fortibus defuit spiritus, accusandus erit, quoniam eius erat virtutem demonstrare, instrumento usus Sampsone: sin autem spiritus in propria gratia fortius perstitit et aliae insidiae quae evenerunt, Sampsonem vicerunt, quid imponimus alienam accusationem super spiritum?

§. 26. Ita est, ait: at aequum erat peccante P. A.
Sampsone abscedere spiritum, ne reum adiuvaret. Et 564
ubi divinae promissionis opus inveniretur? et quomodo non violentos hostes vos monstratis divinae scripturae? Si quidem promissionem virtutis parentes pueri susceperunt, misit deus, minister fuit angelus: is autem (Sampson) antequam monstrasset aliquid de virtutis operibus, in puellae deditus fuit cupiditatem. Quod si spiritus iuxta cupidinem Sampsonis quoquam abscederet, virtutis promissionem haud invenissemus. Quomodo autem non et contra ipsam divinitatem linguas acuentes, de scriptura mentiuntur, dicentes, quod non accepit Sampson spiritum virtutis, sed superflue scripta fuit talis gratia; si enim accepisset, omnino eum per opera vidissemus? Sic impiorum ubique invenitur calumnia; scriptura tamen non patitur calumniam, neque in manum artificiosorum verborum traditur, sed cum piis hominibus simplicibusque loquitur. Haec de apologia spiritus: verum ad Sampsonem divinamque historiam revertamur.

§. 27. Huius ergo erat aetas in ipso vigore et iuventus in corpore eius floreseebat et thesaurus erat potior quam homo. Pergebat autem cum parentibus, virtute corporis decoratus ut singulari gratia: oppidum autem, quo proficiscebatur Sampson una cum parentibus, Thamna vocabatur. Huc illis pergentibus, per iter devians Sampson in vineam et aspectu fertilitatis gaudens, vidit catulum leonis sedentem sub vitis botris; et incurrens super eum, suscitavit, non quasi ad catulum leonis, sed ad catellum canis accessurus dimicandum. Erat autem spectaculo digna dimicatio: catulus virtutem super cervicis crines ostentans, et Sampson vigorem virtutis super signa vultus iam- P.A.
iam assumens. Quum igitur in amplexum mutuum 565
convenere, quoniam brutorum animalium irascibile, rationalium vero vis generosa magis est valens, hic leo quasi vero familiarem sibi venatum venaturus, os aperit ad praedam admittendam acceditque ventre elevato. Ille vero, sicut fortissimi certatorum ex arroganti fiducia adversariorum perniciem contra eos adinveniunt prosternendi ac dilacerandi, sic generosus certator Sampson ex ipso terrore catulum debellat. Si quidem os leonis, quod in omnia pro armis ei est, id hians iam invenit fortis iste; in utramque igitur oris discerpti partem manus dividit, sinistra inferiori oris parti admota, dextra vero circa nares catuli una cum labiis circumducta, sicque cogens eum, magis disiunxit eas partes atque adeo praevaluit ut per medium discerperet feram. Dilacerata autem fera dilaceratio transgressa est cervicem et tunc demum cessavit discerptio, quum venter bestiae impedivit. Id etiam scriptura designare volens, dicit: *Et dilaceravit leonem quasi haedum caprarum quis discerpsisset, nihil omnino habens in manu* *).

*) Iudic. 14, 6.

§. 28. Sic ergo dilaceratum leonem mortuumque humi stratum dereliquit: ipse autem rursum redux ad parentes, se suis univit. Atque ita nihil se mirum perpetrasse credebat, ut neque in notitiam parentum id adduxerit: sed post tantum praeclarum gestum, constans tacitusque apparuit sine vulnere. Nec colore vultus ostendebat timorem, neque alteratione animi indicium dabat facti, neque etiam lasso corpore laborem subindicat; sed ac si nihil fecisset, ipse silentium observabat immobili continentia. Colorem vero virilitati convenientem monstrabat; mihi videtur, quod etiam sicut spiritum virtutis induens et divinis donis praefulgens, futuram de leone parabolam in mente revolvendo, occultare voluit problematis inventionem. P. A. 566

§. 29. Quando vero reversus est, desiderium quoddam in eum leonis videndi ingreditur; atque in eundem veniens locum vidit catulum fere apum cellarium factum. Quoniam apes figuram foraminis cernentes hiatum oris et dilatationem velut in petris in ventre bestiae invenientes, intus surreptantes per os catuli, interius favum paravere. Ille autem varias cernens claritates in apum elaboratione, favis clarius problema effecit: quoniam ab eo, qui edit, escam educens et ab robusto mel suscipiens, fecit, quod videbatur, problema et convivis nuptiarum proponit hoc modo.

§. 30. O viri, qui praesentes nuptias honoratis, quando quidem convenit tempori non solum corpus cibis, verum etiam animum sermonibus laetificare, ego vobis qui adestis, laetitiae istius principium ponam problema, non fabulosum, sed veraciter adaptatum. Quod autem verum est dictum, mulcta sit proponenti problema, si sapientiores appareant auditores in solvendo; et lucrum ei itidem, si istos in consiliis per unam obiectionem

superaverit: quoniam est et per se seorsum decorum problema, clarius redditur ex fine pactionis: etenim auditoribus lucri gratia superari nolentibus et verbum diligentius perscrutantibus, proponentis damni timorem, duplicem voluptatem post victoriam comperiant. Quid ergo futurum sit lucrum victori et quid damnum vi- P. A.
cto, audite: triginta vos estis, qui inquiritis problema; 567
unus autem ego, qui propono. Si igitur valeam virtute contra multitudinem vestram, unusquisque vestri sit debitor tunicae ad mulctam praestandae mihi victori: sin autem vos obscuritatem obiectionis meae solvatis, singulis vestris corporibus ego debitor fiam mulctae quam proposui. (Iure quidem,) quoniam unusquisque de vobis convictus, unicam mulctam ex pacto reddere debet, unum corpus vestiendo; ego vero multos, ut cadit singulis corporibus partis victricis, condemnabor exornare. Attendite ergo, quid sit problema: *De comedente exivit cibus et de forti egressa est dulcedo* *).

§. 31. Bene, o Sampson, disputas: per secundum in virtute primum et per fortem debilem manifestati. Illud enim, *De comedente exivit cibus*, facile est invenire, quia comedunt capraeque ovesque et de comedentibus exit cibus, patet quod lac. Alterum autem: *De forti egressa est dulcedo* fugit inventionem. Et nimis sane sapienter et artificiose (dictum). Primum illud facile ad capiendos auditores edocens, eius quoque facilitatem secundi difficultate obvolvit; ita ut quod facile compertum fuit, in laqueum vocet et fortasse intus includat deceptos. Si quidem non tantum virtutis opus, sed etiam sapientiae demonstrasti problema tuum.

§. 32. His auditis, qui in nuptias advenerant Sampsonis, prae laetitia, antequam valuissent clare

*) Iudic. 14, 14.

videre problema certeque cernere proverbii (vel proponentis) profunditatem, acceptarunt solvere problema, concedentes et pacti invitationem propositam. Quoniam inter duo mala deprehensi, spem et ebrietatem, P. A. promptissimi ad pactorum sanctionem fiebant; nam vi- 568
nolentia non permittebat eis rem prius perpendere et cogitare elucubrate; spes autem iam victoriam superationis praestabat eis etiam antequam ad examen rem redigerent. Quia et natura omnis homo melius exspectat praestolaturque et istius spem superare contendendo procedit, maxime qui ebrietate cogitationes diluunt. Si quidem quando brutis cupiditatibus oppugnantibus intellectus evacuatus sit, immersus in ebrietatem, tunc omnes cordis imprudentes brutalitates tamquam in abyssum traducens, postquam consilium perdidit, expergefit, tam brutorum more in responsionem irruens, quam intus in laqueis se includens.

§. 33. Verum tamen non potuit Sampson (alios) in laqueum coniicere, sed potius insidias ab eo paratas dirupit intermedia mulier et venatorem in ipsius circumvenit laqueo et quos venabatur, liberos dimisit a periculo, insidiis minutatim fractis. Talis est, o Sampson, alienigena: concordat alias copulationi secundum carnem et amoris fideliter similitudines praebet; atque quocum communicat coitu carnis, cum illo pugnat anima; dividitque suam hereditatem in gentes (vel consanguineos): corpore pacem fert et anima rebellis est. Imo potius nihil pacatum, sed omnia belligerantis more operatur: nulli enim permittit corpori salvari, nisi insidietur ei quem servare pollicetur. Sed illud ad insidiarum celationem molitur, ut visibile velut utile quis recipiens, latentem suscipiat letalem fructum: quem ad modum qui in dapes venena commiscent, artem cibi monstrantes, ut decipiant, sic etiam malum effectum P. A. ab ipsa muliere veneni instar acceptum in se demonstrant. 569

§. 34. Viden' animi dolum? Aberrasti, o Sampson, per mulierem de victoria. Attende ergo deinceps, ne in secundum lapidem offendens te, lapsum probaveris, imo magis, ne in eundem lapidem secundo impingas. Ne ignores, quam didicisti, naturam; accuratior ac constantior mihi dehinc esto. Saeva atque valde insuperabilis est, o Sampson, feminea gens, ita ut et fortem emulcere atque emollire possit et corporis vires animi seductione per cupiditatem vincere. His solis potentium genus facile captu est; bellum enim committunt non armis neque heroica virilitate, sed est eis vultus arma, gladius sermo, adulatio et blanditiae flamma: quod autem inopinatum prae omnibus est, vincunt, quum pacem cum iis inimus. Quod si rursum aegre eas feramus, iterum vincimus; sin autem placidas ac gratas existimemus, convincimur. Maxime quidem, quia etsi omni telo velociores sint ad vulnerandum, non tamen nolentem possunt ferire; cassa enim et inania comperiuntur earum tela, si non moveamus de nobis ipsis irritemusque eas super nos. Quo modo? Venitne in conspectum muliebris vultus fulgidus? Instrumentum belli vacuum est ista, quum iacet; si praetereas eam simpliciter, transiisti invulneratus; sin autem impingas et erigas vultum in vultum et facie faciem (velis) superare mulieris, ex adverso contrarias insidias (tibi) parasti eius intensionem; illa namque armis vincens in cor suum tractum (te) fixit*). Sic igi- P. A.
tur arma vacua et inanes gladii sunt et nos usurpamus 570
ea contra nos ipsos, ultro eis induti.

---

*) Si aliqua vocabula uncis a nobis addita in hac periodo aliter dispones, nova fortassis haec surgit sententia. „Si dura facie superabis mulierem, ex adverso illa insidias sibi paravit proprium intuitum: illa enim suis victa armis, in cor suum trahens fixit arma.“ Sed non id dicere velle videtur auctor. *Auch.*

§. 35. Nemo autem ex auditoribus incuset improbans vel quasi ignorantem memet ipsum, vel plus aequo arrogantem; nec enim ut Sampsoni prodesse vellem, neque ut meis verbis sanum ostendam insanum, in his moram feci;. sed primum, ut accusationem de alienigenis faciens, dolum malae eorum voluntatis declarem: deinde vero ut praesens sermo nobis prosit. Quoniam primorum vitia secundis sunt honesti sanique consilii custodiae. Si quidem vita una est et naturae eaedem sunt omnium; pericula similia cupiditatesque pares sunt omnium; de his facta oratio utilis est, quamquam postmodum dicantur: eo quod antea dicta, secundis prosunt; ut qui iisdem delusionibus vivere in vita constituerint, tamquam exitialibus venenis medelam ex adverso paratam verba ista inveniant. Quando quidem vero narrantibus nobis problematis propositionem, alienae mulieris stupenda inquisitio interiecta intercidit historiam, redeuntes iterum pergamus, unde digressi sumus.

§. 36. Mane igitur convictores vinum excutientes et problematis sapientiae attendentes fabulam non existimarunt, sed sapientiorem esse istam parabolis, seque haud intellexisse iam crediderunt: quia vix invenienda illius sententia sapientissima videbatur; ideo etiam P. A.
tres, quas petierunt dies, transactae sunt noctesque 571
insomnes, quarto die ad mulierem Sampsonis refugere coacti sunt. Haec autem confessio verae debellationis est et cupiditas impudentissimae victoriae. Quo modo autem? Adeuntes mulierem, urgebant: O mulier, civitas nos sumus tibi; parentesque et patria regio quam cernis, et possessiones nobiscum universis adiunctae sunt; tu vero per consensum affinitatis tantum coniuncta es cum alieno. Noli igitur tot et tantis partibus unam praeferre partem, neque amor alieni magis quam erga parentes amor constantior erit. Nobis Sam-

pson problema opposuit et certamus cum eo pro pecuniis: in una enim hac obiectione et discrimen laboris et debellationis pernicies est. Quia ergo communis est gloria, alienum vincamus; sicut etiam commune erit debellationis opprobrium; quoniam civibus cunctis pudore suffusis et in te quoque pudoris pars perveniet.

§. 37. Ne igitur corones super tuos parentes peregrinum neve de nostris contumeliis virum honores; nec etiam clarum hilaremque vultum Sampsonis videre, tristem parentum velis. Alioquin si nolens nostris morem gerere verbis, viro potius cooperatricem velis esse, tu totum patieris damnum, nos autem non omne detrimentum damni patiemur. Namque si eius solum gloriae cedas, ex patriis tuis possessionibus mulctam pacti reddemus, et a te mortis mulctam pro obstinatione tua exigemus: sicque nihil perdentes inveniemus potius; mulcta enim de vestris exigitur possessionibus et tri- P. A
stitia, quam patiemur debellati, tua morte solvetur. 571

§. 38. Porro dixerit fortassis quispiam auditorum: si tot et tantas minas comminati sunt puellae, non amplius iustum erit incusare eam, eo quod suum commodum praetulerit alterius commodo. Lege scripturam accurate et qui nunc improbas accusatores mulieris, tu ipse eris primus mulieris oppugnator. Quoniam homines, qui susceperunt problema, per tres dies inotiosi fuerunt ad quaestionem, post autem tertium ad eam deviantes profugerunt. Illa vero Sampsonem ex primo die tentabat et antequam ab ullo angustiam pateretur, se angebat et priusquam aliquis gratiam petiisset, ipsa petebat sibi concedi gratiam. Sicque praepostera industria deceptionis suae contra Sampsonem agebatur, non ex necessitate, sed ex indole magis elaborata. Quoniam ergo omnes concurrimus circa quaestionem suspectam, mulieris maleficium tamquam rapina con-

victa est; ita enim fuit omnino*): si videlicet aliquis postulasset ab illa gratiam, praestabat; postulata ergo adauxit malignitatem, exsequi insidias, deludere Sampsonem et coronare incircumcisos.

§. 39. Ne igitur sine testimonio relinquamus dictum, sed mulieris vaferrimam fallaciam, quod pollicitus sum, convincam et ipsam scripturam vobis testem adhibebo. Perpendite ergo, quid a muliere alienigenae, et quando petunt, et quid mulier vult, et quando quaerere coepit? Quod si ita res se habet, primum P. A.
ea quae ad alienigenas pertinent, videamus. *Nec po-* 573
*tuerunt per tres dies propositionem solvere. Et dixerunt ad uxorem Sampsonis: blandire viro tuo, ut decipias***). Quod si post tertium, in quarto id fuit, quum petierunt ab ea ut deciperet Sampsonem, oportebat illam decipiendi initium facere tunc temporis. Attamen quid illa fecerit, et quando coeperit decipere, ipsam scripturam audiamus sic fatentem: *Et flevit mulier super eum septem diebus convivii****). Quod si ita est, ergo tres primi (dies) malitiae ipsius erant, et reliqui quatuor, supplicationis (aliorum). Itaque dicendum, quae initium duxit insidiandi, antequam postularetur, istam sine ulla vi ac coactione statuisse prodere virum suum.

§. 40. Quid ergo dicam? O nefanda mulier abominabilis, optas audire problema, non ut complaceat tibi de compositione neque ut sapientiam discas a marito, sed ut tradas dicentem, ut exuas coronam ab eo, qui sapienter paraverat! Non pudet te nuptiales faces, neque in nuptialem coronam aspicis symbolum matrimonii? Non in misericordiam coniugis respicis neque de ipsa

---

*) Incerta est in oratione Armenia sententia. Auch.
) Iudic. 14, 14. 15. *) Ibid. v. 17.

mensa erubuisti, quam tui gratia Sampson invitatis proposuit; sed ante completum convivium dissolvisti matrimonium; antequam coronam deponeres, virum tradidisti. Fuit autem tibi thalamus inimicus exornanti et nuptiales cantus fecisti lamentationes planctuum. Quam ob rem thalamum non post septem dies, ut in moribus est nuptiarum, collegisti, sed nuptias connubii dissolvens diruisti.

§. 41. Ut ergo praevalens superavit dolus et P. A.
victor vincebatur et devicti vincebant, coeperunt pro- 574
blema solvere; quoniam omnino rationem reddentes, qui concurrentes astabant, responsum dederunt: *Quid dulcius melle et quid fortius leone* *)? Haec audiens Sampson satisque noscens insidias dolosas, unde fuerint, Problema, inquit, o viri, iam solutum est; victoria tamen mulieris est, non virorum: *Si* enim *non arassetis in vitula mea, non invenissetis propositionem meam* **).

§. 42. O secundam sapientiam mirificentiamque rursum aenigmatis, quod nequiverunt perfecte noscere, nisi quando factum ab illis negotium manifeste patefecit. Quid ais, o Sampson: *Si non arassetis vos in vitula mea, non novissetis parabolam meam?* Quid hoc indicare velit, mihi videtur nos quoque disquirentes intelligere non posse: verum decet alienigenas ignorare Sampsonis parabolas, a nobis autem cognatis cognosci; non enim ad insidias parandas, ut illi, quaerimus; sed ad gratias deo agendas adque memoriam sapientiae discendae ad examen eas redigimus. Mitte, quaesumus, in mentem quaerentium, quid sibi vult tuae vitulae memoria et quid aratio vitulae? quoniam non aratam, sed arantem vidimus

*) Iudic. 14, 18. **) Ibidem.

vitulam. Quare igitur eam, quae aravit, aratam dicis? Pulcherrime, o sapiens, factum abscondite patefecisti. Si quidem mulier intermedia vitula ab alienigenis arata fuit, quum in angustiam redigentes eam, vim fecere, dicentes; *blandiens decipe virum tuum* *). Illa autem te aravit. Sic tibi pulcre et artificiose (placuit rem exponere), pro liberatione adversariorum ex angustia eis instante, (dicente te), *aravisse vos in mea vitula* **).

P. A.

§. 43. Hoc dato illis responso victoriae eorum 575
sibi ereptae retributionem pro pacto ab illis ipsis facit alio modo. Quum enim una gens computabatur alienigenarum, remotioribus eiusdem cognationis deperditis, propiores decoravit; et quos oportebat de eorum percussione luctum vestiri, ex illorum possessionibus istos exornans clarificavit: ac si quis unum germanorum fratrum exornaturus, nudato innocente, vincentem investiverit. Attamen non ita gratis neque insipienter percussit, nemo reprehendat sapientem; sed quia benignum se ostenderet erga uxorem propter minas alienigenarum, qui eam cogentes ad Sampsonem tradendum, minati fuerant igni tradere domum mulieris. Quum autem illis vincentibus, salvata est domus ab incendio, ne victoriam lucrarentur proditores, ipse per ferrum ignem accendit inter alienigenas.

§. 44. Id autem faciebat tam iure, quam secundum divinae scripturae placitum. Dicit enim alicubi etiam scriptura manifeste: *Qui fodiet fossam, in eandem cadet.* Mihi vero et iusti Sampsonis admirari convenit non minus problema, quam certamen heroi-

*) Iudic. 14, 15. **) Quae verba inclusa leguntur, ea sunt quo planiorem redderet sententiam ab Auchero adiecta.

cum; eo quod qui triginta viros fortes caedit, eosque tam viriliter percussit, ut neque vestimenta eorum depravasset per sanguinis effusionem, potiori dexteritate unam domum destruere destruentium poterat, impudentem victoriam eorum caussam faciens enecandi illos: P. A. id tamen si fecisset, tam damnum mulctae timere 576 putaretur, quam pacti terminos transgressum fuisse.

§. 45. Vidit ergo sicut sapiens, quomodo indemnis servaretur, et fidelis erga pacti socios; externis de rebus pacti lucrum faciens indemnesque, ut ita dicam, lucrantes servans, redditionem pacti postulatam exsecutus est. Quamvis enim maiorem isti, qui per dolum vicerunt, castigationem merebant, sed ei qui devictus fuit, id tempus vix erat opportunum, in tempore debellationis suae vindictam capere de victore. Sed qui victus est, implet pactum statutum; quia vero transactum fuerat tempus vindictae capiendae, haec fecit Sampson: reddito eis pacto perfectoque legitimo, tamquam devictus in pactione iuxta communem confessionem, postmodum tempus opportunum reperiit ulciscendi iniuriosos. Nec ergo in tempore pacti iniuria socios afficiens, infidelis accusatus est; neque post tempus cedens eis, ignavus est diffamatus: sed quod decebat sapientem, simul etiam iustum nec dando damnum passus est, neque decidendo aliorum partem, illiberalis ingratusque habitus est: nec laesus ipse reddidit ultionem, neque laedebatur (vel laedebat) ulciscendo, sed modicum cunctabatur.

§. 46. Quoniam igitur exspectandum illi erat tempus veniendi (spiritus) super viros spiritum in se gerentes, suo spiritu praevidens omne tempus, quando tempus erat, ad ulciscendos alienigenas transtulit se opportune, postea iniuriosos profligavit. Nam profligare de sua erat virtute, iuste vero, id in tempore oblatum invenit. Quando quidem nulla tenus conveniebat

tunc illud quod statuerat, neque suis moribus competebat, illico statim immemorem esse thalami nuptiarumque, et illis qui adhuc pro indicio coniugii eius tunicis induti erant, arma inducere ac bellum. Quamvis enim nimis est omnis alienigena ingratus natura, sed minime decebat huiusmodi ingratitudinis participem apparere iustum. P. A. 577

(*Finitus est*)

Philonis sermo sine praeparatione in Sampsonem.

PHILONIS P.A. 378

DE IONA

ORATIO.

§. 1. Eorum qui prophetas legunt quidam, quae utilia sunt hominibus, mirantur, quidam vero prophetias ipsas admirantur; at ego laudo laudatores quoque. Quoniam autem haec video, illud profecto prae omnibus, laudibus nimirum celebrare prophetas spiritum gerentes adeo melius praeeligendum est, sicut superat citharam citharista et domum artifex et navigium nauta et omne artis instrumentum ille, qui intelligentiam adinventionis rei praestat. Sicut enim nihil expedit corpori, si motricem animam non habeat, ita neque artifici, nisi moventem ad artem intellectum receperit. Quare puto legis lationem (dei) sicut in navi optime a se constructa, superne universorum moderatricem supersedentem, mundum hunc ad salutem singulorum dirigere et singulis quaecumque ubique sint, utiliter consulere.

P.A.
§. 2. Qui ergo omnem regit civitatem, desuper 579
vidit in pravam vitam Ninivem transmutatam, quae et principium urbium fuit; et tamquam optimus medicus medelam morbo civitatis quaesivit opportunam, ut effluxionem impediret morbi praeveniretque adiu-

vamine periculum. Remedium autem huiuscemodi erat, quod saluti contrariam praeferebat famam; volens enim salvare servareque eam, misit prophetam eversionem urbi minantem. Bene, existimo, et ipsam quoque medicinae artem docendo; sicut in hac arte peritissimi salvare aegrotos promittentes, igne et aqua regunt eriguntque: similiter sapientissimus ille, solus salvator, deperditionem indicens ac ruinam, misericordiam construit salutis.

§. 3. Cooperatorem autem saluti eorum quaerit humani generis amantissimus hominem unum ex multis; et qui unus est ex iis, ministrum sibi fore iudicavit: non quasi vero futura ignorasset, quis enim dedit prophetis scientiam? sed ut secundum magis quam primum mirabile reddat. Commendans autem ei solam animarum salutem, quum mitteret ad salutem hominum hominem, illum primum sanavit, qui medicum despiciebat. Sicut enim illi in vitae suae conversatione aegrotabant, sic etiam propheta a dei scientia desciscebat*), ab infugibili deo fugere se posse putans.

§. 4. Accedens igitur ad eum dominus, ut iampridem solebat, sic ipsum alloquitur. Viden', o propheta, Ninivem civitatem, cuius ego largitus sum omnem laetitiae habitatoribus abundanter rationem: viden' spicam bene vigentem; terram optime germi- P. A.
nantem supra omnem terram; mitem ac dulcem aera 580
circa eam iucunde circulatum ad fertilitatem; non frigus algens, nec imber redundans; neque solem natura ipsa

*) Hoc verbum quod in Cod. A. inauditum legitur, a Glossario exponitur *nitebatur fugere*, neque Cod. B. exhibet quod sit planius, quare Aucherus videtur de suo illud *desciscebat* (sic scripsimus pro *desciebat* quod errore typographico in editionem Venetam irrepsisse censemus), ex codicum vestigiis elicuisse. *Ed. Lips.*

sua calidiorem possunt praetexto incusare. Quid ergo id mihi est, quod debitam mihi gratitudinem inhibeant? num multam mihi exigo mercedem pro tot tantisque beneficiis, ut in officium gratias agant? Isti vero in tantam ingratitudinem devenere, ut non solum non gratias agere velint, verum etiam gratias sibi largientem ignorent. Ut quid ergo necesse erit his caelum lucide fulgere, nubes rorare, terram fruges ferre, arbores fructiferas producere, lunam lumen praestare, et solem in animas ingratas splendoribus oriri? Quae omnia, ut mihi videor, recipientes, inutilia effecerunt. Oculis in scientia opificis mundum non viderunt; aures suas contra pietatis verba incluserunt; et ipsam linguam in me mala memoria divinitatis moverunt.

§. 5. Quod si illa ad me maleficia, ad se invicem virtutibus refecissent, venia fortassis eis concedenda esset: nunc autem accusatio istorum erga homines delictorum, accusationem delictorum erga deum superavit. Nam sicut tempus eorum in aetates divisum est, in senes, viros iuvenesque, iuxta aetates eorum etiam peccata corroborata sunt. Iuvenes enim eorum carnalem aucupantur voluptatem; qui vero robustiores sunt in viris perfecti ad latrocinia usurpant vires: quae formis differunt inter se mulieres, ut laqueis viros captent, adornantur. Atque senum quoque canitia verendorum opera apud illos vix tolerabilia sunt; quamvis enim istorum aetas vires abscidat, pulcritudinem ademerit, concessa pro istis, quae abstulit aetas, maturitate P. A.
consilii, istam ipsam tamen in damnum nutrientes ad- 581
augent ad iniurias mutuo ferendas armati. Si igitur nec ad me gratitudinis redditores sunt neque ad se invicem grati, gravitatem ferunt vel ipsis elementis, in quibus insana vita aluntur. Quid ergo, o propheta? Volo, ut praedices huic civitati ruinam, ut acerbior mors superveniat neque spatium temporis eis detur ad placitum vivere futurorum spe.

§. 6. Haec ubi audiit propheta, in suam respiciens artem, prophetiam nempe, vidit civitatem etiam post praedicationem suam incolumem. Atque quasi vero non dei minister exstiterit, sed per se tantum prophetiam acceperit, fugit de civitate, quo ire iussus fuit; quasi per levitatem putaret*) se fugere ab universorum conditore. Provisor vero universorum in eum qui putabat fugere a deo, ita operatus est, ut et prophetam reprehendat et propriam virtutem ostendat atque civitati praedicationem efficaciorem efficiat; ut civitas, cui praenunciata fuit deperditio, exempta periculo salvaretur. Quia vero impos erat (propheta) a provisore universorum sese eripiendi, non aliter potuit fugam capessere, nisi futurorum scientia sese exuendo, mari libero vastoque se daret.

§. 7. Si quidem quum turbato animo ambularet ad oram maris, ibi bellica navis occurrit; et manu porrecta ad nautas, ait: O nautae, quorsum proficiscimini, quorsum navigium admovetis? ut mihi quoque P.A.
utiles quodam modo sitis, suscipite me sursum. Qui 582
ubi in aliam contendere civitatem fassi sunt et probatum fuit; prehendentes posuerunt in navi eum, qui conturbationem mari et periculum nautis daturus erat; quoniam quum in agitatione et fluctuatione esset propheta et destinatus ad praedicandum urbi, navem attigit, ipsum propter prophetiam tamquam petram introductam portabant, ita ut praedicationem et navigationem circa se contrarias haberent**). Itaque qui super undas vellent commovere navem, undae super illos

*) Ad verbum: *et levius erat plane ut putaret* etc. forsan, *levitas* sive *insania erat*, aut interrogative, *leviusne erat* etc.? Primum asserit Gloss. dicens: „ignorantis hoc hominis est, putare se a deo fugere." *Auch.* **) Hic locus pariter atque quae sequitur periodus Auchero videtur laborare sententia obscura ac difficili ad explicandum. *Ed. Lips.*

fluctuantes effluebant. (Propheta autem) ut puto, oblitum se rerum artificiose fingens, derelicto navis dorso, sub ventre immergitur et oblivioni se tradit corde tristi. Mare vero quum non haberet eum, qui in se ascendit, haesitabat flagitans et timebat; elementa vero ministro quocumque meliora suscitarunt mare super prophetam, salutem fugitivi invidentia, quando quidem et ipse salutem Niniuitarum nolebat *).

§. 8. Derelinquens igitur navarchus gubernaculum et nautae reliqua instrumenta, manus in preces elevantes extendebant: at eorum supplicationibus nec turbo sedabatur neque navis in quiete cessabat, sed potius sonitus fluctuum vehementior reddebatur et flatus ventorum violentior factus, in navigantium exitium mutuo certabant: gurgites operiebant navim et venti ante immersionem navis studebant excutere qui erant in navi. Nec mirum fortassis, quoniam aestus hiemalis intus erat in navi et super mare agitabatur exaestuatio. Quid ergo non sedabatur procella? quippe quod, ut mihi videor, quum amplissima flamma P. A.
comprehendat silvam, nulla est exstinctio: sin autem 583
silvae materiam quis auferat, ignis quoque exstinctus invisibilis fit. Pariter donec ibidem erat propheta, hiemalis agebatur aestus fervens; eo autem absente pacis signum aderat.

§. 9. Navarchus autem mare observans, ut sibi creditum habebat principatum navis, sensit mare in tanta esse conturbatione, in quantum unus illic dormitabat **): tradebat enim eum vox narium stertentium, quum altius reddatur in supinis iacentibus. Si

---

*) Ad verbum: *benevolentiam* vel *humanitatem Niniuitis nolebat*. *Auch.* **) Vel: *vigil navarchus in tanta confusione sensit unum dormitantem*. *Auch.*

quidem, ut reor, ore clauso ceterisque sensibus cessantibus per nares vadens spiratio constringitur, atque itidem constrictus magis angustus subtilisque canalis, quum repleatur spiramine, sibilum edit: angiportus ergo hic in hoc tenore (naturaliter) placet declarari. Propheta vero non quasi a natura coactus stertebat, quantum a iudicio, in reprehensionem peccati citatus. Ad hunc ergo navarchus accedens, Negligenter, ait, dormis o homo! tantusne somnus altus te obtinuit, ut neque ex strepitu fluctuum neque ex turbatione navis expergiscaris? surge et excutito soporem et deum tuum invoca. Non vides eos, qui ante tuum in navem ingressum feliciter navigabant, te hic somniante periclitantes? Non vides ad caelum elevatum mare fundarum instar et turbamen in nostra navi diffusum *)? Quid est ergo, ut cunctis laborantibus tu otiosus vaces? Si sufficere putas nostrum laborem et tu aliorum labore studes te salvare, nos tua tarda pigritudine traditi perimus.

§. 10. Tunc expergefactus propheta et super P. A
dorsum navis ascendens, vidit nubium hibernarum 584
densum nigrorem **), et undarum aestuationem, ventorum violentiam, ululatum hominum planctumque puerorum, ut paene cunctorum animae morte exstinctae viderentur. Desuper igitur velut de alta sede malorum circumspiciens vidit eorum copiam. Iudicavit ergo ob suum peccatum conturbari mare; adhuc tamen oblivioni tradens rem occultabat, non sibi soli periculum adesse existimans, sed commune universis videndo sese consolari. Sic enim evenire solet, ut levius putetur malum hominibus, quum multi idem sub-

---

*) Ad verbum: *inclusum* vel *detentum*. *Auch.* **) Vel *tempestatem*: sic enim supponit passim *hiems* per Hellenismum pro tempestate. *Auch.*

eant, participatione aequalitatem afferente; atque suo luctui unusquisque medelam solatium ex aliorum malis eventibus lucratur.

§. 11. Rectores autem navis preces ex peccato
vanas redditas cernentes, in disquisitionem singulorum
operum concurrebant. Ceterorum igitur ratione actio-
num exacta, transferentes se ad prophetam, vitae exa-
men exigebant. Tu quis es, inquiunt, et unde ad nos
venisti? quidque cordis tui consilium, quid in animo
contendis, quae ratio tibi vivendi? Quoniam pusillus
es secundum corpus, at onus navi, veremur, ne ope-
ribus ipse gravatus immergas navem. Haec nauclerus
et alii omnes dixere. Propheta vero quae sibi prode-
rant, indicans, quod autem praeiudicabat, cernens,
sub silentio servavit. Servum domini se memoravit,
mandatum tamen domini transgressum esse siluit, una
cum fuga. Verum tamen humanam astutiam*), qui
solus est infallibilis, in claram lucem adducens ei ex-
ponit. Quando quidem ex conturbatione nautarum P. A.
ac navigantium, in examen redigitur quaestio**); 585
et ex quaestione (insolubili) transire ad sortem necesse
fuit; et ex sorte reus convincitur (ille), qui ab homi-
nibus ignorabatur. Valde convenienter: ubi enim homo
erat iudicans, furtive indicantium sententias elusit; ubi
vero deus erat supremus iudex, nequivit decipere. Quid
ergo ultra? per sortem virorum piorum deus iudex fit:
quia in manifestis unusquisque quo vult, movetur mo-
vetque manum; in occultis vero suam facultatem quam
vix habent, prodit per arcanum (sortis).

§. 12. Quando igitur iudicavit deus hominem traditque eum per sortem, illi quoque sumentes, tra-

---

*) Ad verbum: *scientiam*, suspicari quis poterit, an forte legendum sit mutatis literis quibusdam Armeniis, *inscitia*, sive ignorantia. *Auch.* **) Vel: *ex navigantium conturbatione nautarumque inquisitione agitatur quaestio.* *Auch.*

diderunt eum in manum iudicis sui (conscientiae) interne punientis; sicut ait scriptura: *Quid faciemus tibi et cessabit mare a nobis*)?* quia tu es caussa huius procellae, sors accusat te. Nos vero non caedem, o homo, neque sicut homines agrestes ex natura, internecionem hominis videre sitibundi sumus, sed a praesenti malo nos circumdante volumus eximi. Si igitur fieri potest, ut tu et nos in terram salvi perveniamus navi incolumi nobisque servatis, nulla tenus invidenda est humana vita ei, qui nemini nocet**). Sin autem te vivente, nos necesse sit mori, multorum salutem prae unius morte pretiosam existimare debemus. Testes autem sunt, quod supra nos est caelum obscurum et amabilis terra et pavimentum suum***); testatur etiam maris natura, quae hiemen hanc super nos suscitavit. Atque urgentes illorum aerumnas qui traditi in istam hiemem sunt, attende, quia non ob latrocinii inhumanitatisque mores de navi te reiicimus neque contra P. A
hoc onus insurgimus: sed quia postquam nos ex ad- 58
versaria alienaque manu (piratarum) fugientes, vivere credebamus, mortem in navi ipsa pati cogimur gravem ac miseram; quam tamen non onus parat. O mirabilis (vir) †), non fert te navis nostra, in quamvis aliam transfer te et erit tibi vita abeunti ex hac navi et fortunatus (melius: fortunae caussa) in alia navi, quam ascendas, eris; quoniam nobis non prospere advenisti et angelus quidam abyssi vel fortassis mutus cetus tibi servet animam: nec tibi contumelia navis nostrae in perditionem fiet neque nobis opprobrium tuae animae mors erit. Ad haec responsum a viro exigunt.

§. 13. Humanus autem ille deique auditor,

---

*) Ion. 1, 11. **) Vel: *humana vita nemini nocens. Auch.* ***) Scriptum *istius*, fortasse *maris. Auch.* †) Verba utcumque hoc spatio transfero, sensum non ita promitto. *Auch.*

quum ex aliorum salute vitam non est lucratus, ex suo fine illis largitur. Eis igitur qui supplices erant, vitam exoptantes indigentesque ex ore benigno benignam audire vocem, dixit: Quando quidem me vestrae vitae arbitrum constituistis, utilitas vestra a meo iudicio noxam non patietur. Quamvis enim formam iudicis praeferam, sed accusati necessitatem gero: nam si mihi iudicium non commendassetis, sine invidia ex aliorum damno esset velle proficere; quia tamen adversario iuris dictionem credidistis, usque etiam in extremum spiritum servabo praestantibus fidem.

§. 14. Quid ergo o propheta (dicit sibi ipsi), quid moraris, ut quid prolonges salutem? fac tibi mortem et in laqueum aucupandi vim faciens te P. A.
iniice. Quum enim vitam non potueris lucrari, co- 587
lumnam benignitatis vel ipsa morte tua erige nunc in navi et monstra (te) pium (esse) prophetam, qui ex pia prophetia iam profuga fuisti. Haec dicens, quum in profundo essent pelago, dedit sese furenti mari.

§. 15. Miseranda erat, o viri pii, poena; ut homo salutis initium ducens, in medio necessitatis prehensus a sorte et a deo atque ab hominibus constrictus, iudex suae ipsius mortis fieret et salutem aliorum procurando propriam salutem negligeret. Hic mirari licet domini benignitatem, quippe qui prophetam iam punitionem merentem propter fugam a praedicatione, circumdari undique a morte decernens, illis vero, qui voluntario more condemnarunt, peccata sua confiteri non dedignans, non solum misertus sit miseri, sed etiam ad futurum sui ministerium praedestinaverit benigne. Immo etiam in irrevocabile periculum eum adducens, benefecit; ut ex beneficentia sibi facta dei benignitatem ille discens, ne amplius invideret participes esse Ninivitas beneficii, quod ipse assecutus vixit.

§. 16. Utrumque ergo morbum curans, docendo hominem, ne ignorantiam in deo quisquam cogitaret neque opponeret se benignitati (eius) erga homines, circumstare ei fecit (novum) navigium inferius currentem (sub) cete, quam iste bestiam exitialem credidit, illa vero salutifera ac salutis custos erat. Dum igitur natabat propheta, attraxit in se eum velut respirationis modo cetus et intus in utero suo fere concepit P. A.
ipsum vivum: erat enim submerso (vel submersi) 588
prophetae domus venter ceti; oculus autem exterius visorum speculum; et alarum motus sicut currus quidam regis.

§. 17. O propheta, adeo dignitate praeditus es, currum ipsum celeritate attingere, quantum circumdans te cetus velociter currit. Quis umquam tyrannus adeo mundi abyssum vidisse putatus est, sicut tibi visibilia invisibilia fuere? Cui umquam ex hominibus ita patuere ad cernendum orae terrae, sicut tibi et maris abyssus ostensus fuit ut spectaculum? Imo cui umquam ars huiusmodi artificiosam construxit machinam perfectam, sicut tu omnia cernis lustrando et spectator ipse ulli non spectaris?

§. 18. Quoniam autem prophete figura tenus in ceti ventre custodiebatur, re autem vera a dextra dei conservabatur, preces in ipso ceto fundit, ut dicitur (in scriptura)*), ore bestiae in orationem usurpato. Erat autem videre paradoxum, intercessorem factum ad salutem prophetae et cetum, os aperuisse ad egressum supplicationis; linguamque mutuo praestitisse ad verborum pronunciationem, et sicut in instrumento musico artifex pulsatione digitorum sonum extrahit, sic propheta fecit.

*) Scriptum erat, *ut diximus:* quasi vero id concludatur in praemissis. *Auch.*

§. 19. Erat autem supplicatio orantis huiusmodi:
Si magnum quoddam supplicium me experiri voluisti,
video mensuram meorum peccatorum maioris supplicii
pondus exspectare. Quoniam vero hucusque redigere
me peccatorem voluisti, usque ad instructionem tan-
tum, principium a te benignitatis accepi, ut non abie-
ctus a conspectu oculorum tuorum, ab universis ocu-
lis separatus essem, neque obmutescente ore meo P. A.
erga te, apud omnes obmutescerem. Toto cordis oculo 589
aspicio ad te totamque linguam, quia mihi istam li-
beram reliquisti, in meam intercessionem moveo. Ex-
audis enim reos peccati: et quum permittatur videre
regem, dona quoque supplices recipiunt; hoc sane
est initium benignitatis eorum. Mihi vero non tan-
tum facultatem praestitisti loquendi, verum etiam apo-
logiam pro salute animae meae coram te facere per-
mittis. Namque si dabas mortis reum interfici a for-
tiori inter feros pisces, aut velut in sepulcro condi,
quid mari imo profundius? quum omnis mundus si in
mare decidat, reconditur ut in sepulcro.

§. 20. Ego ergo ex me ipso mihi salutem inhi-
bui. Quod si iudex modo salutis, quem eventus obtu-
lit, sit satisfactus, est benignus et suam magnam be-
nignitatem praedicat. Verum tamen non sine suppli-
cio veluti iudex misertus mei, multis his tradito me,
misertus es (vel misereatur) sicut princeps. Imprimis
mare vidi super me vacillans et navem propter me sub-
mergendam; deinde iudicium eorum, qui mecum in
navi erant, et salutem meam iudicabant; post ea sortis
reprehensio, et vasis inutilis instar abiectio corporis mei;
post demum ingentis bestiae incursus, quae antequam
deperdiderat, sufficiens erat praeoccidere timore. Cete-
rum hae fortassis ex ordine rerum visarum sunt puni-
tiones; ipsa vero praesentia angustissima, universis P. A.
hominibus invisibilis, neminem praeter sufferentem 590

habet testem. Quis enim immersum intus in ceto videat? quis autem miseretur illum, quem non videt? aut quis superius prehendens eripiat immersum de ore bestiae, dextra immissa?

§. 21. Ego enim, qui fugam cepi de terra in mare et de mari in navem deque navi in ventrem ceti, solutus impeditus, ante fugam fugitivus sum compertus. Quia nec astra fugere potui, neque exitum invenire neque praesentem locum mutare. Sic igitur angustum situm me possidente, in parabolam mihi haec miseria commutata fuit et fabula mihi prophetae poena fuit mea. Quo modo enim non parabola fabellaque id videtur, quod passus sum? quando quidem ego tamquam a camerato quodam ventre per aeneum tectum ferreosque parietes comprehensus tegor; et totum mundum lustro immotus: quia translata in me fuit ceti vita; secundum autem victum provisa suae naturae necessaria mihi haec bestia permisit. Ecce enim de istius ore preces fundo et per oculos eius video perque alas moveor: atque circumcludente me bestia non laedor magis, quam exsultem laetabundus; et video mundum sicut in speculo: gratiam autem mihi factam efficacius quam in speculo video.

§. 22. Si quidem timore me tantum instruere volens, posuisti me in securo loco et aperiens explicuisti mihi ad externam visionem ceti immane corpus, quod a caeco suo ventre expulit *) terrificas omnes visiones, quae apparent in tenebris. De duobus igitur debeo tibi laudes, tum quod ex gestantis me ceti dentibus exe- P. A.
misti, tum quod cunctarum ferarum minas superavi. 591

*) Quum verbum in Arm. cod. deesset, supplevit sententiam Aucherus, nulla, ut ait ipse, ratione habita verborum textus.

Respice ergo, quaeso, ad preces utriusque nostri per duplex vocis instrumentum tibi propter nos supplicationem exercens; et concede mihi liberari ex tenebricoso] ergastulo atque ceto libertatem pastus: non enim mihi satis facere de cibo poterit, qui etiam propter nostrum victum sibi cibum parare impeditus est*).

§. 23. Scio me mandata (tua) comtempsisse, et graves omnino miserias poenitentium meruisse; verum tamen instructus modestiam mihi conciliavi. Didici non posse fugere ab oculo, qui omnia videt quique suo aspectu circumcludit omnia; neque flocci facere divinas voces, sed potius persuasus, praeco**) fiam tuae virtutis; addens in sacram scripturam monumentum pro legentibus de isto fugitivo propheta: qui navis loco suscepit carceris antrum hunc cetum. Salutarem profecto manum tuam et os promptum ad peccatores profugiumque fugientibus et benignitatem erga eos, quos expediat legere, discant (per mea scripta) aures hominum. Quantavis apud te supplicia sint, nihilo minus benignitates superveniunt; torques quidem peccantem iudiciali ira et foves eum regio amore.

§. 24. Quis enim, a nobis edoctus, ne aufugiat deum, fugam cogitabit? qui autem in ceto nostram suppliciosam immersionem et ex bestiae furore illaesam P. A.
rursum eductionem (contempletur), credat omnibus 592
et omnino lucidissime, sic de ceti miraculo persuasus emolliet furorem, videns sine aere nutriri hominem: quoniam hoc demonstravit, quod ille alit***) in terra

*) De huius loci vera translatione subdiffidit sibi Aucherus, maxime quod Cod. A. habeat tantum *propter nostrum*, ubi legi velit *propter nos*, et C. addat etiam *cibum* vel *victum*. **) Hanc vocem suppono ut necessariam, quamvis desit in Codd. *Auch.* ***) Nullus sensus in his verbis mihi affuit; nisi forte pro *submersit*, legendum erit *ostendit*,

terrestria, et in mari aquatilia, et ex aere (avibus victum) et nobis respirationem praestat.

§. 25. Porro in primis saeculis erga Noachum benignitas tua noscitur. Si quidem ne universo mundo aquis dissoluto iisque qui super eum alebantur, submersis, superari videris sapientiae arte ingeniosa, inter gurgites vel ipsos hominem incolumem servasti, pro navi concedens ei arcam et pro navarcho providentiam tuam praeficiens; ut secundi aevi ille qui salvatus fuit, principium fieret. Quoniam hoc facto, etiam tremendi *) ignis memoriam secundae (aetatis) sub patriarchis, qui superabant pietate tyrannos Babylonios (h. e. Nabuchodonosor) **); atque in praesenti saeculo regem memorando (Ninivitarum), positis miraculis novis super antiqua iisque superioribus, facile crederent veritatem rerum ex praesentibus miraculis corroborari. Quoniam non amplius quisquam interrogabit homo modum ignis superandi ***), (vel) quomodo liber a procellis hiemeque in universali turbine iustus permanserit, aut quomodo Hebraeis mare pro obsequio ad iter faciendum diruptum fuerit, vel quomodo viri pii cum feris lusi sunt? Testem enim istorum me videntes dormientem fere et in regenerationis formam requisitum de sua vita habeant in me quod credant; atque formam P.A. 593

---

monstravit: nec id sufficeret, nisi addidissem et alterum verbum, *alit*, praetermisso *ait*. Alias sic fortasse reddendus est locus: „*Deus potuit etiam sine aere nutrire hominem, aere, inquam, quo explevit in terra terrestria, et in mari aquatilia, sicut ex aere respirationem narium suppeditat per ventum. Auch.* *) Ad verbum: *iniusti*; quo potest intelligi inique missos fuisse innocentes pueros in ignem. *Auch.* **) Videtur auctor Ionam postponere tempori Danielis triumque innocentium; nisi obscuritas loci aliter accipi debeat, quasi vero prophetice futura praedicta sint. *Auch.* ***) Potest intelligi etiam: *post ignem superatum. Auch.*

veritatis inveniant et in te propter omnia credant partis visores. Si quidem qui aperire bestiae potest viscera et vivum spiritum integre servare, quomodo etiam de corpore evocatum illum, qui de terra conditus fuit, et terrae rursum ut depositum creditum est, non integrum servabit? Quia etiam suspectus infantium partus, nec ullius accessu neque spiritalis ordinis inhibitione curatur, sed a sancta tua dextra intus corfirmatus animatur, per casum nostrum celebretur, quod nihil tuam potentiam intus inhibuit; ut inopinata nostra in ceto conceptio testimonium secundum naturam nixus fiat.

§. 26. Tanta ipso orante, miseratio precum ad deum ascendit, ut ceto, rebus in oblivionem datis, iuberetur in aridam evomere Ionam. Ille autem tamquam ex regeneratione quadam mundum videns, deumque adorans, primam iterum illico suscipit praedicationem; et, ut mihi videor, sicut equus quidam multis agitationibus incitatus currebat, ut frenum vel invitus admittens: similiter et propheta mitis ac modestus multis itineribus redditus atque satis intelligens de domino a quo nemo fugere potest, rem agi, non properabat tantum, sed etiam quasi in ipsa praedicatione formatus, trinam iterfactionem opus unicum fecit; solum modo festinans ut cooperationem dei voci praestaret, Niniviitis praedicationem; ne tempus determinatum pro medendis Ninivitarum vitiis consumeret itineris mora: ita ut sudans (vel anhelans), properans tamen et plenus obsequio ad homines perveniret.

P. A.

§. 27. Stans igitur in edito quodam loco palam 594 praedicat: Viri, huius loci incolae, solvite cellarum thalamos, sponsorum coronas exuite, diademata abiicite: non mortuos, sed vivos plangite. Quia abbreviavit vobis vitae tempus universorum dominus, determinato vobis tempore, civitas ista tres tantum dies habet.

Quid autem caussae sit, non inscii estis, vos conscii vestri, quin etiam ego vobis denunciem. Quia deum non nostis, quia dei donis gratitudinem non refertis, quia iura iuranda negligitis, quia iura emitis, quia iudices donis corrumpitis, quia pauperes pessumdatis, quia iniquas opes colitis, quia illegitimam libidinem aucupamini, quia foedatis matrimonia, quia pulcritudines virginum prostituitis, quia muliebria in viris vultis monstrare, quia demutatis desponsationes, et aliis desponsatas rapitis. Legitima putatis edocere et iniquam flammam succenditis; vivos violentia persequentes, cadavera exuentes, deposita denegantes, exigentes quicquid nulli tradidistis; antequam reddatis prioris iudicium, secunda supplicia indigna parantes; nihil ex vestra parte liberum a malitia cogitantes, quaedam dicitis ex maligno consilio, quaedam facitis, nonnulla etiam ceteros edocetis.

§. 28. Haec ubi audiere Ninivitae a propheta, sicut veram *) praedicationem agnoverunt, ita consensum praebent et convenienti consilio credunt prophetae. Quum enim facinora eorum, qui non erat ex illa P. A. civitate, narravit, hoc ipso etiam praedicationi eius 595 fidem praestiterunt. Namque quum acta nunquam visa enarravit, ex eadem prophetia asseruit etiam futura super eos compleri. Ninivitae igitur congregatis viris et mulieribus, senioribus ac principibus, ministris et regibus ac dominis atque cunctorum dignitatibus in unum commixtis, in tristi coëtu promulgabant huiuscemodi sententiam.

§. 29. Iure fortasse apud vos, o viri cives, iustorum ad principes colendos experimentum eo probetur, quod nondum recepta mortis sententia, in iudi-

*) Ad verbum: *assiduam*, *continuam*, fortasse tamquam continuo testimonio conscientiae concordem. *Auch.*

cis concurrant venerationem. Quoniam illa, quae ante sententiam mortis a servis ad regem refertur veneratio, ex intimo animo esse venerantium fidelitatem testatur; quod vero per minas exhibetur obsequium, delusionis adulationisque indicium, non amoris, ostenditur. Illic vero ipse solus honorari videtur*), sed ut nos nunc facimus, est nostras curare gratias; ille tamen mortalis est homo. Eis ergo, qui sub lege (mortalium) regum cadunt, praesenti magis iudici (supremo), qui tulit huic civitati sententiam mortis, convenit venerationem praestare ex animo integro, quae venerantium sinceritatem testetur; neque ullo modo ad doctoris (praedicatoris) intercessionem petendam licet tempus terere: quoniam deest ei tempus vim legis auferendi, quum instet legum decisor et principum dominus.

§. 30. Rogemus igitur, o dilecti, universorum dominum deum propter se ipsum (sive immediate per se ipsum misericordem); quando quidem nulla lex nostrae precationis solvit vim, legis dominum ipsum P.
suppliciter quaeramus. Etenim qui secundum partes 5
regionum principes sunt, quum interimunt reos, et A.
quum ubique praevaleat lex, quae reos condemnat, 596
non suas voluntates perficiunt, sed placitum regis exsequuntur. Quod si ita est, tantum possumus deprecando, ut velit magnus rex salvare deprecantes. Neque cum aliorum voluntate contendimus, quia omnes a regis voluntate dependent. Agedum in mente revolvemus, ad quidnam faciendum secundum voluntatem dei revocamur**)? Si enim ea reperiamus, quae attentionem merentur, ipsa nostra vita fidelem reddit praedicationem.

---

*) Vel: *a quonam faciendo . . . destituimur?* *Auch.*

**) Cod. A. *putabatur*, *videbatur*. Cod. C. *quod sibi* vel *suo*, cui morem gerit etiam Gloss. atque sic explicat: *quia soli suo principi est honor*. *Auch.*

§. 31. Quomodo autem, (fortasse dixeritis), inveniamus gratam deo vitam? In ea, quae in medio sunt (apud nos facinora), intus perspiciamus; et quod quaerimus, inveniemus. Quoniam si ab illa (vita deo grata velut ingratus) quis abscessit, contrariam eius attendat. Una quidem sententiam mortis movit, altera tamen minas solvet. Quae ergo maior cura nobis est, o viri, (nisi) ut inveniatur veritas *)? Ante omnia cum hanc a deo gratiam susceperimus, humanae naturae nos participes fieri, statim postquam nati sumus, bestiis invidimus; et rationales conditi, in brutorum naturam reversi sumus: sicut enim illi escam solam norunt, nutritore vix cognito, ita nos quoque in fructibus regionum exsultantes, fructus dantem non novimus. Ille vero liberali manu non id tantum, quod ad cibum spectat, verum etiam quod ad laetificationem iucundam facit, concedens, non exegit aliquid a nobis, hucusque nobis indulgens; neque quod nos bestiis, ipse
id nobis, quamquam bestiae simus reperti, facere P.A.
voluit. Nos enim escas dantes animalibus, mutuum 597
pro his servitium exigimus ab iis, quod si nutritum nullum nutrienti praestet emolumentum, esca animalis damnum altori supputatur. Ille vero non solum nobis cibi gratiam, sed vitae quoque largitus est: hactenus igitur illi civitatem nostram nutrienti nullum nos emolumentum retulimus: Quid enim lucrum est, dicitote?

§. 32. Quis umquam pater ex superioribus patribus filios suos admonens instruxit? quis nuptus, quae nupta tempore nuptiarum gratitudinem demonstravit? quis creatori gratias pro pulcritudine natorum puerorum retribuit? et super quam mensam glorificatus est deus?

---

*) Vel: *quae confidentia (aut via) nobis ad inveniendam veritatem?* *Auch.*

§. 33. Neque tamen illud etiam dici potest, quod non sit cognitio dei, neque incorruptus videri possit corruptibili oculo. Qui enim invisibilis est, gloriam quoque habet ingentem. Quoniam nunc veniam concedens nostrae fragilitati, nunc pro dono praestans pulcram scientiam suam, ipse permansit in propria dignitate, non visus. Dedit tamen nobis ad videndum se oculos, datis mundi elementis, caelo, sole, luna, stella matutina multitudinisque astrorum harmonia: quod si ipsum artificem non videamus, per ista artificiose facta queamus ipsum noscere. Non satis erat ad cognoscendum manifeste deum (videre) caelum super aera positum, seu super invisibiles quasdam columnas firmatum? Non erat sufficiens sol ad notificandum aurigam, quum ipse mensuratam habens naturam, ex invisibili quadam dextra, extenditur in universum mundum? Comburentem illam naturam intus in apside conclusit, caloris autem usum necessarium per radios irrigantes prae- P. A. stat; radii tamen dei opificis non circumscribendi dixe- 597 rim apsidis, adimplentes circumscribunt universum: circa mundum splendoribus extensis, praedicantes de deo deque arte sua in excelsis pendentes.

§. 34. Sin autem haec non sufficiebant ad manifestandum (deum), in reliquis quae quotidie aguntur a deo, oculos aequum erat praefigere. Quid est hoc noctis sidus, quod incipit quasi ab aere ortum accipere et ita constantem prae se fert sapientiam opificis, quasi mensuratum de die in diem suscipere incrementum; et rursum itidem denuo accretionis decrementum recipere; ne plus crescens, plus aequo concedat, neque radiis defectis, tardius nasceretur; sed primos in nascendo splendores cum altera nativitate adiungens, in fine ipso nativitatem attingat? Haec autem lunae mentio locum

cedat magis prodigiosi solis effectui*), quo agitur mutatio dierum in dies et tempora; sectiones autem temporum, in menses; mensium in dies, dierum in horas; praeterea dierum in aequinoctia. Maris natura obsequitur navigationi, itinere facto iuxta stellarum motum. Amnes superius recipientes adimplementum, vel fon- P. A. tes inferius scaturientes gratias (aquas): camporum vi- 599 riditas, arborum fructificatio. Haec omnia temporibus sive tempestatibus, normis et mensuris perpensa sunt; ita ut nec ipsa inutiliter ad usum germinent, imo etiam aliorum generationi cedant ipsis terminatis. Nonne haec omnia dominum demonstrabant?

§. 35. Nos vero qui formam dumtaxat hominis, non autem consilium monstravimus, rationali accepta dignitate ad scientiam nostram atque honorem, hanc domini honorificationem turpitudine affecimus. Mundi opificem ad tanti mundi visum, non cognovimus. Gubernatorem tam apparatu plenae huiusce navis non intelleximus. Quare postquam novimus benignitatem eius, saltem nunc confiteamur eum cognoscere: ut servati a benignitate eius, salutem lucremur: ut autem una fruamur, animae nostrae laude dignam suscipiant poenitentiam. Quando quidem iuste praedicata fuit civitati nostrae mortifera praedicatio, ex adverso praedicemus etiam nos, quantum in nobis est, salutarem praedicationem. Quid autem est illud salutare? Ieiunium vocate, et ad optimum preces supplices (extollite)**): qui enim undique minas nobis fecit, circumprehensis***)

*) Vel: *Haec autem lunae cessio soli*, (ut intelligit Gloss. de tempore lucentis diei), vel *solis cessio lunae*, *est praeterea* (ad verbum: *exterius*) *ratio*, *qua agitur* etc. *Aucher.*
) Quoniam non est in Arm. ultimum verbum uncis inclusum, fortasse potest etiam sic reddi: *Ieiunium vocate ad melioris quoque orationis subsidium. Auch.* *) Vel: *prehensus*, *sive coactus misericors deus. Auch.*

unum dat locum tantum, puta per virtutem humanissimae eius benignitatis; quippe qui vehementer erga delinquentes supplicatione placetur.

§. 36. Quod si nullus in orationem manus levare audet, de sua vita erubescens, ipsum prophetam intercessorem pro nobis fieri studeamus. Dicamus ei, qui praedicavit: Si dei servus es, da nobis in mu- P. A.
tuum tuam vocem et liberalem invidiaque carentem 600
prophetiam tuam cunctis ostende: sicut particeps repertus vitae nostrae, precare, ut nos tecum communicantes salvemur; civitas autem, te ingresso, inconsumpta illaesaque remaneat. Esto civitati nostrae murus et civibus arma salutis. His dictis populum dimisere; et singuli cursu in domum eius facto, a se ipsis demittebant dignitatem: erat autem ratio demissionis huiusmodi.

§. 37. Rex regalem purpuram cum throno in saccum vertebat; iudex signum quod indicabat potestatem, deponebat; dominus libertate donabat servum; senex cinere spargebat canos, anus crines evellebat; dissolvebatur de cella thalamus et nuptiales lampades facesque exstinguebantur atque planctus ululatusque pro canticis audiebantur: virgines imperfectam spem lamentabantur et iuvenes inadultam aetatem; pueri autem vagienti voce mortem vix ipsis intelligendam (plorantes sibi prospiciebant). Canticum vero hoc erat planctus eorum: *Quis unde sciat, forte precibus placetur deus*)? Tantam autem humiliationem animumque compositum secundum scripturam vestiti sunt, ut pecudes quoque eorum precibus vacantes eos iuvarent ac defenderent, ut condigne supplices veniam mererentur: atque ita iure animalia etiam servata fuere. Quamvis enim humanorum dilectorum haud erant participes, quum non haberent rationalem sapientiam ne-

que hominum consilio adhaeserunt, verum cum eorum dolore aderat associatio; quia ruina civitatis, ut patet, iumenta quoque attingebat. Secundum ergo hominum formam et animalia ad supplicationem coacta propter calamitatem, quae putabatur communis, illa quoque in oratione publica volvebantur.

P. A.

§. 38. Quid autem necesse erit de animalium 601
dicere abstinentia, quando etiam in hominibus indoles demutatae fuerint? Si quidem non ulterius erga pueros curam ex amore provenientem adhibebant patres nec erga viros mulieres neque erga dominos servi; sed potius filiis negatis, animalia quoque de praesepibus expellebant. Nec solum a perceptione iucundarum rerum sese abstinuere, verum etiam mulieres, quarum amore capti fuerant, ab aspectu suo avulserunt. Non mensam erat in sua forma cernere, non sellas, non tunicas plicatas, non aurum adamatum, sed uniuscuiusque pavimentum lectum erat et deliciae voluptatis et sellae interea. His ergo benignissimam domini humanitatem praestolabantur atque minas praedicationis eius propter peccata sua ultro acceptantes, pretiosis deinde vestibus induebantur; ut si prophetia superet praedicationem, pro funere eis vestimentum computetur; si vero domini benignitas concedat supplicantibus vivere, ipsis vestimentis optime paratis festivitatem agant: quod etiam fieri contigit. Nam sententiae mortis termino transacto, inopinata spe videntes se vivos, omnes deo gratias referebant.

§. 39. Secundo igitur coetu congregato, gratitudinis vocem senioribus credebant. Illi autem in medium venientes, dum adhuc flagitabat populus, non amplius haesitantes vel maerentes, haec proferebant: Quando quidem, quantum in nobis erat, o dilecti, mortui fuissemus et rationem reddentes debiti nostri una

cum civitate iacuissemus, nunc sola domini benignitate
vivimus. Quod si ita res se habet, aequum est, ut
a quo istam vitam velut partem gratiae suscepimus, P. A.
ipsi vivendi gratitudinem referamus. Namque absurdissi- 602
ma pravitas est, ut quum pecuniis homo servum emens,
ipse possideat corporalis eius servitii gratiam; nos vero
de morte in vitam redempti, redemptori nostram ani-
mam non dedicemus. Nullus tamen ex dominis est,
qui concedat servo servitii tempus determinatum neque
partem serviendi servo in sui obsequium dominus con-
cilians, residuum postea ipsi concedat: ad nos vero
universorum dominus divisit vitae tempus. Quod au-
tem via nobis nunc feliciter parata fuerit ad ipsius placi-
tum, nosmet ipsos testes habet. Quoniam si impios
nos et vix ipsum noscentes adeo magnopere nutricis in-
star aluit, pios et confitentes (deinceps futuros) quantis
bonis nos non ditabit? Illi ergo his studebant, ut pro
tot bonis, liberaliter fidelem magis pietatem satagerent
referre (benefico domino).

§. 40. Propheta vero postquam peregit Ninivitis
praedicationem nec in civitate mansit, neque elongatus
abscedit a regione civitatis, sed fugiens homines, ca-
lamitatem eorum procul exspectabat et locum ad spe-
ctaculum inevitabile videndum invenire studebat. Se-
des erat ei sub umbra, quam ex cucurbita rami cir-
cumdabant, umbraculum optimum eique iucundissimum.
Dum ergo in favillam lapsuram videre civitatem exspe-
ctabat, coronatam cernebat. Hinc vix commutatione
quadam vitae facta, quae laetifera esset prophetae, Ni-
nivitis affuit; maestus autem ac tristis Ninivitarum sta-
tus in prophetam versus est; quoniam non adeo eum
salus civitatis laetum reddere poterat, quantum praedi-
cationis suae inconstantia gravem dolorem induxit.

§. 41. Aspiciens igitur et videns Ninivitas cho- P. A.
ream ducere et symphoniam canticorum audiens, ma- 603

num manu pulsat et lacrimabundus dicit: Hoc erat propter quod ego fugiebam, non ut omnia videntem oculum evitarem, sed ut meae famae honorem integrum servare decernerem, satis noscens, non ad deperdendum indixisse sententiam mortis, neque firmiter minatum esse eum, qui ruinam reficere intendebat. Sciebam illis, qui precabantur, adesse dei reconciliationem; vix laturum lacrimas istas neque despecturum afflictorum animos, illum qui transmutat vultuum tristitiam et condonat precibus sententiam mortis.

§. 42. Ego autem fugam cepi, ut non solum in terra dei benignitatem, sed etiam in mari virtutem praedicem: quomodo nempe tamquam curru residens in ventre (ceti) portabar et quomodo inimicum interemptoremque cetum custodem corporis mei habebam; et quomodo tutus spectator inter pericula sedens gubernator ceti fuerim: ita ut, mea sententia, certa sane constantique oculorum comprehensione viderem maris radices. Ego vidi abyssi imum pusillis his oculis et petras in medio undarum radicatos lucemque irradiantem in aquarum decorem, aestum undarum, saltum marinorum (piscium) hilarem et varietates formarum animalium. Novum utique alium mundum attigi post istum humanum in fuga mea et natans cum aquatilibus factus sum ego: inter gurgites marinae bestiae more nutritus sum et humidum aera pro arido suxi, attrahens ex ceti palato respirationem; et cum feroce fera saltavi et natante concurrebam. Quoties super dorsum maris elevatus ambulabam et per ceti oculos sicut alienum novumque vidi mundum. Quoties in medio abyssi ad maris iacebam imum, ad bestiam contendens, fruebar abysso; P. A. et cernebam quomodo imum maris infra stabat, abys- 604 so agitante locum et cogente aperiri portam gurgitis, ita ut copiose scaturiret omnis aqua; Leviathan autem opponens corpus suum gurgiti, globulis operiebat loca

discerpta; sicut victor intrepide supersedens; tantum scaturire permittebat gurgiti, quantum corpus illic iacens sinebat. Neque hoc solum (videbam), sed etiam et unde incognita quoque flumina nascuntur et unde in fontes emanat effluvium, et ubi consumitur semper surgens scaturigo; et quomodo faece mixtus potus. Atque quantum facies formae cetorum horribilis sit, quantumque terrestrium formarum similitudinem prae se ferunt ex una parte, quadrupliciter ferociore gaudentes natura; et quantum amici dilecti inter se invicem comperiuntur; et quoties contra se mutuo dentes mittebant. Haec omnia circumambulans videbam.

§. 43. Mihi autem admiranda haec erant: Quomodo super mare stat onus rigidum ac solidum, fluida natura aquae se non solvente*)? Quomodo oceanus exterius terram muri instar circumcludit atque agrestes naturas quae ultra eam habitare dicuntur, in nostram terram transire prohibuit; circa terram autem fluens, non in mare convertit aridam? Quod autem omnium est maxime mirabile, nostram fluctuationem divinitas sedavit, terminum separationis unicuique opponens violentiam et moderans immensum, ore maris conclu- P. A. dente atomum; cunctis autem praepostere vagantibus 605 firmitatem stationis concedens. In istorum testificationem fugi, in horum spectaculum perductus fui, ut deo reprehendente de me accusationem reciperem.

§. 44. Fugisti, o divinum caput, tu ipse reviviscens loquere: fugisti a deo; quem tamen situm a deo vacuum inventurus eras? Non legisti in lege: *Nonne manus mea fundavit terram et dextera mea ut manufacturam fecit caelum?* Quod si extra terram

---

*) Anceps erat sententia, ita ut tam ad molem aquae, quam ad terram referri posset. *Auch.*

transtulisses te et ultra caelestem sphaeram transilisses, num etiam (vel fortasse) ab horum conditore celare te poteras? Scilicet nec hominum fines erat tibi transire neque ab omnia cernente oculo aliquo diffugere. Sicut ergo optimus venator artis venatoriae peritus, aberrationem venandi iocose fingit et permittit animali quod venari vult, fugere, claudens antea omnes meatus ad fugam postque cursum circumcludit instrumentis venandum; similiter hominum venator post multum maris cursum retroduxit et eduxit in terram fugitivum atque ita instrumentis prophetiae eum venatus est.

§. 45. (Ille vero rursus fatus est). Non inanis cursor omnium (locorum) fui, neque inaniter alis ceti armatus, marinum cursum ad cunctorum visionem usurpavi; sed ut ego fugitivus, universorum ad deum obedientiae necessitate visa, non esse a deo fugiendum magister fierem. Num enim fugiet quis a deo, quum nequeat fugere ultra fines maris? inobediensne erit deo, obediente ei fluctu maris? reiicietne divinitatis mandatum, marino Leviathan dei praecepto assentiente? Atque salvari civitatem hominum an nolit aliquis, quum fera non recusaverit in custodiam gurgitis servare mundum in propria forma: illa vero eum ducens propter abyssum et reptantes pisces (vel pedes), num propheta propter homines nolit? Sic enim propheta lamentabatur. P. A. 606

§. 46. Salvator autem universorum postquam de morte Ninivitas sua medica arte liberavit, venit etiam ad prophetam, ut infirmitatem eius videret. Quid tu autem (inquiens) tristis es, o propheta? prodit enim animi tui tristitiam maestitia vultus tui et persona tua tuas actiones accusat. Verum tamen si quam antiqua cura laeserit animum tuum, tempus erat praesens vel

antiquam tristitiam dissolvendi, non vero novam vestiendi tristitiam. Non vides, (eos) qui ob pristinam ignorantiam denegabant gratitudinem, nunc ex secunda generatione per praedicationem conversos in novam vitam, laudem mihi confessos esse solos? Quid est ergo, quod tu non gaudeas de mutatione morum eorum? et quare non consentis cum eorum gratitudine? Si ergo de hominum pietate gemis, iniquus es; si saluti invides illorum, qui miseratione donati sunt, inhumanus es: sin autem ob praedicationem, quae falsa reputata fuit, turbatus es, de me est, non de te, o propheta, illa accusatio. Quoniam non quod voluisti, sed quod in mandatis accepisti, praedicasti. Ego sum imperator absolutus, qui minas ad illos feci: ego auctoritatem habebam et legem ferre et vertere, atque sententiam mortis mutare; mittens te in praedicationem veraciter, rem in benignitatis statum vertens commutavi.

§. 47. Verum est, quod non potest umquam corpus transgredi finem suum determinatum, quoniam eius transgressio, ceterorum loci dominium usurpat: nonne etiam omnes creaturae proprium sibi ordinatum habent situm? Attamen quum omnes fines proprii sint unico imperio, cui umquam damnum ferat loco aut cuius domini fines detrahat, qui proprios mutat fines, ut prius dictum est? Quoniam qui stat a principio, sui dominii habet notitiam certam; quod autem postmodum a ceterorum finibus mutuo accipitur, sortis est acquisitio, (*ut conquistatio*). Quod si ita res se habet, hic quoque quum duo assint unius domini fines, praedicationis veritatis et Ninivitarum salutis, illam quae ex veritate praedicationis est laus, in salutis civitatis commutavi encomium. P. A. 507

§. 48. Sed fortasse opponas dicens, o propheta: Cur meo usus es pudore et meam linguam in falsitatem

movisti exque meo opprobrio assecutus es honorem? Ad hoc scito referri dictionem tuam. Ego tibi persuadebo, o propheta, quod etiam periclitantes salvavi, haec enim erat mea voluntas; et tuo pudore ad hoc perficiendum non sum usus. Agedum, relege tuam praedicationem; hanc enim demonstrabo tibi minime laesam fuisse. *Adhuc tres dies et Ninive subvèrtetur* *). Nonne hoc est, quod praedicasti? Si igitur non est subversa neque mutata ab improbis moribus in meliora, tantum ego tua usus sum praedicatione, quantum tu, rèvera falsum dixisse compertus es. Sin vero tam tua praedicatio subversionem significabat, quam praedicatione admoniti subversionem (ceu conversionem) suscepere, quomodo supervacaneo dolore afficeris, praedicatione perfecta? At civitas, ait, illorum non subversa est nec domus nec muri. Verum tamen cor et mos in pietatem versa sunt, eaque quae evertenda erant, P. A. firmata sunt; non enim saxis et aedificiis evertendis 600 indigeo. Quia subversio istorum **) facilem habet mutationem, quum ista ab inimicorum etiam et bellantium armis superati concidunt: a malo vero animam in melius verti divina dextra movet mutatque.

§. 49. Sed fortassis quia ex his cogitationibus per verba absolvi atque se excutere a suo proposito vix persuadebatur, percutiebat dominus umbraculum eius, denudata cucurbita; ita ut ad planctum et lacrimas prophetam conduceret. Dum ergo lacrimabatur de planta, apparens responsum ei dat. Pulcra est tibi cucurbitae planta, o propheta! et mihi pulcrum est genus humanum. Protegebat caput tuum cucurbita ab inferis sursum crescens et supra extensa; adornatur etiam homo

*) Ion. 3, 4. **) Sic lego, aut si vis *murorum*; ubi Codd. habebant *animorum*; quod subvertit totam sententiam. *Aucher*.

divina virtute, ab inferis contrahens pietatis verba. Tu sane divinam virtutem ad humiditatem soli efficacem esse volebas, ne arefacta et deflorata fieret cucurbita: et ego non parcam, ne animis arefactis corpora corrumperentur? Tu volebas ut irrita esset divina virtus: verum tamen iudica per te ipsum videns errorem tuum. Quid est tibi tanta ad istam plantam commiseratio? nonne quia delectabilis tibi erat umbraculi cucurbitae istius usus? At naturalis erat foliorum densitas et umbrae per brachia plantae dispositus situs in ordine erat et per se hoc fiebat. Non enim dicere potes, o propheta, ex tuis laboribus germen cucurbitae pullulasse, quin nocturnis vigiliis in elaborationem huius plantae parceres. Nihilo minus vix suffers videre virentis vigentisque cucurbitae nuditatem: quia nox prima plan- P. A.
tam produxit istam et nox secunda corrupit. Atqui 609
tu doles super plantam, quam non plantasti nec irrigasti neque sepem circa eam artificiose erexisti: (solummodo) fixis calamis in umbrae figuram construxisti, ut surculus plantae super te cadens obumbraret, saltem hac in parte studio laboris in plantam consumpto. Tu ergo prompta plantae delectatione reperta, non sine laesione compertus es, eo quod delectans te abfuerit. Non ergo aequum erat, o propheta, miseratione in civitatem non carere, ubi agitur non de plantis, sed de hominibus bono consilio praeditis?

§. 50. Quia vero humanus nimis videri volebas, conveniretne, ut tu inanimatorum benignitate humanitateque servator, ego vero erga homines inhumanus publicatus essem? Non consideras umquam, quot hinc pueros concessi patribus? quot natis dedi patres vocare genitores? quot mulierum partus natorum gratia incolumes salvavi? quoties a perditione servavi eum, quem ex calamis circumdabat vallum? Tibi externa facies cucurbitae ad peculiare privati commodum constru-

cta *), muri formam gerere videbatur, intus autem tranquillitatem serenae domus efficiebat. Ego vero in plantam (rationalem sive infantes) iam antea paterna commiseratione conspiciens, misertus sum et miseriam perditorum in voluptatem genitorum transmutavi atque his adauxi eorum civitatem. Nuncne ergo destruam regionem, et iussum dabo civitatem hominum corrumpi, ubi tu corruptionem umbraculi non potuisti sufferre?

§. 51. Verum tu sciscitare agricolam, quando quidem etiam agros persequeris, effugiens civitates: Num quis in domesticas fructiferasque negligens sit plantas? num securem in utiles arbores afferat? an quisquam in plantae labore se incuriose habeat pro radice assequenda; vel facile evellat iamiam vix demum plantatam? Nonne potius se armans contra vegetabilem naturam deficientem multum laboris impendit, alliciendo plantae naturam; et reficiendo eam per curam sedulam? ut quantum ab externis sustinuerit damnis, tantum ex agricolae laboribus nutrita, tum proprias vires in se colligat, tum infertilitatem in feracitatem vertat. Non vides arefactas arbores quomodo humificant agricolae aut subtili terrae scissura facta, transitum aquae faciunt expeditum, aut circa arborem fossam fodiunt poculi instar, ut manente in ea aqua, illam quam vix poterant irrigare, foveant? Non vides, quomodo humi serpentes surculos vel ad terram inclinatos, industriose calamis (*fulcris*) erigunt, ut pondus fructuum sublevent; quomodo etiam utiliores plantas inserunt? Cur autem haec faciunt? quoniam nituntur, ne frustra esse monstretur labor ipsorum. P. 611

§. 52. Quod si ergo agricolae suos labores haud praetermittentes, integros servant, ergo neglectis Nini-

*) Vel: *individuum nutrimentum:* quo Gloss. intelligit densitatem foliorum. *Auch.*

vitis, neglectam monstrabo praedicationem ad illos directam? Illi vero, qui adeo boni moris nunc copiam demonstrarunt, ut verum illum salvatorem, quem olim recusabant honorare, deperditorem factum honorare voluerint, quomodo non mitigarunt iudicis sententiam letalem, salutarem sibi conciliantes? Ego enim puto P. A.
agricolae convenire exemplum, ut ex eodem exemplo 611
persuadeam. Quum quis in arbore, ex qua fructum exspectabat, sed spe frustratus, festinabat ad eradicandum, videns prorumpentes fructiferas frondes, propter fructus arbori praestat incolumitatem. Iure meritoque; quoniam si ob inutilitatem conciditur arbor, propter feracitatem servetur. Erant olim etiam Ninivitae infertiles; denegabant fructum divinae iustitiae et creatoris honorem creaturis offerebant; nunc vero nonne frugibus ipsis gratias (*mihi*) referunt? neque foventibus elementis officium praestant, sed pro fructibus fructuum largitorem honorare fatentur et pro mundo opificem adorandum admiserunt.

§. 53. Quomodo ergo illis, qui mutarunt mores, immutabilem sententiam praedicationis mortiferam servabo? Si enim propter impiam conversationem hominum immisericors dereximus verbum, propter praesentem conversationem piam benignum dirigamus liceat verbum. Sicut enim pristina vita duram merebat praedicationem, similiter poenitentia eorum ex adverso benignitatem.

(*Finitus est*)

Sermo Philonis de Iona.

(APPENDIX)*)

„Erat autem videre in mari terribile tribunal: forum erat iudiciale navis et iudices nautae et tortores carnifices venti et reus citatus propheta; ergastulum autem ac carcer custodiae cete et accusator infensus mare; eiusque verba reprehensiva; et evidenter convincentia, undarum fluctus, quoniam stridebat quasi dentibus super eum mare de natura spumans. Itaque naucleri sicut iudices, *Unde es*, aiunt, *et ex quo populo et quid operaris* **)? Postquam autem sciscitati edoctique sunt, non irruunt super iustum, sed ex adverso rursum eum, quem iudicabant, velut iudicem sedere faciunt, dicentes; *Quid faciamus tecum****), tu ipse diiudicans elige; nos enim de servo dei sententiam mortis decidere nequimus. Ille vero dixit: *tollite me et mittite* (*in mare*)†); hoc est, tradidi me ipsum in manus adversariorum; vos mittite me intus: quoniam quod me ipsum mittam in mare, iniquum est. Quia pedibus fugi, digitis manuum sum traditus; et qui in terra grandibus fugiebam passibus, in mari inevitabili sorte convictus sum. *Tollite me;* quia ignoravi eum, qui olim rebellem Pharaonem deperdidit; et fugam capessens super terram, non fui memor eius, qui (vel quae) olim terga vertentes Corch sociosque, vivos operuit (. . .).“

---

*) Post praemissum sermonem inserunt hic codices aliquod Fragmentum tamquam ex altero sermone auctoris, eodem titulo, *Philonis de Iona*: cuius meminit Glossarius quoque sub hoc nomine. *Sermo* II. Incertum tamen omnino, unde huc assertum fuerit illius modi verbum mancum; maxime quod habeat affinitatem quamdam cum homilia Ananiae Doctoris Armenii de Iona. Utut est, audiant benigni lectores Fragmentum illud, quod sic habet. *Auch.* **) Ion. 1, 8. ***) Ibid. v. 11. †) Ibid. v. 12.

PHILONIS P.A. 613

DE DEO.

In beneficio ipso, Igne consumente nominato, in visione trium iuvenum (angelorum videlicet), ad Abraham) facta, quando sedebat meridie, et elevatis oculis, vidit etc.*

§. 1. Quidquid sane analogiam prae se fert ad id quod secundum deum est intelligibile, magis animarum oculis videtur. Quoniam eius qui est apparitio tamquam intelligibilis sol ortus est et ad tempus perpetuo ipse constans splendores sicut radios produxit atque deinde umbra carens generavit lumen circa totam animam irradians; et post modum superius supra verticem stat. Si quidem non cunctis convenit, sed eis quicumque visus suos sursum extendunt, divinam attingere lucem; quae solet in duas dividi tamquam P. A. diei lumen intelligibile, ad aequitatis iustitiaeque 614 diffusionem et ad increatae intelligibilisque atque sensibilis electionem.

§. 2. Adimpleto igitur animo lumine sicut meridiano, iure dicitur, *Elevatis oculis, vidit* **). Quoniam vident et qui sacrae scripturae exercitium habent, illud,

*) Haec *ad Abraam* usque ad *vidit etc.* in secundo solo codice C. inveniuntur. *Auch.* **) Genes. 18, 2.

(APPENDIX)*)

P.A
61

„Erat autem videre in mari terribile tribunal: forum erat iudiciale navis et iudices nautae et tortores carnifices venti et reus citatus propheta; ergastulum autem ac carcer custodiae cete et accusator infensus mare; eiusque verba reprehensiva; et evidenter convincentia, undarum fluctus, quoniam stridebat quasi dentibus super eum mare de natura spumans. Itaque naucleri sicut iudices, *Unde es*, aiunt, *et ex quo populo et quid operaris* **)? Postquam autem sciscitati edoctique sunt, non irruunt super iustum, sed ex adverso rursum eum, quem iudicabant, velut iudicem sedere faciunt, dicentes; *Quid faciamus tecum****), tu ipse diiudicans elige; nos enim de servo dei sententiam mortis decidere nequimus. Ille vero dixit: *tollite me et mittite* (*in mare*) †); hoc est, tradidi me ipsum in manus adversariorum; vos mittite me intus: quoniam quod me ipsum mittam in mare, iniquum est. Quia pedibus fugi, digitis manuum sum traditus; et qui in terra grandibus fugiebam passibus, in mari inevitabili sorte convictus sum. *Tollite me;* quia ignoravi eum, qui olim rebellem Pharaonem deperdidit; et fugam capessens super terram, non fui memor eius, qui (vel quae) olim terga vertentes Corch sociosque, vivos operuit (. . .).“

---

*) Post praemissum sermonem inserunt hic codices aliquod Fragmentum tamquam ex altero sermone auctoris, eodem titulo, *Philonis de Iona*: cuius meminit Glossarius quoque sub hoc nomine. *Sermo* II. Incertum tamen omnino, unde huc assertum fuerit illius modi verbum mancum; maxime quod habeat affinitatem quamdam cum homilia Ananiae Doctoris Armenii de Iona. Utut est, audiant benigni lectores Fragmentum illud, quod sic habet. *Auch.* **) Ion. 1, 8. ***) Ibid. v. 11. †) Ibid. v. 12.

§. 4. Qui igitur in medio est, *Ens* appellatur: et istud *Ens* non nomen est eius proprie; ipse enim nomine caret et inenarrabilis comperitur, sicut incomprehensibilis, sed exsistentiae (est nomen), secundum quod *Qui est* nominatur. In utraque autem parte assistentium, unus (nuncupatur) deus, alter dominus; eo quod unus creativae, alter regiae virtutis symbolum sit.

§. 5. De his tribus viris divinum illud oraculum definiri mihi videtur, sic prolatum: *Loquor tecum desuper ex propitiatorio de medio duorum Cherubim* *). Quando quidem alatae erant virtutes, quae alatis curribus super universum mundum solitae sunt sedere. Pater autem ipse non super virtutes exaltatus est, sed comprehendens omnia tamquam a se pendentia, quoniam fulcrum firmitatis et columna universorum ipse solus est. Desuper autem dicitur loqui, qui in medio est, quia ens per verbum omnia exornavit et omnia tam vocali, quam rationali providentia eius facta sunt. Quorum autem in medio sit, declaravit, vocans eos Cherubim; quorum uni dedicatur, creatrici nempe virtuti, iure nomenclatura deus, et alteri principali regiaeque, dominus.

P. A.

§. 6. Haec visio etiam prophetam Iesaiam expergefaciens excitavit, quia participationem **) suscepit ex eo, qui superat omnia, divinitatis spiritus; unde effusus propheticus (spiritus) divinis initiatur ac prophetizat. Ait enim, *Vidi dominum sedentem super sedem excelsam, et domus plena erat gloria* ***), *et Seraphim sta-* 616

*) Exod. 25, 22. **) Vel *communicationem*, ubi Gloss. intelligere videtur *aequalitatem* in numero trino, quo tam Abraham quam Iesaias viderint personas divinas: minus tamen apte. *Auch.* ***) Scriptum erat *et gloria plena domo*, fortasse, ut, *in domo*. *Auch.*

Nosce te. Humana nimirum relicta felicitate, quicumque primam partem sortiti sunt rectitudinem moris, apertos oculos erigunt ad videndum superiora excellentia et divinam inquirunt naturam. Verum tamen adest etiam illud, *oculis;* quod fortasse quis dixerit supervacaneum esse, eo quod non aliis videre est instrumentis. Necessarium sane, ut ostenderet, quod omnis qui videt mentis oculis, nec uno ex iis clauso neque tecto, plane vidit quisquam; non enim sic manifestis (visis sensibili oculo), vel his aequivalens est speculativa, ut quis speculator fieri possit: ideo omnis prophetae commune nomen *videns.*

§. 3. Posthac autem dicitur: *Et ecce tres viri stabant supra eum**). Noli ergo existimare semihominis sectionem nunc viros dici secundum oppositionem ad mulieres: quando quidem fuit non virorum, sed tamquam virorum apparentia, divinitate nulla tenus mutata in aliam formam; non enim convenit ei mutationem recipere. Motus autem animus, per consuetam formam, ad sempiterni invisibilisque perceptionem destinabatur. Si quidem vult entis masculinam naturam, qua seminat universum et generat propter misericordiam mortalem viventem, eis qui ratione sunt prae- P. A.
diti, demonstrare. Quoniam informem essentiam multi 615
(pagani) ut divinitatem fingere aequum duxerunt, nescientes distinctionem agentis et patientis necessariamque doctrinam attendere, quid est mas in omni re et quid femina contigit esse. Quia femina, quae patitur, materia est; masculus vero ipse opifex mundi, qui suo discipulo atque auditori iusto apparet, suis virtutibus praeditus: militiae ducibus et archangelis hinc inde, omnes principem rectorem in medio colentibus.

*) Genes. 18, 2.

§. 4. Qui igitur in medio est, *Ens* appellatur: et istud *Ens* non nomen est eius proprie; ipse enim nomine caret et inenarrabilis comperitur, sicut incomprehensibilis, sed exsistentiae (est nomen), secundum quod *Qui est* nominatur. In utraque autem parte assistentium, unus (nuncupatur) deus, alter dominus; eo quod unus creativae, alter regiae virtutis symbolum sit.

§. 5. De his tribus viris divinum illud oraculum definiri mihi videtur, sic prolatum: *Loquor tecum desuper ex propitiatorio de medio duorum Cherubim* *). Quando quidem alatae erant virtutes, quae alatis curribus super universum mundum solitae sunt sedere. Pater autem ipse non super virtutes exaltatus est, sed comprehendens omnia tamquam a se pendentia, quoniam fulcrum firmitatis et columna universorum ipse solus est. Desuper autem dicitur loqui, qui in medio est, quia ens per verbum omnia exornavit et omnia tam vocali, quam rationali providentia eius facta sunt. Quorum autem in medio sit, declaravit, vocans eos Cherubim; quorum uni dedicatur, creatrici nempe virtuti, iure nomenclatura deus, et alteri principali regiaeque, dominus.

P. A.

§. 6. Haec visio etiam prophetam Iesaiam experge- 616
faciens excitavit, quia participationem **) suscepit ex eo, qui superat omnia, divinitatis spiritus; unde effusus propheticus (spiritus) divinis initiatur ac prophetizat. Ait enim, *Vidi dominum sedentem super sedem excelsam, et domus plena erat gloria****), *et Seraphim sta-*

*) Exod. 25, 22. **) Vel *communicationem*, ubi Gloss. intelligere videtur *aequalitatem* in numero trino, quo tam Abraham quam Iesaias viderint personas divinas: minus tamen apte. *Auch.* ***) Scriptum erat *et gloria plena domo*, fortasse, ut, *in domo*. *Auch.*

*bant circa eum: sex alae unius et sex alae alterius: duabus (vel duae) velabant vultus et duabus velabant pedes et duabus volabant**). Cherubim exponitur *typus* vel *incendium*, nomina directe virtutibus apta; formae enim et typi sunt, quibus creator mundum figuravit, signans ac sigillans singulas in rebus dispositas qualitates: ideo igitur appellati sunt typi. Incendium vero propterea, quia consumunt privationem ab ordine, sive informitatem materiae, in ordinem eam reducentes et consequenter informem in formam et inornatum in ornatum. Quoniam non corruptibilis ignis erant virtutes, sed salutaris, per quem omnia artificiose facta sunt. Quare, ut mihi videtur, etiam nonnulli philosophorum, ignem artificialem asseruere in viam cadere ad semina in generationem producenda. Si quidem extensum illud lucis volumen, corporis conceditur oculis, evidens autem in invisibilibus natura, qua creatur formaturque materia, mentis velocissime videntibus oculis, qui densam crassitudinem aperuerunt. Circumspiciens autem artificialem illum ignem vidit, qui efficit divinas imagines, non inanimes sed animatas et rationales.

P. A.

§. 7. Moyses vero magis lucide dixit: *Dominus deus* 617
tuus ignis consumens est; consumens non modo corrumpendi, sed salutificatione; salvare enim, non autem corrumpere proprietas est dei. Porro desideratis fortasse audire rationem, qua cum consumere putatur, integrum servat; facile tamen ex exemplis est discere. Quando dicimus zoographum consumpsisse (sive impendisse) tincturas omnes in picturam perficiendam, aut a statuario consumptum fuisse aeneum in statuam aut a fabro ligna et saxa in domum vel generatim ab artifice materiam in opus artificiosum, num corrumpere eum

---

*) Iesai. 6, 1 sqq.

dicimus? minime. Quoniam manet color in tabula et aes in statua, et saxa lignaque in aedificiis atque ceterae materiae in singulis rebus peractis; manent autem in meliore quadam habitudine, receptis in se figura, ordine et qualitate. Simili modo et deus, secundum Moysen, omnesque secundum illum physiologos factos, consumet materias, non ad nihilum vertens, sed ex adverso de nihilo in exsistentiam ducens conservandam; estque in cunctis salutis causa.

§. 8. Eam quae crassior ac densior et gravior inter materias est, consumpsit in terrae substantiam; subtiliorem autem et leviorem in ignis generationem; in aquae subtiliorem, terrae crassiorem, ignis et aquae magis aeream; nihil enim extra haec manet: atque quatuor illas, omnium principia, materias in cunctis consumpsit, ut dixi, non volens corruptionem, sed salutem.

§. 9. De creatione vero universi loquar ad probandum id, quod audivimus, Seraphim singulos sex alas P. A.
habuisse; quarum duabus pedes et duabus vultus ope- 618
riebant, duabus autem residuis volare. Valde naturaliter. Quoniam per inferiorem partem sortitus est corporis et vultus superiorem. Mundi vero basis sicut pedes sunt terra et aqua, facies autem quasi vultus, aer et caelum: Entis autem virtutes velut crura eorum ab orbe in orbem extensa; et universi pedes, inferiores nempe ipsius materiae partes, terram et aquam atque vultum, aera nimirum et caelum ad superiora tendentes naturas includentem ad melius conservandum protegunt. Verum tamen nullae ex solitis creaturis procul distant ullo modo, sed universim superius translatae in medio stantem principem illum patremque circumducunt.

§. 10. Hinc etiam Physici quidam dixerunt elementa terram et aquam, aera et ignem, dilectionem et oppo-

sitionem esse. Attamen propheta quatuor elementorum occultas virtutes, quatuor alas symbolice dicit, vultibus pedibusque muri instar circum adhaerentes: oppositionem vero et dilectionem, elevatas volantesque ad ducem principem. Si quidem belli et pacis, quae aliis nominibus dilectio et contrarietas vocantur, solus iste est conciliator.

§. 11. Nonne hic ille est, quem subindicant aenigmate oracula Mosaici verbi: *Levavi vos sicut super alas aquilarum et duxi vos ad me.* Et illud in magni cantico: *Servavit eum sicut pupillam oculi; sicut aquila proteget pullos suos et in pullos suos misertus est; extendit alas suas et recepit eos et levavit eos super medium dorsum suum. Dominus solus ducebat eos et non erat cum eis deus alienus* *). P. A.

§. 12. Viden' quomodo praeclarum opus (in) Abraham 619
statuit; quia terram et aquam et aera et caelum suspendens creator de se ipso, per providentiam sursum traxit et elevavit mundum sicut custodibus; custodibus inquam, suis virtutibus, muniens exterius ad salutem et perseverationem perfectissimarum creaturarum. Invidiam vero, ut iam dixi saepius, longius a se amovit; et quia propter magnificum consilium donorum largitionis amantissimus est, formam suam suarumque virtutum misit ad nos in auxilium adversus dolores et mala, quae prae se fert quicumque mortalis est naturae.

(*Finitus est*)

Philonis de deo in beneficio igne consumente nominato, in visionem trium iuvenum.

*) Deuteron. 32, 10—12.

PRINCIPIA PHILONIANA

QUAE HOC TOMO CONTINENTUR.

*) Est pagina editionis Aucherianae in margine a nobis indicata. *Ed. Lips.*

INDEX

NOMINUM RERUMQUE MEMORABILIUM *).

---

*) Numeri quos vocant Arabici indicant paginam editionis Aucherianae, nisi sit editio nostra significata. *Ed. Lips.*

PHILONIS JUDAEI

OPERA OMNIA.

TEXTUS EDITUS

AD FIDEM OPTIMARUM EDITIONUM.

VOL. VIII.

CONTINENS LIBB. DE PROVIDENTIA DUOS, LIB. DE ANIMALIBUS, EORUMQUE LIBRORUM INDICES AB AUCHERO CONFECTOS: TUM INDICES OMNIUM PHILONIANORUM OPERUM QUUM RERUM TUM LOCORUM.

LIPSIAE

SUMTIBUS E. B. SCHWICKERTI.

1830.

PHILONIS IUDAEI

DE PROVIDENTIA

LIBRI TRES EX ARMENIA LINGUA
AB AUCHERO CONVERSI.

ARGUMENTUM

P. A. VII

PRAEFIXUM LIBRIS PHILONIS DE PROVIDENTIA

IN CODICE ARMENIO.*)

§. 1. „Magnae sapientiae vir Philo Israëlita fuit, sed non constat, ex qua duodecim tribuum; si quidem dispersae non semel fuerant a captivantibus. Nam etsi Syri, Darii et Artaxerxis tempore revertissent sub Zorobabel, Esdra et Nehemia, regnante tamen Antiocho Maccabaeorum aetate, iterum dispersae sunt partim in Libyam atque Alexandriam Aegypti, partim in alias regiones, utcumque tulit sors. Hinc confusae sunt atque permixtae genealogiae, domus quoque possessionesque acquisitae in regionibus, in quas captivae ductae fuerant. Quod ex ipso Actorum libro constat, ubi legimus Hebraeos bene multos ascendisse Hierosolymas festis diebus imminentibus ex Parthia, Media, Elamitide, Mesopotamia, Phrygia, Pamphylia aliisque proximis locis et remotis; eos vero qui cum Stephano contendebant seque legis aemulatores venditabant, ex Alexandria magna ex parte fuisse. Ex

*) De his libris conferantur quae diximus in praefatione vol. VI. p. 247 seq. Codices tres habuit Aucherus quorum primum, quem esse dictum Cod. A. retulimus, his in libris fere ubique sequutus est, nisi forte apertis vitiis erat inquinatus. *Ed. Lips.*

horum numero etiam hic Philo fuisse creditur *): etenim per ea tempora praefectus erat civitatis Alexandriae et legatus Romam missus ad Caium Caesarem, revertit inde cum ignominia; quod tempore praedicationis Petri Romae contigisse testatur Eusebius Pamphili **).

(Primum inter eiusdem commentaria locum habent). *Quaestiones et Solutiones in Genesin.* Genesis dicit universarum rerum factam a deo increato creationem, quam narrat Moyses ille theologus ex ordine illis verbis, *In principio fecit deus caelum et terram*: quibus breviter innuit intelligibilium ac sensibilium creaturarum originem. Ne autem confusae censerentur creaturae, ordinem quemdam historicus sequitur, et diem primum et secundum et ceteros usque ad septimum recenset; quamquam voluntas et virtus dei universis simul condendis omnino par erat. Quod magnus iste sophus animadvertens, testimonium perhibet historici verbis, quod deus non tempore indiget, sed omnia ante tempus et incircumscripta scientiae eius inerant incorporaliter: et quando voluit, intellectualium genus formavit et sensibilia omnia visibili qualitate donavit, quae essent invisibilium indicia.

Huc pertinet quod refert fecisse deum germina et gramina, antequam plueret super terram, et antequam pullulasset germen, germina fecisse; et quae P. I alia de paradiso et fluminibus ceterisque rebus ad litteram dicit: tum quae de deceptione serpentis et assensu mulieris virique consensione. Deinde ex ordine exponit iustam poenam, proscriptionem nempe de paradiso: necnon oblationem hostiarum Abel a deo probatam reiectumque Cain a facie dei: eventus

*) Haec undenam hauserit Armenius interpres, ignoro: quem ad modum quae paullo post subiecit de Alexandriae eiusdem Philonis praefectura. *Auch.* **) Euseb. Hist. Eccl. II. 5. et Chron. P. II. anno Caii Imp. 3. *Auch.*

denique omnes qui contigere unicuique, bono scilicet ac malo. Tum de arca Noë et vita Enos atque de punitione per ea tempora hominibus illata: demum de propagatione in benedictione trium filiorum Noë usque ad Abraham natum primogenitum.

§. 2. Tum alterum volumen illud considerandum, ubi habetur apparitio dei Abrahae facta iuxta quercum Mambrae et promissionis verba et eventu firmata promissio et fidei eius laus et servata inter Chananaeos quasi in terra aliena integritas et per divinam benedictionem multiplicatio; et quae filiis eius posterisque evenere usque ad Moysem: et quaestio de decem gentibus,*) quomodo illas Judaei in potestatem redacturi essent. Haec hisque similia, sententiis praeclaris expolita atque in ordinem digesta in isto (volumine) continentur.

§. 3. Quae vero continentur in quaestionibus et responsionibus in Exodum, iuxta exemplum primae creationis mystice tractata sunt, initio vernalis temporis**), cum scilicet nationi propheticae ab ipsis iustis
propagatae praeceptum fuit, ut mensium primum Ni- P. A.
san veluti ceterorum mensium principium agnoscerent; X
quando quidem primus est et nomine et re et ordine et virtute atque natura. Et revera aequum erat salutis initium dilectae deo atque propheticae nationi eo ipso tempore contingere, quo etiam rerum creatio (contigit) ex benefica dei virtute. Qui enim valido verbo et voluntate hac ipsa anni tempestate condidit universa, is profecto eodem anni tempore iustorum filios protectione sua atque virtute ex dira servitute se affli-

*) Quae nimirum nomine dumtaxat commemorantur. Genes. XV. 19. *Auch.* **) Ubi supponitur ex sententia Philonis mundum creatum fuisse verna tempestate. *Auch.*

gentium in libertatem restituit; duplicemque virtut ostendit, quum et his vitam tribuit atque laetitiam illis aerumnosam mortem et luctum sine solatio: d ditque his quidem sacrificia gratiarum actionis perso vere, illis vero horrore et stupore subitaneae mort repente obsideri.

§. 4. Post haec et legum ordinem disponit ascensum Moysis seniorumque in montem cum Hore Aharone, nonnullis divinae revelationis lumen intuentibu ceteris autem deorsum pro dignitatis suae gradu rem nentibus. Addit tabulas lapideas receptas et reliq usque ad oraculum legis decem verba complectens: c ius primum virtutem ipso numero praeceptorum com prehensam artificiose exponit, atque in quo perfect huiusmodi sita sit, interpretatur. De amictu quoque sacerdotis mystice agit; ubi etiam Christum dei commemorat, et supremam eius cum patre potestatem profitetur. *)

§. 5. Quando quidem vero instructus imbutusque erat Philo omni fere Graecorum sapientia et sub divina lege innutritus, futiles Ethnicorum opiniones aggreditur, qui motibus periodisque prosperos, atque adversos mutationum inferiorum casus tribuebant; et consequenter fortunae, fato et necessitati immutabili omnia censebant subiecta esse: ita ut *providentia* conditoris perpetuique rerum nostrarum arbitri prorsus tolleretur.

*) Hactenus interpres optime describit ordinem librorum Philonis, iuxta dispositionem melioris codicis nostri; ubi post *quaestiones de Genesi* et *Exodo* agitur *de Sacerdotibus*, *de Altari*, ac *de Decalogo*: deinde post nonnulla *de Sampsone*, *Iona tribusque Angelis*, collocatur sermo *de Providentia* cum sequentibus. *Auch.*

Itaque adversus illos imprimis divinam *providentiam* curamque demonstrat, tamquam peritus divinae legis, quam et dominicam scripturam appellat. Haec autem cum Alexandro doctrinae studioso et indagatore et Lysimacho cognato suo, quem etiam fratrem suum appellat, philosophatur; atque utrique persuadet, providentiae omnia, quae sunt, esse subiecta"*).

*) Quum duo sequentes sermones Alexandro inscripti sint, tertius vero tum ad ipsum, tum ad Lysimachum respiciat, iure interpres noster tertium quoque illum sermonem de animalibus agentem pertinere ad tractatum de *providentia* arbitratur: quamobrem etiam nos in unum tomum reducendos putavimus tres istos sermones. *Auch.*

PHILONIS IUDAEI P.A. 1

DE PROVIDENTIA

AD ALEXANDRUM

SERMO PRIMUS.*)

§. 1. Quum ea, quae de providentia dici possunt, exquisite indagare mihi proposuerim atque singularum rerum, quae in orbe contingunt, rationem expendere; dicendi modum, qui sapientum aures deceat, exposcendum esse putavi **), eoque adhibito, hac de re disquisitionem suscipere: quamquam ea, de quibus inquirendum nobis est, difficiliora omnino visa P.A.
sunt, quam ut facile comprehendi atque inspici possint. 2
Neque enim per rixosam disputationem, dicebam intra me, loqui decet, sed per evidentiam a contemplatione rerum visibilium petitam, perficere demonstrationem contendam. Attamen quomodo tandem propositum assequemur, si huiusmodi quaestionem pertractandam aggressi, iis tantum rebus insistere voluerimus, quae in oculos incurrunt? Posthabita nunc igitur harum rerum

---

*) Optime designaverat *Euseb. Hist. Eccl. L. II.* c. 18. in dinumeratione elucubrationum Philonis nostri, plurali numero τὰ περὶ Προνοίας. *Illa (scripta) de Providentia*; sicut etiam nos re ipsa post praesentem sermonem primum, edituri sumus alterum. *Auch.* **) Vel ita: *convenientes sapientibus aures novi petendas esse atque consulendas hac de re. Auch.*

inspectione, argumentis a ratione petitis rem in primis persuadere conemur. Argumenta ergo huiusmodi sunt.

§. 2. Providentia irrationalisne est, an rationalis? Rationalis utique.

Qui vero accusatione providentiam afficit, rationaliterne id agit, an irrationaliter? Rationaliter dixerim.

Estne ipse quoque providentiae expers, *) qui eam inculpat? Ita sane.

Quomodo ergo is, qui providentia destitutus est, providentiam accusare poterit, quum ipse careat providentia? Fieri enim nequit, ut legitimas accusationes proferat, quum prius eruditus atque intelligentia boni instructus ipse non sit. Verum est.

Quod si quis satis bonum accusatorem se prodit boni, utpote qui sapiens sit, hunc nulla tenus dicemus expertem esse providentiae, quum qui illam carpit, sapienter quaerat providentiam. Ita est.

§. 3. Sciendo vero providentiam noscitne improvidentiam? Utique.

Providentia estne opposita improvidentiae? P. A.
Quidni? 3

Si ergo ita res se habet, providentia ipsa detrectet improvidentiam. **) Necesse est.

At non providentiam improvidentia. Non sane.

Qui ergo inculpat improvidentiam, ob rerum curam ***) incusat. Verum est.

Si igitur quoad rerum curam inculpat, datur providentia. Ita est. †)

---

*) Id est *Improvidus*. *Auch.* **) Id est: Providentia ubi est, ibi improvidentia non erit. *Auch.* ***) Vel: ex cura aut diligentia. *Auch.* †) Sensus erit: Ipse prorsus accusator providentiae, (eo quod aliqua eius opera nolit probare), fateatur necesse est, quod providentia, eaque optima, omnino sit necessaria. Quo concesso facile diluuntur ridiculae accusationes humanae de divina providentia. *Auch.*

At bona estne providentia? Bona sane.

Improvidentia tamen non est bona. Non ergo improvidentiam dari dicit is, qui incusat providentiam. Ita.

Novit ergo providentiam. Omnino.

Quod autem noscit, habetne in animo? Utique.

Quod vero habet aut didicit aut invenit aut ex natura iam habet. Ita est.

Accusatne improvidentiam? Etiam.

§. 4. Porro ipse parsne est universi? Qui non?

Pars, inquam, cum universo coniuncta? Necessario.

Atqui is qui universi est pars novitque universi providentiam, necesse est ut ab universo quid habeat providentiae. Si ergo ab universo quid habet providentiae, eo quod pars est universi, quomodo ergo non aderit providentia?

§. 5. Ceterum qui doctrinae studio operam dat, P. A.
laboris timore ab expendenda re, quam inquirit, nun- 4
quam abstineat. Quamvis enim difficilis captu quaestio sit, tamen cum huius mundi summae pulcritudinis cognoscendae caussa contemplationi immorabitur, animadvertet eum ita esse constitutum, ut per partes, quibus exstruitur, se ipsum declaret ac de se loquatur. Hinc qui optimae fidei esse existimantur, illos iuvat non demonstratio ex voluminibus desumpta, sed comprehensio quae per sensibilia comparatur. Quorum nos debemus praeiudicia curare non verbis tantum contentiosis, verum etiam per manifestationem visus, ignorantiam ad captum veritatis fide dignae conducere.

§. 6. Nam saepe fit, ut qui perfunctorie vagatur in observatione, putet ab aeternis annis atque initio carentibus esse ac constitisse hunc mundum; ita ut nullum creationis principium illi fuerit, sed perpetuam existentiam habuerit et nulla tenus dissolvi pos-

sit. Quum tamen evidentiores observationes, quas subiiciemus, adductae fuerint, iam nec alterum illud longa ambage circumductum universale argumentum sophisticum efferri poterit, quo nituntur ostendere non incepisse deum aliquando creationem huius mundi, sed semper pulcherrimae huic universitati creandae vacasse. Dedecet enim, dicunt, divinitatem unquam sine operatione esse; quoniam otii atque inertiae est istud: sed absque initio, aiunt, condidit deus universa, haud intelligentes talis hypotheseos absurditatem; quippe qui volentes minimam accusationem a deo amovere, maximam in ipsum accusationem intentent.

§. 7. Superest igitur ut dicant, materiam ornatu ac forma et figura carentem, qualitate ac forma ab eo donatam fuisse, et quae non erant in ea, figuras P. A.
deinde sumpsisse; non enim unquam deus illam crea- 5
re iuxta eos coepit. Quod si sapiens illa creatio per deum facta, speciosam mundi formam condidit ex ipsa materia atque inde materia pulcram valde speciem sortita est, num hoc unum aiunt deum fecisse, quum mundum creare coepit, et quae antea sine ordine ac lege atque errabunde moveri solita erat materia, tunc speciosum ordinem cum ornamento adepta est? num materia ipsa fuit deo principii loco (quum mundum conderet)? at creator iugiter istam intelligendo adornavit. Deus enim non prius intelligere coepit, quam agere; nec unquam tempus fuit, quando non ageret; speciebus (vel ideis) ipsis ab origine cum illo exsistentibus. Nam voluntas dei posterior non est, sed cum ipso est semper voluntas eius; naturales enim motus nunquam deficiunt. Itaque semper intelligendo facit et sensibilibus principium exsistendi praebet: ita ut haec semper coniunctim inveniantur et deum agere divino consilio et sensibilia accipere principium exsistendi. Neque enim fieri potest, ut cuiquam bene fiat per beneficium et interim beneficium a bene-

factore non sit; ita ut qui dedit, benefactor, et qui accepit beneficium, uterque boni particeps sit.

§. 8. Quod si quis concedere haec nolit, atque fateri simul ista (fuisse): quomodo ergo antiquitus materia se habuit, quae nunquam sine ornatu suo in mundo reperta est? Si vero aliquod tempus fuit, quando ipsa ornamentis expers sit inventa, iam mundi principium tunc fuit, quum ornatus ei accessit. Quoniam si materiam intelligimus substantiam ornatu carentem omnique ordine destitutam, qui fieri potest ut non acciperet principium ornatus materia ipsa, quae nunc habetur in mundo? P. A.

§. 9. Porro mundi partes, ut essent, accepisse 6 initium fatemur. Atqui partes si initium, ut essent, habuerunt, omnino necesse est totum quoque, ut esset, initium habuisse. Etenim si pars corruptioni obnoxia est, corruptioni obnoxium etiam totum sit oportet: sicut etiam partes mundi et partium partes, animalia terrestria, natantia et aërea, arbores fructiferae et qui dominium habet super ista omnia homo.

§. 10. Quid vero est, quod extra mundum initium, ut esset, atque exstaret, uspiam acceperit? Quid, quod non genitum fuerit cum mundo universo, qui ex contingentibus inceptisque partibus est compositus? Nonne apud omnes in confesso est, quod pars mundi est talis homo, quo homine humanitas exstitit? nusquam enim humanitas erit, nisi prius homo aliquis: atqui homo ille initium habet generationis (sive creationis suae), et est pars humanitatis; neque enim datur humanitas sine aliquo homine et sublato ipso homine quodam, simul tollitur etiam humanitas. Si ergo homo quidam humanae generationis initium sumpsit, omnino necesse est et humanitatem subiacere creationi: sin autem unus ille accepit initium, ut esset, fatebitur omnis homo se subesse creationi.

§. 11. Si igitur res ita se habet, nulla superest ratio, cur humanitas dicatur esse sine origine; quando quidem partes eius creationi sunt subiectae, quum initium sumpserint a deo principii experte. Omnes enim ut essemus, produci debuimus: neque enim P. A. in infinitum protrahenda series eorum, quae productio- 7 ne egent, ut sint; nam tandem in ingenitum (sive increatum) ens incurramus necesse est.

§. 12. Itaque oportebat, semper aliquid esse, per quod, ea quae non erant, esse tandem inciperent. Nequit enim quidquam ἀπὸ τοῦ *non esse* εἰς τὸ *esse* venire, nisi prius caussa aliqua intelligatur per quam sit: ex quo efficitur, ut quaecumque nunc facta sunt, semper habuerint factorem (sive creatorem). Prima autem ipsa caussa efficiens a nullo quoquam facta est: alioquin, non esset ipsa prima caussa efficiens rerum factarum, sed ipsa quoque a productis producta: ubi vero caussam inveniamus effectricem, si omnia sub creatione sint, nec ulla assit caussa rerum factarum?

§. 13. Theoriam a nobis expositam alio modo expendamus. Corruptio particularum alicuius partis et iterum corruptio minimae partis huius particulae, si ex ipsa natura atque essentia corporis oriatur, praesignat corruptionem quoque futuram corporis totius. Quid enim est corruptio in aliquam corporis partem primum obrepens, nisi differentia quaedam parti vel particulae inducta, qua fit ut differant ab iis corporibus, ex quibus sunt sublatae? Si quidem quod unius eiusdemque erat naturae, dissolutionem subiit corruptionis, exspectantibus aliis quoque corporibus parem sortiri dissolutionem ac corruptionem; ita ut universa corpora mors in unum finem concludat.

§. 14. Qui ergo naturali usus ratione, videt conditionem animantium animaliumque ratione praeditorum et universim omnium rerum quae in mundo sunt ac fuere, quod nempe in fluxu sint, nonne uni-

versum quoque mundum ad normam partium suarum habiturum esse corruptionem fatebitur? Coniicit p enim ex partibus quae iam periere, etiam ipsorum, quae adhuc exstant, elementorum futuram esse eiusmodi dissolutionem. Itaque hoc modo universorum naturam contemplantes adversamque sententiam oppugnantes, oportet sapienter ac cum delectu ea quaerere, quae ad veri notitiam nosmet perducant; atque seposito praeiudicio, certissimam investigationem adire.

§. 15. Terrae igitur et aëris natura examinata atque perpensa, nullam in istis invenies differentiam a ceteris mundi partibus, nisi quod unius eiusdemque naturae est totum in genere (*ut tota terra totusque aër*); et tamen utriusque terminus generatio est ac corruptio. Quum enim ista subiecta sint mutationi, variationi et conversionibus, finem etiam habent et permutationem naturae suae ab igne; ita ut consumpta longo opere ac deficiente tota naturali fertilitate, germinationem non ulterius terra prae se ferat; quae sane semper ita habere voluisset, sed non potuit, ab igne impedita, ne germina producat, vel corruptione aquarum coenosa reddita, et aliter etiam aliis variationibus permutata. Quomodo illam igitur immortalem dicere praesumant, qui sapientiae vestigiis institerunt?

§. 16. Porro theoriam a me prolatam nec a Graecorum disciplina reiici animadverto: quippe qui dixerint sensibilia mundi corpora sub fluxu ac corruptione esse, utpote loco, motui tribusque, quas ex- P.A. hibet, dimensionibus obnoxia. Ubi qui ceteris sapien- 9 tiores fuere atque magnam sapientiae laudem obtinuere, negant corpora sensibilia perpetuo uno modo se habere, naturali necessitate vetante; sed id soli deo iure tribuendum esse, nempe ut perpetuo se habeat eodem modo.

§. 17. Ne ergo quis ab aliis sophistis illusus aliter sentiat, per factam a nobis, interrogationis ope,

inquisitionem, indubia etiam theoria, certa evidentique demonstratione patuit, quamvis artificiosis verbis ab illis undique impediatur. Neque multum laboris superest, si constanter tu ipse personam iudicis assumas. Quum enim, ut ostendi, partes mundi per destructionem corrumpi videam, cur non maiores quoque et vel ipsa elementa, caelum, inquam, et terram, destruenda fore concedam, quum iam de partium corruptione omnes consentiant?

§. 18. Ac primum, non iam peculiarem mihi sententiam commentus, sed certo consilio haec pertractare aggressus, agam luculentissime de terra atque aëre, non minus ipsum aeris naturalem affectionem considerans, quam animadvertens ipsum nunc varias passiones experiri, et rursum in sanitatem redire: unde etiam medicorum iudicio per commutationes eius oriri morbos statuitur; quoniam languescere per hunc dixere corpora in mundo exsistentia naturali eius participatione. Qui ergo obnoxius est morbo, tempestati ac corruptioni, quidni ipsa quoque vita non demum privetur? P. A.

§. 19. Si quis autem aërem putat immortalem 10 esse, ita ut perpetuum istum permansurum dicat, quomodo, quaeso, in corpore immortali mortales mori soleant? qui nempe vitali aëre perpetuo saturari illumque sugere consuevere? Num si in alias translata corpora moverentur, ubi non haberent immortalem iuxta se aërem, promum esset dicere hanc esse caussam moriendi: si quidem delirum insanumque mihi videtur putare vitam immortalem in mortali inveniri posse. Quum tamen omnia eiusdem sint naturae, iam facile creata corpora debitam sibi variationem corruptionis assumunt, quando ille qui ea creavit, velit dissolutionem ipsis afferre;

§. 20. Porro de mundi dissolutione deque conditione creaturarum vel ipse apud Graecos sapiens

Plato ita dicit in Timaeo *): „Tempus nonne cum caelo factum est? Itaque simul nata, simul etiam dissolvantur, si umquam et ipsorum dissolutio aliqua advenerit."

§. 21. Atque ille paullo ante **) suam de creatione (mundi) sententiam indicavit, inquiens: „Quaerendum igitur primum de eo est, quod in omnibus primum (vitae) considerare oportet: utrum nimirum (mundus) semper fuerit, principium creationis habens nullum, an factus sit a principio quodam incipiens? Factus fuit: quoniam visibilis est atque tangibilis et habens corpus; omnia autem huiusmodi sensibilia (sunt): sensibilia vero, quae per sensus percipiuntur, P. 1 facta et producta fuisse apparet." (Et deinde) ***): „Atque sensibilis mundi creationem, (sensibile) argumentum ad mundum intellectualem esse dixerunt." Itaque dicit †): „Quum haec ita sint, omnino necesse est mundum istum imaginem alicuius esse." Simul et creatoris istum indicium vocans et ostendens sensibilem istum mundum factum fuisse: ita ut fuerit deus semper intelligibilium factor, quique sensibilibus principium dederit ut essent. Mundus est autem secundum Platonem harmonia quaedam caeli et terrae et earum naturarum quae in ea sunt, constans ex igne, terra, aqua, et aëre, necnon ex diis, daemonibus, hominibus, animalibus, plantis atque materia.

§. 22. Haec Plato a deo facta fuisse novit; et materiam per se ornatu carentem, in mundo cum ornatu ipso prodiisse; hae enim erant primae caussae, unde etiam mundus fuit. Quoniam etiam Iudaeorum legis lator Moyses aquam, tenebras et chaos dixit

---

*) Platon. Tim. p. 38. H. Steph. *Χρόνος δ' οὖν* (Armenius legebat *οὐκ* vel *οὐχί*) etc. *Auch.* **) Ibid. p. 28. ubi pro *δεῖν* Armenius Auchero videtur legisse *τοῦ ζῆν*. ***) Ibid. in epilogo p. 92. †) Ibid. p. 29.

ante mundum fuisse. Plato autem materiam (caussam mundi ait exstitisse), Thales Milesius aquam; Anaximander (item) Milesius infinitum; Anaximenes aërem; Anaxagoras Clazomenius homoeomeriam (partes similes); Pythagoras (et) Maes regis filius numeros, commensurationes et harmoniam; Heraclides et Hippasus*) Metapontius ignem; Empedocles Agrigentinus ignem, aquam, aërem, terram et duo principia amorem et odium. Aristoteles Nicomachi filius formam, materiam, pri- P. A. vationem, elementa quatuor et quintum aetherem. Em- 12 pedocles mundum unum, nec tamen universum illum, sed minorem istius universi partem, reliquum vero vacuum esse materia**). Zeno Menae filius aërem, deum, materiam, et elementa quatuor. Ceterum superius dicebat: „Cuius pars sub corruptione iacet, necesse id est totum quoque obnoxium esse corruptioni. Nec enim sine toto partes constare possunt, neque totum sine partibus; nam mundus universus unum corpus est e multis partibus a deo compositum." Nec tamen ut alii quidam sapientum, animal esse mundus censendus est, sed artificiosa quadam harmonia compactus.

§. 23. Verum enim vero creationis eius pulcras asseruere caussas: nempe deum, *A quo;* materiam, *Ex quo;* instrumentum, *Per quod.* Instrumentum autem dei est verbum. *Ad quid* denique? ut sit argumentum (i. e. ut se deus manifestaret). Creaturarum ergo caussa est deus, ut creator: corruptionis autem (idem deus), ut iudex.

§. 24. Quod vero habeat creator naturam providam creandisque rebus aptam vi sapientiae suae, id sollicite disquirere nequaquam necesse est. Nam creaturae ipsae effectrices et mundi partes sapientiores atque particulae satis nobis insinuant. Ubi tamen intueri

---

*) Vide Diog. Laert. Lib. VIII. *Auch.* **) Vel, vacuam esse materiam. *Auch.*

rursus velimus, qua ratione una quaeque creaturarum perfectarum, a sapienti providentia atque efficaci intelligentia procedat, quaenam est ex mundi partibus, quae non aut sapientia aut providentia praedita sit! P. A

§. 25. Eum igitur, qui universis maxime curam impendit, providum dicamus. Providet enim et homo filiis et armentarius pecoribus et agaso equis et gregi pastor, nauclerus navi et infirmis medicus: ipsa quoque apis sapiens et formica provida est. Haec autem partes sunt et particulae partium universorum; partes tamen sapientes et provide curam habentes. Cuius igitur pars sapiens est ac provida, nonne etiam totum sapiens erit? Atqui haec omnia, quae recensuimus, habent principium creationis: quod vero habet principium, incepit; et quod incepit, a quodam initio sumpto incepit; ab alio ergo principium duxit ille, qui incipiendo factus fuit sapiens ac providus.

§. 26. Ceterum quomodo erit quis providus sine providentia aut sapiens sine sapientia? Si ergo providus et sapiens nemo erit sine providentia vel sapientia, utique fuit ens aliquod providum atque sapiens, a quo initium haec sortita sunt. Si quidem oportet, ut creator provide curam habeat rerum ab ipso creatarum; nihil est enim, quod ab ipso non curetur. Quomodo ergo rationalem dei providentiam non appellabimus, maxime quum ea ipsa, quae ab eo facta sunt, providentiam prae se ferant (vel receperint)?

§. 27. Proh sane brutam invidiam! ipsi, qui se providos esse volunt, hi deo adimunt providentiam. Unius domus aut civitatis felicitatem omni cum abundantia videntes providentiae id opus dicimus et diligentiae, quae praeparata comperitur vel ipsis hominibus vilissimis indignisque; ita ut non indigeant etiam necessariis, nec illi quidem, qui poenis et suppliciis damnati sunt. Mundo tamen universo nec procuratio-

-nem ullam neque curam adesse dictitant nec ullam P. A. ipsi legem ab ullo cum pulcra providentia (vel prae- 14 scientia) constitutam.

§. 28. Et quomodo non insanum istud delirium habendum erit, ut quum intellectus noster, qui princeps est in nobis, curam habeat tum corporis sui tum pecudum tum subditorum tum filiorum; ille ex adverso, qui universorum princeps est ac rector ac velut munerarius certaminis, nullam mundi habeat curam? Nonne id potius maiore ratione statuendum est?

§. 29. In viventis natura profecto datur cogitatio prudens, omnia exornans sapientesque motus efficiens. Quare iis qui corpora intuentur *), manifeste patet in iis, quae sensibiliter operantur, motum dari spiritus praemoventis et praevidentis invisibile consilium animae, ut opus instrumentorum operi ipsi inservientium perfectius reddatur. **) Non alio modo profecto accipiendi sunt et motus illi in orbem terrarum diffusi a providentia; ita ut vel nescientes providentiae voluntatem, videamus iam evidenter eam peractam fuisse. ***) Etenim fieri nequit, ut haec omnia putentur a nullo aut animo aut voluntate profecta esse, quum et ipsae partes minutissimae, consilio et instinctu providentiae cuncta exsequantur.

§. 30. Quod si partes mundi et partium particulae cum indicio, non vero inconsulto aut temere iudicium ferunt in indignos, quomodo non omnino oporteat certum consilium providum optimamque sapientiam divinae ipsi providentiae ante omnia tribuere, P. A. ob principatum illum, quo omnem publici iudicii con- 15

---

*) Aut; *ex ipsis corporibus sub visum cadentibus. Auch.* **) Vel: *ad opus perfectius agendum ab instrumentis ministralibus. Auch.* ***) Ad verbum: *iuxta providentiae incognitam voluntatem iam evidenter (totum) peractum. Auch.*

stantiam virtutemque continet? Nescio veritatis desiderio iudicium ardere. *)

§. 31. Porro certissimum argumentum intelligibilium (sunt) sensibilia. Non enim licet asserere, partes universi sapientes esse ac providas; patrem autem ac principem totius mundi nullam prae se ferre providentiam. Ecquis consilia prudentis providentiae dedit ei, qui virtutem desiderat? Si non est providentia, cur non etiam nos sine diligenti cura, inconsulto et sine praevia notione operamur omnia?

§. 32. Etenim si providentia tollenda sit, cessabit musice, philosophia, geometria, nautica et omnis sapiens intelligentiae adinventio ac natura totaliter insensata atque immobilis evadat. Neque enim decet insipienti cogitatione partes universi prudentes esse ac providas existimare; eam vero, quae ab initio inest universis, providentiam inter entia creata otiosam atque incuriosam esse, quum ex una universali harmonia ac compositione sint omnia. Quae enim a se invicem pendent, non sine utriusque motu actum sortiuntur. Itaque partes sapientes per acta perfecta, quae oriuntur ex ipsarum symphonia, argumentum praebent et declarationem universae providentiae invisibiliter omnia moventis. P. A.

16 §. 33. Nonne sapientiam ostendet fructuum productio, stellarum mira dispositio, solis ac lunae invariabilis cursus, maris situs secundum legem, montium celsitudo haud modum excedens; denique omnium sensibilium legi providentiae obtemperantium concordia? nonne haec manifeste demonstrant immutabilem

*) Verba id sonant, sensus autem erit: *Non video in iudicio humano desiderium veritatis*; (supple), *si quis nolit his cedere*: Vel: *Non puto quod studioso veritatis iudicium immineat*: Aut: *An nescis veritatis studiosum esse iudicium?* *Auch.*

prorsus seriem ordinis ex lege providentiae atque instar animae universitatem rerum moventis?

§. 34. Providentia enim est, quae obedientes regit, super autem inobedientes constituit iudices distributos et exterminat hominum contumaciam; ut virtus per obedientiam decoretur a deo. De medio enim tollitur providentia, posita aequali distributione donorum mundi, ut iis et impii fruantur: et pulcherrimus flos quasi per corruptionem aufertur iusto iudici *) tum, quum caelum et terra transierint. Etenim laetitiae deliciarumque iucundus in mundo locus auferetur, quum iudex in retributione iusta mensura rependet iniquis hominibus secundum improbitatem eorum. Si quidem qui per distributivam iustitiam iudicis officium exercet deus non permittit, ut ea, quae dignis tribui debent, ea impii amplius possideant per omnia tempora.

§. 35. Erit ergo caussa creationis mundi ipsius dei creatoris creatrix natura; corruptio vero mundi ac consumptio referatur oportet ad iudiciale ius eiusdem dei cuncta creantis, quatenus aequa lance iudicabit omnia. Quoniam stolida malitia quasi veneno naturales insipientium mores corrumpens, trahit iudicem ad vindictam, illum provocans, ut iusto iudicio decorem suum mundo auferat, atque eo ipsum pertrahat, P. A.
ut antiquam illam sibique propriam deformitatem, sibi 17
iam iterum induendam esse certo sciat: quando quidem decorum illi videtur, si corruptam illam atque infandam scelestorum hominum vitam alat atque cupiditates.

§. 36. Non enim oculus tribunalis (iudicis) incendium animae combustae lascivis immundisque facinoribus negligit: sed potius, more patris filios instituentis, modo timore, modo donis ingentibus, novit

*) Vel potius: *a iusto iudice. sc. per iustum iudicem.* Verum tunc aliqua deesse in praemissis dicendum erit. Auch.

impedire ea opera, quae iniqua sunt atque exorbitantia. At qui dissoluti omnino sunt molitie caducarumque rerum specie decepti, quum nequeant ipsarum damna ferre, hinc in vitam impiam adhuc violentius adducuntur. Sed quoniam isti penitus a divinae providentiae curis super humanae animae originem sese abduxerunt, iram eam, quae universis elementis imminet, et ipsi subibunt: et quoniam perfectissimum hoc opus providentiae subtrahere conati sunt, cessante pulcherrimo hoc summi creatoris opificio, eadem etiam ipsi calamitate obvolventur. Etenim qui inobedientes exstitere, his condignum iudicium retribuet, ac compotationem, ut ita dicam, iucundae laetitiae illis deus adimet: tum ipsum instrumentum operationis, venustam (scilicet) mundi speciem, excipiet dissolutio corruptionis; quoniam morum dignitas ab hominibus periit per inconstantiam consilii, praecordiis a malitia iam captivatis.

§. 37. Superest autem inanis quaedam sententia a quibusdam exeogitata, nempe improvidentiam evidenter constare. Non tacebo, sed dicam ac rebus certo consilio perpensis ostendam facili declaratione, quam sint insana quorundam argumenta. Ne tamen per P. A.
ignorantiam forte aberremus a veritatis regula, liceat 18
haec praemittere. Ac primum mala mundo inesse dicuntur. Huiusmodi sunt improvisi aquarum illapsus ex imbrium copia super materiam anima carentem: qui nunc excedunt modum, nunc deficiunt: grandinis super germen et terram virentem decidentis impetus, quae corruptio est exitiosa. Consumi videntur omnes (vel omnia), impii ac iusti aequali calamitate poenam sustinentes et aequaliter mortem subeuntes saeviente pugna, peste et fame. Probi viri paupertate pressi, impiis ditescentibus et vitam feliciter traducentibus.

§. 38. Quibus altero dicendum: Eruditionem melius est velle, quam contentionem; animas enim ignorantiae vitio laborantes consilium veritatis solum sanare potest. Primam igitur quaestionem disquirentes, sic procedamus. Providentia suam visitationem prius exercens supra materiam anima carentem, admonet homines, eos excitans ad arripiendam comprehensionem veritatis. In ligna ac saxa fulmina mittit, haud materiam dolore volens afficere: sed prudentem providentiae disciplinam ostendere hominibus, atque in ipsa materia animo carente invisibilem hominibus providentiam tamquam per operationem visibilem demonstrans, ex ipsis factis probat essentiam suam atque exsistentiam.

§. 39. Ecce etiam illi, qui non sunt imperiti agri culturae, quum frumentum in terram immittunt,
si viderint atram tempestatem in aëre impendentem, P. A.
aggrediuntur aërem flagellis verberare; nec eius caus- 19
sa id agunt, qui dolore minime afficitur, sed industrio studio nocivas semini res (aves) in aëre discurrentes repellere volunt. Neque tamen eos insipientes dicimus, ut qui aërem ad servanda semina torserint. Porro id et sapientem dei providentiam per fulmina, quae super inanimantia mittit, provide facere dicimus. Quoniam timorem et flagellum super res creatas per sapientem providentiam immittit, ut ad certam indagationem istius modi fastorum homines redeant. Qui enim timuit apparitionem fulminum, is profecto nequit non indagare, utrum id repeti ab re inanima atque improvida debeat quod fit per materiam inanimam, atque utrum sine providentia aliqua, quae hominibus praesit, caelestium minarum furor in mundum irruat. At iste quomodo deinceps non videbit prudenti consilio adorabile (numen)?

§. 40. Etenim si nec providentia est nec universalis motor, nihil omnino in mundo moveri poterit.

Quis enim dicere potest, totius mundi compositio inanimata quum sit, animatos motus fieri posse in natura perfectae creaturae? Quod si non constat, argumenti loco sit civis huius mundi homo ipse, qui tamquam parvus mundus *) in magno mundo factus est, quum sine anima nequeat corpus actiones suas perficere, nisi prius consilio eius optimo velut amici cuiusdam utatur: quando quidem postquam praevaluerunt in animo deliberationes invisibiles, visibiliter sequitur sensibilium r. (vel sensibile) membrorum officium. Animae enim deliberationes practicae, sensibilium vero operationum opera peracta manifesto argumento sunt.

§. 41. Si ergo sagitta ex arcu in hostes emissa aut hasta vibrata inimicum occiderit, an conveniens erit dici, quod illa etiam vim habeat rationis sine anima haec operandi per membra? Si autem id fieri nequit, ut revera impossibile est, reliquum est dicere, quod est ista cura attentionis animi per manum haec evidenter operantis. Quod si animalium brutorum et animalium rationalium actionis vim esse novimus factum **), dicamus in omnibus mundi partibus animam quandam ac voluntatem (id est providentiam) operari, nec sine anima motum haberi.

§. 42. Nam etsi cogitationes nostrae per considerationem falsum hoc esse suadere videantur, nos tamen ex nobis ipsis sumentes exemplum, secundum iudicium iam dictorum, examinemus studio eruditionis. Quum enim appetitiones animi nostri prius intra nos per consilium prudentiae efformare consueverimus, postea vero exsequi nostram voluntatem; profecto si antequam principalis dux anima suum arbitrium mani-

---

*) Est Graeca vox μικρόκοσμος, quam Armenius quoque expressit. *Auch.* **) Aut sic vertere liceat: *vivum brutorum et rationalis animae impetum esse novimus factum. Auch.*

feste declaret, quis agat, tunc quae ex illo opere oriuntur, absurda erunt; et quae antea praevisa non erant, ea sub finem unus quisque per se testatur falso se credidisse nec rem animae iam notam fuisse. Quoniam si anima ante rem factam consilium inisset, nihil imprudenter egisset. Pari modo esse aliquem, qui plenitudinem rationalium mundi partium moveat, patet per se: quem ad modum ubi artificiose, artis alicuius opificia per homines industrios, elaborata cernuntur, statim haec ipsa videntibus et si procul artifex sit, esse tamen aliquem aperte patet. Opus si quidem ipsum evidenter demonstrat factorem, quamvis is minime assit. Ecce ex materia aerea elegans artis peritus artificiosam machinam sollerti ingenio perficiens, instrumentum tempora discriminans dabat civitati, ut temporum quantitatem per mensuras divisionis distributam praestaret iis, qui vellent assequi plenam notitiam eius rei. Si quidem circuli artificiosus gyrus duodecim horarum diem suggerebat per regulatas distantias*). P. A. 21

§. 43. Praeterea illud quoque maxime mirari oportet, quod ars ingeniosa materiam exanimem variis figuris efformans, vocem figuris ipsis indit diversorum animantium, ita ut automa vocem emittat animalium viventium. At qui opus illud artificiosum vident, non ipsam machinam fabricatam mirati abscedunt, quum haud nesciant illam esse materiam exanimem, haud per se habentem actus illos, sed ipsum musicum opificem laudantes et si opus eius praeclarum pertractant, illum tamen intueri concupiscunt.

§. 44. Non ergo decipimur, quum providentiae opus esse dicimus fulminum iactus; ab ea nempe providentia perfectos, cui mundi partes sapienter obse-

*) Mira descriptio horologii, quam tamen machinam nonnisi Saec. XIV. vel XV. inventam nonnulli arbitrabantur. *Auch.*

quentur, quem ad modum materia nutui artificis: diximus enim vel ipsum instrumentum temporis indicem ex arte sapientis factoris obsequenter homini motus perficere. P. A.

§. 45. Quod si homo, rationale animal, idem- 22
que pars mundi et partis pars, potest per se atque ex virtute sibi indita semperque officiosa, opera utilia prudenti animo facere; cur providentia, illa universi mundi anima, a qua rationales etiam partes acceperunt esse et exsistere, nequeat facere quicquid vult, quin ullis instrumentis utatur, sed intima prorsus virtute sua?

§. 46. Nonne nimia fiducia, immo extrema audacia est denegare sagaci providentiae sapientem deliberationem operandi ad instructionem, quoties corrigere vult totum hominum genus; intendens ornatos in eo mores efficere ac per pavorem ac donum disciplinamque ad ordinem decentem invitans? instar nimirum bonae nutricis puero diligentissimam curam adhibentis nihilque amplius agentis, nisi quod ipsi decorem ferat; nempe ut puer etsi similis sit matri suae, ea quoque auferantur, quae pudori illi esse possunt. Quod si contumax ille reperiatur respuens curas sibi adhibitas, non ideo desistet nutrix, nunc aures puero vellicans, nunc plectens, alias minis quoque perterrefaciens, ut quamvis invitus recipiat honestum corporis habitum. Oportet enim quae in filio velut ossa supervacanea pudorem afferunt, tolli a parentibus; etsi dolore affici et ipsi videantur: imo licet quandoque doleat ipsa quoque nutrix atque tristetur.

§. 47. Itaque providentia immittit grandines, fulmina, locustas, ut variis flagellis ad virtutem filios adducat, etsi isti insipientia ducti contumaces sint: neque enim decet providentiam, relinquere homines velut
providentia destitutos. Nam si providentia non esset, P. A.
nullo dolore afficeretur animus, neque morbo ullo 23

vexaretur, eo quod nemo esset, qui flagellaret. At si non corripiatur, non acquiret sanitatem mentis; deerit enim ei admonitor. Qui ergo non cognoscit providentiam, cognoscet ex morbis; quum alioquin mortua natura putanda sit, quae non sentit dolorem.

§. 48. At improvidentia nulli rei apta esse potest, nam quasi mortuum corpus iners est neque etsi sit quicquam praestat, sed perinde est ac si non esset. At providentiae proprium est utrumque praestare; si quidem florescit ut viva, afferendo quod habet: dat sicut deliberans et affligit tollendo. Nam virtutis βραβεῖον honestat, prae se ferens liberalitatem sine invidia; ita ut congaudeat illi, qui accipit; et ei, a quo aufertur, condoleat.

§. 49. Quod si quis non hanc esse dixerit eius naturam, ut haec semper in se habeat, et inde det, unde habet, interrogabo ego eum hoc modo: si qui accipit, quum ipse pars aliqua sit mundi partisque pars, providus esse videtur, quomodo ille non erit providus, qui creata haec dona hominibus affert; quando vel ipse qui ab illo haec accipit, providus esse cognoscitur?

§. 50. Dicat mihi Epicurus: quotquot ipse scriptiones edidit, utrum ex providentia sapientiaque scripserit, an sine sapientia? Si enim sine providentia sapientiaque scripsit, anne sibi gloriae tribuet, quae scripsit huiusmodi esse, ut sapientia et disciplina destituta esse videantur? Quod si sapienter scripsit atque prudenter, quomodo sapiens erit, quod non est ex sapientia aut providum, quod non est ex providentia? Si quidem non (est) sapientia sine providentia neque providentia sine sapientia. P. A.

§. 51. Quod si haec ita se habent, fatebitur 24
certe providentiam, qui ex providentia est, et docebit providentiam, quatenus providentiae pars est: quoniam partes sine toto non consistunt nec totum sine partibus. Quis enim dixerit totum sine partibus; quibus subla-

tis non est totum? Quae ergo inutilitas atque improvidentia erit, ubi quisquam ipse ante omne opus comperiatur sapiens ac providus? Si enim scientia est, etiam provida est; atqui datur sapientia ac scientia, a qua edoctus fuit: est enim sapientia sapientes edocere; non autem insipiens est scientia. Quod si non est insipiens, sapiens erit; si autem sapiens, provida utique erit: quia pervigil sollertia provide omnia agit. Ideoque iterum dicam: Cuius pars provida est, necesse est ut totum quoque providum sit. Qui vero velit ab universa natura tollere providentiam, prius oportet ut partium eius providentiam irritam reddat: quia indocta erit omnis anima, si non datur providentia; nec formicam quis providam censebit nec apem ingeniosam, neque hirundinem industria praeditam: non enim praescientia ex natura id novit.

§. 52. Si vero liceat audacius adhuc ac fidenter aliquid dicere, cessabit iudex de iniuriis quaerere neque curam geret quisquam civitatis, qui non norit providentiam: quum non detur providentia, a qua haec edoceatur. Quomodo ergo, quando princeps sapienter regens civitatem providentiam exercet, istius lau- P. A. dant principatum tamquam omnia prudenter operantis; 25 formicam etiam, ut amplius quid dicam, apem, gruem ceterosque in aëre volantes providos esse ac sollertes probant? Iudicem etiam urbis, qui iudicio mortis aliquem damnat, quando opus suum id exigit, haud vituperant; providentiam vero videntes fulmina desuper mittentem grandinesque super ligna, saxa et impios, improvidentiam appellant?

§. 53. An nec animalibus neque mortali hominum generi participationem providentiae volunt tribuere? Mellificium ab ape *), apto ordine dixerunt perfici:

*) Ad verbum, si mendo careat, ita exponitur: *Mellificium ante apem* vel *ape anterius:* quo scripto fortassis interrogationis nota locum habebit. *Auch.*

dispensatoris more formicam noverunt semina inter foramina colligere: et tamen in providentia otium quoddam omnino comminiscuntur, non videntes omnium omnino, quae sunt in terra, eam esse vivendi caussam.

§. 54. Et quid imperite agit providentia, in impios paucos numero fulmine animadvertens, ut mali timore acti providentiam ediscant; quippe qui ex natura sint rationali: ne servorum more, imo et brutorum, prae inscitia acriter castigati, universim morti tradantur, quum nolint cessare a malitia? Nihil enim est, quod providentia despiciat: et profecto benignitatis est argumentum id quoque, quod super saxa lignaque identidem cadant fulmina; monitionis enim caussa ita disponit providentia, nolens penitus delere genus humanum: ac terrorem praebet, suam lon- P. A. ganimitatem manifestans elatis animo, atque ut vigi- 26 lantem deliberationem arripiant, evidenter ostendens in visibilibus elementis potentiam suam.

§. 55. Noli autem dubitare, amator veritatis, de doctrina nuper exposita; quum etiam ex lapide ignis non prodeat, si lapidi aliquis homo non accedat nec assit qui eum eliciat. Si quidem debet materia exanimis obsequium praestare animali rationali, huius voluntati obsequens. Quando enim ex materia lapidis ignem accendere quis vult, ex ipso naturali motu illi insito, qui ratione praeditus est*), ignis in opera utilia e lapide elicitur. Itaque continent quidem elementa naturalem sibi ignem; at providentia motum praestans, ex subiectis corporibus, ut anima ex corporibus sensibilibus, visibilem effectum producit. Eodem modo per totum mundum dilatabit providentia invisibilem elementorum ignem ad impios iudicio ob-

*) Vel: ratione cernendus est. *Auch.*

noxios; quin iustus circumdari fulmine debeat *): nam cum electione omnia indicat providentia.

§. 56. Corruptio autem fructuum ex grandine, imbribus ceterisque calamitatibus obveniens, haud dolore afficit iustum: quum enim nihil habeat, quo privetur, non ipsi iniuria infertur. Etenim non offendit iustum ullo modo, praesertim eum, qui tranquillitate omnino decoratus est: is enim prout assuefactus est, moderate rem accipit**), animo passione omni carente minimeque perturbato. Quod si mutationem animi patiatur iustus vel possessionibus sublatis, vel iniusta morte superveniente, iam non est iustus; quum donorum et mercedis gratia divinitatem colat: omniumque superbissimus revera sit huiusmodi iustus, qui nullo modo dolores exspectet, sed gloriam et laudes, ita ut tota eius vita superbiam redoleat. P. A. 27

§. 57. Ecquis providentia ipsa sapientior est, ut vituperet quae ab ea fiunt? Quis sapientum incusabit medicum, qui remediis adhibitis praevenire morbum conetur? Atqui eodem modo etiam providens universo mundo natura sapientissima est, quamvis immissa pluvia cum iustorum etiam detrimento germinum fecunditatem impedit: satis sibi conscia id se impedire, quod ipsa fructuum abundantia singulis detrimento futura esset.

§. 58. Quomodo vero providentiam effectricem esse negabimus, quam caussam iniquitatis effectricem afferat; quum hoc modo efficiat, ut impiorum minora sint delicta? Etenim oportebat providentiam, utpote quae prudens sit, iis qui vitae innocentiam secuti essent, medicinam praestare, quae illos ab animi morbis tutos redderet: quoniam arx magna patet iustis,

*) Non negare se, monstrat Philo iustos etiam similia pati, sed instat diverso animo perpeti; ut patebit ex infra dicendis. *Auch.* **) Aut: *pro exercitio* vel *probatione accipit.* Auch.

si providentia haud leves exercitationis caussas*) ipsis relinquat: audacia enim consilia vix laudabilia sunt, imo nociva, etsi a iusto profecta. Haud ergo peccat providentia, quando praedicta aufert a iustis; solet P. A. enim in aequitate eos servare, haec auferendo. 28

§ 59. Ceterum in praesentem quaestionem cadit illud etiam, de quo disputant eruditionis gratia nonnulli dicentes. Quomodo mortis pavorem immittit providentia etiam iustis praelio imminente? Nec non aberrante navi in vastitate maris, iusti atque iniusti eodem tempore et loco aeque a morte obruuntur? His et alia similia insuper obiiciunt.

§. 60. Verum interrogandi sunt, quodnam tribunal sit, quod discernat inter iustos et iniustos? Non est enim facile homini id statuere, quum non apparent singulorum mores; non enim licet insipienter de his iudicare: neque ullo modo quis potest metiri atque intueri uniuscuiusque vitam, quomodo acta sit. Quoniam sunt quaedam occulta aliisque non visibilia facinora ab ipsis perpetrata; quamquam ipsi iusti apparuerint: quum tamen solam providentiam nihil lateat. Si ergo incognita est hominibus vita singulorum, non erit dicendum iustos cum impiis perditos fuisse; quando quidem sapienti iudicio omnia operatur providentia. Ac nos quidem ignoramus, quis impius sit, quis iustus: providentia tamen tenet arcem scientiae, haud nescia quae sit certissima singulorum vita. His ita se habentibus nullatenus vituperare quis praesumat providentiam, ac si sine iudicio comprehendente unumquemque ad finem adduxerit; quasi vero singulos sine delectu rapiat ignoranter.

§. 61. Attamen si etiam iusti cum impiis pe- P. A. rirent, atque hoc quis tueri vellet, licet non habeat 29 prae manibus demonstrationem firmam: nihilo minus

*) Vox Armenia significat ἀσχολίαν Graecorum vel *vacationem* Latinorum. Auch.

humaniter nos audiat, multa nec ea tamen verbis comptis neque falso ornatu ficta scribentes, sed vera atque indubia argumenta, ex quibus veritatem quaesitam hoc lemmate deducere poterit.

§. 62. Providentia quum punit iustum, non iure iudiciali agit, auferendo dona ei data: non enim mutat iusti mores, vitiis involuntariis subdens hominem virtute praeditum. Si ergo semper similiter se habet vir generosus; ita ut, etsi in praelium advenerit, in tranquillitate sit semper; et nihil eum tristitia afficiat, estne igitur locus dicendi improvidenter factum fuisse, ut pugna superveniat, etsi occidatur iustus cum iniusto? Nam qui virtutis ardebat desiderio, vix malum censebat se cum iniusto mori, eo quod anima eius semper remanet in integritate. Si ergo hominem virtute ornatum nullo pacto offendit providentia, non utique iniuriam facit iusto, etsi cum iniustis moriatur. Quoniam nullum is vitium praetulit in mente principaliter dominante: qui vero permanet in consilio vitiis carente, quomodo vitium in se ferat? Quomodo iste providentiam accusabit, quum ipse nihil in mente passus fuerit *)? Quando quidem quae contra voluntatem accidunt, eas quidem licet passiones dicere; in iis vero, de quibus gaudet quis suapte voluntate, etsi cum malis ceteris passim connumeretur, nullo modo id, quod patitur, passionem putabit, quamquam nimis dolorosum sit.

§. 63. Si quidem et haec quoque magna est gratia iusto, nullo modo mortem timere: ideoque P. A. constantem hunc dixerim, eo quod iustitiam (suam) 30 neque mors deturbare potest; quia providentia non ipsum derelinquit. Impii etiam extra praelium mors improvidentia dicenda est: qui vero secundum insti-

*) Vel: *consulto passus;* aut: *nihil (mali) passus eius consilio.* Auch.

tiam virtutem colit et eiusdem veritatis colorem sibi assumit, non exigit a providentia, ne cum impiis moriatur, pro nihilo id reputans; sed potius deliberatione vitiis carente illi semper est paratus, tranquillitatem semper suo animo comparando. Hanc optans accipere magnam gratiam, novit immortale consilium, providentiam per integritatem assequi.

§. 64. Patiatur morbum et moriatur, qui providentiam non novit; dolore afficietur et ita morietur; sine consolatione illa, quam praestat providentia. Iustus autem fortiter, imo hilariter morte suscepta, providentiae fidens integritatem animae prae se feret. Non enim licet felicitatem constituere in copia fructuum omniumque reliquarum rerum; et corporis sanitate visibilique gloria, quum non simul assit virtus.

§. 65. Croesum Pactolus aureas undas ferens nihil iuvit. Xerxis turba illa ingens iam nusquam est. Alexander Macedo nonne mortuus est? Nonne a muliere turpiter bellicosa Cyri consilia impedita fuere? Ubinam sunt tot et tanta epularum et diversi generis coquorum ministeria inutilia? Ubi sunt corporum vires? Narret Aiax, si adest; dicat Achilles. Daturne alicubi pulcritudo corporis? Dicat Helena, narret Paris, Amazones referant. Quod si haec animae providentiam constituere nequeunt, quae gemens suspiransque ab his recedit, quomodo nunc dicamus dona fructuum possessionumque impiis felicitatem afferre? Ditescat impius, ut amplius doleat his sublatis, ut etiam nauta opibus navalibus deperditis: quum tamen iusti animus maneat integer, quamvis haec abierint. P. A. 31

§. 66. Noscant igitur, iterum dico, noscant adversarii amatores accusationis, quod iustus nullam omnino in se patitur passionem, etsi nimium multae sint corporis afflictiones, donec animus permanet in integritate vitiis carente, etsi inopia et fames et infirmitas

superveniat; quoniam providentia ea praestat iusto, quae integris eius moribus respondeant, alio modo adimplens voluntatem; etsi malis circumdetur. Providentiae si quidem proprium est curam gerere singulorum; quum sit inornatorum animorum ornamentum providentia ad virtutem incitans.

§. 67. Porro si rationale illud animal, hominem inquam, eo quod pars sit et partis pars totius mundi, diximus providentiam habere ad curanda tam bruta animalia, quam rationalia; cur non maiore iure virtutem suam universalem exerceat providentia insita universo mundo, cunctorum habens curam; quamvis effectus impediatur quandoque apud nonnullos ratione praeditos. Si autem providentia non corripiat, non puniat, non bona faciat, non leges ferat, qualis illa P. A. erit providentia, omnibus hisce inutilibus atque otio- 32 sis manentibus?

§. 68. Atqui tunc patri erit similis, qui filium non instruat et improvidus sit; aut magistro, qui (haud) fideliter doctrinam praebeat proximis *). Sed tu quidem, ut convenit, quamvis moleste alii ferant, scis quae singulis debeas iuxta retributionem. Nec ullo modo dicere potes, quod aliquid mali factum sit a te, officium utile singulis debitum adhibente. Unde quaeso haec habens facis? Quando quidem naturae mundi haec ipsa desunt, eo quod exanimem ipsum dixisti et providentiae expertem. Et quomodo providus fuisti sine providentia? maxime quod pars es totius mundi; partes autem a toto accipiunt disciplinam. Itaque si, quasi in utero, in mundi natura originem

*) Vel ita accipe: *Pater filium minime struens similis erit nec etiam magistro, etc.* Aut sic, *Neque magistro celat, ut proximos edoceat, sicut convenit.* Obscuritatem auget sequens allocutio alterius personae, sive adversarii, sine connexione cum praecedentibus. Suspicor igitur aliqua deesse. *Auch.*

sumpsisti, omnino necesse est, ut ab ipso habueris et illam, quae in te est, providam naturam. Quoniam si infans, qui in utero vitaliter producitur, ab ipso nutrimentum accipit, sine quo nequit habere vitam, quomodo, si hoc idem ab illo, qui se omnibus obligavit, non praestatur, tu dicis habere te naturam providam, quum tamen in compagine totius mundi motus providentiae diffusus non sit?

§. 69. Quod si commentitia astruens verba atque artificiosa, adversus providentiam vis armari, ut tollas de mundo sapientissimam providentiam; et ideo quaeris, quomodo iustus infirmatur patiturque afflictiones? (Ad haec dico). Quomodo iustus erit, nisi
paupertatem iniuste sibi illatam, velut opulentiam P. A.
laetabundus suscipiat? Quando quidem ornatum vir- 33
tute nihil omnino est quod turbet aut deflectat. Providentiam is non accusat; verum accusatoribus valedicens vel in ipsis morbis providentiam profitetur.

§. 70. Terra perpetuo ac patienter easdem producere plantas non cessat *). Caelum ordinem suum immutabilem servat. Sol et luna ceteraeque stellae a decenti cursu non cessant. Mare regulam mandati non excedit. Aquatilia, volatilia et terrestria debitis officiis non desunt. Solus libertate praeditus mundi civis, homo, cui etiam principatus quidam imperialis concessus fuit, talis inquam providentiam dimisit legemque iustitiae neglexit. Nonne iniquum videtur reiecta providentia semet ipsum sui provisorem esse dicere; ac molientem omnia ingeniose tamquam vir prudens? Et quomodo non sit iste iniquus, pertinaciter universalem providentiam reiiciens, qui se doctissimum iactat, ceterosque homines prudentiae compotes sibi vult esse subiectos?

*) Vel ita: *Terra ad productionem plantarum non sine passione vitiorum fidelis perstat.* Auch.

§. 71. Cui dicemus utique: O sapiens, unde habes virtutis et prudentiae facultatem, quum quae te genuit natura insipiens est et universalis providentia nulla est? Sed vae huiusmodi hominibus tam audaci praesumptione occupatis! qui tam amenter se ingratos providentiae praebent; quippe qui sibi ipsis immerito sapientes videantur. Ego tamen numquam negabo esse providentiam permanentem inter fines comprehensionis suae; eamque exsistere, etiam cunctis P. I. elementis fatentibus. Nonne etiam ratio asserit opus 34 artificiosum esse non posse, nisi ab ingenio quodam, quod opus ipsum moliatur, suscipiat perfectionem suam?

§. 72. Ecce enim statuam videntes statuarium intelligimus; et imaginem venuste pictam cernentes, pictorem ipsum admiramur; atque navem ingeniose fabricatam intuentes, architectum navis laudibus celebramus. Si ergo artificiosum opus videntes, artificem ipsum sollertem agnocimus, quomodo non magis universorum sapientem providentiam per comprehensionem perceptionis concipiat oculus animi propter constantes mundi partes sapienter ordinatas.

§. 73. Malus autem homo stulte nimis sibi persuadet non esse providentiam. In perditione fructuum aquarum copiam ex pluviis grandinibusque cadentem culpat negatque providentiam mundi dispensatricem, eo quod ipse fructuum diminutionem passus fuerit: quoniam damnum sibi illatum novit et cor eius vulneratum est: quae vero facinora ab ipso (corde vel homine) patrata fuerint, non videt, ut prius se ipsum damnet iniqua operantem. Discat tamen per ea, quae ipse a providentia passus est, dolere ex corde super iis, quos ipse iniuste iniuria affecit. Verum enim vero iniquum istum oportet reputare; quoniam suis factis paria non vult pati a providentia et tamen quas ipse non est passus iniurias, inique aliis infert.

§. 74. Maior autem eius impietas ea est, P. A.
quod his non obstantibus, scimus illum procurare alio- 35
rum miseriam, quam pro nihilo ducendam ultro fatetur. Idque pro honore sibi ducit nihil recto iudicio agens, sed tantum cupidini obsequens effrenique animi motui ac iumentorum instar quae obvia quaeque depascuntur: nec enim altius attollit cogitationes suas, ut providentiam per indagationem inspiciat: sed quae sunt super terram solum et omnino intuetur.

§. 75. Quum navem per mare currentem ad portum appulisse quis viderit, is nauclerum laudat; quoniam nullatenus nescius est a sapiente navarcho eam gubernatam fuisse; ita ut navarchi solius perfectionem miretur, non operis. Etenim quod est inanimatum, non recipit gloriam de factis rebus, sed qui per ingenium industrium prae se tulerit artem, meretur laudem navi debitam, eo quod utili artificio moderatus clavum fuerit ad procedendum. Si ergo qui classem cernit, statim agnoscit esse aliquem navarchum principalem nec ignorat esse et ministros eius, cur quaeso providentiam ante omnes mundi partes non fateatur, si cuncta elementa ab ipsa gubernantur?

§. 76. Si quidem nihil quod sit providentia sapientius possum proferre, a qua cuncta corpora efformata necessariam distributionem suscepere eiusque potestati subiecta ab ea semper reguntur. Si quis vero nolit (obsequi), providentia suos fines non transgreditur. Insuper exempla naturae primo intuitu providentiam esse demonstrant; etenim rerum species et formae satis sunt, ut notum faciant artificem, etsi voce destituta corpora ordinata silere videantur; quando quidem amant formata ab aliquo proprium auctorem confiteri. P. A.

§. 77. At est homo solus inter homines; qui 36
fateri nolit, dari universorum providentiam effectricem, ex illa audacior evadens quae ipsi inest libertas arbi-

trio praedita; hinc enim ex sana mente in delirium venit, miratus improvidentiam potius quam providentiam. Quoniam reiicit ille frenum suis dentibus a providentia impositum, non sustinens accipere ab ea sanam sapientiae vitam, sed omnia per eam (vel in se ipso) facta ad genethliaca commenta, fatum fortunamque reducit; totamque ipsam mundi naturam ab stellis dispensari dictitat.

§. 78. Enim vero hoc nec clarum nec luminosum mihi videtur argumentum, sed iniuria ingens ab animali homine excogitata et adinventio artificiosa, quae fallaci illudat deceptione; ita ut se ipsum libero arbitrio privare quis velit et adversus obiurgationes iniquitatum ab ipso patratarum praetextum sibi comparare. Lapis utique repertus durus, eam quae in pravitate prae se ferebat voluntatem, haud sui consilii proprii opus dictitans, sed astrorum in caelo circumactorum, quae qualitates motuum necessario in animis singulis perficiant.

§. 79. At qui veritatem amat*), et praesentis quaestionis solutionem optat certa constantique voluntate, is lucido ac fideli animo cernit evidenter satisfactum fuisse huic interrogationi. Nam si alio atque alio modo consilia transmutentur, oberrant a rectitudine. Verum illud ante omnia quaerere oportet, an errans delinquat ille, qui libertatem hominis abscidens, omnia ascribit genethlialogiae? Id modo multiplici P. A.
interrogatione indagabimus. An scilicet rectores civi- 37
tatum oporteat sententia mortis animadvertere in malos; quippe qui non libero arbitrio mala fecerint, sed stellis mutatis in mala ruentes, vitam propriam ipsi per se recte ducere nequiverint, ex tyrannica astrorum potentia per vim ducti?

*) Vel negativum cum interrogatione: *Aliquis nonne studiosus veritatis etc.* *Auch.*

§. 80. Nam quae illa est iustitia, eos qui inviti peccarunt, poenis tradere; quum ea facinora non voluntarie peregerint, haud habentes ipsi potestatem supra mores proprios? Quae lex potest detinere animum, ne in operibus imitetur pravam electionem voluntatis, si nulla sit in ipso libertas? Quomodo possent obstare fato, a quo vel invitus abducitur? Quicumque libertate donati sunt*), illis quod libuerit lex imperet; habent enim mores eorum voluntatem libere agentem, a nemine impediti. At cui animus omnino destitutus sit libertate, huic licebit dicere iudici etsi iusto: Dissolve, libera me a vinculo natalitiorum et postea da mihi legem, quae tibi placet: quando vero non mandetur a me executioni, inducito super me vexationes tormentorum, varia vincula; et morte ipsa deperdito, nisi faciam iudicis mei placitum.

§. 81. Sin autem obstant natalitia sidera voluntati uniuscuiusque, quis reprehendat hominem a caelestibus astris in malum per vim tractum? Non sane deus ipse, si legem ferat; potest enim subditus iste dicere deo quoque: Solve animum meum a natalitiis et habebis legis observatorem. Quis parricida P. A.
ac matricida iure subiiciatur sententiae iudicii, qui ab 38
astris coactus tractus fuerit ad internecionem parentum? Aut quis talem mulierem adulteram accusare velit, per vim sane astrorum impulsam ad iniquas coitiones? Quam plurima alia in terra a quibusdam indigne facta qui viderit, quomodo is poterit inculpare**) eos, qui brutorum more a natalitiis necessarie abducuntur? Eos enim excusant natalitia astrorum universis hominibus inevitabilia.

---

*) Aut: cuicumque inest (vel praeest) libertatis lex. *Auch.* **) Si verbum Armenium accipiatur, ut passivum, erit vertendum: *inculpari is poterit, qui* etc. In sequentibus puto Graece scriptum fuisse: ἀκαταγνώστους ποιεῖν. *Auch.*

§. 82. Quod si a natalitiis omnia disponuntur, cessabunt tacebuntque lex, ius *), iustitia, iudicum sententiae; haud enim libera est voluntas hominum ad agendum, quod est sibi propositum. Itaque sublato libero arbitrio ac natalitiis cuncta operantibus deinceps nec gloria debetur virtuti neque malitiae vituperatio; non generositas nec integritas animi aliquid esse dicetur, quum animus omnia agat invitus. Deinde aut inanes videbuntur carceres iudicum; aut dicendum erit, quod tribunalia iniusta sunt. Cur enim, quaeso, sententia mortis dicatur in eum, qui non ex se delinquit? Et quomodo non perperam mali vinculis ac carceribus coerceantur, quum a fato, pessimo principe, subiecti fuerint vinculis necessitatis?

§. 83. Quod si malefactorum malitiam destruere iudices per timorem possunt, non ergo natalitia singulis imperant. Nam scelesti veriti tormenta, modestam ac pacatam eligunt sibi vitam, trepidantes ex metu P. A.
mortis aut in deserta loca demigrantes oberrant, si 39
quidem malum facere iuxta impetum motus proprii adhuc volunt: atque utut est, vexationem tormentorum timentes, mala abhorrent. Datur enim in eis liberum arbitrium eo declinandi, quo unusquisque velit. Quoniam libertatis natura ad omnia, quae sibi placent agenda, expedita est.

§. 84. Nonne etiam Iudaei legem circumcisionis libero arbitrio elegerunt, quam nusquam dimisere, sed potius per successionem posteris suis praebuere: ita ut nec natalitia neque constellationes potuerint eam tollere? Lex enim mentis imperat eis, non genethlialogia. Eodem modo cessant ab operibus die septima, quam Sabbatum ipsi appellant. Nec non ab illis car-

*) Armenia voce *dignitas* significatur estque idem quod ἀξίωμα, quod varias habet significationes: hic vero est aut *auctoritas* aut *enunciatio iuridica*. *Auch.*

nibus, quas lex non permisit, abstinent. Nequit autem dici, quod unum atque idem omnibus contigerit natalitium, quo adigantur per vim id servare quod Moysi deus in mandatis dedit. Si ergo diversis temporibus, horis ac diebus Iudaei prae se ferunt ex utero natalitium et nihilo minus una est illis ratio vitae atque ordo legisque disciplina, quomodo universos homines dicamus genethlialogiae esse subiectos?

§. 85. Quum Scytharum gentes praeter mores Iudaeorum propria sibi lege disciplinaque utantur turpemque commixtionem cum matre adoptaverint; idque filiis suis ac posteris Scythae tradiderint, ita ut processu temporis consuetudo illa vim legis obtinuerit; ubi est iam circulus zodiaci, ubi astrorum cursus? Quum enim non simile omnium sit natalitium, unam tamen vitae rationem omnes sibi adscivere.

§. 86. Quae autem genethlialogia dedit Ae- P. A. gyptiis huiusmodi disciplinam, ut sordidis cultibus 40 sese dedicarent? Aegyptusne sola habet tales stellas, ut apud solos Aegyptios sit talis consuetudo? Quod si variis diebus horisque contigit horum omnium nativitas, quare non etiam variis moribus utantur? quorum enim dies atque hora diversae sunt, sint vita quoque atque opera (diversa) itidem necesse est. Sicut etiam qui uno eodemque tempore nati sunt, aequam sortiri debebant sapientiam.

§. 87. Si civitas universa debellata fuit ac capta, praelio superveniente, debeone dicere nativitatem quoque eandem esse civium cunctorum? Si pestis grassata est nec iam unum aut plures tantum occidit; cur innumeram multitudinem eodem contigit tempore corrumpi? Ubi est natalitiorum nomen immutabile? Et quis invenire potest certum tempus generationis hominum, quum incertum sit tempus seminati seminis? Nequit enim dici stabilitum aliquod esse tem-

pus, unde dignoscatur generatio puerorum; utpote ii, qui astrologi nuncupantur, inde horam desumpsisse comperiantur. Sed qui ob hoc constituti sunt astrologi, argumentum sustinere aggrediuntur: volunt enim promittere invenire se posse ex secundo natali primam seminis seminationem. Attamen fieri non potest, ut per manifestam nativitatem inveniatur incerta altera: quis enim potest ingerere se rei invisibili; praesertim quum nequeat inveniri ubinam uniuscuiusque stellam exsistere accidat, semine seminato? Si quidem dixerunt qui satis periti istarum rerum erant, velocissimam esse ac nimis festinantem natalium circulationem: ita ut fugiat eruditissimos quoque certus cursus.

§. 88. Ne ergo cuiusque liberum arbitrium P. 4 sub servitutem natalium cadat, animadvertendum est, oportere virtuosis verbis quemque excitari: id exercitationis optimum genus censendo, ut unus quisque per laborem animi accipiat inventionem quaesiti; stellarum autem motum nemo dominari in homines putet. Quem ergo circulum zodiaci vocant, illum ab ipsa providentia conditum superius diximus. Quod si astris terrificat (homines) providentia, id agunt astra propter quod facta sunt; quae vero aguntur, ab alio accipiunt ut sint caussa generationis. Et providentia universalis est omnium caussa, generatio vero ab ipsa accipit essentiam atque exsistentiam. Quae vero initium accepere generationis, cognoscunt creatorem. Quod si animalia terrestria, aquatilia et in aëre volantia cunctaque entia initium generationis acceperunt ut essent exstarentque, omnino necesse est et totum mundum generatum (sive creatum) fateri; quum partes eius ac minimae quoque particulae caussam habeant generationis suae. Nam ut diximus, cuius pars originem habet generationis, totum quoque habet originem generationis; et cuius pars corruptioni obnoxia

est, omnino necesse est totum etiam subiacere corruptioni.

§. 89. Quando quidem vero humana natura a providentia declinans, ut desolata ac destructa, improbam sibi vitam ascivit, ita ut ab universali humanae animae origine abstulerit providentiam, aequissima erit totalis dissolutio elementorum aliquando futura. Haec est enim providentiae summa vindicta in creaturas rebelles, condignum iustumque iudicem impiis praeponi; ut nempe ab iis ea auferat, in quae veluti in quoddam perfectae felicitatis convivium ferebantur. Fugiant igitur elementa, abscedant, quae P. A. 42 providentiae minas iustas nequierunt ferre; quaeque instrumenta erant varietatis mundi pulcherrimi, dissolutionem corruptionis sortiantur: quoniam dignitas morum ab hominibus evanuit inconstantiaque praevaluit in perturbatis animi praecordiis, malitia praeoccupante eiusdem mansionem.

§. 90. Quae quum ita sint, ut dictum est, quo iure mundus ulteriorem durationem habere voluerit, quum providentia longanimitatem suam iam per multa tempora demonstraverit? Invitus licet, deinceps terrore afficietur et trepidabit elementorum nobilitas, providentiae ira conspecta: et praepositi mundo custodes *), illum derelinquent prehensum a condigno iudicio. Non est iam in eo venusta species elementorum: ablatum decus est: tristi deformitate universa affecta sunt: materia formam exuere properat: una cum eo periit civis mundi homo, a malitia sane superatus, virtutem negligens, providentiam nesciens; quia honesta ac sana consilia ab ipso abierunt; quippe qui providentiam noscere nolens non viderit eius-

*) Angeli videlicet, quos Platonicorum daemoniorum loco asserit Philo huic ministerio addictos; satis enim peritus erat doctrinae sacrarum literarum. *Auch.*

dem effectum pulcherrimum, neque intellexerit sapientissimae providentiae opera perfecta.

§. 91. Unde vir probus*) (detur), o sapiens, quando non datur virtus? Et iusti quis sit factor, quum iustitia tollitur? Et si providentia sapiens nulla est, quis operum actor sapientum? Quando quidem neque perinde convenit dicere esse aliquid vile aut malum, si caussa nulla exstet, cuius viribus P. peragantur effectus. Quoniam vero nec sine providentia aliquid provisum sapienter esse potest nec iustum sine iustitia neque sapiens sine sapientia, quomodo erit malus homo sine malitia?

§. 92. Quae quum ita sint, non est malitia a providentia; pulcra enim optimaque est providentia: et bonus a providentia bonum habet; quoniam malitia opponitur virtuti et malitiae expultrix est virtus, ex libero arbitrio sumere potens destructionem.

---

*) Ad verbum: *virtuosus*. *Auch.*

PHILONIS IUDAEI DE PROVIDENTIA (AD ALEXANDRUM) P. A. 44

SERMO SECUNDUS.

(Philo.)

§. 1. Diluculum adhuc est altum, ita ut amici solos amicos ac consanguineos cognoscant, quos sibi obvios adesse cernunt. Ego tamen nunc video oculis apertis ipsos amicitiae radios quasi emicantes. Etenim alios vix cernere potens, Alexandrum meum ex longinquo certe discerno; qui venit ad nos fortassis, ut audiat, quae de providentia dicenda supersunt. Quid enim aliud oportet cogitare, quum speciem ipse prae se ferat tamquam id iam praemonentem, ad quod festinat? Itaque quod qui sibi invicem occurrunt facere solent, nempe ut sese excipiant amice, id mihi quoque agendum est. (Itaque) Alexander mi, ave magnopere! Sed utquid tantum desiderium iucundum attulisti? P. A. 45

Alexander.

§. 2. Feriunt me, o Philo, de his rebus sollicitudines non paucae, quae me somnum capere haud sinunt. Si quidem non multum abest quin dicam, totam me noctem vigilem transegisse, quae a nobis am-

bobus dicta sunt*), ruminantem. Nam et continenter ea mihi videbantur insonare auribus meis et ab aliis etiam cogitationibus distrahebar, quarum noscendarum desiderio vehementer incendebar sive proficuae mihi futurae sint sive indignae quibus pascar. De quibus curiose interrogans singillatim, paratum me praestabo ad auditum scrutationemque veritatis. Quando quidem in iis etiam quae heri confessi sumus, immanendum est, ut in concessis a nobis. Ne tamen imperfecta relinquatur quaestio, iamiam unde decet incipere, exordium ducam.

(Idem) ALEXANDER.

§. 3. Providentiamne**) esse dicis in tanta rerum perturbatione et confusione? quid enim eorum, quae secundum humanam sunt vitam, legitime ordinatum est? imo quid non est inordinatis actis refertum ac corruptione? Tune solus nescius es, quod malis et sceleratis copiose bona omnia affluunt, divitiae, optima fama, honores, multiplex principatus; item valetudo prospera, sensus perfecti, pulcritudo, robur, fruitio voluptatum semper parata, ob copiam opum pacatamque corporis constitutionem? Qui vero consilii sapientiae et omnis virtutis studiosi atque amantes sunt, universi fere pauperes sunt, egentes, inglorii, humiles***), alimento carentes, infirmi toto corpore, sensibus hebetes: pedibus, manibus ceterisque partibus commodis, languentes, morbosi, lividi, intestinis tumentibus, hydropici, prae esurie oculis deiecti, vultu aspero tristique. His vero positis nonne

*) Anteriorem namque sermonem a Philone in sua praesentia sermocinatum supponit Alexander. *Auch.* **) Cf. Fragment. vol. VI. p. 186. ed nostrae. ***) Hucusque repetiit Eusebius verba Philonis ipsa, sed quae sunt tum a Philone adiecta, decurtavit. Ex Auch. annot.

summae dementiae est dicere providentiam dari? Ete-
nim si legis lator aliquis aggrediatur legem scribere,
qua malis atque ignavis honores tribuantur et probis
supplicia, quid illum putas ab iis, qui audiant, pas-
surum? Mihi lapidandus videbitur, atque poena acer-
ba mulctandus, qui praesumpserit iustum bonumque
repertum in natura rerum proscribere; sicut falsarius
nummorum. Adde nonne velut quaedam civitas to-
tus mundus scatet huiusmodi iniuriis? Quum ii, qui
in omnes invehuntur (vel in omnibus rei sunt) *),
tam verbo, quam consilio et factis, praemia magna P. A.
adipiscantur; qui vero illis subsunt **), opprobrium 47
et improperia (?) pudore plena ac damna perpetuo pa-
tiantur.

§. 4. Iniquum esse dixerim, putare deum praesidem aut auctorem esse huiuscemodi certaminis, in quo victores privantur corona et victi coronantur celebranturque. Victores enim illi sunt, qui virtutis certamen feliciter exercuerunt, propter veritatem in iudicio damnati, moenia vitiorum malorumque viriliter diruentes; victi vero, quos aut indignatio in furorem egit aut tristitia subegit aut cupiditas remotorum decepit aut lasciviae libido perturbavit. Et quid his damnosum vel illis utile accedit? imo quid non istis utile et illis damnosum, ut dixi?

§. 5. Nonne Polycrates tyrannus super omnes maiores ac minores ferarum more furens nihilque remittens ex operibus insipientiae, non solum ex numero eorum, qui dicebant deos providere hominibus, verum etiam ex ipsorum deorum ministris non parvos, imo plures mactavit: atque vel ipsos pueros ab utero modo egressos ***), velut bestias pro ludibrio

*) Vox Armenia ambigua: *victores* aut *victi* etc. ita ut etiam vertere liceat: *iniuriosi* sive *debitores* vel melius *rei sunt*. *Auch*. **) Vel: *persolvunt*. Auch. ***) Vel: *in utero adhuc degentes*. Auch.

habuit: et nihilo minus non tantum a dicentibus deos curam gerere hominum, sed etiam a diis ipsis donatus est opibus, gloria, honore, corporis valetudine et integritate appetitus ciborum, idemque voluptatibus plurimis usus est?

§. 6. Dionysius autem senior postquam amicorum propinquorumque plures occidit multosque in lapicidinis misera deperditione corrupit, unde etiam situs latomia dictus, adhaec ducenta super mille ex delubris talenta sacrilege eripuit atque multa derisionis verba adversus templa dixit, nempe divinitatem praevalentem potentemque nihilo indigere et aureis vestibus meliores ad indumentum purpureas esse, sicut inter multiplices coronas magis gratae (frondeae) ut divinae habentur; ideoque ab imaginibus simulacrisque pium opus esse demere aurum, velut aggravatis pondere — is tamen athleta facinorum assecutus est, quae maxima habentur ex bonis humanis: ut principatum, amplas divitias, vigorem animi corporisque, liberorum multitudinem, adolescentiam florescentem, senectutem fortunatam atque placidam optabilemque vitae finem. Duas enim ditiones valde porrectas optimasque, ex continente Italiam, ex insulis Siciliam obtinuit; atque maxime clarus atque insignis inter eos, qui eius aetate principes erant, factus; nec non omnes in fortitudine ob opum copiam superans, omnem suam voluntatem exercuit, corporis etiam libidini indulgens. Rediit etiam securus ex longis peregrinationibus; et juventute ita felici ac vitae securitate usus est, ut duas mulieres sibi duxerit, unam Syracusiam, alteram Locrensem. Ex Syracusia procreavit Hyparinum, Nauseon, Aretem, (Virtutem,) et Sophrosynam (Sobrietatem,) ex Locrensi vero Hermocritum, Dionysium, turpiter contaminans virtutum (δικαιοσυνῶν) P. 1 nomina, quibus ipse contraria operabatur. Ad haec autem nec vidit mortem prolis vel in ipsa fortunata

sorte provectae senectutis, immo filios filiorum adultos aetate videre potuit. Praetereo alia quaeque commemorare, quae Syracusiorum cantorum vires superarunt tabulasque (pictorum). Ita sane iucundo hilarique animo multis annis in laetitia peractis, corpore animoque felix ad sua redux fuit sine fastidio, optima senectute fruens ac conviviis pro tempore.

§. 7. Attamen filius eius, fortasse quis dixerit, non modo excidit a principatu, sed etiam tota Sicilia expulsus, Corinthum fugit, nullum prae se ferens vestigium dignitatis aut felicitatis prioris, nullum opulentiae prioris insignisque claritatis: ita ut deinde ne fame periret, mercede conductus Corinthiorum iuventutem litteras doceret et cantum cantatrices vel invitus satis facturus dirae egestati: porro quis in caussa eius rei fuit? nam deum dicere nefas. Nec enim homo moderatus, iis omissis qui iniuriam faciunt, in proximos eorum odio fertur; ita ut omissis poenis in obnoxios, in innocentem cumulet vindictam. Quis umquam magistrorum graviter ferens tarditatem discipulorum, eorum cognatos pro ipsis castigandos accipiat? Nemo umquam. Si medicus urere vel secare pro patre vel matre aegrotantibus filium sanum aggrederetur, nonne aut furere aut exitiale quid moliri evidenter censeretur? Quantum ergo absurdius erit, id quod neque de hominibus dici potest, id de diis credere? Mihi certe nullatenus hoc sapienter actum creditur, sed potius qui iniuriam fecit, hunc poenas P. A.
luere iudicii fas est lege prorsus sapientissime. 50

§. 8. Nobis quidem plurima obstacula pedibus obiecta impedimento sunt in itinere, imbecillitas, dubia, defectus temporis; item societas, consanguinitas, preces, deceptiones, dona, spes utilitatis ceteraque his similia: deus tamen immunis est ab his omnibus. Itaque si, ut Aeschylus dicit,

Iovem ex sceleratorum genere eximit et ab iniustis lex.

oporteret contrarium esse illum ex iniustis*); non ita tamen res se habet. Si quidem Socrates, qui mirabilis fuit sapientia et in hodiernum usque diem orbem terrarum ad celebrandum perpetuo memorabile nomen suum laude gloriae impellit, insidiis ab obsceno pravoque homine deperditus est, qui neminem ex civitate nec minorem nec maiorem interfecerat, quo peccasse crederetur, nec ullam occasionem malignis ad accusandum se praebuerat.

§. 9. Etenim invisa esse solet communis curae attentio, dum in theoriis exercitiisque naturae se occupat et eos qui proficere cupiunt a pueritia coercet: quibus et monitoris et patris adhibet aequitatem, docens copiose sine invidia; et nihil, quod ad disciplinam pertinet, occultans; quem ad modum nunc Sophistarum invidia ac livore tumens gens agit: si quidem P. A.
(Socrates) universos hortabatur non solum disciplinae 51
leges ediscere, verum etiam laudabili exsecutione studere politiae verbi vitaeque.

§. 10. Zeno autem Eleates, quia tyrannum quendam invadens ut illum occideret, dum hoc amore populi perficere tentabat, manu aberraverat, suppliciis tentatus, ut nominaret ac revelaret complices, ultro accepit tormenta gravissima amator civitatis, ut calamitates saevissimas impediret imminentes ab ignaro nimirum tyranno, qui vindictam intentatae sibi mortis exigebat. Quum igitur viribus destitutus esset, maluit linguam manducare propriam, ne forte invitus rem panderet complicesque suppliciis subiiceret atque ita decisam ante tyrannum abiecit (linguam). Sic ergo impediens omnia viriliter constansque repertus in consilio, magnam virtutis laudem adeptus est.

---

*) Sive *in numero iniustiorum.* Auch.

§. 11. Quid autem Anaxarchus? Quem Nicocreon Cypriorum tyrannus velut granum frumenti aut hordei excorticandum tundi iussit (in pila). Quoniam is quoque in optima sententia persistens contempsit corporis dolorem; ita ut dixerit, Anaxarchi follem tundi, non quasi hominis partem unitam, sed tamquam exanime atque insensibile vas alicuius alterius. Non enim potuit affligi is, qui divinae partis dignus est factus excellitque omne humanum machinamentum. Habeo alios quoque complures recensere homines in sapientia perfectos, quorum vita per miseriam acta fuit; verum satis ad rei confirmationem hactenus dicta sufficiunt. P. A.

52

PHILO.

§. 12. Tu, o Alexander, eorum qui nolentes miseri facti sunt, aerumnas mihi retulisti; at ego tibi alios etiam dicam, qui volentes in paupertate, dedecore ultimisque discriminibus fuerunt. Anaxagoras quippe copiosae, ut dicitur, possessionis heres effectus, totam contempsit, unicae pulcherrimae possessionis amore, virtutis scilicet, dimittens multa animo carentia: et boum quidem armenta dimisit, ut suopte ingenio per spatia locorum pascerentur pro lubito; ideoque licet pastoralis officii ignarus heroice nutrivit.

§. 13. Democritus autem, alter opulentus et possessor multorum, eo quod ortus esset ex illustri familia, desiderio sapientiae familiarissimae deditus, caecam invisamque opulentiam, quae pravis et vilibus tribui consuevit, inhibuit; eam vero, quae haud caeca est ac constans, eo quod cum bonis solis assuescat, acquisivit. Propterea universas patriae leges dimovere visus est, et quasi malus genius reputatus; ita ut periclitatus fuerit, ne sepulcro ipso privaretur, ob legem apud Abderitas vigentem, quae insepultum proiiciendum statuebat, qui patrias leges non observasset. Id

sane subeundum erat Democrito, nisi misericordiam sortitus esset benignitate, quam erga eum habuit Hippocrates Cous; aemulatores enim sapientiae inter se erant. Porro ex suis operibus celebratis, quod appellatur magnus diacosmus (sc. ornatus, ordo: ubi Arm. interp. legit *Diocosmus*. h. e. *magnus Iovis mundus*) centum, ut nonnulli dicunt, adhuc amplius, Atticis
talentis ccc. aestimatum fuit. P.A.

§. 14. Verum fortasse risu dignus censeor, pro- 53
ferens quae mihi contraria sunt, et quae melius est tacere; aut si alius dixisset, obvelare. Condigne tamen memoravi haec, ut argumento sint rerum urgentium, quod mox significabo; ea praemittendo, quibus uti solent veritatis impugnatores.

§. 15. Dicunt enim*): Non est deus sicut tyrannus, qui crudelitatem violentiamque, et quotquot dominus aliquis agrestis ac duri principatus opera exerceat: sed rex humanus et legitimus prae se ferens principatum cum iustitia; quippe qui communiter totum caelum (cod. Arm. *terram*,) et mundum in finem felicem dirigat. Et regi nullum nomen est magis familiare quam patris: quam enim relationem per consanguinitatem ad filios ferunt patres, eam rex ad civitatem, et ad mundum deus. Quam ob rem**) apud probatissimum laudatissimumque poetarum Homerum, *pater virorum et deorum* vocatus fuit Iuppiter; duas res omnino pulcherrimas naturae illi immobili quasi lege, atque indissolubili unione coaptans, principatum
simul et providentiam. Nam sicut desperatos filios P.A.
non deserunt parentes, sed miseria ipsa miserationem 54
provocante curam adhibent et alunt, arbitrantes infensorum atque implacabilium inimicorum proprium esse,

---

*) Cf. Fragmenta Tom. VI. collecta. p. 186. ed. nostrae.
**) Haec Homerici loci mentio omissa est ab Eusebio l. c. *Auch.*

miseriam quasi pedibus conculcare; amicorum vero et affinium, allevare lapsum: quo fit, ut istis saepe*), magis, quam modestis sobriis largiores fiant ac multa concedant, satis conscii, quod illis validum ac magnum subsidium vitae est temperantia; istis vero spes una parentes sunt: qua si priventur, haesitant de necessariis. Sic deus quoque, quia rationalis naturae pater est, cunctorum illorum qui rationem sortiti sunt, curam habet; et fovet illos quoque, qui reorum instar vivunt, simul etiam tempus ad correctionem eis concedit, nec a propitia sua natura recedit, quam sequuntur virtus et in homines benignitas: isque optimus illi ordo est perlustrare divinam domum (suam.)

§. 16. Unum igitur verbum hoc, in animum**) P. A.
accipe, ac corde tuo reconde: tum alterum quoque ipsi 55
consonum atque conveniens. Ne adeo umquam mendaciter proferas de veritate, Alexander, ut felicem quemquam malignorum esse putes; etsi opulentior sit Croeso et Lynceo acutior visu ac longaevior Amentilone***), pulcriorque Ganymede,

Quem et assumentes rapuere dei,
ut Iovi vinum administraret,
propter suam pulcritudinem. †)

Verum enim vero si quis suum daemonem, videlicet mentem suam, plurimis, non paucis, dominis in servitutem dederit, amori, cupiditati, voluptati, timori, maerori, liberae libidini, formidini, iniustitiae, numquam poterit felix esse: etsi multi aberrantes a veritate ita credant, quasi dono corrupti a geminis malis illis, fastu et inani aestimatione (sive vana gloria), saevis istis vitiis irritantibus seducentibusque inconstantes

---

*) Aut: *allevare lapsum saepe convenit. Auch.* **) Gr. *o anima! Auch.* ***) In Gr. habetur: *virilior Crotoniate Milone. Auch.* †) Homer Iliad. xx. v. 234. sq.

[illegible] in quibus nobis solicita est ut plurimum [illegible].

§. 17. Quasi si oculos animi quasi aperiens*), p. A. [illegible] (seu providentiam) dei, quatenus 56 [illegible], solidiorem ac veram, [illegible] recipiens notionem, [illegible] eo modo quo antea [illegible] optimorum ho[illegible] aliarum tenent locum: appa[illegible] depressa secundariis [illegible].

[illegible] igitur obstupescens illud di[illegible], omnino intelligas, [illegible] illis [illegible] per se pro[illegible]. Quapropter metal[illegible] sunt partes deteriores, [illegible]. Non est [illegible], opum posses[illegible] divisiva, evidens et [illegible] utile pro re[illegible] universos com[illegible]. [illegible] vero abun[illegible] proventu [illegible]. tum nos P. A. [illegible] aequum duci- 57 [illegible] et edacitatem, [illegible] incientes argenti [illegible]. Quorum [illegible] etiam cae[illegible] videntes ob pe[illegible] (vel terrae [illegible].

[illegible] Arm. legebat [illegible] habet melius, cal[illegible] [illegible] ubi Gr. [illegible]

sunt tumores,) quorum caussa vel in ipsa pace frequens et continuum bellum.

§. 19. Vestes vero ex ovibus sunt, ut poëtae jam dixerunt, flores: secundum autem operativam artem, textorum laus.

Quod si per gloriam quis magna de se cogitabit, quippe qui ab improbis acceptationem laetam consecutus fuerit, sciat quod etiam ipse improbus est: simile enim simili gaudet. Verum oret ut munditiam attingat, sanando aures, per quas animis graves morbi contingunt.

§. 20. Discant etiam quicumque viribus validis P. A.
superbiunt, ne cervices extollant, intuentes cicurum et 58
agrestium atque indomitorum animalium catervas infinitas, quibus vis et robur congenitum est. Etenim ex absurdissimorum serie est, de illis quae in belluis insunt vires, eaeque magis expeditae in vita, hominem gloriari.

§. 21. Et quare, qui optime sentit, de corporis pulcritudine exsultabit; quam breve tempus exstinguit, antequam diutius floruerit, fallacem communiter (vel fallentem oculos vulgi) deficere ac marcescere faciens? Et hoc praecipue, postquam id vidit etiam in rebus inanimatis et pratis, in pulcris operibus pictorum fictorumque, atque in ceterorum artificum vivis picturis et imaginibus (sive statuis) atque in tincturae texturaeque varietatibus apud Graecos et Barbaros secundum varias civitates vigentibus celebratisque.

§. 22. Porro istorum, quae dixi, nullum apud deum boni alicuius loco haberi dignum fuit. Et quid miramur, si non apud deum? Si quidem neque apud amatores dei inter homines; apud quos, quae ad veritatem spectant, ea ut bona honestaque in pretio sunt.
Nam eam ex natura fortunae partem nacti sunt et P. A.
per exercitium naturam exornarunt; quorum genuina 59
ac propria philosophia opifex est. Qui vero adulteri-

animos; de quibus rebus solicita est ut plurimum gens hominum.

§. 17. Quod si oculos animi quasi aperiens*), P. A. velis videre mentem (seu providentiam) dei, quatenus 56 fieri potest humana cogitatione, solidiorem ac veram, quae ad veritatem est, boni recipiens notionem, ridebis ea, quae apud nos sunt, eo modo quo antea miratus es. Semper enim ob absentiam optimorum honorantur deteriora, quae illorum tenent locum: apparentibus autem illis prostrata ac depressa secundariis praemiis contenta sunt.

§. 18. Admiratione igitur obstupescens illud divinae speciei bonum honestumque, omnino intelligas, quod apud deum nihil ex illis antea dictis per se proprii boni loco dignum habitum sit. Quapropter metalla illa argenti aurique terrae sunt partes deteriores, producendis herbis servata tota parte residua. Non est enim similis cibo, sine quo non vivitur, opum possessio. Una est istorum probatio decisiva, evidens et constans, fames; quo necessarium atque utile pro veritate exploratur: facile enim thesauros universos commutabit homo pro exiguo cibo: quando vero abundantia copiosa rerum necessariarum multiplici proventu omnino redundans per civitates fluxerit, tum nos P. A. naturae bonis gestientes, non in iis solis aequum duci- 57 mus persistere, verum etiam crapulam et edacitatem, quamquam pessimam, nobis ducem facientes argenti aurique possessionibus immergimur omnino. Quorum vice**) lucrari aliquid sperantes altercamur etiam caecorum instar; nec iam amplius mente videntes ob pecuniarum amorem, quod in terra sunt fastus (vel terrae

*) Lectio confusa erat, quoniam Interp. Arm. legebat in Gr. τινάς, *quosdam*, ubi Gr. communis habet melius, τείνας, *tendens*. *Auch.* **) Legit igitur Arm. ἀντί, *pro*, ubi Gr. fert ἄν τι, *si aliquid*. *Auch.*

sunt tumores,) quorum caussa vel in ipsa pace frequens et continuum bellum.

§. 19. Vestes vero ex ovibus sunt, ut poëtae iam dixerunt, flores: secundum autem operativam artem, textorum laus.

Quod si per gloriam quis magna de se cogitabit, quippe qui ab improbis acceptationem laetam consecutus fuerit, sciat quod etiam ipse improbus est: simile enim simili gaudet. Verum oret ut munditiam attingat, sanando aures, per quas animis graves morbi contingunt.

§. 20. Discant etiam quicumque viribus validis P. A.
superbiunt, ne cervices extollant, intuentes cicurum et 58
agrestium atque indomitorum animalium catervas infinitas, quibus vis et robur congenitum est. Etenim ex absurdissimorum serie est, de illis quae in belluis insunt vires, eaeque magis expeditae in vita, hominem gloriari.

§. 21. Et quare, qui optime sentit, de corporis pulcritudine exsultabit; quam breve tempus exstinguit, antequam diutius floruerit, fallacem communiter (vel fallentem oculos vulgi) deficere ac marcescere faciens? Et hoc praecipue, postquam id vidit etiam in rebus inanimatis et pratis, in pulcris operibus pictorum fictorumque, atque in ceterorum artificum vivis picturis et imaginibus (sive statuis) atque in tincturae texturaeque varietatibus apud Graecos et Barbaros secundum varias civitates vigentibus celebratisque.

§. 22. Porro istorum, quae dixi, nullum apud deum boni alicuius loco haberi dignum fuit. Et quid miramur, si non apud deum? Si quidem neque apud amatores dei inter homines; apud quos, quae ad veritatem spectant, ea ut bona honestaque in pretio sunt.
Nam eam ex natura fortunae partem nacti sunt et P. A.
per exercitium naturam exornarunt; quorum genuina 59
ac propria philosophia opifex est. Qui vero adulteri-

animos; de quibus rebus solicita est ut plurimum gens hominum.

§. 17. Quod si oculos animi quasi aperiens*), P. A.
velis videre mentem (seu providentiam) dei, quatenus 56
fieri potest humana cogitatione, solidiorem ac veram, quae ad veritatem est, boni recipiens notionem, ridebis ea, quae apud nos sunt, eo modo quo antea miratus es. Semper enim ob absentiam optimorum honorantur deteriora, quae illorum tenent locum: apparentibus autem illis prostrata ac depressa secundariis praemiis contenta sunt.

§. 18. Admiratione igitur obstupescens illud divinae speciei bonum honestumque, omnino intelligas, quod apud deum nihil ex illis antea dictis per se proprii boni loco dignum habitum sit. Quapropter metalla illa argenti aurique terrae sunt partes deteriores, producendis herbis servata tota parte residua. Non est enim similis cibo, sine quo non vivitur, opum possessio. Una est istorum probatio decisiva, evidens et constans, fames; quo necessarium atque utile pro veritate exploratur: facile enim thesauros universos commutabit homo pro exiguo cibo: quando vero abundantia copiosa rerum necessariarum multiplici proventu omnino redundans per civitates fluxerit, tum nos P. A.
naturae bonis gestientes, non in iis solis aequum duci- 57
mus persistere, verum etiam crapulam et edacitatem, quamquam pessimam, nobis ducem facientes argenti aurique possessionibus immergimur omnino. Quorum vice**) lucrari aliquid sperantes altercamur etiam caecorum instar; nec iam amplius mente videntes ob pecuniarum amorem, quod in terra sunt fastus (vel terrae

---

*) Lectio confusa erat, quoniam Interp. Arm. legebat in Gr. *τινὰς*, *quosdam*, ubi Gr. communis habet melius, *τείνας*, *tendens*. *Auch.* **) Legit igitur Arm. *ἀντί*, *pro*, ubi Gr. fert *ἄν τι*, *si aliquid*. *Auch.*

sunt tumores,) quorum caussa vel in ipsa pace frequens et continuum bellum.

§. 19. Vestes vero ex ovibus sunt, ut poëtae iam dixerunt, flores: secundum autem operativam artem, textorum laus.

Quod si per gloriam quis magna de se cogitabit, quippe qui ab improbis acceptationem laetam consecutus fuerit, sciat quod etiam ipse improbus est: simile enim simili gaudet. Verum oret ut munditiam attingat, sanando aures, per quas animis graves morbi contingunt.

§. 20. Discant etiam quicumque viribus validis P. A. superbiunt, ne cervices extollant, intuentes cicurum et 58
agrestium atque indomitorum animalium catervas infinitas, quibus vis et robur congenitum est. Etenim ex absurdissimorum serie est, de illis quae in belluis insunt vires, eaeque magis expeditae in vita, hominem gloriari.

§. 21. Et quare, qui optime sentit, de corporis pulcritudine exsultabit; quam breve tempus exstinguit, antequam diutius floruerit, fallacem communiter (vel fallentem oculos vulgi) deficere ac marcescere faciens? Et hoc praecipue, postquam id vidit etiam in rebus inanimatis et pratis, in pulcris operibus pictorum fictorumque, atque in ceterorum artificum vivis picturis et imaginibus (sive statuis) atque in tincturae texturaeque varietatibus apud Graecos et Barbaros secundum varias civitates vigentibus celebratisque.

§. 22. Porro istorum, quae dixi, nullum apud deum boni alicuius loco haberi dignum fuit. Et quid miramur, si non apud deum? Si quidem neque apud amatores dei inter homines; apud quos, quae ad veritatem spectant, ea ut bona honestaque in pretio sunt. Nam eam ex natura fortunae partem nacti sunt et P. A.
per exercitium naturam exornarunt; quorum genuina 59
ac propria philosophia opifex est. Qui vero adulteri-

nae disciplinae studiosi sunt, haud illi medicos imitantur, famulum animae corpus sanantes, licet ipsi dominam ipsam curare sese iactare soleant. Nam illi (medici), quando quis fortuna dotatus aegrotabit, etiamsi magnus erit rex, omnia praetereuntes, tecta, forum, cellas, picturas, imagines, argentum, aurum, tam ignobilium, quam nobilium poculorum (et vestium) contextorum copiam, cetera quoque regiae mira ornamenta, nec non famulatum numerosum atque dilectorum et affinium subiectorumque satraparum ministeria; haec inquam praetereuntes, per custodes corporis usque ad lectum pervenientes et ea ipsa quae iuxta corpus sunt, contemnentes, non quod cubile gemmis P. A.
distinctum totumque aureum sit, admirantur, nec quod 60
aranearum more subtiliter textum fuerit stragulum lapillis descriptum, neque quod vestes sint diversae speciei, pulcritudine ac multitudine distinctae; adhaec seposito etiam vestimento illi immisso, tangunt manibus et venas premunt, diligenter explorant vibrationes (sive pulsus), salutares ne sint: saepius etiam interiores tunicas relevantes alvusne tumidus sit, explorant; fervidumne pectus, an quietum; corne resiliat; postea autem suam curationem adhibent.

§. 23. Porro oporteret philosophos, qui medicum opus aggredi se dicunt, ut animae, quae regia vere est, opitularentur, despicere omnia, quae inanis gloria caecorum more confingit: et interius subeuntes, mentem ipsam attentare, an ab inaequali ira celeriter ac praepropere ac praeter naturam in ea agitentur vibrationes: attentare et linguam, sitne asperior et maledica an detorta in unam partem ac carens custode: attentare et ventrem, an insatiabili laxitate intumuerit; omnes denique omnino morbos aegritudinesque, P. A.
si mixturam aliquam admisisse videantur (animae), 61
scrutari, ne priventur sanitate ipsis conveniente. Nunc autem exteriorum radiorum illuminati claritate, intel-

ligibile lumen videre non possunt atque ita oberrantes frustra insumunt vitam suam, regium conclave attingere haud valentes; sed usque ad vestibulum portae aegre pervenientes, quae pro virtutis foribus sint opes, gloriam, sanitatem affiniaque istis mirati adorant. Verum tamen sicut maior excessus est dementiae, ad electionem rerum visibilium *), caecos indices adhibere aut surdos pro tonis secundum musicen: sic etiam improbos homines ubi agitur de veritate bonorum; quoniam isti proprie dominatrice in eos mente occaecati sunt, super quam tenebras profundas insipientia offudit.

§. 24. Quid igitur miramur adhuc, si Socra- P. A.
tes et alii huiusmodi iusti homines in paupertate de- 62
cesserunt? Homines, qui nihil umquam utilitatis suae caussa moliti sunt, verum etiam si quid oblatum fuisset ab amicis opulentis plurima possidentibus ipsaque regum dona magna, id quoque respuere aequum duxerunt: quoniam solam virtutis possessionem arbitrati sunt bonum esse et honestum; cui studium laboris impendentes, cuncta bona despiciebant. Et sane quis non contemnit, quod adulterinum est atque alienum; et quod verum est et genuinum, assequi non cupit? Mortale corpus sortiti, pleni sumus humanis aerumnis et in tanta multitudine iniuriarum vivimus, quarum neque numerum comperire facile sit. Quod si contigerit, ut damnum tulerint insidiis obsessi (iusti), num accusare liceat (naturam ipsam): quum nempe oporteret iniuriosos ipsos invasionem facientes vituperare et malam dicere immanitatem istorum? Etenim si in aere fuissent pestilenti, omnino necesse erat, ut morbo laborassent: atqui conditione sane aeris pestifera

*) Armenius ad syllabas, *possessionum*: unde patet eum legisse in codice suo Graeco, *χρημάτων*: sed melius legendum fuit *χρωμάτων*, *colorum*. *Auch.*

adhuc deteriorem corruptionem importat malitia. Quem ad modum quando pluit, necesse est sapientem, si sub dio versabitur, imbui; aut si aer borealis fri- P. A. gidus spiret, frigore tremere, contrahi atque algore 63 rigere; aestate vero superveniente aestuare; secundum enim annuas mutationes corpus simul pati naturaliter consuevit. Eodem modo, qui in huiusmodi locis habitant, ubi caedes aliaeque huiusmodi pravae gentium consuetudines vigent, in se recipere istiusmodi rerum poenas necesse est.

§. 25. Nulla tenus ergo decet eos felices putare, qui paullo ante memorati sunt (tyranni), etsi fortuna iuvare eos videatur. *Polycrates* *), condigne iis quae patraverat inique impieque ut eorum promotor et auctor, sortitus est deterioris vitae infortunium; atque iussu magni regis diu tortus et clavis confixus crudeliter consummatus est. Illa vero (phantasmata sua sive oracula) dimiserunt eum, quae non multis ante horis gloriae speciem ferebant, ante solem ungi et lavari a Iove**). Quae enim per aenigmatica ista symbola manifestationes antea factae fuerant, per opera manifestiorem acceperunt fidem; non sub finem tantum, sed etiam ab initio; quum tamen P. A. ille ignoraret magis, quam corpus, animam sibi esse 64 iam suspensam. Quando quidem semper metuens ac tremens multitudinem invasorum agitabatur, certe conscius; quod nemo erat amicus, qui fideliter bene illi vellet, sed omnes inimici, insidiatores mali in calamitate summae inopiae.

---

*) Linea una vel altera desideratur in Gr. ac vice versa deest in Arm. nomen *Polycrates* explicite: vereor, ne pro ἐπεὶ Πολυκράτει γε, habuerit in autographo suo, ἐπὶ πολὺ κράτει γε, et consequenter reddiderit, *per multum temporis tenet*. Fatendum etiam sequentia in nostra lectione obscuritatem prae se ferre, quae quodam modo ex hodierno Graeco potest declarare sapiens lector. *Auch.* **) Id fortasse in somnis viderat paullo ante Polycrates et fausta sibi ominari arbitratus fuerat. *Auch.*

§. 26. Frequentis vero atque assiduae anxietatis testes sunt, qui Siculas res conscripserunt, dicentes, quod etiam cordi suo gratissimam coniugem suspectam habebat: cuius rei signum erat, quod transitum introitus in cellam, quo eam vellet ad se venire, iussit sterni tabulato, ne ignoraretur, quando (illa) ad se intraret, sed crepitu tabularum sonituque nuper conculcantis prius proderet adventum: ad haec non solum sine vestibus, verum etiam detectis iis partibus, quas non licebat a viris videri, in conspectum suum venire iusserat. Praeterea continuo circum excavatae erant viae pavimenti in rusticae fossae latitudinem profunditatemque concisae, ob metum, ne quis pro insidiis lateret inobservatus; qui sane aut saltibus aut lon- P. A. giore transitu deprehendendus foret. Quot putas mala, 65 qui haec praecavebat, exspectasse, quum haec moliebatur pro uxore quoque, cui praeter ceteros fidem habere debuerat? Porro videtur unus eorum fuisse, qui volentes per abrupta montis, caeli naturam apertius cernere, per speluncam vadunt: qui vixdum pervenerint usque ad prominentes scopulos nec ultra progredi possunt, de residua celsitudine retracti, neque descendere praesumunt ob visos hiatus ipsis phantasmatibus mente capti. Optans enim tamquam divinam rem tyrannidem eamdemque acquirere molitus contentione, nec (in ea) permanere, neque subterfugere (eam) tutum esse credebat: si enim permaneret, super se invicem effluebant mala immensa interius; si autem deponere vellet, periculum imminebat vitae ab armatis, si minus corpore, animo saltem et consilio adversum se.

§. 27. Quod probat et factum ipsum, quo usum aliquando dicunt (Dionysium) erga eum, qui beatos putabat tyrannos. Nam vocans eum ad lautum opi- P. A. parumque convivii apparatum, tenuissimo filo iussit 66 securim peracutam suspendi supra eum. Quum ergo

accumbens illam repente vidisset nec surgere ausus est, neque frui ullo ex praeparatis a tyranno ob timorem: quisquis enim erat*), abundantem magnamque voluptatem contempsit et elevata cervice ac vultu, interitum exspectabat. Quod intelligens Dionysius: videsne ait exoptandam semperque memorandam nostram vitam? Talis certe est, ut si quis nolit sese decipere, eamdem irrideat omnino. Habet enim in se copiosa dona, possessionem vero decentem nullius boni, sed potius terrores unum super alterum multos et pericula morbumque incurabilem cancro ac tabe diriorem, qui sine remedio semper ducit ad exitium. At plerique stolidorum illustri specie delusi, eundem passi sunt casum cum illis, quos lenocinio suo capiunt veluti hamo quodam tetrae meretrices; quae damnum deformitatis vestitu, auro vultusque medicamentis obtegentes, eo quod genuina familiarique pulcritudine P. A.
destitutae sint, spuriam insidiis moliuntur ad captandos 67
spectatores. Pleni sunt malo hoc genio, qui nimis fortunati sunt; cuius excessus ipsi inter se iudicantes, nequeunt ferre; sed sicut illi, qui arcana quae silere vellent, tamen coacti tormentis exponunt, emittunt ex passione certas verasque voces ob congressum suppliciorum praesentis atque exspectatae vitae; pecudum instar, quae ad sacrificium saginantur: nam etiam isti (vel istae) multa foventur cura pro mactatione in epulum multis carnibus praeparatum.

§. 28. Sunt etiam, qui illico impietatis non occultas, sed potius manifestas poenas luant; quorum multitudinem singillatim recensere supervacaneum est: satis ergo erit unum factum pro argumento omnium

*) Is fuit Damocles: confer cum scriptis a Cicer. L. V. Quaest. Tuscul. c. 21. et Perseo Flacco, etc. Nescio unde hauserit Glossator Arm. illud, quod margini codicis mandavit: *Plato erat*; nisi quod iste in Sicilia affuisse dicitur ad tyrannum instruendum. *Auch.*

apponere. Dicitur igitur ab illis, qui conscripserunt magnum illud, immane ac sacrum bellum in Phocide factum, quod lex erat statuta, sacrilegum aut dari praecipitem aut demergi aut cremari. Tres illi, P. A.
qui templum quod Delphis erat, spoliaverunt, Philo- 68
melus, Anomarchus et Phyllus, distributa receperunt supplicia. Unum enim per durum praecipitium saxosamque petram ac disruptam iecerunt deorsum et lapidarunt. Alterum equus ipse, quo vehebatur, habenis excussis, usque ad mare deduxit; ubi impetu facto in pelagus atque in immensam abyssum ipsum sibi insidentem detraxit. Phyllum autem aut tabe (duplex enim de eo sermo est) fervente consumptum fuisse, aut in Arae templo periisse concrematum tradunt. Haec sane contentiosus solus vir potest dicere casu contigisse eis. Quoniam si quidam variis temporibus aut aliis suppliciis castigati fuissent, conveniens erat inconstantiam quoque casus praetexere: nunc autem cunctis simul eodem tempore, neque alias, quam quae in lege statutae erant, poenas luentibus, convenit omnino fateri, quod dei iudicio prehensi sunt.

§. 29. Quod si nonnulli ex tyrannis reliquis iique supra multitudinem insurgentes inque servitu- P. A.
tem redigentes non solum populos alienos, verum etiam 69
regiones proprias sine suppliciis finem habuerint, nihil est mirum. Primum enim non similiter atque homo, iudicat deus; quia manifesta nos exploramus, ille vero usque ad abyssum adytumque internum animae penetrans sine ullo strepitu, perinde atque in sole clarissime mentem perlustrat, subductis velaminibus, quibus tegebatur et nuda cernens consilia voluntatis et noscens illico quid ignobile ac vile et quid probatum electumque.

§. 30. Nullo modo igitur nostrum iudicium divino anteponamus, ita ut certum illud atque infallibile, optime cogitatum ac constans esse dicamus. Non

est enim id licitum, nec sacrum. In hoc enim multa sunt, quae in errorem trahunt et delictum, sensus fallaces, passiones, insidiae malitiae et quod gravius est, superbia. In illo vero nihil ex iis, quae deceptionis sunt fallaciae; sed iustitia et veritas, quibus quicunque in certamine usus fuerit, laude rectitudinis ornari consuevit *).

§. 31. Deinde, o generose vir, noli inutile P. A.
putare identidem tyrannidem esse; nec enim punitio 70
inutilis est, sed ipsis honoribus (ubi legit interpres τιμαῖς pro τιμωρίας,) aut utilior probis viris est, aut non ita minor: quapropter poena omnibus, quae recte conscriptae fuerunt leges, adiecta est; qui vero scripserunt, ab universis laude celebrantur; sicut enim in populo tyrannus, sic in lege punitio. Verum enim vero quando virtutis egestas ac penuria summa supervenit civitatibus ac magna copia insipientiae pervadit (eas), tunc demum deus velut gurgitem quemdam torrentis, deflectere colluviem malitiae alias cupiens, ut purificet genus nostrum, ipse robur et potestatem praestat istis ex natura praevalentibus **): si quidem sine crudis animis non expurgatur malitia. Et quem ad modum civitates ob homicidas, proditores et sacrilegos ***), carnifices alunt, non mores horum hominum approbantes, sed officii utilitatem recognoscentes; simili modo magnae huius mundanae civitatis moderator tamquam populi carnifices praeficit tyrannos iis ci- P. A.
vitatibus, in quibus sentiat violentiam, impietatem, in- 71
iurias aliasque malitias multiplicatas. Ubi vero mox cessando saniores redditae sunt, tum demum et illos,

---

*) Vel: *qui usus fuerit laudabiliter, rectitudinis praemium sortiri solet*. Auch. **) Armenius habet: *naturam corpulentis;* legebat ergo in Gr. τοῖς τὰς φύσεις σαρκικοῖς: ubi tamen nunc habetur, τοῖς τὰς φύσεις ἀρχικοῖς, quod magis ad rem facere nemo infitiabitur. *Auch.* ***) Vox Armenia accurata exprimit Graecam θεοσύλης, i. e. *deorum* vel *divinorum spoliator*.. *Auch.*

qui in caussa fuerunt, quoniam non sano consilio, sed immundo ac crudeli animo ministri exstitere, praeter alios velut principales quosdam aequum ducit visitare (suppliciis) *).

§. 32. Sicut enim ignis vis, postquam immissam in eum materiam consumpsit tamquam absorbendo, deinde etiam ipsa exstincta tollitur: ita etiam qui supra multitudinem violentam potentiam assecuti sunt, quum consumpserint (civitates) et vacuas ab hominibus effecerint, poenas ipsi denique luentes universorum, iure pereunt. Et quid miramur, si per tyrannos deus malitiam propagatam in civitates et regiones nationesque a se amoveat? quum passim sine aliis ministris per se id faciat, famem inducendo pestilentiamque et motum (terrae), vel alia quaeque divinitus immissa: quibus copia magna et ingens hominum P. A. quotidie perit et magna pars mundi corrumpitur, ut 72 virtuti provideatur.

§. 33. Satis igitur impraesentiarum dictum, ut nempe nec malum ac nequam quemquam fortunatum, neque ex adverso **), iustum quemquam infortunatum esse credamus: quum hinc potius constet esse providentiam. Si tamen necdum acquiescere vis, adhuc magis et diligentius dubium tuum dic fidenter; ut quis nostrum veritatem teneat, simul laborantes sciamus ***).

ALEXANDER. †)

§. 34. Illud praeter rationem, o Philo, mihi

---

*) Aut: *super istos constituit alios ad vindictam capiendam.* Quod si constet, aliqua deesse in Gr. hodierno dixeris. *Auch.* **) Deest in Graeco hodierno pars periodi sermonis secunda eaque necessaria. *Auch.* ***) Plura hic praetermittit Eusebius, sed tum revertitur ad Philonis verba. †) Armenius genitivo casu *Alexandri* scripsit; sed in Armeniis literis mutationem Aucherus ait esse facilem.

videtur, imo puto tibi quoque et cunctis ita videri; quod quae nimirum neque vilis quis homo vellet facere, ea deus secundum providentiam suam, ut dicitur, facere non moretur; apparere videlicet, bene facere vituperantibus accusantibusque se et male facere laudantibus se et bene dicentibus. Hesiodus enim nihil omittens eorum, quae spectant ad impietatem ac blasphemiam daemonum, spiravit poëmata, in quibus P. A. scribit ea, quae praesumpsit hoc pacto proferre:

§. 35. Caeli Saturnus filius est et illum pro beneficio generationis virilia resecuisse patri. Iovem vero adempto Saturno imperio in tartarum eum immisisse; et his similia.

§. 36. Quare vatis encomium dii admirati carmina pulcra illum docuere.

Agnos*) pascebat in Helicone monte a diis habitato.

§. 37. Homèro tamen perfectiorem poetices apicem tribuere. Quam ob rem? Quoniam Vulcanum claudum retulit et pede prehenso proiectum ex divinis liminibus**). Atque Venerem ab homine vulneratam et quidem crude. Et Iovem praeter eam, quam habebat, quamvis nefas esset, sororem simul et coniugem, duas praeterea adduxisse ad insolabile cubile; ideo accidit eum tamquam ex laqueo suspendi: quippe quod per necessum, quibus quis antea cesserit, nequeat cessare; quasi vero magnum quoddam potuerit perficere, iactabunde narrat, dicens***):

An non meministi, quando pependisti ab alto de pedibus,
Et incudes duos demisi de pedibus tuis et in manus vincula misi,
Aurea vix frangibilia. Tu vero in aethere et nubibus

*) Hesiod. Theog. v. 23. **) Homer. Iliad. I, 590 sq. ***) Ibid. XV. v. 18 sq.

Pendens stabas: supplicabantur autem dii per longum Olympum;
Solvere autem non poterant. P. A. 74

§. 38. Quid plura singillatim recensere oportet ab illo adversus deos obscene dicta? Plena sunt enim poemata eius abundantibus blasphemiis. Nonne igitur iustius erat, non tam Thamyren Thracem cum Musis de cantu certantem oculis mulctari, quam eos omnes, qui de diis omnibus oblocuti sunt, puniri, non poematis solum, verum etiam linguis abscissis? Nunc autem venustas poëtici nominis mira cura melodia operit sententiam, dum oblectat aures: quapropter a iuventute usque ad senium incessanter eam legentes fallimur, damnum pro utilitate ducentes. Ideo ceteris cunctis sceleratis in oblivionem datis, attamen mirabilium semperque memorabilium poetarum de diis loquacitas perpetuo durat.

§. 39. Furum enim Mercurius refugium est tutissimum, adulterorum Mars; omnium vero dux Iuppiter: et omnes sunt mendaces; quando quidem vera de diis poetarum nemo dicit; quia semper qui consimiles perpetrant iniurias, apologiae loco eadem referunt de supremo quoque atque optimo. Non ita tamen Xenophanes aut Parmenides aut Empedocles sive alii, quicumque theologi a poesi capti sunt divini viri, sed potius theoriam naturae iucunde sibi accommodantes et vitam omnem ad pietatem laudemque deorum dedicantes, optimi quidem viri comperti sunt, poetae tamen non felices: quos oportebat divinitus spiritum sortiri gratiamque de caelo, metrum, carmen digitumque caelestem ac divinum, ut poemata vera relinquerent velut prototypum libri perfectum: et P. A. pulcrum cunctis exemplar (sive indicium, argumentum). 75

PHILO*).

§. 40. Nescis, o sapientiae amator, per ista facta (vel per dictos poetas) interim insipientiae accusans totum genus humanum, non ita rem se habet. Si enim pervenit usque in orbem terrarum gloria Hesiodi et Homeri, in caussa fuere sententiae sub rebus comprehensae; quorum enarratores quamplures sunt cum admiratione et ab ipsis eorum temporibus ad hodiernam usque diem admirationi sunt: si tamen in nonnullis rebus deliquisse visi sunt, non ideo oportebat illos vituperare; sed potius propter plura recte peracta, quibus vitae utilitati profuerunt, laudibus celebrare. Etenim et mundum ipsum convenit laudare, nec quae vilia in terra sunt, attendere, ut scarabaeos vel formicas aut pulices et alia consimilia, sed caeli naturam contemplari, solis circuitus, lunae formas in crescendo, maris extensiones, elationes fluminum, aeris mutationes, annuas tempestatum vicissitudines, generationes animalium, plantarum proprietates, fructuum proventum aliaque quam plurima, quorum unum quodque divina factum arte mire pulcherrimum est. Omitto quod neque illud paullo ante a te memoratum, blasphemiam includit de diis, sed est indicium inclusae physiologiae; cuius non licet apud illos, quorum capita minime sunt uncta**), patefacere mysteria. P. A
Verum obiter tibi specimen aliquorum velut per exem- 71
plum indicabo, qua tenus nempe quis poterit, sententiam confirmare secundum legem; si quidem vetat lex mysteria iis, qui inhabiles sunt ad mysterium, exponere.

§. 41. Si quae de Vulcano fabulose referuntur, reducas in ignem; et quod de Iunone, ad aeris na-

---

*) Hic quoque Armenius in secundo casu dixit, *Philonis. Auch.* **) Hoc loco Aucherus recte confert Graecum Philonis fragmentum ab Ioanne Damasceno p. 533. C. servatum, quod legitur vol. VI. p. 206. ed. nostrae. *Ed. Lips.*

turam: quod autem de Mercurio, ad rationem; sicut etiam cetera, quae cuique propria sunt, ad ordinem iuxta vestigium theologiae, tunc profecto poetarum a te paullo ante accusatorum laudator eris, utpote qui vere decenterque laudibus celebrarint divinitatem. Quod si regulas allegoriae aut sententiarum non admittas, eadem patieris cum pueris, qui ob imperitiam, Apellis praetermittentes picturas genuinas, adhaerent eis, quae in nummulo expressae sunt, imaginibus: admirantes quod est ridiculum, et quod condignum est omni acceptione spernentes.

§. 42. At quare Empedocles, Parmenides, Xenophanes aemulatorque istorum chorus non sortiti sunt spiritum Musarum, quum theologiam exercuerunt? Ideo scilicet, o vir optime, quia non decebat hominem deum esse, quasi omnia integre in se condentem, sed remanere hominem participem generis humani, cui error et deliquium cognata sunt. Oportebat igitur eos ultimo loco in veri investigatione contentos esse: ad illud autem, ad quod non erant ex natura destinati, minime satagere pervenire. Et melius quidem tum sibi, tum philosophiae consuluissent, si omissa poe- P. A.
si, disputationes aut dialogicas conscriptiones secuti 77
fuissent; quod omnino magnus Plato effecit. Nam licet deditus poësi, ab ea deficiebat plus quam vellet, ad ea potius ad quae natura ipsum vocabat deflectens, interrogationes responsaque Socratica et adhuc vetustiorem Pythagoricam sapientiam in suis dialogis descripsit; quae venustatis titulo aut sublimitate sermonis minime distant a poetica maiestate. Imo increpat etiam illos, qui quum non sint natura ad poesin apti, poetice scribant aliquid, dicens*):

§. 43. „Qui sine furore Musarum, ad poeticas fores accedit, persuasus, quasi vero ex arte sufficien-

*) Phaedr. Plat. p. 245. ed. H. Steph.

ter poetam se evasurum, imperfectus ipse (com... tur), et poesis a sobriis profecta longe inferior quae a furentibus componitur.

§. 44. Similiter si quis raucisonus, horri... ac melodiae expers praesumat canere, duplicis in... gantiae in musica praebet specimen, tum ad instrum... ta, tum maxime ad mores: quoniam tegere ta... expedit potius, quam exponere. Noli ergo mirari, vir iustus qui nescit currere, superetur ab iniusto c... sore; non enim sapientiae opus est velocitas; ne... ut a vobis putatur, poesis.

ALEXANDER.*)

§. 45. Esto, cetera admittantur: at etiamne il... haud bene inter impossibilia reputatum sit?

PHILO.

Quidnam?

ALEXANDER.

Aut natum dicere mundum oportet, qua tem... communis omnium natura nata est: nihil enim aliud anterius suffert divisio proposita: aut si natus non est, non ergo ille iuxta providentiam peractus fuit neque aliud quicquam in eo factum, sed animalium ac plantarum genera per se efficiuntur: quoniam nata plantatorum naturam prae se ferant necesse est, non vero facta**).

§. 46. Et primum, quomodo ex nihilo aliquid fiet? Deinde si aliquando providentia non habeatur***),

*) Hic casus nominativus etiam in translatione Armenia ubique offertur. *Ed. Lips.* **) Vel iunctim cum sequenti adverbio: *non primum facta. Auch.* ***) Neque enim habetur providentia, si mundus aut natura non est. Locus tamen est obscurus in Arm., ita ut punctis mutatis diversae elici possint sententiae. *Auch.*

opus perficeretur. Sapientissimi enim est in arte propria, antequam incipiat aliquod opificium, sufficientem nosse materiam.

§. 51. Verum enim vero homo etsi ceteris praestet intelligentia ingeniosa, quum tamen nequeat omnino se eximere cognato mortalibus errore, deluditur fortasse circa quantitatem materiae: ita ut quum per artem aliquid facit, nunc quod deest, superaddat, nunc autem quod redundat, detrahat. At ille, qui fons est intelligentiae, nihil minus vel amplius apponit, mensuris nimirum sufficientiae usus, diligentia naturam ipsam superante et in opus insumptis omnibus quam laudabiliter. Qui vero velit aliter nugari, numquam P. A. finem faciet et cunctorum opera artificum accusabit; 82 perinde ac si quis opificium nactus bonum, velit notare quicquam, ut supervacaneum de iis quae in materiis discernuntur. Sophismatis enim opus est verba excogitare; sapientiae vero singula examinare, quae in natura occurrunt, honesta modestia et congrua perceptione (aut acceptatione).

ALEXANDER.

§. 52. Videris arguere me, o Philo, tamquam indigne ferentem haec et tanta: ego tamen haud soleo hominum rationem habere, ut dicit Plato, sed quae videntur mihi perspicua, dicere sine assentatione. Quare nunc etiam quoniam me valde increpitat animadversio contra providentiam, tacere omnino non possum: ecce enim pervenit usque in linguam et os, ut respirando proferam sequentia.

§. 53. Immensum vacuum, ut novissime nonnulli dicunt, datur idque excedens mentem; patet autem, quod non est factum secundum providentiam, sicut neque locus. Est enim, quem ad modum syllogistae dicunt, vacuum, locus mox a corpore occupandus. Atqui si nec locus neque superficies, ergo

neque figura mundi secundum providentiam in verum globum polita est. Sequitur ergo etiam cetera omnia sine praesidentia *), facta fuisse et visitatione**) carere. Quin imo et tempus est infinitum; neque ergo iure dicitur per providentiam dei esse. Quod si ita se habet, ergo neque temporis sectiones, dies et noctes mensesque atque anni et tota circumactio.

§. 54. Quando quidem vero ad incorporeorum quoque ascendimus rationem nec ea praetermittenda sunt; unde dialecticae quaestiones et ideae constant, quoniam quaestiones istas de absolutis nominatis speciesque, casus et coniunctiones et quicquid consimile sit, per providentiam fieri asserere, summa est amentia; nisi prius constituatur, omnium omnino incorporeorum materiam vi naturae suae vacatam esse oportere: unde sequitur neque species artium neque artes ingeniaque ex deo esse. Si ergo nec vacuum nec tempus nec termini, nec figurae neque sectiones aut quaecumque per voces significata soleant appellari, queant dici, divino ingenio facta fuisse, quid aliud de residuis liceat dicere?

PHILO.

§. 55. Audi, o vir admirabilis; interroganti enim respondere expedit: imo et illum quoque quem nemo passim interrogat, hunc decet adhibere liberaliter et sine invidia doctrinam. Dicis deum locum novum non condere ideoque neque corpus creasse. Disce tamen, quod dico tibi, certius civitates aspiciendo; istas enim singuli principes antiqui condidere. Theseus Athenas in Attica et Laconica (regione): et P. Alexander Macedo nominatissimam Alexandriam iuxta Aegyptum. Attamen nec Theseus Atticam Laconi-

*) h. e. Sine mente praeside vel modum statuente. *Auch.*
**) id est: providentiae cura. *Auch.*

eamque neque Alexander Aegyptum vel Libyam (formarunt), sed opus naturae praeparatum reperientes, hoc est eas regiones, certa quaedam spatia circumdederunt moenibus, ceteraque privata et publica aedificia construentes, nominatas ediderunt urbes. Similiter etiam deus, ita ut non novum quicquam elaborasset, de novo magnam istam urbem mundum creavit atque una cum eo locum etiam oriri fecit. Quoniam plenitudine corporis data, spatii, sicut etiam tu existimare aequum duxisti, nulla pars erit, quae non sit locus. Evidenter igitur de vacuo loqoque haec interim satis dicta sint.

§. 56. Figura autem mundi, sicut etiam mundus ipse, amice mi, per providentiam globi in formam facta fuit. Primum quia omni figura velocius mobilis est; et deinde magis necessaria, ne forte remissus (mundus) deorsum ferretur ad immensam vacuitatem, cunctis partibus in suum medium inclinantibus: sic enim solummodo consistentiam habiturus erat, erga se invicem ad medium tendente aequali orbe (vel sphaera). Occurrunt autem in Timaeo Platonis, qui mirifice laudent figuram perfecte sphaericam cum sua utilitate atque commendent, ita ut nullo praeterea indigeat laudis additamento.

§. 57. Quod vero attinet ad tempus illud confictum sine praeposito inspectore, quod adducebas in medium, bene advertendum est, quod infinitum incorporeumque tempus deus minime creavit, sed dies mensesque annosque sole et luna usus in hac mensura atque reliquorum planetarum periodis propter ani- P. A.
malia generationemque fructuum; quae nequeunt sine 85
annuis tempestatibus consistere. Ad hoc dirigi cumulatim ortus et occasus solis consueverunt: quod nempe sol et totum universim caelum ac mundus, quemadmodum ecce demonstratum fuit, per providentiam regantur.

§. 58. Post haec, ut mihi videtur, de rebus dialecticis sermonem inducebas, quasi vero non sint deo digna iuxta sententiam (tuam) tum reliqua, tum dicta de speciebus; neque iis qui in studio clarueruut conveniant. Quid tamen, quaeso, sit unquam species, nisi universalis alicuius comprehensio? Et intellectui quid accurrat universale aliud, quod deus primus non fecerit, menti inserens fecunditatem; quae optime est apta ad admovendum sibi singula, occurrentibus signis vel antea conceptis, pro naturis inquirendis; ita ut ea, quae sine clamore sermonis firmiore facto veritatis constant, pro certo argumento possint sumi?

ALEXANDER.

§. 59. Facile quidem erat, (quod scias velim,) singulis resistere dictis; ne tamen verbum verbo annectentes iisdem de rebus prolixiores in sermone videamur, ad sequentia transferamur. Exigamus nimirum antesignanorum a te rationes.

§. 60. Quam ob rem vasto in medio universorum conditam erexit terram, supra se habentem maria: et concedens terrae spatium secundum, aërem super aquas elevans, eum sursum delatum usque P. A ad aetherem extendit? Quod vero a nobis (fortasse) 8 audire vultis, praesto est responsum; necessitate videlicet quadam naturae leviora a gravioribus sursum pelli contigit. Occultis autem certam faciunt fidem haec, quae sunt manifesta. Situlam si quis aqua plenam sumens, oleum ei superfundere arenamque velit, arena inferius abit; oleum autem supra perstat, aqua vero medium obtinet spatium. Etenim aqua eo quod levior sit terrena materia, sursum acta resilit: quoniam vero gravior oleo est, sub leviore cogitur subsidere. Eodem modo etiam mundi partes affici videntur, ut dicit Empedocles. Discedentibus enim ab aethere vento et igne atque volantibus, tum caelo latissime expanso

ac desuper circumducto, ignis qui paullo inferior caelo manserat, ipse quoque in radios solis adauctus est: terra vero concurrens in imum spatium et necessario condensata apparens in medio stat. Porro circa eam undique, quoniam nimis levior erat, volvitur absque dimotione aether. Quietis autem exinde ratio datur per deum, non vero per sphaeras multas super se invicem positas, quarum circumrotationes poliverunt figuram *). Quia circa eam coarctata fuit sphaera ignis mirabilis; magnae enim et multiplicis theoriae **) vim habet: ideo nec huc nec illuc cadit ista.

§. 61. Deinde ratiocinatus de mari, ait: Concreta est extremitas orae, maxime in grandinis morem resiliente aqua limosa: quae enim in terra humiditas passim est, in demissis depressisque eius locis amat P. A.
frequenti ventorum impulsu impelli, fluctu uno alterum 87
sustinente more nexuum quorumdam fortissimorum. Absurdum autem est dicere iuxta providentiam esse tantam multitudinem aquarum, quae minime bibuntur. Quando quidem maria sunt non pauca inclusa intra Herculeas columnas: magnum autem mare extenditur praeter legem naturae debitam. Itaque quae ex terra defluit humiditas, aqua est facta: similiter etiam aer vapor exhalatus ab aqua terraque, sicut in balneis solet esse, ubi aqua extenuatur per calorem, secundum necessariam elementorum ad se invicem commutationem.

PHILO.

§. 62. Adverte, ut optime verba tua colligas, Alexander, sicut qui amputant arbores agricolae accurate; quia fructus pars est plantae et qui rite utuntur eo, proficiunt. Perpende, quod dicis, a gravioribus sursum agi leviora. Quoniam non omne, o vir opti-

---

*) Id est: in speciem sphaerae mundum conglobavere. *Auch.* **) Vel *speciei formae. Auch.*

me, corpus pondere gaudet, ita ut quaedam omnino non gravia dici apud physicum expediat, velut opposita gravibus: magnam enim vim habet contrariorum compositio, ex quibus mundus est factus. Inane utique erit quaestioni de gravi levique aliquid addere in praesenti inquisitione, sed sufficiet tantum dicere, quod aer et ignis naturaliter habentes motum in sursum sine gravitate nec a terra neque ab aqua sursum premuntur. Fuit autem elementorum extensio per providentiam opus creatoris patrisque. Et terra occupavit medium, primum quidem, ne abrepta aliquatenus a centro dimoveatur: nam eius nisus ac statio in centrum tendit; iterum autem, ut ita circumcirca habitetur: in quantum enim perstat, recte omnia super eam stant, quum etiam ipsa in centrum ferantur. Quo probatur et figuram eius per providentiam factam fuisse globosam; quia iam dictam circumhabitationem non patitur alia figura, quod patet ex iis quae philosophice considerantur de figuris habitationibusque: nihil enim sine ratione esse conceditur a nobis: at non proinde licebit quaerere rationem, quae non concordet cum veritate, sed eas quae congruentes comperiantur. P. A. 88

§. 63. Id vero idem est ac si quis gymnasium ingrediens videat globos et vacuos discos, quae omnia ad usum exercitationis puerorum magister praeparaverit, quae certe speciem aliquam exhibent providentiae artis periti: diceret globos ob levitatem figurae, quippe qui facile mobiles sint, necessario factos fuisse, ut magis aptos ad exercitationem corporis iuventutis; vacuos vero discos ob circulationem, ut nullo negotio faciantur. Statim enim aliquis in medium accedens doceret non suapte natura, sed per artem studiumque experientia firmatum pro utili fine haec facta fuisse. Quam ob rem nemo, qui bene sentit, contemplans mundi partes differentiasque in istis occurrentes naturalem necessitatem singularum compositioni caussam

fuisse putet, sed solummodo principem opificem considerans illum laudibus celebret propter sapientiam intelligentiae, qua tenus ordine quodam harmonico singulas earum ordinaverit.

§. 64. Tu autem haesitabas, quare nimirum tanta vis non potabilis aquae diffusa sit? Superfluam P. A.
nullam invenias naturae partem, o Alexander, si ve- 89
lis per te ipsum investigare. Quando quidem diligentis intellectus non es expers et ab aliis edoctus instar eorum, qui perlustrarunt viam sapientiae: quos etiam nos sequimur, assueti habere verba ad infirmos (*inconstantes*). Verum inexhausta quodam modo ex fonte sapientiae hauriendo auditoribus discendi studio ardentibus istis satisfacere procurantes, maiora aggressi sunt negotia inter se invicem connexa. Ideo dicunt extensum mare hominum deorumque commodo. Diis enim ita fere adornari dicunt: Sol quem nonnulli rectorem esse dixerunt, eo quod lárgitur necessaria, ex mari, inquiunt, nutritur; quippe purgatissimas partes humidi elementi ad se trahens sorbet. Pro indicio sit praeter alia, quod per anni tempestates in contrarium tendit cursus solaris, aestate per cancrum, et hieme per capricornum. Nam circumambulans Sol, aeternos illos terminos haud transgreditur. Et ipsae quoque nutrices fixae (stellae) nutriuntur, ex aere purgatam ad se trahentes humiditatem: quod ita probant*); etenim paullulum ipsius humoris nullo modo permixtum constanti lege, sub aurora iugiter frigens in terram remittitur, aquae colore accepto, quod ros nominare mos est.

§. 65. Sicut autem**) magnae utilitatis est in

*) Cod. primum habuit exaratum *multum est*. Sed postmodum aliena manu reductum in *manifestum est*, aut *manifestat*. *Auch*. **) Cf. Fragmenta ex Ioan. Damasc. collecta Vol. VI. p. 206 ed. nostrae.

totius caeli sustentationem mare, ita etiam ad hominum vitam. Quoniam incolarum terrae cum habi- P. A.
tantibus in insulis et insulanorum ad terricolas nulla 90
fuisset mutua communicatio neque bonorum commutatio in singulis regionibus nascentium. Itaque quem ad modum natura nullum animal effecit haud indigum aliis, sic neque regionem ullam permittit ea omnia habere, quae in usum proprium sunt necessaria; quaedam enim deficiunt, quaedam vero abundant; ita ut nequeat fieri, ut quis accipiat, quin det; vult enim ut simul stent et prodesse et proficere. Argumentum autem firmissimum harum rerum sint qui in variis civitatibus sunt portus et multitudo navium, quae qualibet anni tempestate ingrediuntur mare, circumaguntur per mundum, necessarium peragendo officium: quo universo generi humano geminum bonum concordantis utilitatis constet.

§. 66. Haec obducentes nonnulli, qui prorsus aliena a sapientia loquebantur, linguam accusatricem nimis effrenam relaxando, praesumpserunt blasphemare partes naturae; quippe qui tamquam supervacaneum ac quasi sudorem terrae, mare dixerint, licet praedictas utilitates suppeditet caelo et terrae, et iis qui sortiti sunt habitationem utriusque partis mundi. Caussa autem impietatis voluptas est; ea enim quae non nutriunt, neque serviunt ventris cupidinibus, velut minime necessaria incusarunt. Universa enim aqua marina quum non sit potabilis, ansam praebet vituperationis hostilem animum habentibus amantibusque rixas.

§. 67. At ex terra vapores ad quid utiles? O mirabilis vir, ex aere distincta compositio annon est salutifera, non animalibus tantum, verum etiam plantis? Immo, si oporteat adhuc procedendo asserere, iis quoque qui solida natura secum invicem commix- P. A.
ta sunt, caussa est ut stent. Animantium imprimis 91
esca est et ciborum omnium potuumque frequentissima:

iis enim qui non sunt insatiabiles instarque mergorum piscibus viventium semper prodesse potest. Nam quae in corpus recipiuntur, ea tum ob nauseam tum ob dissolutionem cupiditatum, licet insatiabilium, innumeris fastidium et fatigatio subit *): Quod autem per aërem alimentum est, tam vigilem, quam dormientem sequitur donum naturae, continuo a iuventute usque ad senium perpetuo connexum; quapropter si aliquantisper corrumpatur, pestilentiam efficit.

§. 68. Nulla tenus ergo vos post tot et tanta quae ita utilia sunt, alliciant ad impie sentiendum ii, qui levitatem suam praesumunt in divinitatem ipsam retorquere: quos oportebat inter immortales mortalesque oppositionem certo modo cognoscere; omne enim, quodcumque supervacaneum, inconstans erroneumque est, a caelo longe expulsum est et in sublunari pervagatur spatio.

ALEXANDER.

§. 69. De caelo, inquis, detrusus est error et superfluum. Ubinam tamen, plusquam inibi evidenter patet? Tantam extensionem stellarum minime erraticarum non vides? putasne illas ordinem quemquam exhibere? Fierine poterit ordo in immensitate, in multitudine inque amplitudine rerum, ad quas mensura mentis naturaque numerorum deficiunt omnino? P. A. Alter est ex adverso ad normam exercitus cuiusdam 92 ordinatus eorum chorus, qui planetae dicti sunt; et imprimis inaequaliter. Quando quidem nullo modo septem illi soli sic nominati aequipondio possunt esse contra immensam multitudinem non erraticarum: quid enim esset hac amentia absurdius? Deinde isti quoque (planetae) inter se adversantur maxime per diffe-

*) Verba obscura sic se habent: *quibus etsi non (est) satietas, verum tamen fit in illis labor, et defatigantur.* Auch.

rentiam. Duo enim cum sole currunt semper, Mercurius et Venus: quorum primus Hermes, alter Aphrodite vocatur. Ceterorum autem impares sunt velocitates periodi; nam aegre xxx annis Saturnus videtur peragrare sphaeras proprias: Sol mensibus duodecim, Mars annis duobus, Luna sola diebus iisque minus quam triginta. Atqui quomodo tot temporum inter inaequalitates, quibus morae dispares velocitatesque motorum corporum constant, potest esse ordo laudabilis chori?

§. 70. Lunae vero lumen nonne inepte putatur, a sole iuxta providentiam desumere lucem, quum potius instar speculi casu in se incidentem formam recipiat? quem ad modum Empedocles (dixit): lumen accipiens lunaris globus magnum largumque, mox illico reversus est, ut currens caelum attingeret. Quid autem et occasus stellarum? num quid in nostram utilitatem comparatae sunt et non potius necessitati periodi serviunt, circumactae cum universo? Nam aliae oriuntur, aliae occidunt, periodum aeternum commutantes: praeter eas, quae Plaustri sunt; istae enim semper perspicuae sunt.

§. 71. Noctis terminationem dieique magnitudinem dicere in commodum hominum factas fuisse nonne superbientis nimium animi est? Rationem enim istarum prae se ferunt indicantque aestiva hiemalisque per quas Sol fertur, sphaerae variabiles, imparibus sectionibus, horizonte definiente utrumque hemisphaerium. Testantur autem magnopere providentia destitutam necessitatem, eclipsis Solis defectioque luminis Lunae: nam istae utilitatemne afferunt generi nostro? quum assint multiplices caussae adducendae. Sol enim deficit, Luna sub eo intrante coniunctionis tempore, quum advenit interlunium vel novilunium; eclipsis vero Lunae latentis sub umbra terrae, quando tres illi globi ad invicem sunt ex diametro. P. A. 93

PHILO.

§. 72. Sustine, non enim nescius sum, quod iis, qui amant obloqui, abundantes caelestia exhibent accusationis caussas ac difficiles ad tuendum. Verum tamen ex humana imbecillitate ansam capere accusandae divinitatis maxime iniquum est. Deum enim sicut creatorem patremque decet scire singulorum rationem veram: mortalium vero neminem assequi physiologiam; quoniam etiam istud ad ordinem spectat. Itaque probabilitatem attingentes, respondebimus subreptitiae huic accusationi; et primum de non erraticis (astris), ex quibus nempe etiam tu initium ducere visus es.

§. 73. Notandum ergo, quod Fixae in caussa sunt etiam temperantiae aeris; quia natura sunt frigida compositae, de se liquefacta diffundunt; et iste P. A.
(aer) dilatatus, caussa efficitur animalibus generationis 94
faciendae; sicut etiam iam factis (natis) respirationis caussa comperitur: ad subtilitatem enim cooperatur multitudo; at ad illud, quod non ex parte, sed totus dilatetur aer, circumlatio periodica. Distantiarum vero in tanta siderum multitudine apta proportio nos latet. Ille qui fecit, omnino id accommodavit. Si quidem etiam qui urbes condunt, non tres vel quatuor domus aedificandas sibi ducunt, sed numero maiore, respondentem circumferentiae adaugent domuum multitudinem.

§. 74. Item sine labore ac defatigatione est eorum circumactio, primum utique ob proximitatem ad divinam naturam; ac deinde etiam propter ignis virtutem, quae nequit debilitari, eo quod optima esca instructa sit, neque tempore lassari. De non erraticis ergo satis dictum sit. Numerus autem planetarum prodest universo; verum hominum est otio praeditorum dinumerare singulorum utilitatem. Haec autem nota sunt non solum ratione, verum etiam sensu, ita movente

providentia; quae, ut dicit Chrysippus et Cleanthes, nihil praetermisit pertinentium ad certiorem utilioremque dispensationem. Quod si aliter melius esset dispensari res mundi, eo modo sumpsisset compositionem, qua tenus nihil occurreret ad impediendum deum.

§. 75. Si quis igitur quaerat, cur duplex factum sit Plaustrum, Sol autem minime ac quaecumque sic facta sunt exempla, is supra dicta contemplans edocebitur; discens nimirum, quod aliter nequibat melius esse, quam quod perfecit deus summo consilio; ante P. A.
quod nostrum consilium humanum tamquam lucernae 95
ad comparationem solarium radiorum, exiguum lumen est, obscurandum a diffuso splendore solis. Itaque Plaustra semper patent, ut praeter alia emolumenta, facile maris iter redderent: etenim quodam modo ista ducunt in transitu marium via comparata infallibili eos, qui navigant per vastitatem eius; et perducunt usque ad portum, quo properant. Quoniam igitur navigatio opus est mirabile et audax nimis opus putaretur terricolas istos praesumere transmeare provinciam a natura datam aquatilibus, necesse erat eos uti divinis ducibus: alioquin huiusmodi itineris, diis solis noti, perpetua ignoratio in caussa esset, ut nemo iter faceret. Praeter enim solis evidentissimam indicationem, Plaustra magis indicant viam navigantibus. Die enim pervagatur navis et nocte postea ad rectam dirigitur viam his ducibus, adhibita navali peritia. De his ergo satis.

§. 76. At iubar Lunae, inquiebas, non secundum providentiam esse, sed secundum perceptionem et redintegrationem lucis solaris, a quo componitur. Ego tamen ex adverso, argumentum id divinae providentiae esse assero. In primis enim mensium periodos Luna apposite coaptavit, quae totidem sunt mensurae cursus Solaris. Deinde per incrementum et diminutionem variationes commutationesque pro emolumento

universi facit. Fidem faciunt certam quae in aere
sunt conditiones status, serenitates, ventorum cessa-
tiones, nubes, violentiae ventorum et his similia: prae-
terea vastissimi maris refluxus; nunc enim deorsum
absorbetur, nunc iterum fluctibus resilit. Maxime P. A.
vero animalium quorundam variationes adimpletorum 96
evacuatorumque, sicut testaceorum ratio habet et reli-
qua, quae mira incredibiliaque in se probant; quorum
singula ad totius statum cooperantur: quamvis enim
nos nequeamus rite apologiam construere, res tamen
ipsa evidentissima est. Hoc dicto in alteram transfe-
rar apologiae partem.

§. 77. Lunae phasibus speciatim fructus nocte
quodam modo maturescere videntur; debiles namque
et magis femineos emittens splendores, nec non sere-
nos (aut rore praeditos) optime lactat enutriendo et
adaugendo. Quando quidem nimius violentusque ca-
lor exsiccando arescere facit; qui vero sine exustione
est, leniter ac paullatim calefaciendo solet perficere.

§. 78. Dierum autem noctiumque inaequalitatem
Sol producit, inaequaliter ac varia lege circumactus;
et per accessum secessumque aestates, hiemes et ae-
quinoctia peragens: quae sunt tempora annua, na-
scendi, crescendi, perfectionis omnium sub caelo caussa.

§. 79. Eclipses vero luminis etsi supponat quis
haud primarium esse dei opus, primarii tamen conse-
quentiam omnino esse non dubitabit; fateatur enim
necesse est cooperari ad universi firmitatem: si enim
caussam explorabis, qua haec aguntur, magnum am-
pluinque opus invenies, quod incomprehensibili con-
stantia animum possit exhilarare.

§. 80. Vide, quam bene expergefaciat ab P. A.
horrentem a philosophia, lyricorum poetarum optimus 97
Pindarus, eclipsin intuitus lucis Solis. Dicit enim:

Radium Solis, tyro, multum intueri,
Ne nimis concedas tuis oculis corporeis.

Sidus superexcellens diem vocatum, quod regem
constituisti,
Virtutem eius, quo et sapientiae
viae evanescunt tenebrae,
Regere iuveniliter, quam anterius.
Verum te in curru Iovis eque deus (aut in Iovis
equo deus,) rogo
Indemnes ad temperantiam sint commutationes.
Quam cantabo, o gloriosa modesta
aequissima (vel communissima) ars!

§. 81. Istarum autem rerum scientia a metu malorum daemonum ac terrore indicio suo eximit. De his ergo, quae ad singula spectabant, dictum est; oportet tamen etiam de cunctis simul id noscere.

§. 82. Per providentiam nimirum dicitur mundus regi, non quod omnium causa deus sit: nec enim malorum neque eorum quae extra naturam fiunt neque eorum, quae nullum praestant usum utilitatis, (caussa per se comperitur deus); sed quem ad modum urbs virtuosa per legem dicitur regi, qua tenus abundantia in ea et res necessariae, consilia, principes, iudices, laudes honoresque bonis, reprehensiones et supplicia poenarum iniustis, et quaecumque ad haec referuntur optimae constitutiones, bene ordinata sunt; violentiae vero et rapinae ac consimilium non lex in caussa est, sed iniquitas incolarum legem contemnentium. Similiter per providentiam regi mundus dicitur, non quod omnia procuret deus, sed quia dignitas eius naturae est, ut omnino bona utilissimaque sit; contraria vero vel materiae vel malitiae naturae immoderatae erroris sunt fetus; quorum deus non est caussa. P. A. 98

ALEXANDER.

§. 83. Verba huiusmodi assentationes sunt, quibus putant aliqui allicere deum instar hominum, qui

delectantur adulatione. Alioquin, si certa veraque esset providentia, cur, quaeso, non tota terra universim habitanda fuisset, ad normam unius civitatis? Nunc tamen ex quinque partibus duae aegre incolas habent homines, additis cunctis animalium generibus; tres autem residuae inhabitabiles remanserunt; quaedam earum praeter alia ob frequens frigus rigidum, quaedam vero medio in spatio ob solaris aestus combustionem atque vicini maris extensionem.

PHILO.

§. 84. An tu putas nos propter mundum, et non potius mundum propter nos factum fuisse? nam minime id considerans ruminasti, quod rite disposita sit sectio terrae pro habitatione hominum proque spatio ad usum deorum respectu sensibilium. Nobis enim per distributionem concessae partes plus quam satis sunt pro habitatione; oportebat tamen et sideribus convenientem praeparare escam, nutriendis nempe ex mari magno. Praeterea inutile esset totam habitare terram. Quare, forsan quis dixerit? Quoniam quotannis corruptio contingeret animalibus plantisque, tam ob nimium atque immoderatum frigus, quam ob aestum excessivum. Si enim transgressus zodiacum P. A.
pergeret Sol per Coluros (*vel ultra tropicum*), dum 99
est in oriente, deflectens ad meridiem, tunc frigefaciens per longam distantiam laederet partem septentrionalem; quando vero Plaustrum versus flecteret, pars australis laederetur (frigore); et iterum ex conspectu directe versans super verticem, multas simul flammas disseminaret. Nunc autem usque ad tempestatum puncta motus, ipse nutritur praestatque partibus terrae sufficiens temperamentum aeris, ubicumque habitatio nostra extenditur.

ALEXANDER.

§. 85. Ne ultra, ut videtur, altercemur eorum

more, qui sectas oppugnare solent. Iam enim vi verborum, quae usurpasti, declino ad legem sententiae tuae. Nihilo minus volo ad indubiam sapientiae confirmationem, cetera, quaecumque ad tranquillam oeconomiam faciunt, minime subticere; quibus sublatis, venusti βραβείου loco consensionem lucrabimur.

PHILO.

§. 86. Dic fidenter, haud enim dubitamus sane de necessaria solutione.

ALEXANDER.

Dicam, tua licentia, incunctanter, etsi non esses hortatus; non de universis pene apud alios laudatis, sed de his rebus, quae mihi soli accusationem mereri videntur. P. A.

§. 87. Ventorum violentiae ad quid factae sunt, 100 si vere omnia aguntur secundum providentiam? Num ideo, ut undis fluctuet mare, et qui iter illac faciunt, mergantur aut saltem multo cum labore aegreque salventur? Ii autem, quibus ignota est facilitas navigationis*), in ipsa terra penuria rerum necessariarum laborantes, fame opprimuntur; quando quidem (vento) percussi excidunt seminum arborumque omnes fructus producti: passim vero accidit omnia totali arefactione corrumpi ex vento calido, quem ad modum sub vernali tempore auster flammeus solet supervenire.

§. 88. Itidem pluviarum frequentiam nonne insaniae est dicere pro favore provisam esse a deo. Quoniam pluit super vastitatem maris ad nullum emolumentum: pluit et super terrae situs magis desertos infructuososque. Saepe etiam tempore minime opportuno cadens pluvia, valde perniciosa probatur, hieme

*) Verba haec produnt: *neque somnum*, vel iuxta marg. *lit. somno*, *facilem navigationem sentientes*. *Auch.*

in ver conversa, et aestate in hiemem mutata. Ceterum pluviae prodesse forsan dicentur: at grando ac nix quid emolumenti afferunt sive animalibus sive plantis? Nec ista sufficiunt, verum ad haec alia adduntur, deplorabilia potius, quam stupenda; ut sunt ad perceptionem vel ad formidinem facti, crepitus tonitruum, fulguraque fulminum igneorum sub sole vel circa solem. Sed quasi pauca haec sint, occurrunt identidem circa Lunam varia phaenomena, ut trabes, cometae, lampades, ad similitudinem aliorum astrorum, sive stellae ardentes fervoribus. Expedit porro istorum caussam ascribere elementis mutationibusque P. A.
eorum; ex rorefactione enim et condensatione mul- 101
ta ex memoratis evenire consuevere.

§. 89. Circulus tamen lacteus ad quid est? Etenim qui de meteoris agunt, ita inter se dimicant, ut dissimilia de illo sentiant*). Si quidem nonnulli arbitrantur luminis esse revibrationem ex stellis refulgentibus; quidam vero commissuram totius caeli, ubi coaptantur hemisphaeria; aliqui antiquam ab initio viam solis; alii Geryonis pecudum viam, per quam eas duxit Hercules; alii vero ex γαλακτικοῖς, sc. lacte plenis, Iunonis uberibus; quod etiam Heratosthenes sensit: quare dicit, Miror, si aggrediar Iovis sacra vestigia pedis, quod cornu appellat hucusque, et circulum festinantis velocisque suffurantis paleas. Praetermissis igitur istorum adinventionibus minus probandis, quae ardore dimicandi sunt prolatae, convenit dicere, quod ignis est ista glomeratio ab aethere caussata naturali necessitate, non providentia.

§. 90. Cetera vero habentne providentiae congruentem rationem, quae videlicet in damnum homi-

*) Vel ad verbum: *num ideo, ut apud sublimia lustrantes invidia moveatur et contradictiones occurrant? ne haec de illis putent.* Auch.

num solent coalescere? Subitanei motus terrae saepe una hora mundum concusserunt; aliquando etiam hiatus terrae immanes aperti integras civitates deglutientes perdidere Alias civitates pestilentiae supra laetitiam cadentes repente vacuas ab hominibus reddi- P.A. dere. Imbres autem fortes inundationesque, aestus 102 et casus ardoris, ignis instar, vitalem istum aerem combusserunt, ita ut non animalia sola, sed plantae quoque laederentur; quod plenius Aeschylus asserit dicens:

> „Dira lues vacuam maxillam voracem in populos circumferens, adimplet, mortuorum corpora sepeliendo.“

Nec tamen mors dira est, sed quae adduntur infirmitates et morbi difficillimi atque acerbi, tum qui superveniunt dolores corporum diri atque irremediabiles. Animae vero amarissimos et solatio carentes dolores desperationesque quis referat, quamvis verbo tenus facile videatur? Nota est, quae sub bello Peloponnesiaco pestis fuit, quaeque a Thucydide refertur; tum plures vix memorandae umquam morborum species novitatem redolentes; quas Poeonius haud tentavit curare in iis, qui concurrebant ad eum: quique nequiebant sese abducere, sed gravitate rapiebantur a malo, sicut dicitur, a lapide Herculiano (magnete) ferrum. Verum tamen nec hucusque solet acquiescere malum, sed procedit magis ac magis in augmentum infinitum indeterminatumque.

§. 91. Talisne sit curator noster atque inspector? Dives miser evadit ex multiplicibus caussis concurrentibus: sicut nonnullos ursi invadunt aut apri aut leones aut aliae ferae silvestres; et post haec illum putabimus cogitare maxime de nostro genere? Melius profecto per Iovem, illis attendere liceat, qui ex insipientia arbitrantur, haec animantia pro exercitatio-

ne hominum naturam procreasse, ut firmarentur P. A. robore; quando quidem quos praevia exercitatione 103 instructos vident, ipsos timent aufugiuntque, quum in venatione et in obviatione occurrunt. In eos vero qui solent agros colere et tranquillam vitam exercere, neque maioribus student rebus, in huiusmodi certamine periculoso, irruunt et insidiantur.

§. 92, Sint tamen, agedum, lupi, apri et leones instructores hominum, exercitabunt ad robur corpora nostra; num etiam viperae et basilisci scorpionesque et cetera huiusmodi? quid enim praestat scorpio sub lapide? et quae alia veneniferorum innumera sunt genera, pro exercitatione factane sunt? quando quidem non ipsum praeexsistens robur solum, verum etiam valetudinem destruunt explodüntque; immo amplius ipsam vitam abscindunt, molestos ac saevos dolores inducendo. Praeterea, quod magis curae esse debet hominibus, nonne oportebat perniciosa longe procul collocare, utilia autem sola vicina nobis esse? Attamen omnino contrarium cernitur; quia capreae, cervi et lepores procul a civitatibus expulsi sunt: venenifera vero atque exitiosa conferta sunt in singulis domibus, in cellis internis insident et in ipsis loculis templorum latent. Id ipsum cernitur et in volucribus, quoniam turdi, salami, palumbes, perdices, anserumque gruumque genera in deserta fugiunt; hirundines autem et corvi, qui nihil prosunt, in habitationibus hominum nidificant et in civitatibus. Quod autem magis prodigiosum est, quicumque hominibus mortem minatur, inter reptilia potius, sine laboratione habet cibum praeparatum ab ipsa natura; qui vero refertur ad utilia vitae cooperaturque, ac si supplicio affectus pro utilitate sua, angustam haesitationem P. A. patitur de necessariis, nisi properans homo quasi 104 mercedis gratia adhibeat herbam familiarem.

§. 93. Id sane et in plantis ordinatum observatur, ad evidentem certamque notitiam, ut puto, etiam nimium stupidi. Mori enim et sycomori, oleastri, tubercula, ervaque*), valde redundant et sine agri culturae arte pullulant. Malus tamen punica, pomum, palma, olivae vitesque raro, neque ex se nascuntur, indigentes semper eo, qui accrescere ea faciat, ut aegre annuatim fructum ferant, ita ut plerumque qui plantarunt, non eo perveniant, ut iis frui possint, sed posteris suis heredibusque condant labores suos ad iniquam possessionem.

§. 94. Item letales terra herbas innumeras ex se germinat, hordeum vero ac triticum per angustiam curae indefessumque laborem agri cultorum aegre nutrit. Nec forsitan durum esset, si ubique idem fieri contingeret: nam in miseria quod commune est malum, levius comperitur, similitudine in multitudine communi diminutum. Nunc tamen magis genti atheae Cyclopum abundanter exhibentur necessaria ob fertilem terram. Satius profecto esset, ut quamvis reliquus totus mundus crassa terra praeditus ac ferax fuisset, illis tristis ac sterilis regio data fuisset. Ceterum providentiam feliciorem putare indignis operibus retribuendam fore iniquissimum est. P. A 10

§. 95. Itaque poeta inducit errorem turpem, dicens**):

„In Cyclopum terram arrogantium, lege iudicioque carentium
Pervenimus, qui diis freti immortalibus
Nec plantant manibus plantam neque arant,
Sed ita inseminata et inarata omnia nascebantur,

*) Quum verbis Armeniis quid significaretur, esset incertum, Aucherus se dicit coniectura ductum scripsisse: *tubercula, erva.* **) Homer. Odyss. IX, 106 sq.

Triticum et hordea et vites, quae ferunt
Vinum optimae botryos et repentinus*) imber crescere facit.“

§. 96. Ex adverso nihil fere remanet pietatem colentibus. Tota Hellas aut tenuis terrae est aut aestu et pluviis frequentibus vel aliis damnis haud fertilis evadit. Durius est audire, quod extranea diligentia atque ope navium pene omnia Barbari quotidie istac afferre solent: quippe quod oportebat in improvidentia rerum gentem optimam paupertate laborare, pessimam autem amplam assequi possessionem.

§. 97. Adhaec autem aliam saepe animadversionem ac sententiam audire liceat a Sophistis, qua dicuntur parsimonia, religiositas et sobrietas virtutes P. A.
esse deo gratissimae: gula vero et aviditas immuni- 106
tasque ab angustiis, malorum summa. Miror tamen, quomodo si ista sunt vera, per providentiam dicatur mundus administrari? Quando quidem praepositum curatorem nutritoremque decebat dona cupiditatum cohibere: ea vero, quibus sapientia et intelligentia coalescit, praestare largiter sineque invidia. Nunc tamen, quae istarum rerum caussae sunt, minima sunt; quae vero illarum, maxima et plurima. Partes enim naturae fere omnes plenae sunt rebus voluptati servientibus, ut aer avibus, piscibus stagna, flumina et mare; terra autem terrestribus domesticis silvestribusque. Nec ea sola quae ad usum cibi et potus, sed etiam ad delicias ambitiosas referuntur; excessus enim crapularum exquisitorumque conviviorum suppetit, tum fragrantia odoris diversi generis. Quia violae et rosae, crocus nardusque et quae aliae verno tempore in hortis, viretis campisque floris sunt varietates; nec non myrrha, tus variaque unguentorum copia et incomprehensibiles

---

*) Ergo Armenius interpres in codice suo legebat ἀφνίδιος pro καί σφιν Διός. *Auch.*

differentiae ad quid factae sint? nonne ad sanitatem et venustatem vel potius ad edacitatem, luxuriem exquisitasque delicias? quae omnia ab iis esse respuenda dicuntur iis qui prudentiam ac mentis sanitatem sectantur, tamquam vilissima obiecta quae omnes corrumpunt, ita ut neque videnda esse, si fieri potest*). Dicunt enim, quod ex arte medicamenti, unguenti similique studio fugam capessere aequum est propter virtutes communi vitae humanae proficuas. Cui tamen commento opponunt sese optima et valde recta con- p.
silia, destruendo et impediendo et multorum popu- 101
lorum vim enervando; laudeque celebrant naturam, quae exhibet materias singulis artibus convenientes. Dantur etiam aliqua, quae sicut minime egentia artium ad usum quotidianum delectationemque faciunt. Quid tamen praestitisset ars, si non prius essent materiae? Nam quem ad modum epularum dapes praeparare frustra esset conditoribus ciborum, ante eos qui impendia fecissent, similiter insaniae esset criminari artes neglecto datore naturae ipsarum. Haec mens vulnĕris expers procreavit.

PHILO.

§. 98. Urgent haec maximeque indiga, quae accurationem medicam recipiant magnam; (oportet enim diligenter versari in ipsis). Incipiendum vero inde, unde etiam tu originem duxisti accusationis.

§. 99. Ventorum**) imbriumque productiones non in damnum navigantium per mare, ut tu putasti, neque agricolarum, sed in utilitatem totius nostri generis deus fecit. Aquis enim terram purgat totumque

---

*) Obscuritas constructionis in Arm. varie poterat explicari; sed ubi sensus datur integer, nihil curandum de verbis. *Auch.* **) Cf. Fragmenta Graeca vol. VI. collecta. p. 193 sq. *ed. nostrae.*

quod sub luna est spatium, vento: utroque istorum P. A.
animantia ac plantas alit, auget et perficit. Quod 108
si pro tempestate navigantes colentesque terram aliquando offendit, mirum nihil; exigua enim pars isti sunt, cura vero totius generis est hominum deorumque *). Quem ad modum igitur in thermis et in gymnasio oleum pro unctione ponitur ad utilitatem, saepe tamen accidit, ut tam gymnasii, quam balnei praepositus ob civiles rationes consuetae horae mutaverit ordinem, proindeque destituantur nonnulli, qui solebant sese ungere; sic deus perinde ac civitatem unam procurans totum hunc mundum, aestatem in hiemem transmutare hiememque in ver reducere consuevit pro utilitate universorum, etsi nautae quidam vel agricolae ex istorum inconstantia aliquid damni ferant,

§. 100. Itaque elementorum in se invicem commutationibus, ex quibus mundus coaluit constititque,
notatis opera necessaria sine impedimento exhibentur. P. A.
Pruinae vero et nives atque alia eiusdem generis, ae- 109
rem sequuntur ad frigus; nec non congressus collisioque nubium fulgura atque tonitrua, quorum nihil fortassis secundum providentiam (principalem) sit; sed pluviae ventique et aliarum caussarum vitae atque incrementi eorum, quae circa terram sunt, comperiuntur consequentiae. Gymnasiarchae liberalitate honorifica plerumque largis sumptibus factis, pro aqua nonnulli ex bene experimentatis oleo lavantur, pavimento guttis irrigato, quod illico lutum efficit nimis lubricum. Sed nemo qui bene sentit, dixerit lutum et lapsum in lubrico opus esse providentiae magistri, sed haec subsequi nimiam liberalitatem sumptuum. Itaque dicantur et Iris et Halus **) et consimiles mixturae in nu-

*) Deest in Graecis *deorumque*, sicut in sequentibus *balneorum* nulla mentio. *Auch.* **) Pro Gr. vocibus Ἶρις δὲ καὶ Ἅλως, *Iris autem et Halus* (corona lucis), lectum fuit

bibus consequentiae esse, non opus esse naturae primario studio, sed inter naturalia annumerandae opera. Nihilo minus praestant et ista usum necessarium sapientibus, malaciarum ventorumque aestus et hiemis, ab istis firmam praenotionem scilicet recipiendo. P. I
Nonne vides atria in urbibus ac tecta, quod magna 11
ex parte meridiem versus expansa sunt? nempe ut qui ambulant in iis, hieme incalescant et aestate frigus habeant: subsequitur tamen etiam aliud, quod non ad morem voluntatis fabricantis sit. Et quid illud? Quae de columnis cadunt umbrae, diei mensuras notant et horas. Immo ecce et ignis naturae est opus oppido necessarium; consequentia autem eius fumus; nihilo minus ipse quoque identidem utilitatem praestat. Quoniam lampade interdiu accensa, quum flammae lux evanescit solari lumine obruta, per fumum denunciatur expeditio inimicorum. Sicut ergo de Iride, ita etiam de lucis defectione ratio datur. Prodigium enim naturae est, quod solem lunamque subsequitur eclipsis luminis. At haec praenunciant aut regum obitus aut civitatum excidia; quod etiam Pindarus aenigmatice dixit de eclipsi facta in praelaudatis suis verbis. P. I

§. 101. Circulus autem lacteus eiusdem naturae 11
particeps est cum ceteris stellis: difficile tamen est ostendere quod ita sit. Non tamen animum deponentes desistant, qui solent naturam explorare indagareque: nimis enim utilis est inventio, placida ac dulcis et per se privata quaestio apud amatores doctrinae. Quem ad modum igitur sol et luna per providentiam facti sunt, sic etiam quicquid in caelis est, totum; quamquam nos singulorum naturas virtutesque assequi non valentes supersedeamus.

§. 102. Terrae motus autem et pestilentiae ful-

abs re in codice interpretis ἐρεῖται δὲ καὶ ἄλλως, dicatur et alias vel varia. *Auch.*

minimumque casus aliaque id genus, et si dicuntur divinitus immissa, vere tamen non sunt. Deus enim nullius mali caussa est omnino, sed elementorum mutationes ista gignunt; non tamen primaria sunt naturae (opera), sed sequuntur necessario et praecedentium consequentiae sunt. Quod si aliqui (etiam) inter bonos capiant istorum damna, non licet accusare dispensationem. Namque in primis, non qui boni P. A. apud nos putantur, veraciter etiam sunt. Dei enim 112 electio iudicio humanae mentis omnino certior est. Secundo vis providentialis praestatur in utilitatem comprehensorum in mundo; sicut in rebus regiis et militaribus civibusque: nec tamquam ex neglectis atque ignavis quod contingit pendi debet. Quidam vero dicunt, quod sicut in tyrannicidio cognatos quoque proprios deperdere licet, ut magnitudine supplicii cohibeantur iniuriae, simili modo etiam in morbis pestiferis pereunt nonnulli haud impii, ut e longinquo alii admoneantur; sicut etiam necesse est eos morbo laborare, qui sunt in aere contagiis infecto: quem ad modum etiam illi, qui in navi sunt subiecta hibernali tempestati, in periculo sufferendo pares sunt.

§. 103. Illa autem ferarum fortitudo, (quoniam non convenit tacere, interponatur sermo sufficiens, iam prolixe tractatus in praemissis tuis apologiis), facta fuit loco exercitationis ad bellicum agonem: exercitatio enim gymnicorum ludorum et frequentata vena- P. A. tio, nervosa ac robusta omnino reddunt corpora et an- 113 te corpora animos consuefaciunt ad contemnendas repentinas hostium incursiones vimque ferocem. Eos tamen, qui naturae sunt tranquillae, oportet non solum intra muros, verum etiam in cellis interioribus thalamisque inclusos degere sine detrimento; quippe qui habeant ad fruitionem copiam gregis cicurum animantium. Apri enim et leones consimilesque sua natura libera usi procul ab urbibus semoti repulsique

sunt, amantes nihil mali pati ab hominibus. Sin autem quidam ob negligentiam inermes atque imparati latibula recessusque ferarum sine timore perlustrabunt, evenientis detrimenti caussam sibi ipsis, minime vero naturae ascribant, eo quod debitam cautelam contempserunt. Ecce iam etiam in stadio equestris cursus vidi nonnullos insaniae deditos; quum enim aequum esset eis sedere ac decenter spectare, in medium ingressi steterunt et impetui quadrigarum submissi, pedibus (equorum) atque rotis obtriti sunt, amentiae paratum damnum reperientes. De his ergo satis dictum. P. A.

§. 104. Reptilia vero venenifera facta sunt, 114 non secundum providentiam, sed secundum consequentiam, ut prius dixi. Si quidem prolem edunt, quando innatus humor redigitur ad magis calida; aliqua autem putredo animavit, ut lumbricos in cibis occurrentes et pediculos ex sudoribus (provenientes). Qui autem ex sua materia iuxta naturam seminativam propagativamque habet generationem, iure meritoque providentiam sibi ascribit. Tamen audivi etiam de illis (praemissis) duplicem sermonem tamquam ad utilitatem hominum factis, quem non occultabo. Erat autem unus huius tenoris. Ea in multis vi illa sua venenifera medicinam iuvare nonnulli dixerunt; et illi, qui artis peritiam habuerunt, ubicumque oportebat, prudenter his usi, per vim letalium medicaminum emolumentum excogitarunt, maxime in extremis laborantibus inopinatam salutem reddentes. Et ad hodiernam usque diem videre est eos, qui non negligenter ac desidiose mederi aggrediuntur, in conficiendis medicamentis pharmacisque usurpare aliqua ex P. A. ipsis haud inaniter. Alter vero sermo medicinalis, 115 immo ut videtur, philosophicus est: Deo convenire haec facere dixerunt pro tormento peccatorum, sicut imperatoribus exercitus principibusque cruciatus ac fer-

rum; ita ut qui sedati per reliquum temporis solent esse, exacerbati irritatique sint fortius contra reos, quos natura in tribunali donis incorruptibili morti damnavit.

§. 105. Domi autem latebras sibi constituere potius (animantia) falsum est; quando quidem extra urbem in campis desertisque videntur, fugientes hominem velut dominum. Nihilo minus etsi non adeo sit verum, habet aliquam rationem: quia in profundis locis obscuris congeritur copia quisquiliarum, fimi stercorisque, in quae irrepere immergique amant; omitto quod nidor gravem vim habet.

§. 106. Quod si hirundines nobiscum habitant, non est mirum; istas enim aucupari nolumus; salutis autem desiderium animis non solum rationalium, sed P. A.
irrationalium etiam innatum est. Ex illis vero, quae 116
ad usum fruitionis feruntur, nullum cohabitat nobiscum ob suspectum insidiarum a nobis: nisi ubi istorum usus prohibitus fuerit lege.

§. 107. Regionis Syriae*) maritima urbs est Ascalon nomine: fui ego ibi tempore, quo in patriae templum mittebar ad orationem hostiasque offerendas: immensam igitur columbarum multitudinem in plateis viisque iuxta unam quamque domum vidi. Interroganti mihi rationem dixerunt (incolae); quia non licet nobis illas capere; quoniam prohibuere maiores habitatoribus huius civitatis usum earum: adeo autem familiare est factum animans illud ob defectum metus, ut non solum eiusdem tecti, verum etiam eiusdem mensae particeps semper comperiatur et de manu accipiat cibum.

§. 108. Verum in Aegypto adhuc magis mirabile videre est: quia hominum devorator ferarumque pes-

*) Pro *Syria* in Arm. aliquando habetur *Assyria*, quoniam utrumque nomen apud Armenios incipit eadem vocali sc. *Asorik* (Syria), *Asorestan* (Assyria). *Auch.*

sima crocodilus, quum nascatur nutriaturque in admirabili Nilo, utilitatis (quamquam est in profundo degens), aliquid praesentit. Apud quos enim honoratur, magis frequentat; a quibus vero offenditur neque in P. I somno videtur: ita ut qui navigant, etsi audacissimi 11 neque extremitatem digiti audeant inclinare (in aquam), gregatim irruentibus; ubi tamen et nimis timidi incurrunt natantque ludendo,

§. 109. Falsum vero in terra Cyclopum (quam et gens ipsorum fictio fabulae sit,) sine seminatione hominibusque terram colentibus domesticum fructum nasci, quum ex nihilo nihil generetur. Hellada vero non convenit accusare velut tristem infecundamque regionem; multa enim in ea est terra pinguis. Quod si barbara gens abundat feracitate frugum atque superat delectatione vitae felicis, caret tamen sapientibus viris, quorum sane gratia facta sunt alimenta. Etenim sine mendacio Hellas sola hominum propagatrix est, planta caelestis et germen admirabile, certam veramque intelligentiam procreans familiarem scientiae; in caussa est autem subtilis rarusque aer, quo mens acui consuevit. Quam ob rem etiam Heraclitus non gratis atque inconsulto dixit: in terra sicca animus est sapiens ac virtutis amans.

§. 110. Porro certum constansque argumen- P. tum quis accipiet ex hoc quoque, quod quicumque 1 vigiles sunt et sobrii, sapientiores sunt; qui vero cibo et potu confertim sese ingurgitant, nullo modo sapientes sunt, quasi submergentes per cibos ingenium. Itaque inter gentem barbaram crassiores quidem evadunt rami alimento optimi et caudices oblongiores atque animalium irrationalium magna est fecunditas; mens tamen nusquam nascitur ob frigefactionem gelationemque, quoniam aer, terra et aquae in caussa sunt simul et frequentes exhalationes densatae supereminent. Piscium autem marinorum (Gr. et avium;

et terrestrium genera animalium non sunt reprehensiones naturae, quasi nos in cupidinis contagium alliciant; sed accusatio nostrae intemperantiae danda est potius. Necesse enim erat ad totius universi perfectionem, ut mundus varia genera generaret animalium omnium; non erat tamen necessarium, ut in istorum irrueret fruitionem ille, qui sapientiae est proximus homo, transmutando sese in agrestem morem bestiarum.

§. 111. Quare etiamnum quibus temperantiae P. A.
solidae ratio inest, omnino ab omnibus abstinent, viridibus herbis fructibusque arborum contenti ad usum gratum. 119
Eis autem, qui praedictorum ciborum fruitionem iuxta naturam esse censuerunt, supersteterunt magistri, instructores et legis latores secundum civitates diligenter instantes, ut excessum cupiditatis cohiberent; neque permitterent omnibus omnia libere ac mixtim usurpare.

§. 112. Viola vero et rosa crocusque atque ceterae florum varietates ad valetudinem, non vero ad voluptatem factae sunt: simplices enim sunt istarum virtutes et singillatim per odores prosunt, fragrantia adimplentes vicinos, multo autem magis in mixturis medicinae. Nam res quaedam inter se permixtae, vim suam evidentius exhibent; sicut in generatione animalis coniunctio maris et feminae, quum seorsim non possit efficere unus vel altera, quod ambo convenientes (efficiunt). Haec necessario dicta sunt, ita ut etiam reliquis tuis dubitationibus sufficientem fidem efficere possint apud illos, qui nihil contentiose prae- P. A.
se ferunt de hoc, quod deus humanarum rerum cu- 120
rae attendat. Quod si adhuc dubitas aliqua tenus, ne taceas.

ALEXANDER.

§. 113. Poenitet me de anterioribus quoque (dubiis), quia ad singula copioso studio protulisti oppo-

sita ex rectis tuis ratiocinationibus; ita ut nihil superaddere liceat sine discrimine. Pro honore igitur, ut dixit olim Pindarus, silentium laetabundus suscipiam.

PHILO.

§. 114. Ego tamen non cessabo adhuc necessarium de providentia adaugere verbum; quoniam anterius contra obiectionem comparatum fuit velut contraria persuasio; quod autem superest, separatim apparatus erit quaestionis certaque fides.

ALEXANDER.

§. 115. Ergo tempus est opportunum mihi auscultandi et tibi dicendi.

PHILO.

Mihi quidem semper tempus est philosophandi, cui dedicavi vitam meam studio addictam. Multa tamen tam inconstantia quam iucunda vocant me, quae non licet contemnere. Veni igitur ad aeternorum dispensationem, ut etiam mecum insolubilem habeas (te) auditorem, qui interim respiret a disceptatione contentiosa, more tamen immutabilis repertus et sine praeiudicio procedens. *)

ALEXANDER.

§. 116. Optime proferenti tibi credere aequum est; nihil enim melius, quam totis animis divinas impressiones legis amplexari. Mox igitur iterum veniam.

(*Finitus est*)

Philonis de providentia ad Alexandrum sermo secundus.

*) Obscurus est locus, unde variae possunt elici sententiae. *Auch.*

PHILONIS IUDAEI

P. A. 123

DE RATIONE QUAM HABERE ETIAM BRUTA ANIMALIA

DICEBAT ALEXANDER) *)

(PHILO.)

§. 1. Recordare hesterna verba, o Lysimache, quae Alexander, noster ex fratre nepos, retulit; quasi non homines solum, verum etiam bruta animantia ratione sint praedita.

LYSIMACHUS.

§. 2. Equidem, o venerate Philo, unum est istud trium illorum, quorum inspectiones convincentes

---

*) Citaverat titulum praesentis quoque sermonis inter opera Philonis nostri Eusebius Hist. Eccl. L. II. C. 18. his verbis: ἔτι τε ὁ Ἀλέξανδρος· ἢ περὶ τοῦ λόγον ἔχειν τὰ ἄλογα ζῶα. h. e. *Adhuc etiam Alexander, sive de eo quod rationem habeant bruta animalia.* Quamvis enim totus sermo sit dialogus inter Philonem et Lysimachum habitus, tota tamen quaestio est de sententia Alexandri volentis animalia bruta etiam ratione aliqua gaudere; quae sententia fusius exponitur, tamquam scriptis mandata ab Alexandro et ultimo loco funditus evertitur a Philone succinctis verbis fortissimis, ut videbis suo loco. Quare etiam S. Hier. de viris illustr. c. XI. sic notat inter Philonis opera: *De Alexandro dicente quod propriam rationem muta animalia habeunt. Auch.*

efficiunt, ut auditor iterum veniat ad eum, qui lo- P. A.
cuturus est. Avunculus enim est ac simul socer: 124
quoniam non es nescius, quod filia eius mihi iuxta eius etiam promissionem desponsata uxor est. Dictorum vero recordatio molesta atque incerta erit ei, qui non est omnino consuetus his rebus; maxime circa arduam quaestionem, cuius evidentia certitudinis lumen oriri fecisset, si agitata fuisset; et quasi circumversata ut imprimeretur, non superficie tenus audita *).

PHILO.

§. 3. Magna res certe est magistrum amare iis qui audire cupiunt. Attamen ad optimam eruditionem nihil aliud ita auxilio esse videtur, quam constanter scire ea, quae magister suggerit **). Qui si veraciter edocere cupiat, haud ab alienis curis attrahi se permittet in occupationem. Dic mihi, quaeso; an in alienas quis distrahitur res, fratrem quemdam laetificare volens; ac sine impendio parans verborum convivium auditoribus? At tu fortasse eam ob caussam, ne videare facile opus peragere similisque esse iis, qui prompte gratiam proiiciunt in conspectum: ideo gressu remoto recedis, supplicationes rogantis maiores exspectans, quasi precibus demum nonnisi aegre annuas.

LYSIMACHUS.

§. 4. Occupationes, o Philo, an rationes non
sint? Non es enim nescius, quot cognatorum et P. A.
classium civitatisque me circumduxerit examina nego- 12[illegible]
tiorum in ipsa mea habitatione.

---

*) Totus introitus huius dialogi obscuritatem nimiam habet: eruditi lectores aliunde possunt declarationem aliquam adinvenire. *Auch.* **) Potuit parva mutatione haec etiam esse sententia: *attendere magistrum ea, quae vult suggerere.* Auch.

PHILO.

§. 5. Quoniam igitur scio te non recusare, utpote semper sitibundum audiendi, ego incipiam dicere, si tu taceas; at tu non assidue meis sermonibus immoratus, perstare in iis vim tibi facies.

LYSIMACHUS.

§. 6. Grave est et a philosophia abhorrens mandatum istud tuum; quaerere enim interrogareque multum favet expeditque doctrinae; nihilo minus cedendum iusso tuo. Ego igitur hic inferius, tranquilliter humiliterque, ut decet discipulum, sedebo: tu autem ex conspectu residens in alto et venerabilem ac severum te effingens apparatu sophistico, incipe tradere doctrinam.

PHILO.

§. 7. Incipio, sed non doctrinam; interpres enim sum, non doctor. Docent enim ii, qui propriam scientiam edocent alios. Exponunt autem illi, qui ab aliis auditu percepta exacte memoriae referunt; non paucos Alexandrinorum Romanorumque in unum locum congregantes, viros optimos et selectos atque praecipuis principiis, musica aliisque eruditionibus ornatos. P. A. 126

LYSIMACHUS.

§. 8. In medium ecce veniens adolescens*) ostendendo se haud impudenti confidentia, sicut hodierni solent, sed una cum fiducia pudore rubescens, ut decet nobilem nobilibusque natum, sedit in medio, tum ob suam instructionem, tum ob patris liberalitatem, quam usurpavit propter id, quod prius dictum fuerat**).

---

*) Ut putatur, Alexander ipse constructor sequentis apologiae de brutis animalibus. Auch. **) Sive: *quod iam scriptis mandaverat*. Auch.

§. 9. Servo igitur quodam, qui ibidem stabat a tergo haud procul, librum porrigente, acceptum legebat Philo*).

(SERMO ALEXANDRI DE PROBANDA BRUTORUM ANIMALIUM RATIONE.)

§. 10. Patribus puerorum iuvenum et tutoribus orborum procuratio virisque uxorum cura commendata est ad supplendam naturae indigentiam, ita ut qui adiuvare possunt non negligant. Consequens igitur erit, ut tam homines quam omnia animantia, ut simul dicam, debeant mutuam reficere debilitatem. Non ignoro tamen φιλαυτίαν (amorem sui) commune esse malum, obstaculumque luminis requisiti ad notitiam veritatis, tamquam in cavea intus insidens et abscindens ab anima principatum directorium. Verum quicumque nolunt gustare disciplinam, aegre ferunt orationem praesentem gravanturque hoc sermone: qui tamen P.A. studeut sapientiae, purgati a vitio clarius cernunt, 127 quod pura mente puram sequimur veritatem, qua praestantiorem humano generi possessionem nullam deus donavit.

§. 11. Etenim quem ad modum viri mulierum fragilitate reiecta omnia reipublicae in civitatibus negotia sive ad bellum sive ad pacem spectantia, per se ipsos solos exsequi voluerunt, perperam genus femineum ad politicen insufficiens rati; similiter, ut mihi videor, universi homines videntes animantia loquela carentia terrae affixa et se solos sursum e terra erectos, oppositam putarunt eorum constructionem pulcriori parti, quam ipsi prae se ferunt, parem cum corpore elationem efferentes contemnentesque (animalia) velut

*) Amanuensis Arm. nomen Philonis pro titulo exaraverat, quod tamen abs re est. Ad elucidationem rerum nos adiecimus sequentem inscriptionem. *Auch.*

humi repentia: ita ut quod in rebus optimum est, nempe rationem, nulla tenus eis concedant, sed sibi ipsis sorte possidendam datam credant, quasi vero ex ipsa natura donum peculiare acceperint. Quod tamen et animans participationem habeat rationis, contentiosam si quis deponat oppugnationem, facile per studium disciplinae verum quaerentis assequetur exactissime.

§. 12. Verbi enim duplex est species. Una intus in consilio sita (quae dicitur *ratio*), quae habet sicut fons aut sedes in se animae principatum directivum. Altera pronuntiativa similis fluvio, per os et linguam naturali instrumento ad aures percurrens. Utriusque videre est in eis (animalibus), si minus perfectionem, attamen haud contemnenda principia et semina.

§. 13. Quum enim invisibiles sint ideae mente perceptae; quae autem sensum attingunt, sentiantur ab auribus, posterius istud visitandum erit primo loco. P. A.
Nam multa sunt eorum voce articulata utentia ex na- 128
tura per se edocta auditu proprio; multa autem, quae etiam edocentur (ab hominibus), sicut dicitur de corvis et Indicis psittacis. Ego sane psittacos novi delatos ad magnates Alexandriae Aegypti, qui magna voce clamitabant instar puerorum ex schola; et indicio assuefacti didicerunt modum salutandi per dilectionem osculumque, ita ut voce tenus cum osculo salutem dicant, et nominatim recipiant salutem sibi datam; praesertim vero ita edocti, reges, imperatores, augustosque et similes laudabant *).

*) Plin. hist. nat. x. 58. „Super omnia humanas voces reddunt, psittaci quidem etiam sermocinantes. India hanc avem mittit, sittacen vocat. . . Imperatores salutat: et quae accipit verba pronunciat.“ etc. Id. ibid. 60. de Corvo. „Mature sermoni assuefactus, omnibus matutinis evolans in rostra, forum versus, Tiberium, dein Germanicum et Drusum Caesares nominatim, mox transeuntem populum Romanum salutabat.“ *Auch.*

§. 14. Isti quidem solebant initium facere verbi et antiquitus audita per memoriam renovabant. Verum aiunt sub Macedoniae regibus, potius autem sub Lagis (Ptolemaeis) in Aegypto corvos adeo imitatos esse humanam vocem, ut exeunti foras regi salutem dicere solerent hoc tenore: *Salve Rex Ptolomaee*. Et multis aliis convenit linguam veram ac certam exaequare, illis etiam, quae non sunt omnino inter cicures. Atqui semper vox dirigitur ad fidem faciendam de inevidentibus. Porro vocis duplex est species, una in dicendo, altera in cantando. Quum ergo satis de priore retulerimus, secundam perlustremus. Probationis autem nulla est necessitas apud eos, qui non omnino surdi sunt, sed sani auribus.

§. 15. Merulae enim et turtures (imo turdi), lusciniaeque non solum canere solent, verum etiam P. A.
voce articulata canunt*); ita ut et dici et scribi 129
posse videantur vocabula cantuum. Quod si quis id velit suis ipse auribus discere, eat statim in proximum hortum; ubi vera est musica avium omnis generis concinentium atque iuxta mixturam harmoniae certatim cantantium; et audiet ipso experimento operis prius edoctus, mendacii redargui tum se tum ceteros omnes, qui irrationalia esse animantia pro lubitu fingunt, nonnisi φιλαυτία id ipsum suadente.

§. 16. Sed quid oportet plura addere de verbo sonante, relicta ratione, quae in consilio sita est? Eo igitur pergamus. Profecto absurda dementia est, ubi venatores investigant aprorum leonumque cavernas et antra, consilia ipsa prorsus non videre diligenti examine, quae animus rationalis penetrat. Si quidem

---

*) Plin. x. 59. „Agrippina Claudii Caesaris (coniux) turdum habuit, quod nunquam ante, imitantem sermones hominum, cum haec proderem. Habebant et Caesares iuvenes sturnum, item luscinias, Graeco atque Latino sermone dociles" etc. *Auch.*

(nos philologi) consuevimus venatum ire, non silvas, nemora, arbusta, arundines exploraturi; non enim in silvis inanimatis nostra venatio consistit: sed animalium species inquirendo perlustrandoque: solane videlicet mens humana induta est imagine (divina), honorem sortita ex natura oppido magnum diversumque ac differentem ab aliis; an ceteris quoque aequalem universis utilitatem dedit deus?

§. 17. Neque melius quicquam videntur mihi omnes veritatis cupidi pervidisse, nisi sine ulla dubitatione fateantur uno consensu, quod consilium insit omnibus spirantibus. Firmum autem argumentum acci- P. A.
piet quispiam, praetermissis aliis momentis, quae pro 130
diversa ingenii amplitudine quisque potest excogitare*), araneam ipsam (vel araneum). Viden', quantum aut quale, et quomodo mirum ista operatur**)? Quae enim licet aut netrix operosa aut textrix idonea, non iam certando, sed etiam aemulando possit ferre artis secundum locum? Si quidem omnes quicunque haud incuriose neque sine diligentia iam a iuventute operam huic arti dederunt atque accurate id imitati sunt, superati abiere. Sumens enim (aranea) velut lanam materiam non laboratam, ingeniosa sapientia artificiosissime operatur: primum nendo instrumentis propriis, quasi manibus quibusdam, subtilissime, deinde fila quaedam directe, alia vero oblique deducens, optime stamina nectit texitque, miro modo confecta atque arte pulcherrima; ita ut aeris texturae subtilem laborem assimilare videatur: atque firmitatem perdurantem dupliciter operi indit talem, qualem cernimus in lyra, quae duritiam chordarum et figurae rotunditatem prae se fert: eo quod semper (tam) figura rotunda, quam rectae lineae,

---

*) Vel: *quae in reliquis animalibus cerni possunt signa ingenii amplissima.* Auch. **) De araneis cf. Plin. xi. 28. et passim. Auch.

diuturnae comperiuntur. Magnum autem argumentum erit, quod ab omnibus ventis iisque assidue impulsa fila, vixdum aut numquam prorsus laceerantur.

§. 18. Ceterum et aliud in aranea cernitur mirificum; quoniam homines vestimenta elaborantes, divisis inter se industriis, non idem operari aggrediuntur; sed quibus cura nendi est, non texunt, qui vero texunt, non nent. Illa vero quaecumque operi P. A.
requiruntur, omnia simul in se inclusa habet, nullo 131
altero cooperante indigens, sed velut perfectior (homine) singula ista per se praestat. Et quid mirum, si ad haec sufficiens comperitur? quum et potentia et facultate par sit: et non tantum artificis; sed etiam instrumenti vi polleat; quippe quae ipsa sit tam ars, quam instrumentum, quo peragitur opus universum.

§. 19. Nautae nihil agunt sine gubernaculo aut velo aut aliis adiumentis ad directionem certam navis. Neque medicis sine cibo aut potu aut remediis cedit optata sanitas aegroti. Et quid oportet dinumerare artifices, quorum tota ars per instrumenta exercetur et quibus nulla est vis sine his? Aranea tamen tantilla atque inutilis putata inter bestiolas, perfectissima in textura nullo eget instrumento, sed sufficiens est per se ipsam ad perfectionem rerum, quas operari vult. Ecce enim scio pictorum fictorumque ingeniosa experimenta, qui figmenta et picturas imaginesque, quantum in ipsis esset, sategerunt perpetuare atque immortales reddere labores suos: ac proinde laedentes opera sua tamquam inexorabiles inimicos odio habuere. Idem facere et araneam manifestum est, quae nimirum postquam perfecit texturam, medio loco velut in centro insidiatur, quaqua versus circumspectans, ne forte volantia per aerem lacerent telam atque cavet, ne quicquam umquam se invita pertranseat. Quod si accidat, caussam damni e medio tollit, per texturam ipsam illico vindictas accipiens; scissurae autem rursum medetur.

§. 20. Est et alterum quoddam, cui non rustici P. A.
solum, verum etiam magni reges curam exhibent. 132
Apis ingenio haud profecto concedit, plus quam homines visa mentem exercere *). Verno tempore, quo universus campus et totus montis locus fertilis primum floret, examina apum supervolantia et perlustrantia hortos ac viridaria, tum super ramusculos virides fragrantesque flores sedentia, ex calycibus papillisque rore aspersis ipsum exsugunt, praesertim vero ex thymis **) ceterisque humi proximis, quae onomastice melilota nominantur. Mirifica igitur compositione sibi propria apis transmutat rorem in naturam mellis; et ita operatur: rorem velut seminale quoddam in se assumens, gravida evadit: et properat ad partum eo in situ, ubi non laedatur, quem procreandum scit. Facta sunt autem alvearia ad habitationis hominum similitudinem pro deversorio earum, quibus deus hereditatis modo distribuens dedit fructus in terra repertos, non solum ex plantis, sed etiam ex animalibus. Quando igitur apis parit, effingit figuram solidam, magnitudine sibi conveniente, utpote bene nota, et quae magis apta sit ad continuationem propaginis. Duplicati autem animantis duplex est modus constructionis; alter maxime materiali corpori similis, cera scilicet: alter autem tamquam anima, circa quam versatur, nempe mel. Quando vero cera rorem acceperit, ne labor imperfectus devastetur, clauditur obstruiturque firmiter naturali instinctu contra fraudes animalium invadentium; ita ut, tamquam in civitate palatium iuxta palatium undique septum ac densum cernatur val- P. A.
lum. Interiores autem partes angusto subtilique aditu 133
coarctatae sunt, ne facilis sit invasio: largum enim spatium irruptioni patet.

---

*) Cf. Plin. XI, 4—22. et XXI. 41 sq. Auch. **) Gr. nomen θύμος sicut μελίλωτον servat Arm. *Auch.*

§. 21. Nec solummodo circumdatur locus solida munitione, sed etiam post moenia ducta, fortior robustiorque apis custodiae praeses et custos muri constituitur. Tum illa collatae sibi, ut mihi videtur, facultatis personam sustinens prodit ac palam venit sedetque prope ad introitum, sicut ex specula attendens, et quaqua versus circumspectans. Si ergo cessant adversarii, acquiescit et ipsa; eis autem agitatis, confestim ad defensionem armatur. Sin autem potioris opus fuerit apparatus, intus sedenti exercitui nuntiat adventasse hostes repente. Ille igitur assurgens ex insidiis, impetum coniunctim facit strepens ac studio expeditionis aculeum extollens; timensque, ne quid mali patiatur et in ultionem ardens, qua necessitas instat, congreditur.

§. 22. Quid hirundo? nonne providentia quadam praeditum hoc animal atque ingeniosum est? Ex ramulis et luto obviisque rebus nidum parat; quas duas res secundum commodum per figuram magnitudinemque metitur et soliditatem secundum locorum circumstantiam dat*). A damno fortiorum fuga accepta primum suppliciter ad homines profugum in domos velut in templa refugit; postea altius de terra elevatum superiora loca percurrit et inter trabes potius moenia circumducens, quam murum, interius nidum fabri- P. A.
catur connexum cum aedificio, quo armatur contra 134
mures et persequitur ipsos; ita ut in Aegypto felis pilus **) dicatur, mus enim cibus est feli. Perfectis autem operibus homines aedificii peritos elaborato artificio vincit opificium. Praeparata igitur habitatione nascituris, diligenter parit; post autem procreationem haud cessat, sed eibum adinvenit natis: et undique

*) Cf. Plin. lib. x. c. 49. Auch. **) Aut hirundinem ipsam aut nidum suum hoc nomine appellari notat. Apud Plinium x. 85. haec tantum habentur. „Aegyptiis muribus durus pilus, sicut herinaceis.“ Auch.

collectum aequa portione singulis distribuit, aviditatem supervacaneam atque rixam inhibendo; in ora autem apponendo (cibum) matris fidelitatem una cum officio lactantis nutricisque demonstrat. Providissime agit et illud, quod cibum digestum resolutumque in stercus, proiicere docet eo modo, ut pullos assuefaciat sese convertere, ut foras alvum exonerent, prae timore, ne aggravatus nidus praeceps cadat. Quum autem simpliciter oberrans huc illuc ob procurationem necessariorum redux fuerit, in alienum nidum minime intrat, sed falli nescium ad suum venit in reditu ob desiderium curae propriae.

§. 23. Ceterum non solum naturalis auditus atque instructionis habent ingenium aliqua animalium, verum etiam complura edocentur meliore diligentia auscultare obsequique iis, quae ipsis magistri praecipiunt; ita ut vereantur peccare et laetentur de rebus recto peractis. Sed quid expedit de cicuribus mentionem facere? Catuli quidam (leonum vel canum) iuxta naturalem fiduciam una cum cupiditate ciborum venatores facti sunt, ita ut homines venatores obviantes in- P. A. vaderent. Quum autem aliquis eorum cohabitet nobiscum, artem propositam discendo percipit. Ecce 135 enim aurigae artem vilissimus omnium animalium simius in hesterno spectaculo usurpatam ostentavit. Residens enim in tabulis currus a quatuor capris vecti, per orchestram aurigam egit; ac velut in hippodromo certator quidam de victoria concertans, movens habenas flagellumque concutiens et in aures caprarum vociferans, mirifice spectatores oblectavit.

§. 24. Haedus autem, subtili funiculo alte a terra strictim colligato, accurrens ascendit per eum et constanter superambulabat tamquam in solo progrediens per plateam, veritus ne per declivitatem deorsum ferretur, quum ab adversario a tergo stante eam in partem detraheretur. Et hunc ipsum ego vidi postea in

alto situ ambulantem, tripudiantem et per armos (pedes anteriores) globulis ludentem; quod mirificum visum est, quum manus non habeat ad prehendenda ea, quae iactata sunt. Ecce et in circulum quemdam ascendens, diu magna prodigia ac miracula potius monstravit. Quoniam clausus sphaera externa, intus in cyclo tota sphaera agitata, movebatur continenter et faces in singulis foraminibus connectebantur sparsim. Ipse vero intra machinam quasi captatus a flammis stabat in medio. Callias*) autem praesidebat; et ille viso circulo, versabatur circumcirca: ad haec animalia iam parata erant ad ostentationem; quorum unum ore faces evellens eduxit et ad dextram versus collum detorsit et elevavit, ut offerret Calliae. Ille P. A. vero (haedus) cornibus tamquam manibus facile qua- 136 si recipiens, ut manu prehendens, circumducebat sursum, sicut pueri lampadas gestantes, nimia ostentatione facta; circa oram forinsecus cavens, ne flamma cuiquam noceret eorum, qui circumstantes spectabant. Mirum autem mihi et illud factu visum est quod quum haec ageret, simul et in ludi magistrum oculos fixerat, veritus, puto, ne quid delinqueret; atque simul spectatores respiciebat, utrum exsultatione afficerentur an moleste ferrent, investigaturus. Postquam autem spectaculum perfecit, timore absolutus, sicut bellator victoria potitus iactabunde gloriabatur; quod manifestum erat ex saltu et continua agitatione oculisque laetitiam atque hilaritatem tamquam risus prae se ferentibus; et praeter ista communis exsultationis indicia caudam quoque suam haedus movebat, iuxta nutus quos Calliae manus edebat**).

---

*) Vox ipsa Graeca videtur servata ab interprete; de qua studiosi lectores diiudicabunt. κάλλαια vel κάλλος praeter alia est etiam barba seu palearia galli gallinacei. *Auch.*
**) Vel ita: *Calliae autem ut manus putabantur.* Auch.

§. 25. Sunt etiam aliqua (animantia), quae et servile officium ediscunt, diligenter obsequi minis rorum more, assidue inter se contendendo; et hisce plenum erat spectaculum: atque singillatim propriam sibi ostentationem exhibebant populo bestiae istae, quasi dixeris ludentes ad nutum ludi magistri. Quod tamen non ludi res est, sed studio virtutis dignum. Si quidem risum id movet insipientibus, qui oculos animi occaecarunt, sed studium erit sapientibus, quorum mentes lucidae sunt et acutae visu. Itaque magnitudinem naturae rationalis diligenter sine risu honeste examinantes, opinionem deponite, veritatem discite, P. A.
ut instauretur persuasio, nempe pretiosum esse apud 137
deum et honoratum et laude celebratum apud homines deum diligentes genus hoc (animantium).

§. 26. At praelaudata animalia, inquiunt quidam, discunt quidem aliquid, sed eo magis, quanto magis cicures sint: agrestia vero non polite. Ecce enim etiam aliqua agrestia et minime mansuefacta viderunt quidam in scholas venisse, familiaritate adepta.

§. 27. Elephantorum gens nonne ferarum maxime agrestis est? Attamen ex Libya Baobas, Germanico Caesari undique ad pompam ludi apparatum disponenti, eo tempore quo de consulatu certamina proponebat, novam rem magnifice praestans dono misit gregem elephantum domi mansuefactorum ad cibum et potum deliciose *). Et quid oportet dicere de illis, qui ampliores erant in vasto dominio? Quum enim in conspectum venerunt theatri ordinatim dispositi, tamquam ex mandato silentium observante turba, primum omnes simul elephantes facie tenus genu flectentes adorarunt agonothetam. Deinde assurgentes, proboscides elevatas movebant, indicantes salutare populum.

*) Plin. VII, 2. Aelian. II, 11. Martial. l. I. epigr. 1025. laudat Aucherus.

Postea spectatoribus eos laudantibus, illi quasi mutuam salutationem recipientes, proboscides velut dexteras deorsum demiserunt. Nonnulli vero eorum discumbebant illico; iam enim praeparati fuerant lecti ferrei solidissimi: provide quidem, ne immani pondere elephantum frangerentur; reliqui vero velut famuli pro ministerio stabant ante eos et multa quidem convivio usu venientia obsequiose exhibebant incunctanter. Neque post multum temporis surgens unus velut ex dapibus mensae, prae se ferens similitudinem ebrii P. A.
humano ludo ad pulcrum cantum tubae citharaeque sal- 138
tavit. Ceteri vero tunc proboscides movebant et identidem sibilabant ad tripudium, quasi laude prosequentes. Postquam demum unus lucernam aliquam attulit, ea visa, tempus redeundi indicantes surrexerunt, et transeuntes discedebant, necdum omnino ebriorum personas monstrantes, sed labascendo ac nutando, ita ut aegre pedes movere possent in gressu; verum tamen vacillabant titubantes vinolentorum more, quum a theatro abierunt.

§. 28. Dicitur etiam Alexandriae Aegypti unus istorum olim litteras didicisse, ita ut potuerit haec notare: *Ego ipse haec scripsi.* Nec non edocta dicitur bellua illa simulare animi motus sicut amatores; aiunt (vel canunt) enim elephantem tamquam amore pueri captum ferri in camelum, osculari eum, amplecti atque constringere, suum cibum in os eius mittere; imo neque nocte neque die pati ab eo distare; nisi iussu magistri ferarum.

§. 29, Sic ergo natura in universis animis dominatricem mentem condidit; ita tamen ut in uno languida sit delineatio ac subobscura et facilis ad delendum figura formae; in altero vero velut indelebilis, clara et vix delenda forma depicta sit. Inevidens igitur forma est in aliis, constans autem evidensque typus in hominis forma geritur.

§. 30. Porro praeter iam dicta non supervacaneum erit illud quoque dicere, quod sapientiam, P. A.
scientiam et optimam deliberationem, eam etiam, quae 139
provida est cum procuratione, tum aliam quae consilii prudentiae germana est, compluresque alias, quae rationalis animae virtutes appellantur, animalia prae se ferunt. Quod quam verum sit, manifestam fidem faciunt nisus ac molimen de rebus victu necessariis, ingenium, industria militaris et strategemata diversi generis. Nam Polypus quando venatum it cibi, corpus suum lapidibus assimilat ad decipiendos pisces; quum enim putant illi iuxta saxum natare, aggreditur et prehendit eos *). Quae vero dicitur Narca (sc. Torpedo), eiusdem nominis morbum quum comparet piscibus se tangentibus, nullo negotio sicut homo piscatur illos **), robur ipsum, quo resisterent, ad se contrahendo. Quae autem vocatur Stella, valde sapienter gratum iucundumque sibi parat, tamquam coquus alimentum consequens (pisces). Nam quum circa se sentiat aliquid, ut mihi videtur, ex natura calidum, freta ecce maiores etiam invadit; qui quum nequeant resistere calori ignis, assantur; atque ita cibo utitur minime laborato ***).

§. 31, Possident autem ut aquatilia, itidem et aves terrestriaque abundantem sapientiam; nemo enim eorum privatur sapientia, etsi loco vel corpore differant a se invicem. Perfectum argumentum sumitur ex

*) Cf. Plin. IX, 46 sq. *Auch.* **) Plin. IX, 67. „Novit torpedo vim suam, ipsa non torpens: mersaque in limo se occultat, piscium qui securi supernatantes obtorpuere, corripiens.“ Auch. ***) Post Aristotelem, L. V. hist. animal. cap. 14. sic habet Plin. IX, 86. „Claros sapientia auctores video mirari Stellam in mari: ea figura est: parva admodum caro intus, extra duriore callo. Huic tam igneum fervorem esse tradunt, ut omnia in mari contacta adurat, omnem cibum statim peragat. Quibus sit hoc cognitum experimentis, haud facile dixerim.“ Auch.

ostrea (vel conchylio), cuius caro vescibilis est: unde
et munit se ambabus testis, quae una ex una par- P. I.
te, altera ex altera, circumcludunt eam: quas quon- 140
iam dissolvere desperandum est, Paelotes dicti *) facili negotio inglutiunt eam prius, ut per calorem gulae liquescat viscus, qui solidas servat testas, et paullatim remissae dissolvantur compages: tum extrahentes in largitate, escam inclusam sibi administrant.

§. 32. Nec tamen in solitudine (vel solicitudine) degentes extrema laborant cibi penuria: habent enim exercitium industriae; ea nempe, quorum odores se delectant, belluae in latebris et cavernis, aut silvis latentes sicut insidiis exspectant. Sunt etiam, quae tamquam ex pinguedine ab ipso aere odorem sugunt naribus: fetorem vero sentientes, nares dimovent et latentes in caveis praestolantur venationem; surgentes enim ex insidiis, statim avide saturantur.

§. 33. Adeo autem nonnullae cautionem usurpant de salute propria, ut non solum dolum inter se mutuum, verum etiam fortiora hominum consilia eludant. Dicuntur enim cervi, dum proiiciunt cornua, quaerere securitatem solitudinis, et ascendentes montes altos, petere silvas inaccessibilesque anfractus et deserta impervia. Quia vero cum cornuum armis aequalem vim exuerunt nudique instrumentis defensionis evaserunt, ob metum ne irremediabile aliquid patiantur, in solitudine spem ponunt, quasi restet eis

---

*) Παιλοτής (sic), ut ἀπαιολητής, *fraudator* fortasse est. Quod si legas *Polypodes*, tunc spectat quodam modo locum Plinii. IX, 46. „Polyporum multa genera. . . vescuntur conchyliorum carne, quorum conchas complexu crinium (sive brachiorum) frangunt; itaque praeiacentibus testis cubile eorum deprehenditur." Quae sunt fere verba Aristotelis. hist. animal. VIII, 4. Οἱ δὲ πολύποδες μάλιστα κογχύλια συλλέγοντες, καὶ ἐξαιροῦντες τὰ σαρκία, τρέφονται τούτοις· διὸ καὶ τοῖς ὀστράκοις οἱ θηρεύοντες γνωρίζουσι τὰς θαλάμας αὐτῶν. Auch.

fuga sola: unde et proverbium illud, *Ubi cervi cornua deponunt, profecto locus est desertissimus*—quondam ergo post cornua reiecta iuxta radices exstant vestigia vulneris, supervolantes muscae pascuntur et saevissimos dolores afferunt. Quare illi per diem intrantes dumeta, nemora frondosasque silvas latent, ramis condensisque frondibus obducti: nocte autem, quando volatilia acquiescunt, exeuntes tutius pascuntur. Ad haec renatis cornibus, haud confidunt statim meridie foras exire, veriti necdum stabilita fuisse cornua: quum enim adhuc tenera sunt, quasi lutescunt ac discinduntur ab radiis solaribus, ut argilla figuli ab igne. Quam ob rem diffidentes, ne forte perfectam adhuc non acceperint soliditatem, in arbores percutiunt capita sua et probant cornua per contactum et compulsum, an firmiter erecta sint. P. A. 141

§. 34. Quod autem prudentia provida insit non uni alterique animalium, sed cunctis omnium eorum generis tempus statutum, maxime pro propagatione, manifesto argumento est. Unum enim istorum excelsos montes petit, alterum profundum Scythiae Libyaeque desertum lustrat, tertium in nemoribus condensis immersum latebras sibi assumit: multaque in terra inveniens ripas *) obsidere, quum ob procreationem huc conducuntur. Haec sane indicia sunt sapientiae redundantis atque una cum prudentia providam diligentiam in generando ostendentis.

§. 35. Verum mirificum quoddam operantur palumbae ac perfecta ratione dignum. Nam in primis non ibi, ubi nascuntur, pascuntur, sed in alterum locum se transferunt, ne capiantur; plures enim sunt, qui machinantur, ut inveniant earum latebras: itaque illinc ob cautelam effugiunt, ne persecutores inveniant P. A. 142

*) Ad verbum, *rivus* vel *in rivis germinans*; quo etiam *stagnum* potest designari vel *arundinetum*. Auch.

se. Deinde vero quum sentiunt quosdam venatum exiisse pullorum, nimis artificiosa pugna accedunt in congressum, supervolantes et fugientes et iterum lente suspenso gradu obrepentes: atque paullo longius volant; ut dum studium venatorum vident, ipsos liberent, spatio temporis pullis dato pro opportunitate fugae capessendae; quos quum sentiunt longe evolasse, exspectantes adhuc modicum vestigia venatorum, demum delusis eis, ipsi aerem petunt excellenter; ita ut isti stupore agantur, derisos se deceptosque cernentes et exacerbentur, ut par est.

§. 36. Dicunt, qui Semelae*) res narraverunt, quod genus est marinum cooperatione daemonis cuiusdam usum; quod si nequeat sub initium evitare multiplicem hominum industriam malignam, postremam eorum irruptionem irritam reddit. Quippe quod hamum nulla exquisita esca obductum velut cibum ingluti: malum tamen effugiendi remedium invenit; invadens enim et currens sursum, funiculum comedit; geminum emolumentum ferens et sibi salutem comparans et punitionem in eum, qui manu iniuriosus fuit.

§. 37. Incredibilem utique censeat quis histo- P.
riam accipitrum Thraciae; si quidem et ego ut pri- 14
mum audivi, minus fidem praestabam, donec complures indigenarum, (quos inter unus, qui ad nos venit peregrinorum, homo simplex,) testabantur quicquid de illis noverant. Dixerunt enim, quod concorditer labo-

---

*) Quid in Gr. lectum fuerit ab interprete sic istud nomen exponente nos latet: σμιλη, σμιλιον, potuit esse nomen piscis, sicut scalpello funiculum amputantis, vel ζῶον μέλαν, *animal nigrum*, aut aliquid simile. Si vero legas μύξων, Lat. *mugil*, haec de eo habet Plin. L. XXXII. c. V. „Scit et mugil esse in esca hamum, insidiasque non ignorat: aviditas tamen tanta est, ut cauda verberando excutiat cibum.“ Sed haec et similia non ita facile credas ad praesentem locum pertinere. Varii sunt pisces, qui funiculum hami abscindunt. Auch.

rant, ut opem ferant avium venatoribus et operam dant negotio et fruitioni captorum. Quoniam habitationem sibi parant in silvis, ut par est, inter densas frondosasque quercus, ubi versantur avium genera frequenter; et eis, qui venatum veniunt, cooperatores exsistunt, iis inquam, qui provide accedunt, quique nihil fraudant circa spem aequalis praemii, quod licet exspectare socios a sociis belli. Modus autem auxilii praestiti ita se habet; primum (vel *ante*) venatores sub initium arbores commovent. Hunc motum exiguae ac parvulae aves non sufferentes, disiectae expavent et avolare volunt. Accipitribus tamen super se visis, retro coactae humi descendunt et rostris terram pulsant (aut ab accipitribus rostris laeduntur,) atque ita venatio paratur facilis aucupantibus. Quoniam ramorum vehemens commotio et violentus ex motu saltus atque ex superstantibus impulsus, sicut etiam timor et ingens horror facile reddit aucupium, quo magis incident in manus venatorum. Isti vero laetabundi exhibent portionem ex iis, quae ceperunt, partim cooperationis gratia retributionem facientes, partim ad futuram venationem invitando. P. A.

§. 38. Adeo autem abundanter effluit copia sa- 144
pientiae (animalium), ut in apprime necessariis superet vel hominum sapientiam. Quando quidem unus quisque nostrum quum valetudine laborat, ignorans quae conducunt ad sanitatem, medicos advocat, qui indicent salubria ad salutem proficua. Ubi animantium nullum umquam alterius opus habet, medicam artem per se ipsum callens et suo arbitrio professor compertum. Si quidem cervi a phalangio morsi, norunt pro remedio cancrum (sive ostreum fluvii); cuius esu statim curantur. In Creta vero quum caper sagitta feritur, herbam racemulum (vel dictamnum) vocatam quaerit, qua vescens facile sanatur ab vulnere.

§. 39. Aiunt quod etiam testudines ex avida

gula saturatae viperis, ob metum mortis origanum comedunt; hoc enim tantum modo ex veneniferorum discrimine se expedire possunt. Verum enim vero nonnulli qui nihil credere consueverunt nisi exploratum, voluere certius argumentum dictorum capere. Videntes igitur testudinem expletam vipera, origanum prope eam natum radicitus evellentes, exspectabant exitum rerum: illa vero appetens et non reperiens ut ederet, mortua est.

§. 40. Nec solum curare morbos in aliquo repertos aut suspectos, sed dolores etiam in se fingere fallaciter ad evitandum laborem observatum est (in animalibus). Dicunt enim, quod Aristogitoni uni inter eos, qui virtute claruerunt in re publica Athenarum, equus erat piger, qui in hippodromo ultro fingebat P.
claudicare; donec deprehensa fuit ab agasonibus pro- 14
cessu temporis fraus et castigatus fuit; quo supplicio deinde superavit ignaviam; atque ita experimento probatum fuit, quod evidenter fraudulentus dolo usus fuerat; non aliunde, quam sapientia mentis.

§. 41. Haud inaniter et illud dicitur, quod bubulcorum mentem et ingenium habent boum armenta, sicut et caprae caprariorum et grex pastorum et agrestiores belluae curatorum. Verum tamen ciborum quidem et potuum, praesepiumque et generatim eorum omnium quae ipsis utilitati aut damno sunt, non minor est peritia cognitionis; ita ut etiam copiam quandam teneant multarum variarumque notionum, tam artificiosam quam rationalem; ut proinde absurdum sit maxime, inter se conferre nostram et illorum providentiam.

§. 42. Formicam non vides, exigui corporis animal et magnorum operum providum per industriam et mentem? Haec aestiva tempestate comparat necessaria; et ne forte inundationem patiatur, sollerter sibi parat sedem; auctumno vero vergente, obreptum ex

rigore imbrisque damnum cautius reparat; ut quae in hibernis a se constructis inclusit et labore proprio condidit, iis fruatur et gaudeat, horrea pro tempore insumens et copiose hauriens victum. Quando vero accidit ut deficiant alimenta, rursum exit foras cum suo exercitu, ut colligat copiam annonae, necessarium cibum procurans pro tempore futuro. Ut autem malo- P. A.
rum saevissimum expellat famem, triticum hordeum- 146
que et quaecunque collegerit, in duo intercidit, ne pullulantibus illis penuria laboret.

§. 43. Non sufficiet dies ad enarrandas consimiles ceterorum curas animalium, quorum apparatus oeconomicus abundanti gaudet cibo. Quando quidem omnia terrestria, aquatilia et volatilia per aerem, ne forte aliquid necessarii desit ipsis, provide sane procurant. Praeterea quis nescit, quod intellectu consilii praeditorum est, eligere utilia et inutilia, convenientia cum distinctione? Istorum vero peritia nimis certa est (apud animalia) et solidata disciplina, animae rationali propria.

§. 44. Attamen illud etiam rite dicitur, quod oppositorum non idem est usus; quoniam, ut patet, a contrariis tales proveniunt motus. Quoniam calidum ac frigidum vel dulce et amarum vel album nigrumque vel magnum et parvum aut quicquid eorum, in quibus contraria sunt passim temperamenta, diversas pro sententia consilii in iis agit voluntates; ut animans quisque velit atque appetat quod placet et affert voluptatem ad quam properat, et effugiat dolorosum, quod aversatur. Et tanta copia sapientiae utitur, ut etiam quam plurima ex loquendi facultate hauriens prae se ferat, consilii ideas quidem explicare non valens; P. A.
quia linguam non habet articulatam; manifestius ta- 147
men, quam voce, operum veritatem eis, qui acute possunt videre; exponens.

§. 45. Canis quum persequebatur feram, perveniens ad fossam profundam, iuxta quam duae erant semitae, una ad dextram, altera in sinistram; paullulum se sistens, quo ire oporteret, meditabatur. Currens autem ad dexteram et nullum inveniens vestigium reversus per alteram ibat. Quando vero neque in ista aperte appareret aliquod signum, transiliens fossam, curiose indagat, praeter odoratum cursum accelerans; satis declarans non obiter haec facere, sed potius vera inquisitione consilii.

§. 46. Consilium autem talis cogitationis dialectici appellant demonstrativum evidens quinti modi. Quoniam vel ad dextram fera fugit vel ad sinistram aut demum transiliit: et quidem haec et similes formae verborum explicantur ab hominibus; verum intelligitur non obscure et apud ceteros sine mendacitate Aesopus quoque in parte maxima operis fabellarum suarum. Nam etsi vocis expers sit articulatae animal, non tamen fictio est fabulae illa, quae inest eis sapientia scientiaque in multis rebus. Ecce enim in proverbiis etiam acutiores inter homines in cogitando solent vocari vulpes: adeo bestia ista ex claritate multiplicique versutia mentis admirationi nota apud multos est. Etenim simiorum etiam stultissimus praestat agilitate manuum, et ludi praestigiis; ita ut postquam vicit quos voluerit, deceptos ipsos irrideat.

§. 47. Ceterum multa sunt et alia relatione digna de sapientia, qua utuntur animalia; sufficiunt tamen iam dicta. Addendum esset, quod non tantum sapientiae, sed etiam sobrietatis participes bestiae sunt. Quod si opus erit verbis pro rebus eis necessariis, vocem emittunt. Quis vero apud illas apparatus dapium aut quae violentia aut quae ebrietas aut quae coquorum pistorumque opera supervacanea, artes miseri ventris eorum, qui nobiscum voluptati dediti sunt? Insuper superbiae procellis nos iactati, quanta P. A. 14

ane aperto ore mirari non erubescimus; praesertim tum supercilia contrahentes, cervicesque extollentes, ... inanis sententiis tumidi, deserti vacuique mente, remisso fastu elati reputamus nosmet ipsos, ut poetae dicunt, diis proximos factos fuisse semine et propinquos generatione; verum a cibo exiguo potuque superati, humi iacemus, ab alto caelo cadentes. Ecce illico obnoxii sumus non solum pudori, verum etiam corporis infirmitati: quia aviditatem et gulam sequuntur morbi, exiguam quidem minores, maximam vero irremediabiles.

§. 48. At bestiae, quae parcitatem alimenti ab ipsa nativitate statuerunt sibi asciscere, herbis pascuntur et exiguis contentae sunt. Quarum potus aqua est, non tamen frequens, sed semel in die, aliquando etiam post multos menses peractos. Nam quaedam hibernis tempestatibus vix bibunt, aquae loco satis habentes frigus aeris et viridis pastus humorem humidum. Ad haec prurigo illa ex humiditate orta cupiditasque sub ventre exsistens nimium minor et exi- P. A. gua illis est. Nonnullae enim verno tempore, aliae 149 auctumnali feruntur ad coitum; sunt etiam quae semel in anno congrediantur. Feminae vero earum usque ad conceptionem solam patiuntur succumbere, deinde vero aufugiunt mares, completa nimirum lege naturae, quae pro generatione et corruptione, maris cum femina adinvenit coitum coniunctionemque.

§. 49. Nonne igitur aequum est, ut homines erubescant effrenas suas lascivias ad comparationem istorum continentiae? Nam qua demum anni tempestate homines quidam venereis abstinent, more ducti incontinentium, miseri, non contenti coniugibus solis, foras oculos versantes circum quaque et in meretrices furentes, hereditatem illustrem minime servantes, sed ignominiam paupertatemque pro gloria mutuo probantes? Quo fit ut nonnulli ex iuvenibus florescentis

aetatis, contempta morte, cupiditatem vitae antepenant, ceterorum legem coniugalem dissolvant: nec providentis moderatoris hominum veriti iudicium neque legem in adulteros latam timentes, neque paventes immanem inexorabilemque furorem maritorum mortem minantium; quibus ad maiora scelera passio inexperta vim facit ut homicidium admittant: etenim aliqui excedentes malitiam, ad magis iniuriosum coitum furunt, τῇ παιδεραστίᾳ, quo non solum civilis, verum etiam naturalis legis praecepta violantur. Quoniam destruendo legem immobilem ab ipsa veritate reprehenduntur de facto illicito, quum incassum seminent et fetum perimant immaturumque emittant.

§. 50. Ceterorum tamen animantium honesta- P. A.
tis manifestum argumentum ex operibus patet et ze- 150
lum contra libidinosos, quos impudentes statim repellere nituntur: ita ut si pro tempore nequeant compotes esse, opportunum praestolentur tempus. Id autem cernitur non solum in mansuefactis et apud nos degentibus, sed in belluis quoque, quae videntur continentiam ultro sibi ascivisse. Plura quidem oportebat in medium exempla ferre diffidentibus fidem factura, verum satis erit unius mentione facta similiter argumentari et de ceteris sub silentio. Crocodilus hominum vorax amphibiumque in Aegypto animal, coitum facturus, educens feminam revolvit ad ripam fluvii, quia dorso supino consuevit concumbere: post autem coitum rursus manu elevans versat eam. Quum autem suspicatur eam iam commixtam aliis concepisse, quia subdolus est, simulat se aliquo modo, quasi iterum appetat coitum; tum tamquam amasius cupidine actus sequitur eam et solito modo revolvit ipsam. Ut autem statim certus redditur de opinione, odorando, aut aliquo alio modo, verumne sit, an contrarium, habet enim ex natura scientiam incognitorum; certior factus evidenter ab ipsis rebus de concubitu, unguibus

lacerans intestina depascitur, tenera enim sunt; cum ex adverso musculi sint squamis solide connexis colligatisque, ita ut vel ferrum acutum hebetent contactum.

§. 51. Quum hactenus de sobrietate actum sit, quid opus sit de fortitudine referre? Quando quidem aprorum aut taurorum, vel elephantum ceterorumque his ferociorum robur vimque nemo est qui nesciat P. A.
ingentem esse et loco exigente magnum fortemque 151
animum demonstrare mira in pugna arte. Ecce enim istum (taurum) vidi in luctam venientem, pedibus, gladiatoris instar, pulverem suscitare, torve aspicere oculis rubescentibus et cornibus ad feriendum paratis furore fervere totoque aspectu horrendum apparere. Aprum autem dicunt, qui venatum exeunt in silvis, quum viderit venatores, non prius viribus armari, quam in arbores vicinas acuerit dentes. Ursi vero secedentes impetumque facientes cervicem immittunt sub medium adversarii et retorquentes violenter sternunt in terram et pedibus constringunt artificiose velut laqueo captivantes. Et quicquid paedagogis (vel ludorum magistris) in usu est per astutiam peritiae, totum ipsi exsequuntur. Singula singillatim dinumerare supervacaneum est.

§. 52. Ecce enim nudius tertius dracunculi cum viperis Aegyptiacis luctamen videns, non modicum stupefactus fui: ita ut ex ipsis rebus necessum habuerim credere veritati de hoc, quod rationis particeps esse, haud secus ac rationalibus, ceteris quoque animalibus concessum fuerit. Vipera enim venenosa venit ad congressum, velut geminae naturae ac biformis facta; quippe quae caudam nimio strepitu in forma globi retraheret; de pectore vero usque ad caput sursum erecta accurreret pectore forti et larga cervice, inflata, plena furoris veneni que; sicut alii quoque quasi digito indicabant, huc illuc versando linguam

cum sibilo immani. Draco vero elevans altius caudam suam, removit eam, ut vipera decepta, in ipsam tamquam in adversarium sibi animal irrueret. Ipse dein super faciem pronus serpebat totus humiliatus, oculis solis sursum directis, et exspectans praestolabatur; veritus tamen, ne forte illa praeveniret et P. A.
vulnus sibi afferret periculorum, parabat se simul ad 152
impetum faciendum. Quando igitur sensit insidias lactae suae ad libitum cessisse, quum nimirum vipera cum cauda sua serio dimicare videbatur, subito invadens eam, acri morsu prehendit cervicem eius et suffocavit.

§. 53. Porro haec animantia utuntur etiam ordine meliore, quam cohortis praefecti ac centuriones, minime indigentes adhortatione mutua; quoniam prompta sunt ad operandum sine excitamento, quo necesse est homines identidem ad opus impelli, quod acuit audientes, nec eos cunctari sinit, sed excitat ad virtutem.

§. 54. Etenim ego etiam quando per legationem adii Romam, crebro vidi in bestiarum congressibus, quod more optimorum cursorum prius huc illuc discurrebant, et ex altera parte tamquam flagello caudis propriis dorsum et latera percutiebant, ut sese hortarentur, quem ad modum in hippodromo aurigae faciunt. Quoniam non solum supplicii loco flagella adhibent, verum etiam monendis pedibus (ut sese moveant). Propterea et poeta certior factus dicit:

„*Cauda latera dorsumque ex utraque parte*
Percutit, ut irritet ad certamen se ipsum.“

§. 55. Tanta igitur fortitudinis vis in robustioribus exsistit: ut quae vires debiliores desiderio habent, erubescant, quod ignotum non est. Dicitur enim, quod leones quum in congressu ob multam oppugna- P. A.
tionem debellantur, obtuentes secedunt lente vocifer- 153
rando et huc illuc ambulantes pudere se de. errata

manifestant; atque aversis vultibus et voce remissa sese abdentes, persuadent, quod ultro reprehensionem indicantium se digito volunt evitare et retrorsum reversi velut ex stadio currunt.

§. 56. Equorum autem genus adeo cupidum est honoris, ut in ipsa iam Graecia atque apud Barbaros, sicut hominibus, ita etiam equis certatim currentibus praemium apponatur. Et non solum in minoribus congressibus, quorum exigua est ratio, sed etiam in sacris certaminibus, ad quae ex orbe terrarum veniunt congregatim ob varias necessitatis species, aliqui propter colluctationem spe victoriae, quidam vero desiderio spectaculi visendi ac nonnulli ob negotiationem; quoniam paratiores sunt voluntates advenientium in coetum solemnem, pudori ducunt sibi, si eo egressi nihil in domum adduxerint.

§. 57. Apertis igitur heroicis theatris cursibusque equorum, ludis Olympicis, Nemeaeis, Pythiis, Isthmiis, agasonum quoque studium videre est et diras curas ineffabiles, impensas sine parsimonia, stabula construentium pro equis, cibos parantium locantiumque exercitatores (vel instructores), qui animalium velocitatem naturalem excitent acuantque per curam et alimentum. Quando certaminis tempus venit, iam iam rem sentit, videns circi carceres. Unde primum irritatur ad resiliendum velociter disrupto claustro; deinde foras emissus evolat atque longius per longitudinem festinato cursu satagit properare.

§. 58. Ecce nudius tertius mirum spectaculum multas hominum myriadas obstupefecit. Erat enim certamen quadrigarum septem concurrentium: ceteris ergo post remanentibus, duae velocitate praevalentes contendebant aequo marte, aurigis etiam etsi non corporibus, saltem animi nisu, quantum in eis erat, concurrentibus; at unus raptus ambitione cecidit haud sibi conscius. Tunc equi destituti ab auriga, P. A. 154

suapte vi, omni cum furore sese regentes satagebant tendebantque in cursus sollicitationem, quasi vero ab auriga sibi adhibitam celeritatem praeferentes, una cum peritia; ita ut non pedes frustra moverent huc illuc inutiliter converso cursu, sed potius quasi per lineam directe currentes, expedite medium tenerent stadii, ne forte qui post se sequebantur, praevenientes, praecederent excederentque circulum: eo vero loco, ubi multi gyri aguntur apte commodeque se vertentes obviabant aliis; perpendendo illud quoque, ut circulum propius obtingeret temo cum equo a sinistra exsistente; ne videlicet gyrus maioris periodi largitudinem relinqueret ei, qui post veniebat et ceteris.

§. 59. Quid autem dicendum ad ea, quae referuntur de ferociore animali, nempe elephanto? Ut autem omnia antiquitus dicta praeteream, memoriae mandabo res sub Antiocho actas. Asianorum princeps armentum alebat elephantorum, ut in congressu equis obiectum iuvamini esset; a voce enim elephantis abhorrens pavet equus, ita ut ob metum violenter fugae se det. Itaque iis, qui praecellebant corporis vigore et robore, eo quod ad operandum iuvat, appella- P. A.
tionem indidit ex heroum nominibus, praeferentiam 155
concedens Aiaci; illi nempe, qui praeter omnes fortis videbatur et operi deditus. Quum ergo flumen rex transiret cum exercitu, Aiax (nuncupatus elephas) ad ripam morabatur, transitum timens, ut puto, ob gurgitem. Qui vero sequebantur, ut decebat, impavidi reperti, ordinem (tamen) diligenter servabant. Donec rex misit vocavitque altores, quia tempus erat accelerandi, *βραβεῖον* duplex pollicitus transeuntibus ante alios, insidenti nimirum argentum, et elephanti dignitatem primi honoris. Quoniam vero Patroclus transfretavit desiliens in amnem, ita ut audacter transitum fecerit, quem secuti etiam alii transierunt, ideo ipse honorem assecutus est. Aegre id tulit Aiax ac se

privaretur dignitate, tam molestus et agitatus, deturbare totum ordinem castrorum voluit, ita ut videretur conqueri se deteriorem evasisse Telamonis filio ob arma Achillis similiter furentis: si quidem livore plenus et rebellis, in itinere atque in castris intolerabilis erat, ignominiam effugiens et gloriam petens. Utinam etiam homo talis fuisset, ut non solum fortitudini acquirendae studeret, verum etiam sequelam virtutis feliciter optaret!

§. 60. Ecce enim quaedam animantia praeter iam dictas virtutes, iustitiam etiam prae se tulerunt, natantia, terrestria et aerea. Quando quidem iam in marinis Pinnae et satellitis eius aequitas in societate manifesta est; contubernium enim commune cibi habent et aequaliter eum distribuunt. Idem facere et Trochilum ac Pompilum in confesso est apud omnes, qui minores iis comperiuntur in vita communi. P. A.

§. 61. Inter volucres autem vel ipsam supre- 156
mam iustitiam ciconia demonstrat, parentes nutriens, et statim ut alata fuerit, nullum aliud opus sibi proponens, antequam gratias retribuat et benefacientibus sibi vices reddat. Verum hoc pariter et terrestrium aliqua agere persuasum est. Nam etsi nequeamus omnium ipsi naturas proferre nec lustrare neque certius indagare, oportet tamen fidem praestare testibus manifestis in iis, quae ipsi non videmus. Aequum est quidem non nonnullis, sed universis partibus mundum compositum esse; verum partem eam, in quam cadit iustitia et iniustitia, illam omnino praeditam esse etiam ratione: utraque enim ad rationem pertinet. Itaque sicut hominibus, sic animalibus quoque memoratis distribuatur (ratio) necesse est. Iure sane (homines) ciconiis adultis parentes alentibus honorem certum exhibent aut contumeliam; laudant etiam satellites Pinnis aequaliter distribuentes cibum; ex adverso vero, opprobrio et accusationi dignum censent, si soli

consument dictum (cibum). Qui vero laborant in examine apum, fucos nocivos favo elaborato existimantes deperdunt; quoniam ut ait Hesiodus, „aliorum laborem in ventres suos induxere."

§. 62. Videntes antiqui virtutes usque ad bruta animantia devenisse, a carnis esu sese abstinuerunt; atque ad multum temporis consuetudinem talem inter Graecos et Barbaros obtinuisse aiunt, donec prisca temperantia labente, in delicatam vivendi rationem cum voluptate declinarunt: novis enim cupiditatibus ad- P. A. inventis, illicitis deliciis civitates adimpleverunt; 157 quorum principia morbi sunt, quibus non expurgatis, mortes subsecutae sunt. Unde homines disciplina instructi, qui aemulatores sunt Pythagoricae sapientiae, neque si necesse etiam fuerit, carnem attingunt, propter sobrietatem religiosam et evitationem morborum.

§. 63. Etenim habent ex natura relationem aliquam corpus et anima (animalia et homines,) non solum per familiaritatem cum iis, quibuscum solis assuefacta sunt, sed etiam ut reddant quod debetur fideli dilectioni; qui enim diligitur, diligit utique vicissim; et cuicumque curam adhibemus diligenter, hic optat parem utilitati acceptae referre recognitionem.

§. 64. Aequalitatis ergo et iustitiae argumenta sunt magna, quod eadem etiam ipsa animalia praestant, immo maiora quam homines. Etenim principes constituunt et ordines, quibus statutis, nulla est negligentia; et electis a se principibus omni obedientia obsequuntur. Fidem probant dictorum certam oculi ipsi. Taurus enim armenti et hircus caprarum et aries gregis dux est; atque in agrestium coetu unus ex regia fere familia praepositus exsistit, quem magna multaque animalia sequuntur, quod divinitus impressum esse convenit.

§. 65. In examine apum extra dubium constituitur rex, quem dispensatione praesidentiae praeditum

verentur omnes et pertimescunt et puniuntur qui sub eo sunt ministri omnes. Quod si adauctus fuerit numerus examinis excessive, populosissimae civitatis instar, in coloniam alias transferuntur velut familia propria. Sin autem illi, qui principatum susceperunt, nequeant agere officium praesidentis, ex anarchia vel ex polyarchia concussae destructaeque disperguntur. P. A.
Ecce enim et multitudinem avium vidi, gregatim vo- 158
lantem, quibusdam praecedentibus, aliis post sequentibus; nec non in fluviis, stagnis et maribus coetus piscium tamquam rivus rectus in una linea protrahitur, exercitus instar per longitudinem extensi a praefectis legionum magistrisque militiae. Hoc modo politicae virtutis animantium genera habent participationem; iamque ostensum est, quod dispensatione gaudent; quae sunt argumento moralis disciplinae et providentiae.

§. 66. Porro non minus vitia quam virtutes sunt indicia naturae rationalis. Pronum enim mihi est demonstrare, quod perversitas peccati tam hominibus, quam animalibus inest. Nam avida luxuries, timiditas, iniuria et istiusmodi, in una fere specie communiter multiplicatae sunt usque ad insaniam; probitate autem vacua sunt saepe animantia. Quaedam, exempli gratia, sunt callida, ut lupi et vulpes. Item alia luxuriosa, ut hirci et columbi; adeo ut ob vitium veneris mas soleat ova frangere, ne femina super ova sedens impediat sibi coitum. Cupiditas enim libidinosa praevalet etiam in animalibus modo violento, ita ut non sit eis satis ferri ad cognatos, verum etiam ad inimicos propter aviditatem. Nam quem ad modum ut putatur, homines per frequentes multiplicesque cibos et avidas dapes, quibus de more deditì sunt, novas cupidines sibi fecerunt et meretrices alienas adinvenientes, incitati sunt insolita perpetrare; sicut sermo habetur de Pasiphaë Minois Cretensis filia, quae fertur

adamasse taurum peperisseque monstrum Minotaurum; simili modo in homines nonnulla (animalium) exar- P. A.
sere, sicut cantatus ille aries Glauci. Alioquin un- 169
de alieni variique generis monstra portentosa evenit nasci, nisi ex dissimilium prava commixtione?

§. 67. In Achaia ipsa, ut dicitur apud antiquos, delphin pueri excellentis in pulcritudine vultus desiderio captus, multoties ex ora maris intus in pelagus deferebat super dorsum elevatum supra undas et multoties ex pelago usque ad ripam seducebat sine discrimine. Et tunc demum cessavit a stadio hoc longo, quando etiam a vita: mortuo enim puero in puerili aetate, moleste id ferens delphin, cum illo etiam animam visus est exspirare, ligamen spiraminis cum corpore constantius connexum violenter dissolvens.

§. 68. Sunt etiam alia tanto timore plena, ut infirmioribus cedant et ad umbras fortiorum trepident. Nunc in speluncis, quae sub montibus sunt et in vallibus condensisque silvis, cum tremore latitant; nunc in altis frondosisque saltibus: ubi oculos huc illac versant haesitabunda, ipsum volatum avium metuentia. Testes sunt his dictis cervi: quibus fortitudinem quum negarit natura, ut videtur, instrumenta quibus se tuerentur concessit, et haec ipsa ramosa; haud sicut in ceteris bestiis in capite sitis geminis cornibus, sed abundantiora germina hinc illinc pullulare faciens velut ramos in truncis, utpote animo forti carentes, saltem per excessum armaturae aequalitatem sortirentur. Sed quid refert ignavis ex armatura fortitudi- P. A.
dinem acquirere? nec enim mulieres deformes orna- 160
tus iuvat ad formositatem, immo claritas ornatus ruborem inducit.

§. 69. In certamine timiditatis nunquam ferat lepus secundas cervo concedere. Namque tremit semper haec bestia et timet cuiquam fidere, non dico bel-

suarum, sed etiam partium naturae. Quoniam timet et scaturigines fontium salientium et strepitum maris, venti aerisque omniaque, quae sunt super terram; ita ut circa fontes, dumeta et siccorum foliorum congeriem contrahatur. Quare ut mihi videtur, poetarum genus non sine ratione *latitantem* vocat leporem, eo quod lateat trepidetque. Ideo omnium auxiliatrix natura adiumenti loco contra timorem concessit huic bestiae velocitatem pedum parem celeritati alarum; pedes eius non ut ceterorum firmans in imputrida ac glomerata pelle, sed instar spongii dilatans, ut nempe multum aeris recipiendo, ope eius levius elevarentur ad cursum.

§. 70. Quantum vero isti pavore sunt pleni,
tantum nonnulli in impudentem audaciam feruntur.
Quid enim oportet aprorum vel pardorum aut leonum
referre praepotentiam, qui ad iniurias violentiasque
faciendas parati sunt, quum vel connutritus inter ho-
mines canis quando obtingat vultum sibi infamiliarem,
furit praeter modum? qui si ex longinquo appareat,
crebro murmurat et cum impetu impavide latrat; ap-
propinquantem vero invadit, cunctis imminentibus P. A.
malis contemptis. Nam supersiliens vehementer ocu- 161
lis sanguineis oreque spuma pleno, non tantum lapi-
dum proiectionem suffert, sese opponendo, sed etiam
hastarum sagittarumque immissarum ictus obviat et in-
terserit se.

§. 71. Itaque reliquam etiam partem, non solum homines, verum etiam bestias sortitas esse intellectus, quasi hereditate accepta, haud obscurum est: cuius rei participatio virtutis ac malitiae satis fidem facit. Sunt quidem aliqui, qui nequeant haec audire, per se minime edocti; sed ignorantiam pro disciplina habentes contrarium omnino tuentur. Quibus tamen una cum naturali ratiocinio principia intelligentiae deus concesserit atque doctrinam ex verbo acquisiverunt, istis

licet adversarios increpare veluti insanos aut veluti inimicos veritatis.

LYSIMACHUS.

§. 72. Haec sunt, o honoratissime Philo, quae Alexander noster ex fratre nepos conscripsit et in medium veniens publicavit.

PHILO.

§. 73. Mirifica sane res est, o Lysimache, maiorque aetatis tempore, ita ut stuporem facere possit non solum rusticis, verum etiam instructis philosophia. Ego igitur non careo studio huiusmodi verborum, sed ex iuventute in hac nutritus sum disciplina ad inveniendam veritatem; atque nominum venustatem interpretationisque celeritatem non mediocriter percepi, sed certe et vere novi. Quoniam haud ignoranter te P. A.
rem percipere monstrabas, quum declamares verba 162
citata, nutu continuo capitis tui; quid quaeso putares, si ipsum audires legentem? Mihi videbaris rem altius concipere instar divinantium sacra quadam insania; quoniam illi non eamdem revelationem se accepisse dictis declarant, quam faciunt auctores et commentatores. Quapropter aliud est, quando huc illuc versatilis comperitur praedictio linguae et per terminum oris finita, et aliud, quando ex anima moderatrice producta, instrumentum vocis pulcre coaptans, decenter pronuntiat.

§. 74. Verum enim vero patris aut matris ad natos affectio non habet parem: veri tamen parentes, qui secundum scientiam sapientes sunt, quum referant suas inventiones, admiscent cum verbis inenarrabilem quamdam affectionem ad auditores. At non pauca una cum nominibus verbisque conduntur velut in thesauro, inquis. Decenter ac convenienter: ego tamen erga commentatorem inclinationem tuam miror; ita

enim verbum mihi narrare videris, ut etiam ab ipso scriptore, quando legens publicabat, nihil differre videreris.

§. 75. Miras autem adolescentis quaestiones recentes, novas multiplicesque adinventiones et nominum ad singulas res rite exponendas accommodationem, non eo modo probabiles mihi fateor, quo homines modici intellectus solent adire eum, qui in promptu habet quasi per incantationem allicere auditores; sed veraciter dicta, ut re ipsa se habent, indagando perpendam, immo magis ventilatum universos verbum edocebo; cura enim mihi est non persuasoriis verborum semper adinventionibus vinci; neque etiam nepoti nostro ex fratre fidem praebere licet in iis, quae scripsit, antequam opposita certius sciret. Haec igitur, si vacat P. A. tibi tempus, iam iam memoria recolens enarrabo; sin 163
autem procrastinas, sermone nunc interrupto, iterum opportuno tempore dicemus.

LYSIMACHUS.

§. 76. Non me credis, o Philo, omnia contemnere ob desiderium disciplinae cupidinemque veritatis: et haec prompte te docente ultro me velle audire?

PHILO.

§. 77. Equidem, o Lysimache, quantum in me est, promptissimus sum: tu tamen considera, sic interrogando et explorando, si nolumus aberrare a sacro consilio, utrum apes et araneae (puta quod textrices istae sint, illae favum melis creabunt) iuxta artisne industriam ingeniosam (id faciant) an sine ratione per actionem naturalem? Si quidem horum omnino, si oportet verum fateri, admirabilis habenda diligentia, quae tamen non a disciplina deducta est. Ad quid enim disciplina, quam non praecedet comprehensio

scientiae, quod oportet esse artium principium? quoniam ars est collectio concordantium concepta.

§. 78. Itaque exempli caussa, volucres solent per aerem volare, aquatilia natare et gradi terrestria. An id per studium doctrinae? Minime; sed suapte natura singula memorata haec agunt. Similiter et apes sine doctrina naturaliter favum peragunt et araneae quasi per se edoctae subtilem illam elaborationem textorum moliuntur. Si quis autem aliter putat, adeat arbores et perspiciens videbit cuiusque dotes cla- P. A.
rissimas: quia etiam in istis multa sunt, sine arte 164
artificiosa.

§. 79. Vitem non vides, dum diebus vernalibus germen producit? Primum enim foliis illud operit, deinde more matris paullatim nutrit et id augmentum ducit; post modum remutans ex acido uvam efficit, donec omnino maturet fructum. At instructane in his fuit, cura adhibita? Certe omnino per mirabilem operique praesidentem naturam par fuit non solum utilissimo fructui ferendo, verum etiam adornando trunco decore, extensis per longum palmitibus, volutatis capreolis, dilatatis frondibus viridibusque foliis eleganter; conspectus erat eius clarissimus et species mirabilis: pulcritudo vero ipsius non oculos solum, sed etiam nares vi attractiva ad se trahebat; exhalatione vero spiritus circumvicinum aerem fragrantem reddebat: lente enim flante aura adimplebat spatia odore suavi odoratumque grata placidaque voluptate explebat.

§. 80. Plura etiam de ceteris plantis quum dicere possim, non morae taedio taceo, sed tantum modo nimiam verbositatem evitans. Etenim puto, quod sub silentio multis relictis unius analogiae modo totum innotescit. Dicimus enim etiam de invisibilibus naturis, quod quum ordinatae et artificiosae sint, integrum servant esse rationales, etiam illae, quae omnino carent

nima. Revera tamen non ista dantur etiam in praedictis animalibus. Cuncta enim peragunt non provida procuratione ac consilio, sed secundum irrevocabilem operationem eliciunt ex propria constructione proprietates naturales. Namque consimiliter palumbes fugiunt vultures ac pulli timent reptilia; et marini P. A.
murices dum tanguntur ab aliquo, tenaciter constrin- 165
gunt lapidem, cui haerent, velut ambabus manibus tenentes et aegre divulsi vim faciunt pro unione. Deliberatione forsan? Minime: sed naturae peculiari quadam dispositione, quae singula ad opus coaptatum invitat. Quam ob rem aves statim ut alae eis natae sint, illico volant; et tauri cornibus natis illico cornua movent et impugnantes oppugnant. Praeterea, haud consulto (neque enim id putes,) scorpio attollens aculeum dimovet ac si per electionem statuerit debere ulcisci eum, qui iam iniuriam sibi fecerit. Sicut etiam genus serpentium invadentes se nititur mordere vi venenosa; anne scire etiam poterit quem ex morsis mori contingat? Item comparatio victus et morborum curatio et his similia, iterum naturae sunt inventiones innatae animalibus invisibili virtute. Et haec omnia possident, ut salva se servent et ut vindicent se ab invasoribus.

§. 81. Non enim edoctus mus in rimas suas antraque immergitur et quicquid est frugi et natos suos antequam incrementum sortiti sint, intus inferre studet. Pulli tamen hirundinum cibum digestum retro versi deponunt. Num certae cuiusdam utilitatis sensus alius fuit umquam animali aut continuum studium virtutis? An ad aliquid diu durabile operandum provide se verterunt, ut aliquid amplius augmenti sortiantur facta?

§. 82. Gravius quippe est putare callidissima fraudulentia et superabundante quadam sapientia uti

bestias. Qui enim his sapientiae concedendae testimonium perhibent, ipsi certe non norunt se plane P. 4
nihil scire. Nam etsi detur in istis perceptio ali- 166
qua, obscura tamen et insulsa est, leves animo faciliter irritans; quoniam eis, qui adhuc iuvenilem aetatem agunt, comprehensio scientiae velut pueris incerta est atque inconstans, non ita perfectis in verbo et intellectu.

§. 83. Quod si Aristogoni*) equus illaesis pedibus claudicabat, non decipiebat, quasi fingens fraudulenter; deceptio enim rationalis est: sed quia fortassis antea dolores in pedibus senserat, quietem acquirere recordabatur; at quantum temporis esset ex quo quieti se dederat atque otio, obscurum est et incertum: nam etiam in illis per aliquod tempus tantum memoria rerum servatur.

§. 84. Proscribenda etiam eorum opinio, qui canem venaticum bestias persequentem autumarunt quinto argumenti modo uti. Idem dicendum de collectoribus conchyliorum deque quaerentibus quicquam; indicia enim rerum sequentur apparenter sub specie dialecticae, verum tamen ne per somnium quidem philosophentur: alioquin dicendum esset de omnibus aliquid quaerentibus, quod quintum illum modum usurpent. Ceterum ex aliis observa, quod isti etiam tales feruntur in negationem pravitatis suae, soliti praetexere sermonem fuco et sophistice de rebus agere potius, quam verum, ut res se habet, examinare.

§. 85. Nos enim dicimus, quod ex decentibus bonisque sibi convenientibus multisque rebus iuvantibus ad sanitatem perseverationemque valetudinis habent

---

*) Hic supra Aristogito nominatur, quare videtur errore in orationem Armeniam *Aristogoni* nomen irrepsisse. *Ed. Aspe.*

(animalia) appetitionem (aut imaginationem); et universali comprehensione universorum carentes, eam possident certitudinem, quae in propria specie cernitur. P. A. Verum tamen rationalis habitus necesse est illa nullam habere participationem. Rationalis autem habitus est syllogismus ex apprehensione entium, quae minime assunt; ut intellectus de deo, de mundo, de lege, de patrio more, de civitate, de politica, deque aliis innumeris, quorum nihil percipiunt bestiae. 167

§. 86. At caput efferens equus hinnit et pavidi sunt cervus lepusque et perfida vulpes, alii puerorum amasii, invidi et id genus multa. Non utique secundum acumen oculorum animae, certitudinem quamdam comprehendunt intellectus, sed secundum illud, quod ex natura apparatus necessarius singulis conveniens datus est, sicut partes corporis et animae, singulis proprio modo ad sui totiusque perfectionem operantibus.

§. 87. Ecce etiam leones videntes se evidenter debellatos, abscedunt et nolentes quemquam videre fugam capessunt, quin retrorsum se vertant: ambitionis nihil quicquam vel modicum sentientes, sed quia petulantes esse consueverunt, tamquam acuti ad robur exercendum sine doctrina: robur autem non acquiescit contemni ab aliis. Idem mihi videntur pati etiam equi, cervi ceteraque animalium, quae ambitione affici putantur. Etenim haud de primate cogitant, sed assuefacta alimento, ea in quibus exercitantur ab educatore, imitantur.

§ 88. Nec tamen desperandum supponere iam in istis semina curae habendae, ut unum quodque ad virtutem sibi propriam progrediens, non destituatur a debita perfectione. Convenienter etiam pavo, qui cernens in se claram variegatamque alarum formam texturae similem, pulcherrimam praebet speciem vi-

dentibus, non ostentatione utitur, sed naturae suae p... virtutis desiderio cedit.

§. 89. Putare autem, quod unus Antiocheno-rum elephantum Aiax nominatus, quum privatus fuisset dignitate principali, furore captus fuerit, irri-dendum omnino est una cum procacitate insolentiaque ferae agresti. Fortassis ob saturationem fruitionemque cibi multum delicati diligenter alteri comparati invidia ambitiosa accessit.

§. 90. Catulos vero et onagros, haedos, simias et quaecumque mirificas in spectaculo ostentationes exhibent, noli putare ullo modo rationis esse documenta; nam cibi indigentia, et crebre flagellum ad haec excitant: si quidem omne, quodquod animae partem habet, subiectum est tormento; et famis tormentum sub legem necessariam redigit.

§. 91. Quod si censeas alia praedita esse oeconomica quadam prudentia, ut formica et apis, quum nemo istarum tamen politica gaudeat, concedas oportet posse falsum esse in specie, quod verum sit in genere sub quod cadit. Ut puto, non ignoras, quod eorum est oeconomia, quorum etiam politice: unius enim utraque virtutis proles, etsi sub specie pares, impares tamen magnitudine, ut domus et civitas. At qui deest eis politice, neque ergo dispensatio dicenda est de illis.

§. 92. At quid quis dicere potest (inquies), quum antea collectione facta condit in thesauros formica et horrea sibi prius parat? His utilius in opus exit apis et collectis floribus alviarique pulcre constructo mirifice mel facit. Ita quidem ego etiam dico. Dico tamen haec providentiae, non animalium ratione ca-

rentium, sed eius qui universam moderatur naturam P. A.
esse tribuenda. Illud enim (animal) nihil agit intel- 169
lectu. Isti vero (deo) cura est variis de rebus; ut nimirum sicut creator impetum singularum creaturarum constringit ac corroborat ad id, propter quod factae sunt, sive ad eam, quae singulis convenit, perfectionem.

§. 93. Quae vero dicuntur de Pinna et satellite eius, communem societatem demonstrant; quaeque non gratis dicta sunt eis, qui persuasi de inventione veritatis, manifestare rem nituntur artificiose; nihil tamen iuvant illos, qui sapientiae ducunt esse reprehendere sapientiam.

§. 94. Quisquis autem haesitat, discat ex arboribus plantisque, ut non decipiatur. Hae enim etsi nullam habeant animae partem, tamen familiaritatis abalienationisque non minorem praeferunt manifestationem. Moventur et crescunt atque tamquam osculo dilectionis salutando amplectuntur se invicem, ut olivam hedera et ulmum vitis; aliquas tamen non solum aversatur (vitis), verum etiam evitat, manifeste ostendens in aspectu suo, quod in fugam se verteret, si pedes haberet: atque languet non modicum, si propius accedat; quoniam steriles redduntur primae eius germinationes et germina producta adhuc restant ut novella; ita ut invisibiliter exsiccetur, alia quoque paullatim mulgendo.

§. 95. Vitem evitant populus (aut crambe) et lauri. Sed neminem arbitror adeo insanire, ut audeat dicere, haec ex fidelis amicitiae aut hostilitatis animo oriri, sed supremae naturae ratione quae- P. A.
dam in unum adducuntur, alia disiunguntur, haud 170
sibi invicem convenientia. Hoc igitur tenore existimo

falsum esse animalia mortalia quaeque, praeter hominem, contrarietatem societatemque et quae ad istas referuntur rationali cum harmonia, prae se ferre. Haec enim omnia ratione et mente solent conciliari; similitudines vero et tamquam imagines in animalibus delineari contigit; et speciem contemptus vel honoris, studii, gratiarum actionis et consimilium rerum exhibent aliqua subobscura delineamenta impressa, quae non pertinent ad veritatem; quando quidem propriae, certae et solidae formae in animis sunt hominum.

§. 96. Quapropter etiam ciconia non enutriens genitorem, iniquitatis rea nulla tenus erit, etsi aliquid simile iniuriae facere videatur; quia non procedit ex voluntate. Neque fuci laborem apum devastando rei evadunt; non enim voluntarie id agunt, sed potius desiderio victus. Non vides, quod parvulum infantem nemo de ullo opere facto accusat umquam, eo quod prudentis aetatis nondum particeps fuerit? At puer quamvis imperfectus comperitur, quia homo tamen est rationalis natura, paullo ante acceptis sapientiae seminibus, quamvis nondum formare rem potest, paullo tamen post oriri faciet: etenim aura recepta, seminales vires ad modum scintillae in silva iuxta tempora cum illo crescentes vigere atque adhaerere debent. Aliorum vero (animalium) animae non habentes fontem mentis, progressu deliberationis carent.

§. 97. Multa et alia de illis dicunt ad vir- P. A
tutes et malitiam pertinentia, exploratores historiae 171
animalium, ii nempe, quibus mos est ob otium improba et minus laudabili consuetudine verba protrahere. Nos autem iam pridem asseruimus ex diametro argumentum adversus praesumentes contra dicere,

nihil urgere cur dicamus animalia per scientiam deliberativam provido consilio agere quicquid faciunt; sed etsi aliqua ab illis fiant ad similitudinem humanae operationis, sine intellectu peragi primae naturae impulsu, quae apparatum singulorum in ipsa nativitate distribuens, illum donavit eis velut innatum.

§. 98. Hactenus satis locuti de ratione exsistente in intellectu, locutionem nunc examinemus. Si quidem merulae et corvi et psittaci et consimiles etsi varie vocem proferant, articulatum tamen numquam et nullo modo vocabulum pronuntiare queunt. Sed puto quod quem ad modum in instrumentis musicis foramina quamvis habeant portionem veritatis constantis, non tamen rationales sonitus sunt constantes, sed forma carentes et consequenter nihil manifeste exponere possunt; ita etiam praedictorum animantium voces sunt significatione carentes et deformes, veritatem formae sermonis non vocabuli modo exprimentes, sed per cantilenam.

§. 99. Exempli loco sint tibi tibia et cithara, cum aliis instrumentis musicis; quoniam pulsatus ab his aer sonos perficit, imitando voces humanas: qui tamen incerti sunt et nequeunt constanter formare significatum. Facile est enim ei, qui velit, innumeras fingere differentias et vocabula contentiosa, quae eidem sententiae aequivaleant: argumentum autem rei firmum et manifestum recipiet quis ex eo, quod P. A. auditores vario modo concipiunt et non eadem 172 omnes; nec enim instar blaesorum balbutientium est sonus istorum (animantium atque instrumentorum), sed tenebricosa comperiuntur omnia, quae polita voce ac diserte pronuntiante certo privantur.

§. 100. Desinamus igitur obmurmurare contra naturam et impietatem subire. Quando quidem usque

ad gradum humani generis extollere immerentia et indignis distribuere aequalia summa est iniuria: tum vituperare illos (sc. homines), qui dignitatem primi gradus ex natura sortiti sunt *), et egregiam sobrietatem ascribere ignavis atque exiguis minimeque apparentibus bestiolis.

---

*) Plin. VII, 1. „Animantium in eodem (mundo) natura, nullius prope partis contemplatione minor est, si quidem omnia exsequi humanus animus queat. Principium iure tribuetur homini, cuius caussa videtur cuncta alia genuisse natura.“ Auch.

FINIS TRIUM SERMONUM PHILONIS.

INDEX

NOMINUM RERUMQUE MEMORABILIUM*).

---

*) Index hic est trium, qui supra leguntur, sermonum, numeri paginam Aucherianam in margine a nobis ascriptam significant. *Ed. Lips.*

PRINCIPIA PHILONIANA

TRIBUS QUI SUPRA LEGUNTUR SERMONIBUS CONTENTA.

---

*) Hic quoque numeri quos vocant Arabici paginam Aucherianam denotant. *Ed. Lips.*

INDEX RERUM LATINUS

EX MANGEII EDITIONE DESUMPTUS,

ignis I et II notantur, tomus primus et secundus edinis Mangeianae, quorum ille tribus prioribus, hic bus posterioribus nostrae editionis continetur. Numeri positi indicant paginam illius editionis, quam in marne nostra, littera M. distinctam, ponendam curavimus).

E.

F.

M.

V.

X.

Z.

INDEX LOCORUM
VETERIS TESTAMENTI,
quos Philo in libris suis allegat et interpretatur. *)

*) Hoc indice numerus Latinus volumen, Arabicus paginam editionis Mangeianae significat, sed ubi est A., i. e. Aucheri nomen, ascriptum, numerus Latinus I maius volumen ab Auchero editum denotat, quod volumine sexto extremo et septimo nostrae editionis continetur, II autem minus, quod a nobis editum est volumine octavo: numeri Arabici paginam alterutrius voluminis indicant. *Ed. Lips.*